

Az északi-osztják szóképzés.

Fölösleges dolog volna hosszasabban fejtegetni, hogy az egyes finnugor nyelvek nyelvtanának részletes és teljes kidolgozása szükséges és kívánatos. Ez úgysis nyilvánvaló; csakis az ilyen részletkérdéseket tisztázó dolgozatokon alapulhatnak ugyanis az egész finnugorságot felölelő kutatások. Talán legtöbb e tekintetben a tennivaló a szóképzéstan terén. A magyar s a finn nyelven kívül egyedül a vogulnak ismerjük behatóan a szóképzéstanát. Pedig az egyes nyelvek szóalkotásának a részletes ismeretése nemcsak az összehasonlító alaktanhoz, hanem a mondattanhoz is szolgálat adalékokat.

Úgy hiszem, ez eléggé megokolja azt, hogy a jelen igénytelen dolgozat olyan hálátlan tárggyal foglalkozik, mint az osztják szóképzés. Hálátlan tárgy, mert bizony itt még olyan kedvező helyzetben sem vagyunk, mint a vogulnál, melyről MUNKÁCSI hatalmas gyűjteménye elég tiszta képet nyújt. Noha már elég sokan foglalkoztak az osztjakság ismertetésével, mégis alig van kellő mennyiségű megbízható szöveg, melyből e nyelv szerkezetét és életét világosan megismerhetnők. KARJALAINEN könyve csakis hangtani s etimológiai kérdésekben igazíthat útba; PATKANOV gyűjteménye és szótára pontatlan hangjelölése miatt alig használható nyelvészeti czélokra (vö. FUF. VI. Anzeiger 2—19); AHLQVIST szövegei hasonló okok miatt alig érték volna meg a rájuk fordított fáradságot, HUNFALVY nagy könyvéről nem is szólva. Így csak PÁPAY JÓZSEF szövegei*) maradnak. Csak ezeket

*) ZICHY JENŐ gróf harmadik ázsiai utazása. V. kötet. Osztják népköltési gyűjtemény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medvénekek. REGULY

dolgoztam föl. Így dolgozatom — egységes nyelvjárásról lévén szó — sokkal egységesebb képet nyert, viszont azonban nem merítheti ki teljesen az osztják nyelvtan e fejezetét, mivel más dialektusok bizonyára más képzőket és funkciókat mutatnak föl.

Ha mármost dolgozatom általános eredményeiről akarnék szólni, csak ismétlésekbe kellene bocsátkoznom. Az összes finn-ugor nyelvekre vonatkozólag konstatált tényeket csak megerősítik az osztjakság adatai: az ige és a névszó kategóriája sokféle érintkezési pontot mutat föl, minek következtében a deverbális és denominális képzők nagyrészt azonosak; a kicsinyítő képzők egy része a nomen possessoris és possessi képzésére is szolgál. Föltűnő dolog, hogy a deverbális igeképzők közül a gyakorító, a mozzanatos és a műveltető képzők oly nagy egyezést mutatnak: a *-t-* és *-l-* képző mindhárom funkciót képviseli; *-i-* (*-i-*), *-s-* és *-m-* gyakorító s mozzanatos igéket is alkot.

• A kidolgozásnál lehetőleg tartózkodtam a hasonlításról, csak a megfelelő vogul képzőre utaltam, de csakis akkor, ha az egyezés nyilvánvaló volt.

Még csak a hangjelölésről kell szólnom. A Népköltési Gyűjtemény hangjelölése nem egyezik a NyK.-ével, mely a FUF. jeleivel van írva. Azért a Népk. Gyűjt. egyes eltérő jeleit átírtam, de csak akkor, ha kétségtelenül meg volt állapítható a hangértékük. Eltéréseim tehát ezek: *ā* h. *ā*, *ā̄* h. *ā̄*, *ε* h. *ε*, *ē* h. *ē*, *â* h. *â*, *jⁱ* h. *i*, *v^u* h. *u*. Meghagytam azonban ezen jeleket: *k*, *t*, *p* (PÁPAY az előszóban zöngétlen mediáknak mondja, a NyK.-ben azonban *g*, *d*, *b*-t ír helyettük; KARJALAINEN szerint gyöngén zöngés mediák ezek), *i* (melynek a NyK.-ben a következő jelek felelhetnek meg: *i*, *a*, *â*), *u* (= *a_o*? vö. FUF. VI. Anzeiger 27).

ANTAL hagyatéka és saját gyűjtése alapján közlésezi PÁPAY JÓZSEF. Budapest-Leipzig 1905. — Északi osztják nyelvtanulmányok: NyK. 36., 37., 38. k.

A) Igeképzés igéből.

I. Gyakorító képzők.

Egyszerű képzők.

1. -l-. Ismeretes dolog, hogy a finnugor frequentatív *-l- képző az osztjákban a præsens képzésére szolgál. Azt lehet mondani, hogy kivétel nélkül minden ige így képi a jelen időt. Alig egy-két példát találni, hol hiányzik e képző: *joxi vanteu* «visszatekintünk» 187.*) (Itt is kérdés, nem sajtóhibával van-e dolgunk *vantleu*, vagy *vantteu* helyett.) E kivételnélküliséget azonban tetemesen megzavarja az a körülmény, hogy a személyragozott -t- és -m- képzős igenevek is igei funkciózt teljesítenek. Néha kétséges is lehet, vajjon személyragos participiummal, vagy pedig képző nélküli præsenssel van-e dolgunk. Pl. *ney-ki tötten alt manlem*, *ney ant tölen-ki xoj pilna manlem?* «ha elviszel magaddal, persze hogy megyek, ha nem viszel el, hát kivel mennék?» 184. vö. *töleu* «elhordjuk» 122. és *naur'emelna iyy'gal töttiliila* «gyermeke vizet hoz neki» 36:355; a *tötten* alak mindkét ige származéka lehetne. Ilyenkor azonban, éppen az említett kivételnélküliségre való tekintettel, mindig participiumnak fogom fel az igealakot. (L. részletesebben az igenevek tárgyalásánál.)

Ez alkalmazásán kívül az -l- mint gyakorító képző meglehetősen ritka, legalább önmagára, s a példák nagyobb része akkor sem világos. Ritkán állapítható meg jelentésváltozás az -l- képzős ige, s így nem lehet mindig eldönteni, frequentatív

*) Az idézeteknél a következő eljárást követtem: ha csak egy szám követi az idézetet, az a Népköltési Gyűjtemény megfelelő lapszámát jelöli; ha kettő, akkor az első szám a Nyelv-tudományi Közlemények kötetszámára, a második a lapszámra vonatkozik. Egyéb rövidítések: KARJ. = K. F. KARJALAINEN: Zur ostjakischen Lautgeschichte. I. Über den vokalismus der ersten silbe. Helsingfors. 1905. — AHLQV. = AUGUST AHLQVIST: Über die sprache der nordostjaken. Sprachtexte, wörterammlung und grammatik. I. Abteilung. Sprachtexte und wörterammlung. Helsingfors. 1880. II. Ostjakisch-deutsches wörterverzeichnis. — PATK. = PATKANOV SZERAFIM: Irtisi-osztják szójegyzék. Budapest. 1902. (= Ugor Füzetek. 14. sz.). — vogSz. = SZILASI vogul szójegyzékéből vett vogul adat.

vagy momentán képzéssel van-e dolgunk. Azonfölül a képzés legtöbbször félig elhomályosult, vagyis más-más képzővel ellátott igealakokból kell a tövet kikövetkeztetni. A képzőnek ezen elhalása kétségtelenül praesensképzői funkciójában leli magyarázatát.

Némi frequentatív értelmük van ezen példáknak: *lāiḷḷen* «vársz» 37 : 179. (vö. *lāiḷ* «áll» 37 : 55.) | *šōkəm ḷlatal** «nehezen emelkedik föl» 180. (vö. *ār pāḡva talta āt ḷlaml* «sok mennykő támadjon innen» 252.) | *sidi lāiḷḷdal* «miközben így várja» 37 : 59. (vö. *laḷḷi* «állni» 37 : 55.) | *sḷ ḵoḷlalem* «erre felé tartok» 38 : 119. (vö. *ḵoḷḷml* «futásnak ered») | *sāzəl'ta* «öntözni», *sāzəl'la* «öntöztetik» 37 : 78. (*sāsvmḷtal* «kiönti» 46.).

Elhomályosult s eredetük szerint részben momentán képzések is lehetnek a következők: *taḡarḷēsən* «megakadtál» 36 : 394. (*taḡarḷem* «akasztok» 253; *tāḡrəm vāj* «megakadt állat» 159.) | *simallatal* «hallszik» 156. (*simalēs* «hallatszott» 37 : 77.) | *tam ant vantlem*** *tēli lātəm vāsi lāren* «ez a teleszállt réczés tavad, minőt még nem láttam» 163. (*quant-* «látni, nézni»). | *ḷiḷḷalalēs* «föltámadt» 37 : 78. (*ḷiḷḷalāl* «föltámad» 37 : 270.) | *ḡāḡḡalḷel* «csúsznak» 40. (vö. *ḡōḡ'ti* «mászni» 36 : 356.) | *rāḡḡalḷal* «lerogyik» 160. (*ḡolta-rāḡḡēti* «leroskadó» 87.) | *il-oḡḷlēm* «leszálllok» 38 : 121. (vö. *oḡti uai* «kigyó» 37 : 259.) | *šugālēs* «széttört» 37 : 77. (*šugātḷi* «föltörni» [trans.] 37 : 78.) | *siḷḷalalēm* «nézek» 36 : 357. (*siḷḷēmōsa* «megpillantották» 38 : 121.) | *ḡot ḡāp ḡuwlimal irtna* «hat csónak felmerülésekor» 17. (vö. *ḡiḡeu . . . lābət ḡāp ḡuwtimal* «apánk . . . hét csónakot hozott elő» 17.) — Vö. vog. -l- NyK. 34 : 62.

2. -nt-. Szintén nem gyakori képző. Jelentheti :

*) Itt a képző alakja -la-; nem hiszem, hogy ez az *a* jelentős elem volna; vö. hogy az -m- képzős igenév locativusi raggal ellátott alakja *-man*, 3.-ik személyű birtokos ragos alakja *-mal*; a -t- képzőse *-tal*, *-dal*. Vö. még ez alakokat: *al-iḡḡ'alḷiḷ* «járogat» 38 : 138. és *iḡḡ'ḷiḷiḷ* «ide-odajár» 38 : 129. Az *a* itt csak a következő szótag *a*-jának köszöni létét.

***) Ez alakot kétféleképp lehet felfogni: vagy praes. sing. 1. szem. s akkor nem ide tartozik; vagy -m- képzős igenév. Az a körülmény, hogy az -m- előtti vokális *e*, az első eshetőség mellett szól, mert a Népk. Gyűjt.-ben is (úgy, mint a NyK.-ben) rendszeren *ə* vokális van az -m- képzős participium előtt.

a) a cselekvés ismétlődését: *uàrantta* «hivogatni»; *uàrantl* «hivogat» 36 : 381. (*uàxta* «hívni» 37 : 185.);

b) a cselekvés huzamosságát, tartósságát: *çòlentl* «hallgatózik» 37 : 62; *çòlentlèli* «figyeli» 37 : 179. (*çòll* «hall» 37 : 173.) | *uèrantlajan* «munkálkodnak» (duális) 38 : 140. (*uèrlan* «csinálsz» 36 : 364.);

c) a cselekvés megkísérlését: *àu séralna šòkən vujuvnttal* «az ajtó sarkában nagynehezen megkapaszkodik» 159. (vö. *vulem* «elfogadom» 123, *vusen* «vetted» 122. stb. = NyK.-beli *uì-* «venni, fogni, elfogadni»). — Vö. vog. *-nt-* NyK. 34 : 68.

3. *-iì-*, *-ì-*, *-i-*, *-ì-*, *-ii-*. A legelevenebb gyakorító képző; magára ugyan nem fordul elő valami gyakran, de összetételekben annál gyakoribb. Az említett alakok a következőképpen oszlanak meg: a NyK.-ben levő szövegekben *-iì-* a rendes alak; csak néhány esetben fordul elő *-i-* vagy *-ì-*, de ezek rendszeren nem világosan frequentatív értékűek, pl. *ços-luttilem* «eleresztem» 36 : 357. (*il-luttèli* «leejtette» 36 : 381.) | *manzisal* «tépték» 37 : 78. (*manzəm* «tépett» 18.) | *ponilà* «tedd» 37 : 172. (*pon'sa* «tétetett» 37 : 66.) — A Népköltési Gyűjteményben *-ì-* a rendes alak; e mellett azonban néha *-i-* vagy *-ii-* is előfordul, de szintén nem mint értelemmódosító elemek pl. *voliiil* «eltűnik» 273. (*volitla* ua. 273.) | *joço si kèriil* «odaesik» 275. (vö. *kèrlal* «fordul» 37 : 266.) | *poçijem kèriital* «fiacskám fordul be» 160. Valószínű azonban, hogy az *i* nem mindig jelentős elem, hanem csak a tövégi vokális változata, vö. pl. *kèriital* «fordítja» 159. és *joço-kèratsèli* «visszafordította» 37 : 271. | *iàsl èuidəs* «kezét megvágta» 36 : 354. és *iuç èuatta* «fát vágni» 37 : 179. | *màrilat* «törnek» (intr.) 38 : 128. és *màrtəs* «törött» (intr.) 37 : 266. | *ièra al'-kòrlan* «oldalra esel» 36 : 351. és *kòrlèliil* «gyakran elesik» 37 : 68.

A képző jelentése: a) Huzamos, folytonos cselekvés: *uan-diil* «nézeget» 36 : 351. (*uantl* «néz» 37 : 53.) | *uò'òrl pòziil* «csurog a vére» 36 : 364. (*pòsməs* «lecsöppent» 37 : 56.) | *numə-siil* «elgondolkozik» 38 : 316. (*numəsl* «gondolkozik»). | *lèçàdiil-man olləm* «készen vagyok» 38 : 138. (*lèçàtlèn* «csinálod» 37 : 55.) | *àbèrlèisən* «fortélyoskodtál» 38 : 142. (*vèbèrlal* «fortélyoskodik» 38 : 124.) | *logodiilman iètsəs* «megmosdott» 36 : 359. (*logotsèli* «megmosta» 36 : 354.) | *uantilem* «nézegetek» 28. | *ènmisen* «nö-

vekedtél» 17. (*ēnamdi* «nőni» 36 : 390.) | *pōdardūil* «beszélget» 38 : 130. (*pōdardas* «szólt» 38 : 150.)

b) Ismétlődő cselekvés: *il-kōriūil*, *noç-killūil* «elesik, meg fölkel» 37 : 68. (*kōrisəḡan* «elestek» [duál.] 37 : 267.)

c) A képző jelentése elhomályosult: *and vriūil* «nem szakad el» 37 : 168. (*priman ollat* «össze vannak tépve» 37 : 263.) | *āridi zoī āriūil* «az énekes ember énekel» 37 : 170. (*ārilem* «éneklek» 257.)

d) Szabó D. (NyK. 34 : 220.) a vogulban egy momentán -i- képzőt is föltesz. Vannak az osztjákban is egyes esetek, hol e képzőnek mozzanatos vagy legalább is olyanféle jelentése van: *uolūil* «megáll» 36 : 355; *uolimal** «megállapodik» 36 : 356. (vö. *nəḡən uoltsələm* «titeket megállítotlalak» 38 : 136.) | *pōrlūil* «fölröpül» 37 : 70. (*pōrlas* «fölröpült» 37 : 77.) | *māriūs* «betört» 37 : 77. (*mārtas* «törött» [intr.] 37 : 266.) | *səmləl paidūilli* «oda tekint» 37 : 168. (*paidlēm* «vetem» 38 : 120.) | *nōçmiūil* «megszólal» 37 : 193. (*nōçmäs* «megszólalt» 37 : 63.) — Mindazonáltal nem hiszem, hogy okunk vagy jogunk volna egy külön momentán -i-, -i- képzőt fölteni, hiszen az esetek oly szórványosak s homályosak, annyira nem domborodik ki határozottan a momentán jelentés, hogy bátran a frequentatív -i-, -i- elhomályosult eseteinek tekinthetjük e képzéseket. — Vö. vog. -j- NyK. 34 : 64. és 220.

4. -t-. Ritka képző; legalább is kevés esetben tulajdoníthatunk neki gyakorító értelmet; mint momentán képző azonban elég gyakori a -t-, s ezért a legtöbb esetben kétséges, vajjon nem avval van-e dolgunk akkor, mikor az igen nagyon csekély vagy éppen semmiféle jelentésváltozást sem idéz elő.

Az alapige értelme szerint is inkább frequentatív -t-t kell föltennünk ezen esetekben: *çoltəm pōn* «keczeháló» 38 : 118. (*çolti keu* «halászó kő» 38 : 116.) | *içtət içtəl* «a tánczos tánczol» 37 : 176. (*içt-* az alapige, *içt-* a képzett ige töve; *içtət*-ben a második -t igenévképző). | *āmətman* «örvendve» 36 : 377. (vö. *āmtem* «froh sein» AHLQV.) | *nōçtel* «nyüzsgő» 176. (vö. *moç nōçəl* «a föld reng» 37 : 181, *nōçātən* «mozdulatok» 37 : 62.) | *ār sājəm oçoltalem* «sok patakhöz szállok le» 233. (*il-oçəllem*

*) Az -m- itt nem a mom. -m- képző, hanem igenévképző.

«leszálok» 38 : 121.) | *ār sājəm kiltalem* «sok patakot járok meg» 233. (*kildi* «kelni» 37 : 61.) | *sōitlagen mor-keu iln' sōjlatal* «sülyedő természő módjára alásülyed» (vö. *mouna suilaman ol* «a földre van sülyesztve» 37 : 165.) | *iwā-mvndaltselli* «összegöngyölgette» 37 : 170. (*oʒol mantelmalem* «fejét betakarom» 28.)

Teljesen elhomályosultak s talán inkább a mozzanatos -t-hez számítandók: *jourtleḡem* «csavarom» 46. (vö. KARJ. 118. O: *iwuār-* «drehen, wickeln, einwickeln», m. *gyúr*). | *ʒāt ouəl nox-iaʒatti pitsa* «a ház ajtaját kezdték föltörni» 37 : 172. (vö. KARJ. 21. O: *iq'ʒi'* «schlagen»). | *tōrām iāstəl* «az isten szól» 38 : 323; *ort pela jāstati jānyem* «a fejedelemhősnek mondandó szóm» (vö. *iāzəj* «szó»). — Vö. vog. -t NyK. 34 : 63.

5. *-ʒ-. L. az összetetteket. Vö. vog. -ʒ- NyK. 34 : 65.

6. -s-, -ś-. E két alakban fordul elő egy elég gyakori képző, melynek meglehetősen különös alkalmazásai vannak. Előfordulásukra nézve nem tudtam semmi rendszert sem találni, sem alkalmazásukban külömbiséget, úgyhogy nem merem két külön képzőnek tekinteni. Csak annyit állapíthatok meg, hogy a NyK.-ben pár eset kivételével mindig az -s-es alak szerepel, míg a Népk. Gyűjt.-ben az -ś- a rendes alak, de azért van elég példa az -s-re is; ugyanott egyszer -ś- is előfordul.

a) Általában a cselekvés tartósságát, huzamosságát jelenti: *imi iāndəsł* «az asszony varrogat» 38 : 323; *iāndəsłəgen* «varrogatnak» (duál.) 36 : 349. (*iāntł* «varr» 37 : 171.) | *si mur nən ʒožen āt pwiksəłət* «az a nép hadd könyörögjön hozzád» 38 : 327. (*nənən pwiḡklu* «téged imádunk» 38 : 327.) | *lāulašlem* «váarakozom» 158. (*lāulleḡem* «várok» 31.) | *iāuəłəł* «lobog (a tűz)» 38 : 124. (vö. KARJ. 21. O: *iāuəł-* «fächeln, durch fächeln verschleuchen (z. b. fliegen)»). | *ʒiʒəšł* «kapar» 36 : 363. (*lōyʒər ʒiʒəm oŋ'k* «egér ásta luk» 37 : 259.)

b) Ismétlődő cselekvés: *rit-pāji toʒəŋ juʒ jawołəšleu* «a ladik oldalán levő gúzszt csapkodjuk» 181. (vö. *iāuəlləł* «földhöz vágja» 38 : 146.) | *ʒāp-pāji toʒəŋ juʒ seŋksaleu* «a csónak oldalán levő gúzszt csapkodjuk» 181. (*səŋ-* «üt, ver»).

c) A cselekvés akarása, megkísérlése: *šerəŋ āu šerəłna šōkən kätłəstəl* «a sarkos ajtó sarkában nagy nehezen megkapaszkodik» 158. (vö. *iūʒ ʒoʒa kätłəs* «a fához kapott» 37 : 174.) | *kuš sewislem* «a kacsot belefűzöm» 174. (*sewlem* «fonok»

116.) | *āntestal* «föltápáskodik» 159. (vö. *āntagen* «támaszkodva» 159. és *ān* «láb» 116.)

d) Kölcsönös cselekvés: *kātlašlamen* «összekapaszkodunk» (duál.) 85. (*kātllta* «megfogni» 36 : 352.)

e) Több esetben e képző egyáltalában nem módosítja az alapige jelentését. Pl. *āmasl* «ül» 37 : 53. (vö. *āmatsellī* «ültette» 37 : 179.) | *lōkəŋ lāvr lōkəm . . . χāsšəlem* «karikás pánczélom karikáját . . . pengetem» 174. (*χāsšəlem* «pengetem» 174.) | *kurəŋ ielta χāsšəs nōχləsman* «a gyalogos hátul maradt üldözvén» 38 : 313. (*nōχəllta* «üldözni» 36 : 363.) | *moləm put volvlna molestal* «gözzögő üst módjára gözzölög» 163. | *veš-pungellal al' tōsvstəl* «orczáik csak úgy csillognak» 178. (alapszó?). Lehetséges, hogy e példák némelyike a mom. -s- képzővel van képezve.

f) Igen feltűnő, hogy ennek a képzőnek néhány esetben határozottan reflexiv értelme van. E szerepére csakis a NépK. Gyűjt.-ben találtam példákat, egy eset kivételével mindig -s-el. Nem hiszem, hogy ez valami külön reflexiv képző volna; valószínűleg a frequentativumból fejlődött a képző ezen használata. A fejlődés menetét talán így rajzolhatjuk meg: a gyakorító -s- több esetben kölcsönös cselekvést jelölhetett; ennek egyik mozzanata az volt, hogy a tárgyias ige tárgytalanná vált. Így mármost a nyelvérzék általában úgy fogta föl az -s- képzőt, hogy transitív igékből intransitívek alakulnak vele; ilyen pl. *aj sēmpī tēmet lās tēmsl* «kisszemű szemerkés hó esik» 32. (vö. *tēmla* «ömlik» 235. | KARJ. 155. O: *tēm-* «streuen») | *aktašlu* «gyülekezünk» 236. (*āgətl* «gyűjt» 37 : 271.) — Az intransitív igéktől azután már könnyű volt az átmenet a reflexívekhez: *jēlema nuja pāitvšlen* «miért keveredel szégyenbe?» 179. (*pāitlem* «vetem» 83.) | *javolašlem* «himbálozom» 235. (vö. *iaušlēm* «vetem» 38 : 124.) | *āltlagen nūri-siχ āltvšleu* «egybefűzött szíjgombolyag módjára kapcsolódunk» 181. (vö. KARJ. 89. Trj.: *ʿālt-* «hinzufügen, anstücken»). | *senkašlem* «vergődöm» 235. (*sēŋ-* «ütni, verni»). | *tāllagen kēli-siχ tālvšleu* «húzott kötélgombolyag módjára húzódunk» 181. (*tālda* «húzni» 37 : 174.) — Szenvedő jelentése van e példában: *šaš-kizəŋ χōja vērvšlem* «háta púpos férfivá csinálozom» 257. (*χērlən* «csinálsz» 36 : 364.) — Vö. vog. -s- NyK. 34 : 64.

Összetettek.*)

Nagyon gyakori eset az, hogy a frequentatív, vagy más képzők előtt is *à, è* (a NyK.-beli szövegekben) vagy *ā, ē* (a Nép-költési Gyűjteményben) hangok vannak; kérdés, mit tartunk e hangokról? Megjegyzendő, hogy mindig közvetlenül a *tő* után foglalnak helyet, csak nagyon kevés esetben valami képző után (de mindig képző előtt!) és akkor is olyan esetekben, mikor az osztják ember nyelvérzéke szerint a képző annyira összeforrt az igével, annyira elhomályosult, hogy nem érzik már képzőnek; szóval képzőtlennek tűnik föl az ige. Ebből mármost azt lehetne következtetni, hogy e hangok nem egyebek, mint a *tővégi* vokális változatai; ezt látszik bizonyítani az a körülmény is, hogy nem idéznek elő semmiféle jelentésváltozást; legalább is nem tudtam semmiféle jelentésbeli különbséget fölfedezni ezen igék s azok közt, melyeknél a képző előtt tisztán csak a «kötőhangzónak» is nevezhető *ə* (*e, ɤ, a*) van. Azonban mégis csak feltűnő és furcsa, hogy a *tővégi* vokális egyszer tökéletlenül képzett vagy rövid hangzó, míg máskor félhosszú vagy éppen hosszú alakban maradt meg. Ennek meggondolása arra készítet, hogy valamiféle jelentős elemet tegyünk föl ezen hangokban. Legvalószínűbbnek tarthatjuk, hogy egy *-ɣ*-féle hang lappang az illető vokálisokban. Végignéztem KARJALAINEN könyvét s azt találtam, hogy más nyelvjárások szóközépi *-ɣ*-jének az északi osztjákban (az Obdorszki nyelvjárásban) rendszeren szintén *-ɣ*-felel meg, de néhány esetben csak egy vokális van a helyén: Vj. *torɣ* ~ O. *tori* «zittern» 95. | V. Vj. *sɔrmaɣ* ~ O. *sumat* «birke» 129. | V. Vj. *torɣ* ~ O. *tut* «feuer» 129. | V. Vj. *sɔrɔs* ~ O. *sus* «herbst» 130. | DN. *pārɔrt* ~ O. *pā'ā'rt* (*pā*-) «brett» 13. (Itt az *ɔ* valószínűleg csak átmeneti hang, vö.: *ɣorbi* «formájú» 37 : 260. ~ *ɣorbiŋ* «formájúvá» 37 : 263. | *ɣvlà* «halott» 36 : 375. ~ *ɣvlàiat* «halottak» 37 : 72. | *ɣou pvràiatna* «réges

*) Az összetett képzők csoportosításánál tisztán jelentési szempontok vezettek; t. i. ha a jelentés gyakorító, a gyakorító képzők közé osztottam s így tovább; csak kétes esetekben vettem tekintetbe az alakot, akként, hogy azon képzőfajnál tárgyalom, mely utóbb áll.

régen» ~ *pvra* «idő» 37 : 53. < or. *нопа*. Az is lehet azonban, hogy az *i* rendes megfelelője egy elveszett *-γ*-nek: V. Vj. *iaγ* ~ O. *iȧi* «vater» KARJ. 183. | DN. *kəŋən*, Tr. V. Vj. *k'əŋən'* ~ O. *kəiān* «knopf; schnur die zum zuknöpfen dient» 183. | DN. *tšivət*, V. Vj. *tšivəs* ~ O. *səiāt* «zunder» 210. | V. Vj. *uə'χ* ~ O. *uei* «kraft» 163.) — Ebből tehát legalább is annyit tudunk meg, hogy az eredeti **γ* az északi osztjákban több esetben elveszett, ill. vokálissá lett. Világosabb esetek ezeknél a lativusi ragos s az imperativusi alakok, hol eredetileg kétségtelenül **γ* állott, most azonban ennek helyén csak *i*, *i̇* v. *à*, *ā*, *a*-féle hangok vannak. A nehézség csak az, hogy az igékben *è*, *ē* hangzók is vannak, melyek az imperativusban vagy a lativusi ragos alakokban sohasem fordulnak elő. *) Az a gondolat is felmerülhetne, hogy talán a frequentativ *-i-*, *-i̇-* képző rejlik e hangokban; ennek azonban ellenmond az, hogy ott, hol e képző összeolvadt a tövégi vokálissal, *-i̇-*, *-i-* alakban tűnik föl.

Valószínű tehát, hogy egy gyakorító **-γ-* képzőt kell keresnünk e vokálisokban (vö. SZINNYEI, Nyhas.⁴ 67. és SZABÓ, NyK. 34 : 65.). Az is lehetséges azonban, sőt nagyon valószínű, hogy némely esetben csak a tövégi vokálisnak valami ok miatt (talán hangsúlyviszonyok következtében) megnyúlt alakjával van dolgunk. Nem számítom az összetett képzők közé az olyan eseteket, hol *à*, *è* nélküli alakot nem találtam, pl.: *sižaləs* «látott» 37 : 74. ~ *sižəməsa* «meglátták» 38 : 121; ilyenkor e vokálisokat a tőhöz tartozónak vettem.

1. *-ant-*, *-änd-*. Nem valami gyakori képző. Elemei: **γ* + *nt*. — Jelentése:

a) Huzamos cselekvés: *kanzändəs* «keresgelt» 36 : 355. (*kašl* «keres» 38 : 133; *kanzà* «keress» 36 : 355.) | *zul ɣəràntta am'səs* «halat kikészíteni leült» 38 : 141. (*ɣərl* «csinál» 38 : 131.)

b) Elaprózódó, ismétlődő cselekvés: *səuəràntta* «vagdalni» 38 : 131. (*səuərta* «vágni» 37 : 181.) | *uätli-igi ɣàβ ɣərl, ant ižetsəl, uàn'antl, səuəràntl* «Vatli-öreg csónakot csinál, [még] nem kész, hasít, vagdal» 38 : 131. (*uànɣləri* «megfaragja» 36 : 383.)

c) A képző jelentése elhomályosult: *oɣəl àt punzàntl*

*) Vö. azonban az *è* ~ *à* váltakozására: *àžijà* «atyuskám» 38 : 135. ~ *èu̇ijè* «lánykám» 37 : 171.

«nyissa ki az ajtaját» 36 : 357. (*punžam* «nyitó» 37 : 167.) | *si-kəmna mà iüləŋ uai kät iüləm nox iərlem, toxi nážəntləm* «Ezenközben én a kötőszíjjas botosom két kötőszíjját fölkötöttem, arrébb nyúlok» 38 : 124. (vö. *nážəndiis* «fölkapaszkodott» 37 : 185, *nážəndiül* «nyújtózkodik» 37 : 190.) — Vö. vog. *-rent-* NyK. 34 : 70. és *-ant-* NyK. 34 : 71.

2. *-li-*, *-ilü-*, *-li-* (NyK.); *-li-*, *-li-*, *-li-*, *-ili-* (Népk. Gyűjt.). A leggyakoribb frequentatív képző (ideértve az egyszerűeket is). Elemei világosak; az *-l-* előtt többször *i* vokális van, mely azonban nem jelentős elem, hanem hasonulás folytán jött létre. A képző elterjedését s gyakoriságát megmagyarázhatja többek közt az a körülmény is, hogy első eleme mint praesensképző minden egyes igéhez hozzájárulhat s így többször az igéhez tartozónak vehette a nyelvérzék.

A vele alakult igéknek következő jelentései vannak:

a) Hosszantartó, huzamos, folytonos cselekvés: *ollüülət* «éldéglnek» 37 : 274. (*ol* «van» 37 : 52.) | *manliis* «mendegélt» 36 : 357. (*manda* «menni» 37 : 53.) | *tal uŋləl loxlilüül xondžə žatməs* «üres száját rágicsálva hanyatt dült el» 38 : 114. (*lōžəl'səli* «rágta» 37 : 60.) | *sömətliül* «öltözködik» 38 : 114. (*uai sōmətl* «botost húz föl» 38 : 114.) | *üellüül* «halat fog» 38 : 129. (*üeldi* «megölni» 37 : 64.) | *āms'iliül* «üldögél» (*āməsl* «ül»). | *nārtiilen* «sanyargatod» 270. (*il-nārtlem* «lenyomom» 29.) | *sāžətliital* «futkos» 171. (vö. *PARK. sāgadem, sāgedem, sāžtem* «mozogni, menni, futni»). | *ēnmilimal* «növekedett» 20. (*ēnəndi* «nöni» 36 : 390.) | *ewitlii žo ewitliital* «a vagdalkozó ember vagdal» 41. (*ēwotta* «vágni» 37 : 179.)

b) Ismétlődő cselekvés: *lauliül* «mondogat» 38 : 135. (*lausadi* «mondátok» 36 : 376.) | *ožəl paləŋət xoža xaihiüda pidəs* «feje a felhőkbe kezdett ütödni» 37 : 261. (*xiis* «ütődött» 37 : 265.) | *ioutliis* «lödözött» 38 : 148. (*juutlem* «kilövöm» 87.) | *kim-ēthiis* «ki-kiment» 38 : 113. (*ēdəs* «előtűnt»). | *iŋv'iliül* «odaodajár» 38 : 129. (*iŋv'ləm* «járok» 37 : 166.) | *nāwərliüda* «ugrálni» 36 : 348. (*nāwərli* «ugrik» 37 : 57.) | *nox-läiüül* «föl-föláll» 37 : 70. (*läiül* «áll» 37 : 55.) | *il-körüül, nox killüül* «elesik [meg] fölkel» 37 : 68. (*kildi* «fölkelni» 37 : 61.) | *ožəl punžiliüla* «az ajtó kinyílik» 37 : 184. (*punžəs* «kinyitotta» 38 : 148.)

c) A cselekvés lassú beállása, elkezdődése (verbum inchoa-

tivum): *χῶμ-ιῦχ λὰγγῆλ λοῦ χῶζα lap-làngilüila* «a koporsó födelét lassanként ráteszik» (tk. lefedik) 37 : 73. (*Δαγγαem* «teritem» 257.) | *nim pōrār nim àlagna ἰοχtlüülam* «Az alsó sziget alvégére megérkezem» 38 : 125. (*ἰοχῶtl* «jön»). | *matta olam moyna mà ἰορο-kērūūsam. kērūūmēm paràina* «A hol a multkor voltunk, arra a földre visszatértem. Visszatértem alkalmával...» 37 : 67. (vö. *kērōtsəli* «fordította» 38 : 114.)

d) A képző gyakorító volta többé-kevésbé elhomályosult: *ort ləlijem χāp* «fejedelemhős ülte csónak» 17. (*lələs* «ült» 37 : 53.) | *olmēmən əuəlt nnyən χund ant àrdələūsəm?* «Mióta [csak] vagyunk, mikor nem becsültelek meg téged?» 38 : 133. (vö. *àrdələli* «vizsgálgatja» 36 : 385; *àrdələsəm* «fölbecsültem» 36 : 385.) | *noχ-ālmələūjam keu* «a fölemelt kő» 36 : 360. | *χōlom χār kirilislam* «három rénökröt befogtam» 160. (*kīrdi* «befogni» 37 : 67.) | *tiwīlisen* «születtél» 17; *tiwītal* «terem» 226. (*tiwəl* «születik» 38 : 144.) | *taχarlüülən* «megakadsz» 37 : 71. (*taχartem* «akasztok» 253.) | *ἰiχli pidilūjam χui ἰiχli pidilūūs* «a fiatlanná lett ember fiatlanná lett» 38 : 133. (*pitl* «esik, lesz, válik» stb.) | *əuəl χollūjam χui əuəl χollūūs* «a lánya meghalt embernek a lánya halt meg» 38 : 133. (*χvləs* «meghalt» 37 : 56.) | *mà vllūjam tut-χarəm* «a magam gyújtotta tűzhelyem» 38 : 127. (*tut vləs* «tüzet gyújtott» 37 : 179.) | *χōllūūsəm* «hallottam» 38 : 140. (*χōll* «hall» 37 : 173.) | *òzilūūsəm* «találtam» 37 : 166. (*osl* «talál» 37 : 70, *òzəs* «talált» 37 : 261.) | *lantəy Ās kat pēlka tōltiṭal* «a táplálékos Ob két oldalának nekiviszi (a csónakot)» 188. | *χārəy vās χārəalna kāmən āt ētlisem* «a téres városom terére bár kimehetnék» 224. (*ētl* «kimegy» 37 : 262.) | *χoχγilūitem irtn'* «fölhágásomkor» 108. (*χòγ'ti* «mászni» 36 : 368.)

3. -ndū-, -nti-. Az előbbi a NyK., az utóbbi a NépK. Gyűjt. alakja; elemei világosak. Jelentése a rendes:

a) Tartós cselekvés: *χōləndūūləm* «hallgatózom» 38 : 125. (*χōll* «hall» 37 : 173.) | *χōləntūitem* «hallgatózom» 108. | *lāwəndūūl* «eddegél» (vö. *lābətti* «táplálni» 37 : 187.)

b) Ismétlődő cselekvés: *kurəy uai svs-uoi əuəlt i pul lāwəndūūl* «a jávorszarvas háta faggyújából egy-egy falatot eddegél».

c) Kezdődő cselekvés: *ἰuəndūūda* «jődögélni» 36 : 393. (*ἰuəà* «gyere» 37 : 264.)

d) A képző jelentése elhomályosult: *tami nē xōlənṭila* «te asszony hallod-e!» | *ḡuwendismən* «elindultunk» (dual.) 36 : 374.

4. *-tū-* (*-dū-*), *-ṭ-*. Mindkét eleme frequentatív.

a) Huzamos, hosszantartó cselekvés: *lāuṭiṭdən twāna* «evezgetésed alkalmával» 38 : 111. (*lāuṭlēm* «evezek» 38 : 122; *lāuṭmələm* «evezni kezdek» 38 : 120.) | *vudṭiṭ* «kiabál» 36 : 390. (vö. *vudəs* «kiáltott» 37 : 180.) | *xanādūṭimən oldi nēḡxo* «rejtőzködve élő ember» 36 : 357. (*xanēməs* «elrejtőzött» 37 : 192.)

b) Ismétlődő cselekvés: *xātna ləḡṭiṭdi ṭr ort* «a házba ki- s bejáró sok fejedelemhős» 38 : 122. (*ləḡṭ* «megy» 37 : 188.) | *al-ṭvṭādūṭlēm* «csak tréfálok» 37 : 55. (vö. *ṭvṭəl* «nevet» 38 : 115; *ṭvṭədəs* «elnevette magát» 38 : 136.)

c) A képző jelentése elhomályosult: *lāu xōnem ilpəl ewilt sidi tōlājem nāri ūn tajem nozla sāsamṭimən* «a ló hasa alatt így visz engem, a szablyám nagy hegyét fölfelé kinyújtva» 39. (vö. *sāsəmalem* «kiterjesztem» 174.)

5. *-ltū-*, *-lt-*. Mindhárom eleme gyakorító: *sidi ḡlṭimem* «így járogattam ki» 160. (*kim ḡṭti* «kimenni» 37 : 273.) | *lāuḡṭiṭ* «mondj!» 37 : 177. (*lāuṭ* «szól» 37 : 50.)

6. *-tlū-* stb. Szintén valószínűleg gyakorító mindhárom eleme. Jelentése:

a) Tartós cselekvés: *mēḡ'k'-igi oxsāṭpi-tībərlos ṭər-sēm nōḡṭlṭiṭ* «az erdei manó-öreg a rézhüvelyes Tyiberlosz vércsöppjének a nyomát követi» 37 : 56. (vö. *nōḡṭml* «futásnak ered» 37 : 259.) | *nōḡṭ xūimən xoldiṭiṭəm pan* «ősemlerünk halászta főnyes part» 38 : 114. (vö. *xoldi keu* «halászó kő» 38 : 116.)

b) Ismétlődő cselekvés: *kōṭṭlṭiṭ* «gyakran elesik» 37 : 68. (*ṭəra al' kōṭṭlən* «oldalra esel» 36 : 351.) | *oxlāl kēṭṭlṭiṭ* «fejeik hengeregnek» 188. (vö. *kēṭṭl* «fordul» 37 : 266.)

c) Elhomályosult: *ruḡṭlṭiṭimən* «gázolva» 36 : 379. (*ruḡṭlṭimən* «gázolunk» [duál.] 38 : 122.)

7. *-si-* stb. A gyakorító *-s-* (*-ś-*) és *-i-*, *-ṭ-* összetétele. Pl.: *ort lələsiam ḡāp* «fejedelemhős ülte csónak» 17. (*lələs* «ült» 37 : 53.) | *lələsija* «ülj föl» 270. | *Tōrēm ōn āsən multīsājən lit-saji xōlom pələk ortem neḡ vērəsija* «Ég, fényes atyádtól neked ígézett ruhaujjad mögének három oldalával fejedelmem oltalmazd meg» (vö. *ṭər-* «tenni, csinálni»).

8. Ritkább kapcsolatok: a) *-ləs-* (frequ. *-l-* + frequ. *-s-*): *lāiḷəsl* «várakozik» 37 : 193. (*lāiḷ* «áll» 37 : 55.)

b) *-at-* (gyakorító *-l-* + gyak. *-t-*): *vantataalam* «vonszolom őket» 258. (vö. *kim qantəslī* «kivezette» 37 : 261.) — Vö. vog. *-lit-* NyK. 34 : 72.

c) *-təs-* (*-təs-*): *əktəsəm tərāiəl* «gyülekező helyük» 37 : 75. (vö. *əkməssət* «gyülekeztek» 37 : 175; *əgətł* «gyűjt» 37 : 265.) | *lār-lanti tēləŋ nīp āltvśleu* «a tavi táplálékkal teli batyút emeljük» 189; *əlvŋ jeyk əltvśtal* «ragyogó jég emelődik» 32. (vö. *χāp əlti laŋkər* «csónakemelő váll» 86.)

d) *-səl-* (frequ. *-s-* + **-γ-* + frequ. *-l-*): *pəmətna iərəsələslī* «füvekkel körülkötözte» 37 : 178. (*iərəs* «kötött» 36 : 375.)

e) *-lā-* (frequ. [mom.?] *-l-* + **-γ-*): *verləlem* «fölebredek» 235. (*noχ-uərəs* «fölebredt» 37 : 56, *noχ-uərələs* ua. 37 : 59.)

9. Természetesen műveltető és mozzanatos képzőkkel is társulhatnak a gyakorító képzők. (Itt csak azokat sorolom föl, hol a képzett ige gyakorító értelmű, vagy elhomályosulás esetén, ha a gyakorító képző követi a másnemű képzőket.) Causativ s frequentativ képzők kapcsolata:

a) *-tūi-*: *nāləmləl kərduḷləl* «nyelvüket forgatják» 38 : 127. (vö. *iəro-kērləs* «visszafordult» 36 : 356.)

b) *-ltūi-* (caus. *-lt-* + frequ. *-i-*): *lauləl əltltūilə* «a lovakat vezesd ki» 37 : 65. (*ətl* «kimegy» 37 : 269.) | *ənəmdūisəm* «neveltettem» 38 : 114. (*ənəmdī* «nőni» 36 : 390.)

c) *-βtūi-* (caus. *-βt-* + frequ. *-i-*): *manəm əl euləβtūi* «engem ne csalj meg!» 36 : 368. (vö. *nəŋxoḷ iəzəŋna əl eulə* «emberi beszédnek ne higgy!» 36 : 355.)

10. Momentán és frequentativ képzők kapcsolata:

a) *-məd-* (mom. *-m-* + frequ. *-t-*): *kurəŋ uai lūman sḷ* *olmədəs* «a jávorszarvast even ott éldegélt» 38 : 316. (*ol-* «lenni»).

b) *-mdūi-* (mom. *-mt-* + frequ. *-i-*): *noŋəmdūil* «futkos» 36 : 383. (vö. *noŋəlman* «futva» 36 : 367; *noŋəmdəs* «megfutamodott» 37 : 262.) | *lāiḷəmdūi-sə!* «álljatok meg csak!» 38 : 136. (*lāiḷ* «áll» 37 : 55, *lāiḷəmdəs* «megállt» 37 : 268.) | *χān-əzəm, manəm iəza əsləmdūi* «király-atyám, engem egy kissé eressz ki» 37 : 273.

c) *-ldūi-* (mom. *-lt-* + frequ. *-i-*): *əŋəlna nāwərdūil* «a szánon eliramodik» 37 : 175. (vö. *nāwərda* «ugrálni» 37 : 74.) | *seŋkəltiḷi* «serkentsd ide» (a lakosságot) 156. (*səŋ-* «ütni, verni»).

d) *-βtū-* (mom. *-βt-* + frequ. *-i-*): *iq̄g'na kōrβtūisyan* «a vízbe lebuktak» (duál.) 36 : 392. (vö. *īara al-kōrilan* «oldalra esel» 36 : 351.)

II. Mozzanatos képzők.

Egyszerű képzők.

1. *-m-*. A leggyakrabban használt momentán képző; magára is sűrűn előfordul, összetételekben is. A vele képzett igéknek következő lehet a jelentésük:

a) Rövid ideig tartó, pillanatnyi cselekvés: *iq̄g'na nāwerməs* «hirtelen a vízbe ugrott» 38 : 143. (*nāwərda* «ugrálni» 37 : 74.) | *pōsməs* «lecsöppent» 37 : 56. (*pōziūl* «csurog» 36 : 354.) | *tārvmtal* «elszakad» 29. (vö. *tārvna* «török» 252; *tārvəs* «szakadt» 158.) | *kutpəy jōran kutpəla ēslama* «a közepes folyó közepe felé rugaszkodik (tk. ereszkedik)» 250. (*ēslta* «elereszteni» 38 : 134.) | *ī sēm-pēlken pēlök-pōrōmalem* «az egyik szemedet kiszűröm» 31. (vö. *pōrāl'sēli* «megszurkálta» 38 : 113.) | *siēməsə* «megpillantották» 38 : 121. (*siēäləlem* «nézek» 36 : 357.) | *pēlök-uas-məsli* «ketté hasította» 37 : 270. (*pēlök-uasšəlli* ua. 37 : 259.) | *ou pōrōmalem* «betaszítom az ajtót» 45. (vö. *šoyalt naurēm malai pōrōlalen?* «az árva gyermeket miért lökdösitek» 37 : 272.) | *sārvmtal* «kiönti» 46. (*sāzəl'ta* «öntözni» 37 : 78.) | *iq̄uđl-məsli* «elhajította» 36 : 356. (*iq̄uđlləm* «vetem, dobom» 38 : 124.) | *nīməlləl sōmdəs, toʒo sōsməs* «hótalpait fölvette, odalépett» 38 : 318. (*sōs-* «lépni»). | *tūyəm'ləli* «lódítja» 38 : 131. (vö. *tūda* «vinni, hozni»; *tūyū* «hozd» 37 : 183.) | *ār pārvna talta āt ēlvml* «sok mennykő támadjon innen» 252. (*ēlləda* «szállani» 36 : 389.) | *sēuərmələm* «leváglok» 37 : 266. (*sēuərta* «vágni» 37 : 181.)

b) A cselekvés hirtelen beállása: *nōrvml* «futásnak ered» 37 : 259. (vö. *nōrvmlan* «futva» 36 : 367.) | *sewirmələm* «vágni kezdem» 25. (*sēuərta* «vágni» 37 : 181.) | *kātlləmləli* «megragadja» 38 : 115. (*kātllta* «megfogni» 36 : 352.) | *āməmtal* «ülededik» 163. (*āməsl* «ül» 37 : 53.) | *lāyəlmələm* «vezni kezdek» 38 : 120. (vö. *lāyəllləm* «vezek» 38 : 122.) | *nōrvməs* «megszólalt» 37 : 179. (vö. *uas-təl sangān nōyvləs* «az egész város harangja szól» 37 : 275.) | *ʒəβənnə lələm'ləyən* «hirtelen csónakba ülnek» 38 : 130. (*lələs* «ült» 37 : 53.)

c) Az eredeti momentán jelentés teljesen elhomályosul néha; a mi ilyen gyakori képzőnél egészen természetes: *mola-puget törəm pərməs* «a mifélet az isten rendelt» 37: 193. (*pərdəs* «rendelt» 37: 194.) | *əkmas* «gyülekezett», *əkmassət* «gyülekeztek» 37: 175. (vö. *əgatl* «gyűjt» 37: 271.) | *isməsli* «kérdezte» 37: 186. (vö. *ənžastj* «kérdezni» 36: 362.) | *oɣol montelmalem* «fejét betakarom» 28. (vö. *ipɣä-məndəltəsəlli* «összegöngyölgette» 37: 170.) | *toɣləŋ uaina ioɣətta an' uərəmla* «még a madár sem tud hozzájutni» 37: 168. (vö. *uəritləm* «tudok, bírok» 37: 70.) | *noɣ-ələm'səli* «fölemelte» 36: 360; *ələmlem* «emelem» 33. (vö. *ɣəp altj lanɣkar* «csónak-emelő váll» 86.) | *imi koiməda pitla* «az asszony varázsolni kezd» 36: 371. (*kəɣil* «varázsol» 36: 371.)

d) Néha annyira elhomályosul a képző eredeti mozzanatos funkciója, hogy szinte az ellenkező, a gyakorító kategóriába csap át: *oɣŋ jeŋk oɣəl ələm'tal* «a fejes jég fejét emelgeti» 183.) | *kim-ətsət, laɣ-ɣətj pələ səsməs* «kimentek, az istálló felé lépegett» 37: 61. (*səsl* «lép» 37: 72.) | *lońsəmtal* «állva marad» 35. (vö. *lońsəm* «áll» 117.) — Vö. vog. -m- NyK. 34: 217.

2. -t- (-d-, -t-). Magában nem valami gyakran, de összetételekben sűrűn előforduló mozzanatos képző. Jelentése:

a) A cselekvés rövid, pillanatnyi tartamú: *ioŋ'k niŋ-iəuəltəsələm* «a vízbe behajítottam» 38: 125. (*iaɣələm* «vetem, dobom» 38: 124.) | *lvsəkədə* «hajítsd el» 37: 193. (*lvsəkəla* «dobatik» 37: 58.) | *kuzidəs* «füttyentett» 36: 387. (vö. АНЛQV.: *ɣusitem* «pfeifen»). | *oɣsar pələ ɣainzidəs* «a rókára rákiáltott» 37: 191. (vö. PAK. *ɣaimem* «kiáltani»).

b) A cselekvés hirtelen áll be: *əuətl* «elkiáltja magát» 36: 394. (*əuəl* «üvölt» 37: 54.) | *paləmpj nőrəm-ɣər* «megijedt rénbika» 169. (*palda* «félni» 37: 79.) | *kat siŋpi siŋŋə oɣol sidi ləltsem* «két elejű elejes szánra ültem im» 273. (*lələs* «ült» 37: 53.) | *ɣos-əv-ədəs** «elnevette magát» 38: 136. (*əvərl* «nevet» 38: 115.) | *ə-mosajna nauvəm bədəs* «egyszerre csak a gyermek kiabált» 36: 382. (*əuəl* «üvölt» 37: 54.)

c) A képző jelentése több esetben egészen elhomályosult; itt a mozzanatos -t- érintkezik a gyakorító -t-vel, úgyhogy nem

*) A képző előtti vokálisban valószínűleg *-ɣ- képző rejlik, ha ugyan az ə nem a tövégi vokális változata.

lehet mindig egész biztossággal megállapítani, momentán vagy frequentatív-e a képzés. Pl. *pàrdəs* «rendelt» 37 : 194. (*pàrməs* «rendelt» 37 : 193.) | *jàsl màrtəs, kurl màrtəs* «kezét törte, lábát törte» 37 : 266. o: keze törött, lába törött (vö. *soppì màrèməs* «ketté törött» 38 : 120.) | *šàrəŋ läl' sijət žòltsen* «a zajgó ellenség neszét hallottad?» 165. (*žòll* «hall» 37 : 173.) | *àwəŋ vuntpi lábət lāxrəm žontì àltəmet* «állás hét pánczélomat már elemelték» 174. (vö. *nož-àləm'səllì* «fölemelte» 36 : 360.) | *ùèritlem* «tudok, bírok» 37 : 70. (vö. *ùèlda an' uèrəmlèn* «nem tudod megölni» 37 : 270.) — Vö. vog. -t- NyK. 34 : 218.

3. -s-, -s- (az utóbbi a Népk. Gyűjt. rendes alakja). Világosan momentán értéke csak kevés esetben van; a legtöbb esetben már csak sejteni lehet, hogy eredetileg momentán funkciója lehetett; ezért bajos is mindig egész határozottsággal eldönteni, hogy nem a frequentatív -s-szel állunk-e szemben.

Világosan mozzanatosak e képzések: *lèlvšlem* «föülök» 276. (*lèlda* «ülni»). | *kim-làksəšlì* «kiköpte» 37 : 55. (*lākłèn* «köpöködsz» 36 : 364.)

Elhomályosult a momentán jelentés a következő esetekben: *žòləm laŋ tàləsti-kəmna* «a mennyit három ló el birt húzni» 37 : 68. (*tàlda* «húzni» 37 : 178.) | *žaišmai* «visszamaradt» 38 : 121. (*žaiła* «elhagyatik» 164.) | *tāxrəšmal* «megakadt» 159. (*tāxrəm vaj* «megakadt állat» 159.) | *ī kur šəŋžsəman* «egyik lábát rúgván» 38 : 143. (vö. *kurna šəŋžsəlì* «lábbal rúgta» 38 : 142.) | *ort-oz lovat kəl-lāken manem tom šəŋšəla* «a fejedelemfej nagyságú kötélabdát legott felém rúgja» 22. (*šəŋsəlì* «rúgta» 37 : 275.)

SETÄLÄ feltevése szerint e képző szolgált a praeteritum képzésére. Az se lehetetlen azonban, hogy a nomen verbalét képző -s- rejlik a praeteritum képzőjében. Ez a képző (vagy a frequentatív -s-) ugyanis többször a praesens képzésére szolgál. Legalább is így tűnik fel a következő esetekben, hol a praesent jellemző -l- hiányzik: *kurəŋ uai' nóžàjən žoža nyŋ kuš manà! mē žožo-man'səm* «te csak menj a jávorszarvas húsához, én hazamegyek» 38 : 115. (*manləm* «megyek»). | *ošəm* «vagyok»; *ošən* «vagy» 37 : 262. (*ol* «van» 37 : 52; *oš* «volt» 37 : 259.) | *èuì ant twišəm* «lányom nincs» 38 : 136; *mòlti àš(i)-oz manmāŋ àšəŋ nur kēpa taisēmen* «ha valami apai fejvesztő boszúunk

volna is» 44. (*tvilam* «habeo»). | *χun'-ki mantī vuratsen* «ha már menni akarsz» 79. (*auràtl* «erőlködik» 36:353.) | *àm'βna tisàiem* «a kutya mindjárt megesz engem» 36:392. (*lida* «enni»). | *uàxsàien* «hínak téged» 38:137. (*uàyta* «híni» 37:185.) — Vö. vog. -s- NyK. 34:218.

4. -l-. Összetételekben szintén gyakori, de önállóan ritkán előforduló mozzanatos képző. Jelentése:

a) Hirtelen beálló cselekvés: *noçrlas* «megmozdult» 36:367. (vö. *moç noçâl* «a föld reng» 37:181.)

b) Rövid ideig tartó cselekvés: *vosilital* «fölpattanik» 156. (vö. KARJ. 59. Kaz.: *uõs-* «hüpfen»). | *sāḡklalem* «fölszerkenek» 235. (vö. vogSz. *sāḡkeli* «fölbred», *sāḡjēmlāli* id.) | *pòrləsḡen* «[föl]röppentek» 38:148. (vö. *uas làḡna portasa* «a várost behordta a hó»).

c) Elaprózódó cselekvés: *naworeltel* «szökellnek» 40. (*nā-uərda* «ugrálni» 37:74.)

d) A képző funkciója elhomályosult: *noç-uèrlas* «fölbredt» 37:59. (*noç-uèrəs* 37:56, *noç-uèrēməs* id. 36:380.) | *χunll çorlas* «az esti szürkület kialudt» 37:180. (vö. *çòrətl* «kiolt» 36:348.) | *ioço-kērlas* «visszafordult» 36:356. (vö. *kēratsəli* «fordította» 38:114.) | *mouna suiləman ol* «a földbe van sülyeszteve» 37:165. (vö. *šòitlayen mor-keu iln šòjlatəl* «sülyedő természő módjára alásülyed» 180.) — Vö. vog. -l- NyK. 34:221.

5. -n-. Igen ritka képző. Az északi osztyák körén belül maradvá — legalább a ΠΑΡΑΥ-féle szövegek álláspontján — legtöbbször nem is lehet kihüvelyezni képző voltát, tehát éppúgy mint a két előző képző, már elhomályosult, nem termékeny eleme a nyelvnek. Példái: *tārənmal* «szétszakadt» 36:374; *siskilil ālyəm šì tārvntal* «veréblekem vége ím elszakad» 29. (vö. *tārəs* «szakadt», *tārva* «török» 252.) | *noços-lajdi kòrdətna tàynəs* «a fölfelé álló vasakba akadt» 37:56. (vö. *idḡ'k çoza an' tarar-ljilən* «a jégben nem akadsz meg» 37:71.) | *χundsi tvuè nai-ki pārvnl* «ha majd a tavaszi nap süt» 38:132. (vö. *səmləl kim-pāksət* «szemei kifordultak» 36:352; *pārəs* «szétszakadt» 37:78.) | *kāt sòβən lələn kātunnì rəçnəs lələn* «a két darabod kétfelé esett volna» 38:132. (vö. KARJ. 29. Vj.: *rəçim-* (v. mom.) «sich neigen»). | *toçnəs* «letörött» 37:180. (vö. PATK. *tāgajem* «elszakadni»). | *pòknəs* «megijedt» 36:367. (vö.

АHLQV. *pakimtem* «schrecken»; ПАТК. *pāgaptem* [caus.] «megijeszteni»).

6. -p- (-β-); l. az összetetteket. — Vö. vog. -p- NyK. 34 : 217.

Összetettek.

1. Igen gyakori eset az, hogy az -m- momentán képző előtt -ā-, -è- (NyK.) ill. -ā-, -ē- (Népk. Gyűjt.) vokálisok foglalnak helyet. Föltevésünk szerint e hangzókban egy elveszett gyakorító képző (*-γ-) rejlik. Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy éppen e momentán képzővel kapcsolatban szerepelnek legtöbbit e vokálisok, melyekben frequentatív elemet keresünk, igazán kétségünk támadhat jelentős voltuk iránt. Az egységesség kedvéért azonban mégis az összetett képzők során tárgyalom. Sok esetben nem érezhető már a velük bővült ige momentán jelentése.

a) Az ige mozzanatos jelentésű: *pēlak-vrēmās* «ketté repedt» 37 : 182. (vö. *vritsəlī* «ketté hasította» 36 : 373.) | *nāl lakēmalem* «nyilat rántok elő» 40. (vö. *lāgoptaṭal* «előhúz» 34.) | *vəəl du ḡorēm̄mal svrāt* «miközben nénje az ajtót megcsikordította» 36 : 380. (vö. *ū ḡorleu* «üvöltést kiáltunk» 180.) | *mur pā serām'set* «az emberek megdöbbentek» 37 : 173. (vö. *jiter šerāptalem* «a ménest megrezzentem» 225.) | *tarēmala* «elvágodik» 85. (vö. *tārəs* «hajított» 37 : 56; *al'toxla* «elvágodik» 87.) | *malēmalem* «megtapintom» 18. (vö. KARJ. 4. O.: *mālēs-* «befühlen, betasten»).

A képző momentán funkciója nem érezhető: *oḡ manēmilet* «fejet hajtanak» 276. (vö. *oḡ mānilem* «fejemet meghajtom» 175.) | *ḡundī nvyēn kanzāmālēm, sit mā yērem* «Hogy mikor kereslek téged, az az én dolgom» 38 : 323. (*kašta* «keresni» 36 : 391; *kanžā* «keress» 36 : 355.) | *mārēmaṭi tū jem ḡul alt mārēmalājen* «tespedő tavi hal módjára ne tespedj» 157. (vö. *mārēḡ ḡul* 158; *mārēm ḡul* «senyvedt hal» 156.) | *mā ḡantēmōdēm andām* «én semmitsem láttam» 36 : 392. (*ḡantl* «néz, lát» 37 : 53.) | *ḡōrem lu āt siēmīṭal* «árnyam ő hadd forduljon be» 175. (vö. *siūilet* «keringenek» 36 : 394.) | *mandal-ḡouāt lāḡna ī tōḡlēt ilta ḡurēmōllī* «Mentében (tkp. menése hosszatt) az egyik lábát a hóban húzta» 38 : 314. (vö. m. *súrol?*). | *mola iḡrēmēmēn?* «valamit elfelejtettél?» 38 : 136. (vö. KARJ. DN.: *iḡrēt-* «vergeszen»).

2. *-mt-* (*-mṭ-*, *-md-*). Szintén igen gyakori mozzanatos képző. Mindkét eleme momentán. Jelentése:

a) A cselekvés egyszerisége, pillanatnyi tartama: *il-rvḡ-nəmdəs* «összeomlott» 36 : 365. (*kātnnī rəḡnəs* «kétfelé esett» 38 : 132.) | *soxlat eḡrvmtmel* «bőrüket levetik» 28. (*ēḡḡṭī* «eloldani» 34.) | *nōmən kātləmtələm* «íziben fölfogom» 22. (*kālltə* «megfogni» 39 : 352.) | *ī sēməm paṭəmtitəm kutna* «a mint oda tekintek» 28. (*səməm paṭitləm* «szememet vetem» 36 : 120.) | *soppī tāḡnəmdəs* «ketté törött» 36 : 392. (*tāḡnəs* «elszakadt» 37 : 178.)

b) A cselekvés hirtelen áll be: *noḡəmdəs* «megfutamodott» 37 : 262. (vö. *noḡəlman* «futva» 36 : 367.) | *noḡ-pərləmdəm uəsḡən* «fölröppent réczék» 38 : 148. (vö. *pərləḡḡən* «[föl]röppentek» 38 : 148.) | *noḡ-ləiəmdəs* «hirtelen fölállt» 37 : 268. (*ləiḡl* «áll» 37 : 55.) | *toḡo əmsəmtləm* «odaülök» 39. (*əməsl* «ül» 37 : 53.) | *lay-səsnə lələmdəs* «lőhátra ült» 37 : 63. (*lələs* «ült» 37 : 53.) | *noḡ-kiləmdəs* «hirtelen fölkelt» 37 : 265. (*kildī* «fölkelni» 37 : 61.) | *toṭə lələmtləm* «odaállok» 39. (*lələ* «állj» 26.) — Vö. vog. *-mt-*, *-mat-*, *-mīt-* NyK. 34 : 221.

3. *-lt-*. Mindkét eleme mozzanatos. Nem gyakori képző; alig egy-két példában határozottan momentán jelentésű; azért lehet, hogy a következő esetek némelyike a gyakorító kategóriába tartozik. Példái: *luəl əlməltləm* «neki emelintem» 22. (*ələmlem* «emelem» 33.) | *oysəməl ḡəndžəšik ḡəttləmal* «fejkendője hátracsúszott» 37 : 193. (vö. *ḡəttal* «halad» 188.) | *kat jem sēm kəsəm nəl sətəḡ vol kəsəltləm* «két jó szememet irányított nyíl bűvös helyén [oda] irányítom» 173. | *muja seḡkeltmən* «miért verted föl?» 163. (*səḡ-* «ütni, verni»). | *məsltəsə* «megesókoltaott» 37 : 165. (vö. *māstəl-ki ḡəlom māsəm ḡəama vuəmə* «esőkjából három esőkot hárommá veszek»). | *nōzəḡ keu iəm soppī vələtsət* «tarka szikla jó darabjává ülepedtek» 38 : 128. (alapszó?). — Vö. vog. *-lt-* NyK. 34 : 222.

4. *-pt-*, *-ft-*. E képző első eleme csakis e hangkapcsolatban fordul elő. Mint momentán képző azonban nagyon ritka; sokkal gyakoribb a causativ *-t-*vel való társulása. Példái: *oḡ-sətpəḡ kəzəl ləḡəftəsli* «rézhüvelyes kését elővette» 37 : 54. (vö. *ləḡəməsli* «kirántotta» 37 : 265.) | *ḡin ləḡoptəṭal* «puttonyt húz elő» 34. (vö. *ləkəmələm* «előrántok» 40.)

5. Ritka kapcsolatok: *-tm-*: *Tõrma kaltmëm kalî-ço* «az égbre föltetszett csodaember» (vö. *kalëm* «föltetszett» 37:172.) — *-lm-*: *tal oltî norem nõmõlmalem* «a tél átfekvésére való ágyamat veszem elmémbe» 233. (*nõm-* «gondolni»). — *-ma-*: *õumavs* «omlott» 248. (vö. *vü* «folyás» 36:353.) — Vö. vog. *-ml-* NyK. 34:222. — *-dãm-*: *paldãmës* «megijedt» 37:168. (*palda* «félni» 37:79.) stb.

III. Műveltető képzők.

Egyszerűek.

1. Leggyakoribb causativ képző — éppúgy mint a vogulban — a *-t-* alkalmazását tekintve szintén azt a feltűnő ténytet kell konstatálni, hogy a tulajdonképpeni műveltetésre (mikor t. i. az alapszó átható ige, a képzett ige pedig a cselekvés mással való tétetését jelenti) alig van példa. Jelentése:

a) A cselekvés okozása, tétetése: *laulâl lâstâlëm, iëstâlëm!* «a lovaikat etessétek, itassátok!» 37:65. (*lîy-* «enni», *iëë-* «inni»). | *lâbêtlâlî* «táplálja» 36:355.

b) Leggyakoribb funkciója e képzőnek az, hogy átható (transzitiv) igéket képez intranszitiv, állapotbeli változást jelentő igékből: *iây'k tut an' çõrêtl* «a víz nem oltja ki a tüzet» 36:348. (vö. *çwîll çorlës* «az esti szürkület kialudt» 37:180.) | *kiltâda* «fölkeltetni» 36:354. (*kildî* «fölkelő» 37:61.) | *kâwêrdës* «főzött» 36:380. (*kâwêrl* «föl» 36:360.) | *i çor kêrêtleu* «egy folyóvonalat kerülünk» 181. (vö. *kêrlâl* «fordul» 37:266.) | *il-çuwatsa* «a földhöz vágatik» 37:61. (*çunâ* «gyere» 37:180.) | *pêlak-writsâlî* «kettészakitotta» 36:373. (*wriçil* «elszakad» 37:168.) | *âgêtl* «gyűjt» 37:271. (*âkmêssat* «gyülekeztek» 37:175.) | *kurl âlêy laçnêmtaçal* «lába végét besüppeszti» 225. (*laçnêmtê* «süppedés» 225.) | *çoltmen irtna* «fogyasztásodkor» 17. (*çolâl* «elfogy» 38:112.) | *jenk oçoltalem* «a vízbe taszítom» 78. (vö. *il-oçâllem* «leszálok» 38:121.) | *çat mentëm juç* «szél meghajtott a fa» 41. (vö. KARJ. 30: *mâ`ni-* «sich beugen, sich biegen»). | *çombêltlem* «fölfordítom» 81. (*çwmbêlës* «fölbortult» 36:374.) | *vü-nâstëm çuç sêß* «a víz folyása úsztatta fadarab» 38:120. (vö. *nâbëm* «szállás [a ludaké]» 38:117.) | *îoçtêla* «megmozgattatik» 36:366. (vö. *mou* *îoçâl* «a föld reng» 37:181.) | *manëm çanâdî*

«engem rejts el»; *χαιàtlèm* «elrejtelek» 37 : 259. (*χαιèmæs* «elrejtözött» 37 : 192.)

c) Eszközölő igék; állapotban lételt jelentő intranszitiv igéktől: *lajatsalal* «megállították» 37 : 63. (*lajil* «áll» 37 : 55.) | *āmatsalli* «leültette» 37 : 182. (*il-ām'sæs* «leült» 38 : 132.) | *uas āmdæs* «várost alapított» 36 : 377. | *lèldæs* «ültetett» 37 : 175. (*lèlæs* «ült» 37 : 53.) | *taçartæm* «akasztok» 253. (vö. *tāçram uáj* «megakadt állat» 159.) | *jašəy uáj jašlen çolta loišten* «kezes állat kezeit a hova helyezik» (duál.) 117. (*loišəm* «áll» 117.) | *lou sitalna naurəmætna çoluytsa* «ezután a gyermekek békét hagytak neki» 37 : 264. (*çoluyil* «megáll» 36 : 353.) | *sarñi siçpi siçəy āntəp manem ūltelli* «arany támasztékú támasztékos bölcsöbe ültet» 227. (vö. m. *ül*). | *nəyən çoluytsalàm* «titeket megállítottalak» 38 : 136. (*çolimal* «megállapodik» 36 : 356.) — Vö. vog. -t-NyK. 34 : 60.

2. -l-. Sokkal ritkább és már nem élő képző; a miért is az esetek egy részében már többé-kevésbé elhomályosult.

a) Rendesen átható igéket képez állapotbeli változást jelentő át nem ható igékből: *si naurəmæl ènməlman ittam çolna ènməlləli*; *si naurəm ènməldəm taçajna mà seda õsəm** «ezt a gyermekét nevelvén még most is neveli; ennek a gyermeknek a nevelő helyén magam is ott voltam» 37 : 178; *sidi ènməltal èuəlt* «miközben így neveli» 36 : 354. (*ènəmdj* «nőm» 36 : 390.) | *nőçəlləli* «üldözi», *nőçəltta* «üldözni» 36 : 363; *nőçləm çār* «üzött rénbika» 40. (vö. *nőçəml* «futásnak ered» 37 : 259.) | *səmlàn azət ços-pəçəl'ləlèm* «mind a két szemedet kiverem» 37 : 75. (*kimpəksət* «kifordultak [a szemei]» 36 : 352.) | *svrt-şəy'k' sārəlti çuç* «száritott csukahátat száritó ember» 38 : 129. (vö. *sārəm* «száraz» 38 : 113.)

b) Eszközölő igék: *il-çoiçl'sa* «lefektették» 37 : 167. (*çoiçil* «nyugszik» 37 : 56.) | *kari' norpi ar puçeu kartla ön sauləy çāt āmsəlteu* «vasfogantyús sok üstünket, mintha csak vastól hangzó házba helyeztük volna» 156. (*āməsl* «ül» 37 : 53.) — Itt sorolom föl e két összetett képzővel alkotott példát is: *āmsilimən* «he-

*) Legtöbbször nem lehet tudni, nem az -lt- képzőbokkal van-e dolgunk, minthogy a két mássalhangzó közti *t* rendszeren kiesik.

lyezgetted». | *poŕem lânsiliam var* «fiam állította ezég» 172. (*loisám* «áll» 117.) — Vö. vog. -l- NyK. 34 : 61.

Összetettek.

1. -lt-. Elég gyakori képző; a causativ -l- és a caus. -t- összetétele; lehetséges azonban, sőt nagyon valószínű, hogy a példák egy részében a gyakorító -l- szerepel; ezt természetesen nem lehet egész biztossággal megállapítani. Jelentése:

a) Műveltető (a cselekvés más által való végeztetése): *iëšaltî* «itass meg engem» 36 : 372. (*iëšl* «iszik» 36 : 349.) | *ort çoyrolti müwəy juç si çoyroltasa* «fejedelemhős hágtató magas fára hágtatták» 113. (*çöy'tî* «mászni» 36 : 356; *çüyroltel* «csúsznak» 40.) | *oşmar i-tamidi at vantataşein* «tréfát éppígy nézessenek veled» 257. (*uantl* «néz» 37 : 53.)

b) Eszközölő igék: *poŕijem si si ameatsem* «fiacskámat im odaültetem» 256. (vö. *aməsl* «ül» 37 : 53.) | *patltäten* «fagyasszatok» 117. (*pädta* «fagyni» 36 : 363.)

c) Átható igék: *mēuəl luyəldəs* «mellet hozott be» 38 : 113. (*luyəl* «megy» 37 : 188.) | *oŕem ətltalem* «fejemet elődugom» 234. (*ətł* «kimegy» 37 : 269.) | *iŕəl ənəmtləli* «fiát neveli» 38 : 128. (*ənəmdi* «nöni» 36 : 390.) | *soŕəmpuy ətltəs* «czérnagombolyagot vett elő» 36 : 355. | *kəštəda* «száritani» 37 : 164. (*kəšt* «hadd száradjon» 37 : 164; *kənzəm* «száraz» 38 : 115.) | *ār poŕem šiwəy ən šiwetn' sidi manataşam* «sok fiamat gőzölgő edény gőzével párolom» (tk. «menetem») 254. (*manda* «menni» 37 : 53.) | *vāremti ço jəšə-jir kuş vārməatsem* «serdülő férfi keze-izét növelem bár» 248. | *poşltatal* «megfőz» 110. (*posmal iubina* «miután megfőtt» 38 : 114.) | *şeykəltən* «növeltél» 26. (vö. *şeyl* «fölserdül» 126.) — Vö. vog. -lt- NyK. 34 : 62.

2. -pt-, -βt-. Az előbbi a Népk. Gyüjt., az utóbbi a NyK. állandó s kizárólagos alakja. A momentán -p- (-β-) s a causativ -t- képző összetétele. Nem gyakori képző. Jelentése:

a) Műveltető: *şuşən kətləptəsən* «csecsemődet megfogattad» 268. (*kətlłta* «megfogni» 36 : 352.)

b) Eszközölő: *iŕo-ŕoçtəβtəsli* «haza juttatta» 36 : 364. (*iŕətl* «jön, jut»). | *joçtəptala* «halasztatik» 123.

c) Átható igék: *jətşaptətel* «elkészítik» 110. (*ičtəs* «elkészült» 37 : 67.) | *paldəβtəsən* «elijesztetted» 36 : 381. (vö. *paldəməş*

«megijedt» 37:168.) | *jiter séraptalem* «a ménest megrezzentem» 225. (alapszó?) | *vošpëm au tšaptalem* «bödönyöm száját színig megtöltöm» 232. (vö. *tšənlī* «üres» 226.) | *māja manti nēməŋ zatleu muja patlaptalen* «lakodalomba induló jeles napunkat miért késlelteted» 173. (vö. *patləs* «besötétedett» 37 : 187.) — Vö. vog. *-pt-* NyK. 34 : 62.

IV. A szenvedő igeképzés.

Az északi osztyákban nincs reflexiv igeképző. Főnnebb láttuk már, hogy többször az *-s-* (*-š-*) gyakorító képző szolgál a visszaható ige képzésére. Egyebekben a reflexiv vonatkozás meglehetősen ritka az osztyákban; a szenvedő igeképző csak rendkívül ritkán fejez ki visszaható vonatkozást.

A szenvedő igeképző egy példán szemléltetve ez (a *tù-*, inf. *tùda* igéből): *tùlàiəm, tùlàiən, tùla, tùlàiu (tùlàiən), tùlàiət*, a praeteritumban: *tùsàiəm, tùsàiən, tùsa, tùsàiu, tùsàiən, tùsàiət*. — Tehát a praesens *s* a praeteritum képzője kivétel nélkül mindig megelőzi a szenvedő képzőt. A NépK. Gyűjt.-ben ugyanilyen a képző, azon külömséggel, hogy az *à-t* rendszeren *ā*, az *ì-t* pedig mindig *j* váltja föl; azonkívül néhány esetben a sing. 1. és 2. személyben *-ëim, -ëin* végzeteket találunk.

Mint látjuk, a sing. 3. személyéből hiányzik a *-ì-* (*-j-*) hang. Ez valószínűleg nem is tartozott eredetileg a képzőhöz, hanem csak idővel fejlődött átmeneti hang. Hasonlót gyakran találunk az osztyákban: *pvrà*: idő: *si pvràìətna* «abban az időben» (< or. *нопá*). | *ňorà* «hús»: *ňoràiəm* «húsom». | *čvlà* «halott»: *čvlàiət* «halottak». | *koža* «gazda»: *kožàiu* «gazdánk». | *soga* «fogoly»: *sogàiət* «foglyok». | *mutrà* «fortély»: *mutràìəŋ* «fortélyos». | *čoža* «hozzá»: *čožàiən* «hozzád». | *čorbi* «formájú»: *čorbiì* «formájúvá» stb.

BUDENZ (UA. 99—101.) e képzőről azt írja, hogy a vokálisban a finnugor **-w-* reflexiv-képző rejlik, a *-ì-* pedig a frequentativ *-l-*-nek változata, úgyhogy az osztyák passiv képző egészében megfelelné a magyar *-ól, -öl, -ül, -ül* képzőknek. Láttuk, hogy a *ì* minden valószínűség szerint nem szerves eleme a képzőnek. Azt sem tartom valószínűnek, legalább ebben a fogalmazásban nem, hogy az *à*-ban «az egész vogul < *ou, au* mását»

kell keresni. Az összetett frequentatív képzők tárgyalásánál láttuk, hogy az -à-, -è- (-ā-, -ē-) vokálisokban egy *-ɣ- hang rejtőzik; úgy hiszem, itt is evvel van dolgunk. A -ɣ- pedig a finnugor -w-nek változata lehet.

A képző funkciója:

a) Leggyakrabban tiszta szenvedő igéket képez. Az osztjákban — éppúgy mint a vogulban — sokkal kiterjedtebb használatú a szenvedő ige, mint a magyarban, a mint a következő idézetek is mutatják: *χοῖνα κἀτillsàiem tàdà* «ki fogott meg engem itt» 36 : 353. | *vìtn' tãΔΔèim* «a partra húznak (engem)» 255. | *ìvtsàiem* «megmenttettem» 37 : 268. (*ìvntl* «megment» 37 : 73.) | *χοῖνα lõtllàiet* «ki veszi meg?» 37 : 72. | *āt ΔΔηΔein* «takarjanak be» 256. | *ant χαιlàiem* «nem találnek el» 38 : 125. | *èn-màltilàjem* «neveltetem» 74. | *ìmi-χilì ìòɣàlna masa, ñàlna masa* «Az Asszony-unokájának íjjat adott, nyilat adott» 36 : 363. | *ìòɣ àm'βna kìrsa* «tíz ebet befogtak» 36 : 369. | *ār ñàlna èsllàiem* «sok nyilat eresztenek rám» 38 : 125. | *uàχsàiem, ivɣ'lam* «hívnak, megyek» 36 : 370. | *χαιlàiju* «el vagyunk hagyatva» 36 : 379. | *uɣlam uàssa* «nyelvem megvágatott» 36 : 349. | *χandi nèɣ-χοῖνα siàlòlèn-gi* «ha az osztják ember meglát» 36 : 350. | *àsìna tùsa* «a medve elvitte» 36 : 352. | *òsmar ì-tamidi àt vantΔΔasein* «tréfát éppígy nézessenek veled» 257. | *òiem nàɣ'k-pèlèk luβ χodi trila* «vörös fenyőhasábból készült evezőnk hogyan lenne» 38 : 110.

b) Arra, hogy reflexiv igéket alkotna a képző, mikor t. i. a cselekvés magára a cselekvő alanyra hat vissza, alig van példa: *àgètlàiet* «gyülekeznek» 38 : 134. (vö. *àgètsàiet* «összegyűjtettek» 37 : 372.) | *vmerlèsàiet* «elmerültek» 38 : 118. (vö. m. *mer*, *merit*.)

c) Feltűnő dolog, hogy elég gyakran intransitív igékhez is járul e képző, melyeknek így szenvedő jelentésük lesz: *l'àlna ìisàimèn* «ellenség jön ránk im» 38 : 117. | *pilna ìòɣàtsàiem* «társam érkezett» 37 : 180. | *murna ìòɣtìlùisàimèn* «néptől megtámadtattunk» (duál.) 38 : 126. (*ìòɣàtl* «jut», de vö. *ì-pèlɣèl ant ìòɣtìlùisà* «egyik felét sem érte el» 36 : 385.) | *l'àbət òɣàlna ìisàju* «hét szán jött hozzánk» 38 : 135. | *l'àlna ètlàiem-gi* «ha ellenség támad rád» 38 : 111. (*ètl* «kimegy» 37 : 62.) | *ār otšina aràtlàju* «sok otší ered utánunk» 188. (vö. *aràtlem* «utána iramodom» 24.) | *mà lòn't punna ètsàiem* «énnekem lúdpihém jött» 36 : 390. | *uò'rna pòzùlàiem* «a vér rád csurog» 36 : 364. (*pòzùl*

«csurog» no.) | *nəməsna an' nòmla* «nem tartják emlékezetben» 36 : 390.)

d) A következő igéket álszenvedőknek lehetne nevezni: *lida litlajem* «enni akarok» 36 : 382. (*litl* «akar»). | *sitemna amp-õni jelmvtna jélemtájem* «erre én kutya nagy szégyenben szégyenkezem» 173. | *voj-áni patem tejlājem* «ezüst tányérom feneke megcsendül» 234. | *imi kojimada pitla nəj naurēmət vūadi* «az asszony mihelyt varázsolni kezd, ti gyermekek üvöltsetek» 36 : 371. | *ittam puršēmāsajem* «már megöregedtem» 36 : 370. | *likməsa* «haragra lobbant» 37 : 263. | *saŋ'kməsa* «megizzadt» 36 : 367. | *pàtsàjem* «megfagytál» 36 : 352. | *pàtsàjem* «fázom» 36 : 374. (vö. *pàdem* «megfagyott» 36 : 352.) | *noçàjem aràtèlna niŋktəsàjət loln* «húsod egészen megnyüvesedett volna» 36 : 354.

B) Igeképzés névszókból.

Rég ismert dolog, hogy a finnugor alapnyelvben az ige és a névszó kategóriája nem volt még elkülönítve egymástól. Egy hangkomplexum, melylyel valami képzet asszociálódott, egyaránt fejezhette ki a cselekvést s a cselekvőt vagy a cselekvés eszközt. Ez ősi állapotnak — mint tudjuk — egyes szórványos nyomai megmaradtak a magyarban is; bőségebb adatokat szolgáltat e részben a vogul és az osztják nyelv. Ez utóvégre is egészen természetes: a vogul s az osztják nép még talán ma is a szellemi fejlettség azon fokán van, melyen talán két-három ezer évvel ezelőtt állott, míg a magyar — magasabb műveltségre tévén szert — szükségét érezte a két kategória szétválasztásának; csak egyes esetekben maradt meg a régi általános törvényszerűség minden tudatosság nélkül, míg pl. az osztjában, úgy látszik, egészen világosan áll még a nyelvérzék előtt. Erre mutatnak ugyanis az olyan mondatok, mikor ige és névszó közvetlen egymás mellett állanak: *uer uera* «munkát csinálj» 26; vagy az, midőn jövevényiszavak szerepelnek így: egy főnévi alakban átkerült szó ige gyanánt is szerepelhet, pl. *keu-çatna tusa, ouol lvp-tõrçarsa, tmàn'sa* «a kőházba vitetett, az ajtaját bezárták, belakatolták» 38 : 323, vö. KARJ. 117. O.: *tmàn* «schloss» (a zürjénből). — Minthogy az osztják ige a jelenidőben mindig el van látva præsensképzővel, jóformán sohasem egyezik teljesen

az ige a személyragozott névszóval; csak az ige præs. sing. 3. személye egyezik a birtokragos névszó egyesszámi 3. személyével és az imperativus egyesszámi 2. személye a lativus.ragiával el-látott névszóval. A hangalakilag egyező ige és névszó között a következő viszonyok lehetségesek:

1. Az ige cselekvése létrehozza a névszóban kifejezett dolgot: *toχ toχlem* «sírással siratom» 176. | *muγ ūwam γorəη ūweu zōlantleu* «a magunk üvöltötte kiáltó üvöltésünket megfigyeljük» 180. | *siχ* «gombolyag» 181: *ār γor siχəm kēl jem āləη siχmeu jupina* «a sok folyóvonalat gombolyított kötél módjára miután így legombolyítottuk» 187. | *igən seyal seysən* «az urad hajfonatát befontad?» 38:142. | *pōtər* «beszéd» 184: *pōtərəl* «beszél». | *īu* «ordítás» 37:54: *ēuəl* «üvölt» 37:54. | *jāk* «táncz» 257: *ī-tamidi āt jākaāin* «éppígy tánczoljanak előtted» 257. | *jēlem* «szégyen» 22: *āmp-ōni jēlmvtna jēlemlājem* «kutya-nagy szégyenben szégyenkezem» 173. | *χvtl* «nap»: *χōtləs* «virradt» 36:369. | *mā iiəl lāyat lāyotlēm* «én az apja szidásával szidom» 38:116. | *mul* «igézet» 19: *tōrəm muləm ont-juγəl šimel oltal* «az isten igézte erdei fa kevés [ahhoz képest]» 188. | *īvγ* «nevetés» 38:112: *īvγəl* «nevet» 38:115. | *kartəη nāl karten lu āt naltel* «a vasas nyilad vasát ám ők nyelezzék» 161: *nal* «nyél» 38:120. | *and ošlēm* «nem tudom» 37:66: *ošem* «tudásom» 82: *oš andəm* «nem ismeretes» 37:173.

2. A névszóban kifejezett dolog eszköze az igében kifejezett cselekvésnek: *kuš* «karom» 37:186: *kuša* «megfésültetett» 38:141. | *χāt-langəl* «a ház teteje» 37:174; *lanγəη lāu* «takarós ló» 42: *lanγlem* «teritem» 257; *lanγlem* «takarózom» 111.

3. Az ige és a névszó között olyan viszony van, mint alany és állítmány között: *uāt* «szél» 37:164; vö. *vātəη* «szél» (o: fúvó?) 157.

4. Egyéb viszonyok: *γonγem* «hágóm» 88; *larəη tū γanγalna lāttel* «a rovátkos [szélű] tó hágójára szállnak» 28: *χōη'ta* «mászni» 38:123. | *lāsi iel'-lāšileu* «a lest tovább lessük» 108. | *sidəm* «csendes» 37:172: *sidəməs* «elhallgatott» 38:140. | *tānt* «násznagy» 168: *tāntlēmən* «összeházasicunk» (duál.) 44.

Kétségtelen, hogy ez esetek egy része elvonás útján jött létre; ezt azonban nem igen lehet teljes biztossággal megállapítani. Biztos példája az elvonásnak ez: *lvrbət-iōzəη γanməm*

«sodrott-íjjú nászom» 38 : 134, vö. *lvrbatsali* «kipólyázta» 36 : 374. KARJ. 193. O.: *lvrbet* «aufwickeln».

Névszóból képezett igét feltűnően keveset találtam a feldolgoztam szövegekben. Ez talán éppen annak tudható be, hogy a névszó oly gyakran ige gyanánt is szerepel. Itt csak ismételnem kell, a mi különben már köztudomású dolog, hogy a deverbális és a denominális igeképzők kétségbevonhatatlan egyezést mutatnak, a mit részben az ige és a névszó kategóriáinak fönt érintett azonossága magyaráz meg; természetesen nem szabad úgy fogni föl a dolgot, hogy az összes esetek ez ősi állapot maradványai, mert — mint mindenütt — kétségtelenül itt is kivette a maga részét az analógia is. — A denominális igeképzők a következők:

Egyszerű képzők.

1. -l-. Többféle funkciója lehet:

a) Az ige cselekvése létrehozza az alapszóban (a névszóban) kifejezett dolgot: *vbarläl* «fortélyoskodik» 38 : 124. (*vbar* «fortély» 37 : 167.) | *χολομ v̄ēran̄ v̄ēran̄'litēn̄ kutn̄'* «három szorítást szorításod közben» 271. | *jiraaam* «fömláldozom» 258. (*jir* «áldozat» 123.) E képző valószínűleg a causativ -l-lel azonos.

b) Az alapszóban kifejezett dolog eszköze az ige cselekvésének: *uēlβaslada* «halászni» 38 : 138; *uēlβasläl* «vadászat» 36 : 363. (*uēlβas* «hurok» 36 : 379; *uēlβas* «fogás» 37 : 178.) | *kätllta* «megfogni» 36 : 352; *iyz xozä kätläs* «a fához kapott» 37 : 174. (vö. vog. *kät* «kéz»). | *uvzäh lömaldä* «levetkőzve» 36 : 375. (*löm* «takaró» 38 : 142.) | *maäläl* «vendégeskedik» 37 : 180. (*mäj* «vendég» 110.)

c) Vmivé lenni, válni: *uänlta* «közeledni» 36 : 351. (*uän* «rövid» 37 : 52, *uänna* «közelenben» 37 : 52.) | *tēwänläs* «lecsendesedett» 37 : 66. (*tēwän* «csendes» 183.) A b) és c) alatt fölsorolt esetek valószínűleg a gyakorító -l- képzővel alakultak. — Vö. vog. -l- NyK. 34 : 232.

2. -t-. a) Vmit tesz, létrehoz: *pödär'däs* «beszélt» 37 : 273. (*pödär* «beszéd» 38 : 131.) | *uvštäl* «kesereg» 38 : 113. (*väs* «keseregés» 117.) | *tistäl* «gyászol» 38 : 133. (*tisäl* «gyásza» 38 : 133.) | *muyēu älä t̄rastälä* «minket ne akadályozz» 37 : 262. (*t̄rväs* «akadé» 38 : 147.) | *lär-xuli kali juyan luel juyantlem* «tavi hal vé-

res(?) oształéka gyanánt neki juttatom» 276. | *manèm vndàstèsèn-gi loln* «ha engem megsegítenél» 37 : 262. (*vndàs* «segítség»). | *ma šòmàltəm šòməl* «magam róttá rovás» 268. | *mulàtsà-jem* «ígéztettem» 268. (*mul* «ígézet» 19.) | *nalatman tailalu* «nyelezve tartjuk» 165. (*nal* «nyél» 38 : 111.)

b) Vmivel tesz, valamivel ellát: *nèmàtsàizəm* «neveztettem» 37 : 261. (*nèm* «név» 37 : 172.) | *sox-ńir lómattat an' twiləm* «nines öltöző ruhám» 37 : 185; *lomta* «vedd föl» 36. (*lóm* «takaró» 38 : 142.) | *twràiel ləng-pun kulàtna kiàrtəm* «helyét evet-szór vastagságú dér borította» 37 : 167. (*kiàr* «dér» 36 : 381.) | *pàsəy náà pàsəm jintəy jōrəl jintəma sídi pàstasəm* «villás nyilam villáját ideges íjjam idegére odaillesztem» 252. | *āntayen* «támaszkodva» 159. (*ān* «láb» 116.) | *uràtl* «kapkod» 37 : 71. (*uràina* «erővel, erőlködve» 38 : 114.)

c) Vmivé lesz, válik: *ńińktəda* «nyüvesedni» 36 : 352. (vö. AHLQV. *ńińk*, *ńińk-voi* «Wurm, Motte»; PATK. *ńińk* «nyú»). | *kašidəs* «megfájdult» 37 : 180. (vö. *molaizən kaši ol* «mid fáj» 37 : 185; *ogem kašija jis* «mein Kopf ist krank geworden» AHLQV. szöv. 3.)

d) Vmivé tesz: *ōras oγoltatal* «a fadarabot faragja» 170. (*ōrāl* «vékony» 38 : 122.)

Az a), b) és d) alattiak a műveltető, a c) alattiak pedig a gyakorító (momentán) -t- képzővel alakultak. — Vö. vog. -t- NyK. 34 : 231.

3. -m-. Azonos a mozzanatos -m-mel s épp. azért mindig vmivé válást jelent: *si kurəy pastər èuəlt pastər-iax selta i rət-məsət* «ettől a gyalogos pasztértől származott a pasztər-nemzet-ség» 38 : 316. (*pastər-iax-rət* «pasztər-nép» 38 : 316.) | *likməsa* «haragra lobbant» 37 : 263. (vö. *likna manèm àl ēdī* «ne haragíts meg» 36 : 372.) | *saγ'kməsa* «megizzadt» 36 : 367. (vö. *saγk-osməy xū luy* «forró vánkösű hosszú nyár» 233; *saγkem jenk jem āləy saγki ēttal* «az izzadság csak úgy dül rólam» 87.) — Vö. vog. -m- NyK. 34 : 233.

4. -i-, -ii-. Nem gyakori mint denominális igeképző: *ńāl-milən* «hazudsz» 36 : 392. (*ńāləm* «nyelv» 38 : 127.) | *moγklisa* «bogozták» 270. (*moγgol* «csomó» 270.) | *šömlitəl* «fölró» 185. (*šömal* «rovás» 269.) | *āriəmə* «éneklek» 257. (*ār* «ének» 37 : 73.) | *màsl tinida* «el kell adni» 37 : 52. (vö. *tinli* «díj nélkül» 36 :

369; *tinay* «drága» 22.) | *χάλβημαν ἰνῆ'əl* «vonóhálóval halászva jár» (*χάλap* «háló» 107.) | *voχ-āni paṭem teyilājen* «ezüst tányérom feneke megcsendül» 234. (vö. *teyrvl-juχ* «hárfa» 35; KARJ. DN.: *tāy* «kirchenglocke» < tat.) — Vö. vog. -j- NyK. 34 : 232.

5. -s-, -ś-. Szintén ritka képző; a frequentatív -s-szel azonos: *lālēsti γοἰ lālēsl* «a hadakozó férfi hadakozik» 36 : 360. (*lāl* «ellenség» 37 : 262.) | *īirēssat* «áldoztak» 38 : 328. (*īir* «áldozat» 38 : 327.)

Összetettek.

Összetett denominális igeképzőt még kevesebbet találtam; oka részben úgy látszik az, hogy sokszor bajos eldönteni, vajjon valóban összetett denominális igeképzővel van-e dolgunk, vagy pedig egyszerű denominális képzővel, mely azután más — deverbális — igeképzőkkel társult. Kétség esetén rendszeren az utóbbi lehetőséget tettem föl.

1. Az összetett képző első részében a *-γ- frequentatív képző lappang:

a) -āl-: *šugālas* «megtörött» 37 : 177. (vö. AHLQV. *šuk* «Stück, Stückchen, Bissen, Krümmchen; Not, Plage»).

b) -ās-, -aś-: *liḡāzas* «megharagudott» 37 : 74. (*liḡna ma-nēm āl ēdī* «ne haragíts meg» 36 : 372.) | *jirašī* «áldozás, áldozni» 271. (*īir* «áldozat» 38 : 327.)

c) -āt-: *manem nəy šokātlalen* «te kínoz engemet» (vö. AHLQV. *šok* «Sorge, Betrübnis»).

d) -ām-, -ēm-: *rāmāmā* «csillapodjál» 37 : 66. (vö. KARJ. 90. O.: *rām* «still, sanft, ruhig»). | *uānāməs* «közeledett» 36 : 363. (*uān* «rövid»; *uānna* «közelen» 37 : 52.) | *puršēmāsūjen* «megöregedtél» 38 : 141. (*purš* «öreg» 37 : 182.) | *īourā perē-məsa* «kicsavarták (a nyakát)» 36 : 395. (vö. vogSz. *pēr* «görbe, rézsutos, ferde»).

e) -ānt-: *sidi oldī ēuālt lirāmdəs* «ez azután nyilvánvalóvá lett» 38 : 325; *si-kiñzā nēməza lirāmdəβəl andām* «ennél több értesítése nincs» 37 : 162. (*lir* «ismeretes» 36 : 392.) | *tākantlem* «megerősítem» 82. (*tāk* «erős» 80.)

2. -lt-. A causatív -lt- képzővel azonos. Jelentése:

a) Vmivel illet, ellát: *sijem sijəltla* «hírem híreszteltetik»

151. | *imemna vajəy ɣo ār tēlem lōmɔltala* «asszonyom férfi sok ruhámba öltöztet engem» 13. (*lōm* «takaró» 38 : 142.)

b) Vmivé tesz: *ɣásməltlēm* «melegítem» 38 : 124; *ɣásməlt-səlī* «megmelegítette» 36 : 382. (*ɣāžəm* «meleg» 38 : 121.) | *jaməlt-mal* «gyógyította» 15. (*jam* «jav-» 155.) — Vö. vog. -lt- NyK. 34 : 233.

3. -*dri-*: *iplyədriul* «hűtözik» 36 : 367. (vö. AHLQV. *jōlīz* «Feuchtigkeiten, Kühle»).

C) Névszóképzés névszóból.

I. Kicsinyítő képzők.

1. -*ɣiə*. Igen gyakori diminutív képző. Nézetem szerint nem azonos evvel a rokonsági kifejezéseknél előforduló -*i*. Ez ugyanis a legnagyobb valószínűség szerint nem egyéb, mint a tövégi vokális változata. Ennek föltevésére a következő tények jogosítanak: 1. az -*i*- csakis a ragtalan nominatívusi alakban s a -*na* rag előtt fordul elő; a birtokos személyragok előtt sohasem, pl.: *əui* «lány», *əuəm* «lányom» 36 : 368. | *akī* «bácsika» 15, *akēm* «bácsikám» 13. stb. Pedig ha tényleg kicsinyítő képző volna ez -*i*, azt várnók, hogy éppen az 1. és 2. személyben tűnjék fel. — 2. Éppen ezen rokonsági kifejezésekhez járul leggyakrabban az -*ɣiə*- diminutív képző. — 3. Sok nem-rokonsági kifejezésnél is megtaláljuk a ragtalan s a -*na*-ragos alakban az -*i*-t: pl. *tūlizi* «libucz» 36 : 395; *tūlizət* «libuczok» 36 : 394. | *kəzi* «kard», *kəzəl* «kardja» 36 : 380. | *sarūi* «arany» 36 : 361, *sarūəy* «aranyos». — 4. Egyébként is gyakran váltakozik -*i*- -*ə*-vel: *əuidəs* «vágott» 36 : 354, *əuətta* «vágni» 37 : 179. | *kāriittal* «fordítja» 159, *kəriətəlī* «fordította» 37 : 271.

A képző alakja: a NyK.-ben -*ɣiə* (egy esetben -*ɣiə* : *àziə* «atyuskám» 38 : 135, vö. *àžəm* «atyám» 37 : 188. nom. *àži*), a NépK. Gyűjt.-ben -*ije*. Valószínűleg összetett képző; erre mutat a félhosszú vokális, mely aligha a tövégi hangzó maradványa, mely rendesen elveszett; talán egy *-*ɣ*-féle hang rejlik az -*ə*-ben. Ragos alakot a NyK.-ből csak egyet jegyeztem ki, hol -*i*- váltja fel az -*ə*-t (*ɣətiɣina* «házikóban» 37 : 258.); ez tehát arra mutatna, hogy az -*ə* mégis csak nem egyéb mint a tövégi vokális.

Külömben néha félhosszú vokális is eltűnhetik ragos alakokban, pl.: *sàgàr* «legelő» 36 : 383. ~ *sàgràl* «legelője» 36 : 385; *hòrà* 37 : 75, *hòri* «hús» 178. ~ *hòrəy* «húsos» 181; *hozà* «hozzá» ~ *hozàim* és *hozəm* «hozzám».

A képző alkalmazása :

a) Rokonsági neveknél csaknem mindig kedveskedő értelme van :

α) a NyK.-ből: *menyè* «kis menyem» 37 : 177. (megszólítás személyrag nélkül; ilyenek a következők is) (*meí* «meny»). | *iyryè* «öregatyus» 38 : 146. (*iyram-igi* «öregapám» 38 : 146.) | *iyryè* «fiacskám» 38 : 123. (*iy* «fiú» 37 : 175.) | *iyryè* «testvérem» 37 : 166. (*iyəm* «nőtestvérem» 36 : 369.) | *obryè* «nénike» 36 : 382. (*obi* «néne» 38 : 140.) | *eyryè* «lányka» 37 : 177. (*eyri* «lány» 37 : 62.)

β) A Népkölt. Gyűjt.-ből: *porije* «fiacskám» 16. (*pyx* «fiú» 38 : 112.) | *turije* «öcsike» 115. (*turen* «öcséd» 117.) | *akijem* «bácsikám» 36. (*akem* ua. 13.) | *šasije* «kis cselédem» 155. (*šasem* «cselédem» 155.) | *jžək Sārnyjet* «kedves Aranyosok» 275. (*sārni* «arany» 120.)

b) Más szavakhoz járulva: α) kicsinyítő értelmű: *çanyri-jemna* «hágócskámra» 13. (*çanyrem* «hágóm» 88.) | *çarəy vāš çarejen ney al ēti* «téres városod terecskéjére te ki ne menj» 224. (*çar* «tér» 37 : 55.) | *mul-çāti-lōryjem* «vendégszobarekeszecs-kém» 175. (*lōç* «zug» 38 : 128.) | *lōkeñ lāçvr lōkijem* «karikás pánczélom karikája» 35.

β) Kedveskedő értelmű: *lantəy sārəs jenykijeu* «táplálékos tengerünk vizecskéje» 183. (*iyə'k* «víz» 37 : 63.)

2. *-lenk* (*-leni*, *-lengi*, *-lagè*). Elég ritka diminutiv képző; a NyK.-ben alig egy-két példa van rá s a Népk. Gyűjt.-ben sem valami gyakori. Önálló szóból keletkezett: KARJ. 172: DN. *lèngə*, Ni. *lenkə*, Kaz. *lǝŋcǝ* «(liebkosungswort) lieb, arm». Alkalmazása :

α) Beczéző, kedveskedő értelmű: *imi-lengi* «asszonykám» 36 : 364, 38 : 318. | *apsəlagè* «öcsike» 36 : 383. | *imi-lagè* «te asszony!» 37 : 258.

β) Kicsinyítő: *tiwitlenkem* «tegezcském» 174. (*tiwit* «tegez» 33.) | *uaslenkem* «váracskám» 14. (*uas* «város» 37 : 52.) | *çāpley-kem* «csónakocskám» 78. (*çāp* «csónak» 181.) | *lūpley-kem* «eve-

zöcském» 78. (*luβ* «evező» 38 : 111.) | *šunleykem* «zugocskám» 152. (*šuy* «szöglet» 36 : 356.)

3. -*šik*, -*šik*, -*šak* (a két utóbbi a Népk. Gyűjt., az első a NyK. alakja; török eredetű). A következő esetekben fordul elő:

a) Leggyakrabban határozószókhhoz téve: *uōdišik* «egy kissé odébb» 36 : 365. (*uōdi* «felé» 38 : 121.) | *uānnašik* «egy kissé közelebb» 38 : 131. (*uānna* «közelében» 37 : 52.) | *toγošik* «egy kissé odébb» 37 : 176. (*toγo* «oda» 37 : 62.) | *labns tāmbišik* «a kamrán egy kissé idébb» 38 : 143. (*tāmбина pittī* «innen eső» 36 : 377.) | *svγāšik* «egy kissé később» 37 : 183. (*svγā* «azután» 37 : 181.) | *pēlvkšak* «kissé széjjel» 37. (*pēlak*- [mint igekötő] = szét). | *noγšak* «kissé följebb» 176. (*noγ*- [igekötő] «föl-»). | *iššak* «kissé alább» 37; *iššik* «lejjebb» 37 : 193. (vö. *il-mū γo* «alvilági nép» 120.) | *liləm ləškāmāšik āt iil* «lélekzetem egy kissé hadd táguljon» 37 : 167. (*ləškām* «tágas» 38 : 114. lativusa: *ləškāmā*). — Elhomályosult az eredeti jelentés ezekben: *γondžūšik* «hátra felé» 37 : 193. (*γondžū* «hanyatt» 37 : 73.) | *iəγ'k-sil ləpšik* «a víz széléhez közel» 36 : 352. (*ləp*- [mint igekötő] = «közel»). | *tššak lāulī* «irányozd csak ide» 271. (*tš* «ide» 37 : 54.)

b) Főnevekhez téve: *iōγālšigəmna* «íjjaeskámmal» 38 : 139. (*iōγāl* «íj» 38 : 118.) — Elhomályosultak: *lābat viγli ūn viγli-šikkel* «hét vichli legöregebbikének» 39. | *nārišikəl* «szablyája» 158. (*nāri* «szablya» 24.) | *lābat meγk kūtəp meγšikəl* «hét manó középső manója» 85. — Mellénevekhez: *neγ-sar palšak nē olmen* «te, lám, kissé magasabb (tkp. magasacska) nő vagy» 176. (*pal* «magas» 38 : 132.) | *neγ-sar leššak nē olmen* «te, lám, alacsonyabb (tkp. alacsonyka) nő vagy» 177. (*lel* «alacsony» 18.)

4. -*n* (-*né*). Ritkán előforduló képző (a vogulban is megvan: NyK. 34 : 453—4.). Szerepe:

a) Kicsinyítő: *aī γāβanna lələm'ləγən* «hirtelen kis csónakra ülnek» (duál.) 38 : 130. (*γūβ* «csónak» 38 : 111.) | *mū šanzəγ ār tārmen loγγ pontī sari mul kuš pontal* «a földhátas sok istenkét bálványtevő igazi idézettel idézi bár» 29. (*tōrəm* «isten» 13.)

b) Nomen possessi (= magyar -i): *talən γatl* «téli napon»; *luyən γatl* «nyári napon» 110. (*tal* «tél» 32; *luy* «nyár» 38 : 122.)

c) A leggyakoribb az az eset, hogy a képző eredeti jelentése elhomályosult: semmiféle jelentésváltozást nem idéz elő: *nūr-lākən* «szíjlabda» 22. (*nūr-lāki* «szíjlabda» 164.) | *svγən-nīrən*

uèrñè ar «öltöző ruha csakugyan sok van [ott]» 38 : 144. (*szv* «ruha» 37 : 62; *nir* ua. 156.) | *jirin suyen jem àløy çoina lail-
tam šāslen* «az oldalas szöglet jeles végén valaki áll, hallszik»
20. (*sun* «szöglet» 36 : 356.) | *tāman uai iorətli çoy mou* «ezen
a madár nem látta messze földön» 37 : 168. (*tām* «ez» 37 : 53.) |
ioràn «folyó» (vö. m. -jó, f. joki). | *āren šas çatsala i ort antom*
«szukahát csapkodó egy fejedelemlhős sincs» 175. (vö. vogSz. *āri*
«agár», AHLQV. *ōri* «Hündin»). — Egy esetben, mely azonban
nem világos, -ñè a képző alakja: *ai karñè* «jéghártya» 38 : 121.
(vö. *kār* «kéreg» 38 : 124.)

5. -k. Elavult kicsinyítő képző; csak e két adattal tudom
meglétét igazolni: *pələk* «oldal» 37 : 56. stb. (vö. m. *fél* stb.) |
salək-keu «kavics» 37 : 263. (vö. *sel keu* «kavics» 180.)

6. -η. Diminutív funkciójára csak egy biztos példám van:
èuñè çal'lal «a szegény kis lány sír» 36 : 380. (*èui* «lány» 37 :
62.) Az -è valószínűleg az -ñè analógiájával magyarázandó.

Valószínűleg ez a képző van ezekben a példákban is:
šopəryən turəl suj «šopər-ezüst hangú nesz» 158. | *àsüñən çoça*
«a medvéhez» 37 : 77. (*āsüni* «medve» 37 : 70.) Itt ugyanis a -η-
s a 4. alatt tárgyalt -n összetételével van dolgunk.

Eredetileg ugyan kétségtelenül diminutív képzők a követ-
kező csoportokban tárgyalandó képzők egy része is (vö. Nyhas.),
azonban czélszerűbbnek tartottam ezeket jelentésük szerint osz-
tályozni.

II. A nomen possessi és nomen possessoris képzői.

1. A nomen possessoris leggyakoribb képzője: -η (-əη, -aη,
-àη, -iη); az -η előtti vokálisokban aligha rejtőzik jelentős elem.
Azonos az -η deminutív képzővel. Alapjelentése az, hogy a vele
ellátott szó vkinek, vagy vminek (az alapszónak) birtokosa; a
többi funkciója mind ebből magyarázódik:

a) A képzővel ellátott szó az alapszóban kifejezett dolog
birtokosa: *iəndəy iōrəl* «ideges íjj» 38 : 118. (*iəndət* «idegek»
36 : 349.) | *ças-juyəy pōrər* «fűzfás sziget» 38 : 117. (*çuç* «fa»
37 : 169.) | *layəy çoi* «lovass ember» 37 : 259. (*lay* «ló» 37 : 58.) |
çarəy oyrəl «rénbikás szán». | *tinəy* «drága» 22. (vö. *tini* «drága»
111.) | *āyətəy çār* «szarvas rénbika» 124. (*āyət'* «szarv» 36 : 364.) |

āsmaŋ nori «párnás ágy» 35. (*āsam* «párna» 155.) | *ēuəŋ kòr't* «lányos falu» 38 : 126. (*ēui* «lány» 37 : 62.) | *vojəŋ jās̄* «zsiros kéz» 172; *uoīəŋ nóŋà* «zsiros hús» 38 : 126. (*uoī* «zsír» 38 : 123.) | *nvmsəŋ* «okos» 36 : 373. (*nvmas* «ész» 38 : 112.) | *kələŋ uaj* «híres állat» 15. (*kəl* «beszéd, hír» 23.) | *səməŋ təl* «pikkelyes pánczél» 33. (*səm* «szem» 37 : 55.) | *pilyəŋà iis* «szűnyogosra vált az idő» 36 : 353. (*pilyə* «szűnyog» 36 : 351.) | *kàzəŋ çui* «vigasságos ember» 38 : 113. (*kàs* «vigasság» 38 : 117.) | *punəŋ sēmpi lābat meŋk* «szőrös szemű hét manó» 118. (*pun* «szőr» 37 : 167.) | *tuykəŋ* «mohos» 176. (*tuy'k* «moh» 36 : 351.) — Ugyancsak idetartoznak, bár nem ilyen világos a viszony, ezek is: *nurəŋ çui* «boszuságot okozó ember» 22. (*nur* «boszú» 38 : 130.) | *kələŋ ço ar sús* «sok hírhordó eseléd» 14. (*kəl* «beszéd» 23.) | *ortəŋ-ki çot sūŋ* «az istenkét uraló hat vidék» 29. (*ort* «fejedelembős»).

b) A képzett szó ugyanazt jelenti, mint az a) pontban, de önmagának is van jelzője (= magyar *zú, zű* képzős névszók). Ezen alkalmazása azonban távolról sem olyan gyakori, mint az előbbi: *vursək-turəŋ naj* «vursək-torkú fejedelemlő» 153. (*tur* «torok» 37 : 57.) | *loyç-venžəŋ çār* «bálványképű rénbika» (vö. *ueñəŋ* «arczod» 37 : 73.) | *sej-çumpəŋ jem pant* «iszapos habú jeles part» 179. (*çum'p'* «hullám» 38 : 118.) | *lvrbət-iōçləŋ çan-məm* «sodrott íjjú nászom» 38 : 134. (*iōçəl* «íjj» 38 : 118.) | *keu-çàdəŋ pōçəl* «kőházas falú» 38 : 148. (*çàt* «ház»). | *şəŋk-osməŋ çū luy* «forró vánkосу hosszú nyár» 233. (*āsəm* «párna» 155.)

c) A képzett szó az anyagot jelenti, a melyből a jelzett dolog készült: *sāçləŋ çāt-çar* «deszkás szobapadló» 175. (*sāçvl* «deszka» 18.) | *kəwəŋ sēmpi* «kőszemű» 29. (*keu* «kő»). | *kardəŋ nūl* «vasnyíl» 38 : 125. (*karet* «vas» 117.) | *partəŋ çāt-çar* «deszkás szobapadló» 33. (*pàrt* «deszka» 36 : 373.)

d) A képzővel ellátott szó azt a helyet jelenti, a hová a jelzett dolog tartozik (nomen possessi, illetve loci): *təm mouəŋ niŋ* «idevaló nő» 38 : 138. (*mou* «föld» 37 : 52.) | *vàzəŋ* «városi» 37 : 62. (*uas* «város» 37 : 52.) | *pugtəŋ uai* «falkás madár» 38 : 112. (*pugt* «falka» 38 : 112.)

e) Egyéb: *sāpləŋ jeŋk* «nyakig érő víz» 28. (*sābəl* «nyak» 37 : 262.) | *sōçəŋ pol* «tokfogó geréb» 159. (*sōç* «tokhal» 38 : 117.) | *lampəŋəm vetjəŋ vāj akətem* «magamféle ötven állatot

gyűjtök» 235. (*lou lambal* «hozzá hasonló» 37 : 270.) | *vāj mor-təŋ nel àt* «állatot megillető négy éj» (*mort* «elég» 111.) | *lant lewmay lantəŋ nōməs* «ételevő táplálékos elme» 80. (*lant* «táplálék»). | *χošəŋəŋ χàβ χošəŋəl* «oldalal csónakjának oldala» 38 : 120. (*χoza* «-hoz» 37 : 54. stb.) | *əpləŋ āmp* «kopó» 17. (*əbal* «szag» 37 : 190.) | *uas̄ āri aŋəŋ* «városi sok apród» 14. (*aŋ* «kicsi» 37 : 52.) Az utóbbi példából még kiérezhető a képző eredeti diminutiv funkciója (vö. m. *apród*).

f) Stereotip szólásmódok (vö. a vogulban: SZABÓ NYK. 34 : 450.). Rendkívül gyakori eset az osztjákban az, hogy a birtokviszony költőibb kifejezését az által igyekezzenek elérni, hogy a birtokot jelölő szót kétszer tesz ki: egyszer a birtokos előtt és egyszer utána; az előbbit pedig e képzővel látják el; a személyragot mindig a képzőtlen birtok kapja, akkor is, ha a birtokos maga is vkinek birtoka: *kīmləŋ lārpr kīmlem* «szárnyas pánczélom szárnya» 174. | *kutpəŋ Ās kutpəl* «a közepes Ob közepe» 38 : 125. | *lātəŋ kältəm lātł* «üreges nyom ürege» 118. | *lōkəŋ lārpr lōkem* «karikás pánczélom karikája». | *oχəŋ pan oχəl* «a fejes part feje» 38 : 123. | *paiəŋ χàβ paiəm* «oldalal ladikom oldala» 38 : 125. | *ājəŋ uáj ājem* «beszédes állat beszédem» 15, 27, 155. | *šerəŋ āu šeralna* «a sarkos ajtó sarkában» 158. Egyebet l. a *-pi* képzőnél. — Vö. vog. *-ŋ* NYK. 34 : 448.

2. *i*. SZABÓ D. (NYK. 34 : 443. kk.) a megfelelő vogul képzőt, melynek alakjai: *i*, *-γ*, *i^c*, *i^ä*, *i^e*, *iⁱ*, a lativus ragjával tartja azonosnak. Az esetek egy részében valószínűleg igaza is van, azonban nézetem szerint a felsorolta példák nem mind egyeredetűek; kétségtelen, hogy egy részük postpalatalis spiransra ill. explosivára megy vissza (fgr. **k ~ *γ ?*), más, nagyobb részük azonban magánhangzós eredetű: **i*, mely különben is a leggyakrabban fordul elő s mely a vogulban csak véletlenül esett össze a spiransos eredetűvel, ill. a lativus ragjával. Ezt többek közt az is bizonyítja, hogy a magyarban, a finnben és az osztjÉ.-ban is *i* a képző alakja, mely e szerint föltétlenül finnugor eredetű. Az északi osztják *i* képzőt is lehetne a lativus ragjából magyarázni;*) ez azonban semmit sem bizonyít; ez

*) Alakilag nem volna semmi nehézség: a lativus ragja *i* ill. *iⁱ*, melyből könnyen meg lehetne magyarázni az *i*-t. —

ezészen természetes dolog: rag és képző sok pontban érintkezik egymással jelentésileg. *)

Az *zi* leggyakrabban nomen possessorist képez a maga különböző válfajaival, azonban a nomen possessi-féle képzések sem ritkák.

a) Az *zi*-képzős szó azt jelenti, hogy a jelzette szó el van látva a képzős szóban kifejezett dologgal, bírja azt: *koli pon* «kötéllal ellátott kezezháló» 38 : 116. (*kol* «kötél» 37 : 53.) | *jiri pajel xoša* «áldozatos dombjukon» 41. (*jir* «véráldozat» 123.) | *zuli ponem* «halas varsám» 171. (*zul* «hal» 37 : 53.) | *lanği uaijal* «havas botosuk» 38 : 138. (*lãş* «hó» 37 : 53.) | *lonți lãr* «ludas tó», *vãsi lãr* «réczés tó» 274. | *nijisuy* «nős vidék» 36 : 355. (*nij* «nő» 38 : 121.) | *noçsi nir* «nyusztos rúd» 160. (*noçs* «nyuszt» 37 : 52.) | *uoçi put* «faggyús fazék» 36 : 365. (*uoçi* «zsír» 38 : 123.) | *tini çor* «drága suba» 171. (vö. *tintl* «díj nélkül» 36 : 369.) | *sãn-tuçi jãş* «taplótüzes kéz» 256. (*tut* «tűz» 37 : 60.) | *kãt çuçi kãzøy ios* «hét emberes vigasságos út» 38 : 116. | *kãt çãßi kãzøy ios* «két csónakos vigasságos út» 38 : 114. (*çãß* «csónak» 38 : 111.)

b) A képzős szó azt az anyagot jelenti, melyből a jelzette szóban kifejezett dolog készült: *nãr juçi jem pãrt* «nyers fából való jeles gerenda» 22; *nãç'k-iuçi lümøy tut pon'sa, çõl-iuçi lümøy tut vl'sa* «Vörösfenyőből lángos tüzet rakott, feketefenyőből lángos tüzet gyújtott» 38 : 113. (*iuç* «fa» 37 : 169.) | *këli-siç* «kötélgombolyag» 181. (*kël* «kötél» 44.) | *kõrdi uaiçi luß* «vasfogantyús evező» 38 : 120. (*kõr't* «vas») *mor-kewi šiņşop uãş*

Ezenfölül néhány kétes esetben olyan hangot találunk, mely **-ç*-re mutat: *mul-çãti lõrijem* «vendégszoba rekeszecsém» 175. | *nãrøy jãspi aj ort* «zsenge kezű kis fedelelemhős» 30. (vö. *nãr* «nyers» 38 : 123.) | *tolã-luy* «év» 37 : 177. (*tol* «év» 38 : 111; «tél» 37 : 61.) — A jelentésfejlődést megmagyarázhatnák az effélék: *naji çalaş* «női temető» 169. = temető nőnek, nő számára. Valószínűleg egybeesett itt két képző: **zi* és **-ç*.

*) Ilyen módszerrel akármilyen és akárminő nyelvből vett denominális névszóképzőt lehetne a lativusi ragból eredeztetni, ha csak a jelentési szempontot vesszük tekintetbe; pl. az *-øy* képzőt is: *sõçøy pol* «tokfogó geréb»; ezt így is értelmezhetjük: «geréb toknak» stb.

«termésköves sánczú város» 119. (*key* «kő» 37 : 256.) | *sāt vājī tini ɣor* «száz hódbőrös drága suba» 155. (vö. *vājəy laŋkər* «hódbőrös váll» 117.) | *kòrdī sāuər* «vasnyúl» 37 : 54. (*kòr'* «vas» 37 : 73.)

c) Ugyanolyan jelentésű, mint a magyar *íu*, *íü* képző: *kul nūpi nuwəy juɣ* «vastag ágú ágas fa» 85. | *ār sewi ɣoləy oɣ* «sok fűrten dús fej» 174. (*sew* «hajfonat» 87.) | *sāt lāwi aśl ās olmal* «a száz lovú [ménésnek] anyja is volt» 225. (*lāw* «ló» 37 : 59.) | *pəŋ'gi* «fogú» 37 : 55. (*pəŋ'k* «fog» 37 : 186.) | *kurəy siri uaf* «lábasszerű állat» 109. (*sir* «mód» 37 : 270.)

d) Helyet vagy időt jelentő szóhoz járulva azt a helyet vagy időt jelenti, melyhez vmi tartozik, illetve melyben vmi történik (nomen possessi): *uri naj* «hegyi nő» 83. (*ur* «Ural» 20.) | *ɣāp-pati .ār ɣal* «csónakfenékbe való sok útravaló» 171. (*pat* «fenék» 38 : 118.) | *šanzi noɣlatna* «hátas magasságban» 39. (*šanɣəy* «hátas» 29.) | *ɣāp-paji toɣəy juɣ* «a csónak oldalán levő gúzs» 181. (*pai* «oldal»). | *sāš joli mal jəŋk* «térdig érő mély víz» 28. (*jol* «hely» 151.) | *num-korti ālɣem* «felső faluvégem» 150. (*kòr't* «falu» 37 : 67.) | *ɣo-poɣi vet keynem* «legénybéli öt gombom» 234. (*puɣ* «fiú» 38 : 112.) | *sōn-sili aj pošɣen* «pólya-béli kis fiad» 270. (*sil* «vminek széle» 175.)

e) A c) alatt tárgyalttal rokon az az eset, midőn a képzett szó azt jelenti, hogy a jelzett szó hozzá hasonló: *təwəy vāti jem nōməs* «csendes szél jó elme» 122. (*uāt* «szél» 37 : 164.) | *ont-ɣoji nōmseŋ* «erdei emberi elmém» 174. | *tōrəm loɣi jəməy tut* «égi bálvány szentséges tűz» 25. (*loɣɣ* «bálvány» 14.) | *sus-ɣāri iken* «őszi rénbika atyád» 152. (*ɣār* «rénbika» 38 : 127.) | *laj-vəsi šinšəp uāš* «alvilági szörnyeteges sánczú város» 106. (vö. *iəŋ'kuəs* «vízi szörnyeteg» 36 : 348.)

f) Az *íi* képzővel ellátott szó azt jelenti, hogy neki van szánva, rendelve a jelzette dolog: *puɣ ɣoni šuinaŋ dūš ɣoɣtəl* «a fiú gyomrának való bőséges halszállás megérkezik» 38 : 118. (*ɣon'* «has» 37 : 259.) | *naji ɣalaš* «női temető» 269. (*nāj* «nő» 13.)

g) Szólásmódok: *kāri naŋk-kār punpi* «kérges vörösfenyő kérge [szinű] szőrű» 38. (*kār* «kéreg» 38 : 124.) | *jəŋk jēšti jəŋki āu* «vízivő vizes ajtó» 31:

h) Igen gyakori eset az, hogy a képzett szónak egyáltalában nincs már módosított értelme; vagyis az *íi* képző elhomá-

lyosult funkciójú. E fejlődés igen könnyen megmagyarázható; vegyük pl. ezt a mondatot: *os-lanti jem sun* «halas táplálék jó bősége» 116. Itt a magyar fordítás szerint látszólag már elhomályosult a képző funkciója; azonban ismerve az osztják sajátos jelzős szerkezeteket, így kell értelmeznünk e kifejezést: «haltáplálékú (haltáplálékból álló) jeles bőség». Az ilyen s ehhez hasonló szerkezetek (pl.: *jem orti lãŋgal uesa antom* «a jeles fejedelemlhősnek nyoma sines» 113. | *χo-pori ar zaspi kat sem* «emberfia sokat látó két szem» 75. | *χāt-χari ar tapram* «szobapadlóm sok szemetje» 156. | *oxŋ χãnti jem šop* «fejes had jeles darabja» 112.), melyekben tényleg sokszor csak nyomatékosító elemnek tűnik fel az *-i*, szolgálhattak azután átmenetül az effélékhez: *vās-ori nēmŋ ort olmen* «város feje neves fejedelem létedre» 159. (*ox* «fej» 37 : 58.) | *nuri-siz* «szijgombolyag» 181. (vö. *nur-lãki* «szijlabda» 164.) | *sitemna amp-ōni jelmvtna jēmlājem* «erre én kutya-nagy szégyenben szégyenkezem» 173. (*ōn* «nagy» 26.) | *mor-kewi maxti* «terméskövön keresztül» 39. (*keu* «kő» 37 : 258.) | *aj lãri mēlti χāt* «kis lép melletti ház» 20. (*lãr* «tó, áradvány» 36 : 353.) | *ilta moy χarina* «lent a földön» 36 : 362. (*χar* «tér» 37 : 55.) | *kēmi-voχ* «silány ezüst» 223. (*kēm-ox* «silány ezüst» 36 : 362.) | *ser ontī šuŋalna* «a rengeteg erdő zugában» 42. (*ont* «erdő»). | *tomi* «amaz» 36 : 359. (*tom* id. 37 : 66.) — Valószínűleg evvel a jelenséggel függ össze az is, hogy oly gyakran tűnik föl a névszók ragtalan alakjában egy a tőhöz nem tartozó *-i*.

3. *-p*. Szintén főleg nomen possessoris képző; rendes megfelelője a magyar *-ú*, *-ű* képzőnek, alakját is, funkcióját is tekintve.

Alakja: a NépK. Gyűjt.-ben mindig *-p*; a NyK.-ben a szó végén mindig *-β*, ragos alakban pedig az előtte álló mássalhangzó minősége szerint *-p*- vagy *-b*-. Funkciója:

a) Rendes és csaknem kizárólagos jelentése = m. *-ú*, *-ű*: *uās-āŋnãβ uŋš* «keskeny állú lazac» 38 : 117. (vö. *ōŋol āŋen* «szán orra» 150.) | *χanzãŋ χonãβ as-lõn'di* «tarka hasú obi lúd» 38 : 112. (*χon* «has» 37 : 259.) | *nãuì toχlãβ soga* «fehértollú fogoly» 38 : 122. (*tõŋol* «szárny» 32.) | *iŋŋ'k ñvlãβ* «vizes orrú» 38 : 117. (*ñvl* «orr» 37 : 58.) | *χũ-ñila palŋp ort* «messzehalló fülű fejedelemlhős» 108. (*pvl* «fül» 37 : 54.) | *vusli patŋp nõr-*

jəŋŋəl «lukatlan fenekű nyírhéjkosár» 166. (*pat* «fenék» 38 : 118.) | *lāyɾəŋ mēwəlvɔp ort* «pánczélós mellű fejedelemhős» 158. (*mēwəl* «mell» 13.) | *mošli ontrəp xoil* «büntetlen keblű férfi» 229. (*ontər* «szív» 27.) | *pōlsəŋ ālyvɔp nārišikəl* «csörgős markolatú szablyája» 159; 35; 81. stb. (vö. *āləŋ* «vég»).

b) Sokkal ritkább ennél az az eset, hogy a képzős szó birtokos összetétel: *soŋa-toxləβ ār nāl* «fogolytollas sok nyíl» 38 : 125. (*tōyol* «szárny» 32.) | *xoi-poxlvɔp nōrəm-iki* «férfi gombos réti öreg» 18. (*poxləŋ* «gombos» 25.)

c) A képző helyet jelentő határozószókhöz járul s azokból főneveket alkot: *kimbəŋ xət kimbəlna kāmən ēl* «a külsős ház kültájára kimegy» 38 : 115. (*kīm* «ki» 37 : 53.) | *Ās kutpəlna* «az Ob közepén» 38 : 117. (*kut* «köz, középső» 37 : 170.)

d) Stereotip szólásmódok: *jeŋk tārɾvɔp tārɾəŋ xul* «vizes hátszárnyú hátszárnyas hal» 116. | *kar' toxlvɔp toxləŋ xāpɾəŋkəm* «vas keresztpántú keresztpántos csónakocskám» 78. | *sāt šömləŋ rēp* «száz lépcsős lépcsős halom» 176. | *sāt pāxəŋvɔp pāxəŋvɔŋ antəp* «száz gombú gombos öv» 253. | *tēwən nālməp nālməŋ vāt* «csöndes nyelvű nyelvés szél» 183. — Vö. vog. -p NyK. 34 : 450.

4. -*pi*. Az előbbinél valamivel gyakrabban előforduló képző. Alakja a megelőző hang minősége szerint a NyK.-ben -*pi*, -*bi*, a Népk. Gyűjt.-ben -*pi* vagy -*pi*. Lehetséges, hogy itt két képző összetételével van dolgunk -*p+i*. Azonban az sem lehetetlen, hogy ez a képző nem egyéb, mint az előbbinek a változata; ragos alakban sohasem találjuk az -*i*-t (kivéve a -*na* rag előtt), hanem mindig a tökéletlenül képzett -*ə*- (ill. -*e*-) hangot; így tehát bátran a tövégi vokális maradványának foghatjuk föl az -*i*-t. Szakasztott ugyanaz az eset, mint itt: *əyi ~ əyina ~ əyom*. (A differenciálódás talán a fokváltakozással függ valami módon össze.)

A képző funkciója ugyanolyan, mint az előbbié:

a) = m. -*ü*, -*ü*-képzős melléknévek: *kar' jentpi lābət sar* «vasnyelű hét lapát» 121. (*jentl* «éle» 226.) | *aj sēmpi tēmet lās* «kis szemű szemerkés hó» 32. | *pātla iəŋ'kpi* «be nem fagyó vizű» 37 : 62. (*iəŋ'h* «víz» 37 : 63.) | *xāmləŋ kušpi kat jēli* «horgas karmú két jéli» 21. (*kuš* «karom» 37 : 186.) | *nāreŋ kurpi aj xo* «zsenge lábú kis ember» 30. (*kur* «láb» 37 : 52.) | *ivmtti*

uēspi sāt naurēm «birkózó formájú (= harczra termett) száz gyermek» 38 : 135. (*uēš* «arcz» 38 : 130.)

b) = m. -s-képzős melléknevek: *jułpi ur* «fás erdő» 43. (*iuz* «fa» 37 : 169.) | *sēmpi luk* «szemes fajd» 18. (*sēm* «szem» 37 : 55.) | *kōrdi uaiibi luš* «vasfogantyús evező» 38 : 120. (*vaj* «nyél» 108.) | *švras zoibi lāl* «ezer emberből álló ellenség» 37 : 268. | *uētsāt zuibi uas* «ötszáz emberes város» 38 : 111.

c) Helyet jelentő szók: *mil tām̄bina pittī mur* «a sapkán innen eső nép» 36 : 377. (*tām* «ez» 37 : 53.) | *mur kim̄bina* «a népen kívül» 37 : 266. (*kim* «ki» 37 : 53.) | *ilbina* «alatt» 37 : 259. (vö. *il-mū-γo* «alvilági nép» 120.)

d) A képzős szó azt jelenti, hogy a jelzette szó által kifejezett dolog hasonló a képzős szóval kifejezett dologhoz: *lilay-loyłpi γo* «élő bálványos ember» 272. (*loył* «bálvány» 14.) | *tozlay sirpi ar vāj* «szárnyasszerű sok állat» 152. (*sir* «mód» 37 : 270.) | *pvr-tvībi iōy γāt* «fúróhegy [forma] tíz ház» 38 : 134. (*iuz-tvī* «facsúcs» 37 : 159.)

e) Az előadás élénkítésére szolgáló költői szólásmódok: *iski nālbi nāløy uāt* «hideg orrú orros szél» 38 : 126. | *jeŋki nirpi nirøy pol* «vizes karójú karós czége» 116. | *jay peŋkpi peŋkøy uyγel* «tízfogú fogas szája» 15. | *χōlām uēspi uēzøy keu* «három nyílású nyílásos kő» 38 : 117. | *īās̄l sēplēm īās̄pi ōr't* «keze megnőtt kezű fedelelemhős» 38 : 121. | *kart' jētpi jētøy sar* «vas élű éles ásó» 34. | *kart' jētpi jētøy jōγol* «vassal tagolt tagolt íjj» 35. | *uet lułpi lułøy jāš* «öt ujjú ujjas kéz» 22. | *χū silpi siløy oγšam* «hosszú csipkékjű csipkés kendő» 28. stb.

f) Ha a -pi valamilyen más képző után foglal helyet (rendesen -ŋ, néha a participiumi -m vagy a nom. caritivum -li után), rendesen nem idéz elő jelentésváltozást: *kurøyppi jem kaltēm* «gyalogos jeles lábnyom» 189. (*kur* «láb» 37 : 52, *kurøy* 37 : 55.) | *jiwłipi nōrēm-χār* «atyátlan réti rénborjú» 169. (*jiwāl* «apja» 38 : 111.) | *paltēmpi nōrēm-χār* «megijedt réti rénbika» 169. (*palda* «félni» 37 : 79.)

III. Nomen caritivum.

Az osztják fosztóképző -li (a NyK.-ben) és -li (a Népk. Gyűjt.-ben); igen ritkán -la. A képző magánhangzójában való-

színtleg benn rejlik a lativus ragja (vö. az imperativus, az infinitivus s a lativusi rag λ , λ , a stb. alakjait és KARJ. 156: O. $s\grave{e}ml\grave{\iota}$; Trj. $s\grave{a}m\lambda\chi$; V. Vj. $s\grave{e}ml\lambda\chi$ «blind»). Funkciója:

a) Ha csakugyan a lativus ragja rejlik a képző vokálisában, könnyen érthető, hogy a fosztóképzővel ellátott szó sokszor határozó gyanánt áll a mondatban: *kur-āpərli tūwəm* «lábügyetlenné lett» 31. (*abər* «fortély» 37: 169.) | *turlḷi pidəs* «elrekedt» (tkp. «torkatlanná lett») 37: 54. (*tur* «torok» 37: 75.) | *ròtlḷi pàntsàiu* «nemzetségtelenné tettünk» 38: 140. (*ròt* «nemzettség» 38: 149.) | *iorḷi pidəs* «erőtlené lett» 37: 167. (*ior* «erő» 37: 75.) | *χol-mosa niyḷi olləm* «meddig legyenek még nőtlen?» | *pillḷi pidəm lòn't* «társtalanná vált lúd» 38: 127. (*pil* «társ» 38: 144.) | *noḷàḷi pitsən* «lesoványodtál» (tkp. «hústalanná lettél») 38: 133. (*noḷà* «hús» 37: 75; *noḷàḷim* «húsom» 37: 172.) | *naurəm ugallḷi pidəs* «a gyermek némává (tkp. „nyelvtelenné”) lett» 36: 369. (*uglam* «nyelvem» 36: 348.)

b) A fosztó képzővel ellátott szó melléknév és jelzőül áll a mondatban: *tutḷi χāt* «tűz nélküli ház» 37: 186. (*tut* «tűz» 37: 60.) | *sḷmḷi-bollḷi àsni* «süket-vak medve» 37: 79. | *paili jos* «egyenletes út» 271. (*paj* «domb» 41.) | *sajla* «csendes» 38: 116. (*saj* «zaj» 37: 59.) | *luβḷi χàβ* «evezőtlen csónak» 38: 126. (*luβ* «evező» 38: 111.) | *χulilḷi uai noḷà* «tisztá (tkp. piszoktalan) vad-hús» 36: 355. (*χuli* «piszok» 28.) | *mošḷi ontrəp χoil* «büntelen keblű férfiú» 229. (vö. AHLQV. *moš* «äusserliche Krankheit, Gebrechen, Fehler»). | *sāmli* «bátortalan» 25. (*sām* «bátorság» 38: 129.)

c) Néha a képző el van még látva a $-p$, ill. $-pi$ nomen possessoris képzővel; ilyenkor a vele képzett szó mindig jelzői szerepet visz. Érdekes, hogy ez esetben gyakoribb a $-la$ -s alak, pl.: *iḷilap-χoi* «apátlan ember» (káromkodás) 38: 115, *iḷilap* «apátlan» 37: 58. (vö. *iḷial* «apja» 38: 116.) | *aslap* «apátlan» 37: 58. (*asl* «apja» 24.) | *ānyətlipi* «szarvatlan» 171. (*anyət* «szarv»). | *tḷərənlipi voḷspəm au tḷərəptalem* «üres szedőkosaram száját színig megtöltöm» 232. (**tḷərən* «teli»).

d) Feltűnő, hogy egy esetben $-di$ a képző alakja: *taləndi* «csonka» (tkp. «egésztelen») 37: 270. (vö. *taləy χatl* «egész nap» 37: 195.); ez kétségtelenül jövevényszó olyan nyelvjárásból, melyben az $-l$ -nek explosiva megfelelői vannak.

IV. Egyéb, részben nem világos funkciójú képzők.

1. -t. Homályos eredetű és funkciójú képző.

a) A példák kisebb részében nomen possessoris-féle értelme van: *jeŋket-šanzi* «vizes hátú» 168. (*jeŋk* «viz» 37:63.) | *ī kurəŋvt ŋidal ŋātł* «egy lábas valaminek jötte hallszik» 37:181. | *ai ŋàβəŋvt ŋidal ŋıla* «kis-csónakos (é. kis csónakban ülő) jövése látszik» 38:149. — Vö. vog. -t NyK. 34:451.

b) Semmi jelentésmódosulást nem idéz elő, hanem úgy tűnik fel, mintha a harmadik személyű birtokos személyragot helyettesitené; ilyenkor mindig el van látva a lativus-instrumentalis-locativusi -na*) raggal: *luβ tvjətna* «az evező hegyével» 38:125. (*tvj* «hegy, csúcs» 37:266.) | *nāri tajetna* «a szablya hegyével» 157. | *šiwəŋ ān šiwetn'* «gőzölgő edény gőzével» 254. (*šiw* «kőd» 82.) | *īār ŋul ŋuŋətna* «nyers hal gyanánt» (tk. bőségében) 38:123. (*šui* «bőség» 116.) | *ajəŋ-ŋo ār porəl piletna* «apródférfi sok szolgájával együtt» 117. (*pilna* «-val, -vel» 37:59; *pil* «társ» 38:144.) | *pōšəŋəŋ ān pōšəŋetn'* «füstös edény füstjével» 254.

c) Szintén nem idéz elő jelentésváltozást a következő esetekben: *šitemna āmp-ōni jəlmvətna jələmləjem* «erre én kutya-nagy székenben szégyenkezem» 173. (*jələm* «szégyen» 22.) | *səmət āməsti ŋaiəŋt* «a szemed előtt ülő vadak» 38:147. | *muwet-šanzi kəžəŋ mewəlpv ort* «földhátas, pánczélos mellű fejedelemlhős» 168. (*mū* «föld»). | *luβ-tvj səwətna il-ōrəlləm* «botra támaszkodva leszálok» 38:121. (vö. *səwəl* «botjaik» 38:138.) | *jeŋket-šanzi ort* «vízhátas fejedelemlhős» 42. | *lābət pubi ŋələmvtł-gi, lābət kul ŋələmvtł-gi, āt ŋil mā ŋubəmnna* «ha pubi hét fogása van, ha ördögi hét fogása van, had jöjjön utánam» 38:319. (*ŋələm* «fogás»). | *tām ŋas lūwəmət tī tūŋ* «a ki ezt a várost megette, hozd ide» 37:54. (*lūwə* part. præ. ex *lū-* enni).

Nem lehetetlen, hogy a b) és c) alatti esetek egy részében csak a plurális képzője van.

*) E különös funkciójú rag — mely úgyszólván egyedüli ragja az északi osztjáknak — valószínűleg összetétel útján keletkezett (loc. -n + lat. -a), csak így magyarázható meg, hogy mindenféle határozói viszony kifejezésére szolgál.

2. -àt (a NyK.-ben), -at (a NépK. Gyűjt.-ben). Valószínűleg összefügg az előbb tárgyalt képzővel; alakját is, alkalmazását is tekintve egyezik a vogul nyelv NyK. 34: 451. lapján tárgyalt képzőjével. Melléknevekből képez főneveket, melyek rendszeren vmely dolog nagyságát, mértékét határozzák meg. Sokszor az alapszóul szolgáló melléknév is mellette van: *lwl-ũdàt uđəŋ sãɣəl* «ölszélességű széles deszka» 38: 116. | *sàs-mvlàt mvl ɣəŋ'k* «térdig (érő) mélységű mély víz» 38: 116. | *lĭk-ɔɣi lĭkatna nãmən šõšlem* «haragos fejbeli haraggal lépdelek» 176. | *kant-ɔɣi kantatna šõšlem* «dühös fejbeli dühösséggel lépdelek» 176. | *ɣvtl-ɣouàt moy man'səŋən* «egy napi járóföldet mentek» 36: 384; *ɣouàt* «hosszúság» 37: 55. (*ɣou* «hosszú» 37: 52.) | *kulàt* «vastagság» 37: 167. (*kul* «vastag» 38: 111.) | *palatəŋ ort palatl in vantlem* «magasságos fejedelembős magasságát most [hadd] látom» 37. (*pal* «magas» 38: 132.) | *kàt ɣuĭ ɣvntti-louàt kòrdĭ ɣar* «két embernek való birkózó tér» 37: 55. (alapszava?).

3. -dĭ (-dĭ) igen ritka képző, talán az 1. alatti képző s a lativus ragjának vagy a nomen possessoris -i összetétele: *ũrdĭ* «vörös» 38: 141, 36: 367. stb. (*ũr* «vér» 37: 56.) | *ńvzəɣ kurdĭ ńvzəɣ lómaldĭ ɣoĭlũlũlu* «mezítláb és levetkőzve szoktunk feküdni» 36: 375. | *ɣvtl-luŋdĭ* «naponként» 37: 264.

4. -l. Hasonlóképpen mint az előbbieket nem világos eredetű és funkciójú képző:

a) A példák egy kis részében nomen possessoris értelme van: *kãri-naŋk-kãr-sewvl ort* «kérges vörösfenyő kérge [színű] hajfonatos fejedelembős» 106. (*sew* «hajfonat» 87.) | *sarńəŋ-kurjĭtvl ort* «aranyos lábizmú fejedelembős» 74. (*jit* «izom» 79.) | *kãri-naŋk-kãr-vešvl ort* «kérges vörösfenyő kérge [színű] arcú fejedelembős» 106. (*uđš* «arc» 38: 130.) | *šopəŋen turəl suj* «šoper-ezüst hangú nesz» 158. (*tur* «torok»). | *lomvl-juɣ* «zelniczefa» 156. (*lom* «zelniczebogyó» 16.)

b) Ebben az egy példában nomen possessi jelentése van a képzett szónak: *Lanəŋ-Ās-tajəl ɣo* «Táplálékos Obfői ember» 123. (*iol-taj* «orrhegy» 13.)

c) Leggyakoribb azonban az az eset, hogy e képző egyáltalában nem módosítja a vele bővült szó eredeti értelmét: *mošĭ ontrəp ɣoĭl-ki uĭtlen* «ha büntelen keblű férfira fogsz találni» 229. | *ɣos ɣār ɣõɣləm narəŋ jeŋk mantĭ ɣo ortl oltem*

«hús rénbika-futotta bűnhödéshezó vízre menő fejedelehmős vagyok» 175. | *törnəl-taj-ki uitpntl* «ha fűszárhegybe ütközik» 158. (*törn-ñāl* «fűszárnyíl» 14.) | *pitvl jeykpi* «fekete vízű» 273. (*pit'* «fekete» 17.) | *seil-sēm* «homokszem» 40. (*sej* «homokszem» 38 : 132.) | *kurəy uaiəl pilna iwɔ̀a-man'səyən* «a jávorszarvassal együtt mentek» 38 : 313.) | *vntpal iərəs* «övet kötött» 37 : 165. | *jelnvl pupi jōyol lāsi* «a pusztulás után való les» 169. (vö. *jēlən tut* «vészes tűz» 40.) | *anzvl-juɣ* «csipkerózsafa» 33 : 156. (*anzē* «csipkerózsa» 150.) | *ɣoljōy tovlə-luyəllē iis* «harmincz esztendő lett» 37 : 259. (*luy* «nyár» 38 : 112.) | *ārl ort šoɣa veltal* «sok fejedelehmős fogolyra vadászik» 14. | *lonɣəy ɣōil jastal* «a bálványos ember szól» 275. | *iurəl tutna vltsa* «a fát meggyújtották» 38 : 325. | *vārsəl-taj* «vessző teteje» 158. | (*uarns* «vessző» 21.) | *tišəy jeyk manʔi ɣo ɣoil oltal* «gyászos vízre menő férfi ember lévén». | *si ɣətl uandālən* «azt a házat nézzétek meg» 36 : 397. | *lābatmət ɣntləlna* «a hetedik napon» 36 : 394. (*ɣatl* «nap»). | *tōrēm nyən pərdəm təsl aud ōs* «ez nem volt az istentől neked rendelt nyáj» 36 : 387. (*təs* «vagyon, nyáj»). | *aɨ mandu šəgrəl mɔyəl'ta manəs* «a kis mandu a legelőt megkerülni ment» 36 : 385. (*šəgər* «legelő» 36 : 383.) | *madi əui namsən' pitl si əuəl uiiə* «a melyik lány neked tetszik, azt a lányt vedd el» 36 : 368. | *uoi tutl noɣ-kus'məs* «a faggyú a tüzet lángra lobbantotta» 36 : 365. stb. — Valószínűleg idevaló ez a három példa is (a lativus ragjával ellátva): *ī louvl sēuərəm* «egy csontig szét van vagdalva» 38 : 132. (*loy* «csont»). | *joɣli olti ɣəp* «visszafelé irányuló esónak» 181. (vö. *ioyɔ* «vissza»). | *noɣla* «fölfelé» 39. (*noɣ-* «föl-» [igekötő] 37 : 56.)

SZABÓ D. a vogulból két denominális nomenképző *-l*-et is mutatott ki (NyK. 34 : 451. és 453.), melyek minden valószínűség szerint összefüggnek evvel a képzővel, még pedig a 451. lapon tárgyalt az *a)* *b)* alattival, a 453. lapon említett *-l*, *-l'* diminutív-féle képző pedig a *c)* alattival. — Azonban más magyarázat is lehetséges: valószínű ugyanis, hogy a példáknak legalább egy részében a 3. személyű birtokos személyragot kell keresnünk; pl. ezt a példát: *sarínəy-kur-jitvl ort* így is lehetne értelmezni: «aranyos a lábizma fejedelehmős»; vagy pl. *tutl vləs* «tüzet gyújtott» így is: «tüzet meggyújtotta». (Itt nem akadály az, hogy tárgyatlan ragozású az ige; vö. *ɣiləl uəl uermal svɔ̀ət*

iäsl ävadäs «unokája nyilcsinálás közben kezét elvágta» 36 : 354.) A birtokviszony tudatosságának elhomályosultával a rag összeolvadt a tövel, a mi egyáltalán nem lehetetlen az olyan nemzedékről nemzedékre szálló énekekben, melyeket néha maga az éneklő sem ért már. — Néha azonban determináló elemnek tűnik föl ez az *l*. Vö. ~~á~~fonti példák közül: *kurəy uaiəl pilna iyrä-man'səyən* «a jávorszarvassal együtt mentek». | *läbatmət çvt-lälna* «a hetedik napon». | *uoī tutl noç-kus'məs* «a faggyú a tüzet lángra lobbantotta». | *ouəl punžiliūla* «az ajtó ki-kinyílik» 37 : 184. — Ezekben tehát az *-l* mintegy a határozott névelőt pótolja (vö. J. SZINNYEI: Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig 1910. 62. l.).

5. *-la*. Ritka képző. A kiírt példákban nomen possessoris-féléket alkot: *äula särəs* «torkolatos tenger» 273. (*äv* «torkolat» 29.) | *karila ön ogor šömal* «vasas nagy mély rovas» 269. (*karet* «vas» 117.) | *ämp-oxla nüil čorš neppi uas* «ebfejű nyolcz-ezer nős város» 113. (a párhuzamos sorban *ämp-oxpi* van). | *kart' norpi är puțeu karila ön šauləy çät ämsälteu* «vas fogantyús sok üstünket mintha csak vastól hangzó házba helyeztük volna» 156.

Lehetséges, hogy ez az előbbi képzőnek valamiféle továbbképzése (a magánhangzóban talán egy *-γ*-féle hang rejlik, ugyanaz, mely néha az *-i* képző változata gyanánt tűnik föl), de az is lehetséges, hogy ez nem egyéb mint az igenévképző *-la*, mely az ige s névszó-kategória közti sok érintkező pont analógiájára névszókra is átterjedt.

6. *-s* (v. *-as*). Szintén nagyon ritka képző; nomen locikat képez: *çalaš* «temető» 269. (vö. *çala* «halott» 174.) | *lėpəs unt-lay jem çälmaš sidi ämvstel* «lombból készített jeles háláson ül ím» 117. (vö. *çallu* «háljunk meg» 36 : 395. ebből **çaləm* «alvás»). | *rațəy çalmaš jem äləy uərlemen* «a tűzhelyes hálás jó végét csináljuk mi ketten» 115. (a német fordításban hibásan van «Übernachten», hasonlóképpen BEKE Ö. északi osztják szójegyzékében is).

Nem tudom, összefügg-e ez a képző ezen szók *-s*-ével: *apsisəyən kät çoi olləyən* «két egytestvér van» 37 : 178. (*apsi* «öcs» 36 : 388; *-əyən* a duális képzője). | *āšisay turəlna* «apját hívogató sivalkodással» 24. (*āši* «apa» 23, *-ay* nomen possessoris-képző) és a névmásoknál néha előforduló *-s* képzővel.

7. Pronominális képzők: a) *-t (-d)*: *çoidet* «kicsodák» 37 : 62. (*çoi* «ki» 37 : 183.) | *pàot* «másik» 36 : 372. (*pà* «másik» 37 : 173.) | *çoidèu* «kicsodánk» 37 : 78. | *sit* «ez» 36 : 371. (*si* «ez» 37 : 53.) | *tata*, *seða* «ide» 24. (vö. *tàm* «ez» 37 : 53; *talta* «innét» 37 : 268. és *si* «ez»). | *sidi* «így» 36 : 371. | *tamotta uasæl* «elébbeni városuk» 37 : 263.

b) *-m*: *tàm* «ez» 37 : 53. (vö. *talta* «innét»). | *siməs* «olyan» 36 : 391. (vö. *si* «ez»).

c) *-u*: *lau* «ök», *lou* «ö».

d) *-s*: *siməs* «olyan» (ez talán a lativusi *-s*-szel azonos: *tüis* «oda» 37 : 262; *tü* «ide» 37 : 54.).

e) *-l*: *tomæl lauæl* «amaz szól» 36 : 359. (vö. *tàm* «az»). | *tšæl-ki tšæl uantilem* «erre nézegetek» 28. (*tü* «ide»). | *toçæl-ki toçæl šoštal* «föl- s alájár» 189. (*toço*, *toçi* «oda»).

8. Számnévképzők: a) Sorszámnévképző: *-t*: *çolmæt* «harmadik» 37 : 171. (*çöləm* «három» 37 : 52.) | *lābæt* «hetedik» 37 : 177. (*lābæt* «hét» 37 : 53, az *-m* a *çöl* alak analógiájának köszöni létét). — Kétségtelenül idevalók ezek is: *kimæt* «második» 37 : 171. | *kidəmdək* «mindegyikük» 38 : 320.

b) *-ləm*: *kätləm náurəm* «valami két gyermek» 38 : 135. | *šolləm tvl-kəmà üis, çölšmləm tvl-kəmà üis* «valami három-négy éve» 36 : 384. | *üöçləm-kəm çät* «valami tíz ház» 36 : 385. | *sätləm náurəm* «valami száz gyermek» 38 : 135.

c) *-n*: *lābtən jetpi* «hét fokú» 273.

D) Névszóképzés, igéből.

A szóképzésnek talán legérdekesebb fejezete az osztjában (s a vogulban) az igenévekről szóló. Annyi változatosságot, annyi-féle funkciót sehol sem mutatnak a képzők, mint itt. Az osztják igeneveket még érdekesebbé s tanulságosabbá teszi az, hogy voltaképpen csak két élő képző van, melyek így a legkülönbélebb szerepeket töltik be.

1. *-t-, -d-*. E képzőnek ugyanazon alakban a legkülönbélebb funkciói vannak; a nomen verbale mindenféle árnyalatait jelölheti: lehet infinitivus-, melléknévi igenév-, elvont főnévképző, sőt igeképző is. Lássuk ezeket egyenként:

A) Infinitivus. Alakja a NyK.-ben: *-ta, -da*, ritkáb-

ban, *-ti*, *-di*; a Népik. Gyűjt.-ben *-ti*, *-ti*, *-ta*, *-ta*. Ezen alakok kétségtelenül mind egy eredetre mennek vissza; az, hogy zöngétlen mássalhangzó a környező hangok minősége szerint zöngéssel váltakozik, egészen közönséges dolog az osztyÉ.-ban pl.: *tut* : *tudəŋ*, *χət* ~ *χədəŋ* stb. A képző vokálisában bizonyára a lativus ragját kell keresnünk; ezt nemcsak a többi nyelvjárások alakjai bizonyítják (pl. S. *-taga*, *-daga*), hanem az északi nyelvjárás körén belül is egyes analógiák. Hasonló vokálisokat találunk ugyanis más esetekben is, melyekben kétségkívül egy fgr. **γ*-hang lappang. Ilyen a lativus-translativus, melynek alakjai *=à*, *=ì*, pl. *keuà* «kövé», *soppì* «darabokra»; ilyen továbbá az imperativus, melynek a sing. 2.-ben *=à*, *=ì* a képzője. Az, hogy az utóbbi alakok mind félhosszú (sőt az imperativus a többi személyben hosszú hangú) vokálist mutat, valamint az, hogy az infinitivusban *=i* (*=i*) van, tehát a rendesnél hátrább képzett *i* hang, míg emitt *=i*, aligha bizonyít valamit. Hiszen a finnugor nyelvekben általában, sőt — egyes indogermán nyelvekben is — az infinitivus lativusi raggal ellátott nomen deverbale (vö. UA. 213, 214.). Az infinitivusnak a mondatban következő szerepe van:

a) Minthogy az infinitivus nem egyéb, mint határozóragos névszó, természetesen leggyakrabban határozóul áll a mondatban. Mégpedig — minthogy lativusi ragja van — irányt, illetőleg átvitelesen czélt jelent, különösen mozgást jelentő igék mellett: *uèlda manlu* «vadászni megyünk» 38 : 126. | *uèŋəl ox-ual kašta iil* «vejének fejbőrét keresni jön» 38 : 134. | *χòlta manəs* «érezhálóval ment halászni» 38 : 139. | *iŋ'k tuda and ètl* «vizet hozni nem megy» 36 : 355. | *sòχ uèlda iŋ'łəmən* «tokhalat ölni megyünk» 38 : 114. | *àngən tuda iisəm sèbàn uèrdi* «azért jöttem, hogy az anyátokat vigyem samanizálni» 36 : 370. | *váj veatì janyəm kat xo-pox* «vadászni járt két emberfia» 254. | *χandi nènχoi mandəm èuətliiida iil* «az osztják ember eljön engem fölmetélni» 36 : 351.

Hasonlóképpen ezélhatározóul áll az infinitivus a mozgással rokon jelentésű, vagy az ellentétes jelentésű igéknél és a mozgást előidéző igéknél: *kàstlada kim-taçar'səli* «száritani kiakasztotta» 37 : 164. | *i χvltna mərəm' iŋ'ŋəl uèrdi iplna olmal* «Egy napon törött íjját csinálni benn volt a szobában» 38 : 317. | *χul uèràntta am'səs* «halat kikészíteni leült» 38 : 141. | *tòrəm àèèu*

tuday iəŋ'k ɛsll mɨŋɛy ɯɛlda «Istenatyánk tüzes özönt bocsát a mi megölésünkre» 38 : 327. | *χos-pɛlə manda ɯandɪ* «valahova menni igyekezzél» 37 : 171. | *əŋgəm manɛm tvɪda iəndəm sax* «az anyám nekem viselni varrta subám» 37 : 164. | *ɯɛrda əməsl* «munkához ül» 37 : 164. | *tutna vɪda ɯəxsələn* «tüzet gyújtani hivtál» 38 : 134. | *ɯvɨŋɛn pəri put əmətti ɯunɛ ɯɛlmən* «magadnak ételáldozatos fazekat állítani öltél lazacozot» 38 : 124. | *χvɪlda χvɪsɛn* «halni hagytaal» 36 : 395. | *louɛl ɯɛldɪ kɛzi kašl* «magát megölni kést keres» 38 : 133.

De nemcsak célhatározó, hanem más: vég- vagy eredet-határozóul is szerepel az infinitivus: *noχ-kɪlda iorəm andəm* «fölkelni való erőm nincs» 37 : 185. | *χən-ɛvɪna χolna kim-ɛtti and ɛslla* «a királyleány még csak kimenni sem ereszti» 37 : 273. | *louɛl ɯantti šəŋɪ ɪsət* «neki látni is sajnálatra méltók voltak» 38 : 328. | *pödər'ta ior iorətɪ* «beszélni ereje jó» 36 : 377. | *noχ-laɪdɪ iorɪl pɪtməl* «fölkállni erőtlenné lettek» 38 : 127. | *ɯvɨ murəm ɯɛlda χoɪna pərtsəiɛn* «te kítől rendeltétek a népet megölni?» 37 : 266. | *manɛmna ɯantta šəl ɔsɛn* «nekem téged fáj látnom» 37 : 271. | *ioɾo-layda paləl* «bemenni fél» 37 : 165. | *si kiŋɛɔ ɯɛldɪ mutrəiɛm andəm* «eddig megölésre való fortélyom nincs» 38 : 326. | *jöɾol ɯertɪ jəm juχ* «íjj csinálásra alkalmas fa» 75. | *ɯɔdɪ ɯaɯɨtɪ iorɪl andəm* «a partra kimászni nincs ereje» 38 : 143. | *törəmna χvɪlda pərtsəiɛm* «isten elrendelte halálomat» 38 : 143.

A magyarban is megvannak az efféle szerkezetek: *ɪlβələda azət an' ɪlβələl* «föltámadni ugyan nem támad föl» 37 : 171. | *ɯɛlta ɯɛl'səm* «megölni [ugyan] megöltem» 38 : 314. | *madɪ pə pətta* «még fázni!» 37 : 188. — Sajátságos ez a szerkezet: *əm'βləl χuśləlɛ, i-χvɪlda nəuərlət* «az ebeit uszította, [azok] egy halálíg iramodnak» 36 : 373.

b) Voltaképpen a tárgy is határozó a mondatban: az ige cselekvése reá irányul, tehát a tárgy meghatározza az igei cselekvést. Így érthető, hogy az infinitivus tárgy gyanánt is állhat a mondatban:

Még leginkább érezhető a kapcsolat a tisztán célhatározói jelentésű s a tárggyul szereplő infinitivus között az akarást jelentő igék mellett: *lələna azət ɯɛldɪ ɯurətla* «az ellenség minden áron meg akarja ölni» 37 : 262. | *kitta ɯutšilləm* «el akarom őket.

küldeni» 38 : 134. | *uēlom uai uēlda lidəliŋildi* «ölt vadat ölni akartok» 38 : 127. | *nəŋxo wantta litlən* «embert akarsz látni?» 36 : 357. | *ou-χəmβat ūgatta uurətləlli* «az ajtóragasztékokat majdnem összetöri az erőlködéssel» 37 : 180. | *lida litti nəŋxo ar* «enni akaró ember sok van» 37 : 194. | *manda uətsiləm* «menni akarok» 38 : 134. | *muy χolda uətsiməunə* «mikor már majdnem elpusztultunk» 37 : 79. | *noxləsta litladi noxləsədi* «ha üldözni akartok, üldözzetek» 38 : 120. | *iđəti an litl* «nem akar inni» 36 : 349.

Ugyanílyen élénk még a kapcsolat a határozói jelentéssel ennél az igénél: *pitl* «kezd», mely szintén valamire való törekvést fejez ki; ezen ige mellett fordul elő leggyakrabban az infinitivus: *səməttəda pitsəli* «öltöztetni kezdte» 37 : 191. | *patlədi-mosa ləildi pitsəli* «besötétedésig kezdett várni» 36 : 366. | *ənəmdə pitsət* «növekedni kezdtek» 37 : 171. | *dr't uəs uēlda pitməl šətl* «a fejedelelemhős réczét kezdett vadászni, hallik» 38 : 112. | *moχ iilβələda pidəs* «a föld újulni kezdett» 37 : 171. | *nəl χuŋ oldi* (vagy: *olda*) *pitsu* «négyen kezdtünk lenni» 37 : 182. | *kēiti pitl* «varázsolni kezd» 272. | *lənš ləlda pitl* «a hó olvadni kezd» 38 : 112. | *χəŋ'ta pitlamən* «a folyással szemközt kezdünk menni». | *lələsta pidəs* «hadakozni kezdett» 37 : 265. | *oχəl paləŋət χəša paidəliŋilda pidəs* «feje a felhőkhöz kezdett ütödni» 37 : 261. | *əwi pədər'ta pidəs* «a lány beszélni kezdett» 37 : 166. | *palli iida pidəs* «mindegyre magasabb lett» 37 : 183. | *mətta pidəs* «fáradni kezdett» 37 : 170. — Minthogy nincs az osztjákban passiv infinitivus, a cselekvés szenvedő volta az infinitivus mellett álló igén fejeződik ki: *χət ouəl nox-iəŋətti* (*šugatta*) *pitsa* «a ház ajtaját kezdték föltörni» 37 : 172. | *kim-tələda pitsa* «kezdték kihúzni» 37 : 174. | *igi noxəina ləbətti pitsa* «az öreget hússal kezdte táplálni» 37 : 187.

Hasonlóképpen mint a magyar, az osztják is összetett igealakokkal fejezi ki a beálló cselekvést: a *pitl* igével s infinitivussal. Ez igen természetes fejlődés: a *pitl* ige éppen a cselekvés beállítását, megkezdését jelenti; ha a megkezdés később történik, előáll a futurum. Pl.: *ləbət χəs muy sit oldi pitlu si pvrəina* «a hét csillag majd mi leszünk abban az időben» 37 : 172. | *naurəm χundsi χəlda pitləli* «ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja» 38 : 145. | *liğəsta pitl* «haragudni fog» 38 : 145. | *χodi kətni man'səmən, sidi i kətna manda pitlamən* «a hogyan kétfelé

mentünk, úgy kétfelé megyünk tovább is» 36 : 361. | *èui-idi tvidà pitlèm* «lányom gyanánt fogom tartani» 37 : 177. | *χολδα pitlu* «meg fogunk halni» 36 : 373. | *mà nvyèn χολ-mosa sàuidi pitlèm* «én téged meddig foglak őrizni?» 37 : 258.

Szintén nagyon gyakori az infinitívus a tudást, bírást jelentő igék mellett, melyek szintén valami felé való törekvést jelentenek: *ou pušta an' uèridəs* «az ajtót nem bírta kinyitni» 37 : 167. | *joγo-ki tōi vèrvmlen* «ha vissza tudod hozni» 272. | *sèbàn uèrdi χassən* «varázsolni tudtál» 36 : 370. | *nèməza an' uèritlèm lèžàtta* «semmitsem tudok készíteni» 37 : 186. | *kàtllta luttəsli* «nem bírta megfogni» 36 : 352. | *iγγ'gəl pvrğàtta an' uèridəs* «a vizet nem tudta lerázni magáról» 36 : 353. | *nèγχo ošta kurtsət* «hiába kerestek embert» 36 : 372. | *χàtna lvyda ant χàsł* «a házba nem tud bemenni» 37 : 189. | *nē jonəm jol-ālyəl jonṭi χun' ant χàsł* «nő varró varrásuk végét varni tán nem tudják» 178. | *nvy joγo-lòtta an' uèrəmlèn* «te azt megváltani nem tudod» 37 : 172.

Más igék mellett feltűnően ritkán áll az infinitívus mint tárgy: *tut vlda pàrdəs* «tüzet gyújtatott» 36 : 371. | *i lòn't vṣtṭi ant χòllu* «egy ludat sem hallunk gároggni» 38 : 127. | *i χàr nā-uərdi mun' ant uantiu* «egyetlenegy rénbikát ugorni mi eddig még nem látunk» 38 : 127.

c) Az eredeti határozói értelemnek teljes elhomályosulását mutatja az infinitívusnak alanyul való használása: α) Igék mellett: *uèlda məsl* «meg kell ölni» 37 : 266. | *pòrməda ant rayəl* «lábbal taposni nem szabad» 37 : 176. | *χundi-gi olda ant rayləm* «ha majd nem maradhatok» 37 : 177. | *manda məzəs* «menni kellene» 37 : 118. | *χvlda ant rayəl* «nem szabad meghalni» 37 : 187. | *χàt lèžàtta məsl* «a házat rendbe kell hozni» 37 : 194. | *muṭà χoida iertəsən* «miért kellett lefeküdnöd?» 37 : 185. — β) Névszók mellett: *nəl-uèt-kəm χui kitti uèrəm ol* «négy-öt embert el kellene küldenem» 38 : 134. | *iγo-mandi šökki ol* «visszamenni nehéz volt» 36 : 367. | *nvyèn tām moyna olda ādəm* «Neked [itt] ezen a földön nem jó lenned» 38 : 327. | *aṭlta kàtllta uèrmən ős* «lassan kellett volna megfognunk» 36 : 367.

Ragozva az infinitívus — mint e példákból is látható — ritkán fordul elő: *tùdal məsl* «hoznia kell» 37 : 175. (vö. azonban a D) pontot).

B) A *-t-* mint melléknévi igenévképző.

A *-t-* képzőnek második nagy szerepköre az, hogy melléknévi igeneveket képez. Ide soroltam mindazon eseteket, midőn az ezen képzővel alakult igenév a mondatban valamely szónak a jelzője, tehát nem önállóan szerepel, mint az infinitívus, vagy a C) alatt tárgyalandó esetek.

A képző alakja teljesen olyan, mint az infinitívusé, avval a különbséggel, hogy az *-a-s* alakok sokkal ritkábbak (míg az infinitívusnál az *i*-vel való alakok a ritkábbak), alig egy-két esetben fordulnak elő; úgy látszik tehát, hogy itt egy differenciálódási folyamattal állunk szemben, mely most megy végbe s melynek kétségtelenül az lesz az eredménye, hogy az infinitívus kizárólagos képzője *-ta*, *-da*, a melléknévi igenévé pedig *-ti*, *-di* lesz. Jelzői szerepéből kifolyólag rendszeren ragtalan, csak néhány önállósított, főnevesített esetben kaphat ragot, s ilyenkor az *-a*, *-i* vokálisok helyét a tökéletlenül képzett *-ø* foglalja el.

Kérdés mármost, miképpen függ össze ez a képző az infinitívus képzőjével? A priori ugyan azt kellene mondanunk, hogy az infinitívus s a melléknévi igenév közt nem igen gondolható átmenet; gondoljunk csak a magyar vagy a finn nyelvre, melyekben alig találhatni egy-egy sporadikus esetet, mikor az infinitívus mint jelző áll, a mi pedig a melléknévnek első és legfőbb kritériuma. Ha azonban meggondoljuk azt, hogy az osztjákban az infinitívus és a participium képzőjének dentális explosívája kétségtelenül azonos eredetű, hogy a képző vokálisa is teljesen azonos alakú, hogy a participium képzőjének a vokálisát igen bajos elfogadható módon valaminő denominális képzőből magyarázni, mégis valószínűnek kell tartanunk azt, hogy a kétféle funkciójú képző mindenestül azonos.

Ha mármost azonos eredetűeknek mondjuk e képzőket, mit tartsunk keletkezésük időrendjére nézve? Melyik fejlődött a másiktól? Ez azonban nem döntő fontosságú kérdés. Hisz az osztj. igenevek sajátos alkalmazása sok érintkező pontot mutat infinitívus és melléknévi igenév közt. A következő eseteket pl. az eredeti állapot megőrzőinek foghatjuk föl, mikor még nem volt különbség infinitívus és melléknévi igenév között: *louèl uèldi kèzi kašl* «magát megölni kést keres» 38 : 133, ezt így is föl lehet fogni: «magát megölő kést keres»; vagy *uèldi nutràim*

andam «megölésre való fortélyom nincs» 38 : 326. = «megölő fortélyom nincs»; *jōrol uerti jem jux* «ijjesinálásra alkalmas fa» 75. = «ijjesináló jó fa». Ezekben tehát a melléknévi igenév czélt fejez ki; fölfoghatjuk — mint a fordítás mutatja — infinitivusnak is, jelzőnek is. Ebből egyrészt azután a tisztán czélt jelentő infinitivus, másrészt a tisztán jelzős szerepű melléknévi igenév fejlődése könnyen meg volna érthető. Pl. egy lépéssel tovább haladtak már a jelző felé ezek: *iēšti ian'k* «innivaló víz» 38 : 133. vagy *ipntti zar* «birkózni való hely» 37 : 60. Még világos bennük a határozói jelentés — akár így is fordíthatnók: «víz inni, ivásra»; «hely birkózni» — de azért már egész határozottan jelzős szerkezetek: az igenév már a melléknévi kategóriába csapott át. Mint látni való, az utóbbi két példára a magyarban is van analógia (*ivó víz* stb.), mikor az igenév a cselekvés tárgyát fejezi ki; tehát innen kezdve könnyű elképzelni a fejlődést a melléknévi igenév legegyszerűbb funkciójáig: a nomen agentisig.)*

Azonban éppen ezek a magyar példák más gondolatokat is ébreszthetnek; arra mutatnak ugyanis, hogy hasonló szerkezetek már az ugor nyelvegység korában is voltak, hogy a melléknévi igenévnek célhatározói funkciója az infinitivustól egészen független. S így ezek a fölhozott példák mint bizonyítékok a melléknévi igenévnek az infinitivusból való származása mellett elesnek, mert hiszen a magyar *-ó*, *-ő*-képzős melléknévi igenévet semmiképpen sem lehetne lativusi ragos deverbális névszóból keletkeztetni. Tehát az osztják melléknévi igenév mégis csak külön volna választandó az infinitivustól. Valószínűleg úgy áll a dolog, hogy mindkét képző vokálisában egy *-γ*-féle hang rejlik, de az infinitivusban a lativusi, a participiumban pedig a nomen possessi *-γ*-. Ez alaki egyezés azután sokféle vegyülést s összezavarodást eredményezett, s lehetséges, hogy a fönnebb említett s hasonló eseteknek legalább egy része egyenesen az infinitivusból való. Lehetőség s valószínűség tehát sok van, bizonyosság azonban nincs.

*) Az, hogy a ragos alakokban nincs meg az *a v. i.*, semmit sem bizonyít, mert más lativusi ragos alakokban is ugyanezt találjuk, pl. *χόζην < χόζα*.

Lássuk már most a melléknévi igenév mondattani alkalmazását; itt eltekintek a fönnbbi hypothetikus származtatástól s tisztán a funkciót veszem tekintetbe;*) két főcsoportra oszt-hatjuk, a szerint, a mint jelen vagy mult idejű cselekvést fejez ki:

I. A képző jelenidejű igeneveket képez:

a) A cselekvőt jelenti (nom. agentis):

α) Az igenév élő lények jelzőjéül áll: *kāmən ʔvntti ār ʔawrəm* «a künn játszó sok gyermek» 38:112. | *ʔda litti nənʔo ār* «enni akaró ember sok van» 37:194. | *or-ʔai ʔeldi ʔr't* «erdei vadat ölő fejedelemlhős» 38:112. | *ʔoidi ʔadəy ʔoi ʔmi* «alvó háziasszony» 37:190. | *tut-ʔux tūdi ləwi* «tűzifa hordószolgálo» 38:113. | *nənʔoi an' twidi ʔawrəm* «gyermek, kinek senkije nincs» 37:264. | *loʔranəp-ʔawoltʔi-ʔo* «csengetyűt rázó ember» 275. (vö. *ʔawolləm* «vetem, dobom» 36:356.) | *ʔontti-ʔo* «menekülő férfi» 22. | *paʔiŋ ʔeldi ʔgi* «menyhal ölő öreg» 37:260.) | *vūdi ʔux vūəl* «az üvöltő ember üvölt» 38:119. | *ʔatna- ləŋdʔidi ār ʔr't* «a házba ki- s bejáró sok fejedelemlhős» 38:122. | *ʔvxti ʔoi ʔvʔəl, āridi ʔoi āriʔl* «a nevető ember nevet, az énekes ember énekel» 37:170. | *ʔal'lədi niŋ* «síró nő» 37:175. — Egynéhány esetben önállósított, főnevesített melléknévi igenevet találunk: *ʔəxtət ʔəʔəl* «a tánczos tánczol» 37:176. | *ʔawərdət* «békák» 36:392. (vö. *nawərda* «ugrálni» 37:74.) | *vūdi vūəl* «az üvöltő üvölt» 38:119. | *pədr'ti səiəl an' ʔatl* «a beszélő nesze nem hallatszik» 37:185. | *ʔvnttiət* «birkózók» 37:261. | *ʔalmidi* «hazug ember» 36:377.

β) Nagyon közönséges dolog az is, hogy a melléknévi igenév nem-élő lény jelzőjéül áll s azt szintén mint cselekvőszemélyt tünteti föl: *si ʔux-twina aməsti ʔat* «ez a fa tetején levő ház» 37:169. | *ʔāp. alti laŋkər* «csónak emelő váll» 86. | *somna ant masti ʔazəy* «szívnek nem tetsző hír» 38:131. | *loʔta ʔatl* «nyugvó nap» 28. | *mandi ʔər* «kiömlő (tk. menő) vér» 37:270. | *ʔoʔo-tūdi ʔətləy* «hátra maradó (tk. visszavivő) sarok»

*) Folytathatnám ugyan a megkezdett genealógia-adást a határozói jelentésből kiindulva, mint SZABÓ D. teszi a vogul né-képzővel (NyK. 34:423—9.), azonban, mint látjuk, ez teljesen terméketlen dolog volna.

38 : 115. | *χοϊδῑ ἰυχ* «ledöntött (tkp. nyugvó) fa» 36 : 352. | *ἡορὰ ἰδῑ ἰāsəm* «húsért nyúló kezem» 38 : 113.

γ) Ez utóbbi esetnek csak egy válfaja az, midőn a melléknévi igenév a cselekvés eszközét jelenti: *alt̄i-kèzi* «kard» 38 : 142. (tk. «ölő kés»). | *χολτῑ keu* «halászó kő» 38 : 116. | *alt̄i-kèzəl* «kardja» 37 : 263.

δ) Ide sorolom azon eseteket is, midőn a melléknévi igenév a cselekvés helyét vagy idejét jelenti. Az igenév jelzette szó helyet vagy időt jelent s úgy van fölfogva, mintha az igenévben kifejezett cselekvést végezné: *χοϊδῑ τωρ̄αῑολνα ἰλ-χοϊ̄ις* «fekvő helyén lefeküdt» 37 : 182. | *σεβ̄αν η̄ερ̄δῑ χ̄ατ* «varázsló ház» 36 : 371. | *ἰην̄'k-χυλ η̄ελ̄δῑ κ̄αζην̄ ἰος* «vízi halat fogó vigasztalásos út» 38 : 117. | *λαβ̄ατ χ̄ατλ̄ ἰαχ̄τῑ μ̄ῦ-ἀλ̄γαλ* «hét napi járó földje» 107. | *ittam χ̄αν̄δῑ η̄ην̄χο̄ῑ η̄ελ̄β̄ασ̄λᾱδῑ π̄ωρ̄αῑολ* «itt az osztják ember vadászati ideje» 36 : 350.

ε) Az osztják igenevek sokféle funkcióját mutatják az olyan szerkezetek, midőn az igenév valamilyen mértéket vagy tulajdonságot jelentő szó jelzője, mely mintegy cselekvő gyanánt van fölfogva; ilyenkor — mint különben néha más esetekben is — többször az igenév előtt még egy főnév áll, melyre irányul az igenév cselekvése, vagy a mely mintegy alanya az igenév cselekvésének: *ἰορ̄l-ἰορ̄ᾶτ̄τῑ χ̄οῡᾱτ̄να ἰορ̄ος-ἰν̄sk̄ελλῑ* «olyan messziségre dobja vissza, a mennyire csak bírja» 38 : 115. (tk. ereje érő messzeségre). | *ῡαῑ-κ̄υρ̄ ἔῡᾱτ̄τῑ λ̄οῡᾱτ̄τῑ ἰ̄ις* «erdei állat lábát elvágó nagyságnyra nőtt» 36 : 355. | *ἠ̄ᾱλ̄ ἰ̄ῡγ̄ᾱτ̄τῑ χ̄ορ̄β̄ῑ τ̄ελ̄ αν̄τ̄ τ̄ω̄ις* «nyiltörő forma páncélja nem volt» 38 : 132. | *μᾱ π̄ῑτ̄τῑ λ̄ᾱτ̄ην̄ μ̄ῦ λ̄ᾱτεμ̄* «a hova nekem kellene beesnem, olyan gödrös földem gödre» 177. | *ορ̄-ῡαῑ ἀλ̄γ̄ᾱλ̄να ἰ̄ν̄'ῦ̄τῑ λ̄οῡᾱτ̄τῑ ἰ̄ις* «erdei vad után járó nagyságúvá lett» 38:129. | *ἰ̄ν̄τ̄τῑ η̄ε̄σ̄πῑ σ̄ατ̄ ἠ̄αῡρ̄εμ̄* «harczra termett (tk. birkózó formájú) száz gyermek» 38 : 135. | *ἡορ̄σ̄mid̄idī λ̄οῡᾱτ̄τῑ ἰ̄ις* «lótó-futóvá lett» 36 : 354. | *κ̄ατ̄ χ̄ῡῑ ἰ̄ν̄τ̄τῑ-λ̄οῡᾱτ̄ κ̄ορ̄δῑ χ̄αρ* «két embernek való birkózó tér» 37 : 55.

ζ) Érdekes s a régi magyar nyelvben is előforduló kifejezések a következők: *παῑην̄ χ̄ὰβ̄ παῑεμ̄ χο̄ζα ἰ̄-old̄ī κ̄αρ̄δ̄ην̄ ἠ̄ᾱλ̄ χ̄αῑδαλ̄ αν̄δ̄αμ̄* «oldalal ladikom oldalához egyetlen vasnyíl sem ütődik» 38 : 125. | *τ̄ᾱμ̄ῑ χ̄ο̄δῑ old̄ī ῡαῑ* «hát ez micsoda állat?» 37 : 173. | *λαῡᾱτ̄ε̄λ̄να, η̄ην̄χο̄ῑτ̄ε̄λ̄να ἰ̄ old̄īῖ̄ ἠ̄αῡατ̄* «lovastul, emberestül egyformán fehérek» 37 : 271. | *tal̄ ο̄lt̄ī χ̄ᾱτεν̄ κ̄αν̄ζ̄εμαλεν̄*

«téli fekvésre való házat keress magadnak» 230. | *χοδι oldi nēη-χοι* «miféle ember ez?» 37 : 174. (tkp. «egy levő», «milyen levő» stb.

b) *Nomen acti* vagy *objecti*. Az igenév által jelzett szóra irányul az igenévben kifejezett cselekvés; tehát az igenév — jelenidejű ugyan — de szenvedő jelentésű.

α) Az igenév azt jelenti, hogy a jelzett szó mire való, mi a rendeltetése, célja: *lidi pul* «ennivaló falat» 38 : 133. | *iēsti iēη'k* «innivaló víz» 38 : 133. | *sēmna an' nida euol ol* «szemmel nem látható lánya van» 37 : 264. | *uēldi uai uēlmāη* *ōr't* «vadászni való vadat ölő hős» 38 : 127. | *χoldi χol't* «halálos veszedelem» 38 : 143. | *al-ēηχti kēlēl al-ēηχtal* «eloldani való kötelét eloldja» 34. | *lēti lant* «ennivaló étel» 84. | *sōmatti sūχ-ūir* «fölvenni való öltözet» 36 : 365. — Ebben a jelentésben önállóan is elég gyakran előfordul, mindig többes számban: *līdatna malēm* «ennivalót adok» 37 : 69. | *lābattatna lābatsa* «ennivalóval meg-etette» 37 : 166. | *sōmattat* «ruha» 37 : 187. | *sūχ-ūir lōmattat an' tōiēm* «nincs öltöző ruhám» 37 : 185.

β) Az igenév jelentése ugyanolyan, mint α) alatt, de az igenév előtt egy főnév áll, mely mintegy alanya az igenévben benn rejlő igefogalomnak: *kāt χui. lidi gal-put* «két embernek való útra való fazék» 38 : 123. (tk. két ember evő...). | *χār lēti nāta* «rénbika evő moha» 118. | *ōr't amasti nāmek tēγāl* «fejedelemhős-ülő puha fészek» 38 : 116. | *kat χo lēti lant aj χāp* «két embernek való táplálékos kis csónak» 27. | *nūηēn lūdi χāt* «a ház a hova beléphetsz» 38 : 124. | *uas lida uul pāri* «város-evő nagy lakoma» 38 : 124.

γ) Inkább a költői nyelv sajátosságai, úgy látszik, azok a kifejezések, midőn a főnévnek, melyet az igenévben kifejezett cselekvés ér, melyre hat a cselekvés, tulajdonságot jelentő jelzője van, s az igenév mintegy ennek a jelzője: *uēldi χorbi iix* «meg-ölni való formájú fiú» 38 : 132. | *iōγāl pēldi χorbi tēl ant tūis* «íjj áthatoló forma páncélja nem volt» 38 : 132. | *nēη uērēmdēn χorbi nēηχοι and ol* «nem olyan ember, hogy ti bírjatok vele» 38 : 140. | *nēη-ārden iāχna uērēmdē-kēmāt and oldēl-lamba* «magatok forma néptől, mintha nem volnának lebirhatók» 38 : 128.

II. Ritkábban használatos a *-ta*, *-ti* képzős melléknévi igenév mult idejű cselekvés kifejezésére. Az átmenet könnyen meg-

érthető az olyan szerkezetekből, melyekben az igenév a cselekvés tárgyát jelenti, pl.: *tàm kul iay'ti mou* «ez az ördög járta (vagy járó) föld» 37:166. Csaknem kizárólag szenvedő jelentésű, azaz a jelzette szót éri az igenévben kifejezett cselekvés: *imi ènmalti náurèm* «az asszony nevelte gyermek» 37:272. | *noχ-tùdi kòrdi luβ* «fölhúzott vasevező» 38:125. | *mà pondi nèmèn* «az én adtam neved» 36:355. | *pā-χatl uertì jòylem* «egyik nap csinált ijjam» 75. | *āsem pušti ar χatl* «atyám nyitotta sok nap» 26. | *tom-pèlvk-χo juutti nál* «a túlsó féli ember által lőtt nyíl» 175. | *lonχ ponti sari mul* «bálványnak tett igaz ígézet» 175. | *untlati jòrol* «kipróbált íj» 75. | *vāna tattì nòmšen-jir* «rövidre húzott szívetek» 272. | *lont pittì jem tū* «lúd szállta jeles tó» 27. | *igi āmasta mou svnz* «az öreg lakta földhát» 38:135. | *váj nóγoltì unt* «rén futotta erdő» 118. | *ali mola i nènχoì uèlèmadat* «vajjon egy ember megöltjei-e [azok]» 37:271. | *and ošti nènχoì* «ismeretlen férfiú» 37:168.

Cselekvő értelmére alig van biztos példa: *χodi mouat èuelt iiny'ti χuì* «más vidékről járó (?: járt?) ember» 38:132. | *jòγo-χuisti jenk* «visszamaradt víz» 31.

C) A *-t-* képző igen gyakran főnevek képzésére is szolgál. — Mint ilyen csak egynébány esetben fordul elő ragtalanul, ilyenkor *-i* a képző vokálisa. Ragos alakja: a többes szám képzője (a mennyiben előfordul) s a birtokos személyragok előtt az *i-t* *-ə* váltja föl, kivéve az egyesszámi harmadik személyt, a hol mindig *a-t* találunk; a *-na* hátagzórag előtt *i* marad a képző vokálisa (vö. *èui* ~ *èuəm* ~ *èuina*). Tehát pl. a *manda* «menni» igéből: *mandi*: *mandəm*, *mandən*, *mandal*, *mandèu*, *mandən*, *mandəl*; *mandina*. Ebben a példában: *χolt'* «halál» 36:372, a ragtalan alak mássalhangzós végű; hogy ez-e az eredeti alak, vagy csak lekopott róla a vokális, nem merném eldönteni.

Hogy a főnévképző s melléknévképző *-ta*, *-ti* egy s ugyanaz, azt az alaki egyezés teljesen eldönti; ebben különben sincs semmi különös: jóformán az összes finnugor nyelvekben előfordul az, hogy ugyanaz a képző nomen agentist és nomen actionist képez (Nyhas.⁴ 77.). Valószínűleg az infinitivus képzője is teljesen azonos evvel; hiszen sokféle átmenet s érintkező pont van a kettő között, pl.: *loidi pvrà* «éneklés ideje» 38:140. így is magyarázható: «idő énekelni» vagy «éneklésre»; vagy:

χολωχ ίken lāttal ant χόllem «holló-öreged szállását nem hallom» 152. = «holló öregetet szállnia nem hallom».

Mint főnévképző a *-t-* kizárólag a nőmen actionis képzésére szolgál, tehát megfelel a magyar *-ás, -és* képzős főneveknek, vagy a *-t-* képzős főnévi igenévnék. Azonban — különösen ragokkal vagy névutókkal ellátva — rendkívül sokféle viszonyt fejezhet ki a mondatban; ezeknek részletes tárgyalása azonban nem tartozhatik ide, hanem csak a szoros értelemben vett mondatbanba; mégis igyekszem a példákat úgy választani, hogy mindennemű alkalmazására legalább egy-egy jusson: *uai azat vudi pvrà iil i loidi pvrà iil* «minden állat kiáltásának és éneklésének ideje közeleg» 38 : 140. | *χvtl mandi-idi* «a nap mente szerint» 38 : 119. (= nyugat felé). | *ai karí= χulēdi pvràna* «ha jégvárta támad» 38 : 126. | *imel ī nóvā ldi ēuelt* «miközben a felesége egy falatot eszik» 38 : 114. | *put kāuerti svvāt* «a fazék főzése közben» 37 : 180. | *uāt pondina* «szél támadtakor» 38 : 126. | *noyēn ldi iubina ioy'k iēslēm* «miután téged megettelek vizet iszom» 36 : 352. | *loy sidi pōdər'tal ēuelt* «a míg ő így beszél» 37 : 266. | *lou kutlāl ēuelt mandēm tvvāna* «mikor közöttük megyek el» 38 : 125. | *pā-iāχ kittēmna* «ha más embereket küldök» 38 : 136. | *χui uēldēmōn kutna* «halat fogásunk közben» 38 : 117. | *sidi pōdər'tal ēuelt* «a míg így beszélnek» 36 : 372. | *nóvāim lidēn kutna* «húsomat evésed közben» 37 : 172. | *lāueltiūdēn tvvāna* «vezetésed alkalmával» 38 : 111. | *mandēm drayna χun' tē iisēn?* «csak nem azért jöttél, hogy elmenj?» 37 : 177. | *si amōstēn tvvāina* «ültő helyedben» 36 : 351. | *tām moyna uēlβēslēdeuna* «mikor ezen a vidéken vadászunk» 36 : 391. | *luy ār χvtl ioy'tēnna* «a sok nyári napon odajártodban» 38 : 129. | *mā oldēmna tās an' sāvūdiūlēm* «a mióta csak vagyok, nyáját nem őrzök» 36 : 385. | *uulβāslēy χoi oldēm and oslēm* «folyóági ember voltomat nem tudom» 38 : 146. | *aken-iki siskilil ālγel vīten ūvayna ēnmāltmal* «öreg bácsikád azért nevelt föl, hogy most veréb-lelke végét vedd?» 25. | *ēnmādal mōv'ttē ēnmāltlālē* «egészen (tk. növekedése mértéknyire) fölneveli» 38 : 128. | *iomas χōlēndal χōlēntlēt* «még jobban odafigyelnek» 37 : 175.

A *-na* raggal és a birtokos ragokkal ellátva sokszor megfelel a magyar határozó igenévnék: *seuyō ox ant madalna* «haj-

fonatos fejét nem adván» 38 : 121. | *toɾoſſyan-tiſſyan uandjūdenna* «ide-oda tekintgetvén» 38 : 119.

Érdekesek az efféle szerkezetek, melyekben a lehetőséget, valószínűséget jelentő *lamba* szó követi az igenevet: *niryan pà-si ſugállada-lamba* «a két gerenda megint olyanformán van, mintha össze akarna törni» 37 : 181. | *χaleuot-ki χoldəm-lamba* «holnap bizony meghalok» 37 : 167. | *təm dr'tna si ueldəm-lamba* «ettől a fejedelemhöstől utóbb is megöletem» 38 : 118.

A következő példákban — rendszeren a *ńıla* «látszik», *ſätł* «hallszik» és az *ant* «nem», *ār* «sok» szavak mellett — világosan szemlélhető az átmenet a névszótól az igéhez; eredetére nézve bizonyosan névszóval van ilyenkor dolgunk, azaz névszóval alakult a szerkezet, de értelme már igei, cselekvést fejez ki és valószínűleg az osztják nyelvérzék is már igeinek fogja föl: *kät χui χàβna ləlman iidən ńıla* «két ember csónakon jön látszik» 36 : 393. (tk. «két ember csónakon való jövése látszik»). | *iajləl iidel ſätł, lilləl laudel ſätł* «bátyjainak jötte hallszik, lelkeik beszélgetése hallszik» 37 : 176. | *pōγār kudəβ-kəmna iidəl ſätł* «a sziget közepe táján jönnek, hallszik» 38 : 125. | *it pōdər'tal ſätł* «egyvalaki beszél, hallszik» 37 : 270. | *χàn-əui murel pilna mandal ńıla* «a királyleány a népével együtt megy, látszik» 37 : 265. | *lār-χaləu raχmən ńıχ ńıχman mandəl ſätł* «a tavi csüllőmadár rikoltó nevetését nevetve mennek, hallszik» 38 : 112. | *lańſi uaiəl pargättəl ſätł* «havas botosukat leverdesik, hallszik» 38 : 138. | *ńıγ χöldədən ār* «te sokat hallasz» 36 : 357. | *mə paləm-iar ələyna χöldəm andəm* «fülem oldalának végével nem hallom» 38 : 117. | *mola ſiiələləm uantüdəm andəm* «a mit nézek, nem látom» 36 : 357. | *əzəl χoi oldal, ant χolsəlli* «ki az atyja, nem hallotta» 38 : 145.

D) A legutóbbi mondatokban — mint látni való — az igeneveket már akár igéknek is lehetne fölfogni. Habár a finnugor nyelvek mindazon esetei, melyekben kétségtelenül igenév szerepel ige gyanánt, azt látszanak bizonyítani, hogy az igenév melléknévi funkciója lett idővel igévé, mégis hajlandóbb vagyok azt hinni, hogy az osztjákban — legalább a *-t-* képzős igenévnél — a személyragozott, cselekvést jelentő főnévi igenévből kell az igei szerepet magyarázni; e mellett szólnak egyrészt a fönnebbi példák, másrészt az a körülmény, hogy úgy az egyes,

mint a többes szám harmadik személye is el van látva a személyraggal; ennek semmi értelme sem volna a cselekvőt jelentő melléknévnél — a mint hogy tényleg nem is szerepel más finn-ugor nyelvek hasonló eredetű igéinél — ellenben a cselekvést jelentő főneveknél szükséges a harmadik személyben is megjeleníteni, ki végzi a cselekvést. Az átmenetet tehát az előző pontban felsorolt példákból kiindulva kell magyaráznunk, akként, hogy idővel a mondat tulajdonképpeni igéjét (*šätl* stb.) a másik mondathoz tartozónak vélte a nyelvérzék. Vagy úgy is gondolhatjuk, hogy ez talán még azon ősi állapot maradványa, midőn az ige és a névszó kategóriája még nem vált külön.

Viszont azonban a melléknévi igenévi eredet mellett is lehet érveket fölhozni; ilyen az, hogy — nem valami gyakran ugyan — a múlt idő képzésére is szolgál ez igenév. S ekkor ehhez analóg eset az *-s-* képzős múlt — ha ez ugyan igenévből eredt; találunk ugyanis *-s-* képzős igéket — praesens-jel nélkül — jelenidejű cselekvés kifejezésére is.

Feltűnő, hogy a NépK. Gyűjt.-ben sokkal gyakoribb a *-t-* képzős igenév igei szerepe, mint a NyK.-ben; ebből talán azt lehetne következtetni, hogy régen általánosabb volt e használat. Avagy talán a költői nyelv sajátosságai közé kell e gyakoribb használatot sorolnunk?

A képző alakja ugyanolyan, mint a személyragozott főnévi igenévé; vagyis a singularis 3. személye előtt itt is *a* a vokális.

a) A *-t-* képzős igenév folyamatos cselekvést fejez ki: *χος χάρ χόχλэм narəŋ jenk manŋi χο орт олтем* «hús rénbika futotta bűnhödéshozó vészre menő fejedelemlhős vagyok» 175. | *χолантitem* «hallgatózom» 108. | *läiltəm* «állok» 86. | *šenkälttem* «fölnevelem» 19. (*šenkältsen* «növeltél» 26.) | *ney орт олтен* «te fejedelemlhős vagy» 165. | *tūdèn* «elviszed» 38 : 147. | *jenken χοŋi ant ūitten* «vizedről hogy is nem tudsz» 23. (*uitlen* «tudsz» 23.) | *mola-kəm an' ūerəmdədən (sāūida) āt manl* «a mit nem bírsz megőrizni, hadd menjen» 37 : 194. | *χū luy puštal* «hosszú nyarat nyit» 26. | *iln' āmɔstal* «megülepedik» 39. | *ūtāl* «üvölt» 173. | *vurəl-kī nel vur vānyxtal* «oldala szerint négyszögletesre faragja» 189. | *šāstäl* «hallszik» 28. | *toŋa läiltäl* «odaáll» 25. | *āmɔsteu* «ülünk» 162. | *tutəŋ χälmas jem āləŋ vitn' ponteu* «a tüzes hálás jó végét csináljuk a parton» 188. | *līsman taiŋeu*

«enyvezve tartjuk» 165. | *āt mantel; āt jāxtel* «hadd menjenek» 122. | *ām̄stel* «ülnek» 38. | *nāman oꝛottel* «leszállanak» 28. | *loꝛꝛtel* «belépnek» 120. | *kat kur jēlli šōstan* «két lábam tova lépdél» (duál.) 179. | *kat kur ār lāt uittan* «két láb sok gödröt süllyeszt» 24. (vö. *jēl-ōim̄tal* «lesülved» 163.)

b) Multidejű cselekvést jelent az igenév; csak kevés esetben: *palten* «megijedtél» 169. | *χāt̄na ant ēs̄alten mošna* «hogy nem eresztettel be a házba» 161. (ezt is inkább főnévnek kell fölfogni). Tekintve, hogy az -s- képzős praeteritum gyakran pótolja a föltételes módot, itt említem ezt a mondatot: *ney χun' mant̄eu* «te hogyan mennél» 34.

c) Néhány mondatban reflexiv-passzív értelme is van az igéül álló -t- képzős igenévnek (a harmadik személyben ilyenkor személyrag nélkül is előfordul); ezt a szerepét kétségtelenül a melléknévi igenévből kell magyaráznunk, melynek többször van passzív jelentése. Példái: *sāt̄en χar χota tolt̄na tōtem* «bűvös térre varázsol engem az álomhozó tündér» 171. | *ēnm̄lt̄tem* «neveltetem» 13. | *jēsti* «megivődik»; *lēr̄em̄ti* «leteritődik»; *lel̄tal* «megevődik»; *toṭa par̄kaṭti* «oda rázódik» 111. | *toṭa lēti* «ott evődik meg» 155. | *iln' ēs̄ltel* «leereszkedik» 28. (*ēs̄llta* «elereszteni» 38 : 134.)* — Vö. vog. -t NyK. 34 : 440.

*) BUDENZ (UA. 208; az «ugor *d*» című fejezetben) több dentális explosiva-alakú deverbális képzőt sorol föl, köztük ezen osztják képzőt is; SETÁLĀ E. (NyK. 26 : 429; A finnugor *đ* és *ḍ*) megállapította, hogy a BUDENZTŐL fölsorolt finn, lapp és mordvin adatok kétségtelenül finnugor **ḍ*-re utalnak. Majd ezt mondja: «a mi a többi nyelveket illeti, egyelőre nehéz bizonyossággal megmondani, hogy ide tartoznak-e az osztj. nom. ag. ill. inf. *ta, ti, da, di, J. tai, tei, S. daga, taga* vagy az osztj.-vog. *l*-végű deverbális névszók». — Egészen kétségtelen, hogy az osztják -*t*-, -*d*- képző nem < fgr. **ḍ*. Az északi nyelvjárásban ugyanis *l* a fgr. **ḍ* megfelelője. E képző tehát vagy a fgr. **tt*- ~ **tt*-, vagy a fgr. **t*- ~ **ḍ*- fejleménye. Ha az utóbbiból eredt, akkor a magy. *száraz* (*nehéz, igaz*)-ban levő -*z* a megfelelője. Azonban az sem lehetetlen, hogy a **tt*- ~ **tt*- váltakozásból eredt; hiszen tudjuk, hogy mindkét váltakozásnak az osztj. *t*, *t* felel meg (l. Nyhas.⁴ 31, 33. l.; *t* > *d* fejlődés kétségkívül csak újabb szófónétikai jelenség). És ekkor talán valami módon összefügg ezen képzővel a magyar főnévi s mel-

2. *-m* (*-əm*, *-im*, az *i*-vel való alak igen ritka; az *i* nem jelentős elem, hiszen többször váltakozik másutt is, pl. az *-ŋ* denominális képzőnél, *ə*-vel).

E képzőnek szintén igen sokféle alkalmazása van: egyaránt képezhetni vele főneveket és mellékneveket, és mint az előbbi képzőnek, igei szerepe is van. — Minden finnugor nyelvben előfordul, és talán a magyar *-ó*, *-ő* képzős igenevek egy része is ezen képzővel alakult.*)

A) A melléknévképző *-m*. Ezen szerepe nagyjában egyezik a *-t*-képzőével, azon különbséggel, hogy az utóbbi a jelenidejű, az *-m* pedig a multidejű igenév rendes képzője.

I. Az igenév multidejű cselekvést fejez ki; itt a következő csoportokat lehet megkülönböztetni:

a) Az igé állapotbeli változást vagy mozgást jelent; az igenév pedig azt fejezi ki, hogy a változás befejeződött; vagyis az igei cselekvés eredményét fejezi ki: *kanzəm mou* «száraz föld» 38:115. (vö. *āt kàsl* «hadd száradjon» 37:164.) | *il-χaləm tēri loγ* «elhalt rothadt(?) tetem» 228. | *lajəm* «rothadt» 38:144. (*lajis* «megrothadt» 36:354.) | *patlwm χāt* «sötét ház» 276. (*patlōs* «besötétedett» 37:187.) | *sārəm* «száraz» 85. (*sāra* «száradj» 229.) | *χatsā edəm ār χuī* «a honnét termett sok ember» 38:119. | *səγγləm uēt χuī* «[jól] megtermett öt ember» 38:134. | *ioγo-χazəm läl* «visszamaradt ereje» 37:185. | *pādəm χul* «fagyott hal» 36:352. | *ēnməm ort* «növekedett fejedelemlhős» 30. | *kāwərəm put* «fölforrt fazék» 36:372. | *tojməm γo jāšem-jir tōj-mōs* «ernyedte férfi kezem íze ernyedte» 250. | *loγ euəltəl elləm χum'p'* «ő tőle támadt hullám» 38:118. | *tōrəmna kaləm lābət χōs* «az égbe föltetzett hét csillag» 37:172. | *χaltsā tiuəm nāləγ ort* «honnán termett nyilas fejedelemlhős» 37:168. | *χòntəγ-mou euəlt ivŋəm kət χuī* «a Konda vidékéről járt két ember» 38:130. | *pilli pidəm lòn't* «társtalanná vált lúd» 38:127.

A költői nyelv sajátjai a következő kifejezések: *iàsl sòγχ-ləm iàspi òr't* «keze megnőtt kezű fejedelemlhős» 38:121. | *nuwəl šəγkləm juχ* «ága megnőtt fa» 43.

léknévi igenév *-t*, *-tt* képzője. Alkalmazásuk ugyanis nagyon sok egyező vonást mutat.

*) Az $*m \sim *β$ váltakozás gyöngye fokából.

b) Az ige átható jelentésű; az igenév azt jelenti, hogy a jelzette szóban kifejezett személy vagy lény az illető cselekvést elvégezte (ez már sokkal ritkább): *miimən uul kilən si aber ɛuəlt ośmal* «az öregebbik sógorod, ha adott, tudta is a fortélyát» 37 : 169. (tkp.: «adott sógorod, sógorod, a ki adott...»). | *χἄν-ἄἔῃ ἰὺβῆδῆμ πᾶμ-χῶρβι-χῶι* «a király-atyánkat megmentett Fűforma-ember» 37 : 272.

c) Az ige szintén átható jelentésű; az igenév azonban azt jelenti, hogy az igében kifejezett cselekvés az igenévvel jelzett szóra irányul; azaz az igenév a cselekvés tárgyát jelenti, szenvedő jelentésű: *sārəltəm nōɣà* «száraz (tk. szárított) hús» 38 : 113. | *noχ-ālməm ɣàs* «fölemelt kéz» 37 : 270. | *aslna ɛnməltəm ort* «az anyjától nevelt fejedelemhős» 171. | *uələm ɣuləm* «megölt halam» 38 : 114. | *uəš-pəlgəl ɛuəlt ɣoudəm nəl* «az arca felől lött nyíl» 38 : 130. | *tūyəm nōɣà* «a hozott hús» 37 : 187. | *təm pōdər'dəm ɣāzənləm* «most mondott szavaim» 37 : 169. | *āldəm ɣàβ* «összerótt csónak» 38 : 114. | *ōzəm nəm* «talált név» (é.: «rejtélyes») 37 : 177. | *səuərəm ɣuχ* «vágott fa» 37 : 181. — Eredetileg intranszitiv igékből is alakultak hasonló jelentésű ige-nevek; különösen helyet jelentő szók jelzői gyanánt állanak: *tamotta ɣvŋ'əm tvɣāimənnə* «a multkor járt helyünkön» (duál.) 37 : 268. | *təl-lələm ləbət ɣàβ* «teleült hét csónak» 38 : 117. | *ɣvŋ'əm rōbdətāɣən* «járt munkátok» (é.: azért, hogy odajártatok) 38 : 136.

Külön sorolom itt föl — különösen a magyarral való egyezés miatt — azon eseteket, midőn az igenévben rejlő cselekvés alanya is ki van téve; az osztiákban ilyenkor az igenévnek rendszeren nincs birtokos személyragja, de azért személyragos alak is előfordul. — Ragtalan az igenév a következőkben: *oɣsar ōzəm ɣət* «a róka találta ház» 37 : 192. | *āzən tvɣəm loɣ'k* «az atyád birtokában volt bálvány» 38 : 119. | *tōrəm pərdəm nəŋɣoɣ* «isten-rendelte ember» 37 : 258. | *ɣiɣən səyəm al'lən* «az atyád szőtte deszkád» (é.: csónakod) 38 : 117. | *nəuərəm tvɣəm svχ-nir tūs* «gyermek-viselte suba-botost hozott» 37 : 187. | *əŋgəm manəm tvɣida ɣāndəm svχ* «az anyám nekem viselni varrta subám» 37 : 164. | *lōŋɣər ɣirəm oɣ'k* «egér-ásta luk» 37 : 259. | *tōrəm uərəm uərə* «isten-csinálta dolog» 36 : 371. | *və-nəβtəm ɣuχ sōβ* «a víz folyása-úsztatta fadarab» 38 : 120. | *mə kəuərtəm ɣal-put sōɣəm*

«magam főzte úti fazék[ban főtt] tokhalam» 38:125. | *mà uēlēm sōrēm* «magam ölte tokhalam» 38:126. | *muḡ pōdər'dəm iāsḡu* «a mi beszéltük szókat» 37:176. | *mà vllijēm tut-ḡarēm* «a magam gyújtotta tűzhelyem» 38:127. — Tárgyatlan igékből: *nōbat iāḡlu iḡḡēm pōrār* «őseink járta sziget» 38:122. | *ittam mundī lou iuḡēm tvrāiəl and ošl* «egyszer csak az előbb jött helyét nem találja» 37:259. | *nōbat ḡuimēm ḡoldijēm pan* «ős-emberünk halásztá fővenyes part» 38:114. | *nij manēm nijisuy* «nő járta nős vidék» 36:355. | *lou iḡḡēm tvrāiəl ēuəlt* «az ő járta hely felől» 37:166.

Személyragozva csak névmások mellett fordul elő az igenév, mégpedig többnyire csak a harmadik személyű névmás mellett: *lou tviməl noi-svḡ* «az ő birtokában levő posztósuba» 37:169. | *lou tviməl tēləl* «birtokában levő ruhája» 38:118. | *ləu amasməl ḡāt* «a maguk lakta ház» 38:128. | *ləu tviməl ḡontəḡ muḡ ēuəlt tūḡēm ḡāβlāl* «az ő birtokukban volt, a Konda vidékéről hozott csónakjuk» 38:125. | *aḡ-ḡuḡ pvrāna tviməm luβ* «fiatal koromban használt evező» 38:120. | *mà amasməm ḡandi ḡōr't* «magam lakta osztják falu» 38:126.

II. Az igenév jelenidejű cselekvést fejez ki; ez sokkal ritkább mint az előbbi s talán abból is fejlődött. Jelentése:

a) Az igenév azt jelenti, hogy a jelzette szó végzi az illető cselekvést: *ḡul uēlēm ar ḡuḡēm* «halat ölt sok emberem» 38:126. | *iāzəḡ ant ḡōlēm naurēm lou ḡvləl* «a szóra nem hallgató gyermek ő meghal» 38:122. | *ləu ḡoḡjəl iuḡēm ēui* «a köztük jövő lány» 36:358. | *svrt-pvl ḡandəm ḡuḡ* «csuka-czége néző ember» 38:130. | *pōdər'dəm ḡoiḡ* «beszélő ember» 37:263. | *ou punzəm nij* «ajtot nyitó nő» 37:167. | *iḡvndəm naurēmət* «játsszó gyermekek» 38:137. | *təm svuən uērəm nij* «ez a nyírhejedény csináló nő» 37:173. | *lāra lātəm ḡot ḡōtəḡ* «láptra szálló hat hattyú» 45. | *tal pātəm jeyk* «télen fagyó jég» 32. | *lau pātəm jāḡ* «lovat ledöntő nép» 111. | *sēuərāntəm (sēuərāntti?) ḡuḡ* «vagdalkozó ember» 38:119. — Az igenév előtt személyragozott tárgy van ebben a példában: *jāsḡəl ḡāzəm tōs ort* «szava tudó ügyes fejedelemlős» 274. — Alapjában véve szintén a cselekvőt jelöli az igenév e példákban: *lābət orten ollēm āntəḡ* «fejedelemlősödet altató bölcső» 153. | *ḡōltəm pōnl* «keczeháló» 38:118. (tkp. «halászó háló»).

b) Ritkábban jelenti a jelenidejű *-m-* képzős igenév a cselekvés tárgyát; rendszeren helyet jelentő szók mellett: *χοϊαμ τωράϊελ* «fekvő helye» 37:167. | *σνρον χοδι χαλτσα ὀλαμ τωράϊελ tabas* «a subád hogyan miféle helyről veszett el?» 37:165. (tkp. hol lévő hely). | *ἀκτῶσῃμ τωράϊελ* «gyülekező helyük» 37:75. | *λου ὀλαμ χὰτῆλα manas* «az ő lakó (tkp. volt) házába ment» 37:267. | *manem nádı laβtılııımῃm andam* «nekem enni való kenyere sincs» 38:325. | *manem iḗrnas sῃmῃttımῃm andam* «nekem fölölteni való ingem sincs» 38:325. (Itt bizonyára a *-ti s -m* képzők vegyülésével van dolgunk.)

c) Idé tartozik az *-n* locativusi raggal ellátott *-m-* képzős participium is; alakja mindig *-man*, vagyis ismét *a* a köthangzó (ill. tövégi vokális). Jelentése teljesen olyan mint a magyar *-va, -ve* képzős igenévé, vagyis legtöbbször módhatározó: *am'βat iḗrman ollat* «a kutyák meg vannak kötve» 37:169. | *χḗriman ḗlā* «rettegj» 36:387. (*χorida* «félni» 38:145.) | *ḗuḗtman ol* «ki van czifrázva» 37:164. (*ḗuḗtta* «vágni» 37:179.) | *asni-sox tararman ol* «a medvebőr föl van akasztva» 37:168. | *χḗl'lamman amasl* «sirdogálva ül» 37:165. | *uḗlβaslaman* «vadászva-halászva» 37:166. | *mā isi mosa lıyman ollam* «én is [csak] valamit even vagyok» 37:179. | *svḗl-nırel vriman ollat* «subája botosa össze van tépve» 37:263. | *nvmasman ḗlā* «eszeden légy!» 37:260. | *lıgāsman orna nāuḗrmas* «haragosan az erdőbe ugrott» 36:351. | *lḗḗadııman ollam* «készen vagyok» 38:138. | *iḗntman ḗtsat* «játszva mentek ki» 38:136. | *kāt χıına sḗııman twıla* «két ember őrizve tartja» 38:133. | *noy mola twıman ḗsḗn* «te mit hordván vagy» 37:186. — Ritkán áll mellékmondat helyett: *sḗm-iḗn'gḗl mḗnyzman nox-lāıımdas* «könnyét törülvén fölállt» 38:113. — Sajátságos alkalmazása van a *iḗtsas* «elkészült» ige mellett: *sῃmḗtlıııman iḗtsas* «az öltözködéssel elkészült» 36:370. | *iıx sḗuḗrman iḗtsas* «a favágással elkészült» 37:181. | *lıyman iḗtsas* «az evéssel elkészült» 37:165. | *ḗuḗtlıııman iḗtsas* «a feldarabolással elkészült» 36:364.

B) Igen gyakran főnevek képzésére is szolgál az *-m-* képző; rendszeren a cselekvést jelenti ilyenkor. Önállóan azonban igen ritkán fordul elő, rendszeren a *-na* raggal vagy névutóval van ellátva s különféle mellékmondatokat helyettesít: *dııgu iox-tḗm iḗubına* «miután a halszállásunk megérkezett» 38:122. | *χḗptl*

kudəβ iuəm-kəmna «a mint délre vált az idő» 38 : 129. | *noχ-āmətməlna* *ɛuəlt* «fölemelésük közben» 36 : 374. | *si jāseŋ soχ-nəm-kəmna* «a mint ez a szó végződött» 276. | *loχ manmal soχət* «az ő menése közben» 37 : 266. | *Ās kudəβna iorətməm-kəmna* «a mint az Ob középre értem» 38 : 119. | *χou mou iŋŋ'məu* *ɛuəlt* «a míg hosszú földet bejártunk» 38 : 138. | *tòdà pitmal tvə̀ana* «a mikor odaesett» 38 : 116. | *talta manməu soχət* «a mikor innen elmentünk» 37 : 268. | *twida pitməm-təlna* «mióta viselni kezdtem» 37 : 165. | *tĭ sēmem āləmimem kutna* «a mint odanézek» 28. | *lawoltmēmen jupiin* «vezésünk után» 254. | *aχ-χui olməna* «gyerek-ember koromban» 38 : 120. | *iāsən-iat ēn-məltməna* «midőn kézizmodat neveltem» 38 : 120. | *mundī no-γə̀iəl sēuərmalna* «az elébb mikor a húsát vagdalta» 37 : 270. | *loχ iorətmalna* «mikorra megérkezett» 37 : 275. | *noχ-kilmalna* «a mikor fölkelte» 37 : 265. | *muyilu an' šəlĭtməna* «ha minket nem sajnálsz» 38 : 140. | *mà àngəm lələŋ olmalna iəndəm saγəm* «az anyám életében varrt subám» 37 : 165.

Mindezen — s még kívülök számtalan — esetek csak a mondatban fordulnak elő, mint — úgy látszik — az alkalom szülőttei. Önálló s mintegy már megcsontosodott főnév csak kevés van: *ūləm* «élet» 37 : 194. | *āləm* «álom» 18. | *māsəm* «csók» 253. (vö. PATK.: *mosem* «szeretni, ölelkezni, csókolni»). | *laulem* «várás» 31. | *seuəm* «fonás» 38 : 141. | *iōγəl-iəndī tələm səi* «íjjideg meghúzásának zaja» 38 : 130. | *iōχməł iətsəs* «tánczukat elvégezték» 37 : 176. | *iγəl χpləm uollī ivrəməsli* «hogy a fia meghalt, teljesen elfelejtette» 38 : 133. (tk. fia halálát...). | *liuməl iətsəs* «az evéssel elkészültek» 37 : 189. | *əm'βət kirəm iətsəs* «az ebek befogásával elkészültek» 36 : 369. — Idetartoznak azon esetek is, midőn melléknév önállósul főnévvé: *noŋ ɛuəltən ləlməmət an' twiləm* «tőled lopott marhám nines» 36 : 385. | *muyilu kanzəmətlu ošsəlu* «a mit kerestünk, megtaláltuk» 37 : 176. — Sajátságosak a *-lamba* szóval összetett szerkezetek: *luβli χə̀β 'pitmən-lamba* «mintha evezőtlen csónakba estél volna» 38 : 120. | *možətməu-lamba* «mintha elesíptünk volna» 38 : 117. | *ərdəmməu-lamba-sə* «ha jól látjuk» 38 : 120.

Mint a *-t* főnévképzőnél, úgy itt is a *šətl*, *andəm* stb. szavak mellett az igenevet már állítmánynak is lehetne fölfogni: *ər pugət manda pitməł šətl* «sok falka menni kezdett.

hallszik» 38 : 112. (vagy: sok farka menni kezdése hallszik). | *ĩòŋ'geu šàrəs unəl pèlà matti tuəm šàtl* «jegünk a tenger tor-
kolata felé már elvitetett, hallszik» 38 : 112. | *nèŋçoiət ioràtməl
šàtl* «emberek érkezte hallszik» 37 : 172. | *sidi çaišmal šàtl* «így
maradt vissza, hallszik» 38 : 121. | *iaien mà tiumèm andàm* «bá-
tyádat nem én ettem meg» 37 : 183. (Itt már teljesen igei jel-
legű az igenév: az è mutatja, hogy tárgyas ragozású.) | *loy lam-
bəl nèŋçoi tiuməl andàm* «hozzá hasonló ember nem született»
37 : 270. | *ĩ iázəŋ lauməm andàm* «egy szót sem szóltam» 38 :
117. | *mà nèŋçoiəna pàrtməm andàm* «én nem embertől rendeltet-
tem» 37 : 266. | *çolĩòŋ çoi ĩ çoi sĩ iorətm andàm* «a harmincz
ember közül egy sem jött vissza» 36 : 375. | *nèməza ošmal an-
dàm* «semmitsem talált» 37 : 164.

C) Igen gyakran áll az -m-mel alakult igenév állítmányul a mondatban; ilyenkor — eltérőleg a -t- képzőstől — többször rag nélkül is előfordul a harmadik személyben, tehát úgy lát-
szik ezen szerepe részint a melléknévi, részint a főnévi alkal-
mazásban leli magyarázatát.

a) Leggyakrabban præteritum helyett áll s ilyenkor ren-
desen cselekvő jelentésű: *lèremtmem* «leteritettem» 171. | *iorè-
məməm* «elfelejtettem» 36 : 362. | *ālmem olmem* «álmomat át-
aludtam» 174. | *negen sijālamen* «nődet megláttad» 179. | *seumèn*
«befontad» 38 : 142. | *ēsəlmen* «eresztettél» 161. | *uunéç uēlmən*
«lazacot öltél» 38 : 124. | *kāuərta pitməm* «főzni kezdte» 38 :
124. | *tàmè çàt libina çodĩ-svçàt iorətm çanzəŋ svuən* «ebbe a
házba hogyan jutott hímes nyírhéjedény?» 37 : 173. | *ĩ çàn àdəl
çaišmal* «egy király egyedül maradt» 37 : 261. | *tut pàmpai ant
kusal* «a tűz a fűrakást nem égette el» 36 : 349. | *çāntna
lèkimal* «haddal találkozott» 15. | *oçəl male niyktəda pidəm*
«feje már nyüvesedni kezdett» 36 : 352. | *šəŋkəlti jàšeu-jir
ĩ-kəmna šəŋkelmeu* «serdülő kezünk íze egy időben serdült föl»
179. | *iorlè pitməl* «erőtlenek lettek» 38 : 127. | *sĩ āməsməl* «ott
ültek» 38 : 127. | *sĩ manməl itna* «így mentek egyfolytában» 38 :
128. | *çada manəmət sĩ manmal* «a merre mentek, arra ment»
36 : 375.

Igen gyakran szenvedő értelme is van ilyenkor az igésített
igenévnek: *niyisuy çolaš manəm* «a nős vidék merre van meg-
járva» 36 : 355. | *loy sèmləl pūləməl* «az ő szemei föl vannak

dagadva» 37 : 167. | *lɔɣərəl ɣos-əŋ'mal, ɣàβ-toɣət elti ponmal* «pánczélja le van vetve, a csónak tutfájára van téve» 38 : 130. | *ī louli sēuərəm* «egy csontig szét van vágdalva» 38 : 132. | *mural azət uələmət* «a népe mind meg van ölve» 37 : 261. | *jiyəmna uas̄ ēslmem* «nekem apám várost bocsátott alá» 74. (tk. eresztettem). | *χōlom vās̄ t̄ mullmeu* «három városba ideigéztettünk» 150. | *Num-Tōrəm āseuna ɣoj poɣlɔp ŋōrəm vājna tūmeu* «Num-Tōrəm atyánk férfi gombos réti állatot hozott im nekünk» 42. | *uēlis tām uələmət* «csak az imént ölettek meg im» 37 : 267. | *jiɣiy sungen jem āləŋ ɣoina lāiltəm šāslen* «az oldalas szöglet jeles végén valaki áll. hallszik» 20. | *vās̄ ēslmŋen* «várost bocsátott le nekik» 153. (tkp. «várossal bocsáttattak»).

b) Megfelelőleg annak, hogy az *-m* képző jelenidejű ige-
neveket alkot, állítmányi szerepében a folyamatos cselekvés ki-
fejezésére is szolgál: *mà ɣoi olməm, and ošlājem* «hogy ki va-
gyok, nem ismernek» 37 : 265. | *ālmem* «alszom» 171. | *tāglīñ uul lil twimən* «hiába van nagy lelked» 37 : 263. | *uoləŋ ɣoi olmən*
«derék ember vagy» 38 : 147. | *χōlda ɣutšimən* «halni akarsz»
37 : 185. | *labət ankləl labta lošəm* «hét oszlopa hétté áll ott»
117. | *iələm-suŋna šādəm* «a nők részére fenntartott szögletben
hallszik» 36 : 357. | *kələl-ki šakmal* «ha kötele szakad el» 172. |
ɣàn laulīl: olmal «a király mondogatja: az ám (tk. ő volna)»
37 : 272. | *oŋɣəŋ mū oŋɣəm pā neŋ muj oitmen* «üreges földem
üregét ti talán tudjátok» 177. | *tēllal ɣolta ēŋɣmel* «ruhájukat
levetik» 41. | *sēmlal-ki lāŋitmel* «ha a szemüket fölnyitják» 39. —
Föltételes jelentése van, s azért inkább a múlt képzőjéhez szá-
mitandó, e példában: *oɣlan tār'kuri ɣōlom poñəl al' šeŋkmem*
«fejeteket medve lába három ölelésével ütném» 38.

D) Néha az *-m* képző egy denominális utóképzővel van
ellátva:

a) Leggyakrabban a nomen possessoris-képző *-ŋ* követi, s
alakjai ekkor: *-məŋ, -məŋ* (az előbbi a NyK.-ben, az utóbbi a
Népk. Gyűjt.-ben), ritkán *-miŋ*; ezek a vokálisok aligba jelentős
elemek. Ez a képző egyáltalában nem változtatja meg az *-m*-
mel alkotott igenév jelentését. A példákat három csoportba
oszthatjuk:

α) Jelenidejű: *uās̄ uələməŋ ār ōr't* «éczeölő sok fejedele-
m-hős» 38 : 112. | *jiw-oɣ manməŋ narəŋ jeŋk* «apai fej vesztő bűn-

hödéshozó víz» 19. | *lant lewmay lantəŋ nōməs* «étel evő táplálékos elme» 80. | *lou twiməŋ toxləŋ uai* «az ő birtokában levő madár» 38 : 121. | *nirəl-pun xoltmay xārleŋk* «boeskora szőrét koptató terecske» 21.

β) Multidejű: *uāj-sox layxmay xāt* «állatbőrrel fedett ház» 87. | *xolti keu laiməŋ koli pōn* «halászó kő állta kötéllel ellátott keczeháló» 38 : 116. | *sāt nāl ponmay tiwitleŋkem* «száz nyíllal fölszerelt tegzecsém» 174. | *lipət pitmay šiwny lölem* «levéllel behintett puha rekeszem» 180. | *xöləm sorəm seuməŋ pōn* «három[szoros] czérnából szótt keczeháló» 38 : 122. | *xar ləltmay pant* «rénbika lihegte út» 177.

γ) Néha a *-man* végű határozó igenévvel van egyértékű jelentése: *šošmay jonttal* «menés közben varr» 110. | *ox nūrmay uol ləltəl* «fejük lecsüggesztve állanak» 41.

b) Sokkal ritkábban társul az *-m* a *-pi* denominális képzővel, mely szintén nem módosítja a jelentését: *lələmpi kat sāt xāp luygatleu* «megszállt kétszáz csónakot számlálunk» 181. | *paləmpi nōrəm-xār* «megijedt rénbika» 169. — Vö. vog. *-m*, NyK. 34 : 429. és *-im*, *-imə* NyK. 34 : 433.

3. *-p*, *-β*. Az előbbi csak a Népk. Gyűjt.-ben, az utóbbi csak a NyK.-ben fordul elő. Már nem élő és ritkán előforduló képző, inkább csak önállósított, főnevesített szókban szerepel. Cselekvést, illetve a cselekvés eszközét jelentő szókat képez. Azonos a hasonló alakú denominális képzővel. Példái: *xəndəβ* «lépcső» 36 : 356. (*xəŋ-* «mászni»). | *səŋgəβ* «bot» 38 : 128. (*səŋ-* «ütni, verni»). | *si-kiŋzə nēməza lirəmdəβəl andəm* «ennél több értesítése nincs» 37 : 172. (vö. KARJ. 167 : O. *lirəmt-* «bekannt, offenbar, deutlich werden»). | *xələp* «háló» 107. (vö. *xolti keu* «halászó kő» 38 : 116.). | *nəxrəp* «kés» 18. (*nəxrə-səlli* «aprította» 37 : 189.) | *xəŋrtəp* «hágcsó» 258.

A Népk. Gyűjt.-ben *-pi* alakban is előfordul e képző, s ilyenkor már rendes igenévképzői funkciója van, de szintén nem gyakori: *ār xašpi sēm* «sokat látó szem» 157. | *lāvr-sēm ətpi nāl* «pánczelpikkelyen átható nyíl» 37. | *rit-sori ətpi jeŋk xuləleu* «ladik járó vízre taszítjuk a (csónakot)» 180. | *təŋəlipi voŋšpem əu voŋštem* «üres bődönyöm száját megszedem» 233. | *sārni əlpi jəžək mū* «aranszines kedves föld» 225. (vö. *əwny*, *əwny* «ragyogó» 32.) — Vö. vog. *-p* NyK. 34 : 422.

4. -i. Szintén ritka és már nem élő képző; különféle jelentésű szókat alkot: *nári* «kacaj» 273. (vö. *nyral* «nevet» 38 : 115; de vö. *naχ* «nevetés» 16.) | *χāzi* (= *χāzəm*) «leves» 36 : 380. (vö. *χāzəm* «meleg» 38 : 121.) | *tīli nē* «szülő nő» 235. | *kali sēm* «éles szem» 42. (vö. *kallal* «világít» 38 : 132; *kaləm* «föltetszett» 37 : 172.) | *χōritī χōri ontər* «megijedő félénk belső» 170. (*χorida* «félni» 38 : 145.) — Vö. vog. -i (-γ, -χ) NyK. 34 : 417.

5. *-γ. Alig egy-két példa van rá. Láttuk már, hogy a *-γ- szó végén -a, -ā alakban maradt fenn: *ńura* «görbült» 14. (vö. *oχ nūrman uol lāl̄təl* «fejük lecsüggesztve állanak» 41.) | *joura* «ferde» 248. (vö. *jourtem* «csavarom» 46.) | *χvlā* «halott» 36 : 375. (*χvlat* «meghal» 37 : 262.) — Vö. vog. -i (-γ, -χ) NyK. 34 : 417.

6. -l. Egész biztos példám nincs rá: *lanχlən χāt* «fődeles ház» 173. | *χāt lanχləl* «a ház teteje» 38 : 142. (*lanχləm* «teritem») 257; de lehet deuominális származék is; vö. *lanχən lāu* «takarós ló» 42.) | *pārvla* «mennykő» 252. (vö. *pārvs* «szétszakadt» 37 : 78.)

7. -s. Szintén ritka s már kihalt képző; valószínűleg azonos a praeteritum képzőjével. Példái: *nōməs* «ész» 26; *nōməm* *nōmsen* «gondolt gondolatod» 164; *nməs* «ész» 37 : 168. (vö. *ittam nməlməs* «most elgondolta» 37 : 170, *əl nōm̄* «ne említsd» 36 : 362; KARJ. 50: O. *nəm-* «sich erinnern»). | *loxtas-keu* «köszörű-kő» 36 : 380. (*loxtta* «köszörülni» 37 : 258.) | *lēsəs* «galy» 37 : 53. (vö. magy. *levél*). — Vö. vog. -s NyK. 34 : 420.

Idetartozik a NyK.-ben *-βəs*, *-βs-* alakban előforduló képző is, mely a mozzanatos *-p s a deverbális -s képző összetapadásából keletkezett: *soga-uelβəs* «fogolyhurok» 36 : 379. (*uelđi* «megölni» 37 : 64.) | *liuβəs* «eleség» 37 : 261. (*liuā* «egyél» 37 : 177.) | *lāuədəβsiləl* «káromkodásuk» 36 : 360. (*lāuotlət* «káromkodnak» 36 : 360.) | *mur uelβəsleβsəl uantlət* «a nép munkálkodását nézik» 36 : 360. (*uelβəsleβsəda* «halászni» 38 : 138.) — Valószínűleg idevaló ez a példa is: *pal-ńoli χorpas* [χo] *kuš āmvslem* «fülporczogóra [való] kedves üzenetet [hallani akaró] férfi gyanánt ülök bár» 152. (vö. *ū χorleu* «üvöltést kiáltunk» 180.).

8. -la, -li. Az osztják fosztóképző egyaránt járulhat igékhez és névszókhoz; előbbi alkalmazása azonban — különösen

a képző egyszerű alakjával — igen ritka: *pàtla iəŋ'kpi* «be nem fagyó vizű» 37 : 62. (*pàdta* «fagyni» 36 : 363.) | *màslì kèl* «rossz izenet» 88. (vö. *mvsti* «tetsző» 38 : 131.) | *zol mosa àmàsl lillì, zèšlì* «meddig ül étlen-szomjan» 38 : 323. (*ièŋš-* «inni»).

Többször előfordul e képző az *-ŋ* denominális képzővel tovább képezve. Ilyenkor az *-ŋ* után gyakran még egy *-n* foglal helyet, melyről nem tudom megállapítani, hogy kicsinyítő képző-e vagy más eredetű: *pòtlàn* «be nem fagyó» 37 : 68. | *àmpəl-nól lèpləŋen šik pāŋəl(?)* «eb orra át nem hatolta sűrű hegyvidék(?)» (vö. *lèpti* «beleférő» 161.) | *àmpəl-nól pèlləŋen šik pāŋəl* «az eb orrának áthatolhatatlan sűrű bokor» 233. (vö. *iōŋəl pèldi zorbì tēl* «íjj-áthatoló forma pánczél» 38 : 132.) | *pàtlaŋen jèŋkpi sārəs* «be nem fagyó vizű tenger» 116. | *tōrnəl kul lèpləŋel šidi loŋŋla* «a fűszár is vastag [arra], hogy beférjen, [annyian] jönnek be» 161.

-ti a képző alakja ebben a példában: *màstì kèl* «rossz izenet» 88. (vö. *màstì* 111; *mvsti* 38 : 131. «tetsző»; *màsl* «kell» 37 : 52.)

9. *-n*. Többféle alakban és funkcióban szerepel, de már kihalt és csak igen szórványosan előkerülő képző:

a) *-ne*; e két példában: *ant lèpne àr orŋen* «be nem férő sok fejedelemhősöd» 161. (*lèšləm* «beleférek» 37 : 72; *lèpti* «beleférő» 161.) | *zum nuli nultne zōlənŋa* «a férfieskü esküvését hallgasd meg» 230. (vö. AHLQV.: *nottlem* «schwören, fluchen, einen Eid leisten»). Ezek talán a vogulból való jövevényszók, hol a *-ne* képzőnek olyan széleskörű alkalmazása van. — Ide tartozik talán ez is: **tēŋen* «teli» ebben: *tēŋenli* «üres» 226. (vö. *tēŋəptalem* «megtöltöm» 232.) — Szintén továbbképzéssel van dolgunk e — többször előkerülő — szóban: *àltənəŋ* «összerótt» 38 : 117. stb. (vö. KARJ. 89 : Trj. 'àAt- «hinzufügen, anstücken»). — Valamint ebben is: *pam àltənəŋ zū luŋ* «izzadságot növelő hosszú nyár» 26. — Vö. vog. *-né* NYK. 34 : 423.

b) *-lājen*. Csak a Népk. Gyűjt.-ben fordul elő. Nem tudom, ide tartozik-e. Kétségen fölül összetett képző; első eleme (*-lāj-*) teljesen olyan, mint a passivum képzője, de aligha tartozik össze vele, mert a vele alakult igenevek tisztán cselekvő jelentésűek. Megjegyzem, hogy ugyanilyen alakja van néha a passivum egyes számi harmadik személyének, pl.: *àwem pušlājen* «ajtómat ki-

nyitják» 183. — Hogy az *-n* a voltaképpen névszósító elem-e vagy a *-lāj-*, nem tudom eldönteni. Jelenidejű, a cselekvő személyt jelentő igeneveket képez: *χālāp-χul vellājen mōγol jiw-poz* «hálóval halászó több testvér» 151. (*uēlda* «ölni» 37 : 171.) | *jurəm vēr verlājen ajəγ χo* «famunkámat végző apródférfi» 155. | *āmvsłājen* «ülő» 13. | *nōsəγ keγ šasl lāullājen* «a tarka Ural oldalát őrző» 20. (*lāullem* «várom» 31.)

c) Az ige sing. harmadik személyének rendszeren nincs személyragja (pl. *manl* «megy» [*l* a praesens képzője], *manəs* «ment»), néha azonban a praesens képzője után találunk egy *-n-t*, a mely talán igenévképző: *ont-χoji nōmsem nōməslen* «erdei emberi elmém elmélkedik» 174. | *šāslen* «hallszik» 34, 20. | *ur-χoji ontrem vāγantlen* «erdei emberi elmém megsejti» 174. (*vāγantl* «sejt» 35.) — Egy esetben hiányzik a praesensképző, a mi talán onnét magyarázható, hogy itt még érezhető az állítmány igenév-volta: *ī iāsl... mēγ'k unəl libina χas ləγəγən* «egyik keze a manó szájába majdnem beleesik» 37 : 184.

10. *-γ*. A nomen possessoris képzőjével azonos, de szintén nem gyakori képző. Jelentheti:

a) a cselekvőt s ehhez hasonlót: *nāχəγ ves* «nevető arc» 253. (*nūγəl* «nevet» 38 : 115.) | *lēpəγ* «pitvar» 156. (tk.: belépő; vö. *lēpti* «beleferő» 161. stb.) | *χorəγ ū* «kiáltó üvöltés» 45. (vö. *ū χorleu* «üvöltést kiáltunk» 180.) | *jontəγ ves* «játszi arc» 255. | *marəγ sij* «morgó zaj» 251. (vö. magy. *morog*, *mordul*?);

b) a cselekvés tárgyát, eredményét: *iāzəγ* «szó» 37 : 61. (vö. *iāstal* «szól» 36 : 355.) | *mārəγ χul* «senyvedt hal» 158. (vö. *mārəm χul* «senyvedt hal» 156.) | *ponəγ əupi jem sōn* «fonott szájú jeles edény» 183. (vö. magy. *fon*). | *luəl lungtəγ oltal* «ő tudja» 181. (tk.: neki meg van számlálva, vö. *lungətəu* «számlálunk» 181.) | *jux-pələk vērəγ əōp* «hasábfából készült evező» 250. (*uēr-* «csinálni»; de vö. *uēr* «dolog, munka»);

c) a cselekvést: *jontəγ* «játék» 21; *jontvəγ jontlem* «játékot játszom» 223.

Egynéhány esetben egy *-n* hang foglal helyét az *-γ* után; mi ennek az eredete, nem tudom: *paltəγən nōrəm-χār* «megijedt réti rénbika» 169. (vö. *paltəmpi nōrəm-χār* ua. 169.) | *āntəγən* «támaszkodva» 159. (vö. *āntəstal* «föltápaszkodik» 159.) | *tam lanķər manitəγən tāllali* «az egyik vállán túlfeszíti» 189.

(vö. *ox manitem* «fejemet meghajtom» 175.) Lehetséges, hogy az *-n* locativusi-módhatározói rag. — Vö. vog. *-ŋ* NyK. 34:421.

11. *-tanen*. Talán összefügg az előbbi képzővel, akkép, hogy az eredetileg igeképző *-t* összeolvadt a névszóképző *-ŋ* képzővel. Az is lehet azonban, hogy *-t* az igenévképző, *-ŋ* pedig csak denominális utóképző. Az *-n*-nek nem tudom magyarázatát adni. Csak a Népk. Gyűjt.-ben fordul elő, de nem gyakran és különféle funkciókban: *sás-vási āmvstajen iln' āmvstal* «menyétrece ülésével megüledik» 39. | *kunžəŋ lanŋi xoŋxtajen šōkən xoŋxtal* «karmos evet készásával alig kúszik föl» 186. | *χāstajen nārvs-juχ jem pon χāsšelem* «pengetni való húros hangszer jeles húrja gyanánt pengetem» 174. | *nuwəŋ juχ χāləxtajen nōmən χāləxtal* «mintha csak ágas fa törné ki fölfeslik az» 155.

12. *-la*. Elég gyakran előfordul (különösen a Népk. Gyűjt.-ben) participium-képző. Eredete homályos előttem, nem tudom, eredetileg az egész képző deverbális volt-e, vagy csak az egyik eleme. Lehet, hogy az *-l* a deverbális képző, az *-a*-ban pedig egy **-γ* denominális utóképző lappang; de az is lehet, hogy az *-l* eredetileg igeképző volt s csak később olvadt össze a deverbális **-γ* névszóképzővel. Föltűnő a passivum képzőjéhez való hasonlósága; ez ugyanis a sing. harmadik személyében szintén *-la*-végű; nem lehetetlen, hogy azonos is a passivum képzőjével, mert néhány esetben csakugyan szenvedő jelentése van. A 9. b) alatt tárgyalt *-lājen* képzővel is összefügghet valami módon. Alkalmazását két csoportba osztom:

a) Jelenidejű igeneveket képez s a cselekvő személynek jelzőjéül áll: *χοιαα χο* «nyugvó ember» 248. | *ēvi kitla nērəŋ nāj* «leányküldő haragos istennő» 268. | *vās' au sil lāulla jēli* «a város kapuja szélét őrző jéli» 175. | *kur joŋotla mal jenŋ* «lábígerő mély víz» 28. | *χār jerla lisəŋ moŋgol* «rénbika kötő hurkos csomó» 271. | *šōnem āatla aŋəŋ χο* «edényem hordó apródférfi» 249. | *χār šōŋotlala (?) jēwor* «rénbika tépő farkas» 107; 18. (*šōŋ-ātta* «tépni» 107.) | *šās-pēl' olla jiŋi vāj* «hát felé való jiŋi állat» 237. | *nōŋorla* «faragó» 108. | *pon-χul vella poχ* «kecehalóval halászó fiú» 151. | *χū-jila-palwp ort* «messzehalló fültű fejedelemhős» 108. | *nē-lil manla narəŋ kartəŋ* «asszonylélek menesztő bűnhödéshezó vas (é. csengetyű)» 275. — Passzivitást illetve passzív lehetőséget fejez ki ezekben: *ox-ewitla sar' āləm*

«fejet levágható mély álom» 154. | *sāpəl ewittla usi ālam* «nyakat levágható erős álom» 185. | *ēui lila šunəŋ dōš ȳorətł* «a leány evő bőséges halszállás megérkezik» 38 : 112.

b) Mult idejű igeneveket képez s mint ilyen rendszeren szenvedő értelmű: *pə χui āməsla mou* «idegen ember lakta föld» 37:72. | *vur-menk tallə χū sōgom* «erdei manó vonszta (é. lépte) hosszú lépés» 272. | *jem ort šōšəa soχmem-jir nōmən ādlsem* «jeles fejedelemhős lépte ugrással im fölállok» 249. | *ort posta lāort nōr* «fejedelem-jelezte nehéz gerenda» 237. | *χār noχolla pāsəŋ unt* «rénbika futotta fényes erdő» 41. | *poχ lila dōšū* «fiúette halszállásunk» 38 : 122. | *artālala nāl* «irányzott nyíl» 274. — Cselekvő a jelentése ebben: *pə mou āməsla* «idegen föld lakta» 37 : 62.

13. *-lagen*. Kétségtelenül az előbbi képzőnek valamiféle továbbképzése. Ugyanolyan a szerepe, mint az előbbi képzőé, de sokkal ritkábban fordul elő: *pentlagen nūri-siχ tālasleu* «alámerülő szíjjgombolyag módjára húzódunk» 181. (vö. *pəndəs* «eltünt» 38 : 139.) | *šōitlagen mor keu iln'-šōjlatal* «sülyedő terméskő módjára alásülyed» 180. | *tāllagen kēli-siχ tālvsleu* «húzott kötélgombolyag módjára húzódunk» 181. | *āltlagen nūri-siχ āltvsleu* «egybefűzött szíjjgombolyag módjára kapcsolódunk» 181. | *Āsχaleu ūātlagen ūātltem* «obi esüllőmadár himbálására himbálódott» 30.

Többször a képző végén levő *-n* helyét a birtokos személyragok foglalják el: *tailagen ī pošŋen* «birtokodban levő fiacskád» 268. | *lābat jeyk-χo vantlayəl Novi-Sārni* «hét víz-embere látó Fehér-Aranyos» 276. | *pirilayəl lār jem χal šeltta āt pirilali* «kiválasztani való tavi hal módjára ám onnét válasszon» 274. | *awal lāulayəl...ort-poχ* «torkolatát őrző fejedelemfi» 273. | *narəŋ jeyk ālŋeu χōša χanlayeu muŋ ant χanleu* «bűvös vizünkhöz tapadással mi nem tapadunk» 275.

Képzőszerű jelek.

1. A többesszám képzője *-t*. Alkalmazásáról — mint tisztán mondattani kérdéstről — nincs semmi megjegyezni valóm.

2. A kettősszámnak *-ŋ*- a képzője. Birtokoszemélyrag nélküli alkalmazásában mindig egy *-n* hang követi: *kat muwŋen*

kūtpa joꝛotlem, kat jenkyen kūtpa joꝛotlem «a két-föld közepéig jutok, a két víz közepéig jutok» 227. | *toməŋən* «azok ketten» 38 : 130. | *ɛ̀uəŋən azət šidəməŋən* «a lányok egészen megnémultak» 36 : 367. — A birtokos személyragokkal ellátva hiányzik ez az *-n*: *uainə̀lām* «botosaim» 38 : 124. | *vbəŋəlām* «két néném» 37 : 73. | *iinə̀lān* «két fiad» 37 : 181. | *kuryəlāl mouna ant xai-ləŋən* «lábai a földre nem érnek» 38 : 313. | *əŋət'ə̀lāl ɛ̀uəlt* «két szarvánál fogva» 36 : 382. — Előfordul mint az ú. n. viszonyossági duális kifejezője is: *iməŋən-igəŋən olləŋən* «Asszony és férj vannak» 38 : 317.

3. A praesens képzőjéről a frequentatív *-l-* képző tárgyalásánál volt már szó.

4. Hasonlóképpen beszéltem már a múlt idő képzőjéről is. Itt csak azt akarom még hozzátenni, hogy a múlt idő *-s-* képzője többször a föltételes mód kifejezésére is szolgál: *ajilta kätllta ɛ̀erməŋ ɔ̀s* «lassan kellett volna megfognunk» 36 : 367. | *manda mə̀zəs* «menni kellene» 37 : 118. — Néha a praesensnek is van ilyen szerepe; pl.: *nəl-ɛ̀t-kəm xui kitti ɛ̀erəm ol* «négy-öt embert el kellene küldenem» 38 : 134.

5. A fölszólító módnak *ɛ̀i* (a Népk. Gyűjt.-ben *ɛ̀i*) vagy *ɛ̀ə*, *ɛ̀a* a képzője. Ezeknek az eloszlásában bizonyos törvényszerűség mutatkozik: A többesszám második személyében csakis *ɛ̀ə* (*ɛ̀ā*) fordul elő: *āl manə̀di* «ne menjeteK» 38 : 126. | *sidāman olə̀ti* «csendben legyetek» 38 : 127. | *pvzən ɛ̀erə̀di* «asztalt állítsatok (tk. csináljatok)» 37 : 273. | *ɔ̀lātən-sə̀* «várjatok csak» 36 : 349. | *manəm ə̀l ioudələn* «engem ne löjjetek meg» 36 : 350. — Az egyszám második személyében *ɛ̀i* és *ɛ̀ə* minden látható törvényszerűség nélkül váltakozik: *liuə̀* «egyél» 37 : 117. | *manəm svɣə̀ liuə̀* «engem aztán egyél meg» 37 : 181. | *kim-ɛ̀də̀! sə̀da layesidi svɣ ol, sit uiiə̀* «menj ki!, ott öltöző ruházat van, vedd el!» 36 : 357. | *xə̀tən toꝛi veri* «házadat oda csináld!» 230. | *manəm ə̀l ɔ̀nilti* «engem ne taníts!» 38 : 112. | *si pə̀mpai nox-liuə̀* «ezt a fűrakást fald föl» 36 : 349. — Nem kell mondanom, hogy ezekben a vokálisokban egy postpalatalis spirans hang lappang: **-ɣ*, mely az imperativus fgr. **-k* ~ **-ɣ* jelének a gyöngye fokát képviseli.

Cseremisiz nyelvtan.

(Harmadik közlemény.)

A z affrikáták.*)

A cseremisizben négyféle affrikáta volt: zöngétlen és zöngés, s mindegyik lehetett jésitetlen s jésített. Ezt a négyféle hangot az egyes nyelvjárások a következőképpen őrizték meg.

A *č (= *tš vagy *tʃ) hang.

α) Szó elején.

93. nyK. kM. *tš*, kP. kUfa *tʃ* (GEN.-nél *č*), kUr. kCar. *tš*,**)
nyJar. *ts* (~ zürj. votj. *tʃ*, illetőleg *dʒ*). Pl. nyK. kM. *tsak*, kUr.
kCar. *tsák* «szűk, közel, sűrű» ~ votj. *džokit* id. *džokatini* «meg-
fojt», zürj. WIED. *džag* (o: *džag*) «hurok», *džagödny* (o: *džagedni*)
«megfojt» FUF. VI. 31. | nyK. *tsaka'ta* «sűrű, szoros, szilárd,
tömött», kM. *tsokata* «sűrű és meleg (zeug), tele», kP. *čok*, *čoka*,
čokata «vastag, sűrű (kása; fésű, fű)» (SZIL. 24.) kCar. *tsoka*
«sűrű» ~ zürj. *tšek*, *tšekid* «sűrű (erdő, fésű)» FUF. VI. 31. |
nyK. *tsa'ngem*, kM. *tsöngem*, kP. *čöngem* (SZIL. 26.) kUr. kCar.
tsöngem, nyJar. *tsà'ngem* «ácsol» ~ votj. *tšogini*, *tšoginî* «rávág,
levág», zürjU. *tšoginî* «letör», zürj. WIED. *tšyglyny* (o: *tšiglinî*)
«levág» FUF. VI. 31. | kM. *tšetške'm kājik*, kUr. *tšetške'm kājōk*,
kCar. *tšetške' kājōk* «tengelicze, stiglicz» ~ zürj. *tšaktšei* «szürke

*) A 93—4. és 97—8. számú szakasz WICHMANN dolgozata alapján készült, néhány adattal kiegészítve.

***) Az 1775-i cser. grammatikában *c* van általában, mind a szó elején, mind szóközépen. (L. NyK. VI. 195.)

madár, nagyobb mint a rigó» FUF. VI. 31. | nyK. *tšəːtšə*, kM. *tšüːtšo*, kUr. *tšüːtšə* (és *tüːtšə* dissim. folytán), kCar. *tšüːtšüː*, nyJar. *tšəːtšə* «nagybátya, az anya testvére» ~ votj. *tšuz* «anyai ágról való rokon», zürj. V. *tšoz* «nagybátya», S. *tšož* «az anya testvére» FUF. VI. 31. 32. mdE. *čiče* «der mann der älteren schwester» PAAS. TL. 52. (PAAS. török jövevényszónak tartja) | nyK. *tšəːmēm*, kM. *tšumēm*, kP. *čumem* (SZIL. 28.) kUr. kCar. *tšumēm*, nyJar. *tšəːmēm* «megrúg» ~ votj. *tšijžini*, *tšijžni*, *tšijžinī* «mit dem fusse stossen, einen fusstritt geben», zürj. *tšüžjini*, *tšüžjinis*, *tšüžjini* id. FUF. VI. 32. | nyK. *tšəːēm*, kM. *tšieːm*, kP. *čiem* (SZIL. 20.), kUr. kCar. *tšieːm*, nyJar. *tšəːēm* «öltözködik» WICHM. FUF. VI. 19. | nyK. *tšəːngēm*, kM. *tšüngēm*, kP. *čüngem* (SZIL. 29.), kUfa *tšüngem* (PAAS. FUF. II. 188.), kUr. *tšüngēm*, kCar. *tšüngalēm*, nyJar. *tšəːngēm* «csíp, csipked (csőrrel), mar (kígyó)» ~ votj. *tšogjani*, *tšogdʹani*, *tšogdʹanī* «szúr, beszúr, bedug» FUF. VI. 32. | kM. *tšoɣaː* «csont nélküli, illetve szálkátlan hús» ~ zürjL. *tšèg* «zsír», Ud. V. S. L. *tšeg* «zsír, szalonna (Ud.), disznóhús (L.), kövér, vastag (V. S.)», S. *porš-tšeg* «disznóhús» FUF. VI. 32. | nyK. *tšüːtšam* «czélba talál», kM. *tšüːtšam* «megüt», kP. *čučam* (SZIL. 27.) «üt», kUr. *tšüːtšam* (és dissimilatióval: *tuːtšam*, kCar. *tuːtšam* «megüt», nyJar. *tüːtšam* «czélba talál») ~ votj. *tšəššini*, *tšəšjini*, *tšəštini* «beüt a villám» FUF. VI. 32. | kM. *tšüːktšüːɣiːš* «kén» (tkp. «zöld v. sárga gyanta»; *kis*), kUr. *tšüktšüːɣüːš* id., kCarM. *čükšə karik* (o: *tšüksə karik*) PORK. 20. kCarU. *čünkšə k.* (o: *tšünkšə k.*) «harkály (tkp. zöld madár)», kE. *čüngšö* «zöld, harkály» Bud. CserSz. 41. ~ votj. *tšuz* «sárga» FUF. VI. 32.

**tš* > *š*.

94. Néhány esetben **tš* (*tš*) helyett *š* áll (egyszer *č*-vel váltakozva): nyK. *šəːtšam*, kM. *šoːtšam*, kP. *šočam* (SZIL. 223.), kUr. kCar. *šoːtšam*, nyJar. *šəːtšam*, de kE. *čočam* is *šočam* mellett Bud. CserSz. 40. «születik» ~ votj. *tšijži*: *tšijži-viži* «törzs, nemzetség», zürj. *tšüžni*, *tšüžjinis*, *tšüžni* «születik» FUF. VI. 33. | nyK. kM. kP. (SZIL. 230.) kUr. kCar. nyJar. *šož* «árpa» ~ votj. *tšüžjem* «maláta», zürj. *tšuz*, *tšuz* id. FUF. VI. 33. | kM. *šüžre* «szúrás, fájdalom», kP. *šüžre* «oldalszúrás» (SZIL. 339.) ~ votj. *tšüškani*, *tšütškani*, *tšüškani* «meggyújt, éget», zürj. *tšüškini*, *tšüškjinis* «szúr (bogár, kígyó)» FUF. VI. 33.

WICHMANN szerint az első példában dissimilatio történt (a két *c* miatt), a két utolsóban pedig (a *z* miatt) assimilatio.

**tš* > *t*.

95. kUr. *tü.tšöldöš* «látszott» WICHM. 240. ~ kE. *čučam* «látszik» BUD. CserSz. 41. nyK. *tšutšaš* RAM. 158. | nyJar. *tü.tsam* «célba talál», kCar. *tu.tšám*, kUr. *tu.tšám* és *tšu.tšám*, kM. *tšu.tšam* «megüt», nyK. *tšü.tšam* «célba talál» WICHM. FUF. VI. 32. kP. *čučam* «üt» SZIL. 27. | kUr. *tü.tšö* és *tšü.tšö*, kCar. *tšü.tšü*, kM. *tšü.tšö*, nyK. *tšö.tšö*, nyJar. *tsö.tšö* «nagybátya» WICHM. FUF. VI. 32.

A hangváltozás nyilván dissimilatio eredménye.

β) Szó közepén.

96. nyK. *βätšaš* RAM. 17. kP. *βučem* GEN. 36. kCar. *βučales* (frequ.) PORK. 47. «vár» | kM. *tšetske.m kārjok*, kUr. *tšetske.m kārjok*, kCar. *tšehtše kārjok* «stieglitz» (~ zürjUd. *tšaktšej* «szürke madár, valamivel nagyobb, mint a rigó») WICHM. FUF. VI. 31. | nyK. *tšö.tšö* (WICHM.), kM. *tšü.tšö*, kUr. *tšü.tšö*, *tü.tšö*, kCar. *tšü.tšü*, nyJar. *tsö.tšö* «nagybátya, az anya testvére» WICHM. FUF. VI. 31. (~ mdE. *čiče* «der mann der älteren schwester» PAAS. TL. 52. votj. *tšuz* «anyai ágról való rokon», zürj. V. *tšož* «nagybátya», S. *šoš* «az anya testvére» WICHM. FUF. VI. 31. 32.) | nyK. *tšü.tšam* «célba talál», kM. *tšu.tšam* «üt», kP. *čučam* «üt» (SZIL. 27.) kUr. *tšu.tšám*, *tu.tšám*, kCar. *tu.tšám* «einen schlag versetzen», nyJar. *tü.tsam* «célba talál» WICHM. FUF. VI. 32. nyK. *tšutšam* «talál» RAM. 158. (~ f. *sattaa* «beschädigen, lädieren», lp. *čuoččet*, *čuočcat*, pr. *čuočam* «illidi, feriri, incurrere in alquid.», lpK. *tčüz'če* «beschädigen, beleidigen» SER. FUF. II. 223.) | kM. *tšü.tšám*, nyK. *tšü.tšám* WICHM. FUF. VI. 28. kP. *čučam* «bezár» SZIL. 27. | kM. *tšü.tšknö* WICHM. FUF. VI. 28. kP. *čüčködö* SZIL. 27. «sűrű (erdő, fésű)» | kM. *tšü.ktšn* : *tš.-riš* «kén» (tkp. «zöld v. sárga gyanta»), kUr. *tšüktšü-γüš* id. (~ votj. *tšuz* «sárga») WICHM. FUF. VI. 32. | nyK. *jetšö* RAM. 30. kUr. *jö.tšö* WICHM. 216. kCar. *d'ecö* PORK. 24. kP. *ječe* GEN. 47. «hótalp, ski» (~ votjG. *dedi*, M. *dedi*, I. *dödi* «schlitten», zürjI. *dād*, *död* id. WICHM. VChr. 50.) | nyK. *kä.tšö* RAM. 41. K. *koče* (TROICKIJ) SZIL. 83. «keserű» | nyK. *katškam* RAM.

39. kUr. *koškeš* WICHM. 208. kUfa *kočkam* PAAS. s-laute 28. kP. *kočkam* SZIL. 83. «eszik» (~ lpK. *ka₁cke-*, *ko₁cke-* «beissen, naggen, kauen; durch beissen kastrieren» SET. FUF. II. 227.) | nyK. *ketšem* RAM. 45. kUr. *ke₁tšā* WICHM. 212. kCar. *keča* PORK. 26. kP. *kečem* SZIL. 72. «függ, lóg» | nyK. *ketšō* RAM. 45. kP. *keče* SZIL. 72. kUfa *ke₁tše* PAAS. FUF. VI. 238. kUr. *ke₁tšō* WICHM. 206. kCar. *keča* PORK. 1. | nyK. *ketšem* «kér, kérdez», *ketšōzo* RAM. 50. *katszo* (!) RAM. 48. «koldus», kP. *kücem* SZIL. 93. kCar. *kücem* «kér, koldul» PORK. 21. | nyK. *ketšäläm* RAM. 50. kP. *káčalam* SZIL. 78. kCar. *káčalən* (præt. 3. sz.) PORK. 9. «keres» (~ votjG. *kutškinī*, I. MU. *kutškinī* «suchen»; zürjP. *košjini* id. WICHM. VChr. 76.) | nyK. *ketš* RAM. 50. kP. *küč* «köröm, karom», kUfa *küčən* «mit hufen» PAAS. KSz. II. 124. kUr. *kütš* «karom» WICHM. 206. (~ f. *kynsi*, *kynte-*, lpK. *†kanc*, *†kənc* «köröm», mdM. *keñžä*, E. *kenžē* «huf, klaue, nagel, kralle» PAAS. ML. 19. votjG. *gižī*, zürjI. *gžž* id. WICHM. VChr. 57., vog. *†kwons* «köröm, tenyér», osztj. KARJ. D. *koņš*, Kaz. *koš*, *ko₁ž-* id. SET. FUF. II. 224.) | nyK. *ketšas* RAM. 65. kP. *kučem* SZIL. 93. kUr. *ku₁tšas* WICHM. 225. kCar. *kučən* (præt. 3. sz.) PORK. 2. «fog, tart» | nyK. *mā₁tšas* RAM. 83. kP. *mučas* SZIL. 128. «vég, csúcs», kUfa *mučkō* «át» PAAS. KSz. II. 130. kUr. *mu₁tšas* «vég, csúcs» WICHM. 244. | nyK. *paš* RAM. 97. kP. *poč* SZIL. 169. kCar. *poč* PORK. 26. kUr. *poš* WICHM. 211. «vég, farok» (~ lpK. *ponc* «feder», lpN. *božža* id.; votj. G. *bīž*, M. MU. *bīž* «schweif», zürj. *bež* [WICHM. VChr. 49.] SET. FUF. II. 225.) | nyK. *pašāngas* «sich wälzen, werfen» RAM. 97. kP. *počənam* «hever» SZIL. 169. | nyK. *pašas* RAM. 97. kP. *pačas* SZIL. 155. kUr. *pašas* WICHM. 207. «-szer, réteg, emelet», kCar. *šū₁də-šacaša₁n* «százrétű» PORK. 27. | nyK. *pašas* RAM. 98. kP. *počam* SZIL. 169. «kinyit», kUr. *pošša* «nyissátok ki» WICHM. 232. kCar. *počəldəš* «kinyilik» PORK. 27. (~ mdM. *pañdžoms*, E. *pañdžoms*, *pañžoms* «öffnen» [PAAS. MChr. 599.] SET. FUF. II. 225.) | nyK. *paškem* «ráz, csóvál, hajít» RAM. 98. kUfa *počkaltaren* «abrüttelnd» PAAS. KSz. II. 126. kE. *počkem* «kiráz, megráz» BUD. CserSz. 72. | nyK. *pišō* RAM. 101. kP. *peče* SZIL. 160. kUr. *pē₁tšō* WICHM. 228. kCar. *peča* PORK. 46. «sövény, kerítés» (~ lp. *bäcce*, g. *bace* «capsus, septum»; zürj. WICHM. *poš* «dünne stange, zaunstange», *pošni* «umzäunen», votj. S. *†puč*, MK. *†puč*, *puš* «stange» SET. FUF. II. 224.) | nyK. *pa₁tškas* RAM.

113. kP. *püčkam* SZIL. 170. «vág» (~ mdM. *pětskams*, *pětskēns* «schneiden, schlachten» [PAAS. MChr. 655.] SET. FUF. II. 227.) | nyK. *pōšš* RAM. 110. kP. *puč* GEN. 71. «szár, sip», kCar. *šama-βuč* «schilf» PORK. 24. (~ mdM. REG. *počka* «heracleum sibiricum», mdE. *potška*, *potška* «röhre, spule» SET. FUF. II. 235.) | nyK. *pōššam* RAM. 110. kP. *pučem* «elpárológ, apad, fogy» SZIL. 178. | nyK. *pōššōž* «preisselbeere» RAM. 104. kP. *pōčš* «kransbeere» SZIL. 169. | nyK. *putšš* RAM. 107. kP. *püčö* SZIL. 179. «cervus tarandus», kUfa *püštšö* «renntier» PAAS. FUF. VII. 9. (~ lp. *boaco*, g. *boccu*; votj. *pužei*, *†pužej* «rénszarvas», zürj. *pež* «fiatal szarvatlan rénszarvas» SET. FUF. II. 223.) | nyK. *šatsam* RAM. 127. (WICHM.) *šātsam*, kM. *šo,tsā'm* WICHM. FUF. VI. 33. kP. *šočam* SZIL. 223. kUfa *šočam* PAAS. KSz. II. 35. kUr. kCar. *šo,tsā'm*, nyJar. *šātsam* WICHM. FUF. VI. 33. «születik» (~ mdM. *šatsāms*, E. *šatsoms*, *tšatsomš* «születik» PAAS. MChr. 1013.) SET. FUF. II. 222.

A **tš* hang.

α) Szó elején.

97. Megfelelései a következők: kP. *tš* (GEN.-nél: *č*), kMAz. *tš*, kUfa,*) kM. *tš*, kUr. kCar. *tš*, nyJar. nyK. *ts* (~ votj. zürj. *tš*, *tš*, illetve *dž*). Az eredeti hang tehát a kP. és kMAz.-ban maradt meg.

nyK. nyJar. *tsa'ma*, kUr. kCar. kM. *tšoma'*, kP. *čoma* (SZIL. 25.) «csikó» ~ votj. *tšunī*, *tšunī*, *tšunī*, *tšunī* id., zürj. *tšān* id. FUF. VI. 34. | nyK. *tsar'ra*, kUr. kCar. kM. *tšār'a'*, kMAz. *tšār'a'* «átható, éles (hang, szem)» ~ zürj. WIED. *džurtny* (o: *džurtnī*) «megrág, szétrág, összerág, átfúr, átlukaszt» FUF. VI. 34. | nyK. *cartem* (цартѣм) «csökönység (állatoknál)» (ТРОИКИ) SZIL. 17. ~ votj. *tšurīt*, *tšurīt* «kemény; fukar», zürj. *tšorid* «kemény, szilárd» FUF. VI. 34. | nyK. *tsaž* «csipős, fanyar, savanyú», *tsaž'ar'ta* id., kMAz. *tšāž'a'* id. (talajminőség), kUr. *tšāž'a'*, *tšāž'ata* «rekedt (hang)» ~ zürj. *tšazir šoma*, *tšizir šoma* «csipős, fanyar, savanyú» (*šoma* «savanyú») FUF. VI. 34. | nyK. *tšür* «a lágycok oldalsó része; a lágycok testnek az a része, a

*) Szókezdő *tš*-re nincsenek adataim, csak a szóközépire.

mely mindkét oldalon a legalsó borda és a csipőcsont közt van», kE. čar «vékony; ilia» Bud. CserSz. 38. ~ votj. *džiri, džiri* «sarok, kül. ajtósarok», zürj. *džir* «hänge, türhänge, türangel» FUF. VI. 34. | nyK. nyJar. *tsä'tsä*, kCar. *tšä'tšä*, kUr. kM. *tšäza'*, kMAz. *tšäžä'* «gyermekjáték, csinos játék; csinos, helyes» ~ votj. *tšä'tšä, tšä'tšä* «gyermekjáték», zürj. Ud. V. S. *tša'tša*, L. P. *tša'tša*, S. *tša'tšeg* is «gyermekjáték (a babát kivéve)», Ud. még: «csinos, helyes» FUF. VI. 34. | nyK. nyJar. *tsə'řäk* «fecske» ~ zürj. *tšikiš, tšikiš* id. FUF. VI. 34. | nyK. *tsəβə'tem* «gyermeket fürdet», kUr. *tšəβə'tem* «vizzel leönt» WICHM. FUF. VII. 44. kE. čevem «csepeg» Bud. CserSz. 38. ~ votj. *tšop* «csepp», *tšoplänj* «csepereg» WICHM. FUF. VII. 44. | nyK. *tsəβə'stem*, kUr. *tšəβə'stem*, kCar. *tšəβə'stala'm* (frequ.), kM. *tšəβə'stem*, kMAz. *tšəβə'stem*, kP. *čəβə'stalam* (SZIL. 24.) «csíp, megcsíp, beszorit» ~ votj. *tšepiltünj, tšepiltünj, tšepiltünj* «csíp, megcsíp» (U.: «lábbal összeszorít»), zürj. *tšepeltnj, tšepeltnj, tšepeltnis* «csíp» FUF. VI. 35. | nyK. *tsəlt, tsəlt-o'k*, kUr. kCar. *tšəlt*, kM. *tšəlt* «egészen, teljesen», kP. *čəlt* «minden, mindnyájan» (SZIL. 22.) ~ votj. *tšə'lk-ak, tšə'lk-ak* «teljesen»; vö. még: *tšə'lkət, tšə'lkət, tšə'lkət* «tisztá, világos» FUF. VI. 35. | nyK. *tsəřä* «nagyon finom, nagyon vékony (pl. jég, czérna)», kCar. *tšəřä i* «vékony jégkéreg» ~ votj. *tšə'ri, tšə'ri, tšə'ri*: *tšə'ri-piri, tšə'ri-piri, tšə'ri-piri* «nagyon kicsiny; morzsa», zürj. Ud. *tšir* «finom jégkéreg a havon» FUF. VI. 35. | nyK. *tsəřt* «éles é (pl. az asztalon)» ~ votj. *tšə'rtj, tšə'rtj* «nyak» FUF. VI. 35. | nyK. *tsəřə'řəřem* «meggörbül, meghajlik (pl. nedves fa, mikor szárad)» ~ zürj. *tšə'kür* «ránecz, redő» FUF. VI. 35. | kCar. kUr. kM. *tšə*, kMAz. *tšə*, kCar. *tšə-mari*, kM. *tšə-marij*, kMAz. *tšə-marij* «meg nem keresztelt cseremiszt» («tisztá, valóságos cseremiszt», *mari, marij* «cseremiszt»), kUr. *tšə-kä'tšə* «völegény, a ki nem özvegy, hanem fiatalember» («tisztá, igazi völegény», *kä'tšə* «fiatalember; völegény») ~ zürj. *tšim, tšim, džim* «egész, teljes (szín)», pl. I. *tšim ləz*, VL. *tšim ləz*, P. *džim vəz* «egészen kék, sötét kék»; V. S. L. *tšim šəd*, P. *džim šəd* «szénfekete»; I. *tšim gerd*, S. *tšim gerd* «világos piros» FUF. VI. 35. 36. | kM. *tšəβə'zi'k*, kMAz. *tšəβə'zi'k* «barázdabillegető» ~ votj. *tšə'tšeg, tšə'tšeg* id. FUF. VI. 36. | kUr. kCar. *tšə'ke*, kM. *tšə'ke*: *šə'də tšə'ke*, kMAz. *tšə'ke*: *šə'də tšə'ke* «kis szénarakás» (*šə'də* «fű») ~ zürj.

I. Ud. L. *tsuk*: *jur-tšuk* «der knoten am hinterkopf», V. S. *tsukjen* (instr.) «mit aufmass, mit übermass (z. b. getreide im mass) FUF. VI. 36. | nyK. *tsəʒə*, kM. *tšv'žv*, kMAz. *tšv'žv* W10HM. FUF. VI. 29. kP. *čize* SZIL. 21. «emlő» | nyK. *tsəlye* «villám», kUr. *tšəlyè d'ulas* «izzva és pislákolva ég», kCar. *tšəlye'm* «izzva ég», kM. *tšəlyə*, kMAz. *tšəlyə* «fénylő, ragyogó (csillag)» ~ votj. U. *tšil karinī* «fényesít», I. *tšil-tšil* «fény, ragyogás; fénylő, ragyogó», M. *tšil-tšil tšilani* «fényesen ragyog», MU. M. *tšilani* «fénylik, világít»; *tšilegd'anī*, *tšilekjānī*, *tšilektānī*, *tšilekjānī* «villog, világít» FUF. VI. 36. | nyK. *tsə'rjəžam*, kUr. kCar. *tšə'rjəžə'm*, kM. *tšə'rjəžə'm*, kMAz. *tšə'rjəžə'm* «élesen kiált, sikolt» ~ votj. *tšeregd'anī*, *tšerekjānī*, *tširekjānī*, *tširekjānī* «kiált», MU. *tširefānī* «jajgat», zürj. *tširištni*, *tširišni*, *tširištini* (mom.) «fölkialt, fölsikolt» FUF. VI. 36. | nyK. *tsu'na* (de RAM. 123. *su'na*) «czinké (parus)» ~ zürj. WIED. *džoina* (o: *džoina*) «kis szén-czinke (parus minor)» FUF. VI. 36. | nyJar. *tsütškém* «vállat vonít», kCar. kUr. kM. *tšütškə'm*, kMAz. *tšütškə'm* «egy helyben tánczol, vállat vonogatva» (kCar. még: «guggolva ugrál») ~ votj. *tšettšini* «tánczol», *tšettšini*, *tettšini*, *tettšini* (K. MUNK. †*täkcčé*) «fölugrik, elugrik»; zürj. *tšettšini*, *tšettšiniš* «fölugrik, fölláll» FUF. VI. 36.

**tš* > *s*, *š*, *š*.

98. Néhány szóban az eredeti szókezdő *tš* helyett *s*, *š* vagy *š* áll. Ezek a következők: nyK. *sepkè'dəm* (*sepk-ed-*) «üt, kopog, zörög, csörög» ~ votj. *tšəpkinī* «üt, ráüt»; zürj. *tšəpkinī* «dob» FUF. VI. 37. | nyK. *sə'rək* «száraz, elaszott, szárazság miatt elhervadt (fa, növény); sovány, nyomorúságos (betegség folytán)» ~ zürjP. *tšir* (o: *tšir*) «a levegőn megszáradt»; Ud. *tširnis*, V. S. *tširni* «einen stich bekommen (fisch, fleisch)», Ud. *tširegm tšeri* «napon szárított hal» (*tšeri* «hal»), S. P. *tširegm gos* «régi, sós szalonna» (*gos* = «szalonna») FUF. VI. 37. | kP. *semem: šinžam semem* «pislog» SZIL. 197. ~ votj. *tšimānī*, *tšimānī* «a szemet félig lehunyja, pislog» FUF. VI. 37. | kUr. kCar. *sop-tōra*, kM. *šoptra* «rosszul és hanyagul készített» (pl. «háncsból való czipő»), kUr. kCar. még: «rút (pl. vén asszony)» ~ votjM. *tšütires* «ránchos», U. *tšütires* «görbe, hajlott; beteges (pl. öreg ember)» FUF. VI. 37. | nyK. nyJar. kUr. kCar. *sū'zə*, kM. *sū'žə*,

kP. *šuzo*, *šujžo* SZIL. 239. kUfa *suzo*, *šujzo* PAAS. s-laute 46. (TROICKIJNÁL: subuzo és suzo SZIL. 204. 208.) «fajdkakas» ~ zürj. *tsuktši* id. FUF. VI. 37. (a md.-ban is s-szel: E. *suvožej*, *sušij*, M. *suvaži*, *suži*, *šuži* id. PAAS. s-laute 45.) | nyK. *šakšä'lä*, nyJar. *šaržä'lä*, kUr. kCar. *šəŋšä'tə*, kM. *šəŋšä'li*, kP. *šaršale* SZIL. 222. kUfa *šəŋšale* PAAS. s-laute 67. «gyík» ~ zürj. *tšo, džul*, *džo, džuv* id. [votj. *keňďžali* id.] FUF. VI. 37.*)

sepkədəm és *sə'rak* csak az nyK.-ban vannak meg, s ezért nem lehet tudni, hogy az *s* itt a többi nyelvjárások *ts*, *ts*-jének vagy *s* (*ś*)-ének felel-e meg. Ugyanis azt lehetne gondolni, hogy a nyK. *s* e szókban éppen úgy *ts* (< **ts*) helyett van, mint pl. a nyK. *tsu'na* ~ *su'na* «czinke» szóban (l. 97. végén), vagy mint néhány más szóban is; pl. nyK. *tsə'tsəm* ~ *sə'tsəm* «megpróbál» | nyK. *tsə'la'n* ~ *sə'la'n* «éléskamra», nyJar. *tsə'la'n*, kUr. kCar. kM. *tsə'la'n* id. (< tat. *čulan*) | nyK. *tsülək* ~ *sülək* «kummetriemen» (< csuv. *čülük* id.). — De éppúgy lehetséges, hogy a szókezdő *s* a felsorolt szókban más nyelvjárások *s*-sze (ill. *ś*-sze) helyén áll, s ez esetben ezt az *s* (*ś*)-et mind az imént említett szavakban, mind pedig a kP. *semem* és kUr. kCar. *soptəra*, kM. *šoptra* (l. fönnebb) szókban úgy kell magyarázni, hogy az eredeti **ts* diftongus első részét elveszítette, az *ś* azután szabály szerint *s*-szé lett a kM.-en kívül, a hol megmaradt az *ś* (éppúgy részben a kP.-ben is). Ez a *ts* > *ś* hangváltozás természetesen a feljebb említett **ś* > *ś* hangfejlődés után állott be. — Éppígy lehetne fölfogni a szókezdő *s*-et a nyK. nyJar. kUr. kCar. *sü'zə*, kUfa *suzo* «fajdtyúk» szóban. — A kM. *šü'žo*, kP. *šuzo*, *šujžo*, kUfa *šujzo* alakokban WICHMANN szerint a dentális előrész még az **ś* > *ś* változás előtt eltűnt, s az *ś* a többi *ś*-szel együtt lett *š*-sé (l. 88.). Éppígy magyarázható a szókezdő *ś* a nyK. *šakšä'lä* stb. «gyík» szóban.

β) Szó közepén.

99. nyK. *βətskəž* RAM. 19. kP. *βičkəž* GEN. 72. kUr. *βitškiž* WICHM. 19. kCar. *βičkiž* PORK. 41. kCarM. *βəčkəž* PORK. 45. «vé-

*) PAAS. újabban még ezt is hozzájuk sorolja: nyK. *sədə* RAM. 118. kE. *sede* BUD. CsT. III. 441. «az» (vö. mdM. *śe*, mdE. *še*, nyomatékosan kettőztetve: mdM. *šitše*, *šətsə*-, osztj. *kž*, *tž*, *kž*, *ši*, vog. *tš*, *tš*) FUF. VI. 212.

kony, keskeny» | nyK. *βo_ots* RAM. 19. kP. *βi_oc* GEN. 7. kCar. *βi_oc* PORK. 39. kUr. *βi_otš* WICHM. 227. «öt» (l. 83.) | nyK. nyJar. *tsä, tsä*, kCar. *tšä, tšä*. (kM. *tšäza*, kMAZ. *tšäza*, kUr. *tšäza*) «gyermekjáték, csinos játékszer; esinos, helyes» WICHM. FUF. VI. 34. | kM. *tšütském*, kMAZ. *tšütském*, kUr. kCar. *tšütském* «auf einer stelle, mit den achseln zuckend, tanzen» (kCar.-ban még: «hockend od. kauernnd hüpfen»), nyJar. *tsütském* «vállat vonít» (~ votjMU. I. *tšettšini* «tánczol», M. *tšettšini*, S. *tettšini*, U. G. *tettšini*, K. (MUNK.) *täckč* «fölugrik, elugrik»; zürj. I. V. S. L. P. *tšettšini*, Ud. *tšettšinis* «fölugrik, föláll» WICHM. FUF. VI. 36. | nyK. *katskem* RAM. 48. kP. *kičkem* GEN. 5. kCarU. *kičkem* PORK. 17. kCarM. *käckem* PORK. 52. kUr. *kičškälön* (frequ. præt.) WICHM. 218. «befog» | nyK. nyJar. *laptšaka*, kUr. *laptšaka* «platt, dünn u. breit» WICHM. FUF. VII. 42. | nyK. *pəo_ots*; *pəo_ots-keməš* RAM. 112. *pičkemše* SZIL. 164. kCar. *päckeməš* PORK. 53. «sötétség» | nyK. *serməo_ots* RAM. 119. nyK. *serməo_ots*, nyJar. *sör-mn_ots*, kCar. *sör-mn_otš*, kUr. *šer-mn_otš*, kM. *sör-mn_otš* (!) «fék» WICHM. FUF. VI. 23. (l. 83.) | kP. *šüč* SZIL. 232. kUfa *šüč* PAAS. s-laute 14. kM. kUr. kCar. *šüts*, nyJar. *šöts*, nyK. *söts*, *šöts* WICHM. FUF. VI. 23. 24. «korom» (l. 83.) | nyK. *tsits* RAM. 152. kP. *tič* SZIL. 247. kUfa *tič* PAAS. KSz. II. 129. kUr. *tič* WICHM. 224. kCar. *tič* PORK. 51. «tele» (l. 83.)*)

**tš* > s, ś, š.

100. Eredeti szóközépi **tš*-ből mássalhangzó előtt több esetben s, ś, š is fejlődött; pl. kP. *βišle* «ötven» GEN. 16. 51. kE. *visle* BUD. CsT. III. 436. nyK. *wislu* WIED. 90. *vizlu*, *vizle* CASTR. 18. (~ kUr. *βid_olš* WICHM. 227. kCar. *βitlš* PORK. 7. *βitlš* PORK. 39.) = kP. *βič* GEN. 7. kUr. *βič* WICHM. 227. nyK. *βo_ots* RAM. 19. «öt» + lu «tiz» | kUfa *βiste* PAAS. FUF. II. 186. kP. *βište* SZIL. 282. nyK. *βište* RAM. 14. «tönköly» ~ votj. *†važ*, *†važ*, *†važ*, *važ* (WICHM. VChr. 125.) «spelt, triticum spelta» (PAAS. FUF. II. 187. és SET. FUF. II. 236.) | kCar. *čü-kšə*, *čüngkšə*

*) Vö. kP. *ača* GEN. 27. kCar. *ačša* HÄM. 10. *ača* PORK. 21. de: kE. *ata* CserGr. NyK. VI. 196. és nyK. *ätä* (voc. *äti*) RAM. 8. «atya». Valószínűleg két különböző nyelvjárásból való török jövevényező.

ka'ik «harkály» (tkp. valószínűleg «zöld madár») ~ kM. *tšü·ktšn-γi's* «kén» (tkp. «zöld v. sárga gyanta»), kUr. *tšüktšü-γüš* id. (~ votj. *tšüž* «sárga») WICHM. FUF. VI. 32. | kP. *koško* «savanyú» GEN. 58. *koškem* «savanyodik» SZIL. 90. nyK. *kaškā* «faul (von getränkent)»: *kaškā-šapā* «faules dünnbier, kwass», *kaškaš* «verfaulen, schlecht werden», *kaškāš šapā* «sauerer kwass» RAM. 40. (~ votj. †*kužal*, *kužal* «keserű», †*kužirās* «sauere (milch)», WICHM. *kuž-turym* «sauerampfer», zürj. **völ-kudž-turyn** «kleiner sauerampfer» [valószínűleg **kudž** «húgy» hatása folytán keletkezett népetimologia] vö. SET. FUF. II. 231.) | kP. *loššange* SZIL. 115. kUfa *loššangre* PAAS. s-laute 111. «käfer, mistkäfer, (GEN.-nél még:) wespe», nyK. *lapšangā* «hummel» RAM. 67. ~ mdE. *lokšej*, *lokšej*, M. *lokšti* (< *loktši*), votj. *lödz*, *lędž* WICHM. VVok. 87. «bremse», zürj. *ludž*, *luž* WICHM. VVok. 8. id. permNy. *löž'*, permK. *lyž'* id. (PAAS. s-laute 111.) | kP. *püškalam* «szúr (vmi rovar)» SZIL. 186. nyK. *pāšškēlaš* «harap; szúr» RAM. 110. ~ votj. *bitškinj* «döf, szúr» MNYh³. 72. zürj. WICHM. I. *bitškinj*, különben *bitškinj* id. (SET. FUF. II. 235.) | kP. *šəřšale* SZIL. 222. kUfa *šəřšale* PAAS. s-laute 67. kM. *šəřšāl*, kUr. kCar. *šəřšāl*, nyK. *šak'sälä*, nyJar. *šəřšälä* «gyík» ~ zürj. *tšo.džal*, *džo.džuv* id. WICHM. FUF. VI. 37.

**tš* > *ž*, *z*.

101. Magánhangzók között gyakran *ž*, *z* lett a *tš*-ből; pl. nyK. *šüdə·βi'z-ur* «105 mókus» (= 30 kopeka) RAM. 138; nyK. *kāmłəβi'z-ur* RAM. 62. ~ kCar. *kumləβičər* PORK. 39. «harminczöt mókus» | kP. *βižat* GEN. 60. kE. **vizit** BUD. CsT. III. 436. nyK. *βəzəət* RAM. 19. «öt (főnévileg)» ~ kP. *βič* GEN. 7. kUr. *βitš* WICHM. 227. nyK. *βəts* RAM. 19. id. (melléknévilleg) || kP. *βožam*, *βojžam* SZIL. 286. kCar. *βoze's* PORK. 25. nyK. *βa'zam* RAM. 11. «lefekszik, esik» ~ kP. *βoč* GEN. 43. kCar. *βoč* PORK. 3. «ess le», kCar. *βo'čšə* PORK. 33. nyK. *βatsžə* WIED. 140. «essék le»; kCar. *ok βoč* PORK. 23. nyK. **ak vac** (o: *ak βats*) CASTR. 48. «nem esik le» nyK. **ak vazeb** és **vazet** «nem esnek le» CASTR. 48. kP. *βočmaš* «leesés» GEN. 6. kCar. *βočmə* id. PORK. 11. *βočde* «lefevés nélkül» (Uf. 23. Car. 22.) SZIL. 286. | kM. *tšāžā*; kMAz. *tšāžā*, kUr. *tšāza* ~ kCar. *tšā.tšā*, nyJar. nyK. *tšā.tšā* «gyermekjáték, csinos játékszer; helyes, csinos» (vö. votjU. *tšā.tšā*, M. S.

tša, tša «gyermekjáték»; zürjUd. V. S. *tša, tša*, L. P. (S. még: *tša, tše* is) «gyermekjáték (a baba kivételével)» Ud. még: «csinos, helyes») WICHM. FUF. VI. 34. | kM. *tšibizik*, kMAZ. *tšibizik* «bachstelze» (~ votjU. *tšé, tšeg*, I. M. S. *tšé, tšeg* id.) WICHM. FUF. VI. 36. | kP. *iza, izaj* GEN. 27. kCar. *iza* PORK. 35. nyK. *zä* RAM. 22. «nagybátya, testvérbátya» (~ mdM. [PAAS.] *oču* «nagy», finn iso id. SET. FUF. II. 231.) | kP. *ize* SZIL. 42. kUfa *ize* PAAS. FUF. II. 187. nyK. *izi* RAM. 26. «kicsiny» (~ votj. G. *i, tši* «kevés») [WICHM. VChr. 59.], zürj. WICHM. *i, tšet* «kicsiny», P. *u, tšet* id., *itš-mon* «menyecske» PAAS. FUF. II. 187. SET. FUF. II. 229.) | kP. *kuže* GEN. 66. *küže(!)* GEN. 27. kCar. *kuze* PORK. 10. kUr. *kuze* WICHM. 219. «hogyan» ~ nyK. *kə'tsè* RAM. 64. id. (vö. votj. *kizí, kid, zí, kizí, kizí* id. WICHM. VVok. 20., zürj. (WICHM.) I. Ud. *ku, dš* különben *kí, dš, kí, dži* id. SET. FUF. II. 229.) | kP. *küzem* GEN. 4. kCar. *küzem* PORK. 46. nyK. *kuzaš* RAM. 19. *kužem* CASTR. «fölmászik» ~ kE. *kučem* «hág, fölhág, fölme gy, fölszáll», *kučuktem* «fölszállít» Bud. CserSz. 27. (vö. mdM. *kučan* «klettern, steigen», mdE. *kužan* «hinaufsteigen, klettern» [PAAS. ML. 28.] SET. FUF. II. 229.) | kUfa *pəzərem* PAAS. FUF. II. 187. kP. *pizərem* SZIL. 166. *pəzərem* SZIL. 169. nyK. *pə, zə, rəs* RAM. 113. «nyom, sajtol» (~ votj. WICHM. U. *pižirt-*, MU. J. M. *pižirt-*, MUNK. S. †*pižirt-* «auswinden, auspressen», zürj. I. *pi, džirtni*, V. S. L. *pi, džirtni*, P. *pi, džirtni* id. KP. †*pižərt-* «auspressen, ausdrücken», WICHM. Lehnwörter 150. SET. FUF. II. 231. PAAS. FUF. II. 187.) | kP. *pizlə, pizle* «kőrisfa» SZIL. 166. kCar. *pizlə* PORK. 28. nyK. *pə, zə, lma, ə* «eberkirsche» RAM. 113. ~ votj. (WICHM.) *pales, paleš, pəuež, M. paledž* «vogelbeere, spierlingsbeere, eberesche», zürjV. Peč. S. L. *pelis, Rog. P. pelidž, pevidž* «vogelbeere» (metathesis) SET. FUF. II. 236. és PAAS. FUF. VI. 187.*) | kP. *ružem, ružem* SZIL. 191. kE. *rüzem* Bud. CserSz. 87. nyK. *ə, rzəs* RAM. 22. «ráz» ~ kP. *ručkalem* SZIL. 190. kE. *ručkalem* Bud. CserSz. 87. (vö. finn *rytkätä, rytkyttä* id. SET. FUF. II. 231.) | nyJar. *šə, zə, ə, lə*, nyK. *sək, šə, lə*, kUr. kCar. *šə, zə, ə, lə*, kM. *šinšə, ə, lə* WICHM. FUF. VI. 36. kP. *šə, zə, ə, lə* SZIL. 222. kUfa *šə, zə, ə, lə* PAAS. s-laute 67. «gyik» (~ zürj. *tšo, džul,*

*) WICHMANN a csuvas *piles* «vogelbeere» átvételének tartja (Lehnwörter 91).

džo, džuv id.) WICHM. FUF. VI. 37. | kP. *šužo, šujžo* SZIL. 239. kUfa *suzo, šujzo* PAAS. s-laute 46. kM. *šùžò*, kUr. kCar. nyK. nyJar. *sùžò* WICHM. FUF. VI. 37. (~ zürjI. Ud. V. *tsuktši* WICHM. FUF. VI. 37. és PAAS. s-laute 45—6. votjU. *drugd'a*, MU. *dukta*, MG. *dukja* id. WICHM. VVok. 9.) | kP. *toláze* SZIL. 249. kUr. *tólázò* WICHM. 214. kCarU. *tolzo* PORK. 18. nyK. *tolzo* RAM. 145. «hold, hónap» ~ kCar. *toléa* PORK. 25. nyK. *tel'zo* RAM. 111. 112. (vö. votj. *tolez, toledz, touez* WICHM. VVok. 7. zürjI. *telis* WICHM. VChr. 113.)

**(n)dž.*

102. Csak *n* után fordul elő. Megfelelései: nyK. kP. *dž*, kUfa *dž*, kUr. kCar. *dž*.*) Pl. nyK. *an^džas* RAM. 4. kP. *onžem* SZIL. 148. kUr. *onđžet* (2. sz.) WICHM. 210. kCar. *onža* PORK. 4. «néz, tekint» (~ votj. G. *addžini*, M. I. MU. *addžini* «sehen, ansehen»; zürjI. *adžni* id. WICHM. VChr. 43.) | nyK. *βandžas* RAM. 10. kP. *βonžem* SZIL. 285. kCar. *βonža's* PORK. 23. kUr. *βonđžalas* (frequ.) WICHM. 244. «átkel vizen» (~ votj. *vidž-, viz-* «übersetzen, überfahren, durchwaten», zürj. WICHM. *vūdžni* id. (VChr. 130.); vog. *ūnsi, unši* «waten», osztj. KARJ. D. *untš-*, Kaz. *uunš-* «überschreiten [einen fluss]», SET. FUF. II. 226.) | nyK. *nūn^džik* RAM. 88. kP. *nönžek* GEN. 59. «tészta» | nyK. *p^on^džò* «erdő, liget, fiatal fenyves fedte domb», kUfa *pünžer* «fenyves» PAAS. KSz. II. 30. kP. *pünžö* GEN. 7. kUr. *pündžò* WICHM. 216. kCar. *pünžò* PORK. 26. «fenyő» (~ f. *petájä*, lp. *böe*ce, g. *böe*ce, mdM. *pitsš*, E. *pitsš*, *pitsš* [PAAS. MChr. 675.] votj. G. *pužim*, MU. *pužim*, zürj. I. *požem* id. (WICHM. VChr. 99.) A cser. alakban SET. szerint a nasalis hangátvetés útján került az affrikata elé FUF. II. 222.

**(n)dž.*

103. Szintén *n* után. Megfelelései: kP. *dž*, kM. kCar. *óž*, kUfa, kUr. *dž*, nyK. nyJar. *dz*. Pl. nyK. *an^dzal* RAM. 3. kP. *onžal* GEN. 56. kUfa *onž'al* PAAS. KSz. II. 123. kUr. *onđžal* WICHM. 228. «előtt levő», kCar. *pörtenzal* «a ház előtt levő hely» PORK. 46. *onđžkò* «elé» HÁM. 5. (~ zürj. I. *vòdž*, U. *vedž*, UV.

*) Az 1775. cser. grammatikában *ž* (l. NyK. VI. 195—6.).

V. S. L. *vodž*, P. *odž* «elülső» WICHM. JSFOU. XXI. 23. votj. M. *adž*, G. I. M. U. U. *až* «vorderes, vorderraum», I.-ben még: «aufenthaltort; vorn befindlich, vordere» WICHM. VChr. 45.) | nyK. *pāndzarláš* RAM. 108. kCar. *pünžalam* PORK. 16. «kinyom, kifacsar» | nyK. *sa'ndzal* RAM. 117. kUfa *šönž'al* PAAS. s-laute 18. kP. *šönžal* GEN. 56. «só» | nyK. *šēndzalaš* RAM. 139. kP. *šönžalam* GEN. 47. «nyerít» | nyK. *šindzä*, *šindzä* RAM. 133. nyK. *š'nzä*, nyJar. *š'ndzä* WICHM. FUF. VI. 23. kP. *šinža* GEN. 6. kUfa *šinž'a* PAAS. s-laute 34. kUr. *šindžä'*, kCar. kM. *šinžä'* WICHM. FUF. VI. 23. «szem» | nyK. *š'ndzäs*, *šindzäs* RAM. 13. nyK. *šinžem*, nyJar. *š'ndžem* WICHM. FUF. VI. 23. kP. *šinžem* GEN. 3. kUr. *šindžém*, kCar. kM. *šinžém* WICHM. FUF. VI. 23. «tud» | nyK. *šindzem*, *šindzem* RAM. 133. nyK. *š'nzem*, nyJar. *š'ndžem* WICHM. FUF. VI. 24. kP. *šinžem* SZIL. 218. kUr. *šindžém*, kCar. kM. *šinžém* WICHM. FUF. VI. 24. «ül» | nyK. *š'ndžäm*, *šindžäm* RAM. 133. kP. *šinžam* SZIL. 218. kCar. *šinžam* PORK. 6. «sich setzen, bleiben» (vö. nyK. *šits*, *sits*, *šist*, *sist* RAM. 130. kP. *šic* GEN. 10. kCar. *šič* PORK. 6. «ülj!» | nyK. *šitsšə* RAM. 11. kCar. *šičšə* PORK. 31. «üljön!» | kP. *šičsa* «üljetek!» GEN. 74. | kCar. *om šic* «nem ülök» PORK. 48. | kP. *šičme* GEN. 74. kCar. *šičmə* PORK. 18. [part. præt.] | kUr. *šičšnə* «ültünk» WICHM. 240.)

Képzőkben: nyK. *š'ndžäm* RAM. 31. kP. *jüränžam* SZIL. 52. K. *jəranžam* (TROICKIJ) SZIL. 52. «csuklik» | kP. *koňžem* GEN. 69. kCar. *koňžem* PORK. 14. kE. *kojonžem* CserGr. NyK. VI. 195. «mutatkozik, megjelenik» (vö. nyK. *kaizaš* id. RAM. 36.) | nyK. *lokššēndzäs* RAM. 70. kP. *lokššönžam* SZIL. 114. kE. *lokšinž*. BUD. CserSz. 90. *lokššanžam* (TROICKIJ) SZIL. 114. «megfarag, megbárdol» (vö. *lokšüčmo* «bevágás» BUD. CserSz. 90.) | nyK. *māndzäs* RAM. 82. kUr. *muñdžä* WICHM. 207. «tojik» | nyK. *tərβə'ndzäs* RAM. 145. kP. *türβənžam* SZIL. 264. K. *türβünčam* (TROICKIJ) SZIL. 264. «prüsszög» | nyK. *w'kššēndžam* RAM. 159. kP. *ukššönžam*, *užššönžam* SZIL. 268. kE. *ukšinžam* BUD. CserSz. 13. *ukšinžam* CserGr. NyK. VI. 135. *okšənčam* (TROICKIJ) SZIL. 268. «okád» (vö. nyK. *ukššētsmaš*, *ukššētsmā* «hányás» RAM. 159. kP. *ukšəč kolta* «kiköp» [tkp. «hányva küld»] GEN. 3.) | nyK. *ü'pš'indzäs* «schnüpfeln, einriechen» RAM. 161. kE. *ü'pšinžam* «szagol vmit» BUD. CserSz. 16. (nyK. *ü'pš'its* [imper. sing. 2. sz.] RAM. 161. *ü'pš'its-särnəš* «szimatolva megfordult» RAM. 187.)

A nasalisok változásai.

$ng > m$.

104. kP. kCar. *poməš* «kebel» GEN. 27. PORK. 31. ~ nyK. *pongəš* id. RAM. 103. (mdE. *pongo*, mdM. *pova*, *pov* id. PAAS. ML. 43. lpK. *pūy* id. Vö. PAAS. FUF. VI. 240.) | kP. *umdo* SZIL. 269. kCar. *umdo*, kUfa *undō* PAAS. FUF. VI. 240. «dárda, nyárs, fulánk» ~ nyK. *o'ngada* CserGr. NyK. VI. 212.

$n > t$.

105. A rokon nyelvek szerint a spirans után álló zárhang nasalisból lett. Pl. kUfa *βiste* PAAS. FUF. II. 186. kP. *βiste* SZIL. 282. nyK. *βistə* RAM. 282. «tönköly» (vö. finn **vehnä** «búza»; DONNER egyeztetése, l. még SET. ÄH. 282.) | kP. *šiste* SZIL. 219. kUfa *šiste* PAAS. s-laute 11. kM. *šištə* WICHM. FUF. VI. 20. kCar. *šistə* PORK. 27. nyK. *šištə* RAM. 133. «harkály» (vö. finn **hähnä**, **häähnä** «buntspecht», észt **ähn** [**hähn**], gen. **ähnä** id. lpN. *čaitne*, *čainne*, *čaihne* «picus tridactylus», lpL. *čai'one* «specht», lpK. *čāšne*, *čāšn* id. GENETZ után PAAS. FUF. II. 188.*) | kUfa *šiste* «szíj» PAAS. s-laute 112. kCar. *šüstə-βuj* «börkantár» PORK. 36. nyK. *šəštə* «öv» RAM. 132. (vö. md. *kšna*, *šna*, finn **hihna**, litv. **sziksznà** PAAS. FUF. VI. 188.)

Ugyanez a hangváltozás ment végbe az inessivus *-štə*, *-štə* ragjában; ennek eredeti alakja tehát **-šnə*, *-šnə* volt, a mely azonos a finn *-ssa*, *-ssä* (< *-sna*, *-snä*) raggal. (Vö. BUD. Verzw. 36.)

$n > l$.

106. kP. *lomaš* SZIL. 115. kE. *lovakš* BUD. CserSz. 90. ~ nyK. *naməš* RAM. 85. «pózna, sövényléc» | kP. *lüm* SZIL. 117. kUfa *lüm* PAAS. KSz. II. 206. nyK. *ləm* RAM. 74. «név» (a md.-ban is: *lem*, *leñ*, E. *läm* ML. 73. de vö. zürj. *nim*, finn

*) Van még egy hasonló alakú szó a cser.-ben: kUfa *šiste* PAAS. s-laute 112. kP. *šiste* GEN. 56. kM. *šištə* WICHM. FUF. VI. 20. kCar. *šəštə* PORK. 20. nyK. *šəštə* «viasz», melynek nincs meg a lp. és finn megfelelője. A md.-ban azonban kétségtelenül azonos vele: E. *kšta*, *šta*, M. *šta* «viasz», noha PAAS. (s-laute 112.) a *t* miatt nem meri elfogadni az egyezést.

nimi, lpO. *nem, nim, nam* stb. MNyh.⁴ 30.) | kP. *lume-kož, lume-rož* SZIL. 118. nyK. *l̥m̥d̥-rož* RAM. 73. ~ TROICKIJ *ńeme-kož* SZIL. 134.

Az *l* a két orrhang dissimilatiójának eredménye.

ń > j.

107. a) Szó elején: nyK. *ĩl̥m̥d̥* RAM. 32. 216. kCar. *j̥l̥m̥d̥* PORK. 30. *d̥'alm̥d̥* PORK. 27. kP. *j̥l̥m̥d̥* SZIL. 53. és *ń̥l̥m̥d̥* SZIL. 136. «nyelv» (vö. vog. *ń̥l̥m̥d̥*, osztj. *ń̥l̥m̥d̥, ń̥l̥m̥d̥, ń̥l̥m̥d̥* id., lpS. *ń̥l̥m̥d̥* stb. «száj» MNyh.⁴ 45.) | Talán ez a két névutó is összetartozik: kP. *j̥mal̥ne* GEN. 16. *j̥mal̥n̥d̥* WICHM. 214. kCarM. *d̥'ũma'l̥n̥d̥* PORK. 24. «alatt (loc.)» stb. és kP. *ń̥mal̥ke* GEN. 71. nyK. *nimaka* WIED. 184. *nõm̥ake* CASTR. 53. (lat.) «alá» stb.

b) Szó közepén és végén: nyK. *m̥ń̥* RAM. 79. *m̥ń̥d̥* RAM. 52. 77. kP. *m̥ń̥* GEN. 1. kE. *m̥ń̥* BUD. CsT. III. 440. ~ kUr. *m̥ń̥d̥* WICHM. 215. kCar. *m̥ń̥* PORK. 1. 49. «én» (acc.: nyK. *m̥ń̥m̥* RAM. 6. kP. *m̥ń̥m̥* GEN. 1. ~ kCar. *m̥aj̥m̥, m̥aj̥m̥* PORK. 2.; gen.: nyK. *m̥ń̥m̥* RAM. 5. kP. *m̥ń̥m̥* GEN. 5. ~ kUr. *m̥aj̥m̥* WICHM. 223. kCar. *m̥aj̥m̥* PORK. 11. *m̥aj̥m̥* PORK. 2.) | nyK. *t̥ń̥d̥* RAM. 194. kP. *t̥ń̥* GEN. 1. kE. *t̥ń̥* BUD. CsT. III. 440. ~ kUr. *t̥aj̥d̥* WICHM. 210. kCar. *t̥aj̥* PORK. 1. 41. (acc.: nyK. *t̥ń̥m̥* RAM. 44. kP. *t̥ń̥m̥* GEN. 35. ~ kCar. *t̥aj̥m̥* PORK. 2. *t̥aj̥m̥* PORK. 1.; gen.: kP. *t̥ń̥m̥* GEN. 14. ~ kCar. *t̥aj̥m̥* PORK. 12. *t̥aj̥m̥* PORK. 40.) || kP. *m̥aj̥m̥* GEN. 74. kCarN. *m̥aj̥m̥* PORK. 11. ~ kCarM. *m̥aj̥m̥* PORK. 46. kUr. *m̥aj̥m̥* WICHM. 228. «mondtam» (*manam* «mond» igétől) || K. *m̥õņeš-o je š* «hátsul s elöl» (WESKE 36.) SZIL. 143. ~ kP. *õņeš* «előre» GEN. 1. | nyK. *tezeń, tezeńd̥* RAM. 144. kCar. *t̥ezeń* PORK. 10. ~ kUr. *t̥ezeń* WICHM. 230. «ilyen» | nyK. *t̥ezeń* RAM. 145. kP. *t̥ezeń* GEN. 30. ~ kUr. *t̥ezeń* WICHM. 230. «olyan» kUr. *t̥šoma-rai* «csikó módjára» WICHM. 233. *šūt k̥aj̥d̥* WICHM. 238. «mint a folyóvíz». — Valószínűleg így vészett el az *n* ebből az igéből: nyK. *miš* RAM. 78. kUr. *miš* (3. pers.) WICHM. 215. «megy», de a kP.-ben *miem* mellett *mijem* is van (SZIL. 123.) s a kUfában a tag. rag. imp. plur. 2. sz.-e *ida mije* PAAS. KSz. II. 131. (vö. md. *ńeńems, ńañems, zürj. munn̥i, votj. munn̥i, m̥inn̥i, m̥inn̥i* id.)

A b) csoportban levők *j*-je tehát két magánhangzó közt fejlődött *ń*-ből.

A j hang.

 $j > d'$.

108. Kétségtelen példák erre a hangváltozásra csak a kUr.-ban vannak és pedig olyan szókban, melyekben a *j* után *ü* következik, pl. kUr, *d'üas* «inni» WICHM. 233. ~ kP. *jüam* SZIL. 59. nyK. *iüäm* RAM. 35. id. | kUr. *d'ük* «hang» WICHM. 214. ~ kP. *jük* GEN. 17. kCar. *jük* PORK. 9. nyK. *juk* RAM. 34. id. | kUr. *d'ülà* «ég» WICHM. 214. ~ kCar. *†jülas* (inf.), *d'ü'là* WICHM. FUF. VII. 53. PORK. 44. kP. *jülem* SZIL. 60. kM. *jü'là* WICHM. FUF. VII. 53. nyK. *iölas* RAM. 31. nyK. nyJar. *jö'là* WICHM. FUF. VII. 53. id. | kUr. *d'ür* «eső» WICHM. 206. ~ kP. *jür* GEN. 72. kCar. *†jür* PORK. (U.) 35. (N.) 19. nyK. *jür* RAM. 34. id. | kUr. *d'üstö* «hideg» WICHM. 206. ~ kP. *jüstö* GEN. 58. kCarU. *†jüstö* PORK. 16. nyK. *üstö* RAM. 161. id. | kUr. *d'üstölas* «fürödni» WICHM. 209. ~ kP. *jüstölam* GEN. 71. id. | kUr. *d'üt* «éj» WICHM. 206. ~ kP. *jüt* SZIL. 61. kCar. *jüt* PORK. (N.) 11. *†jüt* (M.) 47. nyK. *iöt* RAM. 31. id.¹⁾

A kCar.-ban WICHM. szerint (Matkakertomus SUS. Aik. XXV₅. 9.) *Kuznur* (= PORKKA *Unža*-ja) tájsházolásában szintén *d'*-t ejtenek.²⁾ Egy adatát meg is találtam szintén *ü* előtt (*dü'là* FUF. VII. 53.), PORKKÁNÁL azonban más esetben is *j*-vel változó *ž*-vel van jelölve a megfelelő hang. PORKKA eredetileg *ž*-vel írta, a *ž* GENETZ átírása, a ki már sejti, hogy ez talán *d'* hang. SZILASI (Cser. Sz. 3.) ellenben azt véli, hogy «valaminő sziszegő spirans lehet, hasonló a *ž*-hez, s még gyengébb, mint a francia kiejtésben».³⁾ Mindenesetre föltűnök azoknak az erdei cseremis szókknak a *ž*-je, melyeket BUDENZ egy orosz szójegyzékből írt ki: *žili* «hamar» BUD. CserSz. 33. (~ nyK. *jüle* id. RAM. 32.) | *žän*

¹⁾ Más vocalis előtt csak ebben a szóban fordul elő: kUr. *d'öbanžö* «János» WICHM. 235. 237.

²⁾ Ez a hang WICHM. szerint: «palatalisierter stimmhafter verschlusslaut, zwischen den palatalisierten *d* u. *g*, könnte man also auch *ž* bezeichnen». VVok. VII.

³⁾ Nem vették észre, hogy már PORKKA is írja első úti beszámolójában (SUS. Aik. III. 115.), hogy az általa *ž*-nek jelölt hang néha *dž*, néha meg *dj*. Hogy miért jelölte a *d'*-t is *ž*-nek, okát nem mondja meg, de nagyon különös.

«ember» CserSz. 33. (~ kCar. *jəy* PORK. 8. *†jəy* PORK. 2.) | *žülmä* «nyelv» CserSz. 34. (~ kP. *jəlme* SZIL. 53. kCar. *jəlmə* PORK. 30. *†jəlmə* PORK. 15. id.) | *žuk* «hang» CserSz. 36. (~ kP. kCar. *jük* GEN. 17. PORK. '9. id.) | *žet* «éj» (~ kCar. *jüt* PORK. 11. *†jüt* 47. id.) | *žüam* «iszik» (~ kP. *jüam* id. SZIL. 59.).

PORKÁNÁL majdnem minden vokálisú szóban lehet *j* helyett álló *†ž*. Pl. kCar. *†žer* PORK. 24. és *jer* PORK. (M.) 13. «tó» | kCarM. *†že* *ə* PORK. 24. ~ kUr. *jè* *tšš* WICHM. 216. «hótalp, ski» || kCarM. *†žör* *rəktə* PORK. 23. ~ kUr. *jör* *əktə* WICHM. 209. «oltsd el» || kCarM. *†žakter* «szálfaerdő» PORK. 45. ~ kUr. *jaktə* «erdei fenyő» WICHM. 224. | kCarM. *†žol* PORK. 19. 23. ~ kCarM. *jol* PORK. 58. kUr. *jol* WICHM. 223. «láb» | kCarU. *†žoska* *r* PORK. 27. ~ kCarM. *joska* *r* PORK. 58. kUr. *joska* *r* WICHM. 213. | kCarU. *†žorašə* PORK. 38. ~ kCarM. *jorašə* PORK. 57. «folyó (igenév)», kUr. *ok jōrə* «nem folyik» WICHM. 209. || kCarU. *†žul* PORK. 16. ~ kCarM. *jul* PORK. 21. «Volga (folyó)» || kCarM. N. *†žər* PORK. 26. 19. ~ kUr. *jər* WICHM. 218. «kör, kerület» | kCarU. *†žə* *lmə* PORK. 15. 27. ~ kCarM. *jəlmə* PORK. 30. kUr. *jəlmə* WICHM. 214.

l, r hangok.

l > n.

109. kP. *lele* SZIL. 109. kUfa *lele* PAAS. KSz. II. 206. kE. *lele* BUD. CserSz. 89. nyK. *lələ* RAM. 68. ~ kCar. *nelə* PORK. 51. kUr. *nèl* WICHM. 220. «nehéz» | kP. *löl* *pö* (TROICKIJ: *löl* *'pe*) SZIL. 114. «égerfa», kE. *lörpö* «jegenyefenyő» BUD. CserSz. 91. nyK. *lül* *pə*, RAM. 72. «égerfa» ~ kCar. *nörpə* «?-fa» PORK. 48. (vö. *nöl* *'pe* «éger» [TROICKIJ] SZIL. 138.) | kP. *löl* *tem* GEN. 45. kE. *löldem* BUD. CserSz. 91. nyK. *lül* *tem* RAM. 72. «emel, föl-emel» ~ kCar. *nöl* *ta* «épít» PORK. 38. kUr. *nöl* *ten* (igenév) WICHM. 243. | TROICKIJ *lül* *lākš* SZIL. 117. ~ TROICKIJ *nöl* *lākš* kP. *nöl* *lās* SZIL. 137. «orsókarika».

A kCar. és kUr.-beli *n* nyilván dissimilatio folytán jött létre.

l > r.

110. nyK. *lüd* *ə*, RAM. 72. kP. *lüd* *ö* SZIL. 117. ~ kUfa *rüd* *ö* PAAS. NyK. XXXVIII. 192. | kP. *lep* *š* GEN. 13. nyK. *ləp* *š* RAM. 75. ~ nyK. *rəp* *š* RAM. 115. «bölcseő» (vö. mdM. *lavks*, E. *lavš*

«bölcso» ML. 61.) | kP. *lűpsem*, *lűßsem* SZIL. 119. és *rűßsem* SZIL. 192. «wiegen, schaukeln, pumpen», kE. *rűpsem* «inog» BUD. CserSz. 87. nyK. *rəop^rsem* «einwiegen, einlullen» RAM. 115. | kP. *lupš*, *lußš* SZIL. 119. kUr. *lup^rš* WICHM. 224. kCarU. *lußš* PORK. 16. nyK. *lűp^rš* RAM. 73. ~ TROICKIJ *rupš* (és *lupš*) SZIL. 119. 191. (vö. mE. *lakš*, *lekš* «reif, rauh frost» PAAS. s laute 105.)

Szóközépen csak ezekben: kE. *lörpö* «jegenyefenyő» BUD. CserSz. 91. kCar. *nörpə* «?-fa» PORK. 48. ~ kP. *lűlpö* SZIL. 114. nyK. *lűlpə*, RAM. 72. «égerfa» (vö. zürj. *lot-pu*, votj. *lul-pu* GEN. ETV. 34.); dissimilatio | kP. *šarkamä* SZIL. 222. kM. *širkamä* WICHM. FUF. VI. 20. nyK. *šarkämä* RAM. 131. ~ kE. *šolkama* BUD. CserSz. 47.; TROICKIJ *šolkama* SZIL. 220. «mellcsat» (vö. mdE. *šulgamö*, *šulgamä*, *čulgamo*, mdM. *šulgar* id. finn *solki* id.).

A md. alakok szerint tehát az *l* hang az eredetibb. [Vö. PAASONEN, NyK. XXXVIII. 192.]

Jésített mássalhangzók.

111. A kP. és kM.-ben nagyon gyakran áll palatalizált mássalhangzó a többi nyelvjárásokkal ellentétben. Természetesen leggyakrabban magashangú szókban, még pedig foghangoknál.

1. *l* ~ *l'*; pl. *βele* GEN. 43. ~ kCar. *βelo* PORK. 25. nyK. *βelo* RAM. 13. «csak» | kP. *jülem* és *jüem* SZIL. 8. ~ kCar. *d'ülaš* PORK. 44. kUr. *d'ülaš* WICHM. FUF. VI. 36. nyK. *ž'laš* RAM. 31. «ég» | kP. *küleš* SZIL. 96. ~ kCar. *küleš* PORK. 52. nyK. *kelèš* RAM. 44. «kell» | kP. *nelam* és *nelam* SZIL. 134. ~ kCar. *neleš* PORK. 27. nyK. *neläš* RAM. 86. «nyel» | kP. *melən* GEN. 59. 60. és *melən* GEN. 73. kUfa *meləñ* PAAS. KSz. II. 206. ~ kCar. *me'lon* PORK. 19. «felé»; vö. kP. nyK. *mel* «mell; hímzés az ingmellen» SZIL. 122. RAM. 78. | kM. *šel* WICHM. FUF. VI. 18. ~ kUfa *šel* PAAS. s-laute 29., kUr. kCar. nyJar. nyK. *šel* WICHM. FUF. VI. 18. «zsír, szalonna» | kP. *šengelan* GEN. 60. ~ kCar. *šengela'n* PORK. 18. «mögé» | kM. *šil* WICHM. FUF. VI. 18. ~ kP. *šöl* SZIL. 220. kUfa *šöl* PAAS. s-laute 29. kUr. kCar. *šöl*, nyJar. nyK. *šel* WICHM. FUF. VI. 18. «hús».

Néha más nyelvjárásban is; pl. kP. *ilem* SZIL. 39. és *ilem* GEN. 15. *ilet* GEN. 16. kCar. *ilaš* PORK. 2. és *ila* PORK. 25.

nyK. *ə'ləš* RAM. 20. «él» és *əla'nəmə* RAM. 118. | kP. *šülö* SZIL. 235. kM. *šü'łə*, kUr. kCar. *šü'lš* (de: *šülə* PORK. 6.), nyJar. *šü'lŋ* WICHM. FUF. VI. 18. ~ nyK. *šəl* RAM. 130. kUfa *šülö* PAAS. s-laute 19. «öl».

2. *n* ~ *ń*; kP. *məlanem* GEN. 63. ~ kCar. *məilanem* PORK. 40. nyK. *mynlanem* RAM. 79. «nekem» | kP. *təlanet* GEN. 66. ~ kCar. *təlanet* PORK. 10. *talnet* PORK. 2. nyK. *tyllä'net* RAM. 146. *tələ'net* RAM. 85. «neked» | kP. *škańec* GEN. 61. ~ kCar. *ška(la)net* PORK. 22. «magadnak» || kP. *muńi* SZIL. 129. ~ nyK. *məni* RAM. 82. «(fekete) béka» | kP. *örtńer* SZIL. 152. ~ kCar. *örtner* PORK. 44. nyK. *örtner* RAM. 93. «nyereg» | kP. *peleniem* «mellettem» GEN. 54. ~ kP. *pelen* SZIL. 160. kCar. *pele'n* PORK. 7. nyK. *pelen* RAM. 99. «felé, -ra; mellett» | kP. *teńe* és *tene* «az idén» SZIL. 245. ~ kCar. *tenejə* «idei» PORK. 8. nyK. *te'nə* «az idén» RAM. 144.

A nyK.-ban is: kP. *-kəń*, *-gəń* SZIL. 80. nyK. *kəń*, *kəńə* RAM. 46. ~ *-kən*, *-ɣən* PORK. 23. «ha» | kP. *tupəń* GEN. 59. nyK. *tupəń* RAM. 154. ~ kCar. *tupən* «fordítva» PORK. 19. (*tup* «hát» + *n* rag).

Néhány esetben nyK. szókezdő *ń* felel meg kP. *n*-nek: nyK. *ńeme'sta* «fiatal hársfa» RAM. 88. ~ kP. *naməste* «hársfakéreg (? sic)» SZIL. 137. | nyK. *ńűžš* RAM. 89. és *nəžəm* RAM. 87. ~ kP. *nűžam* SZIL. 140. «vakar» | nyK. *ńi* RAM. 89. ~ kP. *ni* SZIL. 135. «hársfakéreg».

3. *r* ~ *ř*; pl. kP. *βür* és *βür* SZIL. 288. ~ kCar. *βür* PORK. 7. nyK. *βə,r* RAM. 18. «vér» | kP. *jer* SZIL. 50. ~ kCar. *jer* PORK. 13. nyK. *žär* RAM. 29. «tó» | kP. *jöredel-* «leesik» GEN. 56. (< *jöram* «eldűl») ~ nyK. *jö'rem* «ledönt» RAM. 34. | kP. *keřam* és *keram* SZIL. 74. ~ kCar. *kerəlt-* PORK. 21. nyK. *keřš* RAM. 45. «szűr, befüz» | kP. *kür* és *kür* SZIL. 99. ~ kCar. *kür* PORK. 28. nyK. *kər* RAM. 4. «hársfaháncs» | kP. *kuřskaj* SZIL. 100. ~ kCar. *kurska* PORK. 2. *kurskaj* PORK. 46. nyK. *kəřškə* RAM. 63. «idősebb nőtestvér férje» | kP. *neř* és *ner* SZIL. 134. ~ nyK. *ner* RAM. 86. «orr», kCar. *kajər-neran* «görbe orrú» PORK. 25. | kP. *piře* GEN. 10. ~ nyK. *pirə* RAM. 101. «farkas» | kP. *šűřö* SZIL. 237. ~ kUfa *šűřö* PAAS. s-laute 65. «káposztaleves» | kP. *teř* «szán» SZIL. 246. és *terəške* «szánba» GEN. 22. ~ nyK. *tir* «szán».

4. *z* ~ *ž*; a kP.-ben néhány esetben valami *j* elem is van

a é előtt; pl. kP. *ajéa* SZIL. 5. ~ nyK. *äzü* RAM. 8. «gyermek» | kP. *božam*, *bojžam* SZIL. 286. ~ kCar. *boze's* PORK. 25. nyK. *barzam* RAM. 11. «lefekszük, esik» | kP. *lužartem*, *lujžartem* «zúz» SZIL. 120. || kP. *bižat* GEN. 60. ~ nyK. *bozožot* RAM. 19. «kettő» (főnévi alak) | kP. *čiže* GEN. 32. kMAZ. *tš'i-zi* ~ kM. *tš'i-zi* WICHM. FUF. VI. 29. kUr. *tš'i-zi* WICHM. 214. kCar. *či-žo* PORK. 24. nyK. *tsə-žo* RAM. 152. «csec» | kP. *ərbeže*, *rbeže* SZIL. 192. ~ kCar. *ərbeže* PORK. 28. nyK. *ərbeže* RAM. 21. «kicsi, fiatal gyermek» RAM. 21. | kP. *iža*. *ižaj* GEN. 27. ~ kCar. *iza* PORK. 35. nyK. *əzä* RAM. 22. «nagybátya, testvérbátya» | kP. *kižat* SZIL. 78. ~ kCar. *kəžat* PORK. 13. nyK. *kəžat* RAM. 50. «most» | kP. *küžem* GEN. 4. ~ kCar. *küžem* PORK. 46. nyK. *kuzas* RAM. 59. «fölmászük» | kP. *mužo* SZIL. 131. ~ nyK. *məžs* RAM. 84. «fajdtyúk» | kP. *ružem* és *rujžem* «ráz» SZIL. 191. kE. *rüzem* BUD. CserSz. 87. ~ nyK. *əržs* id. RAM. 22. | kP. *tolže* SZIL. 249. ~ kCar. *tə'ləž* PORK. 18. kCar. *tə'ləž* PORK. 25. nyK. *tə'ləž* RAM. 145. «hold, hónap».

Mássalhangzók kiesése.

a) Szó elején.

112. kCar. *üda's* PORK. 39. nyK. *üdem* RAM. 161. ~ kP. *βüdem* GEN. 42. «vet, szór» | kP. *üma* SZIL. 269. kCar. *üma* PORK. 47. «csók» ~ kP. *βüma* id. SZIL. 288. | kP. kCar. *urjem* GEN. 35. PORK. 44. nyK. *ərjem* RAM. 165. «ruha» ~ kP. kCar. *βurjem* SZIL. 288. PORK. 7. nyK. *βərjem* RAM. 17. «ruha» (vö. votj. G. *varinž*, MU. *varini* «varr», zürj. I. *vurni* id. WICHM. VChr. 133.)* || nyK. *üštə* RAM. 161. ~ kP. *jüštə* GEN. 58. kCar. *d'üštə* PORK. 28. «hideg» (vö. mdM. *jäšä*, mdE. *ekšg*, *ekšä* id. ML. 66.) | i «jég» (vö. md. *jāj* és mdE. *ej*, i ML. 66; zürj. *ji*, *ji*, votj. G. M. *jē*, I. *jö*, U. *dē* WICHM. VChr. 61, finn *jää* stb. MNyh.³ 135.

*) Ide vehetjük ezt az ikerszót is: kP. kCar. *üster-βəštər* «seprű» SZIL. 274. PORK. 26. (vö. kP. kCar. *βəštər* «vessző» SZIL. 286. PORK. 24. nyK. *βəštər* «seprű; ág» RAM. 11.)

b) Szó végén és helsejében.

113. A *j* hang kiesése.*) *a) i és ü után a következő névszókban: nyK. *βiäs* RAM. 14. ~ kP. *βijaš* SZIL. 281. «egyenes; becsületes» | nyK. *i* RAM. 24. kP. *i* SZIL. 37. «év» ~ kUfa *ij* id. *ijaš* «éves» (PAAS.) MNyh.³ 164. (vö. md. *ije, i*) | kUfa *ši-rol* PAAS. *s*-laute 54. nyK. *ši-rol* RAM. 32. ~ kM. *ši-rol* WICHM. FUF. VI. 20. «wels» (vö. mdE. *šije, šijä* id. PAAS. *s*-laute 54.) | nyK. *ši* RAM. 132. kUr. *ši* WICHM. 215. kCar. *ši* PORK. 25. kP. *ši* GEN. 7. ~ kUfa *šij* PAAS. KSz. II. 124. kM. *šij* WICHM. FUF. VI. 20. «ezüst» (vö. mdE. *šija, M. šijä* id.) || nyK. *kü* RAM. 60. kP. *kü* GEN. 46. kCar. *kü* PORK. 27. ~ kUfa *küj, kü* MNyh.³ 38. «kő» (vö. md. *keó* ML. 35.) | K. nyK. *pü* SZIL. 178. RAM. 107. ~ K. *püj* (egy orosz szójegyzékből) BUD. CserSz. 77. «fog» (vö. md. *pej, pej, pev* id. PAAS. *s*-laute 63.) | nyK. *šü* RAM. 138. kP. *šü* SZIL. 230. kUr. *šüetëm* («nyakadat») WICHM. 236. ~ kUfa *šüj* PAAS. *s*-laute 37. kM. *šüj* WICHM. FUF. VI. 21. «nyak» (vö. mdE. *šiče, šičä* «hemdkragen, hemdleiste» PAAS. *s*-laute 37. votj. *šil, zürj. šilj* «nyak») | nyK. *šü* RAM. 138. kCar. *šü* PORK. 27. kP. *šü* SZIL. 230. ~ kUfa *šüj* PAAS. *s*-laute 53. kM. *šüj* WICHM. FUF. VI. 21. «szén» (vö. mdE. *šed, šäd* id.) | nyK. *šü* RAM. 38. kP. *šü* SZIL. 230. kUr. kCar. nyJar. *šü* WICHM. FUF. VI. 18. ~ kUfa *šüj, sü* PAAS. *s*-laute 15. kM. *šüj* WICHM. FUF. VI. 18. «genyedség» (vö. md. *šij, ši* ML. 68. zürj. *šiš, syš*) | nyK. *ü* «vaj» RAM. 161. ~ K. *új* (Ocs. 11.) SZIL. 268. kUfa *üjan* «vajás» PAAS. KSz. II. 124. kP. *üjem* és *üem* «vajam» GEN. 36. *üet* «vajad» GEN. 36.**)*

Igékben: nyK. *tšü'em*, kM. *tšič'em*, nyJar. *tšič'em*, kUr.

*) Hiátustöltő is lehet: nyK. *alajemäs* «megtarkul» RAM. 2. (*ala* «tarka» + *-em-* képző) | nyK. *okña* «ablak»: *okñaieš* (lat.) RAM. 200. | nyK. *anajem* «deszkám» (*anğa*) RAM. 39. | nyK. *mü sarajem* «velem» (*sara*) RAM. 116. — Ezek (v. a 123. jegyzetben levők) analógiájára: kP. *jüksajet* «hattyúd» (*jüksö*) GEN. 66. | kP. *šünzajem* «szemem» GEN. 6. (*šünza*) | kP. *üpäjet, üpet* «hajad» (*üp*) GEN. 66. | kUr. *tänđiem* «kedvesem» (*taŋ*) WICHM. 219.

***) Eredetileg valószínűleg *-j*-végűek voltak a ma *-u*-ra végződő szók is. Vö. kCar. kUr. *u* PORK. 20. WICHM. 207. kP. *ü* SZIL. 266. nyK. *ü* RAM. 159. «új», egy régi nyelvemlékben azonban még: *uj* PAAS. NyK. XXXVIII. 191.

kCar. *tšiem* «öltözik» WICHM. FUF. VI. 28. 29. kP. *ciem* id. SZIL. 20. ~ kP. *čijenot* «öltöztek» GEN. 45. (de: *čien* «öltözött» GEN. 48.) | nyK. *kiem* RAM. 49. kP. *kiem* SZIL. 77. ~ kUr. *kiš* WICHM. 212. «fekszik» | nyK. *liäm* RAM. 68. kUr. kCar. *liš* WICHM. FUF. VII. 42. kP. *liam* GEN. 69. «lenni» ~ kUfa *lijže* (imp. 3. pers.) *lijža* (imp. plur. 2. pers.) PAAS. KSz. II. 131. kM. *lišaš* WICHM. FUF. VII. 42. id. | nyK. *miáš* RAM. 78. ~ kP. *mijem*, *miem* SZIL. 123. «megy» kUfa *ida mije* «ne menjete» PAAS. KSz. II. 131. *mijme* «menés» (Ocs. 24.) SZIL. 123. || nyK. *iüäm* RAM. 35. kP. *jüam* GEN. 5. kCar. *d'üeš* PORK. 28. kUr. *d'üaš* WICHM. 233. ~ kUfa *jüjam* (PAAS.) MNyh.³ 39. *jüjmö* «ivás» (PAAS.) MNyh.³ 88. *jüjän* «iván», *ida jüj* «ne igyatok» PAAS. KSz. II. 131. | nyK. *küäm* RAM. 60. kP. *küam* SZIL. 92. kUr. *küeš* PORK. 47. kUr. *küšš* (part.) WICHM. 237. «fő, sül, érik» ~ kUfa *küjšö* (part.) PAAS. KSz. II. 206. | nyK. *lüáš* RAM. 72. ~ kP. *lüja* GEN. 18. 21. és *lüa* 11. «lő», *lü(j)ena* «lövünk» 11; *lü(j)en* «lőve» 14. | kP. *üedam* «tisztel, dédelget» SZIL. 267. ~ kP. *üjedam* id. SZIL. 268.)*

114. A legtöbb esetben nemcsak kiesik valamely mássalhangzó, hanem ezzel együtt járhat két szótag egyesülése is:

a) *j* kiesése: nyK. *kek* «wildpret, wilden vögel» RAM. 44. ~ kP. *kajək* GEN. 62. kM. *kājīk*, kUr. kCar. *kājək* WICHM. FUF. VI. 31. kCar. *kajk* PORK. 15. «vad (állat v. madár)» | nyK. *keáš* RAM. 44. *kem* 184. *kejem* 172. «megy» ~ kP. kCar. *kajem* id. GEN. 1. PORK. 13.

b) *γ* kiesése: kP. *kuβa* «öregasszony» GEN. 1. nyK. *kšβā* «nagnéni» RAM. 61. kE. *ku-avaj* «nagyanya» BUD. CserSz. 26. kUr. *kuaβa* «öregasszony» WICHM. 215. < kP. *kuγo* «nagy» + *aβa* «anya» | nyK. *kua kā*, *kua'ki* (voc.) «az atya testvérnénje» RAM. 57. kE. *ku-akaj* BUD. CserSz. 26. «nagnéni» < kP. *kuγo* + *aka*, *akaj* «néni» | kP. *ku-ača* «nagyatya» GEN. 59. < *kuγo* + *ača* «atya» | kP. *kueče*, *kueče* GEN. 95. kUfa *kueče* PAAS. KSz. II. 204. kUr. *kuγè,tšš* WICHM. 209. «húsvét» < *kuγo* + *keče* «nap» | kP. *tače* GEN. 55. kCar. *tačə* PORK. 13. kUr. *ta,tšš* WICHM. 241. «ma» ~

*) Valószínűleg az *-u* után is így volt, vö. kP. kCar. *muam* SZIL. 127. PORK. 9. nyK. *moam*, *-aš* RAM. 79. «talál» (~ md. E. *mujems*, M. *mujəms* id. finn *muistaa*, észt *moistma*, vepsz *mujada*, olon. *muj-a* PAAS. MChr. 487.)

nyK. *tayats*⁵ id. RAM. 141. | kCar. *tudəcən* «abból» PORK. 17. < *tudərcən* PORK. 16. | nyK. *ana, ada* RAM. 1. kCar. *ona* PORK. 57. kP. *ona, oda* tagadó ige (l. ott) plur. 1. és 2. sz. < kCar. *oɾəna* PORK. 35. *oɾəda* PORK. 36.

c) *β* kiesése: nyK. *lutskə* RAM. 71. kP. *lučko* SZIL. 116. «tizenöt» < nyK. *lu* «tiz» + *βəots* «öt» + *ke* «-vel, együtt» | kP. *šəl* SZIL. 220. kUfa *šəl* PAAS. s-laute 29. kM. *šil*, kUr. kCar. *šəl*, nyJar. nyK. *šəl* WICHM. FUF. VI. 18. «hús» (vö. mdE. *šivél*, mdM. *šivel, šivəl, šəvəl* id. PAAS. s-laute 29. | kP. *šun* GEN. 23. kM. kUr. kCar. nyJar. nyK. *šun* «agyag» WICHM. FUF. VI. 34. (vö. mdE. *šovoń, souń*, mdM. *šovəń* id. PAAS. s-laute 41.)

d) *n* kiesése: kP. *maldales* < *manaldales* «mondogat» GEN. 72. | kP. *nəngajəm* SZIL. 132. nyK. *nəngə-əs* RAM. 86. kCar. *nəngajəna* (plur. 1. sz.) PORK. 48. «vísz» < kP. *nalən* «vevén» + *kajəm* «megy» || kP. *mlam* GEN. 22. 51. < kP. *məlam* GEN. 1. 2. nyK. *m^əläm* RAM. 79. < kP. *młanəm* GEN. 39. 51. kCar. *malnəm* PORK. 2. 3. kP. *məlanəm* GEN. 63. kCar. *məlanəm* PORK. 8. 11. nyK. *məlä'nəm* RAM. 79. < kCar. *məylanəm* PORK. 40. nyK. *məlä'nəm* RAM. 79. «nekem» | nyK. *lät* RAM. 146. kUfa *talat* PAAS. KSz. II. 201. < kCar. *talnet* PORK. 2. 21. kUfa *talanet* PAAS. KSz. II. 206. kP. *talanet* GEN. 66. kUfa *təlanet* PAAS. KSz. II. 125. kUr. *təlanet* WICHM. 210. nyK. *təlä'net* RAM. 87. 176. *təlä'net* RAM. 85. < nyK. *tənlä'net* RAM. 146. (L. még *ške* «maga» dat.-át.)

e) *m* kiesése: kCar. *tolme'ggəna* «jövetelünk után» < *tolmə* + *me'ggə, šəndəme'ggə* «letevés után» PORK. 15.

f) *š* kiesése: nyK. *šəm* RAM. 140. kUr. *šəm* 234. kCar. *šəm* PORK. 47. kP. *šəm* GEN. 27. «hét» ~ kP. *šəšəm* GEN. 40. (elavult), kM. *šišim* WICHM. FUF. VI. 20. id. (vö. mdE. *šiš'em, šiš'im*, mdM. *šiš'əń* id. PAAS. s-laute 40.)

g) *z* kiesése: kUr. *ərβə šəməłš* «fiúk» WICHM. 208. (vö. kUr. *ərβəzə* «fiatal» WICHM. 229.

h) A fgr. **ð* hang kiesése: kP. *βəm* SZIL. 280. nyK. *βim* RAM. 14. «velő» (vö. md. *udine, uđene* id.) | kP. *omo* GEN. 69. kCar. *omə* PORK. 25. nyK. *om* RAM. 91. «alvás, álom» (vö. md. *udomo* id. E. *udoms*, M. *uđəms* «aludni» PAAS. MChr. 1172. sz.) stb. | kP. *šüm* GEN. 78. kCar. *šüm* PORK. 25. kUr. *šüm* WICHM. 241. nyK. *šüm* RAM. 138. «szív» (vö. f. *sydän*, gen. *sydəmen* id. md. E. *sedej, sedej*, M. *sedü* id. PAAS. MChr. 847. sz.).

c) Mássalhangzócsoportokban.

115. 1. A *kš* hangcsoportban, többtagú szóban a *k* kiesett: kP. *kandaše* GEN. 49. kŪr. *kandaš* WICHM. 223. kCar. *kandaš* PORK. 26. 50. ~ nyK. *kändä'kšə* RAM. 42. kE. *kandakše*, *kandakš* BUD. CsT. III. 436. «nyolcz» | kP. *indeše* GEN. 58. *indeš* GEN. 57. kŪr. *indeš* WICHM. 230. kCar. *indeš* PORK. 18. 26. ~ nyK. *nde'kšə* RAM. 21. kE. *indikš*, *indikše* CsT. III. 436. «kilencz» | nyK. *ləšä'ngə*, «előbb, nem rég» RAM. 68. ~ nyK. *ləkšä'ngə* id. RAM. 68.

Régibb szövegekben gyakrabban megvan még a *kš*; pl. kE. *vara'kš* «héja» BUD. CserSz. 78. ~ kP. *βaraš* «sólyom» GEN. 5. kCar. *βaraš* «ölyv, héja» PORK. 23. 51. nyK. *βär'äš* «ölyv» RAM. 12. (vö. zürjP. *variš* «habicht» GEN. OP. 31.) | kE. *vijakše* BUD. CserSz. 80. ~ kP. kCar. *βijaš*, *βiaš* SZIL. 281. nyK. *βiaš* RAM. 14. «egyenes; őszinte, becsületes» | kE. *kuakš* BUD. CserSz. 26. ~ kP. *kuas* GEN. 32. kŪr. *kuas* WICHM. 220. nyK. *ku'aš* RAM. 57. «zátony; sekély» | *lülä'kš* (ТРОИЦКIJ) SZIL. 117. ~ nyK. *lü'läš* RAM. 72. «orsókarika» | *loma'kš*, *noma'kš* (ТРОИЦКIJ) SZIL. 115. 138. ~ kP. *lomaš* SZIL. 115. nyK. *na'mäš* RAM. 85. «pózna, sövénylécz» | kE. *omakš* BUD. CserSz. 10. ~ kP. *omas* SZIL. 146. nyK. *a'mäš* RAM. 3. «sátor, kunyhó» | nyK. *pandakš* Lex. comp. Petropol. BUD. CserSz. 73. ~ kP. *pondaš* GEN. 2. kŪr. *pondaš* WICHM. 212. nyK. *pa'ndaš* RAM. 95. «szakáll» (vö. mdE *pondakš* «zottig» PAAS. FUF. II. 120.) | kE. *püžakš* BUD. CserSz. 77. ~ kP. *pəžaš* SZIL. 169. kŪr. *pəžaš* WICHM. 217. kCar. *pəžaš* PORK. 8. nyK. *pəžä's* RAM. 113. «fészek» || kE. *pulukš* «felső kar» BUD. CserSz. 76. ~ kP. *pulaš* «hónalj, váll» SZIL. 182. nyK. *pu'lš* «váll» RAM. 106. | kE. *šüdükš* BUD. CserSz. 50. ~ kP. *šüdəš* GEN. 48. kUfa *šüdəš* PAAS. s-laute 45. kM. *šü'dnš* WICHM. FUF. VI. 21. «abrinces» || kE. *kudakšam* «levetkőzik» BUD. CserSz. 28. ~ kP. *kudašam* SZIL. 94. nyK. *kəda'saš* RAM. 61. id. || kE. *jükštö* «hideg» BUD. CserSz. 37. ~ kP. *jüštö* GEN. 58. kCar. *d'üštə* PORK. 16. nyK. *üštə* RAM. 161. id. | kE. *jükštülam* «fürdik» BUD. CserSz. 37. ~ kP. *jüštalam* id. GEN. 71.

Ez a hangváltozás végbement az *-aš* kicsinyítő képzőn (l. 126., a hol a teljesebb hangalakúak is idézve vannak), az *-aš* infinitivusi képzőn, s az *eš* lativusi (illetve locativusi) ragon.

Egytagú szókban ellenben megmaradt a *kš*, pl. *mokšs* «máj» | *mükšs* «méh» | *pükšs* «mogyoró» | *šekš*, *šäkšs* «epe» | *šukšs* «féreg». (Több példát l. 76.)

2. A nyK.-ban a *k* nagyon gyakran kiesik mássalhangzó előtt; pl. *ik* «egy»: *i βäten* «egy asszonyé» RAM. 180. | *kok* «kettő»: *ko-βeð²ra* «két akó» RAM. 13. | *kek* «madár»: *keβ²la* «madarak» RAM. 84. | *mešäk* «zsák»: *mešälän* «zsáknak» RAM. 171. *mešäkitsän* «zsákból» RAM. 68. | *βoits²äk*: *βoits²-leβäs* «lejtős tető» RAM. 15. | *a ĩarat* «nem szeret» (< *ak*) RAM. 202. | *lämä²-käž* (< **läktmä²käž*) «mikor elment» RAM. 178.

A többi nyelvjárásokban a következő esetekben veszett el a *k*: a) kP. *kolo* SZIL. 86. kUr. *kölš* WICHM. 214. kCar. *kolš* PORK. 2. 40. nyK. *kolš* RAM. 52. «hús» (< *kok* «kettő» + *lu* «tíz»).

b) A kP.-ben a tagadó igeragozás jelen idejű 3. személyében, de nemcsak mássalhangzón kezdődő igék előtt, hanem vocalis kezdetűek előtt is. Példákat l. ott.

c) Az *-am* ragos igéknél a szó végén vagy két mássalhangzó közt; pl. kUr. *košš* WICHM. 209. kCar. *koč* PORK. 8. nyK. *kašš* RAM. 1. «egyél» | kCar. *ok koč* PORK. 22. nyK. *ak kašš* RAM. 174. «nem eszik»; kP. *oγət koč* GEN. 33. (és nyK. *akkatšeb* WIED. 149. «nem esznek» | kP. *kočšo* GEN. 54. nyK. *ka²ršš* RAM. 172. «egyék» | kUr. *košša* «egyetek» WICHM. 239. | kUr. *koššš* «evő» WICHM. 233. | kCar. *kočšaš* PORK. 51. nyK. *ka²ršaš* RAM. 172. «a mit meg kell enni» | nyK. *karte* «evés nélkül» RAM. 126. | kUr. *koššmä* WICHM. 243. nyK. *ka²rmä* RAM. 36. «a meg-evett» | kUfa *kočna* «ettünk» PAAS. KSz. II. 131. | nyK. *karnem* «enném» WIED. 140. *ka²r²nèt* «ennél» RAM. 36.*) (kP. *kočkam*, kUr. *košškam*, nyK. *kašškam* «eszik») || *kuškam* «nő»: kCar. *om kuš* «nem nőttem» PORK. 51. | kCar. *kušmä* «a hol növekedtem» PORK. 42. | nyK. *kušna*, *kušta* «nőttünk, nőttetek» RAM. 59. || nyK. *māškam* «mos»: *muš* (o: *māš*) «moss!» WIED. 145. | *ammuš* (o: *am-māš*) «nem mosok» WIED. 149. | *māšna*, *māšta* «mostunk, mostatok» RAM. 83.

3. A *t* a szó végén lekopott: a) *ik* «egy» (vö. főnévi alakját: kP. *ikte* GEN. 49. kCar. *iktə* PORK. 10. nyK. *iktə* RAM. 25.) |

*) Vö. még: kUfa *kočəš* «étel» PAAS. KSz. II. 206. *kočəšet* «ételeled» 130. | kUr. *košššəž* «étele» WICHM. 244.

kok (főnévi alakja: kP. *koktat* GEN. 16. kCar. *koktat* PORK. 40. nyK. *koktā* RAM. 52. *koktāt* RAM. 25.)

b) *-am* ragos igéknél a szó végén vagy két mássalhangzó közt; pl. nyK. *kerdām* «bír, -hat»: *keršā* imp. sing. 3. sz. RAM. 208. (de: kP. *kertše* GEN. 52. kCar. *ke'tsə* PORK. 30.) | *ker^tnā* præt. plur. 1. sz. | *ker^tmem* part. præt. + 1. sz. birtokrag RAM. 188. || kP. *koštam**) «jár»: *koššo* «járó» GEN. 14. | *košmo* part. præt. GEN. 14. || K. *lektem*, nyK. *läktām* «kimegy»: kCar. *lek* «menj ki!» PORK. 3. | nyK. *at-läk* «nem mégy ki» WIED. 149. | kP. *lekše* «menjen ki!» GEN. 78. | kCar. *lekšə* PORK. 36. kP. *lekše* «kimenő» GEN. 59. | kCar. *lekma* part. præt. PORK. 57. kP. *lekmem* id. + 1. sz. birtokrag GEN. 15. nyK. *läməkəžə* (< **läktmäkəžə*) id. + lativusi rag + 3. sz. birtokrag RAM. 178. | kP. *lekmaš* «kimenés» GEN. 48. | kCar. *le'kna* «kimentünk» PORK. 10. | nyK. *läknem* «kimennék» CASTR. 39. (vö. *läktəom* «kijöttem» RAM 187. [de: kP. *lektəm* GEN. 6. kCar. *le'ktəm* PORK. 11.] | kP. *leḡaldem* GEN. 79. kUr. *leḡāldaleš* WICHM. 218. «fölkkel, fölmegey» [de kP. *lektādaleš* GEN. 63.]) || K. *luktam*, nyK. *läktam* «kivisz»: kCar. *ona luk* «nem visszük ki» PORK. 35. (vö. nyK. *a ləkep* «nem viszik ki» RAM. 183. *neməorəom ləḡen n-gatškāt* «isst man gerstengrütze» RAM. 204.**) | kP. *lukmo* part. præt. GEN. 73. | kCar. *lukna* «kivittünk» PORK. 14. || *puštam* «megöl»: kE. *puššo* «ölő» BUD. CserSz. 75. nyK. *puš^tnežə* «meg akarja ölni» RAM. 206. nyK. *pušnežt* (o: *pušnešt*) «meg akarják ölni» WIED. 140. (de *puštnem* «meg akarom ölni» REG. CserM. 676.) || kP. *šoktam* «szital»: *šokmaš* «szitalás» GEN. 47. || nyK. *šolštam* «lop»: *šolšmaš*, *šolšt^tmaš* «lopás» RAM. 135.

4. Az affricaták második eleme kiesik, ha utána mássalhangzó következik; pl. kP. *kotmo* (és *kočmo*) «megevett» GEN. 57. | kE. *kotna* «ettünk» REG. CsM. 859. (de: kUfa *kočna* PAAS. KSz. II. 131.) | kP. *kotneže* (és: *kočneže*) «meg akar enni» GEN. 3. | kP. *kotsa* (pro *kočsa*) GEN. 24. kCar. *kotsa* (< **kočšsa*) PORK. 49. «egyetek» || kUfa *kutkəš* PAAS. s-laute 28. «sas» ~ nyK. *kulš^tkəž* id. RAM. 59. | kP. *toletta* «töletek» (pro: *toleč-ta*) GEN. 56.

*) kP. *korštem* «fáj»: *koššaš* part. instans. GEN. 20.

***) Vö. még nyK. *ḡaḡltes* «lehull, kergét elveszti a fa» (< *ḡa'ktām* «lehéjaz, lehánt») RAM. 9.

61. | kP. *koltořetta* «űzzétek el» GEN. 55. | kP. *puřetta* «adhatok» GEN. 56. | kP. *saklořetta* «örizzétek» GEN. 57. | kE. *tolget'na, tolget'ta* «jőjjenek, jőjjetek» BUD. CsT. IV. 80. || kE. *ia'-ša'møtten* (és *ia'-ša'møcten*) «az ördögökkel» PORK. 2. || kP. *tølmøtten* GEN. 61. kUfa *tølmøtten* «tolmácsolva» PAAS. KSz. II. 130. (vö. kP. *tølmáč* «tolmács» SZIL. 249.)

5. Orrhang a következő példákban vész el, mindannyiszor torokhang előtt: kM. *tšü'ktsü-γi's*, kÜr. *tšü'ktsü-γü's* «kén» (tkp. «zöld v. sárga gyanta» WICHM. FUF. VI. 32. kCar. *cü'kšø kaik* PORK. 20. ~ kCar. *cü'gkšø kaik* PORK. 16. «zöld harkály» (tkp. valószínűleg «zöld madár»*) | kP. *mořer* GEN. 72. kUfa *mořer* PAAS. KSz. II. 127. kCar. *mořer* PORK. 30. ~ nyK. *mongør* RAM. 79. «test, oldal» (vö. votj. *mugor, migor* WICHM. VVok. 57. zürj. *migør* VVok. 78. «körper, gestalt») | kÜr. *tü'yalęš* WICHM. 207. ~ kCar. *tü'yalam* PORK. 11. nyK. *tü'gäläm* RAM. 147. «kezd» | nyK. *säk'šä'lø*, nyJar. *šøřazü'lø* WICHM. FUF. VI. 37. kP. *šøņšale* SZIL. 222. ~ kUfa *šøņšale* PAAS. s-laute 67. kM. *šü'šä'lø*, kÜr. kCar. *šøņšä'lø* WICHM. FUF. VI. 37. «gyík».

6. Az *l* kiesik a) a kÜr. kCar. nyK.-ban határozószók és névutók lativusi és ablativusi alakjaiban; pl. kCar. *ümba'kø* PORK. 16. *ümbak* PORK. 46. «-ra»; kCar. *ümba'c* «-ról» PORK. 1. (vö. kP. *ümbalke* GEN. 71. *-mbalč* GEN. 1.) | nyK. *βø'køø* RAM. 92. és *βø'lkøø* RAM. 208. «-ra» (vö. *βø'lnøø* «-n» RAM. 71. *βø'l'βäl* «fölszín» RAM. 18. | kÜr. *jø'mäkøø* WICHM. 206. kCar. *d'ümakøø* PORK. 45. «alá» (vö. kCar. *toškaltš* *d'ø m a l* «a lépcső alatt levő» PORK. 37.) | nyK. *l'βäkøø* «alá» RAM. 74. *l'βäts* «alól» RAM. 74. (vö. *l'βäl* «alsó» RAM. 74.) | nyK. *əlβäkøø* és *əlβälkøø* «alá»; *əlβäts* és *əlβälts* «alól» (vö. *əl'βäl* «alsó») RAM. 20. | kÜr. *önd'žökøø* «elé» WICHM. 235. *önd'žöts****) WICHM. 209. nyK. *andžöts* RAM. 7. «elöl» (vö. kÜr. *önd'žöl* «eleje vminek» WICHM. 228.) | kCar. *šøņgø'køø* PORK. 16. *šøņgak* PORK. 52. és *šøņgø'lkøø* PORK. 19. «mögé»; kÜr. *šøņgetš* WICHM. 215. kCar. *šøņgø'c* PORK. 10. «mögött, után» (vö. kÜr. *šøņgel* «mögötte, túl levő» WICHM. 219.) | nyK. *šaik*, *šaikøø* «mögé»; *šäitsøn* «mögül» (vö. *šäi'l* «hátsó») RAM. 125. | kÜr.

*) PAAS. szerint *cü'ngem* «csip» ige igeneve. FUF. II. 188 jegyzet.

**) kUfa-ban is *önž'öč* PAAS. KSz. II. 131.

pokšsek WICHM. 240. kCar. *pokšek* PORK. 45. nyK. *pokša'kê* és *pokša'lkê* RAM. 102. «közepébe»; kUr. *pokš'etš* WICHM. 216. kCar. *pokšec* PORK. 54. nyK. *pokša'tsən* RAM. 102. «a középén végig» (vö. kUr. *pokš'el* «középe vminek, középén levő» WICHM. 228.) | kCar. *kədač* «közepéből» (*kədal* «dereka a testnek, lágyék; közepső rész») PORK. 54. | kCar. *küdək* «mellé» PORK. 6. *küdüč* (ö: *küdətš*) «mellől» REG. CsM. 111. (vö. kCar. *küdəla'n* «mellé» PORK. 21.) | nyK. *pekə* és *pelkə* «felé»; *pets*, *petsən* «felől» RAM. 99. | nyK. *pakə* «-n túl», *patsən* «-n túlról» (vö. *palnə* «-n túl» RAM. 95.

b) A kE. és nyK.-ban a *-mə*, *-mə* végü igenéven előforduló *-kə*, *-kə* lativusi rag is e szerint eredetibb *-lkə*, *-lkə*-ből lett, melyben az *-l* elem azonos a *-lan*, *-lən* és *lets* ragok első részével (vö. finn *-lle* < **len*, *lla* < *lna* és *lta*). — L. 153.

c) Az *lm* hangcsoportból kiesett az *l* az egész cseremiszségben; pl. K. *kum* GEN. 4. WICHM. 219. nyK. *kəm* RAM. 61. ~ md. M. *kolmä*, E. *kolmo* PAAS. MChr. 267. sz. finn *kolme* stb. MNyh.⁴ 22. | nyK. *šinžä* (RAM. 133. *šinžä* és *šinžä*), nyJar. *šinžä*, kUr. *šinžä*, kM. kCar. *šinžä* WICHM. FUE. VI. 23. 24. kP. *šinža* SZIL. 217. kUfa *šinžä* PAAS. s-laute 34. «szem» ~ md. E. *šelnə*, *šelnə* PAAS. MChr. 858. finn *silmä* stb. MNyh.⁴ 25.

d) PAASONEN (s-laute 34.) szerint még a következő két példában esett ki az *-l*: kUfa *šorem* PAAS. s-laute 34. kP. *šorem* és *šörem* SZIL. 224. 226. kCar. *šorem* PORK. 2. és *šörem* PORK. 21. kUr. *šorə* WICHM. 215. nyK. *šaljem* RAM. 126. «áll» és *šara'lam* RAM. 125. «megáll» (vö. votj. M. *šilni*, G. *šilnī* «áll», G. *sultnī*, M. J. *sultini*, J. *suutini* «föáll» WICHM. VVok. 58. zürj. I. *sulōni* [*< sulalni*] uo. zP. *sulalni*, *sultini* id.) | nyK. *šəβem* «köp» RAM. 140. (Vö. mdM. *šelge*-, mdE. *šelge*-, *šälgy*-id. E szerint a *β* is régibb *γ*-ből való, tehát: **šürem*, **šülyem* volt az ige eredetibb alakja. Vö. kUfa *šüβəl-βüt* PAAS. s-laute 33. nyK. *šəβəl* RAM. 140. «nyál» < **šüül*, **šüyl* < **šülγ* ~ mdM. *šelgä*, mdE. *šelge*, *šälgä* id.; finn *sylki*, gen. *syljen*; eszt *sül'g* id.)

7. Az *r* csak néhány esetben ugrik ki: kE. *koštem* «fáj» BUD. CserSz. 23. nyK. *kaštaraš* «megsebesít, megbetegít» RAM. 40. ~ kP. *karštem* GEN. 51. nyK. *karštaš* RAM. 39. «fáj» | nyK. *kuštem* RAM. 59. kP. *kuštem* SZIL. 102. kCar. *kušta* PORK. 26.

«tánczol» ~ kUr. *kuršten* «tánczolja» WICHM. 213.* | kE. *ketam* «bir, -hat» BUD. CserSz. 20. kCar. *om yet* (tagadó rag. praes. sing. 1. sz.) PORK. 26. *kettama* (fosztó képzővel) PORK. 27. ~ kP. *kertam* GEN. 50. nyK. *kerdüs* RAM. 45. id. | kP. *tene* GEN. 4. kUfa *tene* PAAS. K Sz. II. 201. kCar. *tena* PORK. 34. kUr. *tenē* WICHM. 206. nyK. *tonā* RAM. 147. «-nál, hosszában, -kor, -vel stb.»; kUfa, kP. *teke* PAAS. K Sz. II. 205. GEN. 3. nyK. *tokā* RAM. 147. «-hoz»; kUr. *teṭṣ* WICHM. 240. kCar. *teč* PORK. 26. (de nyK. *tortsān* RAM. 148. kP. *tercān* GEN. 31. «-tól»); kE. *deran* BUD. CsT. III. 454. nyK. *toran* RAM. 148. «-hoz»; kP. *kaje terket* «menj haza» GEN. 8. (Alapszava CASTRÉN és BUDENZ szerint azonos a votj. *dor*, *dur*, zürjI. *dor* «rand, seite» szóval; vö. votj. G. U. *dorē*, *dore*, *dure*, M. J. *dorj*; zürjI. *dore* «zu» | votjG. *dorin*, *durin*, J. *dorin*, MU. *durin*, zürjI. *dorin* «bei, an, neben» WICHM. VChr. 51.)

Hosszú mássalhangzók megrövidülése.

116. 1. Az *s* és *ž*-re végződő főnevek az *-škə* lativusi és *-šta* locativusi ragos alakjában; pl. kUr. *muṭšāš* «vég»: *muṭšāškə* WICHM. 240. | kP. *pomaš* «kebel»: *pomašte* GEN. 63. kCar. *pomašte* PORK. 11. | kP. *pundaš* «fenék»: *pundaške* GEN. 53. *pundašte* GEN. 17. kUr. *pundaštə* WICHM. 212. || kUr. *kormāž* «marok»: *kormāškə* WICHM. 214. | kCar. *ōrdəž* «oldal; félreeső, idegen»: *ōrdəškerak* «kissé félre» PORK. 9. nyK. *ōrdəštə* «oldalt» RAM. 190. (de vö.: kP. *pəžaš* «fészek»: *pəžašəške* GEN. 36. | kUr. *puš* «sajka»: *pušəškə* WICHM. 226. || kCar. *lomāž* «hamu»: *lomāžəštə* PORK. 23. | kP. *mardež* «szél»: *mardežəške* GEN. 54. | kP. *rož* «lyuk»: *rožəško* GEN. 27.)

2. A nyK.-ban a *-t-re* végződő szók fosztó képzős alakjaiban: *βuina'māt* «bűnös»: *βuina'mātəmā* «ártatlan» RAM. 16. | *ia'dam* «kérdez»: *ia'te*, *iate'ok* «kérdezés nélkül» RAM. 26. (~ kE. *jotte* REG. CsM. 124.) | nyK. *īlataš* «éget»: *īlātəmā* «nem égett» | nyK. *kit* «kéz»: *kītəmə*, «kezetlen» RAM. 214. (~ kP. *kittəme* GEN. 48. kUr. *kittēmō* WICHM. 213. kCarM. *kəttəmə*

*) Lehet, hogy az *r* újabb betoldás; vö. md. *kistan*, *kisčan*, mdM. *kštan*, *kštija'n* (meth.) id. ML. 54.

PORK. 24.) | *kodam* «marad»: *kote* «nem maradt» RAM. 185. (~ kE. *kotte* REG. CsM. 554.) | *lüdäm* «fél»: *lütä_omä_o* «nem félénk, bátor» RAM. 72. | *tot* «íz»: *to'tämä* «ízetlen» RAM. 148. | *tserot* «sor»: *tserote'ok* «soron kívül» RAM. 151. (de: *kuat* «erő»: *kuattämä* «gyöngye, erőtlen» RAM. 57.)

Azután még a következő esetekben: nyK. *βä_o'tar* «a víz széle, küstenland» (= *βä_ot* «víz» + *tär* «szél») RAM. 19. | nyK. *tsero'tonä* «sorban, sor szerint» (= *tse'rot* «sor» + *tonä* «-vel» RAM. 151.

3. *l* ebben az elhomályosult összetételben: nyK. nyJar. *ja'lapa* (< **jal-lapa*) «fussblatt» WICHM. FUF. VII. 42. (vö. nyK. *ja:llapa* «fusssohle» RAM. 27.)

4. Ide lehet venni a nyK. *ng* ~ nyJar. K. *η* megfelelést is; pl. nyK. *ängər* RAM. 7. ~ kP. *eper* SZIL. 32. «folyó, patak» | nyK. *βängäs* RAM. 12. ~ kP. *βanem* GEN. 5. «leselkedik, figyel, örködik» | nyK. *βingə* RAM. 14. ~ kP. *βene* SZIL. 180. kCar. *βenə* PORK. 14. | nyK. *tšängem* ~ kM. *tšoném*, kUr. kCar. *tšoném*, nyJar. *tsänem* WICHM. FUF. VI. 31. kP. *čonem* SZIL. 26. «ácsol» | nyK. *tšongeštém* ~ kM. *tšonestém* WICHM. FUF. VI. 28. kP. *čoneštem* SZIL. 26. «repül» | nyK. *ngəž* RAM. 21. ~ kP. *enəž* SZIL. 32. kCar. *enež* PORK. 39. «eper» | nyK. *iängəž* RAM. 28. ~ kP. *jongəž*, *jonež* SZIL. 57. GEN. 43. kCar. *d'onež* PORK. 17. «íjj» | nyK. *iängəžaš* «rág, kérődzik» RAM. 28. ~ kP. *jongəzem* «öröl» GEN. 49. *jongžem* «rág» SZIL. 57. | nyK. *karangas* RAM. 38. ~ kP. *korayam* SZIL. 88. «útról letér» | nyK. *patšängas* «sich wälzen, werfen» RAM. 97. ~ kP. *počayam* «lever» SZIL. 169. | nyK. *šingem* RAM. 133. ~ kUfa *šayem* PAAS. s-laute 22. «befér» (< kaz. *sěj-* «hineingehen, raum finden», *sějšš-* id. csuv. *šönšš-*, alt. *šəη-* id.). — L. még a K. *-ay*, nyK. *-ang*, *-äng* képzős denominális igéket.

Hangátvetés.

117. Mindössze néhány szóban fordul elő: kP. *joškar* GEN. 59. kCar. *joškar* PORK. 58. *d'oškar* PORK. 27. «vörös» ~ kE. *jokšarge* id. BUD. CserSz. 34. nyK. *jakššəryš* «vörös, tojássárga» RAM. 27. (vö. md. *jakštere* «vörös» PAAS. ML. 89.) | K. *küška* «magas» (Uf. 22. Car. 21.) SZIL. 102. ~ kP. *küško* id. SZIL. 96. | kP. *mukšo* GEN. 31. ~ kP. *mučko* GEN. 6. kUfa *mučko* PAAS.

II. 130. kCar. *muckə* PORK. 38. nyK. *mā-tškə* RAM. 84. «végig, hosszát» || kP. *uməša* GEN. 36. *umša* SZIL. 270. kCar. *umša* PORK. 25. ~ nyK. *əšma* RAM. 165. *šma* RAM. 134. «száj» || nyK. *šist, sist* ~ *šits, sits* «ülj le» RAM. 133. (*šindzəš, sindzəš* imp.-a) || kP. *jothke* SZIL. 58. ~ nyK. *ia-ktə* RAM. 27. «-ig» || kCarM. *ola* PORK. 4. ~ kCarU. *oile'n* (part.) PORK. 17. kP. *ojla* GEN. 8. *ojla* GEN. 64. «beszél» | kP. *ulan* (< *ujlan*) «vajnak» GEN. 36. | kUfa *šolno* (< *šojalno*) «mögött», *šolko* (< *šojalko*) «mögé» PAAS. s-laute 72. | kCar. *orlem* «elválik» PORK. 10. 32. ~ kP. *ojarlem* id. SZIL. 143. || nyK. *pəne'ɾə* RAM. 100. ~ TROICKIJ *pəgene* «kölyökkutya» SZIL. 167. || nyK. *mänmän* RAM. 2. ~ kP. *nemnan* GEN. 6. kCarM. *nemnan* PORK. 36. 39. kCarU. *memnan* PORK. 35. «mienk» (*mä* «mi» plur. gen.-a) | kP. *tunemam* SZIL. 261. kCar. *tunemaš* PORK. 12. ~ nyK. *təmənəš* RAM. 156. «tanul, megszokik» || kP. *nörtmō* «halikra» SZIL. 138. ~ nyK. *mörtne* CASTR. || nyK. *ketsältälä'rəš* ~ *ketsältäräləš* (fakt. < *ketsältäləš* «ein wenig hängen») RAM. 15.

Átmeneti hangok.*)

118. Orrhang után gyakran van átmeneti hang, ha rés-hang követi; pl. nyK. *ke'mblä* «muss man gehen» RAM. 172. | nyK. *alək-an^džəmb^bla toľmə šoes* «el kell mennem a rétet meg-nézni» RAM. 172. | nyK. *šudə šaləmb^bla keiem* «kaszálni megyek» RAM. 172. || kUr. *əřtan^džə* «kakasa» WICHM. 235. | nyK. *əřbeze-län^džə* «gyermekének» RAM. 174. | nyK. *tədən^d-iakte* «addig» RAM. 27. | nyK. *maɣan^dəjažo ip⁹š* «mily jó illat» RAM. 161. | nyK. *pašen^t-šindzənet* «es wimmelt» RAM. 97. | *tolənt^t-šonam* «meg-érkeztem» (tkp. «jövén értem») RAM. 134.

Orrhang után keletkezett hang magánhangzó előtt is: nyK. *lo'mbəž* «hamu» RAM. 70. (de: lomož NyK. VI. 194.) ~ kP. *loməž* GEN. 22. kCar. *lo'məž* PORK. 23. id. | nyK. *ombəštə* «álomban» (vö. *om* «álom») RAM. 92. *ompušišta* (TROICKIJ) SZIL. 146. | kP. *rümbalyem* «szürkül» SZIL. 191. ~ nyK. *rə,məľrəš* id. RAM. 115. | kUr. *tümbörzə* «dobos» WICHM. 229. ~ nyK. *təmə^orzo* id. (< *təmə^or* «kis dob») RAM. 156.

PAASONEN szerint átmeneti hang van még ebben a két

*) A hiatustöltő *j*-ről l. 113. jegyz.

szóban is: nyK. *šār'ne* RAM. 129. kUfa *šart'ne* PAAS. s-laute 106. «fűzfa» (vö. f. saarni, lív *sārna*, sarn PAAS. s-laute 106.) | nyK. *šört'ne* RAM. 136. kP. *šört'no* GEN. 229. kUfa *šört'no* PAAS. s-laute 26. kM. *šörd'no* WICHM. FUF. VI. 21. «arany» (vö. mdE. *šir'ne*, *šir'nä*, M. *šir'nä*, votj. *zar'ni*, zürj. *zar'ni* PAAS. s-laute 21.)

WICHMANN szerint ebben: kM. *koptur'ra* «trocken, hart u. schrumpfig werden (z. b. eine nasse haut)» kUr. kCar. *kopt'ra* (< **kopra*) «rauh, uneben» (vö. zürj. *kopir* «vorragen, bausch, ausbuchtung», *kopira* «krumm, bucklig» | votj. *kupires*, *gubires* «bucklig», *pid-kupiri* «kniebeuge» | mdM. *kop'ar*, *kop'ar*, E. *kop'or*, *kop'ore* «rücken [der obere teil]» PAAS. MChr. 279. sz.).

A hangsúly.

A cseremiszi hangsúly különböző a nyugati és keleti nyelvjárásokban.

119. A nyugatiban*) (nyK. és nyJar.) rendszeren az utolsó-előttin van, a kCar. kUr. és kM.-ben (valószínűleg a kUfa és kP.-ben is, de az ezekből a nyelvjárásokból való szövegeken nincs jelölve a hangsúly) pedig az utolsó szótágon. Pl. nyK. nyJar. *tsa'ma* ~ kUr. kCar. *tšoma'*, kM. *tšoma'*, kMAz. *tšoma'* «csikó» WICHM. FUF. VI. 34. (kP. *čoma* SZIL. 25.) | nyK. nyJar. *tsä'tsä* ~ kUr. *tšäza'*, kCar. *tšä'tšä'*, kM. *tšäza'*, kMAz. *tšäzi'* «gyermekjátékszer, csinos játékszer; csinos, helyes» WICHM. FUF. VI. 34. || nyK. *tša'ngem*, nyJar. *tsä'ngem* ~ kUr. kCar. *tšöng'em*, kM. *tšöng'em* «ácsol» RAM. 31. (kP. *čöngem* SZIL. 26.)

A nyugati nyelvjárásokban még redukált vokálison is lehet hangsúly. Pl. nyK. *š'nzä*, nyJar. *š'ndzä* ~ kUr. *šindzä'*, kCar. kM. *šindzä'* «szem» WICHM. FUF. VI. 23. (kUfa *šinj'a* PAAS. s-laute 34. kP. *šinj'a* GEN. 6.) | nyK. nyJar. *tsər'äk* «fecske» WICHM. FUF. VI. 34. || nyK. *tsə'mem*, nyJar. *tsə'mem* ~ kUr. kCar. *tšum'em*, kM. *tšum'em* «rüg» WICHM. FUF. VI. 32. (kP. *čumem* SZIL. 28.)

120. Ha azonban kettőnél több tagú a szó, s az utolsó-előttiben redukált hang van, a nyugati nyelvjárásokban az ezt megelőző teljes hangra kerül a hangsúly. Pl. nyK. *tsor'ražam* ~

*) L. RAMSTEDT, bev. XII.

kUr. kCar. *tsárꞥāza'm*, kM. *tsárꞥīza'm*, kMAz. *tsárꞥīza'm* «durchdringend schreien, kreischen» WICHM. FUF. VII. 36. | nyK. *mo'ꞥꞥār* «oldal»: *mo'ꞥꞥārā:štā* «oldalón», *mo'ꞥꞥārāštā:šā* «oldalón levő» RAM. XII. — Itt azonban, mivel ennyire előkerül a hangsúly, az utolsóelőtti redukált hangon mellékhangsúly van. — Ellenben ha még az utolsó előtt levő harmadik is redukált hangzós, megmarad az utolsóelőttin a hangsúly; pl. nyK. *tsāꞥꞥārꞥēm* «sich krümmen, sich werfen, sich biegen (z. b. ein feuchtes brett beim trocknen)» WICHM. FUF. VII. 35.

121. A keleti nyelvjárásokban is lehet a hangsúly az utolsóelőtti szótagon, de akkor az utolsó szótag hangzója redukált vocalis; pl. kM. *šere'ꞥgā*, kUr. *šere'ꞥgā*, kCar. *šere'ꞥgā*, nyJar. *šere'ꞥgā* WICHM. FUF. VI. 18. (kUfa *šereꞥꞥꞥe* (!) PAAS. s-laute 51.) | kM. *šimā*, kUr. kCar. *šēmā*, nyJar. nyK. *šimā* «fekete» WICHM. FUF. VI. 18. (kUfa *šeme* (!) PAAS. s-laute 125—6. kP. *šime* GEN. 214.) | kM. *šū'zō*, kUr. kCar. nyJar. nyK. *šū'zā* «fajdkakas» WICHM. FUF. VI. 37. (kUfa *suzo*, *šujzo* (!) PAAS. s-laute 45—6. kP. *šuzo*, *šujzo* (!) SZIL. 239.) | kM. *tšū'tšō*, kUr. *tšū'tšō*, kCar. *tšū'tšū*, nyJar. *tsə'tsə*, nyK. *tšə'tšə* «nagybácsi» WICHM. FUF. VI. 31. | kM. *šö'rmātš*, kUr. *šer'mātš*, kCar. *šö'rmātš*, nyJar. *šö'rmātš*, nyK. *ser'mātš* «fék» WICHM. FUF. VI. 23. (kP. *šörmác* SZIL. 229.)*

122. Kerülhet még előbbre is a hangsúly, ha az utolsóelőtti szótag hangzója is redukált vocalis. Pl. kM. *tšū'tšꞥꞥndō* «sűrű (pl. erdő, fésű)» WICHM. FUF. VI. 28. (kP. *cűckədö* id. SZIL. 27.)

*) KARMASIN értesítése szerint az ily redukált hangból fejlődött szóvégi teljes hangon a kUfában hangsúly van; pl. *kornō* «út» | *möngō* [SZIL. nál = «hátra való, nem egyenlő, hitványabb»] | *tunāktšō* «tanító». — Ellenben, ha nem a szó végén van, s így megmaradt redukált hangnak, akkor előbbre kerül a hangsúly; pl. *mo'dāš* «játék» | *šo'stār* «ág, seprű».

ALAKTAN.

I. A névszó.

A szótó.

123. A cseremiszb en a névszók nagy többsége magánhangzóra végződik.

α) A mássalhangzós végű szókon is gyakran van egy redukált hang, ha a rag vagy képző consonanssal kezdődik. Pl. kP. *jol*, nyK. *ial* «láb»: kUr. *jòlám* WICHM. 217. nyK. *ialám* RAM. 32. «lábat» | kP. *joləšto* «lábon» GEN. 62. || K. *bož*, nyK. *baž* «gyökér, elágazás»: kP. *božen* GEN. 45. kUr. *βòžən* WICHM. 212. nyK. *bažən* RAM. 11. «kétágú».

β) Ha a mássalhangzóra végződő névszó utolsó szótagjában redukált hang van, ez ki is eshetik, ha a következő szótagba teljes hang kerül. Pl. kP. *šuldər* «szárny»: *šuldreš* (lat.) GEN. 74. | kCar. *moγər* «test, oldal»: *moγreš* PORK. 45. | kCar. *kurəm* «életkor»: *kurme's* PORK. 25. — de azért így is: kCar. *tuβər* «ing»: *tuβere's* PORK. 31. | kP. *uγəl* «sarok»: *uγeles* GEN. 58. (és *uγleš* GEN. 11.)

γ) A magánhangzós végű szók közvetlenül veszik föl a ragot és képzőt. Pl. kCar. *šindža-n* «szemé» HÁM. 13. | kUr. *šindža-m* «szemet» WICHM. 210. nyK. *šindža-m* RAM. 43. | kP. *šinža-ske* «szembe» GEN. 66. | kP. *šinža-lan* «szemnek» GEN. 50. | kP. *šinža-γəč* GEN. 57. kCar. *šinža-γəčən* PORK. 7. «szemből»*) || kP. *kue-n* GEN. 76. kCar. *kue-n* PORK. SUS. Aik. III. 122. «nyírfáié» | kUr. *šue-n* «sűrűen» WICHM.

*) Van néhány rokonságot jelentő *a*-végű szó, melynek *-aj*, *-äj* (> *əi* > *i*) végű alakja is van. Ezek SZILASI szerint vocativusok; valószínűleg csakugyan megszólításul szolgáltak az ily alakok eleinte, de most már ragokkal és névutókkal is előfordulnak. Pl. kP. *aβaj* GEN. 5. és *aβa* SZIL. 12. kCarM. *aβəi* PORK. 8. (vö. csuv. *aba*) *aβəjən* PORK. 57. *aβəjn* PORK. 51. (gen.) kCarU. *aβi* PORK. 42. *aβin* PORK. (U.) 44. nyK. *äβi* RAM. 6. «anya» | kP. *kuβaj* GEN. 4. és *kuβa* SZIL. 103. kCarM. *kuβai* PORK. 1. «öregasszony», nyK. *kəβä* «nagynéni, néni» RAM. 61. (< *kuγə* «nagy» + *aβa*) || kP. *ačaj* GEN. 2. *ača* GEN. 27. kCar.

δ) Az *i* és *ü*-végű szók eredetileg nyilván *j*-re végződtek. KARMASIN értesítése szerint pl. az ufai nyelvjárásban az *i* és *ü*-végű szók ma is mind *j*-végűek, de a kP. és kM.-ben is erre mutatnak a meglevő adatok. (L. Hangtan 113.) Ennek következtében e nyelvjárásokban, ha ki is esett a szóvégi mássalhangzó, az *i*, *ü* és a rag között van egy redukált vocalis. A kCar. kUr. és nyK.-ban azonban már a rövidebb tőhöz járul a rag vagy képző közvetlenül. Pl. *pi* «kutyá»: kP. *piən* «kutyául»

acažo (3. sz.) PORK. 21. *acəi* PORK. (M.) 53. *aci* PORK. (M.) 53. (U.) 41. 42. *acəjan* PORK. (M.) 57. *acəin* PORK. (M.) 51. (gen.), *acın* PORK. (U.) 44. nyK. *ätä*, *äti* RAM. 8. «*atyá*», *ätäjet* RAM. 8. *äiäret* RAM. 116. *ätüt* RAM. 174. (kP. *acat* GEN. 27.) «*atyád*» | kP. *kočaj*, *koča* SZIL. 82. kCar. *kočaj* PORK. (M.) 13. *kočajin* (gen.) PORK. (U.) 16. «*nagyapa*» (< *kuřä* «*nagy*» + *aca*, *aca*) || kP. *akaj* GEN. 23. *aka* SZIL. 5. kCar. *akai*, *akəi* PORK. (M.) 6. *aku* PORK. (U.) 41. «*néne*» (vö. csuv. *akka* [folk.] «*néne*» PAAS. CsuvSz. 2.); kP. *akam* GEN. 41. kUr. *akajem*, *akəjem* WICHM. 226. nyK. *äkajem* RAM. 6. «*néném*» | kP. *kokaj* SZIL. 85. nyK. *kua'ka*, *kua'ki* RAM. 57. «*nagynéni*, az apa idősebb testvére; a nagypapa vagy nagymama testvére» (< *kuřo*, *kořä* «*nagy*» + *akaj*, vö. csuv. *kykka* «*anyám öcsöse*, *anyai nagybátya*, *ki az anyánál fiatalabb*) || kP. *izaj* GEN. 6. *iza* SZIL. 42. kCar. *izai* PORK. (M.) 3. (U.) 34. 44. *izajin* (gen.) PORK. 57. nyK. *ʔzü* RAM. 22. «*testvérbátya*, *nagybátya*»; kP. *izam* GEN. 5. kCar. *izaem* PORK. 36. nyK. *ʔzäm*, *ʔzäjem* RAM. 22. «*bátyám*»; kCar. *izaižəm*, *izažo* PORK. 35. kP. *izaže* GEN. 5. *ʔzäžo* RAM. 172. «*bátyja*» | kP. *kuřəzaj* «*öreg*» GEN. 3. (< *kuřo* + *izaj*, vö. csuv. *kyg-äzej* «*anyai nagybátya*» PAAS. CsuvSz. 75.) || kCar. *jəngaj* PORK. (M.) 57. *jəngajin* (gen.) PORK. (M.) 57. *d'əngaj* PORK. (U.) 44. *d'ənga* PORK. 38. nyK. *je'ngä* RAM. 30. «*ángy*, *néne*, *feleség*», *d'əngajem* PORK. (M.) 51. *d'əngaem* PORK. (U.) 39. «*ángyom*» (vö. csuv. *inǵe*, Szp. *jəngə* «*ángy*, *bátyám neje*; *nagybátyám neje*; [megszólításban] *nálamnál öregebb asszony*) PAAS. CsuvSz. 16.) || kP. *kuřskaj* SZIL. 100. kCar. *kuřskaj* PORK. 46. *kuřska* PORK. 2. nyK. *kəřskä* RAM. 63. «*az idősebb nőtestvér férje*».

A mordvinban is megvan; pl. E. *ata*, M. *ate* «*grossvater*, *greis*»: M. *atej* anredeform; auch «*schwiegervater*» PAAS. MChr. 44. sz. | E. *ava* (< csuv. *aba*) «*mutter*; *weib*, *frau*»; *avakaj* dem. anredeform; M. auch «*schwiegermutter*» PAAS. MChr. 46. sz.

Ezekben a *j* török eredetű kicsinyítő és kedveskedő képző. Vö. tat. *ätej* «*atyus*» (*ätä*) | *änej* «*anyó*» (*ana*) | *enej* «*öcsikém*» (*ene*) | *jinej* «*ángyi*» (*jinä*) | *tütej* «*néni*» (*tuta*) BAL. Nyt. 28.

(essivus) GEN. 47. *pim* «kutyát» GEN. 5. (de: kCar. *pim* id. PORK. 23. nyK. *pim* id. RAM. 5.) | kP. *si* «ezüst»: *šion* «ezüstül» GEN. 7. | *i* «jég»: kP. *iəm* «jeget» GEN. 43. (de: nyK. *im* id. RAM. 146.) | *i* «év»: kP. *išken* «évig» GEN. 49. (de: *išken* id. [Ocs. 30.] SZIL. 37.) || *ü* «vaj»: kP. *üəm* «vaját» GEN. 23. (de: nyK. *üm* id. RAM. 47. 161.) | *kü* «kő»: kUr. kCar. nyK. *küm* WICHM. 209. PORK. 2. 22. RAM. 43.)

Valószínűleg ugyanígy áll a dolog az *u*-végű névszókkal is. *j*-végű alakra ugyan csak egyet talált PAASONEN (NyK. XXXVIII. 191.), egy régi nyelvemlékben (*uj* «új», s a kP.-ben is még hosszú *ü* van), de ragozás közben szintén van redukált hangzó a rag előtt. Pl. *lu* «csont»: kP. *luəm* «csontot» GEN. 11. (de: kCar. *lum* id. PORK. 6.) | *pu* «fa»: kP. *puən* «fáé» GEN. 74. *puəm* «fát» GEN. 39. (de: nyK. *pùm* id. RAM. 56. *pum* RAM. 33. 105.)*

ε) Hátravannak még a redukált magánhangzós tövű szók. Ezek végső hangzója a kP. kUfa s részben a kM.-ben teljes hangra változott (I. Hangtan 64—5.), rag előtt azonban megmaradt a redukált vocális. Pl. kP. *keče* «nap»: *kečən* «napé» GEN. 13. | kUfa *kinde* «kenyér»: *kindəm* «kenyeret» PAAS. KSz. II. 126. | kP. *jumo*, kUfa *jumo* «isten»: kP. *juməlan* GEN. 42. kUfa *juməlan* PAAS. KSz. II. 127. «istennek» | kP. *pünző* «fenyő»: *pünžəškö* «fenyőre» GEN. 3. | kUfa *pürö* «kés»: *pürəškö* «késbe» PAAS. Matkakert. 8.

A névszóképzés.

A) Névszóból névszó.

124. *zan* (kUfa *zan* is); nyK. *zan*, *än*. Főnévből képez melléknevet; pl. kUr. *βodaran uškal* «nagyfogú tehén» (*βodar*) WICHM. 243. | kUr. *tšoman βütö* «vemhes kanca» (*tšoma* «csikó») WICHM. 228. | kP. *éonanəm* «élőt» (*éon* «élet») GEN. 48. | nyK. *əmələnn-bär* «árnyékos hely» (*əmələ*) RAM. 165. | nyK. *iän* «eisreich» (*i*) RAM. 24. | kP. *jolan kəlat* «lábán nyugvó magtár» (*jol*) GEN. 77. | nyK. *körə'n-bü* «odvas fa» (*körə* «belső») RAM.

* Képzőben is: nyK. *in* «jégből való» RAM. 24. | nyK. *pün* «fogból való» RAM. 107. | nyK. *lun* «csontból való» RAM. 71. A kP.-ből nincsenek adataim.

56. | nyK. *lāma'n-del* «schneereicher winter» (*lām*) RAM. 73. | kUr. *pa,tšan šorāk* «bárányos juh» WICHM. 228. | nyK. *taɾa'tšē pə,län* «ma felhős [az ég]» (*pə,l*) RAM. 111. | kUr. *poltšan üstem* «gombos övem» (*poltš*) WICHM. 229. | kUr. *taɾanan imiēt* «patkolt lovad» (*taɾan* «patkó») WICHM. 222. | kUfa *üjan šoran kindet* «vajás tejes kenyered» (*üj, šör*) PAAS. KSz. II. 124. — Jelzős főnevekből, pl. nyK. *koɾo' ängän-iamdar* «széles szájú palaczk» (*äy*) RAM. 7. | nyK. *ku'žē-βazan* «hosszú gyökerű» (*βaz*) RAM. 11. | kP. *ši βujan* «ezüst fejű» GEN. 2. | kP. *mo mān βatem čurian ulat?* «mily hasonló vagy feleségemhez» (tkp. «mily feleségem arczú vagy») (*čuri* «arcz») GEN. 28. | kP. *indeš eryan* («kilencz fias») GEN. 57. | kP. *ješan ješəže, iɾan iɾəže šorəkiət* «da weinen gattinnen mit gattinnen, kinder mit kindern» (*ješ* «feleség»; *iɾe* «gyermek») GEN. 61. | kUr. *joškar jolan* «piros lábú» (*jol*) WICHM. 222. | kP. *kuɾo jükan* «nagyhangú» (*jük*) GEN. 18. | kUr. *βitškiž-kəðalan* «sugár termetű» (*kəðal*) WICHM. 230. | kUr. *kandaš koβaštan užɾam* «nyolcz bőrből való bundám» (*koβaš*) WICHM. 240. | nyK. *pelyidän* «félkezű» (*kit*) RAM. 99. | kUfa *šij-küçan* «ezüst karmú» (*küç*) PAAS. KSz. II. 124. | kP. *Marja lüman* «M. nevű» (*lüm*) GEN. 31. | kUr. *porsän melan tüβəɾem* «selyem mellhímzésű ingem» (*mel*) WICHM. 229. | kUr. *nəl neran* «négyorrú» (*ner*) WICHM. 213. | kUr. *küdəɾ oržan* «göndör sörényű» (*orža*) WICHM. 223. | nyK. *šimbandaşan* «fekete szakállú» (*pandəš*) RAM. 95. | kUr. *muš po,tšan* «kóczfarkú» (*po,tš*) WICHM. 213. | kUfa *čünž'e-punan* «mit flitterhaar» (*pun*) PAAS. KSz. II. 124. | kUr. *šara šindžan* «világos szürke szemű» (*šindžan*) WICHM. 223. || nyK. *kəɾə'kšü:än dia'mdär* «tört nyakú palaczk» (*šü*) RAM. 47. | kCar. *ši-šuran* «ezüst szarvú» PORK. 25. | kUr. *püjəɾ-tupan* «görbe hátú» WICHM. 216. | kP. *šəm üdəɾan* «hét leányos» GEN. 57. | nyK. *kəiɾ-üpän* «bodros hajú» RAM. 49.

A többi finnugor nyelv szerint a képző *n*-je eredetibb *ɣ*-ből fejlődött. (L. SET. Festschrift 238. MNyh.³ 101—102. BEKE, Nyr. XXXIX. 125.)

125. Valószínűleg azonos ezzel az az *-n* képző, mely előtt redukált hang van (illetve *i*, *u*, *ü* után semmi). Jelentése legtöbbször: vlmiből való. Pl. nyK. *aməžən* «schilfrohr-» (*aməžan*

«reich an schilfrohr») RAM. 3. | nyK. *βaštārən* «ágból való» (*βaštār*, *βaštāran* pedig «zweigreich, ästig») RAM. 11. | nyK. *βažən* «gabelförmig gespaltet; gabelung»; *kəmbažən* «háromágú» RAM. 11. kP. *nerže βožən* «die nase gespalten» GEN. 45. kÜr. *āžək pondaš βožən* «az *āžək* szakállá kétágú» WICHM. 212. (*βož*, *βaž* «gyökér, elágazás»; ellenben *βažan* «wurzelreich») RAM. 11.) | nyK. *in* «jégből való, jég-» (*i*; ellenben *iän* «eisreich») RAM. 24. | nyK. *tsepəm kar'ínəm puen-goda* «ad vaslánczot» RAM. 193. (*kartüi* «vas») | nyK. *lan* «csontból való, csont-» (*luan* «mager, grätig») RAM. 71. | nyK. *pün* «fogból való» (*pü*) RAM. 107. | kP. *toβarβondo rožən* «a fejszenyel lyukas» (*rož*) GEN. 46. 45.

126. K. *aš* (kUfa *as is*); nyK. *aš*, *äš*. Nem nagyon gyakori képző. Legtöbbször melléknevet képez főnévből; pl. *i* «év»: kCar. *ik-iaš* «egy éves» PORK. 24. kÜr. *indeš iaš alaša* «kilencz éves ló» WICHM. 234. kP. *latkok iaš lieš* «12 éves lesz» GEN. 43. kUfa *ijaš* «éves» MNyh.³ 100. | nyK. *kokiäs* «kétéves» RAM. 24. | kP. *taluk*, nyK. *tälök* «év» (ritka): *ik talukaš* «egy éves» GEN. 2. *täb'käš* «egy éves» RAM. 143. | nyK. *kot* «év»: *kor-daš* «egy éves» RAM. 51. | kP. *täläze* «hold, hónap»: *täläzaš* «egy hónapig tartó» GEN. 65. | kE. *keča* «nap», *kum kečaš parem* «három napos ünnep» BUD. CsT. III. 426. | nyK. *kurəm* «évszázad, kor, életkor, örökkévalóság»: *kurəmaš* «örök, örökkévaló» RAM. 59. || kE. *tay* «egyenlő, kortárs, barát, társ»: *ik tanğaš* «egykorú, kortárs» BUD. CserSz. 52. || nyK. *ängəräs* «eine fischangel wert» (*ängər*) RAM. 7. | kCar. *kumlə βičərəš d'odal* «35 kopekás hársboeskor» (*βič* «öt» + *ur* «mókus; kopeka») PORK. 39. | kÜr. *pelakaš šöβäššəm* «félrubeles kendőm» (*ak* «ár») WICHM. 240. | kÜr. *poltinnikaš ola potam* «félrubeles tarka övem» WICHM. 240. | nyK. *maza-räkäs* «mennyi árus» (*äk*) RAM. 6. | kE. *šüdüräš šinžalem puo* «egy rubel ára sót adott» (*šüdə* «száz» + *ur*) REG. CsM. 450. | nyK. *šüdə-dä'ngäs imüi* «százrubeles ló» (*tä'ngä*) RAM. 22. | nyK. *mənä* «tojás»: *mənäs* «ein ei wert»; *kapštanüšməəm i-mənäšəm nälänäm* «káposztamagot vettem egy tojásért» RAM. 82. | nyK. *βe'drä* «eimer»: *βe'dräš* «ein eimer voll, einen eimer wert» RAM. 13. || kE. *pört* «ház»: *meñare pörtaš pörña pu ulo? iktaš, koktaš*

«hány házra való gerendafa van? egyre, kettőre való» REG. CsM. 448. | kE. *jongež* «ij»: *ik jongež ašem šolom* «csak egy újra való [fát] vágtam» REG. CsM. 449. || nyK. *əðər* «leány»: *əðərəš* «töchterlich», *əðərəš-äzä* «neugeborene töchterchen» RAM. 20. || nyK. *ərrə* «fiú»: *erräš* (-*äzä*) «ein kleiner knabe, knäblein» RAM. 20. | nyK. *püeryə*: *püeryäš-äzä* «kis fiú» RAM. 8. || kP. *kədal*, nyK. *kədäl* «dereka vminek»: kP. *kədalaš* GEN. 17. nyK. *kədäläš* RAM. 46. «középső».

Eredetileg valószínűleg kicsinyítő képző volt; ezt mutatja néhány elhomályosult képzés: *tara* «kos»: *taraš* «kleiner hammel» (TROICKIJ) SZIL. 240. || kP. *jol*, nyK. *ial* «láb»: *jolaš* GEN. 28. *ia'laš* RAM. 27. «nadrág» (vö. kE. *jolakš* «lábravaló, bugyogó» BUD. CserSz. 35.) | nyK. *šü* «nyak»: *šü'äš* «gallér» RAM. 138. | nyK. *parña* «ujj»: *parñaš*, *parñaška* «daumen, däumling (am fausthandschuh); fingerling, fingerhut» RAM. 96. || nyK. *pel* «fél»: *peläš* «paar; hälfte» RAM. 99. (vö. *peläks* «özvegy ember» [TROICKIJ] SZIL. 160.) | *ru* «seprő, kovász»: *ruäš* «kovász» GEN. 25. PORK. 24. RAM. 115. (vö. kE. *ruakš* id. BUD. CserSz. 87.) | kP. *šüräš*, *šüräš* SZIL. 237. kUfa *šüräš* PAAS. s-laute 65. kE. *šürakš* BUD. CserSz. 51. nyK. *šeräš* RAM. 131. «dara» (kP. *šürö* SZIL. 237. kUfa *šürö* PAAS. s-laute 65. «káposztaleves» [Ucsebn. 47.] *tar-šürö* «dünner brei von hirsennmehl» PAAS. s-laute 65.) || kP. *nörjö* «porczogó» SZIL. 138.: *nörgäš* id. BUD. CserSz. 66. || nyK. *kelyə* «mély»: *kelyäš* «a hordó mélysége» RAM. 44. | nyK. *körrə* «belső»: *köryäš* «az edény mélysége, öblössége» RAM. 56. | kP. *mučas*, nyK. *mätšäš* «vég, csúcs; folyó felső folyása, forrása» (vö. *mučno*, *mučko* stb. névutókat). — BUDENZ szerint (MUSz. 791.) a kP. *šeks*, *šerš*, *šexš* SZIL. 213. kUfa *šeks* PAAS. s-laute 23. kM. *šeks*, kUr. kCar. nyJar. *šekxš*, nyK. *šäxš* WICHM. FUF. VI. 18. «epe» szón is már kicsinyítő képző van (vö. md. *sep e*, *šäp ä* id. votj. *sep*, zürj. *sep* id.).

Valószínűleg ugyanez a képző van meg a következő két szóban is: kP. *pəžaš* SZIL. 169. nyK. *pəžäš* RAM. 113. «fészek» ~ kE. *püžakš* id. (vö. vog. *pitì*, *pit* | zürj. *pöz* | md. *piza*, *pize* | f. *pesä* | lpS. *pèssē* MNyh.⁴ 40.) || kP. *pələš* SZIL. 167. nyK. *pələš* RAM. 111. «fül» ~ kE. *pilikš* id. (vö. osztj. *pəl*, *p'əl* | vog. *päl*, *pil* | zürj. *peł* | votj. *peł* | md. *pîle*, *pîle* | lpS. *pèljè*, lpO. *peł* MNyh.⁴ 24.

REGULY adatai szerint a képző *ks*-sel végződött, mint a md.-ban és a finnben. A hangtörvénynek megfelelőleg ebből aztán *s* lett, a mi megfelel a képző zürj.-votj., lapp és magyar alakjának (MNyh.⁴ 92.).

127. *-nə*, kP. *-nē*. Kicsinyítő képző. Teljesen elhomályosodott, alig egy-két szóban maradt meg. Ezek a következők: kP. *lepenē* SZIL. 109. kM. *lepēnə* WICHM. FUF. VII. 47. «lepke» (vö. kUr. kCar. *ləβə*, nyJar. *lɨβü*, nyK. *lə'pə* id. WICHM. FUF. VII. 47.) | nyK. *p'ne'ɾə* «kis kutya» RAM. 100. (*pi* «kutya» + *-nə* + *iɾə* «állat fia»; vö. *püɾə* «kis kutya» RAM. 100. Tehát nem azonos a f. **penikka** szóval, s nem a *k* kicsinyítő képző rejlik benne) | nyK. *šar'e'nə* RAM. 127. kP. *šar'enže* SZIL. 212. kUfa *šar'inže**) PAAS. s-laute 40. «tettüserke» (vö. mdE. *šarko*, *šarkä* id. PAAS. s-laute 40.).

A md.-ban egészen közönséges kicsinyítő képző: *ata* «atya»: E. *atine*, M. *atänä* | *pona* «haj»: E. *ponine*, M. *ponanä* PAAS. ML. 100. — A BUDENZ fölhozta nyK. *omän* «álom» ebből: *om* «alvás» bajosan ily képzőjű (UA. 250.).

128. nyK. *-de*, *-te* fosztóképző, gyakran *-ok* nyomósító elemmel. Legtöbbnyire határozó a mondatban; pl. nyK. *ätä* «atya»: *ätäde'ok* «atyátlan» RAM. 8. || nyK. *bolä* (or. воля) «akarat»: *bolädonə-boläde'ok* «akarva-nem akarva» RAM. 15. | nyK. *ial* «láb»: *ia'tè'laš* «jájni nem tudni» (tkp. «látatlan lenni») RAM. 27. | nyK. *iēmə* «isten»: *iēmäde'ok* *äläs* «istentelenül élni» RAM. 31. | nyK. *pariš* «haszon, nyereség»: *parište'ok* *β'žar'laš* «haszon nélkül eladni» RAM. 96. | nyK. *tse'rot* «sor»: *tserote'ok* «soron kívül» RAM. 151. — A keleti nyelvjárásokban nem fordul elő. (L. még a deverbális névszói képzéseknél ezt a képzőt.)**)

*) A *-ze*, *-ze* elemre nézve vö. kP. *reɾenže* SZIL. 189. kCar. *reɾenže* PORK. 24. «moos, flechte» (~ nyK. *reɾen* RAM. 114.) — Talán ugyanez a képző van a köv. szóban is: nyK. *šindzä*, *šindzä* RAM. 133. *šinzä*, nyJar. *šindzä*, kUr. *šindžä*, kCar. kM. *šindžä* WICHM. FUF. VI. 23. kUfa *šinža* PAAS. s-laute 34. kP. *šinža* GEN. 6. «szem» (vö. mdE. *selne*, M. *selnē* PAAS. MChr. 858. sz.; votj. G. M. *šin* [tő: *šinm-*]. J. MU. *šin* (*šinm-*), U. *šin* (*šinm-*); zürjl. *šin* (*šinm-*) id.) WICHM. VChr. 867. sz.

**) Behatóan tárgyaltam, a többi fgr. fosztóképzőkkél és

129. nyK. *-təmə*, *-təmə*, kUr. *-təmə*, *-təmə*, kP. kUfa *-təmə*, *-təmö*, *-təmə* (kUfa *təmə*). Ez a rendesen használt fosztó képző; pl. kP. *ajop* «hiba»: *ajoptəmə* «ártatlan» SZIL. 5. | kP. *βitəmə* «erőtlen» (*βi*) GEN. 58. | kP. *βujtəmə* GEN. 46. kUr. *βuidəmə* WICHM. 216. «fejetlen» (*βuj*) | nyK. *βuina'mətəmə* «ártatlan» (*βuina'mət* «bűnös») RAM. 16. | kUfa *βüt* «víz»: *βüttimö* «víztelen» PAAS. Matkakert. 9. | kP. *éontəmə* «élettelen» (*éon*) GEN. 48. | nyK. *χärtəmə*, «lelkiismeretlen» (*χār*) RAM. 23. | nyK. *ičəntəmə*, «lelketlen» (*ičə*) RAM. 213. | nyK. *ičmədəmə* «istentelen» (*ičmə*) RAM. 31. | nyK. *ičən'təmə* «ügyetlen, alkalmatlan» (*ičən* «jó, ajánlatos, illő») RAM. 31. | nyK. *ičəntəmə*, «szerencsétlen» (*ičən* «szerencsés») RAM. 34. | kP. *joltəmə* GEN. 48. kUr. *joldəmə* WICHM. 213. kCar. *d'ol-dəmə* PORK. 24. nyK. *ičəntəmə* RAM. 214. «lábatlan» (*jol*, *ičal* «láb») | nyK. *kindədəmə*, «kenyértelen» (*kində*) RAM. 47. | kP. *kittəmə* GEN. 48. kUr. *kittəmə* WICHM. 213. kCarM. *kəttəmə* PORK. 24. nyK. *kitəmə*, RAM. 214. «kezetlen» (*kit*, *kət*) | kUfa *kombə* «lúd»: *kombədəmə* PAAS. Matkakert. 8. | nyK. *kuattəmə* «gyöngye, erőtlen» (*kuat* «erő») RAM. 57. | kCar. *lu'dəmə* «csonttalan» (*lu*) PORK. 27. | kUfa *lum* «hó»: *lumdəmə* (< *lumdəmə*) PAAS. Matkakert. 9. | nyK. *naməstəmə* «szemeretlen» (*naməs*) RAM. 85. | nyK. *nezer* «szegény»: *nezer'təmə*, «gazdag» RAM. 87. | kCar. *okna'dəmə* «ablaktalan» (*okna*) PORK. 28. | nyK. *omtəmə* «álmatlan» (*om*) RAM. 92. | kUr. *pundəstəmə* «feneketlen» (*pundəs*) WICHM. 217. | kUfa *pürö* «kés»: *pürədəmə* PAAS. Matkakert. 8. | nyK. *rəštəmə*, «hibás, nem szép, kifogásolható» (*rəš* «kiválóság, alkalmasság») RAM. 115. | nyK. *šəkšitəmə*, «epés, haragos» (*šəkš* «epe») RAM. 128. | kCar. *šinža'dəmə* «vak» (*šinža* «szem») PORK. 23. | nyK. *šurtəmə* «szarvtalan» (*šur*) RAM. 137. | nyK. *šəmtəmə*, «érzéketlen, érzéstelen» (*šə*, *m* «érzés, rokonérzés») RAM. 141. | kP. *törzə-təmə* GEN. 46. kUr. *törzədəmə* WICHM. 217. kCar. *törzə'dəmə* PORK. 28. «ablaktalan» (*törzə*, *törza*) | nyK. *totəmə* «íztelen» (*tot*) RAM. 148.

Kétségtelen, hogy az előbbi egyszerű fosztóképző és a *-mə*, *-mə* deverbális névszóképző összetétele; noha föltűnő ez a társulás, de a finnugorságban több hasonló eset is van. Pontos másai

abessivusi ragokra való tekintettel, «A magyar tagadó képző» című értekezésemben (NyK. XXXIX. 418—431.).

a f. **-ttoma, -ttömä**; mdM. **-vtomo, -véme, -ítme, -ftuma, -ftöma, -f'tömä**; votj. **-tem, -täm**, zürj. **-tem** (l. UA. 276—277. és NyK. XXXIX. 427.). A vogul **-tal** és magy. **-tal(an)** fosztó képzőben a **-t** — nézetem szerint — azonos az előbbi képzők első elemével, míg az **-(a)l** itt is a deverbális névszóképző (vö. NyK. XXXIX. 428—9.).

130. nyK. **-ts** (RAM.), kP. **-é**, kCar. **-é**. Más, régibb forrásokban **-t**, mely a hangtörvények szerint a képző eredeti alakja (l. Hangtan 83.). Melléknévből képez elvont főnevet. Mindössze a következő példákat találtam: nyK. **kelyə** «mély»: **kelyəts** «mélység» (*ta'ngəžye:ləts* «a tenger mélysége») RAM. 44. kCar. **ke'lət** (pl. *üdər sərə'n-da kutlə βə'žək ke'lət βə'ne'məm kün'žen, kutlə sü'lə kutəš kere'məm pun'e'n* «a leány megharagudott, ásott 60 öl mélységű gödröt, font egy 60 öl hosszú kötelet») PORK. 6. | nyK. **ku'žə** «hosszú»: **ku'žəts** «hosszúság; tartós» RAM. 60. | nyK. **kük'šə** «magas»: **kük'šəts** «magasság» RAM. 60. kP. **kük'səč** id. (pl. *janak kük'səč əš kün'žə* «az ablak magasságát nem érte el») GEN. 74. **küčseč** (!) id. (Máté 6. 27.) SZIL. 93. **kük'sət** id. (ТРОИКИ) SZIL. 96. | kP. **kü'ž'ö** «vastag» (GEN.) SZIL. 104.: **kün'žüt** (z ə: ž) «vastagság» (ТРОИКИ; Ist. 158.) SZIL. 104. **kün'žütlek** id. (Ocs. 111.) SZIL. 104. nyK. **kə'žəts** «vastagság» RAM. 49. (*kə'žə*) || nyK. **lə'lə** «nehéz»: **lələts** «súly» RAM. 68. || nyK. **pə'ld'ərə** «unbändig, aufstutzig»: **pə'ld'ərəts** «der unbändige, aufstutzige» RAM. 111.

131. **ə'l'γə, ə'l'γə**. Melléknévek kicsinyítő képzője. Pl. nyK. **ludə** «szürke»: **ludə'l'γə** «szürkés» RAM. 71. | nyK. **ošə** «fehér»: **ošə'l'γə** «fehéres» RAM. 93. kE. **ošalge** BUD. CserSz. 8. | nyK. **šimə** «fekete»: **šimə'l'γə** RAM. 132. kE. **šimalge** «feketés» 43. BUD. CserSz. 43. | nyK. **sotə** «világos»: **sotə'l'γə** «kissé világos, fehéres», **sotə'l'γə'šə'rrə** «világos piros» RAM. 122.

132. Van még néhány hasonló végű melléknév, melyeknél nincs ily jelentésbeli árnyalat (alapszavuk sem igen van meg), de bizonyosan összefüggnek az előbbiekkel: kP. **ju'al'γə** «nedves» SZIL. 59. | nyK. **pal'də'l'γə** «unverschämt, keck» RAM. 94. — **ə'l'γə, ə'l'γə** képzővel: kP. **kuštə'l'γə** SZIL. 102. kÜR. **kuštə'l'γə** WICHM. 220. nyK. **kuštə'l'γə** RAM. 59. «könnyű» (vö. kP. **kuštəlek**

«könnyűség, enyhülés» SZIL. 102. nyK. *kuštā-ltaš* «megkönnyít» RAM. 59.) | kP. *nəzəlye* «síkös» SZIL. 137. nyK. *nəzəlyə* «weich, glatt» (vö. *nəzəm* «schaben, kratzen, rasieren») RAM. 87. | kP. *təməlye* «nedves» GEN. 63.

Lehetséges azonban, hogy ezek deverbális alakulások.

133. Egy másik csoport melléknév, melyek *-ryə*, *-ryə*-végűek főnévi használatban, jelzőileg azonban *-yə*, *-yə* nélkül állnak.*) Pl. kP. *joškarye* SZIL. 58. *joškar* (*rəβəž*) «vörös (róka)» GEN. 59. nyK. *iakšəryə* RAM. 27. kCar. *d'oškar* PORK. 27. kUr. *joškar* WICHM. 213. id. | nyK. *kəkəryə*, *kəkəryə* «blau-bleich, weisslich» RAM. 41. | kP. *košarye* GEN. 57. *košar* SZIL. 90. kCar. *košaryə* PORK. 21. nyK. *kašaryə* «hegyes», *kašaryə* «hauzahn» RAM. 40. | kCar. *ləβəryə* «gyengéd» PORK. 52. (NB. *ləβəryə d'əlmə* «geläufige zunge» PORK. 17.), nyK. *ləβəryə* «weich, frisch; biegsam; artig, freundlich (von menschen)» RAM. 72. | kP. *puđəryə* «darab, morzsa» SZIL. 179. kCar. *puđəryə* «darab» PORK. 54. *puđaryə* «forgács» PORK. 42. nyK. *pəđəryə* «bisschen, krümmchen» RAM. 108. | kCar. *šəldəryə* «szép, édes, hízelgő» PORK. 19. | kP. *uzarye* (pl. *uzaryəm əialəm* «zöldet vettem magamra») GEN. 70, *užar* (pl. *u. əškar* «fiatal nyíres») GEN. 77. 71. nyK. *zaryə* «zöld» RAM. 163. (vö. votj. *vož*, zürj. *vež* «grün, unentwickelt, klein; zorn» WICHM. VChr. 131.)

134. Egy harmadik csoportja a mellékneveknek (szintén leginkább alapszó nélkül) *-kədə*, *-kədə* végzetű. Lehetséges, hogy ezek, vagy legalább egy részük, igei eredetű. Pl. kP. *βiškəde* «folyékony, híg» SZIL. 282. nyK. *βiškəde* «flüssig, dünn, biegsam» RAM. 14. | kP. *βolyədo* SZIL. 284. kCar. *βolyədo* PORK. 53. «világos», nyK. *βəlyədə* «fehér» (elavult) RAM. 9. (vö. kP. *βolyəltam*, nyK. *βəlyəltam* «klar u. licht werden») (~ mdM. *valdā*, E. *valdo* «hell, licht» [PAAS. MChr. 1219.], f. *valea*, *vaalea*; lp. *vilkeđ*, *vielkeđ*, *vilki,t*, *vilkeđ*, *vielgad* stb. SET. ÄH. 93. 102.)**) | nyK. *iaškədə* «schlank, schwächig» RAM. 28. | kP. *jonğodo* «tág, tágas, szabad» SZIL. 56. (vö. kE. *jonğota* «tágas, kiterjedt» BUD: CserSz. 34. nyK. *jonğatə* «frische luft» RAM. 33. — kP. *jon*

*) Vö. föntebb *sotə-l-iaškəryə*.

**) L. a köv. lap jegyzetét.

«tág, tágas, szabad; szabad tér; szabad idő» SZIL. 56.) | kP. *luškado* SZIL. 119. kUr. kCar. *luškədə* «laza, tágult, gyenge» WICHM. MNy. IV. 296. nyK. *lšškədə* RAM. 74. «gyenge» (~ zürj. *liškid* «bőkezű, kegyes» WICHMV. MNyv. IV. 296.) (vö. nyK. *lšškas* «schwach werden» RAM. 74.)* | nyK. *neškədə* «kurz, nicht hinreichend» RAM. 87. | nyK. *nəγədə* «vastag, sűrű» RAM. 88. | TROICKIJ *nolgado* «iszapos hely, iszap, láp» (vö. *nolo* «iszap») SZIL. 137. | kP. *peγəde* SZIL. 161. kCar. *pe'γədə* PORK. 7. 52. «stark, fest angezogen, gespannt, knauserig, geizig», nyK. *piγədə* «fest, stark, hart» RAM. 101. | kP. *peškəde* SZIL. 162. kCar. *peškədə* PORK. 16. 41. «erős, kemény (fa)» | kP. *pəškəde* «kevély, gögös (? sic)» SZIL. 168. | kP. *puškədo* GEN. 66. kCar. *puškədə* PORK. 42. «puha», nyK. *pəškədə* «weich, sanft, nachgiebig» RAM. 110. (vö. nyK. *pəške-dəs* «diarrhoë haben» [-ed] gyakorító képzővel), TROICKIJ *puškədam* «an durchfall leiden» SZIL. 186. kCar. *βürəm puškət pətarəšəm* «ich habe blut gesprengt» PORK. 29; md. M. *pəškižəms*, E. *pəškižəms* «durchfall haben, scheissen»; f. *paska* PAAS. MChr. 668.)* | nyK. *pətkədə* «erős, heves» (vö. *pət* «aus allen kräften») RAM. 110. | nyK. *rəškədə* RAM. 114. «világos» (vö. nyK. *rəškədə-məs* «deutlich werden» RAM. 114. kE. *raškan* v. *raškatan* «erős, mély hangon» BUD. CserSz. 86.) | nyK. *šətkədə* «vortrefflich(?); wird nur als ergänzung zu einem lobenden urteil angewandt» RAM. 132. | kP. *tγədə* «kicsi, finom» SZIL. 247. kCar. *təγədə* «apró, kicsiny» PORK. 8. 37. — kP. *tuγədo* «kicsi. finom» SZIL. 258. nyK. *təγədə* «gering, klein» RAM. 155. | kP. *čotkədo* «erős» (RINGW.) SZIL. 27. nyK. *tsətkədə* «stark gespannt, straff» RAM. 150. (vö. kCar. *čot* «erős» PORK. 22. nyK. *tsət* «sehr dicht» RAM. 150.) | kP. *čüčkədo* SZIL. 27. kM. *tšutškədo* WICHM. FUF. VI. 28. kUr. *tšütškədə* WICHM. 242. kCar. *čüčkədə* PORK. 39. «sűrű (erdő, fésű)».

135. Talán összefüggenek az utóbbi csoport melléknévvél ezek a *-kata*, *-kätä* képzős melléknévek: nyK. *kəlyätä* «zäh» (vö. *kəlyä* id.) RAM. 46. | nyK. *ləpkätä* «still, gelinde, leise» (vö. *ləpkä* «mild, gelinde», *ləplänəs* «mild werden») RAM. 75. |

*) Itt nyilvánvaló az igei eredet. A *-k* tulajdonképpen az ige-tőhöz tartozik, s csak a *-də*, *-də* a melléknévképző.

TROICKIJ *lup* «nedves»: *lupkata* id. SZIL. 118. nyK. *lāpkarta* «feucht u. warm» RAM. 74. | nyK. *neškārtā* «ein wenig kurz, kurzgewachsen» RAM. 87. | nyK. *nārjārtā* «kühl, starr, steif (z. b. von speisen)» (vö. *nārjāstās* «abkühlen, erstarren») RAM. 87. | nyK. *rām* «dämmerung»: *rāmgārtā* «dämmerig» RAM. 115. | nyK. *šāžyātā* «undeutlich, dämmerig» (vö. *šāžyā* «tauend, stäubend [vom regen]») RAM. 132. | kP. *čatkata* «rossz, kegyetlen» SZIL. 18. kM. *tšatkata*, kMAZ. *tšatkata* «accurat, genau, dicht u. gut gemacht (z. b. kleider, schuhe, pferdegeschirr)» WICHM. FUF. VI. 29. (vö. nyK. *tsa'rkān* «erdei manó» RAM. 150.) | nyK. *tsāžyāta tsāž* (*tsāžβālš* «vad retek» RAM. 150.) «scharf, herb, sauer», kUr. *tšāžyata*, *tšāžyā* «heiser (von der stimme)», kMAZ. *tšāžyā* «scharf, herb, sauer (von der bodenbeschaffenheit)» WICHM. FUF. VI. 34. | kP. *čokata* SZIL. 24. «vastag, sűrű (kása, fésű, fű)» (vö. *čok*, *čoka* id.) kM. *tšokata* «dicht u. warm (zeug), voll, satt», nyK. *tšakata* «dicht, fest, kompakt» WICHM. FUF. VI. 31. (vö. zürj. I. Ud. L. P. *tšek* «sűrű [fésű, erdő]», I. Vd. V. S. L. *tšekid* id.)

136. kP. *-šo*, *-še*, *-šö* | kCar. kUr. *-sa*, *-šā* | nyK. *-ša*, *-šā*. Valami helyhez vagy időhöz tartozást jelent.*) A keleti nyelvjárások *s*-es alakja eredetibb *tš*-re vagy idegen eredetű képzőre mutat.

a) Határozószóhoz (névutóhoz) járulva; pl. kCar. *kož βele'nəsə kiš* «a fenyő mellett levő gyanta» (*βelənə*) POK. 31. | nyK. *kšrāk βəlnəsə ruski narot* «a hegyen levő oroszok» (*βəlnə* «rajta») RAM. 190. | nyK. *βəlnəsə βərrem* «a rajta levő ruha» RAM. 18. | kE. *me voñžen kaešna jer koč monaserdenese v. monaserdenese jer koč* «átkeltünk a tavon, mely a klastromnál van» REG. CsM. 716. | kE. *čerka küdülnösö* «a templom melletti» (*küdülnə*) BUD. CsT. III. 428. | nyK. *küşnəs-edem* «nagy úr» (*küşnə* «fönt») RAM. 61. kE. *küşnösö* BUD. CsT. III. 429. | kE. *lišnese* «közeli» (*lišnə*) BUD. CsT. III. 429. | nyK. *mülandə-lβäl'nəsə* «földalatti» (*lβäl'nə*) RAM. 177—8. | kE. *mündürnösö* «messze levő» (*mündərnə*) BUD. CsT. III. 429. | kE. *onžolnoso* «elülső» (*onžolnə*) BUD. CsT. III. 428. | nyK. *pokša'lnəsə* «középső» (*pokšalnə* «középen») RAM. 102. kE. *pok-*

*) Lásd még a sorszámneveknél.

selnese BUD. CsT. III. 429. | nyK. *tanggāz śa'ṛṇā* «tengerentúli» (*sa'ṛṇā* «mögött») RAM. 142. | kE. **šengalnese** «hátulsó» (*šengalna*) BUD. CsT. III. 429. | nyK. *tāstāśā* «ottani» (*tāstā*) RAM. 146. | nyK. *tū'nāś-ora* «külső sarok» RAM. 155. kE. **tünöső** (*tünā*) BUD. CsT. III. 429. | K. **tűzwalnose** «külső» (Ist. 258.) SZIL. 266. (kP. *tűzfal* «külső oldal» SZIL. 266.) | kE. **ülnöső** «alsó» (*ülnā*) BUD. CsT. III. 428. | kCar. *māla'nāda ümbalnasā kaska* «a földön fekvő tuskó» (*ümbalna*) PORK. 30.

b) Ragos főnévhez; pl. nyK. *βaodaštāśā* «vízi isten» (tkp. «vízbeli») (*βaot*) RAM. 18. | nyK. *tanggāz-βes mo'ngārštāśā* «tengerentúli» (*mongār* «oldal» + *-štā* loc.-rag) RAM. 142. | nyK. *ke'tśā-lūl'mā, mo'ngārštāśā* «napkeleti» RAM. 46. | nyK. *ke'tśā-šitsmā, mongārštāśā* «napnyugati» RAM. 46. || nyK. *pə'lo'māštā ku'izānśā* «mennyei birodalom» (*pə'lo'm* «ég, égbolt») RAM. 58. | nyK. *ikzemlā'štāśā* «landsmann» RAM. 25. (*zemlā* «föld») | nyK. *šm'dzārū'štāśā* «augenscheinlich» RAM. 133. (*šm'dzārū'z* «augapfel») || K. *jumānso* «isten» (*jumā* «isten» + *-n* gen.-rag) (Uf. Car. 4.) SZIL. 61.

c) Ragtalan, helyet jelentő szó után; pl. kE. **koklase** «közötte levő» (*kokla* «köz») BUD. CsT. III. 428. | kE. **körgöső** «belső» (kP. *körγō* «belseje vminek») BUD. CsT. III. 428. | kE. **kudoso vorugem** «házbeli ruha» (kP. *kudo* «ház») BUD. CsT. III. 428. **kudosed-lak li** «légy úgy mint otthonn» REG. CsM. 740. | kE. **möngöső** «hátsó, hátul levő» (kP. *möngō* «hátravaló, nem egyenlő, hitványabb») BUD. CsT. III. 428. **meñ al'e šarnem möngösem** «én emlékezem még hátramaradottjaimra kikkel ezeltt élttem» REG. CsM. 818. | kE. **olase jing** «városbéli ember» (*ola* «város») BUD. CsT. III. 428. | kE. **örtöső** «oldalt levő» (vö. nyK. *ōrdāštā* «oldalt» RAM. 93.) BUD. CsT. III. 428. | kE. **pošteke** «utáni» (*pošte* «vég») BUD. CserSz. 72. | kCar. *sarai šengalsā šarangažā* «a csűr mögött növény fűzfa» (*šengal* «mögött levő») PORK. 34. | kE. **tise** «aitteni» (*ti* «ez») BUD. CsT. III. 428. | kP. *tuśō* «ottani» (*tu* «az») (Ocs. ТРОИЦКІ) SZIL. 256. | kE. **čodera türöső** «erdőszéli» (*tür*) BUD. CsT. III. 428.

d) Időt jelentő szók után; pl. nyK. *βaraśā* «későbbi» (*βara* «azután, később») RAM. 10. | nyK. *imēśā* «tavali» (*imeśtā* «taval») RAM. 25. kP. *imassē* «tavali» (*ima, imašte* «taval») SZIL. 40. kE. **ümāse id.** BUD. CsT. III. 428. | kE. **jutoso** «éjjeli» (*jüt*) BUD.

CsT. III. 428. | kE. **kečese** «nappali» (*kečə*) BUD. CsT. III. 428. | kE. **kengežese** «nyári» (*kengəž*) BUD. CsT. III. 428. | nyK. *kəna'mšə* «mikori?» (*kənam, kəna'm*) RAM. 62. | kE. **kizetse**, nyK. **kizitsa** «mostani» (*kizət* «most») BUD. CserSz. 21. | kP. *βišl(e) iaš kotšo kue* «ötven éves nyírfa» (*kot* «év, idő») GEN. 51. | nyK. *təmənmemⁿ goršə küi'γä* «tanuló korombeli könyv» RAM. 55. | nyK. *taγarsə* «mai» (*taγatšə* «ma») RAM. 141. | *tengersə* «tegnapi» (*tengetšə* «tegnap») RAM. 144. | K. **ožso** (Uf. 45.), **ožsö** (Ocs. 122.), **ožšö** (Ocs. 112.); **ožnəsə** (Car. 43.) SZIL. 154. 155. kE. **ošnoso** «előbbi» BUD. CserSz. 8. | nyK. *perβi'sə* «előbbi» (*perβi*) RAM. 100. | nyK. *pəətärli'sə* «első, kezdetben meglevő» (*pəətärli* «kezdetben») RAM. 111. | nyK. *šuke'rsə* «rég, rég történt» (*šuke'rdə* «lange zeit, längst, schon lange») RAM. 137. | kE. **telese**, **telemse** [*tələm* (acc.) «télén»] «téli» (*tel*) BUD. CsT. III. 428. | kUr. *tənəšə šamanšə kaβra* «a jelenkor veszedelmes» (kP. *tene* «az idén») WICHM. 245. kCar. *teneišə* id. PORK. 8. 54. | K. **tunamše** (Ocs. 9.) SZIL. 256. nyK. **tunamša** BUD. CserSz. 56. «akkori».

137. *-er* gyűlöhelyet jelentő főnevet képez (legtöbbször főnevekből); pl. kUr. *βakšer* «malomtó» (*βakš* «malom») WICHM. 231. | kP. *čaškar* «nyíres» (*čaška* «nyír») GEN. 77. kM. *šášakar* (*šášaka'*), kMAZ. *šášakar* (*šášaka'*) «reiserhaufen, reisiv» WICHM. FUF. VI. 29. nyK. *tsaškər* «reis, reisiv» RAM. 150. | nyK. *jä'kter* «fenyves» (*jäktə* «fenyő») RAM. 29. kCar. *d'akter* «szálfaerdő» PORK. 45. (kP. *jakte* «mindennemű szálfa») SZIL. 46. | nyK. *kožər* «fenyves» (*kož*) RAM. 56. | kCar. *kuer* «nyíres» (*kue*) PORK. 37. | nyK. *küər* «gestein» (*kü* «kö») RAM. 60. | kCar. kUr. *lomber* «ahlkirschwald» PORK. 45. WICHM. 219. (*lombə* PORK. 52.) | nyK. *lü'lpər* «égerfaerdő» (*lü'lpəo*) RAM. 72. | nyK. *nužər* «csalános hely» (*nuž* «csalán») RAM. 88.) | kP. *pišter* GEN. 47. (*pište*) nyK. *pištər* «hársfaerdő» (*pište*) RAM. 101. | nyK. *puer* «liget, kis erdő, fásor» (*pu* «fa») RAM. 105. kP. *pünžer* «fenyves» (*pünžö*) GEN. 66. kUfa *pünžer* PAAS. KSZ. II. 30. | kUr. *šolər* «szilfaiget» (*šolə*) WICHM. 242. | nyK. *šär'ner* «füzes» (*šär'ne*) RAM. 129. | TROICKIJ *šopker* «nyárfaerdő» (*šopke*) SZIL. 227. | kP. *tərker* «fenyves» GEN. 61. (*tərke* GEN. 37. 48.) | nyK. *tumər* «tölgyes» (*tumə*) RAM. 154. | kUr. *ukšer* «lomb» (*ukš* «ág») WICHM. 227.

138. *-la, -lä* képző jelentése szintén az; pl. nyK. *kořilä* «nyíres» (*koři*) RAM. 52. | kP. kUfa kUr. *kožla* GEN. 46. PAAS. KSz. II. 129. WICHM. 210. nyK. *kožlä* RAM. 56. «fenyves» (*kož*) kE. *nolugažla, nolgažla* «fehérfenyőerdő» (*nolugaž*) BUD. CsT. III. 427. | nyK. *oterlä* «gesträuch» (*oter id.*) *tumer-oterlä* «fiatal tölgyes» RAM. 93. | nyK. *šapkiä* «nyárfaerdő» (*šapki*) RAM. 127. | kE. *šugarla* «temető» (kP. *šugar* «sír») BUD. CsT. III. 427. | nyK. *ua'la* «füzes» (*ua*) RAM. 159. kE. *uala* BUD. CserSz. 12. | nyK. *üè* «lorbeerweide; silberweide»: *üelä-βitšä* «silberweidegarten» RAM. 161.*)

139. A két képző együtt is előfordul, sőt gyakrabban, mint az utóbbi; pl. kE. *jakterla* «fenyves» BUD. CserSz. 32. | kP. *kuerla* «nyíres» GEN. 78. | kE. *lörperla* BUD. CserSz. 91. nyK. *lülpeřlä* «fiatalos égerfaerdő» RAM. 72. | kE. *pisterla* «hársfaerdő» BUD. CsT. III. 427. | kE. *pünžerla* «fenyves» (*pünžä*) BUD. CsT. III. 427. | nyK. *pueřlä* «liget» RAM. 105. | kE. *šopkerla* «nyárfaerdő» BUD. CserSz. 46. | kE. *šolerla* «szilfaerdő» (kCar. *šola* PORK. 41.) BUD. CserSz. 47. | nyK. *tumerlä* *roša* «tölgyfaliget» RAM. 154. kE. *tumerla* «cserfaerdő» BUD. CsT. III. 427.

Idegen eredetű képzők.

140. *-lak, -läk*. Elvont főnevet képez, leginkább melléknevekből; pl. nyK. *äzä* «gyermek»: *äzäläk* «gyermekség, embrió» RAM. 8. | kP. *βolřädä* «világos»: *βolřädäläk* «világosság» GEN. 60. | kP. *jetära* «tisztaságkedvelő»: *jetäraläk* «tisztaság» GEN. 56. | kP. *patär* «erős»: *patärläk* «erő» GEN. 60. | kP. *pojan* «gazdag»: *pojanläk* «gazdagság» GEN. 60. | kP. *poro*, nyK. *purä* «jó»: kP. *poräläk, porläk* SZIL. 174. nyK. *purläk* RAM. 106. «jóság, jószág» | kP. *taza* «egészséges»: *tazäläk* «egészség» GEN. 60. | kP. *tutlo* «édes»: *tutläläk* «édesség» GEN. 57. — Főnevekből ritkábban; pl. kUr. *βaija* «prém»: *βaiäläk* «prémre való» WICHM. 232. | kP. *tičmaš* «teltség»: *tičmašläk* id. GEN. 56. | kUr. *tuläp* «bunda»: *tüläbläk* «bundára való» WICHM. 232.

Gyakori a *-šaš, -šäs*-végű igenevek után; pl. nyK. *käška-*

*) BUDENZ ezt a képzőt azonosnak tartja a nyK. *-βä* többes képzővel (CsT. III. 427.). — L. 179.

šäšlak «dobni való» (*kə'skem*) RAM. 48. | nyK. *kođ'sa'slak* «zu bleibender» (*kođem* «hagy») RAM. 51. | kCar. *nalša'slak* «venni való» (*nalam*) PORK. 17. | nyK. *paťškäša'slak* «rázni való» (*paťskem*) RAM. 98. | kCar. *puša'slak* «megillető rész» (*puem* «ad») PORK. 21. | kCar. *užala'slak* «nézegetni való» PORK. 17.

Dativushoz járul ebben a példában: nyK. *nənalänlškəm it-näl* «a nekik szántat ne vedd el» RAM. 87.

Vö. csuv. *irək* «kény, akarat, szabadság; tágas, téres»: *irəkləχ* «szabadság» PAAS. CSUVSZ. 17. | *irə* «jó»: *irələχ* «jóság» PAAS. CSUVSZ. 19. | *sajzəχ* «egyenes, szálás fa»: *sajzəχləχ* «egyenes, szálás fákból álló erdő» PAAS. CSUVSZ. 113. — tat. *äč* «éhes»: *äčlek* «éhség, éhinség» PRÖHLE 330. | *kej-čelek* «merészség, bátorság» (*kej-* «mer») PRÖHLE 348. | *usal* «rossz»: *usallek* «rosszaság» PRÖHLE 362.

141. kP. *-že, -žo, -žö*; nyK. *-zə, -zə*. Cselekvőt jelentő főnevet képez, névszóból és igéből; pl. nyK. *io* «varázsigé»: *io'zə* «varázsló» RAM. 33. kP. *južo* id. SZIL. 62. | nyK. *katö* «nyáj»: *katö'zə* «pásztor» RAM. 48. | K. *kol* «hal»: *koləzo* «halász» (TROICKIJ) SZIL. 86. | kP. *paša* «munka»: *pašaže* «munkálkodó, serény» GEN. 59. | kUr. *šüšəržə* «dudás» WIUHM. 228. (kP. *šüšər* «duda» SZIL. 239.) | nyK. *təməər* «kis dob»: *təməər'zə* «dobos» RAM. 156. kUr. *tümbəržə* WICHM. 229. | kUr. *türəžə* *üđer* «hímező leány» WICHM. 228. (kP. *türö* «brodüre» SZIL. 262.) || nyK. *əryem* «varr»: *əryəžə* «szabó» RAM. 165. | nyK. *üräs* «grinsen, flennen»: *ürəzə* «ein launiger mensch, drolliger kauz» RAM. | nyK. *kitšem* «kér»: *kitšə'zə* RAM. 50. (és *kətsə'zə* RAM. 48.) «koldus» | nyK. *kə'tərəm* «beszél, csacsog»: *kə'tər'zə* «csacsogó» (de ebből is lehet: *kə'tər* «csacsogó») RAM. 65. | *loktəm* «megront bűvöléssel»: kP. *loktöžə* SZIL. 114. nyK. *loktəžə* RAM. 70. «varázsló».

Vö. csuv. *emel* «varázsszer»: *emelžə* «varázsló, tálto» PAAS. CSUVSZ. 10. | *əlav, lav* «előfogat»: *əlavžə, lavžə* «bérkocsis; fuvaros» PAAS. CSUVSZ. 13. (vö. tat. *-či, -če* BÁL. Nyelvt. 27.)

142. kP. *-le, -lo, -lö*; nyK. *-lə, -lə*. Főnévből melléknevet alkot néhány példában: nyK. *ləm* «név»: *ləmlə* «híres» RAM. 75. kE. *lümlä* BUD. CserSz. 92. | nyK. *rəž* «kiválóság, alkalmasság»: *rəžlə* «szép, jó, kitünő» RAM. 116. | kP. *šaple*

«erős» GEN. 1. (vö. tat. *šab* «gyors, sebes» PRÖHLE 357.) | kP. *surt* (< csuv. *šurt*) «háztelek az összes épületekkel»: *surtlo m^olande* «hofgrund» GEN. 55. | kP. *tam* «íz»: *tamle* «izes» GEN. 3. | kP. *tut* «íz, édesség»: kCar. *tu^odl^o* «édes, izes» PORK. 25. kP. *tutl^olak* «lieblichkeit [der wärme]» GEN. 60.

Vö. csuv. *aj^op* «hiba, véték»: *aj^opl^o* «hibás, vétkes» PAAS. CSUVSZ. 1. | *pi^l.^ož^oak* «piszok, sár»: *pi^l.^ož^oakl^o* «piszkos, sáros» PAAS. CSUVSZ. 105. — tat. *täm* «íz»: *tämle* «édes» PRÖHLE 358. | *akil* «ész»: *akil-li* «eszés» BÁL. Nyelvt. 32.

143. K. *-rak*, nyK. *-rak*, *-r^oak* a középfok képzője. Pl. nyK. *ar^obez^or^oak* «fiatalabb» (*ar^obez^o*) RAM. 21. | nyK. *izi-r^oak* «ein wenig klein, kleinlich» (*izi*) RAM. 26. | nyK. *ko^oro-rak* «nagyobb» (*ko^oro*) RAM. 47. | nyK. *ku^ož^o rak* «hosszabb» (*ku^ož^o*) RAM. 60. | nyK. *l^ol^o-r^oak* «nehezebb» (*l^ol^o*) RAM. 68. | nyK. *k^ož^oo^on le:l^ots-r^oak* «wie schwer» (*le:l^ots* «súly») RAM. 68. | kP. *šokš^orak* «melegebb» (*šokš^o*) GEN. 27. | kUr. *nömn^ogn tolmaš tš^oütš^o k^ož^o-d^or^oak ulmaš, töm^ogn mimaš š^ouer^oak ulmaš* «a mi járásunk [hozzátok] sűrű, a ti jövedeletek [hozzánk] ritka» WICHEM. 242.

Határozókon is: nyK. *β^oar^or^oak* «kissé később» (*β^oara*) RAM. 10. | nyK. *ž^ole:r^oak to^olok* «jöjj gyorsabban» RAM. 32. | *k^ož^oryž^oec ž^ole:r^oak* «fut a lehető leggyorsabban» RAM. 172. (*ž^ole* «gyors») | nyK. *a^ond^oa^okr^oak keš^o ž^ol^on* «előbb kellett volna jönni» (*andak* «korán, rögtön») RAM. 3. || nyK. *liš^onar^oak* «közelebb» (*liš^on^o*) RAM. 69. || nyK. *olen-r^oak* «lassabban» RAM. 91. | kCar. *ž^oš^ož^om š^oor^on^orak š^oor^on^orak i^odu š^ond^o* «a sapkát ne húzzátok nagyon ferdén» (*š^oor* «szöglet, él») PORK. 54. || kCar. *r^ož^ož^o ž^or^ož^oš^o-k^oar^oak kaje^on* «a róka kissé félre ment» PORK. 9. | kP. *kely^oš^o-k^oar^oak puro* «menj mélyebbre» GEN. 32. (*kely^o* «mély»).

Vö. tat. *matur* «szép»: *maturrak* «szebb» | *kup*, *kub* «sok»: *kubr^oak*, *kub^oar^oak* «több» | *bik* «nagyon»: *bigr^oak* «jobban» PRÖHLE NyK. XXXVIII. 72.

B) Névszóképzés igéből.

144. nyK. *-š^o*, *-š^ož^o*; kP. kUfa *-š^oe*, *-š^ož^o*, *-š^ož^o* (kUfa *-š^ož^o*). A jelen idejű melléknévi igenév képzője. Az *š* eredetibb *kš*-ből való. (Vö. nyK. *ž^ož^om* «iszik»: *ž^ož^oš^o* «ittas» RAM. 35. | kE. *ilikša*

pu «élő fa» BUD. CserSz. 7.) | **púrukšo** «teremtő» BUD. CserSz. 75. | **kE. kolokšo** «halott» BUD. CserSz. 25.)

nyK. *pəlyroməštə əlšə mänmän əti* «mi atyánk, ki vagy a mennyekben» (*əlaš* «lenni») RAM. 8. | nyK. *əštə'sə* «tevő» RAM. 172. | nyK. *iaratəšə* «szerető» RAM. 7. | kUr. *jəγəšə* «folyó» WICHM. 238. | kP. *kajəše* GEN. 61. kCar. *ka'isə* PORK. 7. nyK. *kešə* RAM. 90. «menő» | kUr. *kəšəšə* «illő» WICHM. 223. | kUr. *kisə* WICHM. 233. kCar. *ki'sə* PORK. 23. «fekvő» | kUr. *kənelšə* WICHM. 209. kCar. *kəne'ləšə* PORK. 22. «fölkelő» | kCar. *ko'ləšə* «halló» PORK. 23. | kUr. *kol-kū,tšəšə* «halász (tkp. halfogó)» WICHM. 208. | kCar. *mužetšə* «jós» (*mužedam*) HÄM 3. | kUr. *üödr naləšə* WICHM. 209. kCar. *ü'ödr na'ləšə* PORK. 22. «nősülő (tkp. leányt vevő)» | kP. *mušo* «találó» GEN. 73. | kP. *imie onžəšo* (dat. *onžəšəlan*) «lóörző» (*onžem* «néz, tekint») GEN. 5. | kP. *pušo* «adó» GEN. 73. | *šisə* «cséplő» PORK. 10. | nyK. *šisə šar* «ütőér» (*šiam*) RAM. 128. | kUr. *šindžəšə šüt* «álló víz» (*šindžəm* «ül») WICHM. 238. | kCar. *šinžəšə* «tudó» PORK. 7. | kP. *šočošo* «szerető» GEN. 69. | kP. *šoγəšo* «álló» GEN. 60. | kP. *šonəšo* «kívánó» GEN. 56. | kUr. *šūšə* «fölerő» WICHM. 239. | kP. *tolšo* «jövő» GEN. 60. | kCar. *uššə* «látó» (*užam*) HÄM. 3. || kCar. *kuššə* «növő» (*kuškam*) PORK. 37. | kP. *kočšo* «evő» (*kočkam*) GEN. 14. nyK. *ki'ndəγar'sə* «brotesser» (*kačškam*) RAM. 49. || kP. *koššo* GEN. 13. *koštšo* GEN. 30. kCar. *ko'sšə* PORK. 17. (*koštam*) «járó» | kP. *lekše* GEN. 59. kCar. *lekšə* PORK. 35. (*lektam*) «kimenő».

145. Befejezett cselekvést jelentenek: kCar. *d'umə γəčan βoləšə teγge* «égből esett pénz» PORK. 35. | kCar. *mlandəš βo'čšə lum* «a földre esett hó» (*βozam*) PORK. 35. | kUr. *iləlsə mari* «idős ember» WICHM. 229. | kP. *kolšo* GEN. 4. 54. kUr. *kolsə* WICHM. 208. kCar. *ko'ləšə* PORK. 25. nyK. *koləšə* RAM. 200. 208. «halott, megholt»*) | **kE. koškošo ve-reške pošte** «tedd száraz (száradt) helyre» REG. CsM. 488. | nyK. *kočšə oksa* «a megmaradt pénz» RAM. 175. kCar. *ko'tšə* PORK. 16. *ko'dšə* PORK. 19. | kUfa *küjšə* «sütött» PAAS. KSz. II. 206. | kUr. *küšə* «érett» WICHM. 237. | kP. *manšə osal* «a

*) Vö. **kE. tudo kološo tište** *kia* «ő holtan (mint halott) fekszik itt» REG. CsM. 544. || **kE. kološom mueve** «halva (mint halottat) találták» REG. CsM. 546.

mondott baj» GEN. 53. | kCar. *menžarišo pop* «az a pap, a ki megeskette» PORK. 2. | kP. *šüšö kaška* «rothadt fatörzs» GEN. 35. | kP. *šükšö jondal* «elrothadt hánesboeskor» (*šüktem*) GEN. 36. | kP. *tolšo* «jött» GEN. 68. — L. még néhány példát Bud. CsT. III. 430.

146. -*šaš*, nyK. -*šaš*, -*šäs*. A participium necessitatis képzője. Nézetem szerint az előbbi képző és -*aš*, -*äs* denominális képző összetétele.*) Pl. kP. *βaγ^ošaš ile* «örködni kellett» (*βaγem*) GEN. 33. | nyK. *āražem tšütš^ošäs oγäl* «lyukat ne csinálj [a ruhába]» (*tšütšem* «elvisel [ruhát]») RAM. 158. | nyK. *mam əštə^ošäs, ma^oneš* «mondja, mit kell tenni» (*əstem*) RAM. 170. | kP. *u pörtən oš murjažem ošemden iləšaš pört kaie* «az új szoba fehér kályháját fehérítvén, élni kell a szobához illően» (*ilem*) GEN. 72. | nyK. *aγ iāmšaš, maγanō xuda əlat edem* «jaj, el kell veszni, mily rossz ember vagy» (*iγamam* «elvész») RAM. 27. | kCar. *nemnan kočšaš jüšaš kendašinžalžə küβar jūmalan šələn kodəš* «az étel és ital, a mit enni s inni akarunk, a palló alatt rejtve marad» (*kočkam, jūam*) PORK. 58. | kP. *kiamat törən kapkaže tuleš jüləšaš* «a másvilág kapujának a tűzben el kell égnie» (*jülem*) GEN. 76. | kP. *oktəš onžas kajšaš* «a tör után kell nézni [tkp. menni]» (*kajem*) GEN. 42. | kCar. *kajšaš una* «útra készülő vendég» PORK. 39. | kP. *kaj^ošaš kornet kužo* «megteendő utad nagy» GEN. 77. | kCar. *užšaš, kolšaš šerγə ulmaš* «drága volt nézni és hallani» (*užam, kolam*) PORK. 37. | kP. *βujda koššaš* «fájjon a fejetek!» (*korštem, koštem*) GEN. 20. | nyK. *kol^ošt^ošäs mam popat* «meg akarom hallgatni, mit beszélnek» (*kol^oštaš*) RAM. 54. | kP. *ik jeyna βaγaš kotšaš* «egyikünknek örképen kell maradnia» (*kodam*) GEN. 12. nyK. RAM. 51. | kP. *žβatam šuko kuđašaš* «sok ruhám van, a mit le kell vetnem» (*kudášam*) GEN. 5. | nyK. *kātš^ošäs, manāt* «azt mondják, meg kell fogni őket» (*kātšem*) RAM. 177. | kP. *meļnam küeššäs* «fánkot akarunk sütni» (*küeštam*) GEN. 36. | nyK. *lätšäs* «olvasnom kell» (*lädam*) RAM. 72. | kP. *təlanet lišaš mən oməl* «nem neked vagyok én rendelve» (*liam* «lenni»)

*) Vö. a mordvinban: *palama* «das küssen; man muss küssen; geküsst von jemdm» (*palams*) PAAS. MChr. 011.

GEN. 66. | kUr. *nömngn nalšasš üdörzē* «a leány, a kit el akarunk venni» (*nalam*) WICHM. 235. kCar. PORK. 40. | kUr. *tērēm nalmēm nalōšasš* «egy szánt mindenesetre kell venni» WICHM. 230. | kP. *kisanam jumēlan pušasš ile* «pintyünket istennek kellett volna föláldozni» (*puem* «ad») GEN. 42. kCar. *pušasš* «megillető rész» PORK. 16. 17. nyK. *mälännä tengelä ärren-gašmeškə γot tšort oksam pušasš əlnezə* «jobb lenne, ha az ördög pénzt adna, a helyett, hogy itt így varrnivaló után járunk» RAM. 188. | kP. *oktəšəm šəndəšasš* «tört kell föllállítani» (*šəndem* «helyez») GEN. 42. | kP. *reβənam šušasš* «a répát meg kell gyalulni» (*šuum*) GEN. 4. | nyK. *šü dšəsš tiškə* «ide kell parancsolni» RAM. 172. | nyK. *ma-donə torrejäs tγgğälšəsš* «mivel kezdjünk kereskedni» (*tγgğäləm*) RAM. 189.

Cselekvő jelentéssel elég ritka; pl. kCar. *βarasš kočšasš čəβ-γəzə* «a kis csibe, a mely meg akarja enni az ölyvet» (*kočkam*) PORK. 51. | nyK. *ka-ršasš ənə* «most enni akarunk» (*kašškam*) RAM. 172. | kP. *ademe šušasš βerəšt ilet-mo?* «olyan helyen élsz, a hova eljut ember?» (*šuum*) GEN. 16. | kP. *kunam tolšasš kečedəm kalasšal kolto* «mond meg a napot, melyen jönni fogsz» (*tolam*) GEN. 63.

Személyragokkal: pl. kE. *olaš kaešasəm ulo* «a városba kell mennem» REG. CsM. 513. | kP. *ču, i ukšesəm-gəna šinğalden muraltəšasəm ulo* «várj egy kissé, csak az ágon kell még ülnöm s énekelnem» (*muraltem*) GEN. 42. || kE. *ol'osašed ulo mo* «van-e valami beszélni valód vele?» REG. CsM. 122.

Tárgyraggal, határozóragokkal s névutóval; pl. kE. *tolšasəm, lišasəm* (o: *tolšasəm, lišasəm*) *kö šinğə* «a jövendőt, leendőt ki tudja» REG. CsM. 509. | kE. *tolšasəsəm* (o: *tolšasəsəm*) *šinğesəm* «tudtam, hogy el fognak jönni» REG. CsM. 510. || kE. *meñ kol'um tudon kaešasəm* (o: *kajšasəm*) «hallottam, hogy ő elmegy» REG. CsM. 511. || kE. *taza lišaslan jükštülena* «fürdünk a végett, hogy egészségesek legyünk» REG. CsM. 67. | kE. *tolšaslan kodoš* «eljövetelére hagyta» REG. CsM. 518. || kE. *azam škal poktešasgeč nal* «vedd el a gyermeked onnét, hol a teheneket fogják hajtani» REG. CsM. 520. || kP. *šupšən luktšasš γodəm jörən kaja* «mikor már majd föl volt húzva, leesik» (*luktam*

«kivesz») GEN. 15. | kP. küzen šušāšəž γoðəm kuržan jolas kandraže kurlalden kaja «mikor már majdnem fölmászott, az öreg nadrágtartója elszakad» GEN. 4. || kE. ergeže tolšaš verem ol'eve «beszéltek fia eljöveteléről» REG. CsM. 521.

147. -mə, -mē (kP. kUfa -me, -mō, -mo [kUfa -mø]).*)
Általában a mult idejű melléknévi igenév képzője, de többféle jelentéssel. Főnévi használata is éppoly gyakori.

Igenévi jelentéssel. Pl. nyK. äšnəmə əðər «nevelt leány» (äšnəš «öriz, ápol») RAM. 8. | kP. βaxšme portəš «leterített szőnyeg» (βaxšam «kiterít») GEN. 67. | nyK. šur-γem^m-ba z m ə olmam nələš «egy almát vesz, a mitől a szarv lehull» (βaxšam «esik») RAM. 179. | kCar. βutšuktəmē HÄM. 21. (vö. nyK. βətšə'ktaš «föltartóztat» RAM. 17.) | kP. βüčkəmə «simogatott» (βüčkem) GEN. 57. | kCar. əštəmə PORK. 7. štəmē HÄM. 6. kP. əštəmə «csinált» (əštem) GEN. 59. | kUr. jümə-tšəš kə m ə γə'tšə «vízkereszt napja (tkp. az a nap, melyen az istent bemártották)» WICHM. 207. | kP. čialme βurγemem «ruhám, a melyet fölvettem» (čialam) GEN. 63. | kP. ilalme surtem «a ház, a melyben lakom» (ilalam «éldegél») GEN. 63. | kUfa jörətəmə «szeretett» PAAS. KSz. II. 126. kUr. jörətəməmən motoržə «legszebb szeretöm» (tkp. «szere tettem legszebbje») WICHM. 223. | kP. jümö βüt «ivó víz» (jüam) GEN. 5. | nyK. βəot žüktəmə-bär «itató (hely)» (žüktaš) RAM. 12. | kP. nalden kajme üðər «hazavezetett leány» (tkp. «vevén ment leány») GEN. 76. kaimə PORK. 17. nyK. kemə RAM. 194. (kajam, kem) | kP. oš kuržan kalašəmə mutšo «a szó, a mit a fehér czár mondott» (kalašem) GEN. 66. | kP. βəjzən kiəmə βer «fekvőhely» (kiem) GEN. 57. | kP. kičkəmə imə «befogott

*) Talán ide tartoznak ezek a képzések is, melyekben az -m előtt nem redukált hang van: nyK. artem «grosse stangen auf dem strohdach» (artaş «auf den rücken binden, auf dem rücken tragen») RAM. 4. | nyK. βə'γəm RAM. 17. kP. βurγem SZIL. 288. «ruha» (əγem, urγem «varr») | nyK. e'item, eltälem «ein armvöll; umarmung» (eltäləš «einen armvöll nehmen, in den armen tragen; umarmen») RAM. 20. | nyK. pašar'təm «druck, etw. aufgelegtes» (pašar'təš «zudrücken, starker druck auf etw. legen, einschläfern») RAM. 97. | nyK. pörtem «wirbel» (pörtəš «drehen, wenden») RAM. 104.

ló» (*kičkem*) GEN. 75. | kP. *kočmo šudəda aš liže* «a fű, a mit megettetek, egészségtekre váljék!» GEN. 5. kP. *kočmo šudəda rok liže* «a fű, a mit megesztek, földdé váljék» GEN. 33. kP. *kotmo* GEN. 57. kCar. *kočma* PORK. 21. (*kočkam*) | kCar. *počkaltal-koltəmə luḡ* «az eleresztett nyest» (*koltem* «küld») PORK. 37. | kP. *lünḡal košmo lünḡe kuməžem* «nyírfahéjam, melyet fújva járok» (*koštam* «jár») GEN. 77. | kP. *türlö šaska kümö parət* «az idő, mikor sokféle virág nyílik» (*küam* «érik») GEN. 71. | kUr. *kuralmā mələndə* «bevetett föld» WICHM. 207. | kCar. *šočmə-kušmə mlandet* «a föld, melyen születttél s növekedttél» (*kuškam*) PORK. 42. | nyK. *sərušmə io* (tkp. «húsnövő varázsige») oly varázsige, a mitől a seb begyógyul s új hús nőhet RAM. 130. | kCar. *kuštəməžəmat ok šinže* «nem ismeri azt, a ki nevelte» (*kuštem*) PORK. 53. | kCar. *kəčken lekmə alaša* «az indulásra befogott herélt ló» (tkp. befogva indult) (*lektem* «kimegy») PORK. 57. | kP. *ləštəme oralde* «épített ház» (*ləštem* «csinál») GEN. 56. 59. | nyK. *šim-ožə-litsəš edem limə, olmam naleš* «vesz egy almát, a mitől a fekete csödör meggyógyul és [újra] ember lesz» (*liam* «lesz») RAM. 179. | kP. *temen lukmo sajka* «a megtöltve elvitt serleg» (*luktam*) GEN. 73. | kP. *šüan ɣodəm murəm o muroβlak* «lakodalomban énekeltdalok» (*murem*) GEN. 75. | kUr. *nalmā kində* «vett gabona» (*nalam*) WICHM. 211. | kP. *oltəm o tulɣəčən saklen* «tűzvésztlő (tkp. gyújtott tűztől) őrizve» (*oltem* «befűt») GEN. 60. | kP. *nemnan onžəmo oš kuɣəža* «a fehér czár, a kire nézünk» (*onžem*) GEN. 74. kUfa *onžəmo* PAAS. KSZ. II. 208. | kCar. *peldəmə u* «olvasztott vaj» (kP. *peltem*) PORK. 51. | kP. *poɣəmo* «gyűjtött» (*poɣem*) GEN. 60. | kP. *pumo* GEN. 69. kCar. *pu'mə* PORK. 13. «adott» (*puem*) | kP. *nəlle βedra purəm o pečke* «olyan hordó, melybe negyven akó belefér» (*purem* «bemegy, belefér») GEN. 27. | kP. *pot sakəme eɣə* «serpenyőtartó rúd, melyre a fazekat akasztják» (*sakem* «felakaszt») GEN. 46. | kP. *məñ šičme törə* «az ablak, a hol én ültem» (*šünžəm* «ül») GEN. 74. kCar. *šičmə* PORK. 18. nyK. *kešə šitsmə, mongər* «napnyugát» RAM. 46. | kCar. *məj šoɣəmə tumə* «a tölgyfa, melyben álltam» PORK. 11. | kCar. *memnan šonəmə d'əngəžə* «a sógornő, a kire gondoltunk» PORK. 46. | kCar. *sorβalmə* HÄM. 4. (*sorβalaš* «kér, könyörög» HÄM. 5.) | kUr. *pizləɣitšikə*

šotšmā i «az év, mikor sok vörös berkenye lesz» (*šotšam* «születik, nő») WICHM. 207. | kP. *tiñ batedān šočmo akaže omal-mo?* «nem vagyok-e feleséged született nagynénje?» GEN. 28. nyK. *šašmā-βār* «szülőhely», . *š.-γešā* «születésnap» RAM. 127. | kCar. *šüšmā ü* «köpült vaj» (*šüškam*) PORK. 51. nyK. *šašmā*, RAM. 132. | kE. *tolmo kornena sae el'e* «jött utunk jó vala» REG. CsM. 489. | kE. *tide tüneme kenagaže* «ez a könyv melyet tanul» REG. CsM. 490. | kP. *üžmō* «meghívott» (*üžam*) GEN. 69.*)

148. Elvont fogalmat is jelölhet;**) pl. kP. *keče βuržalme* «napnyugot» (*βuržalam* «letelepedik») SZIL. 289. | kE. *nunun ešteme čokešešt tol'o* «az ő munkájuk megtetszett [az embereknek]» REG. CsM. 503. | nyK. *žüümō, šoes* «szomjas vagyok (tkp. szomjam megérkezik)» RAM. 134. (*žüām* «iszik»), kUfa *žüjmō* «ivás» (PAAS.) MNyh.³ 88. | nyK. *ätām dokā kemō, šoes* «atyámat meg akarom látogatni (tkp. apámhoz menésem megérkezik)» (*kem* ~ kP. *kajem* «megy») RAM. 194. | kE. *kočmo koklašte ol'ošom* «evés közben megmondtam [neki]» REG. CsM. 506. | nyK. *šalγodāmā* «a bőjt kezdete» (tkp. «húshagyó»; *kodam*) RAM. 130. | kE. *meman kol kučumo julušto ulo* «a mi halászatunk (tkp. halfogó [helyünk]) a Volgán van» REG. CsM. 495. | kUr. *küđerťšā küđerťmā* «mennydörgés» (*küđerťem* «dörög») WICHM. 207. | kUr. *māner kümā* «a vászon szövése» (*küem*) WICHM. 215. | kP. *puš tene joγamo* «csónakázás (tkp. csónakkal való folyás)» (*joγem*) GEN. 45. | K. *mijme* «menés» (*mijem, miem*) (Ocs. 24.) SZIL. 123. | nyK. *š:lešpā^rmā* «a húsevés kezdete

*) Érdekesek a köv. példák: kE. *tereš pitmem konduš* «a szánra kötözve hozta őt» REG. CsM. 547. | kE. *pušt-mom mueve* «megölve találták» 546. || kE. *pitme šolga* «megkötözve áll» 545. | kE. *pu rumo tušto kia* «a fa fölvtágra fekszik ott» 545.

**) A cser.-ben a mellékneveknek elvont főnevekként való használata nem ritka; pl. kUr. *kornān kušūžēm, kü,ťšükšēm šem alašat šindžalēs* «az út hosszúságát, rövidségét a fekete ló tudja» | *βüt,šān kelγēžēm, kuāšēžēm kuγužan kuγu jākaret šindžalēs* «a víz mélységét, sekélységét a császár nagy vasmacskája tudja» | *ütšān nēlōžēm kuštālγēžēm šške űžāldenā* «az élet nehézségét, könnyűségét mi magunk megtapasztaljuk» WICHM. 220.

(tkp. húsba menés) RAM. 130. | nyK. *ore'n-səšmə*, «vajköpülés» (*šəškəš* «üt, ver») RAM. 132. | kCar. *šüβer šoktəmə* «dudán ját-szás» (*šoktem* «hangszeren játszik») PORK. 24. | nyK. *ukššəštmə šoes* «hányás eröltet» (*ukššəšndəzam* «hány, okád») RAM. 159.

149. Személyragokkal; pl. kCar. *βəštəlmə'm šues* «nevetnem kell» (*βəštəlam*) PORK. 10. | kCar. *kudašal-ku d a l- d ə m e m o k š u* «nem akarom levetni s eldobni» PORK. 54. | kP. *tüřö lek mem šues* «ki kell mennem» (*lektam*) GEN. 28. 15. | kE. *tol mem kokašte jur lie* «jöttöm közben eső esett (tkp. eső lön v. vala)» REG. CsM. 504. | kE. *meñ tiste ul mem čokešeže og tol* «az én itt létem nem tetszik neki» REG. CsM. 593. | nyK. *mñ üžə-memⁿ-donə a-k-tol* «az én meghívásomra nem jön» (*üzem* «meghív») RAM. 172. || kP. *βüt türəštö il^o met tene mo pajda* «mit használ neked a víz partján való élet» (*šlem* «él») GEN. 76. | kCar. *kuřu möřə kočmet šues kən* «ha nagy epret akarsz enni (tkp. evésed megérkezik)» (*kočkam*) PORK. 42. | kE. *tol med šues mo?* «el akarsz-e jönni» REG. CsM. 567. | kP. *kuřžam užmet šues-kəñ* «ha a császárt látni kívánod» (*užam* «lát») GEN. 71. || kE. *kön kajmeže šues* «ki akar (kinek van kedve) menni?» REG. CsM. 565. | nyK. *mñ ʔšte nām tsilä li'm ə,žə,m* «én megtettem minden lehetőt» (*liām* «van, lehetséges») RAM. 68. | nyK. *mñ mäřərmə,žə,m ko'vnam* «hal-lottam sírását» (*mäřərem* «sír») RAM. 53. | kCar. *pojan šonə-məžə de'nə nužna d'önəm-mu-məž de'nə* «der reiche nach be-lieben, der arme je nachdem ihm verstand gegeben ist» (*šonem* «gondol»; *muam* «talál») PORK. 22. | kP. *ojřərməž de-ne üp jarəmžəm nalən* «szomorkodva vesz egy hajfürtöt» (*ojřərem* «szo-morkodik») | kP. *pum et tar βara pəštəməžə liže* «der segen dafür möge dir erfolgen» (*puem* «ad»; *pəštem* «helyez») GEN. 61. | kP. *šuldəřžəm šerəməžəm onžat* «nézik a szárnyat s az írást» (*šerem* «ír») GEN. 44. | kE. *kön tolmuzo og šu* «ki nem akar (kinek nincs kedve) eljönni» REG. CsM. 567. | kP. *ačamən um a l-məže kuko mamok* «atyám fekvőhelye kakukttoll[ból való]» (*uma-lem* «alszik») GEN. 69. || kCar. *pöřtəškəže purməna řo'dəm* «a szobába léptünkkor» (*purem*) PORK. 15. | nyK. *mä šatšmədn a-řətsən perβi narede mb^o-lä ələnət* «a mi teremtésünk előtt óriások voltak» (*šatšam* «születik, nő») RAM. 203. | kCar. *me tolməna řo'dəm* «a mi jövetelünkkor» PORK. 15. || kE. *nunon ešte-*

meštem jorateve «az ő munkájukat megszerették» REG. CsM. 502. | kP. *kočməšt šueš* «enni akarnak» (tkp. «evésük megérkezik») (*kočkam*) GEN. 20. | nyK. *ün-š'ündzəməštə ɾodəm iktət kupets pəra kaβakəškə* «mialatt ott ülnek és isznak (tkp. iván ülésükkor), egy kereskedő lép be a csapszékbe» (*šündzem*) RAM. 188. | kCar. *nunən šü'dəməštə počeš me to'len uləna* «parancsuk folytán ide jöttünk» (*šüdem*) PORK. 15.

150. Tárgyraggal; pl. kCar. *kukari'n čəβə'ldəməmə w'ən-əda βəštəl ɾəldən* «mikor a munkás megöntözését látta, nevetésre fakadt» (*čəβəldem*) PORK. 3. | **tudo mēman tište ilemem tüvütok og šinže** «egyáltalában nem is tudja, hogy mi itt élünk» REG. CsM. 380. | kE. *šogaš kajmem užon ulod* «láttak engem a mezőre menni (a mezőre menésemet)» REG. CsM. 492. | kE. *meñ ežem kol kečkermedem* «nem hallottalak kiáltani (tkp. nem hallottam kiáltásodat)» REG. CsM. 714. | kP. *nur košməmə koštaš kajem* v. *nur ɾošməmə koštam* «vadászni megyek (tkp. erdő járást járni megyek)» (*koštam*) GEN. 11. (de: *nur ɾošməmə koštaš kajat* «vadászni mennek») GEN. 12. 17.) | kP. *šočšemleč kotmem šəm šinže* «nem tudtam, hogy kedvesem elhagyott (tkp. kedvesemtől [való] elmaradásomat)» (*kočam* «marad») GEN. 71. | kCar. *lujn mo'dəməmə onžalən* «a nyest játékát nézve» (*modam*) PORK. 34. | kP. *šuzarže murəməmə koləšteš* «hallgatja huga éneklését» (*murem*) GEN. 5. | kE. **tudo užo me pört** (v. **pörtöm**) **onžumem** «ő látta, hogy én a házat megnéztem» REG. CsM. 493. | **meñ užom tudon pört onžum ožom** «én láttam, hogy ő a házat megnézte» REG. CsM. 494. | kE. **mulanem ol'eve tudon šilmežem** «nekem azt mondták, hogy megszökött» REG. CsM. 715. | kCar. *ɾəβəžən te'mməmə w'žmə möygo* «miután látta, hogy a róka jóllakott» (*temam*) PORK. 10. | kP. *jüksöβlak tolməmə užeš* «látja a hattyúk jövetelét» (*tolam*) GEN. 38.

151. -eš lativusi raggal; pl. nyK. *ärmeš puəš* «kölesön adni» (*ärəš* «kölesönözni») RAM. 7. | kE. **ške ömnežem kolomeš** (v. **kolomeške**) **poktoš** «a maga lovát halálra hajtotta» REG. CsM. 19. || nyK. *olma-karmanəšeš pü šə'raŋg-šündzən* «a fog eltompult az almaevésben» RAM. 135. || kE. **oldalmanəšeš vele šonad** «csak csalásnak tartják» REG. CsM. 42. || kUr. *kəraltaš kən kəraltaš mo'šəla solat pur kajmeš* «ha [egyszer]

megvernek, verjenek, míg a háncsostor szétfoszlik» (*kajam* «megy») WICHM. 219. | kCar. *kəneret fəneret kum eš nemnan kumalam it kudə* «míg egy rőf vásznat szősz, ne tagadd meg kérésünket» PORK. 58. | kCar. *təj məjən lek m'eš nəyuska:it it kajə* «följöve-telemig sehová ne menj» (*lektam* «kimegy») PORK. 13.

152. -*škə* illativusi raggal.*) Föltűnő, hogy előtte nem redukált hang van; talán az előbbi rag hatása működött közre; pl. kE. *mardəš keče lek ma ške-la* *kaja* «a szél napkelet felé megyen» REG. CsM. 118. || kP. *nemnan umər ertal meške iləš namər liyəcə* «életünk folyásában az élet vidám legyen» (*ertalaš* «mellette elmegy, elmúlik») GEN. 72. | nyK. *kədalšteš ia ngəlm eškə* «futtatja, míg bele nem fárad» (*iəngəlaš*) RAM. 179. | nyK. *pü:žβət i oγə m'eškə* v. inkább *pužəlt meškə* *roβotə:ias* «dolgozni, mígnem az izzadság folyik [róla]» (*iəyem* «folyik»; *püžəltəš* «izzad») RAM. 107—8. kE. *tudo tuge ešteš, püžəlt meške* v. *püž vüt jogumeške* (v. *püžalde*) «úgy dolgozott, hogy izzadott (v. az izzadság folyt [le róla])» REG. CsM. 414. | nyK. *iüđə m'eškət ələ* «élj, míg meg nem öregedsz» (*iüđem* «megöregszik») RAM. 35. | kCar. *tor alaša kičkə meškə šoyəna* «várunk, míg a barna herélt ló be lesz fogva» (*kičkem*) PORK. 41. | nyK. *əške miž-γ oškə meškə žə* *känəltəš βəžəm* «magam lefeküdtem, míg a palaczk ki nem száradt» (*koškam*) RAM. 186. | kCar. *laška kumeškat oγəna šoyə* «nem állunk, míg a tézta megfő» (*küam*) PORK. 41. 44. | nyK. *iü'n šinden iü:kšə li meškə*, «er hat sich berauscht» (*liəm* «lesz») RAM. 35. | kCar. *izi tulən limeškəžə egež porəš purəšəm* «so lang das kleine feuer brannte, ging ich auf die himbeerlese» (*liəm* «lesz») PORK. 39. | kP. *ačaže jol pit meške erəže olašk-at šueš* «míg az atya cipőjét húzza [tkp. lábát köti], fia már a városba érkezik» (*pidem*) GEN. 48. | kP. *məlnambalnet ü šol meške pört onžalket leγəldem* «míg a vaj a fánkon fölolvad, kimegyek házad tornáczára» GEN. 79. | nyK. *təštə ələt kuγižə-š oγ g e meškə* «ott élnek, míg a király

*) -*štə* inessivusi ragra csak REGULYNÁL találtam példát: kE. *tudon surt olmuštožo kizet čodera*, v. *tudo olmušto, kušto tudon surtšo el'e, kizet čodera* «az ő udvara helyén (v. azon a helyen, hol az udvara vala) most erdő van» REG. CsM. 728.

megöregszik» (*şongemäs*) RAM. 195. | kCar. *tudə murən sarob-
čəzəm nalen tolmeşkem tiđə pəiramžə* erten kaja «míg a kul-
csot ide hozom [tkp. vévén jövök], ez az ünnep elmúlik»
(*tolam*) PORK. 35. 58. | kE. *tiñ tište şolgo ũ ž ũ meške št*
«itt állj, míg hínak» REG. CsM. 731.

kE. *pašaş kajmeşked malaş voč* «lefeküdtél aludni,
a helyett, hogy a munkára mennél» REG. CsM. 727. | kCar.
törza řaćən onžə meşket opsa řaćən lektən ũmatəm pu alə «a
helyett, hogy kinéznél az ablakon, jöjj ki az ajtón s adj
csókot» (*onžem* «néz») PORK. 43. | kP. *mirlan (Berčən) řujem
poštə meşkem oş juməlan lektən kumalam* «a helyett,
hogy az embereknek fejet hajtának, kimegyek s meghajlok iste-
nem előtt» (*pəštəm* «helyez») GEN. 65. || kE. *meñ tutleč küčü-
meške ške tülem* «inkább magam megfizetem, semhogy tőle
kérném» REG. CsM. 723. | *olašte pukşumeške tište puk-
šem* «inkább itt etetek, semhogy a városban etetnék» REG. CsM.
726. | *tudo čera samorek gen, tušto rumeške tište ruena*
«ha amaz erdő fiatal, inkább itt vágunk, mint ott» REG. CsM.
724. | *jarmanka vučumeške kizet nalam* «inkább most
veszek, semhogy a vásárig várnék» REG. CsM. 725.

153. *-kə, -kə* lativusi rag, mely csakis az ilyen gerun-
dialis szerkezetekben fordul elő. Eredeti alakja valószínűleg *-lkə,
-lkə* volt (l. 115₆): nyK. *arβātə pətürli řətlən řaləm əkə
oksam pua řətkəβalan* «a menyecske a vízanyának pénzt ad,
mikor először megy vízért» (*řalem* «leszáll») RAM. 202. | *lāktenⁿ-
gemə, kəžə* *ārřəžəβlə ĩadət* «elmente után a szabók kérde-
zik» (*kem* ~ kP. *kajem*) RAM. 189. | *kolenⁿ-gemə, kəžə əlenət*
«[a szülők] halála után ők [úgy] élnek [mint azelőtt]» RAM.
191. | *kəđalšməkəžə etše nalenⁿ-golta* «miután elfutott, ismét
nyal» (*kəđalštaş*) RAM. 179. | *karməkəštə etše mađaş tyğəlnət*
řartla «evés után újra kártyázni kezdenek» RAM. 194. | *mə kol-
məkənə řet teřəñ edembⁿ-lə řatšət əlāt* «halálunk után csak
ilyen emberek születnek» (*kolem*) RAM. 204. | *pəřəs karməkət
šma tsežřəžžəş* «ha borsot eszel, a szád égni fog» RAM. 152. | *ku-
məkəštə tāmənəş koltənət* «miután megnöttek, tanulni küldték
őket» (*kuşkam*) RAM. 59. | *aşkedeş řara ləmə, kəžə* «miután
elment, gyalog megy» (*lāktem*) RAM. 178. | *turak limə, kəžə
řə, rən-donə piden-şındä* «mihelyt veszített (tkp. durák lett),

megkötözi kötéllel) (*üäm*) RAM. 193. | *tokəzə keä l'itsəməkəzə* «miután meggyógyította, hazament» RAM. 180. | *sümbel etše turak lieš m a d'ə m ə k ə š t ə* «a játékban ismét durák lett bátyja» (*madam*) RAM. 194. | *ə dər-n'ü l m ə k ə z ə k izit-üt ə l i* «miután megházasodott, még ma is él» (*näläm* «vesz») RAM. 180. | *ləβasta kažən p̄ar ə m ə k ə t i d ə k ə r e d ə l ə s t i n g ə l n a t* «a *ləβasta* (egy gonosz szellem) jövetele után birkózni kezdenek» (*p̄aram*) RAM. 200. | *üden^m b ə t ə m ə k ə o , š u d ə ğ i t s ə n k u z m ə k ə , ə n š i n^m b ə t ə r m ə k ə n i e m ə r ə m l ə ğ e nⁿ ğ a t š k ə t* «a vetés befejezte, a szénagyűjtésből való hazajövetel, az egész szérű elcséplése után árpakását esznek» (*pəotás*, *pəotäräs* «befejez»; *kuzem* «fölmászik») RAM. 204. | *žiβoi-βə d ə m š ə r m ə k ə z ə ə l ə z ə s* «miután az élet vizével bekente, föléled» (*šərem*) RAM. 178. | *žalšten š i n d ə m ə k ə m a n e š* «miután megkötötték, mondja» (*šündem* «helyez») RAM. 194. | *šongemmə k ə z ə k o l e nⁿ-g e ä* «mikor öreg lett, meghalt» (*šongemäs*) RAM. 195. | *traktirəška mien-š o m ə k ə š t ə p̄rat* «miután megérkeztek a vendéglöbe, belépnek» (*šuum*) RAM. 176. 199. | *s o t e m ə m ə k ə k i n ə l e š* «mikor megpitymallott, fölkel» (*sote'mäs* «világosodik») RAM. 182. 175. | *tə d ə t o l a š t i n g ə l m ə k ə ə d r ə m ə š z ə χ^əβorajen χ^əβorajen k o l a* «ha jönni kezd, az asszony betegeskedik, betegeskedik, [egyszer csak] meghal» RAM. 199. | *ə z ä t o l m ə k ə χ a r t ə m m o n a m m a n ə* «mikor bátyád haza jön, mondd, találtál kártyát» (*tolam*) RAM. 193. | *t o l m ə k ə z ə p u k z ə s a , ž i u k t ä* «[haza] jövetele után eteti, itatja» RAM. 193.

GENETZ, PORKKA és WICHMANN szövegeiben nem találtam erre a ragra példát, s ez annál föltünőbb, mivel REGULY mondatai közt elég szép számmal van: *kE. čoderašte kok keče ilemeg kuduško tol'om* «az erdőben két napot élvén, haza jöttem» REG. CsM. 595. | *tudon-dene m im e g k u d u š k o t o l ' o m* «miután ő nála voltam, haza jöttem» 596. | *p a r e m e g i z e k a e š e m* «csak mikor meggyógyultam, mentem oda» 255. | *p a š a p o t a r m e g v . p o t a r m e g e š t m ö n g ö k a e v e* «elvégezvén a munkát vissza (haza) mentek» 531. | *j a r m a r k a t ü v ü t p o t t e m e g i z e k a e m* «csak mikor a nagy vásárnak teljesen vége lesz, megyek el» 389. | *keče šečmeg tunam šüšpük šokta* «mikor a nap leszállt, akkor hallani a fülemülét» 736. | *o z ā n o m š o l o š t m e g š i l i n* «a gazdáját meglopván elszaladt» 532. | *m e n t u d o m š o n g e m e g š e i z e š i n ž e m* «én őt, csak mióta meg-

öregedett, ismerem» 713. | tudom tolmeg meń-ok el'em tušto «hogy megérkezett, úgy én voltam ott (azaz: ismét ugyan én)» 861. | kuduško tolmegše malaš vozun «mikor (miután) haza jött, lefeküdt aludni» 530. | pervoj u ž mekem palamem šonošom, vara užom jot jing «legelőször látván őt, azt gondoltam, hogy ismerős, azután láttam, hogy idegen ember» 619. 592.

154. a) *-letš* ablativusi raggal: kE. meń lüdam tače tolmežleč «félek, hogy [még] ma eljő» REG. CsM. 738. || kE. kečkemeleč koč mošten «jobban elfáradt, mint a befogott [lő]» REG. CsM. 767. | kE. keče lekmeleč ošno miem tendan-dek «mielőtt a nap leszáll, elmegyek hozzátok» | kE. onžumolečešt vara koldeve «miután megnézték, elbocsátották» REG. CsM. 734. | kE. sermemleč koč övörtešem «inkább örültem, mint haragudtam» REG. CsM. 764. | tiń šonemedleč koč šuko paša tutlan «több munkája van neki, mint hiszed» REG. CsM. 766. | kE. tudon šüďömoleč pušo eštešem «többet csináltam, mint a mennyit parancsolt (tkp. parancsoltán túl csináltam)» REG. CsM. 343. || kE. onžukto mulam kornom jommoleč «mutasd meg nekem az utat, hogy el ne tévedjek (tkp. az eltévedéstől)» REG. CsM. 665. | kE. tojo tudon mumoleč «rejtse el, hogy ő meg ne találja» REG. CsM. 661. | kučo meńem vočmoleč «tarts engem, hogy el ne essem (tkp. az eleséstől)» REG. CsM. 666.*

b) *-kɨts* elativusi raggal: nyK. mā šutšmāna-γɨtsən perfi naređemb^olä ələnət «mielőtt mi születünk, voltak óriások» (*šatšam*) RAM. 203.

155. *-lan* raggal; pl. kP. kiške čüŋgalməlan, jük jomməlan, šür lekəlan, šinža jəlməlan ju varázsige a kigyócsípésre, rekedtségre (tkp. «hang elveszésre»), a vérfolyás [csillapítására], szem igézése ellen (*čüŋgalam, jomam, lektam*) GEN. 50. 52. || kP. tatan iləməlan mo šužo? «az egyetértésben éléssel mi ér fel» GEN. 65. || kE. meman tolmolan v. tolmolanna peš övörteve «a mi eljövetelünknek igen örültek» REG. CsM. 501. || kE. kolom kučomoštlan lian om sere

*) BUDENZ egy hasonló csuvas szerkezettel veti ezt össze (CsT. IV. 91.).

«azért, hogy ott halat fognak, nem haragszom» REG. CsM. 640. | kE. *šološt molan* (v. *šološtmašeš*) *tudom kereve* «a lopásért megverték őt» REG. CsM. 68.

156. -n raggal: *na-ŕe'rtmən* «minden erőből» (*kerdäm* «bír, -hat») RAM. 86. | kE. *ömne ketmen poktašom* «úgy hajtottam, a mint a ló birta» REG. CsM. 315. | *meñ ulo ketmen muškum, ok erne* «mostam a hogy lehetett, nem lesz tiszta» 317. | *ulo ketmen kurguž ulo* «ide szaladt, a hogy csak tudott [szaladni]» 318.

157. -la, -lä raggal: α) módhatározó; pl. kE. *tudo lüdeš vor koklašte ilemela* «úgy fél mintha tolvajok között volna» REG. CsM. 743. | kE. *tuge šekš kolš el'e, püttün čoderajulomula* «oly füst látszott, mintha az egész erdő égne» REG. CsM. 742. | kUr. *βätən man mēla kunätən-at iktak ulnà* «az asszony mondása szerint mind a hárman egyenlők vagyunk» WICHM. 233.

β) időhatározó; pl. kE. *jumuldumola kaloš* «meghalt imádkozás közben» REG. CsM. 122. | kE. *vol'ukem čoderageč poktumola pirem užom* «a marhát az erdőből kihajtván egy farkast láttam» REG. CsM. 527. | kE. *silem šupšumožla vüdoškō vozon* «meghúzván a gyalmot a vízbe esett» REG. CsM. 528. | kE. *ikana rualmula tovar podorgoš* «egy vágásra eltört a vejsze» REG. CsM. 529.

γ) különös használata a következő: nyK. *kornāštā araβa-šādar kaṛāṅge mōkō, āptarŕeməolä* «ha a kocsitengely útközben eltörik, mit lehet tenni» (*āptarŕāš* «nicht tun können») RAM. 7. | nyK. *iesli tēsäken kēzat šarat kiñ χəβora'imēlä* «ha oda hugyozol és szarsz, megbetegedsz» (*χəβora'ias* «megbetegszik») RAM. 9. || nyK. *kēšäk kemēlä* «hogyan utazzunk» (tkp. «hová») RAM. 64. | nyK. *am-bäle kētsè ia'tmēla* «nem tudom, hogyan kérdezzem?» RAM. 26. | nyK. *lelə samakām kēmēlēs näl mōlā* «az intő szót szövre kell venni» RAM. 62. | nyK. *koləβəts tāṅgä oksam pu'mälä ədərən atāžälän* «25 márká pénzt kell adni a leány atyjának» (*puem*) RAM. 2. | nyK. *βara kü turak lieš, stölmüngeš pidən-šində mōlā ližə* «azt, a ki durák lesz, azt az asztallábhöz kell kötözni» RAM. 193. | nyK. *pälə m'olä žamak* «rejtvény» (tkp. kitalálni való mese») RAM. 213. | nyK. *mažaka'n-go-rnē donē keməkə m'lojēts-tokē popa-*

z²mbla «a czölöpökkel megjelölt úton menve találkoznia kell az ifjúval» (*popazem* «fallen, geraten») RAM. 171. | nyK. *stöl-mänges pidan-šindəməlä liže* «az asztallábhöz kell kötözni» (*šindem* «helyez») RAM. 193. | nyK. *təškə šuḍə salaš ke'mblä* «oda is kell menni szénát kaszálni» RAM. 172. | nyK. *a'lāk-an^dzəmbła toľmā šoes* «szeretném a rétet megnézni» RAM. 172. | nyK. *mⁿ škeo'k šuḍə s'aləmbła kejem* «magam megyek szénát kaszálni» RAM. 172.*)

158. *-maš*, nyK. *-maš*, *-mäš*. Elvont fogalmat jelöl legtöbbször, de nagyon sokszor hasonlít jelentése a *-mə*, *-mā*-végű igenév más szerepeihez is.***) A mint a *-šaš*, *-šäs* képző a jelenidejű melléknévi igenév és az *-aš*, *-äs* denominalis képző összetétele, éppúgy lehet ennek az eleme a *-mə*, *-mā* igenév-képző s az *-aš*, *-äs* képző. Pl. nyK. *alta'lmaš* «csalás» (*altalem*) RAM. 3. | kP. *βažšmaš* «kiterítés» (*βažšam*) GEN. 45. | kP. *βočmaš* «esés» (*βožam*, *βožšam*) GEN. 6. | kP. *βoləmaš* «leszállás» (*βolem*) GEN. 48. | kP. *βoľaltmaš* GEN. 47. *βoľaltmaš* 65. «napfölkelte» (*βoľaltam* «világít») | nyK. *əlmäš* «élet» (*əlem*) RAM. 20. | kP. *iləlmaš βer* «az a hely, a hol élsz» GEN. 76. | nyK. *iətmašəšžž tə-βostol* «solch eine frage!» RAM. 26. | kP. *joməldəmaš βer* «az a hely, a hol elvesztettük» (*joməldem*) GEN. 67. | kP. *oləm udren kajmaš luməm* «az utánamenő szalmaszál, mely a havat karczolja» (*kajem* «megy») GEN. 47. | kP. *i kəlməmaš, leβəmaš* «a jég megfagyása s olvadása» (*kəlmem*; *leβem*) GEN. 47. | kP. *er užara kojmaš* «a hajnal megjelenése» (*kojam*) GEN. 50. | nyK. *karmaš* «evés» (*katškam*) RAM. 135. | nyK. *kašmaš* «kimenetel» (*kaštam* «jár») RAM. 40. | kCar. *majən kim aš pečke* «a hordó, melyben feküdtem» (*kjem*) POK. 11. | kP. *lekmaš murjažəč šizš* «a füst fölszállása a kéményből» (*lektam*) GEN. 48. | kP. *keče löltmaš* «nap fölmente» (*löltem*) GEN. 50. | kP. *lukmaš* «kivitel» (*luktam*) GEN. 47. | kCar. *temdan*

*) *tenə*, *tež*, *möngə*, *počəš*, *kodəm*, *jəde*, *jəše*, *semən*, *olmeš* névutókkal való kapcsolatban l. a megfelelő helyen.

**) Egészen melléknév pl. ebben a példában: kE. *lütmašen kečkera* «félelmetesen kiált» (*tudo tuđe kečkera*, *lütmaš* «ő úgy kiált, [hogy] félelmes») REG. CsM. 741.

mimas «jöveteletek» (*miem*) PORK. 39. | kP. *modaldemas* *ber* «játszó hely» (*modaldem*) GEN. 67. | kP. *caŋ müjermas*, *k^remas* «a harang csengése» (*müjarem*; *k^rem* «üt») GEN. 47. | kP. *a^rtan muremas* «a kakas kukorékolása» (*murem* «énekel») GEN. 47. | kP. *jol pitmas*, *rudemas* «a hancsboeskor fölhúzása, levetése (tkp. a láb megkötése, föloldása)» (*pidem*; *rudem*) GEN. 47. | kP. *z^bata por^remas* «az ágy bevetése» (*por^rem* «gyújt») GEN. 45. | kUr. *püj^rmas* «[isten] végzése» (kP. *puj^rem* «rendel, teremt») WICHM. 211. | kP. *lozas* *šokmas* «a liszt szitálása» (*šoktam*) GEN. 47. | kUr. *šonⁿmas* «szándék» (*šonem* «gondol, kíván») WICHM. 211. | kP. *küñžala šüdermas* «a kendermarok fonása» (*šüderem*) GEN. 48. | nyK. *t^retmäs* *řodäm* «az aratás alatt» (*t^redäs*) RAM. 3. | kCar. *nemnan tolmas* «jövetelelünk» (*tolam*) PORK. 39. nyK. RAM. 174. | nyK. *ukš^stsmas* «hányás» (*ukš^sen^dzam*) RAM. 159.*

159. Tagadóképzős igékből: nyK. *uzⁿn^gertämäs* «irigység (tkp. látni nem tudás)» (*kertem*) RAM. 161. kE. *kettemas* (l. 160.g.) | kCar. *kaj^demas* (*kajem* «jön» l. 160. f.) | kE. *küldömäs* «kelletlen» (*küles* «kell») BUD. CsT. III. 429. | nyK. *aⁿes lit^rmäs* «a mi a jövőben többé nem lesz» (*liäm*) RAM. 4. kP. *litomas* GEN. 53. | nyK. *si^tödömäs* «hiány» (*šitem* «elég lenni») RAM. 121. || kP. *koč^tomas* v. *kottomas* «a hol nem esznek» (*kočkam*) GEN. 56. | kE. *mitemas* «a hová nem mennek» | kP. *jük šoktotomas* «a hova hang nem hallatszik» (*šoktem* «hangzik, hangszeren játszik») GEN. 56. | kP. *šikš šütomas* «a hova füst el nem jut» GEN. 55. 56. — Az utóbbiak csak *-ške* raggal. (L. 160. c.)

160. Gerundiális szerkezetekben: a) Tárgyraggal: nyK. *kutan^dž^š pop^šm a š^šm tsärnen* «dein after hört auf zu sprechen» RAM. 182.

b) *-eš* raggal; pl. *kumašeš mum* v. *ko^došom* «azon a helyen találtam v. hagytam, a hol ástunk» REG. CsM. 479. || nyK. *olma-kar m a š^š pü š^ran^g-šin^dzen* «az almaevésben a foga eltompult» (*kašškam*) RAM. 135. | kE. *koš^tmašeš moš-*

*) Egy példa denominalis képzés: kP. *tiemas kinde* GEN. 55. kUfa *tiemas-k*. PAAS. KSz. II. 129. «még föl nem szegett kenyér»; kP. *tiemas^tok* «teltség; die fülle [des mondes]» GEN. 60. *oñžal tiemas* «erstling» GEN. 59. kCar. *oñžal tiemas* «das erste unangerührte (brot)» PORK. 21. (kP. *tič*, kCar. *tič*, nyK. *tsits* «tele»).

tošom «a járásban elfáradtam» REG. CsM. 473. | kE. **kumašes moštošom** «az ásásban elfáradtam» REG. CsM. 478. | kE. **pu numalmašeš** (v. **numalmašešeže**) čerlaneš «a fahordástól megbetegedett» REG. CsM. 474. | kE. **šološtmašeš tudom kereve** «a lopásért megverték őt» REG. CsM. 68. || nyK. *tokāžš tolmašeš kek besə,m mən^dzen* «mire hazajött, a madár másikat tojott» RAM. 174. | nyK. *tolmašešem žämrdala kašškas* «míg hazajövök, készíts valami ennyivalót» RAM. 191.

c) *-ške* raggal: kE. **čočmaškem, ilemaškem kaem** «szülőhelyemre, lakóhelyemre megyek» REG. CsM. 475. | kE. **me šuna nunon ošno malemaške** «az ő előbbi hálóhelyükhöz értünk» REG. CsM. 729. | kP. *mien šojales šim taya dene oš taya motmaške* «megy s megáll, a hol a fehér kecske a feketével játszik» (*modam* «játszik») GEN. 15. | kP. *koy! koy! šoktamaške mie* «menj a kong-kong-hang után» (*šoktem* «hangzik») GEN. 7.

kP. *osalžəm pulat küžəda dene, pulat toβarəda dene kürtňö jük šoktətaška, jüt šer jəmalke, joβən βüt joβen šütəmaške, kinde šönžul kočtəmaške* (v. *kottəmaške*) *ruen, pastərkalen koltəřetta ile* «küldjétek a gonoszt, aczélkésetekkel s baltátokkal vágva és elűzve, hova a vas hangja nem hangzik, az éj partjához, a hová a folyóvíz folyása nem jut el, a hol sem kenyeret, sem sőt nem esznek» GEN. 56. | kP. *osaləm šikš šutəmaške koltəřetta ile* «űzzétek a gonoszt oda, a hova a füst nem jut el» GEN. 55. | kE. **meman mitemaške kaeve** «oda mentek, hová mi nem megyünk» (*miem*) BUD. CsT. IV. 103.

d) *-šte* raggal; pl. kP. *koštmašte kornan laštəza memnam, šinžəmašte roškalan* «a hol járunk, ott hadd járjunk baj nélkül, a hol ülünk, hadd legyünk ott szerencsések» GEN. 56. 57. 60. | kE. **kumašte kia** «az ásott helyen fekszik» REG. CsM. 480. || kE. **kočmaštena oľošom** «evésközben megmondtam [neki]» REG. CsM. 506. | kE. **malemašte oľa** «álomban (alvásban) beszél» REG. CsM. 548. | kE. **šinžemašte voza** «ülve (ülőben) ír» REG. CsM. 548. | kE. **šolgomaste kočke** «állva (állásban) evett» REG. CsM. 549. | kE. **tolmaštena orava pudurgoš** «jövet (jöttünkben) eltört a kerék» REG. CsM. 472. | kCar. *üdər-šaməc ulmaštə saltakβatəm ke naleš* «ha van leány, ki vesz katonafeleséget» POK.

23. || kE. *ikana rualmašte tovar podorgoš* «egyszeri vágásra eltört a fejsze» REG. CsM. 273. (*rualmašes* 529.) | kE. *ikana šupšomašte pot kolom kučušom* «egyszeri húzásra egy púd halat fogtam» REG. CsM. 272.

e) *-kʷts, -kʷš* raggal; pl. kE. *ilemašget'na mün-dür ogol* «lakóhelyüinktől nincs messze» REG. CsM. 477. | kE. *tolmašgeč kaena* «azon úton megyünk, a melyen jöttünk (tkp. jövéstől megyünk)» REG. CsM. 476. || nyK. *škalžə pörtšuj-γʷtsəu ördəškə kemäš-kʷtsən βə, rə'n-mətsəšəžəm pörtkörəškə koltan-də ʷalešəžə ʷalšten-šində* «hogy a tehén félre ne lépjen a tetőről, leeresztette a kötél végét a kéményen keresztül a szobába és lábára köti» (*kem* ~ kP. *kajem* «megy») RAM. 184.

f) *-lan* raggal: kCar. *kajkšə kaiđəmašlan tołən oγəl* «das vöglein kam nicht zu bleiben»; *kaiđəmašlan tołən ona ul* «unseres bleibens ist nicht hier» PORK. 55. (*kajem* «jön»).

g) *-la* raggal: *tudo pokta ol'an auluš šun kette-mašla* «úgy hajt, mintha lassan nem érhetnök el a falut» REG. 744.

161. *-š, əš, əšš*. Leginkább elvont főnevet képez. Eredetileg *kš*-re végződött (vö. *ilikš* «élet» BUD. CserSz. 7. | TROIKIJ *jukš* «multság; schmaus, trinkelage» SZIL. 60. | *šülükš* «léleket, lélek» BUD. CserSz. 51.). Nem lehetetlen, hogy azonos a jelenidejű melléknévi igenév képzőjével. Pl. nyK. *andžəš* «pillantás» (*andžem*) RAM. 4. | nyK. *andžə'ltəš* id. (*andžə'ltəm* «hinundhersehen») RAM. 4. | nyK. *a'skəltəš* «lépés» (*a'skə'ltəš*) RAM. 5. | nyK. *βaktəš* «csepp» (*βə'ktəm* «csepeg») RAM. 9. | nyK. *βəštə'ltəš* «csere» (*βəštə'ltəm* «cserél») RAM. 10. | kP. *iləš* GEN. 72. kÜR. *iləš* WICHM. 220. nyK. *ələš* RAM. 21. «élet, lakás» (*iləm, ələm*) | kUfa *jüš* PAAS. KSz. II. 205. kÜR. kCar. *d'üš* WICHM. 224. PORK. 15. (3. személyraggal: kÜR. *d'üšəžə*, kCar. *d'ü'šəžəm* [acc.]), nyK. *jüš* RAM. 41. «ital» | nyK. *karštəš* «betegség» (*karštem* «fáj») RAM. 39. | nyK. *kətskəš-jüš* «évs-ivás; étel» RAM. 41. kUfa *kočəš* PAAS. KSz. II. 206. *kočəšet* (2. pers.) 130. *kočšta* (plur. 2. pers.) 205. kÜR. *βülən kotššəžə* «a kancza eledele» WICHM. 244. kCar. *kočkəšəžəm* (acc.) PORK. 15. (*kətskam, kotškam*) | kCar. *kojšem* «megjelenésem» (*kojem*) PORK. 45. | nyK. *komdəš* «fedő» (vö. *komdək* «hanyatt», *kom* «kenyérhég») RAM. 54. | nyK. *ladəš* «be-

vágás» (*ladem*) RAM. 66. | kP. nyK. *leβe'daš* «tető» (*leβe'däm*) RAM. 68. SZIL. 110. | nyK. *lüdaš* «szörnyű, félelmetes; furchtbarkeit» (*lüdäm*) RAM. 72. | kP. kCar. *modaš* GEN. 67. PORK. 50. kUr. *mödaš* WICHM. 225. (*modam*) nyK. *madša* RAM. 76. | kCar. *mu'skaldäš* PORK. 25. nyK. *mäškäl'täš* «mosdóvíz» (*mäškäl'taš*) RAM. 83. | nyK. *nama'ltäš* «teher» (*namaltaš* «vitet») RAM. 85. | nyK. *pele'daš* «virág» (*pele'däm* «virágzik») RAM. 99. | kP. *pidäš* «bilincs» (*pidem* «köt») GEN. 24. | kP. *puš* «adó» (*puem* «ad») GEN. 60. | nyK. *ša'tšäš* «nemzetség, család» (*ša'tšam* «születik») RAM. 127. | nyK. *šiškäš* «síp» (*šiškäš*) RAM. 133. | kCar. *šoktaš* «[hangszeren való] játék» (*šoktem*) PORK. 45. | kUr. *šüdaš* «átok» WICHM. 211. | nyK. *šün šäp'šäš* «görcs» (*šäp'šam* «húz») RAM. 138. | kP. kCarÜ. *toškaltäš* GEN. 54. PORK. 37. kCarM. *toškaldäš* PORK. 51. kUr. *toškaltäš* WICHM. 235. «lépcső, létra, a min lépnek» (*toškaltam*).

162. K. *šaš* (kUfa *šaš*, kUr. *šaš* is), nyK. *šaš*, *šäš*. A főnévi igenév képzője. Pl. kP. *βolaš* GEN. 13. kCar. *βola's* PORK. 23. nyK. *βa'laš* RAM. 9. «leszállni» | kUr. *βüdaš* «vetni» WICHM. 206. | kP. *əštaš* GEN. 64. nyK. *əštäš*, *əštä's* RAM. 22. «tenni» | kP. *ilaš* GEN. 4. kUr. *iläš* WICHM. 208. kCar. *ilaš* PORK. 40. nyK. *ə'läš* RAM. 20. «élni» | kP. *jodaš* «kérdezni» GEN. 27. | kP. *joraš* «folyni» GEN. 68. | kP. *jüaš* GEN. 75. kUr. *d'üaš* WICHM. 233. nyK. *zü'äš* RAM. 35. «inni» | kP. *kiaš* GEN. 28. nyK. *ki'äš* RAM. 49. «feküdni» | kUr. *koš'kaš* «enni» WICHM. 233. | kP. *küzaš* GEN. 49. nyK. *ku'zaš* RAM. 59. «fölmászni» | kP. *lektäš* GEN. 49. nyK. *läktäš* RAM. 67. «kimenni» | nyK. *manaš* «mondani» RAM. 187. | kUr. *nalaš* WICHM. 232. nyK. *näläš* RAM. 86. «venni» | kP. nyK. *puaš* «adni» GEN. 5. RAM. 105. | kP. *ruaš* GEN. 3. nyK. *roaš* RAM. 114. «vágni» | kP. *šingäš* GEN. 41. nyK. *š'ndzäš*, *š'ndzäš* RAM. 133. «ülni» | kP. nyK. *šuaš* GEN. 4. RAM. 136. «vágni» | kUr. *temaš* «megtölteni» WICHM. 232. | kP. *umalaš* «aludni» GEN. 12.

163. Előfordul személyragozva is; pl. kP. *čiašem tüjana* «ruhám (tkp. fölvenni valóm) elkopik» GEN. 65. | kP. *tor alašaməm mönges kajašem βeš imhəm ida kičke!* «barna lovam helyett, hogy haza menjek, ne fogjatok be másik lovat» GEN. 70. | kE. *tide omne kajašem küleš* «ez a ló kell ne-

kem, hogy vele menjek» REG. CsM. 485. | kP. *kočkašem pota* «ennivalóm elfogy» GEN. 65. | kP. *mānen kočkašem uke* «nincs ennivalóm» (NB. a személynévmás genitívusát!) GEN. 11. | kP. *modan šinžašem čonan lujam kondo* «hozz egy élő nyestet, hogy ülve játszhaszak (tkp. játszva ülni)» GEN. 21. || kP. *ruen kočkašet tošaret uke* «vágni s enni nincs fejszéd» GEN. 35. | *kūzen kočkašet kidet uke* «hogy fölmenj enni, [arra] nincs kezed» GEN. 35. | nyK. *miñ v'lanet katškašet sitärem* «ich werde dir mehr zu essen geben» RAM. 121. | kCar. *šočmā-kušmā mlandet kuškašet d'ören* «szülő s nevelő földeden jó volt nőnöd» PORK. 42. | kE. *eñat küleş ruašed* «talán kell neked a vágásra» REG. CsM. 486. | kE. *telad kornom onžuktem, ves-kana šinžašed* «megmutatom neked az utat, hogy máskor tudjad» REG. CsM. 659. | kCar. *puškəðə tošaket umalašet d'ören* «a puha párnán aludnod jó volt» PORK. 42. || kP. *oš kužžanam, ulo kaləkšo dene ilašəže kašašəže kuž(o) ümərəm puen* «a fehér czárnak, hogy minden népével együtt élhessen, hosszú kort adván» GEN. 60. | kUr. *izi ümərətəm ilaləšəžə mo jəšəžə mo mōžə* «a rövid emberélet végigéléséhez miért volt szükséged feleségre» WICHM. 245. | kCar. *kočkašəžə kəč'alən* «keresett enni[-valót]» PORK. 9. | kUr. *izi tärälətəm küzaləšəžə mo tojəžə mo mōžə* «a kis lejtőcskére fölhágni miért volna neked szükséged botra» WICHM. 244. | kP. *aktaləžlan čonan lujžəm pua mōdašəže* «Aktalécnak élő nyestet ad játszani» GEN. 22. || K. *tələnda kočkašta šal lieš* «lesz nektek ennivaló hús» (Ist. 79.) SZIL. 215.

Az *aš* képző végső mássalhangzója nyilván a latívus *s* ragja.*) Már az is kétségtelenné teszi, hogy az infinitívus első jelentése vég- és célhatározói, a többi mind ebből fejlődött.

164. Véghatározó; pl. nyK. *noš-šüdə-öängäm kütšä litsäš* «400 rubelt kér a gyógyításért» RAM. 179. | kP. *šüdeš joγaš šanža oməl* «nem vagyok forgács, hogy a folyóba folyjam» GEN. 68. | kP. *tuleš jülaləš pu oməl* «nem vagyok fa, hogy a vízben elégjek» GEN. 68. | kP. *tiñ soməlet əšten šinžaš jara oməl* «nem érek rá, hogy odaüljek a te dolgodat elvégezni»

*) BUDENZ szerint ez előtt még a finn *-ta-* képzőnek megfelelő elem lappang (CsT. IV. 83—86.), vagy pedig a fgr. *β-*nek megfelelő deverbális névszóképző (UA. 192.).

GEN. 41. | kP. *tüen mom šonen šünžamedən puren užaš azl(e) oməl* «nem vagyok jó, hogy belédhatolva meglássam, mit gondolsz ültödben» GEN. 74. | nyK. *mıñ nımam man aš* «nincs semmi mondani valóm» RAM. 187. || kCar. *teŋəž βonžaš küβar uke* «nincs híd a tengeren átmenni» PORK. 23. | kP. *juməško küžaš šopšar uke* «nincs létra az égbe mászni» GEN. 49. | kP. *təŋ-ak pərta ilena-ŋən, il aš lieš ik ümər* «nekünk, kik itt együtt vagyunk, egy életünk van csak (élni)» GEN. 62. | kP. *ješlan il aš kužo umərəm pu* «adj hosszú életet (élni) a családnak» GEN. 55. || kUr. *urža βüdaš žap šun* «eljött a rozsvetés ideje» WICHM. 207. | kP. *möŋgeš pörtəlaš žap šueš* «már megérkezik a visszatérés ideje» GEN. 75.

165. Czélhatározó, menést, küldést, hagyást jelentő igék mellett, pl. kP. *umalaš βoŋžət* «aludni mennek» GEN. 12. | kP. *reβe šuaš küža pört koklaške* «a padlásra megy répát vágni» GEN. 4. | kUr. *kaiə d'üštəlaš korəməš* «fürödni megy a folyóba» WICHM. 209. | kUr. *jamdžžəm d'ü aš kotškaš tölən ulnə* «jöttünk a készet inni enni» WICHM. 233. | kP. *jodaš mia ik eryən deke* «az egyik fiúhoz megy megkérdezni» GEN. 27. | kUr. *kuŋu paša-denə kai aš lektat* «fontos ügyek miatt útra kelsz (tkp. menni kimégy)» WICHM. 208. || kP. *iməlan šuoə pu aš koltat* «küldik hogy a lónak adjon szénát» GEN. 5. || kUr. *šot,šəm tem aš nanŋaiəlnə* «[az asszonyok] számát szaporítani vigyük el» WICHM. 232. || kP. *kečən erje kečaməšəm kodat βaŋ aš* «a nap fiát Kečaməšt otthagyják örködni» GEN. 12. || kP. *üdərzö türö türəlaš šünžəš* «a leány leül hímezni» GEN. 40.

166. Tekintethatározó; pl. kP. *üdər araka jü aš oŋatak tamle* «a menyegzői bor (inni) nagyon édes» GEN. 75. || kP. *kiñeltaš kiñeltem-at, əške kolem* «fölkeltetni fölkeltem, de magam meghalok» GEN. 13. || kUr. *kuŋšəlt aš kən kuŋšəlt aš lat-kok sarai kocləšet* «ha [egyszer] elfognak, fogjanak el 12 esőr közt» WICHM. 219. | kUr. *kaiəlaš kən kaiəlaš ipon olaš šumešket* «ha [egyszer] el kell menni, menjünk [akár] Ufa városáig» WICHM. 219. (Még két hasonló példa ugyanott.)

167. Alany; pl. kCar. *kuŋək küzaš d'öšə, kuŋək βolaš asat* «nehéz hegyet mászni, könnyű a hegyről lejönni» PORK. 23. | kUr. *kəlšglan il aš jöšə lieš* «az embereknek nehéz lesz az élet» WICHM. 208. | kCar. *salam koltən il aš sai* «szép

élni egymást üdvözölve» PORK. 40. | kP. *pört öñžəlnet māməket toškəlaləš jazək tər* «kunyhód udvarán egy tollat eltíporni vétek» GEN. 79. || kP. *təre iləš o li* «így nem lehet élni» GEN. 4. | kP. *imnem poro, kičkaš o li* «lovam jó, de befogni nem lehet» GEN. 47. | kCar. *erat er kəñeləš oješ li, kasat kas bozaš oješ li* «reggel korán fölkelni nem lehet, este későn lefeküdni nem lehet» PORK. 35. || kP. *pukšaš küləš* «etetni kell» GEN. 5. | kUr. *uržam er βüdəš küləš* «a rozsot korán kell vetni» WICHM. 206.*)

168. Tárgy; pl. kP. *tošto batemən jandəlanam əokləš küštəš* «megparancsolta, hogy előbbi feleségem Jandəleját áldozzam föl» GEN. 28. || kCar. *kočkašəžə kəčələn* «ennivalót keresett» PORK. 9. || kP. *erəžəm kučəš təcən* «meg akarta fogni fiát» GEN. 3. | kP. *ajžam əštaš təcələš* «gyermeket akar csinálni» GEN. 64. || kUr. *kajaləš tūyalnə* «menni kezdünk» WICHM. 218. | kP. *šorəktəš tūgələš* «elkezd sírni» GEN. 8. | kP. *pünžö jörəltəš ləšələməš* «a fenyő inogni kezd» GEN. 3.

169. *ən* (-em végű igéknél), *ən*, *ən* (-am végű igéknél). A határozó igenév képzője.

a) -em végű igék: kP. *βolen* «leszállva» GEN. 16. | kP. *βučen* «várva» GEN. 38. | kP. *βüden* «vetve» GEN. 4. | kUr. *tšəken* «mártva» WICHM. 213. | kCar. *čumen* «rúgva» PORK. 5. | kUr. *tšüməryən* «összehalmozódva» WICHM. 227. | kP. *erřen* GEN. 7. kCar. *örřen* PORK. 5. «öklelve» | kP. *əšten* «téve» GEN. 79. | nyK. *əžəlen* «égve» RAM. 186. | kCar. *d'ořen* «folyva» PORK. 41. | kUr. *kajən* WICHM. 206. kCar. *kajən* PORK. 2. *kajən* PORK. 1. «menve» | kCar. *nəngajə'n* «vive» PORK. 2. | kUr. *kalasən* «mondva» WICHM. 209. | kCar. *mure'n* «énekelve» PORK. 2. | kCar. *kođen* «hagyva» PORK. 52. | kCar. *kole'n* «meghalva» PORK. 9. | kP. *košten* «száritva» GEN. 20. | kUr. *ku,tšen* «fogva» WICHM. 239. | kP. *küžen* GEN. 34. kCar. *küze'n* PORK. 9. «fölmászva» | *malən* (< *umalən*) «aludva» GEN. 12. 18. | kUr. *muren* «énekelve» WICHM. 211. | nyK. *nəžiklə'n* «csukolva» RAM. 89. | kUr. *nölten* «fölemelve»

*) Érdekes *liem* ezekben a példákban: kP. *eržəm puəš liəm* «megigérttem, hogy a fiút odaadom» GEN. 2. | kE. *toləš lim* «megigérttem, hogy eljövök» REG. CsM. 598.

WICHM. 243. | kUr. *onđžen* WICHM. 234. kCar. *onžen* PORK. 22. «nézve» | kP. kUr. *puren* «bemelve» GEN. 4. WICHM. 235. | *šinžen* «ülve» PORK. 41. | kCar. *šuzen* «éhezve» PORK. 9. | kP. *töršten* GEN. 8. *töšten* GEN. 13. || kUr. *tšien* «fölkölte» WICHM. 238. | kP. *lügen* GEN. 11. 14. *lügen* GEN. 11. kUr. *lügen* WICHM. 235. «löve» | kP. kUr. *mien* GEN. 15. WICHM. 233. kCarM. *min* PORK. 17. «menve» | kP. *namien* GEN. 37. kCarM. *namie'n* PORK. 6. «hozva» | kCar. *pue'n* PORK. 2. kP. GEN. 9. | kP. *ruen* «vágva» GEN. 11.

b) -am-végű igék: kUr. *řakšžen* «kiterítve» WICHM. 240. | kP. *řojžen* «leszállva» GEN. 57. | kP. *jodan* «kérdezve» GEN. 27. | kUr. *kajälän* «mendegélve» WICHM. 219. | kCar. *käne'lon* «fölkelve» PORK. 4. | kP. *kočken* GEN. 11. nyK. *katsčkän* RAM. 189. «evén» | kUr. *kòđđän* «maradva» WICHM. 222. | kP. *kojən* «látszván» GEN. 50. | kCar. *košten* «menve» PORK. 43. | kUr. *kürđän* «tépve» WICHM. 208. | kCar. *ku'ržän* «futva» PORK. 28. | kCar. *kušken* «növéen» PORK. 36. | kUr. *lektän* WICHM. 208. kCar. *le'kten* PORK. 28. «kimenvén» | kP. *luktän* GEN. 6. nyK. *läktän* RAM. 189. «kivivén» | kP. *manən* «szólva» GEN. 7. | kUr. *mòđđän* «játszva» WICHM. 215. | kUr. *muškän* «mosván» WICHM. 241. | kUr. *nälän* WICHM. 211. nyK. *nälän* RAM. 120. «véve» | kP. *ňáktän* «nyúzza» GEN. 7. | kP. *numalən* «vivén» GEN. 11. | kUr. *piđđän* «kötve» WICHM. 215. | kUr. *pižžen* «ragadva» WICHM. 222. | kP. *šelen* «hasítva» GEN. 35. | kP. *šinžen* GEN. 71. kCar. *š'inžən* PORK. 2. «ülve» | kUr. *šò,tšžen* «születve» WICHM. 224. | kP. *šupsžen* «húzza» GEN. 15. | kUr. *tòlän* «jövén» WICHM. 208. | kCar. *ü'žən* «híva» PORK. 2. || kCar. *đ'ü'žen* PORK. 20. *đ'un* PORK. 36. nyK. *žün* RAM. 192. «iván» | kP. *küjən* «érvén» GEN. 73. | kP. *län* GEN. 31. 51. 57. *län* GEN. 31. kCar. *län* PORK. 9. «lévén» | kP. *muən* «találva» GEN. 59. | kP. *šuen* GEN. 57. kUr. kCar. *šun* «megérkezzén» WICHM. 229. PORK. 12. | kCar. *šun* «erjedvén» PORK. 51.

170. Egyidejűséget fejez ki a következő példákban: kP. *řoštälən küža* «mosolyogva mászik föl» GEN. 48. | kP. *oməša-türəštö kindəm kočkən šinža* «az ajtó mellett ül s kenyeret eszik» GEN. 34. | kP. *řüt ia kuržən mia pünzö mučaške* «a vízi ördög futva megy a fenyőhöz» GEN. 3. | kUr. *mòđđän kajät* «játszva járnak» WICHM. 215. | kP. *šorəktən čišəm tudən řřatažəm* «sírva húztam föl ruháját» GEN. 6. | kUr. *kuřuza*

sortân-sortân kuržes «egy öreg ember sírva-bögvé szalad» WICHM. 215. | kP. *βučen sořasam* «vártam és álltam» GEN. 38. | kUr. *kiskō potššam βūđđš tššken kiū* «egy kígyó fekszik farkát a vízbe mártva» WICHM. 213. | kP. *akam kolen toles* «néném holtan jön» GEN. 8. | kUr. *seņgetš izš kšlmen mi* «utánuk [a víz] jéggé fagyva jön» WICHM. 215. | kUr. *ik rus βatem kuršten kuršten miškārēm numalēs* «egy orosz aszszony táncz közben (tkp. tánczolva, tánczolva) teherbe esik» WICHM. 213. | kP. *mūrren rua* «sírva vág» GEN. 27. | kUr. *oksa muren tolēš da šūsken kaiū* «a pénz énekelve jó, füttyülve megy» WICHM. 211. | kUr. *upššā jōmatš onđžen βoštālēš* «sapkája alól nézeget és mosolyog» WICHM. 238. | kP. *ūdret pojēn tolēš* «leányod meggazdagodva jön» GEN. 7. | kP. *rokmalten βele šoyat* «állnak csak nyerítve» GEN. 33. | kUr. *nōmnan ūđđr tšien šoyalēs* «menyasszonyunk fölöltözve áll» WICHM. 238. | kP. *pünžō ruen kuřža noja* «a fenyő vágása közben az öreg kifárad» GEN. 3.

171. Előidejűség viszonya van az igenév s az állitmány között; pl. kUr. *marin kūrākššam tarāiēm βakššān kūžšnā* «a cseremisiz halmára, vörös kártont [az útra] kiterítve, fölhängtunk» WICHM. 240. | kP. *maška kockēn kajēs* «a medve megette s elment» GEN. 25. | kUr. *ačša-detš aβa-detš kōđđēn orlanenā* «atyától anyától elszakadva bajlódunk» WICHM. 222. | kP. *kornēško lektēn muraš tūyaleš* «útra kelvén, énekelni kezd» GEN. 5. | kUr. *or-lūđđžēm lūālēn nalđenā* «a vadkacsát megöljük és megfogjuk» WICHM. 231. | kUr. *šūrřem muškēn kūžššēm* «arczomat megmostam és fölhängtam [a lejtőn]» WICHM. 241. | kP. *ik tarāmēm nālēn kaje* «vedd az egyik kosomat s menj» GEN. 9. | kP. *aβastam počēn purtat* «kinyitják s beeresztik anyjukat» GEN. 25. | kP. *pasnambalke tolēn šoyalēs* «a hídhoz érve megáll» GEN. 39. | kUr. *kurnāž kudβētššš tolēn kēšškārā* «az udvarra holló jön krákogni (tkp. jövén krádog)» WICHM. 208. | kP. *čara jey liēn šoyalēs* «meztelen emberré változván, megáll» GEN. 31. | kP. *βolen onžat* «miután le szálltak, néznek» GEN. 16. | kP. *imie jūkten šudēm pua* «miután a lovat megittatta, szénát ad neki» GEN. 5. | kUr. *kūm kalasēn pššta* «ezt mondván bedug egy követ» WICHM. 209. | kUr. *sōrākēm kučšēn mēžēm kūrēt* «megfognak juhokat s ki-

tépnek gyapjú[csomókat]» WICHM. 208. | kP. *küzen-at kočkam* «ha fölmászok, megeszem» GEN. 34. | kP. *malen kiñelet* «lefe-küsznek, fölkelnék» GEN. 18. | kP. *šneyam pořen mia* «mi-után epret szedett, elmegy» GEN. 8. | kUr. *jaslaš puren bažeš* «a jászolba (menvén) lefekszik» WICHM. 213. | kP. *purten pōšta* «behozza és leteszi» GEN. 4. | kP. *kajža šeren toleš* «a kecske legel és visszajön» GEN. 25. | kUr. *pāššal-den lüen puren ulnà* «puskával löve bementünk» WICHM. 235. | kP. *kujža torta ruen toleš* «az öreg, miután rudat vágott, visszatér» GEN. 11. | kP. *batēšplak ajšaštam pušteden kodat* «az asszonyok meg-ölték gyermekeiket s ott hagyták» GEN. 15. | kCar. *šuldə šerəm kerən kodən ulna* «olcsó gyöngyöt fűztünk föl s ott hagytuk» PORK. 32. | kP. *üđeržö βolen kodesš* «a leány leszáll s ott ma-rad» GEN. 28.

172. Némely igével az igenév nagyon is szoros értelmi kapcsolatba lép, jelentésük úgyszólván a kettő vegyülete lesz. Sőt van két ily kapcsolat, a mely külsőleg is egységessé vált: nyK. *nənggeš* RAM. 86. kP. *nangajem* SZIL. 133. «elvisz» < nyK. *nälən+gešš*, kP. *nälən+kajem* «vevén megy» (vö. kCar. *nəngaina* «viszünk» PORK. 48.) | kP. *namiem* «odavisz» GEN. 132. < *nälən+miem* «vevén megy» (vö. kP. *nalmien* GEN. 61.).

Pl. *kajem, kem* «megy»: kP. *leβen-kajet* «elolvadsz» GEN. 1. | nyK. *pšrenⁿ-gešš* «bemenni» RAM. 44. | kP. *šalanen kaja* «szétreped» GEN. 43. | nyK. *pātargeⁿ-gèn* «eltörött» RAM. 44. | kP. *βülö sümər len kaja* «a kancza összerogy» GEN. 11. | kP. *kujžan tortaže tuγəlden kaja* «az ember rúdja el-török» GEN. 10. | kCar. *d'ořen kajna* «elfolyunk» PORK. 41. nyK. *išlenⁿ-gen* «elégett» RAM. 186. | nyK. *ama lenⁿ-gešš* «elaludni» RAM. 44. | kP. *jolaš kandraže kürlalden kaja* «a nadrágtartója elszakad» GEN. 4. | kP. *küzen kaja* «fölmászik» GEN. 3. | kP. *jöralten kaja* «ledül» GEN. 4. | kP. *nunəm erten kaja* «mellettük elmegy» GEN. 2. | kP. *pünžö jörən kaja* «a fenyő kidül» GEN. 3. | nyK. *iün katškənⁿ-geä* «eszik, iszik» RAM. 189. | kP. *üzö pəten kaja* «vaja a végét járja» GEN. 36. | kP. *jomən kajše šočšem* «elveszett kedvesem» GEN. 78. || kP. *koštam* «jár»: kP. *ik jeγ kol kučən košteš* «egy em-ber jár halat fogni» GEN. 27. || kP. *tolam* «jön»: *aβaže βütlan mien toleš* «anyja vízért jön» GEN. 35. || kP. *šuam* «megérke-

zik»: kP. *aləm batar deke tolən šuat* «megérkeznek az erős Aləmhoz» GEN. 24. | kP. *mien šues* «megérkezik» GEN. 7. | kP. *čumərren šuan* «összegyűltek» GEN. 29. | kP. *tu mör küjən šues* «az eper megérett» GEN. 73. | kP. *reže kušken šues* «a répa nőtt s megérett» GEN. 4. | kP. *lektən-at šəm šu, boļ-γalte* «mégsem mentem ki, mikor világos lett» GEN. 65. || kP. *lektam* «kimegy»: *aləm batar tōšten lekteš* «az erős Aləm kiugrik» GEN. 18. | kP. *βayen lektət* «kimennek örködni» GEN. 33. | kP. *kiñelam* «fölkkel»: *tōršten kiñeleš* «fölugrik» GEN. 3. || kP. *bojžam* «esik»: kCar. *lektən bože* «kiesik» PORK. 28. | kP. *lujžo törzayəc lektən bojžes* «a nyest kiugrik az ablakon» GEN. 22.

kP. *nalam* «vesz»: kP. *ludən munəžəm luktən naleš* «a récze tojását kiveszi» GEN. 15. | kP. *kešən koβaštəžəm náktən naleš* «lenyúzza a vadkecske bőrét» GEN. 7. | kP. *tu ludəm lüen naleš* «meglövi a réczét» GEN. 14. || kP. *luktam* «kivisz, kihúz»: kUr. *üđər šem mēžəm kūrən luktəš* «a leány fekete gyapjút tép ki» WICHM. 208. | kP. *šupšən luktət* «kihúzzák» GEN. 15. || kP. *kučem* «fog»: *pondašəžəm rualten kuča* «megragadja szakállát» GEN. 2. || kP. *šəndem* «helyez»: kP. *šəltən šəndat* «elrejtik» GEN. 15. | kP. *šükəm jörəkten šəndat tičak* «megtöltik szeméttel» GEN. 44. || kP. *pəštem* «helyez»: kP. *poršən mündram əšten pəšta uβer kuβam* «a boszorkány selyem gombolyaggá változtatja» GEN. 21. | kP. *aləm batarəm jörəkten pəšta* «ledobja az erős Aləmet» GEN. 22. | kUr. *oš šəβəltšəs pütərən pəštəšəm* «fehér kendőbe becsavartam» WICHM. 217. || *kodam* «marad»: kUr. *jöləm pəđən kəđəm* «fölkötöttem a lábbelimet (tkp. lábat)» WICHM. 215. | kCar. *šinžen kodəda* «itt maradtok» PORK. 41. | kP. *üđəržö čəra šələn kodes* «a leány ott marad fáklját hasítani» GEN. 35. | kP. *šneyəm užəm-at, porən kodəm* «epret láttam, ott maradtam szedni» GEN. 29.

kUr. *pətem* «selfogy»: *βüt ikanaštə kaižen pətə* «a víz hirtelen elfolyik» WICHM. 206. || kP. *temam* «megtelik»: *kočkən temət* «jöllaktak» GEN. 5. || kP. *sitarem* «kielégít»: *šneyəm porən sitara* «elég bogyót szedett» GEN. 7. || kP. *puštam* «megöl»: *čumen puštən* «agyonrúgta» GEN. 9. | kCar. *örřen puštən* «halálra öklelte» PORK. 5. || kP. *kalasəm* «mond»: *manən kalasə* «mondta» GEN. 7.

kP. *koltem* «küld, ereszt»: kP. *kajen kolta* «útra kel»
 GEN. 2. | kUr. *mōqō tolden koltššnā* «mi megérkeztünk» WICHM.
 243. | kP. *čoyešten koltš* «elrepült» GEN. 43. | kP. *luktən*
koltat βūt ian üdəržəm «a vízi manó leányát kivezetik» GEN.
 6. | kP. *iktəže töršten kolta* «egyikük ugrik» GEN. 28. | kP.
umalen kolta «elalszik» GEN. 3. nyK. RAM. 53. | nyK. *šuenⁿ-*
goltaš «eldobni» RAM. 53. | kP. *čelβəržəm kolten kolta* «le-
 ereszti lánczát» GEN. 3. | kP. *jerəške solen kolta* «a tóba
 dobja» GEN. 3. | kP. *kombo kajəkəm past^oren koltat* «a vad-
 ludat elűzik» GEN. 44. | kP. *piəm βursən k^oren kolta* «szidja
 és üti a kutyát» GEN. 7. | kP. *sola đene čučən kolta* «üti a
 korbácscsal» GEN. 11. | nyK. *iünⁿ-gota kām iamⁿdar-ye* «kiissza
 mind a három palaczkot» RAM. 192. | nyK. *katšškənⁿ-gotaš*
 «megenni» RAM. 53. | kP. *kujo nužəm ik erčlan puen kolta*
 «egy nagy csukát ad az egyik gyermeknek» GEN. 27. | kP.
lü(j)en koltat «lőnek» GEN. 11. | kP. *βūt ian üdəržəm šüđ^o-*
ralten koltat «megragadják a vízi manó leányát» GEN. 6. |
 kP. *šuldrešet šeren koltem* «szárnyadra fogok írni» GEN. 44. |
 kP. *sakalen koltat* «fölakasztják» GEN. 8. | kP. *jumo raskal-*
ten kolten «az isten mennydörgött» GEN. 2. | kP. *ik erčən pu-*
žəm jülalten koltat «az egyik fiú fáját fölégetik» GEN. 27. |
 kP. *ičəštplak počən koltat* «a kölykök kinyitják» GEN. 25. |
 kCar. *kolen kolđa* «meghal» PORK. 9. | kP. *kalašen kolta*
kukəlan «mondja a kakuknak» GEN. 23. || kP. *kəškem* «dob,
 önt»: kP. *uβer kuβam kočkən kəškat* «megeszik a boszorkányt»
 GEN. 17. 24. | kP. *pušteđən kəška kumənəštəm* «megöli mind
 a hármat» GEN. 13. || kP. *kudaltem*: kP. *βüden kudaltat*
 «vetnek» GEN. 4. | kP. *piəštplak pört oməšəm purən kudaltat*
 «a kutyák bemennek a szobaaajtón» GEN. 24. | kP. *pišəm kutanže*
nəmalke pet^oren kudalta «a farkast maga alá dugja» GEN.
 10. | kP. *olten kudalta monžəm kučəža* «az öreg befütött a fürdő-
 szobába» GEN. 4. | kP. *rəβəž šoyertənəm kučən kudalta* «a róka
 megragadja a szarkát» GEN. 35. | kP. *jörəkten kudaltat sükəm*
 «bedobják a szemetet» GEN. 44.

173. Szintén ily igenévvel állnak a tudást, bírást
 jelentő igék: kP. *orkamak šoyen o tüşö* «a ló nem bír állni»
 GEN. 72. || kP. *küžen mošten-kañ, počən-at mostet* «ha föl-
 tudtál mászni, ki is tudod nyitni» GEN. 12. | kP. *počən*

moštenat-kəni, βolen-at mošet «ha ki tudtat nyitni, le is tudsz jönni» GEN. 12. | kUr. *ku,tš'en šəm kert* «nem foghattam meg» WICHM. 239. | kP. *salman kù mēkten om kert* «a serpenyőt nem bírom megfordítani» WICHM. 215. | kUr. *möngeš nàlān ot kert* «nem veheted vissza» WICHM. 211. | kP. *erje ajžat ulo-γān, tupešəže tul šolγəməm pəšten kerte* «ha van fiad, tégy a hátára izzó parázst» GEN. 14. | nyK. *lāktān a'mⁿ-gert* «nem húzhatom ki» RAM. 189.

174. Ezek szerint az *-n*-es igenévnék mindig határozó szerepe van.*) Az *-n* suffixum tehát BUDENZ szerint nem lehet más, mint az *-n* locativus rag, a mely névszóknál ma már leginkább csak essivusi jelentésben fordul elő. WIEDEMANN nézete is ez (125.). BUDENZ véleménye szerint (CsT. IV. 70.) még a finn *-te*-nek megfelelő igenévképző rejlik benne, mint az infinitivusban. SZINNYEI ellenben valóságos képzőnek veszi, s azonosítja a mordvin *-ń* deverbális névszóképzővel (pl. *kadoms* «hagy»: *kadoń* «elhagyott» | *kandoms* «hoz»: *kandoń* «hordott, hozott» | *videms* «vet»: *videń* «vetett» NyH.* 81. Fgr. Sprw. 95.). S ez nagyon valószínűnek is látszik, tekintve, hogy a mordvinban a *ž* képzős igenév is használatos ragtalanul módhatározóként (l. PAAS. MChr. 011.). Erre vall továbbá az is, hogy a cseremisiz s általában a fgr. abessivus nem egyéb mint a tagadó képzős melléknév ragtalan alakja határozói jelentéssel (l. NyK. XXXIX. 427.). Külömben másfajta módhatározó is előfordul ragtalanul. (A vogulra nézve pl. vö. «Ragtalan határozók a vogulban» cz. dolgozatomat NyK. XXXVII. 119.)

175. Képzős igetövek legtöbbször már magukban is állnak határozói igenévül. Pl. kP. *kiñeleš, kiñel šoγaleš-at, aləm batar dene pižəš tünəleš* «fölkel, föláll,

*) Csak PAASONENNél találtam ezt a példát: kUfa *jumən šočan, kuγo šočan* ezzel a megjegyzéssel: «das wort š. ist eine ableitungsforn von dem verbum šočan ‚ich werde geboren‘». Ezekben annyit jelenthet: «isten szülöttje», «nagy szülött» (KSz. II. 35.). — Vö. még kCar. *šo,tšān aβan šo,tšān šā* «hedelmällisyden äidin hedelmällisyys» HÄM. 9. — Továbbá: kE. *kün* «érett» (< *küam*) Bud. CsT. III. 433. | kP. *joγən βüt* «folyó víz» (*joγem* «folyik») GEN. 64.

a bátor Alémmal birkózni kezd» GEN. 22. | kP. *z̄βatažəm ku d a š nalet* «lehúzzák ruháját s elveszik» GEN. 6. | kP. *z̄βatažəm ku d a š kəška* «lehúzza ruháját» GEN. 39. | kP. *šáska rañe pelet ilaš* «virágként virítva élni» GEN. 56. | kP. *po d ə l j e r ə m uk š ə ć kolta* «kiissza a tavat s újra kiköpi» GEN. 3. | nyK. *petskä-žer üp^o š i t s - s ä r n ə š* «szimatolva megfordult a hordó körül» RAM. 187. | kCar. *mla'ndə ümba'ne ku'γə kü kuzə nele'm kia, βaslinari moγəržə tu'γak nele'm ki'žə!* «a mint a földre nehezedik egy nagy kő, úgy nehezedjék Wasili teste is» PORK. 30. (Vö. *nele'mən kia* id. PORK. 30.)

kUr. *tšumal γoltššəm* «megrúgtam» WICHM. 233. | kP. *čüŋgal luktam* «kiszúrom [a szemedet]» GEN. 1. | kP. *e r γ a l kolta* «döf» GEN. 27. | kUr. *indeš iāš alašəžəm indəral tolden ulnə* «kilencz éves lovat gyötörve ideérkeztünk» WICHM. 234. | kP. *jülal kolta* «égni kezd» GEN. 32. | kP. *kolaže kajal kolta* «az egér megy» GEN. 36. | kP. *kalašal kolto* «mondd!» GEN. 63. | kUr. *alašəžəm kandaral tolden ulnə* «a lovat pihentetve ideérkeztünk» WICHM. 234. | kP. *ü d ə r ž ə m a r i k ə ć a l k a j a* «a leány férjet keresni megy» GEN. 35. | kP. *kəškal kolta* «dob» GEN. 30. | kP. *kićkal tolmo tor alašam* «barna herélt lovam, a kivel megérkeztem (tkp. befogva jött...)» GEN. 70. | kP. *βüdəm koštal kaja* «vizet merni megy» GEN. 14. | kP. *šümžəm kućal šorəktes* «szívét megfogva sír» GEN. 71. | kP. *ku d a l kolta* «fut» GEN. 7. | kUr. *küldal šude poγal nälən ülat* «nem érvén rá, hogy megérjenek, [már] leszdedték» WICHM. 227. | kP. *iəm löltal, lektən βojžəs* «fölemeli a jeget, s kijön» GEN. 43. | kP. *lupšal kolta* «megüti» GEN. 35. | kCar. *numa'l kaja* «viszi» PORK. 29. | kP. *üzö pətal kaja* «vaja elfogy» GEN. 36. | kP. *pual šoγšəžlan adak tan təde* «annak is tisztelet, a ki itt áll adakozva» GEN. 63. | kP. *kü kuruk βošt pual lektən ot kert* «nem tudsz a sziklafalon keresztül fújni» GEN. 2. | kP. *üp ja-rəmžəm pünžö βujes püt^oral kəda* «egy hajfürtöt a tölgy tetejére teker» GEN. 3. | kP. *parnažəm ru al kolta* «levágja az ujját» GEN. 35. | kP. *oš alaša šonžal toles* «egy fehér ló jön nyerítve» GEN. 47. | kP. *βüdəškö šükal koltat* «a vízbe taszítják» GEN. 27. | kUr. *toškal γoltššəm* «tapostam» GEN. 233. | kUr. *šütə-pešēt jonygədet türedal nalde ok jonygestalt* «a bekerített zabfölded területe, a nélkül, hogy [a zabot] arassák, nem lesz

tágabb» WIBM. 243. || kP. *irəštpələk βəštəl koltat* «a kölykek nevetnek» GEN. 22. | kP. *poðəl jerəm ukšəc kolta* «kiissza a tavat s ismét kiköpi» GEN. 3. | kUr. *tšəŋəštəl modaš βolat* «leszállnak s játszva repülgetnek» WICHM. 207. | kP. *pursə rañe jörədəl ilaş* «élni leesve, mint a borsó szára» GEN. 56. | kP. *uməla rañe talraštəl ilaş* «ide-oda lebegve élni, mint a komló» GEN. 56. | kP. *piže təške tuške təštəl koštət* «a kutyák ide-oda futkároznak (tkp. ugrálva járnak)» GEN. 20. | kP. *šuršo rañe törštəl ilaş* «mint a balha, ugrálva élni» GEN. 56.

kP. *βolraðo βolrałt toleş* «a világosság világítva jön» GEN. 50. | nyK. *βəð^lläłt ši:n^dzəš* «beburkolódzva ülni» RAM. 7. | kP. *pünzö jörəłt kaja* «a fenyő ledül» GEN. 8. | kP. *šim tünzəške lupšəłt kolta* «a fekete világba belelódítja» GEN. 15. | kP. *tumo jolt petrəłt kaja* «a tölgy gyorsan becsukódik» GEN. 29. | kP. *tumo jolt počəłt kaja* «a tölgy hirtelen kinyílik» GEN. 29. | kP. *ala jolžo jəmalan təškəłt kodən aŋambalan* «talán a lába alá lépett s a szántóföldön maradt» GEN. 58. || kP. *šiste rañe kuməłt ilaş* «wie das wachs weich (? sic) zu leben» GEN. 56. || kP. *koma rañe nuškəšt ilaş* «csúszva élni, mint a vidra» GEN. 56. | kP. *uməla rañe talrašt ilaş* «ide-oda lebegve élni mint a komló» GEN. 61. || kP. *βate melna küəšt šorales* «az asszony odaáll fánkot sütni» GEN. 78.

176. *-te, -de*. Fosztó képző, de legtöbbször tagadó határozó igenevet alkot.*) Azonos a denominalis *-te, -de*-vel, mely hasonló szerepű. Pl. a) nyK. *ni marəž uke, ni šəšeržə kote* «ura sincs ott, tej sem maradt» (*kodam*) RAM. 185. | nyK. *škežə tšutš šülältenⁿ-goltəðe-räk* «már kis hija, hogy el nem állt a lélegzete» RAM. 185. | nyK. *ni^mat kəłtšəðe i jaŋgəlen šiⁿdzen* «semmit sem tudott fogni és fáradt volt» (*kəłšəm*) RAM. 194. | nyK. *küte* «még fövetlen» (*küəm* «fő») RAM. 60. | nyK. *ke^tšə ku^zəðe* «a nap nem kel föl» (*kuzem* «fölmászik») RAM. 59. | nyK. *təəβə mən^dzəðə* «a tyúk nem tojott» (*mən^dzəš*) RAM. 82. | nyK. *pokten, pokten-šote* «üzte, üzte és nem tudta elérni» RAM. 175. | nyK. *omžə po:ŋgəžə^lt-šote* «er hat nicht genug geschlafen und ist noch schlaftrunken» (*šoam*) RAM. 103. | nyK.

*) Vö. NyK. XXXIX. 422. 427. 429—431.

bara m^olojets^ožə kolten, i bes kănük ni-γ^onam-art tolte «aztán az ifjú eleresztette és többször nem jön vissza» (*tolam*) RAM. 201.

b) kCar. *ku^mlu kum i boštaldē ileⁿ* «33 évig élt nevetés nélkül» (*boštalam*) PORK. 3. | kCar. *bozen ko^ora^oren-γ^on, bozəde ko^ora^oren γ^on?* «megharagszik-e, ha ír, vagy akkor is haragszik, ha nem ír?» (*bozem*) PORK. 57. | nyK. *ti^odə əštēde ak šin^ozät* «ő nem teszi, mert nem tudja» (*štem*) RAM. 5. | kE. *meñ-lečem jotte* (v. *jottok*) *nalen* «tőlem nem kérdezve, elvette» REG. CsM. 124. nyK. *iate, iate^ook (ia^odam)* RAM. 26. | nyK. *iüte-γ^olaš* «szómlán halni» (*iüäm* «iszik») RAM. 53. | kCar. *me d^ude kodna* «ital nélkül maradunk» PORK. 38. | kCar. *ka^oi^odeat ilaş oγ^oš li* «távozás nélkül nem lehet élni» (*kajam* «megy») PORK. 55. | kUr. *pört körγ^ot jongādet nōmnan ka^oi^oldē-at ok jongēstalt* «a házbeli terület, a nélkül, hogy mi elmenjünk, nem lesz tágabb» WICHM. 243. | kP. *kalāšate-mo liān* «hogy ne mondanám meg» (*kalāšem*) GEN. 35. | kCar. *d^ude kotte ona rušt* «evés-ivás nélkül nem csipünk be» (*kočkam*) PORK. 45. | nyK. *ti βadēš karte^ook-alenā* «ma este evés nélkül élhetünk» (*kašškam*) RAM. 175. | nyK. *edem karte salnen-gen* «az ember elgyöngült, mivel nem evett» RAM. 126. | kE. *kotte* (v. *kottegeče*) *tužak kok kečleč utlarak* «nem maradván ott két napnál tovább» REG. CsM. 554. | kP. *nəll ik pu-šengəm, ik pərče ləštāš kodəte* (v. *kodəteγeče*), *ludən šukten kunam kerteš-kəñ ik šatəšte* «ha lehetséges egy óra alatt 41 fát megszámlálni, egyetlen egy levelet sem hagyván ki...» GEN. 52. | nyK. *təšets βara βätəžə ni-γ^onam-art ni-γ^ošk-art kol-təde, so ške^ook kaštən* «ezután felesége sohasem küldte sehová sem, hanem maga ment» (*koltem*) RAM. 186. | nyK. *krestəde-ok kolāšə āzən iāγžə* «egy kereszteletlen meghalt gyermek lelke» (*krestāš*) RAM. 200. | kUr. *nalaš lekte oγ^onā pūrā* «ha nem jöttök fogadni [minket], nem megyünk be» WICHM. 232. | kP. *köt^or ləštəte, aβaze poməško pōren, purtərečet kaβanəške!* «a nélkül, hogy kárt okoznál, gyűjtsd [a magot] anyja ölébe, s hadd jusson be a magtárba» (*ləštem* «csinál») GEN. 58. | kE. *lide, li^odok* «nem lévén» (*liām*) BUD. CsT. IV. 101. | kP. *aj aβap! mante, neγ βüremte ilaş-kašāš kuž ümərəm puγetta* «adjatok hosszú életet, hogy panasz és orrvérzés nélkül elégeélhessünk» (*manam* «mond») GEN. 60. | kE. *korno mu^ode mōnge toleve*

«nem találván az utat, visszajöttek» (*muam*) REG. CsM. 553. | kCar. *me murəde kodəna* «éneklés nélkül maradunk» (*murem*) PORK. 38. | kUr. *urza-pe.tššet jəngəðət türedal nalde ok jəngəstalt* «bekerített rozsfölded területe, a nélkül hogy [a rozsot] arassák, nem lesz drágább» WICHM. 243. | kP. *ačam ašam pajal nalte om kaje* «nem megyek el atyám, anyám áldása nélkül» (*nalam* «vesz») GEN. 65. | kP. *jüštəlan šəkšəlan naləktəte* «a nélkül hogy a hidegtől vagy melegtől engednétek neki ártani» GEN. 58. | kCar. *onžəde kojarəŋ-ŋən* «ha megharagudott-e, a nélkül hogy nevelt volna?» (*onžem* «néz, tekint») PORK. 57. kE. **jurom onžodok kaeš** «nem tekintvén az esőt elutazott» REG. CsM. 308. | kCar. *βasli' orləde' koštšə ana' počəš* «Wassilij elvált-hatatlanul járjon Anna után» (*orlem*) PORK. 32. | nyK. *pələdeət* «mivel nem tudja» (*pələm*) RAM. 5. | kUr. *kapkat toj tündər perde ok po.tšəlalt* «kapud sárgarézdob verése nélkül nem nyilik meg» (*perem*) WICHM. 222. | kCar. *toj pəštədeət ok kajə* «nem megy, ha rá nem teszik a sárgarézedényt» (*pəstem*) PORK. 55. | kUr. *kapkadam potšte-at oðənə pürə* «ha nem nyitjátok ki kaputokat, nem megyünk be» WICHM. 232. | kP. *tušmanlan pute, tušmanem tupən past'rze* «ne adjátok a gonosz hatalmába, s úzzétek vissza a gonosz» (*puem* «ad») GEN. 56. | kP. *kum izat teke kajet-at βüdeš purte kajet-mo?* «három testvéredhez mégy, fürdés nélkül [tkp. a nélkül, hogy a vízbe mennél]?» (*purem*) GEN. 32. | kCar. *purde neləš ok li* «harapás nélkül nem lehet nyelni» (*puram*) PORK. 45. | kCar. *purlədeət neləš oyeš li id.* (*purlem*) PORK. 55. | kCar. *sap rüzaldədeət ok kaje* «ha a gyeplőt meg nem rázzák, nem megy» (*rüzaldem*) PORK. 55. | kE. **šit'te vozen om ket** «a nélkül hogy ülnék, nem írhatok» (*šindžəm* «ül») REG. CsM. 556. | nyK. *tida štəmə, mən šindžəde'ok* «az én tudtomon kívül tették ezt» (*šindžem*) RAM. 133. | kE. **üzömostöm šinžede ežem mi** «nem tudván, hogy engem híttak, nem [is] mentem el» REG. CsM. 559. | kCar. *dəy šiždeak munə küəš* «az ember tudta nélkül megfő egy tojás is» (*šizəm* «érez, tapasztal») PORK. 47. | kCar. *šəlen šolde kečələ* «főve, nem főve lógott [a tűzön]» (*šolam*) PORK. 51. | kUr. *peledal šude tšümərrələ* «nem érvén rá, hogy virágozzanak, [a virágok már] elkezdtek gyümölcsesé válni» WICHM. 227. | nyK. **žep šotè kolèn** «idő (megérkezte)

előtt meghalt» RAM. 163. | kCar. *šun šudə šinžalə* «erjedve, nem erjedve állt» PORK. 51. | kCar. *alašam šüškalədəeat ok d'ü* «herélt lovam nem iszik fütyülés nélkül» (*šüškaldaš*) PORK. 54.* | kP. *toləden tolte išəəc* «majd jössz, majd nem jössz, úgy élsz» GEN. 69. | kP. *šočem(-γəna) tolte om pošo* «nem kezdem el kedvesem jövele előtt» GEN. 63. | K. *čerom užte* «betegség nélkül» (*užam* «lát») (Ocs. 10.) SZIL. 275.

A nyK.-ban *əlam* «vagyok» igével kapcsolatban tagadó multat fejez ki; annyira összeolvadt vele a segédige, hogy illeszkedik is hozzá, pl. *mä an^dəolte-lna* «nem vettük észre» RAM. 189. | *tišəm äšindärəcläm* «nem emlékeztem rád» (*äšindärəš* «emlékszik») RAM. 8. | *ik-känük-ät kašte-lat* «egyszer sem jártál» (*kaštem*) RAM. 184. | *puštən kerte-lam* «nem tudtam megölni» (*kerdəm*) RAM. 196. | *koγo-γupetsβələ nälənⁿ-gerte-lət* «nagy kereskedők nem vehették meg» RAM. 176. | *perβə sör^ə-də-lam (sör^ə-də-əlam) ələn* «először nem akartam» (*sörem*) RAM. 172. | *tolaš sör^ə-də-əltə* «nem akart jönni» RAM. 172. | *kušten šalγa, marəm ušte-ələn* «tánczol, a nélkül hogy urát látná» (*užam*) RAM. 196.

177. *-təmə, -təmə, kP. -təmə (kUfa -təmə), -təmə, -təmə.* Fosztóképző (eredetét l. 129.). Pl. kCar. *βoštələdəmə kuγəžən üdər* «a királyleány, a ki sohasem nevetett» (*βoštəlam*) PORK. 3. | nyK. *βətsə^ə-dəmə* «váratlan, nem remélt» (*βətsəš*) RAM. 17. | nyK. *taum əštə^ə-dəmə* «hálátlan» (*əštem* «tesz») RAM. 143. | nyK. *iaγnə-dəmə* «tisztá, ártatlan» (*iaγnaš* «piszkos, tisztátalan, aljas lenni») RAM. 26. | nyK. *iałətəmə* «nem égett» RAM. 26. *iałətə-dəmə* «oltatlan» (*iałataš* «éget») RAM. 26. | kP. *joγələtəmə* «nem tévedő» (*joγələm* «téved, hibáz») GEN. 57. | kCar. *d'uməlan puir-šəlan d'örədəmə* «nem kedves a teremtő isten előtt» (kP. *jörem* «vmire való») PORK. 40. | nyK. *ia^r-dəmə* «alkalmatlan, mihaszna» (*ia^rrem*) RAM. 28. | nyK. *kaša^rtə-dəmə* «életlen, tompa»

*) Vö. kCar. *alasa šüškalədəeat oγəš d'ü* «a herélt ló nem iszik fütyülés nélkül» PORK. 36. Ez valószínűleg összevont alak e helyett: **šüškalədəədəeat*, a mi pleonasztikus alak. Ilyen lesz ez is: kCar. *ia-šaməc ik mutəštədəeat oγəš d'ü* «a bácsik nem isznak a nélkül, hogy egy szót ne szólnának».

(*kašartas* «élesít, fen») RAM. 40. | nyK. *užənⁿ g'ertəmə*, «a ki nem nézheti, irigy, rosszakarat» (*kerđäm*) RAM. 161. | kCar. *kočken kettəmə alaša, ru'al kettəmə püčə, lupš'al kettəmə luβaš* «egy herélt ló, melyet nem lehet befogni; járom, a mit nem lehet összehúzni; ostor, a melylyel nem lehet ütni» (*ketam*) PORK. 27. | nyK. *kolđđämə* «halhataatlan» (*kolem*) RAM. 53. | nyK. *kütəmə*, «éretlen» (*küäm*) RAM. 60. kE. *küďömö* BUD. CsT. III. 426. | kP. *kučətəmə* «tarthatatlan» (*kučem* «fog, tart») GEN. 46. | kE. *küďömö* «kelletlen» (*küleš*) BUD. CsT. III. 426. | kP. *kürəltəmö* GEN. 61. kCar. *kürəldəmə* PORK. 20. *kürldəmə* PORK. 19. *kürdəmə* PORK. 20. «a mi kifogyhatatlan» (*küräm* «birkózik, tép», *kürlam* frequ. «kettétör, elszakít») | nyK. *lütəmə*, «lehetetlen» (*liäm*) RAM. 68. | nyK. *lütəmə*, «nem félénk, bátor» (*liüďäm* «fél») RAM. 72. | kCar. *šočan moštəđəmə kuezə* «egy nyírfa, mely nem tudott megnőni» (*moštam*) PORK. 45. | nyK. *əđər-n'ä'ltəmə*, «nőtlen» (*näläm* «vesz») RAM. 20. | kP. *jořen pətətəmə jořen βüt* «folyó víz, mely a folyásban nem fogy ki» (*pətem*) GEN. 64. | kP. *kajen pətətəmə korno* «olyan út, melynek nem lehet a végére jutni» GEN. 64. | *pəartəmə* «végtelen» (*pətarem* «bevégez») GEN. 60. | nyK. *sitəđəmə*, «hiányos, elégtelen» (*sitäs* «elég») RAM. 121. | nyK. *šindzəđəmə*, «ismeretlen» (*šindzäs* «tud») RAM. 133. | kCar. *šočdəmə* «a ki nem született» (*šočäm*) PORK. 41. | kP. *šürtnətəmö* «meg nem botló» (*šürtnem*) GEN. 57. | kE. *temdeme* «telhetetlen» (*temam*) BUD. CsT. III. 426. | kP. *βek toltəmə šočšem purtəšəm* «a rég nem látott (tkp. nem jött) kedvesem beeresztettem» (*tolam* «jön») GEN. 65.

Ragozva: kP. *konden kerttəməžəm korem mučan ker-kelen kođen* «a mit nem lehet elvinni, a völgy nyílásában föl-kötve hagyta» GEN. 59. | kP. *əške užtəməžəm jey užən kalašen* «egy ember észrevette és elmondta, a mit maga nem látott» GEN. 59. || kCar. *užarjam čidemas a* (!) *kandəm čiza* «ha nem akartok zöldet fölvenni, vegyetek föl kéket» PORK. 38.

Névutóval: kE. *meň lidemem kodom tuško mia* «mikor én nem vagyok ott, oda megy» REG. CsM. 601.

A többes szám jelei.

178. A cseremiszb en háromféle képző is használatos a többes szám kifejezésére, de egyik sem azonosítható más finn-ugor nyelvben levő többesi jellel. Mindössze a (birtokos és igei) személyragok pluralis harmadik személyében van meg a finn-ugor *t* ($\sim \delta$).*)

179. A kP. és kUfában levő *-βlak* még azonos lehet a nyK. *-β^olä* (mélyhangú szókban is) jellel, még pedig úgy, hogy valószínűleg a *-βlak* alak az eredetibb s a nyK. *β^olä* képzőn lekopott a végső *-k*. (Vö. nyK. *teβek* és *teβe* «sieh hier! siehst du, so!») RAM. 144. | *tiškeβek* RAM. 146. és *tiškeβe* RAM. 118. «eddig» | nyK. *təβek* és *təβe* «oda, ott» RAM. 144. | *təškaβek* és *təškeβe* «addig» RAM. 146. | nyK. *kəškeβek* és *kəškeβe* «meddig» RAM. 64. — Másállhangzók előtt még gyakrabban kiesik a *k* [l. 115. 1. 2.]. A fejlődés itt is történhetett úgy, hogy bizonyos mondatfonétikai helyzetben tűnt el csak eleinte a többes jel végső másállhangzója.)

Példák: nyK. *anga* «deszka»: *angaβ^olä* RAM. 60. | nyK. *ätä* «atya»: *ätäβ^olä* RAM. XII. | kP. *βate*, nyK. *βätə* «asszony»: *βateβlak* GEN. 12. *βätəβ^olä* RAM. 108. | nyK. *edem* «ember»: *edemβ^olä* RAM. 42. *edemβlä* RAM. 100. | kP. *erře* «fiú»: *erřeβlak* GEN. 27. *erřeβlak* (!) GEN. 72. | nyK. *ərβezə* «fiatal»: *ərβezβ^olä* RAM. 36. *ərβezβlä* RAM. 21. kP. *rβezeβlak* GEN. 43. *urβezeβlak*

*) Egyes szám van többes helyett (nincs is számbeli egyeztetés) a köv. példákban: nyK. *ti βərřem böřəktəmbəlä* «ezek a ruhák ki vannak fordítva» RAM. 104. || kE. *kombō* (de: *kombošamoč* is) *počela čongeštāt* «a ludak egymás után repülnek» REG. CsM. 154. | kE. *škal pukšumošamoč*, v. *škal pukšumo*, v. *škalšamoč pukšumo* «a tehének kaptak enni (meg vannak etetve)» REG. CsM. 14. | kE. *šolo*, *kizet olaške koldomo*, *šalanen ulod* (v. *nine kizet [olaške] koldomo šološamoč šalanen ulod*, v. *nine šološamoč*, *kudom kizet olaške koldoš*, *šalanen ulod* «azon tutajok, melyeket a városba küldött, szétverődtek» REG. CsM. 703. (vö. nyK. *šukə näləš tsatsenət* «sokan meg akarták venni» RAM. 176.) || kE. *ol'a jer saldakom šogaldeve* «a város körül katonákat állítottak» REG. CsM. 185.

GEN. 59. kUfa *ərβezeβlak* PAAS. KSZ. II. 131. | kP. *im̄ne*, nyK. *im̄ni* «ló»: *im̄neβlak* GEN. 6. és *im̄neβlakəm* (acc.) GEN. 33. nyK. *im̄niβ^olä* RAM. 29. | nyK. *jo*, kP. *ju* «varázsige»: *joβ^olä* RAM. 208. *juβlak* GEN. 50. | kP. *jüksö* «hattyú»: *jüksöβlak* GEN. 38. | kP. *jumo* «isten»: *jumoβlak* GEN. 55. | nyK. *kek* «madár»: *keβ^olä* RAM. 84. | kP. *keše* «vadkecske»: *kešeβlak* GEN. 8. *kösöβlak* GEN. 40. | nyK. *kol* «hal»: *ko^lβ^olä* RAM. 53. | kP. *kombo* «lúd»: *komboβlak* GEN. 15. | nyK. *komi* *ləmə'n* «Komi nevű»: *k. ləmə'n^m-b^olä* RAM. 170. | kP. *mari* «férj»: *mariβlak* GEN. 76. nyK. *mar^βəlä* RAM. 63. | kP. *muro* «ének»: *muroβlak* GEN. 62. | nyK. *nar* «óriás»: *narβ^olä* RAM. 203. | nyK. *olma* «alma»: *olma^βəlä* RAM. 14. | *pi* «kutya»: kP. *piβlak* GEN. 22. nyK. *pi^βlä* RAM. 47. | nyK. *pörəktəmə* «megfordított»: *ti βərɛm börəktəmbəlä* «ezek a ruhák ki vannak fordítva» RAM. 104. | nyK. *purə* «jó»: *purəβəlä* RAM. 106. | nyK. *šəder* «csillag»: *šəderβ^olä* RAM. 33. | nyK. *šudə* «fű»: *šudəβ^olä* RAM. 136. | kP. *takmak* «tánczdal»: *takmakplak* GEN. 78. | nyK. *ti* «tetű»: *ti^βlä* RAM. 68. | nyK. *tərləmə* «hímzett»: *tərləmb^olä* «ornamente, stickek» RAM. 146. | kP. *tušto* «rejtvény»: *tuštoβlak* GEN. 45. | kP. *üder* «leány»: *üderβlak* GEN. 67. nyK. *əderβ^olä* RAM. 177. | nyK. *üp* «haj»: *üpβ^olä* RAM. 35.

Hogy ez csak újabb eredetű képző, a dolog természetén kívül az is bizonyítja, hogy a kP. *ə* > *e*, *o*, *ö*-végű szók legtöbbször újabb alakjukban veszik föl a többesi jelet. A nyK.-beli *-β^olä* nem illeszkedése pedig azt mutatja, hogy önálló szóból származott.

BEKE ÖDÖN.

*) L. ezt a hangváltozást (83).

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Nyolczadik közlemény.)

A perfectumtő időjeltelen indicativusának viszonyított használata.

84. A perfectumtő időjeltelen alakjának önálló használatát a hasonlatokban előforduló s az átképzeléses használatú alakoké kivételével fennebb, a 64. és 65. pontokban vizsgáltuk. Most, mikor ugyanezen alakok viszonyított (előzményes) használatát tesszük vizsgálódásunk tárgyává, nagyon bizonytalan talajra lépünk. Azoknak a kutatóknak egy része, a kik egyáltalában foglalkoztak ezzel a kérdéssel, hajlandó volt az összes mellékmondatbeli alakokat önálló használatúaknak felfogni, más részük pedig valamennyit, mindig viszonyítottnak. Kérdés, van-e kritérium, mely a viszonyítottság kérdésében döntőnek elfogadható?

Mielőtt azonban ezt a kritériumot kutatók, jusson eszünkbe először a másik általános kritérium, mely *minden* perfectumalak önálló vagy viszonyított voltára nézve dönt: t. i., hogy *viszonyított (előzményes) használatú csak történésjelző értelmű perfectumtő lehet*. A keresendő újabb kritérium tehát nem az összes perfectumalakokra vonatkozik, hanem csak olyanokra, melyek történésjelzőknek értendők, s ezért összes következő példáink csak akkor lehetnek viszonyítottak, ha a perfectumokat történésjelzőknek érezzük bennök. Fennebbi vizsgálódásainkban már többször megállapítottuk, hogy *önálló* használatban ilyen történésjelző perfectumok, pl. *amavit, dixit, mult punctualis történet* jelentenek. Mostani kérdésünk pedig ez: előfordulnak-e ezek az alakok nem önálló (nem punctualis mult) értelemben, hanem *előzményes* értelemben is? S ha igen, hogyan ismerünk rá az alakok ilyen használatára?

Hogy főmondatban a perf. indicativi mindig csak önálló használatú lehet, arra nézve a legújabb időkig semmiféle grammatikusnak nem volt kétsége. Azért most csak a mellékmondatos használatot vizsgáljuk, azaz olyan alakokat, melyeket a szintaktikai kapcsolat melléktörténeteknek jelez.

De még mellékmondatokban is semmi kétség sem lehet az alak használatának *önálló* természetére nézve, ha mult főtörténéshez tartozó mellékmondatban áll; mert ilyenkor, ha a viszonyítás is ki volna fejezve, tudvalévóleg plusquamperfectumnak kellene állania. Mindenféle mellékmondat felsorolása itt szüségtelen. Legyen elég ez a néhány példa: Plaut. Trin. 137. Ille qui *mandavit*, exturbasti ex ædibus? Stich 579. *quom* hic non adfui, deliberavi; Cic. Brut. 32. Exstitit... Isocrates. *cuius* domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam *patuit*; magnus orator, *quamquam* forensi luce *caruit* intraque parietes *aluit* eam gloriam, *quam* nemo... *est* postea *consecutus* stb. Hasonlóképpen önálló a perfectum *postquam*, *ubi*, *ut* köztöszókkal kezdődő olyan időhatározó mondatokban is, melyek mult főtörténéshez tartoznak, pl. Plaut. Trin. 108. *postquam* eius rem *confregit* filius... mihi commendavit virginem natam suam. Ezekben a mondatokban ugyanis a latin próza sem szokta az igealakkal is kifejezni az előzményességet (ez a latin nyelvcsajátság később, a maga helyén még szóba kerül).

Ezeknél a mult főtörténésekhez kapcsolódó alakoknál tehát nem lehet kétség; nem lehet továbbá a futurumalakokhoz kapcsolódóknál és a futurum vonatkozású subiunctivus vagy imperativusalakokhoz tartozóknál sem. Ezeknél ugyanis, ha viszonyított volna a használat, a perfectum nem jelenthetne tényleges, mult történést, a mit pedig jelent, vagy pedig a futurum perfectumának kellene állania. Önálló perfectumok tehát ezek is: Liv. III. 31. bellum parate, *quoniam* pacem pati non *potuistis*, vagy már Plautusnál, Bacch. III, 3. 41. ne attingas puerum istac causa. *quando* fecit strenue. Futurumos példák: Liv. XXII. 60, 14. Si tanta clades vilem vitam non *fecit*, nulla faciet. Tac. Ann. III. 12. si *laetatus* est, odero. seponamque... Cic. Rosc. Am. (11.) 31. *quoniam* semel *suscepi*, succurram atque subibo... De leg. Man. (8.) 20. *quoniam* de genere belli *dixi*, nunc... *dicam*, stb. Efféle alakoknak a beszélő szempontjából egy, tényleges punctualis mult eseményt jelölő értelme egészen kétségtelen. és vita tárgya sem lehet. Hogy viszonyításról nincs szó, mutatják a hasonló összefüggésű imperf. mult alakok, pl. Ter. Eun. 372. tu illius fruare commodis, quibus tu illum *dicebas* modo.

Másképpen áll a dolog azoknak a perfectumoknak a természetére nézve, melyek *achronistikus imperfecti indicativusok*-hoz tartozó mellékmondatokban állanak. Ezekre a perfectumokra nézve még LATTMANN (i. m. 56. l.) is beleesett abba a hibába, hogy mind viszonyított (előzményes) használatúaknak tartotta őket. Holott pedig nyilvánvaló módon nincs igaza, már csak azért sem, mert ugyanazokban a mellékmondatokban, melyek-

ben indic. perfecti alak állhat, állhat (ha nem punctuális történésről van szó) praeteritum *imperfectum* alak is, természetesen szintén önálló használatban, még feltételes mondatban is, pl. Cic. inv. I. §. 89. si ad illum hereditas *veniebat*, veri simile est ab illo necatum. Együtt fordul elő imperfecti praet. a perfectummal ebben a példában: Cic. Verr. Act. I. 20. *qui reus pridie iam se condemnatum putabat*, is, *posteaquam defensor eius consul est factus*, absolvitur? ¹³⁹⁾ Pedig, ha a latin ilyenkor *mindig* nem önállóan multságot, hanem viszonyítottan, előzményességet fejezne ki, akkor *mindig* perfectumnak kellene állania, mert, mint tudjuk, az előzményesség kifejezése nem fér meg nem-punctuális actióárnyalatok kifejezésével. Ilyen, achronistikus imperfecti indicativus mellett álló perfectumos példát a most következő gyűjteményben (melynek egy részét DRÄGERnek köszönhetem) lehetőleg mindenféle mellékmondatban lévőt adni fogok, a hol indicativus egyáltalában előfordulhat: tehát jelzői, okhatározó, időhatározó (hasonlító), feltételes és megengedő mellékmondatokban előforduló példákat. Plautus Trinummusából:

¹³⁹⁾ Az alkalmi achron. imperfectumok mellékmondataiban álló imperfecti praeteritum alakok jelentőségét a perfectum nem viszonyított használatának eldöntésére nézve eddig még a legkimerítőbb kézikönyvek sem ismerték fel, s azért példákat sem adnak rá. LATTMANN maga is (i. m. 71, 97, és kül. 117. lap) csak Ciceróból idéz néhány példát. De fin. I. 55. Concedo quod modo *dicebas*; II. 53. Sunt enim *levia* . . . , *quae dicebantur* a te, s ezeken kívül még csak egyet-kettőt, jóllehet azt állítja, hogy «neben einem Präsens findet sich fast ebenso oft ein Imperfectum, wie ein Perfectum» (116. l.) — a mi szerintem túlzás. Tanulmányomnak ezen a pontján hosszú időre meg kellett tehát állapodnom, s magamnak kellett csupán ebből a szempontból áttekintenem egy néhány latin komédiát; színdarabot azért, mert efféle imperfectumos főmondat természetesen csak a tényleges, konkrét körülményekre vonatkozó párbeszédben fordulhat elő, elbeszélésben soha. Áttekintettem PLAUTUS Trinummusát, Miles Gloriosusát, Captiviját, s TERENTIUS Andriáját, Phormióját, Eunuchusát. Példát nagyon keveset találtam, mert tényleges beszédben hivatkozni inkább punctuális, mint cursiv-durativ mult történésekre szokás, kivált, ha okról van szó. Nincs tehát igaza LATTMANNnak az imperf. gyakoriságára nézve. De azért van példa, s ilyenformán bizonyos, hogy a perfectumalakok sem tekinthetők viszonyítottaknak, hanem a beszélő tényleges álláspontjából számítandó önálló (mult) punctuális történéseknek. Ime: Plautus, Capt. 244. Quem antehac pro iure *imperitabam* meo, nunc te oro per precem. Capt. 363. quom dicto haud *audebat*, facto nunc laet licet. Trin. 400. Sed aperiuntur aedes, quo *ibam*. Mil. 180: quom *exibam*, hic erat. Terent. Phorm. 354. Ipsum esse opinor, de quo *agebam*. Ha alkalmi használatú achron. imperfectum mellékmondataiban *plusquam-perfectumot* találunk, az lehet viszonyított, de nem az achronistikus történéshöz! pl. Terent. Heaut. 660. Vivitne illa, quoi tu *dederas* (t. i. még mielőtt a szóbanlévő többi mult történések megestek, vö. a 79. pont legvégét). A történésjelző perfectumalakok azonban ilyenkor éppen olyan önállóak, mint az éppen idézett imperfecti praeteritumok.

44. hic ille est, *qui admisit* in se culpam castigabilem; jelzői mondatra több példa szükségtelen, mert nagyon gyakori. Okhatározó példák: Amph. II. 2. 113. At etiam tu scis? *Quippe qui ex te audivi*. Epid. III. 3. 33. mirum, *quod hoc potuit fieri*; Cic. ad Qu. fr. II. 3. 6. quæ tibi eo scribo, *quod me sæpe monuisti*; Ter. Hec. 506. *quia* paulum vobis *accessit* pecuniæ, sublatis animi sunt. Plaut. Capt. 423. Ergo, *quom* optime *fecisti*, nunc adest occasio benefacta cumulare; formailag ez a mondat már inkább időhatározó, vö. ezzel: Ter. Heaut. 381. te laudó, id tu *quom* *studuisti*, Cic. Fam. XIII. 24. 2. tibi gratias ago, *cum* tantum meæ literæ *potuerunt*. (*Quom* additivumnál annyira nyilvánvaló az alak önállósága, hogy erre példa sem szükséges.) Hasonlító példa: Trin. 857. *ut* ille me *exornavit*, ita sum ornatus. Feltételes: Plaut. Truc. V. 7. *si* quid *peccavi* prius, supplicium ad te hanc minam *fero* auri. Ter. Andr. 572. Si ista istuc animum *inducti* esse utile, nolo tibi ullum commodum a me claudier. Cic. Off. II. (8.) 29. quæ si populo R. iniuste imperanti accidere *potuerunt*, quid debent putare singuli? Megengedők: Plaut. Persa IV. 4. 103. nam *etsi* res sunt *fractae*, amici sunt tamen; Pseud. I. 3. 138. *quamquam* multa malaque dicta *dixisti* mihi . . . posse opinor facere me consilium meum.

Az összes példákban a perfectum természetesen csak akkor fordulhat elő, ha punctuális történés fejezendő ki, s az alakok hol meglévő állapot-jelzőknek, hol inkább történésjelzőknek, de utóbbi esetben is kétségkívül *önállóknak* értendők; a beszélő mindig valami olyan punctuális történésre hivatkozik velük, mely az *ő* időbeli álláspontjából számítva multnak értendő. Az összes alakok más nyelvekre (magyarra) is mult időkkel fordítandók. Valamennyi példában az a közös, megegyező sajátság, hogy az imperfectummal¹⁴⁰) kifejezett főtörténés valami *actualis*, szóban lévő, konkrét esetre vonatkozik. Ez az a kritérium az alak önálló használatára nézve, melyet eddig senki meg nem talált, LATTMANN sem, a ki eddig legvilágosabban fejtegette az önálló és viszonyított használat közt való különbséget. Mivel a főtörténés actualis, a beszélőt valósággal környező helyzetre vonatkozik, azért lehet a mellékmondatbeli alakokra nézve is az *ő* valóságos álláspontja a tájékoztató pont. Attól számítva a történésjelző perfectumok punctuális multak, az imperfecti præteritumok cursiv-durativ multak.

¹⁴⁰) Zavarok elkerülése czéljából figyelmeztetem az olvasót, hogy tanulmányomban az *imperfectum* terminus, ha nem teszem mellé a *præteritum* terminust, az imperfectum időtelen alakját jelöli, tehát a hagyományos terminusok szerint az ú. n. *praesens imperfectumot*, vagy *praesens*-et (*amo, moneo, lego* etc.).

Az *alkalmi használatú imperfectumhoz*¹⁴⁰⁾ *fűződő perfectumok tehát önálló használatúak. Az általános használatú imperfectumhoz*¹⁴⁰⁾ *fűződők azonban viszonyítottak.* Ez a tétel deductiós okoskodás útján is könnyen meg volna található. De mivel magam más úton jöttem reá, előadásomban ezt az utóbbi utat követem. Latinból magyarra való fordításnál feltűnt, hogy bizonyos esetekben a latin perfectum nem fordítható magyarra perfectummal, hanem csak imperfectummal.¹⁴⁰⁾ Pl. Cic. de or. II. 6, 24. Quum huc (in villam) *veni*, hoc ipsum nihil agere et plane cessare me delectat: *Mikor ide, nyárilakomba kijövök, éppen ez a semmittevés gyönyörködtet.* De off. II. 6. Cum (fortuna) *reflavit*, affligimur: *Ha a szerencse ellenünk van, elcsüggedünk.* Plaut. Trin. 308. Si animus hominem *pepūlit* (*lebírja, erőt vesz rajta*), actum est, animo servit, non sibi. *Miért? Mert a magyar nyelv az előzményességet nem szokta kifejezni, a latin ellenben kifejezi. Mivel ez a tétel a többi perfectumalakok használata alapján is megállapítható, már eddig is bebizonyult tétel, azért juthattunk volna el a keresett igazsághoz deductió útján is: «a magyar nyelv rendszeren nem fejezi ki az előzményességet, ha tehát találunk olyan latin történejszjelző perfectumalakot, mely a magyarban történejszjelző perfectummal nem fordítható, akkor az a latin perfectum előzményesnek, viszonyítotttnak minősítendő».*

A viszonyított használat kritériuma tehát a perfecti indicativusra nézve a főtörténejs általános volta; ha a főtörténejs nem egy konkrét alkalomra, hanem akármikorra értendő, azaz, *ha vagy mindig megtörténhet, vagy szokásos (ismétlődő) történejsről van szó.* A latin nyelv különossége abban van, hogy ilyenkor megjelöli a melléktörténejs előzményességét. A magyaré abban, hogy, valamint máskor sem, ilyenkor sem jelöli. De óvakodjunk attól, hogy a latin perfectumot ilyenkor *iteratív* értelműnek ne tartsuk, mint az ódon grammatikusok kivétel nélkül teszik. Ellenkezőleg; a különösség éppen az a latinban, hogy az előzményesség jelölése kedvéért *lemond a latin nyelv az ismétlődés, szokásosság, s általában mindenféle actióárnyalat jelöléséről*, míg viszont a magyar (és görög) nyelv az actióárnyalat jelölése kedvéért lemond az előzményesség jelöléséről. *Az előzményességnek és az actióárnyalatnak egyszerre való jelölése nem fér össze.* (Jegyezzük ezt meg magunknak a megfelelő subunctivus alakok or. obliquabéli szerepének megértésére is.)

Fejtegetéseim folytatása előtt czélszerűnek talállok itt közölni néhány példát, ezúttal a szokottnál nagyobb számban, még pedig két okból. Először, mert az összes eddigi kutatók és compendiumkészítők összezavarták az idetartozó példákat a nem ide tartozókkal (az actualis, konkrét alkalomra értendő, nem viszonyított perfectumos példákkal). Másodszer, mert a magyarok, ha

latinul írnak, rendesen elfeledkeznek ilyenkor az előzményesség latinus kifejezéséről; a most két éve tartott középiskolai philológiai versenyeken is *egyetlen egy pályázó* sem volt, ki helyesen fordította volna ezt a mondatot: a mi rosszat az ember életében tesz, halála után is megmarad: mala, quæ in vita aliquis fecit, commisit (nem facit, committit), etiam post mortem eius vigent (vagy *nem általános* formában, de akkor futurumokkal: mala, quæ . . . commiseris, etiam post mortem *vigebunt*, l. a 83. fej. 2. pontjának második kikezdését).

A példákat kötőszavaik és syntaktikai kapcsolataik szerint sorolom fel. Viszonyított a perfectum csak mellékmondatban lehet, még pedig leginkább feltételes mellékmondatban, de *relative fűzött* más (hely-, időhatározó, hasonlító és szorosabb értelemben vett jelzői) mellékmondatban is. A kritérium: hogy a kitétel általános, vagy szokásos (ismétlődő) eseményeket foglal magában. Ha valamelyik syntaktikai kapcsolatra mindkétféle példám van (t. i. általános is, ismétlődő is, ámbár a határvonal megvonása nem mindig lehetséges), először az általánosokat közlöm, azután azokat, melyek inkább ismétlődőknek foghatók fel.

I. *Feltételes mondatokban.* Plaut. Trin. 308. Si animus hominem *pepulit* (lebírja) actum est, animo servit, non sibi. Ter. Andr. 192. Si quis magistrum *cepit* (kap) improbum, ipsum animum ad deteriorem partem implicat. Sall. Cat. 51, 12. Qui demissi in obscuro vitam habent, si quid iracundia *deliquere* (vétenek), pauci sciunt. Cic. de republ. I, 44. quos si boni *represserunt* (visszaszorítják), recreatur civitas. Cat. I. 31. homines ægri, si aquam gelidam *biberunt* (isznak), primo relevari videntur, deinde multo gravius afflictiuntur. — Ter. Andr. 504. Si quid tibi narrare *occepi* (valahányszor . . . kezdek), continuo dari tibi verba censes falso. Cic. Tusc. III. 64. Si hilarius *locuti sunt* (ha egyszer-másszor vidámabb hangon beszélnek is), revocant se rursus ad mæstitiam.

II. *Relative fűzött más mellékmondatokban.* 1. Sall. Jug. 50, 6. Quocumque *aspexisti* (tekintesz), ut furia, sic sua tibi occurrunt iniuria. 2. Igen gyakoriak az időhatározó mondatokban, kivált *quum* relativ határozószóval: Cic. Tusc. II. 21, 27. Ad vitam delicatam quum *accesserunt* etiam poetæ, nervos omnes virtutis elidunt. Cic. de fin. V. 41. Cum autem dispicere *coepimus* . . . , tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. Tusc. III. 62. Sed ad hanc opinionem cum illa etiam opinio *accessit*, . . . tum denique efficitur illa . . . perturbatio. Plaut. Capt. 464. ille miserimus est, qui, cum esse *cupiit*, quod edit, non habet. — Cic. Fam. IX. 16. 1. Quum *posui* librûm, . . . assensio omnis illa labitur. Brut. IV. 16. Ager, quum multos annos *quievit*, uberiores afferre fructus solet. Ov. Fast. I. 121.

Cum *libuit* Pacem . . . emittere, libera . . . ambulat illa vias. Cic. Att. I. 16. Nos Tusculano ita delectamur, ut nobismet ipsis tum denique, cum illo *venimus* (pft!) placeamus. Vö. de or. II. 6. 24. Nagyon gyakori ilyenkor az *ubi* relativ határozószó is. Sall. Jug. I. 4. . . ubi per socordiam vires, tempus, ingenium *diffluxere*, naturæ infirmitas accusatur. Cic. Tusc. IV. 42. ipsæ (perturbationes) se impellunt, ubi semel a ratione *discessum est*. De más időhatározószók is, pl. Plaut. Mil. Gl. 1253. Omnes profecto mulieres te amant, ut quæque *aspexit*. Cic. Mur. (10.) 22. Simulatque *increpuit* suspicio tumultus, artes illico conticescunt. De fin. III. 66. Membris utimur, priusquam *didicimus*, cuius ea utilitatis causa habeamus. stb. 3. Ovid. Fast. 216. Quo plus *sunt potae*, plus sitiuntur aquæ. Cæs. B. G. VI. 19. 1. Viri, quantas pecunias . . . *acceperunt*, tantas . . . ex suis bonis . . . communicant. Cic. Sull. 83. . . cum, quotiens quisque *est* in hoc scelere *convictus*, totiens renovetur memoria per me inventæ salutis. 4. Cic. Tusc. II. (23.) 54. Qui *resisterunt*, discedunt sæpe superiores.

Mint a kétes *amaveris*-féle alakok minősítéséről szólva fennebb (a 83. pontban 2. alatt) említettem, az általános kitételekben szereplő előzményes perfectumok azok, melyek, ha potentialis modalitás is fejezendő ki, subjunctivusba kerülnek, s éppen ezért *nem tévesztendő*k össze az indicatívi perfectum *futurum* alakjaival. Tanulmányomnak ez is egyik új eredménye volt.

Mennyire csupán az előzményesség kifejezésére valók az efféle latin perfectumok, s mennyire nem szabad őket önállóaknak, tehát mult történésjelzőknek felfogni, az az érdekes tény mutatja, hogy a hozzájuk tartozó másodrangú mellékmondatokban nem irreális subjunctivus alakok szoktak állani (mint a mult kifejezésekben), hanem reális alakok (mint az achronistikus kifejezésekben általában). A következő példákra már MADWIG hivatkozott (l. LATTMANNnál i. m. 63. és 86. lap), ki azonban LATTMANNnal együtt nem ismerte fel a használat nyitját. Cic. de div. II. 39. An cum *misimus* (ha *elküldünk* valakit) qui *afferat* (nem: *afferret*) agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui . . . Cæs. B. G. VI. 23. Ubi quis *dixit* (ha *kijelenti*), se ducem fore, qui sequi *velint*, *profiteantur*, consurgunt ii, stb. Cic. de or. III. 31. Hæret in causa semper (Cotta), et quid iudici *probandum sit* cum *vidit*, omissis ceteris argumentis in eo mentem orationemque defigit. Cæs. B. G. VI. 27. Quorum ex vestigiis cum *est animadversum* (ha észreveszik) a venatoribus, quo se recipere *consuerint* (nem: *consuessent*), omnes eo loco . . . accidunt arbores. Csak igen ritkán fordul elő ilyen általános kitételek másodrangú mellékmondataiban az irreális alak, pl. Cic. Tusc. V. 39. Hic (animus humanus) igitur, si *est excultus*, et si

eius acies ita *curata est*, ut ne *caecaretur* erroribus, fit perfecta mens. Ilyenkor functiótlan (csupán formai okokból áll) az irreális alak. (A felhozott példában Cicerónál bizonyára a jóhangzás is döntött, mert *caecetur* még k-san ejtve is furcsa hangzású alak.)

Visszatérve a pont elején már jelzett megszorításra, újból kiemelem, hogy a perfectum viszonyításáról még ilyen általános kitételekben is csak akkor lehet szó, ha a perfectumtövet történésjelzőnek érezzük. Ha inkább állapotjelzőnek fogjuk fel (a mi kivált a passivum alakoknál lehetséges, l. az éppen idézett *est excultus, curata est* alakokat), akkor természetesen csak «egyidejű» állapotról lehet szó; már pedig, mint már kifejtettem (l. a 80. pont végét), egyidejűségénél a viszonyítás tudatossága nem bizonyítható. Együtt jár ezzel az, hogy ilyen felfogás mellett a perfectumnak *állapotjelzővel* való fordítása, éppen azért, mert nincs viszonyítás, a magyarban is lehetséges. Ez esetben si *est excultus* = ha ki van művelve. si *curata est* = ha úgy van berendezve. Sőt, a mennyiben a magyar momentán-tövű activ perfectumok is érthetők állapotjelzőknek, néha a magyarban is előfordulhat általános kitételben az activ perfectum is: de tudnunk kell, hogy sohasem az előzményesség, hanem az (egyidejű) állapot kifejezésére, pl. Szerencsétlen ember az, a ki nem pihenhet, ha *megkívánta* a pihenést. De már nem mondhatni ezt: «Akárhová *tekintettel*, fúriákként támadnak rád jogszalagságaid» (Sall. Jug. 50, 6. Quocumque *aspexisti*, . . . occurunt tibi iniuriæ, l. f.). Nem mondhatni pedig azért, mert *tekintettel* állapotjelzőnek nem érthető, már pedig az előzményességet a magyar nyelv nem szokta kifejezni. S helyesen is teszi, hogy nem fejezi ki, mert ilyenformán ment marad attól a fennebbemlített kétértelműségtől, melyet a latinban a perfectum önálló és viszonyított használatának különbsége okozhat azzal, hogy a latin nem tesz különbséget az egyes alkalmi tényekre, és a fölvet, elképzelt, általános, mindig lehetséges, ismétlődőnek képzelt körülményekre való hivatkozás között: mind a kettőt kifejezheti a perfectum indicativusával.

85. A latin perfectum viszonyított használatának eldöntésében tehát nem elegendők a formai ismertetőjelek. Sőt nemcsak magából a perfectumos mondatból nem dönthető el a használat viszonyítotttsága, hanem még a főtörténesben sem elegendők pusztán a formális ismertetőjelek, t. i. az igealak achronistikus volta. Nevezetesen óvakodjunk attól, hogy az úgynevezett *praesens historicum* mellett álló perfectumokat viszonyított használatúaknak ne magyarázzuk.¹⁴¹⁾ A hiba elkerülése nagyon

¹⁴¹⁾ Kivéve azt a rendkívül ritka esetet, mikor a «*praesens historicum*» maga is iteratív értelemben áll, tehát nem egy alkalomra értendő.

könnyű, mert, ámbár egy-egy ilyen szerkezet formailag éppen olyan, mint a most ismertetett általános szerkezetek, az értelemlre nézve sohasem lehet kétség, hogy az egész mondat szerkezet tartalma alkalminak, még pedig egy, valósággal már *mult* esetre értendő. Hiszen nem fejtegető, hanem elbeszélő részletekben fordulhat csak elő. Legtöbbször még a hely közelebbi környezetének ismerete sem szükséges; maga a szerkezet elárulja, hogy nem általános kitétel van dolgunk. Pl. Corn. Nep. XIV. VI. 1. id (odium) quum satis se confirmasse *arbitratus est*, certio rem *facit* Datamem... Plaut. Truc. I. 2. 7. Quando intro *advenerunt*, unus eorum aliquis osculum usque amicæ *aggerit*. Amph. 216. hæc ubi legati *pertulere*, Amphitruo e castris ilico *producit* omnem exercitum. Ter. Andr. 474. Postquam ante ostium me *audivit* stare, *adproperat*. Liv. I. 12. 3. ut Hostius *cecidit*, *inclinatur* Romana acies, stb. Eddigi példáinkban a mondat szerkezet még elbeszélő hangon indul; az átképzelés csak a «*præs. historicum*» alaknál kezdődik, s a *perfectumok* az *elbeszélés időpontjától számítandó* mult történést jelentenek, éppen úgy, mint pl. a következő *imperfectum* Vergilius Aeneisében (II. 726.): et me, quem dudum non ulla *movebant* tela... nunc omnes terrent auræ. Lehet azonban olyan eset is, mikor a *perfectumok* maguk is *átképzeléssel* magyarázandók, s ilyenkor a *multság* nem az elbeszélés időpontjától, hanem a szóbanlévő (valósággal már elmúlt) helyzettől *számítandó*. Erről az — inkább csak költőknél előforduló — alakhasználatról tüzetesen csak később, az átképzeléses latin alakhasználat külön tárgyalásakor szólhatok. A *perfectumtő* használata azonban ilyenkor is önálló. Az átképzeléses alakok *fordításáról* is később szólunk; most csak a nem átképzeléses, de szintén *præs. historicum* mellett álló *perfectumokról* jegyezzük meg, hogy a két alak nem mindig fordítható pontosan, s nevezetesen olyankor nem, ha a *perfectum* is *főmondatban* áll. Ennek oka az, hogy a magyar előadó jobban ragaszkodik egyszer elfoglalt álláspontjához, mint a latin. Azért vagy *mind a két* igét átképzeléses alakkal fordítjuk, vagy egyiket sem (hanem *mind a kettőt mult* idővel), kivált ha a főmondatos *perfectum* a második helyen áll, pl. Verg. Aen. I. 174: silici scintillam *excudit* Achates, *suscepitque* ignem foliis... *rapuitque* in fomite flammam De erről tüzetesen később.

Azonban szemmeltartásával annak, a mit a görögre nézve a «*præs. historicum*», és az ismertető vagy általánosító *imperfectum* különbségére nézve a 48. pontban kifejtettünk, viszont

Ilyenkor, ha úgy tetszik, előzményesnek is felfogható a mellette lévő *perfectum*, ha a főtörténéssel viszonyba állítjuk, pl. Verg. Aen. XII. 913. sic Turno, *quacumque* viam virtute *petivit*, successum dea dira negat.

ne téveszszük össze a «*praes. historicum*»-mal az ismertető, általánosító achronistikus *imperfectum*okat, s az ezek mellett álló *perfectum*okat éppen úgy viszonyítottaknak minősítsük, mint más, általános kitételben állókat. Némi megfontolás után könnyű felismerni pl. Cicero következő, igen érdekes helyén, a kitétel általánosságát, s azt, hogy a «*praesens*» *imperfectum* alak (*inflammatur*) nem átképzeléses, hanem ismertető. Hiszen nem elbeszélésben, hanem elméleti fejtegetésben példaképpen áll, Cic. Top. (16.) 61. Cum erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio non sequitur... (következnek példák). At cum in Aiakis navim crispiculcans igneum fulmen *iniectum est, inflammatur* navis necessario. A magyar fordítás itt is híven megmutatja az alak viszonyított voltát, mert az előzményesség magyarra le nem fordítható: «de mikor Aias hajójába belecsap a kacskaringós tüzes istennyila, lángralobban (lángra kell lobbannia) szükségképpen a hajójának)». Mind olyan jelenségek ezek, melyekre a latin nyelv terén eddig tudtommal soha senki sem ügyelt; de éppen azért kívánatos, hogy ezentúl — ha nem is az iskola, de legalább a tudomány — tisztábban lássa őket.

86. Egészen külön megbeszélésre szorul a *perfectum*alakoknak a latin *epikus hasonlatokban* való használata, melyet eddig kielégítően nem tárgyaltak, s melyről pl. KAPPES, Vergilius Aeneisének kommentátora (a II. é. 224. sorához való jegyzetében) még legújabbán, 1904-ben is csak ennyit mond: «Der Gebrauch des Perfektums im Vergleiche *statt des Präsens* findet sich häufig bei lateinischen Dichtern». Az ilyen «*praesens* helyett álló» *perfectum*okat az egyes alakokhoz való jegyzetekben rendszeren «*gnomicus*oknak», azaz «szokást jelentőknek» magyarázzák a kommentátorok, a görög aoristos módjára, melynek magyarázata azonban, mint a 31. és 32. pontok fejtegetéseiből tudjuk, a költői hasonlatokra vonatkozólag alighanem szintén hibás.

Nem lesz tehát felesleges, ha a következőkben megvizsgáljuk a Vergiliusban előforduló hasonlatok összes *perfectum*alakjainak funkcióját. A mennyiben a használat önállónak bizonyul, voltaképpen a maga helyén (a 65. pontban) kellett volna róla szólanom: de ott még azért nem láttam czélszerűnek belebocsátkozni a tüzetes tárgyalásba, mert az önálló használat is jobban tárgyalható a viszonyítottal kapcsolatban, s mert a tárgyaláshoz szükségem volt az általános sentenciákban való előzményes *perfectum*használat tudnivalóira: ezeket pedig csak legutóbb (a 84. pontban) fejthettem ki.

Legutóbbi fejtegetéseink után nyilvánvaló, hogy a döntés abban a kérdésben: önállónak vagy viszonyítottnak kell-e felfognunk a hasonlatbeli *perfectum*alakot, attól függ, általános

előadásúnak tartjuk-é a hasonlatokat, vagy úgy, mint a Homeros-féléket, inkább bizonyos jelenetsort, mint szemünk előtt folyót konstatálóknak.

Mielőtt azonban az önállóság és viszonyitottság kérdésére részletesen felelnénk, czélszerű lesz áttekinteni a hasonlatbeli perfectumok összes lehetséges functióit. Ugyanis a semmitmondó «gnomicus» terminussal még egyáltalában nincs a kérdés megoldva, s nem volna még akkor sem, ha igaz volna, hogy a «gnomicus» alakok szokást jelentenek. Az alakhasználatot az a körülmény bonyolítja, hogy bennük a görög epikus nyelvhasználat *tudatos utánzása* is konstatálható. Így aztán a latin hasonlatokban előforduló perfectumok nem kevesebb mint *ötféle* functióval szerepelhetnek.

I. Mindenekelőtt meglévő állapotot jelző értelemben. Pl. Aen. III. 679.

Concilium horrendum: quales cum vertice celso
aëriæ quercus aut coniferæ cyparissi
constiterunt, silva alta Jovis lucusve Dianæ.

A *constiterunt* alak a Homeros-féle (II. IV. 483.) πεφόκη perfectumnak felel meg ebben a hasonlatban: αἴγειρος ὤς, ἣ ῥά τ' ἐν εἰαμένῃ ἔλαος μεγάλοι πεφόκη. Indicativusos példa Homerosnál ez (IV. 433.): ὤς τ' οἷες πολυπάμονος ἀνδρὸς ἐν ἀδλῆ μωρίαί ἐστῆκασιν (= *constiterunt*)... stb. Ilyenek pl. még Aen. XI. 70. cui neque... *recessit*; XI. 456. haud secus atque... cum... *consedere* columbæ; VII. 528. vö. Georg. III. 237. fluctus uti *coepit* cum albescere; kivált itt is a passivum alakok, pl. I. 148. ac veluti... cum *coorta est* seditio; VIII. 410. cum femina, cui *impositum est*... *Iam* határozószóval Georg. I. 303. ceu... cum *iam* portum *tetigere* carinæ; Aen. IX. 30. ceu... Nilus, cum... *iam* se *condidit* alveo. Ezek a *iam*-os példák azonban, mint később látjuk, másképp is érthetők.

II. Viszonyított történésjelző (= előzményes) értelemben, pl. Aen. X. 723.

inpastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(suadet enim væsana fames) si forte fugacem
conspexit capream aut surgentem in cornua cervom,
conspexit, hians immane, comasque arrexit et hæret
visceribus, super incumbens, lavit improba tæter
ora cruor....

azonban csak azon föltétel alatt, ha az egész jelenetsort *általánosságban* előadottnak tartjuk, azaz, ha az *imperfectum* alakokat (ne feledjük, hogy én így nevezem az ú. n. imperfecti præsenseket!) nem alkalmiaknak érezzük. Ez esetben a si *conspexit* — gaudet egészen egy tekintet alá esik a 84. pontban

ismertetett általános mondásokkal, pl. ezzel: Si quis magistrum cepit improbum, ipsum animum ad deteriore[m] partem implicat. A most szóbanlévő hasonlatnak prózai *aut*-ja, mely alternative adja elő a képeket, némileg feljogosít ilyen magyarázatra. De ez az általánosság epikus hasonlatokban többnyire legalább is kétséges, és voltaképpen csak nem epikus, rövid, közmondás-szerű hasonlatokban valószínű, pl. Plautus, Persa, 435; citius fugiunt, quam ex porta ludis quom *emissus est* lepus; Most. I. 3. 121: itidem olent quasi quam una multa iura *confudit* cocus. (De még ezekben is érthető empirikusan is: «mint az *egyszeri* szakács *összekeverte* a leveket».) Másrészt azonban tagadhatatlan, hogy a Vergilius-fele hasonlatokban mégis több a mesterkedés, mint a görög epikus hasonlatokban, s hogy vannak olyan epikus hasonlatok is, melyek a képzeletnek a görög naiv eposzban mutatkozóznál kevésbé szabad szárnyalására vallanak. Többször találunk pl. Vergiliusnál hasonlatbalmazást, hol, mint már egy példában láttuk, a különböző elemeket egy-egy prózai kötőszó (*aut*) fűzi össze, vö. Georg. IV. 261. Aen. V. 144; XI. 456. Előfordul továbbá *oratio obliqua*s hasonlat, pl. V. 588. ut quondam *fertur* Labyrinthus . . . habuisse stb. Aránylag nagyon sok a *si*-vel kezdődő feltételes hasonlat, mely kétségkívül legkevésbé képzeletmozgató; előfordul a *si* még *subjunctivus*-szal is, pl. XII. 67. Indum sanguineo veluti *violaverit* ostro siquis ebur. . . , vö. VIII. 243. Sőt előfordul még a prózai *solet* is kétszer, Ecl. I. 25. és Aen. VI. quale *solet* silvis . . . viscum fronde vivere nova. Elég sokszor találunk egészen rövid, majdnem közmondás-szerű hasonlatokat is. Világos tehát, hogy *némely* efféle hasonlatokra nézve nem lehet kétségbevonni az általánosságban való felfogás lehetőségét, s e szerint ilyenkor a viszonyított használat lehetőségét sem. Az sines kizárva, hogy a latin költő még hasonlatokban is azért jelezte az előzményességet a *perfectum*-mal, mert az általános kitételekben megszokott szerkezet hatása alól már nem tudta kivonni magát.

III. De viszont kétségtelen, *alakkeli* bizonyítékom van arra nézve, hogy minden, másodrangú mellékmondatban előforduló *perfectum*-ot még sem szabad viszonyítottnak felfogni, s hogy e szerint néha az egész hasonlat előadása átképzelésesnek, azaz elevenen konstatálónak, jelzőnek magyarázandó. Bizonyítja ezt ez a hasonlat (Aen. II. 471.), melynek rendkívüli formai jelentőségét eddig senki sem vette észre:

qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus
 frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
 nunc positis novos exuviis nitidasque iuventa
 lubrica convolvit sublato pectore terga
 arduos ad solem, et linguis micat ore trisulcis,

ugyanis a *tegebat imperfecti* praeteritum alak előzményesnek, viszonyítotttnak semmi szín alatt sem magyarázható, hanem csak önálló cursiv-durativ multnak; ha pedig mult, ez a multság máshonnan, mint a tertium comparationist alkotó történéstől (convolvit) nem számítható. Általános latin kitételben a praeteritum *imperfectum* sohasem fordulhat elő, azaz, a mely kitételben előfordul, az nem lehet általános, l. a 139. jegyzetet. Tehát a költő ebben a hasonlatban okvetetlenül olyan élénken beleképzelte magát a tertium comparationist alkotó helyzetbe, hogy *abból tájékozódva*, annak előzményét önálló multtal jelezte, éppen úgy, mint Arany János szokta a maga epikus hasonlataiban, pl. Toldi, IV. én. 3. versszak:

És mint a toportyán, ha juhász *kergette*
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette.

Vagy ebben (Toldi Szer. III. 45.):

S mint, ha sötét felhők *gyülekeztek* zordúl,
Lassan elébb egyik vagy a másik mordúl
Azután . . . stb.

Pedig, mint tudjuk, a magyarban nincs actióviszonyítás, s így a magyar perfectum másképpen, mint átképzeléses multnak nem magyarázható. A *kergette*, *gyülekeztek* alakok, mivel szintén cursiv-durativ árnyalatúak, a latin *tegebat* alaknak, alak és használat dolgában egyaránt, szakasztott párjaik.¹⁴²⁾

¹⁴²⁾ Ilyen még az Ovidius-f. *Fasti*-ban (II. 221.) előforduló hasonlat ut ante *solebat* alakja is, melyre BÁNYAY GÉZA tanítványom figyelmeztetett. Van továbbá még egy másik alakbéli, tehát kényszerítő érvényességű bizonyítékom arra, hogy a Vergilius-f. hasonlat előadása is lehet átképzeléses, azaz a történések idejét a képzelt helyzet szempontjából számító. Az Aeneis egy hasonlatában ugyanis megtaláljuk eddigi tudomásom szerint egyetlen egy példáját a futurum alak egészen magyaros (és francziás) ilyen használatának, Aen. XII. 451.

qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
it mare par medium (miseris, heu, praescia longe
horrescunt corda agricolis: *dabit* ille ruinas
arboribus stragemque satis, *ruet* omnia late),
ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti
talis . . . stb.

Vö. pl. ARANYNAK ezzel a hasonlatával (Toldi Szer. IV. 58.):

Mint akna ha készül lobbantani várat
S földben a tolvaj tűz szinte gyökér-szálat,
Azután csend áll bé, iszonyú, míg roppan,
Ki *veszni fog*, nem fél, ki ől, az fél jobban:
. . . úgy stb.

A latin hasonlat futuruma egyaránt meglepő, akár a költő gondola-

Azonban, mint tudjuk, előfordul Aranynál a magyar perfectum (sőt az ú. n. elbeszélő mult is) hasonlatok mellékmondataiban *momentán* értelemmel is, pl. Toldi IV. 1.

Mint a himszarvas, kit vadász *sérte* nyíllal
Fut sötét erdőbe sajtó fájdalommal . . . stb.

Toldi Szerelme VI. 29.

Mint, kinek *elvittek* szerette halottját
A terítő helyét kerülni igyekszik:
Hanem a lelkében szüntelen ott fekszik.

Ezeknek a momentán értelmű multaknak tájékozópontja, melytől számíthatnak, éppen úgy a tertium comparationis időpontja, mint a fennebb említett cursiv-durativ árnyalatú alakoké.

Ha így áll a dolog, s nevezetesen, ha a *tegebat* minden kétségen kívül nem előzményesnek, hanem csakis önálló multnak magyarázható, természetesen a latinban is okvetetlenül fel kell tennünk, hogy a punctuális mult értelmű *perfectumok* is érthetők önálló, átképzeléses multaknak. Pl. az Arany-f. szarvas-hasonlat latin párjában (Aen. IV. 70.) a *fixit* és *liquit* alakok:

. . . qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incantam nemora inter Cresia *fixit* (= *transfixit*,
pastor agens telis *liquitque* volatilis ferrum [Arany: *sérte*!]
nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictæos, hæret lateri letalis harundo . . .

s egyúttal vegyük észre azt is, hogy ebben a hasonlatban az előadás többi elemei is a jelenetsor élénk elképzelésére (nemora inter Cresia, saltus Dictæos) vallanak.

Eldönthető-é, mikor értsük a latin hasonlatok ilyen, másodrangú mellékmondataiban (*veluti qui* v. *cum* v. *si*, *ut quum*, *non secus ac si*, *haud secus atque cum*, *qualis ubi*, stb. kapcsolószók után) a perfectumalakot viszonyítottnak, mikor önállónak? Az első esetben az előadó a saját, valóságos időbeli álláspontjából, az öt tényleg környező helyzetből indul ki, abból tájékozik: a történések egy részét általánosságban fejezi ki, s bizonyos, a főtörténéshöz képest előzményes melléktörténést a per-

tának tartjuk, akár a földművesekének, s mind a két esetben okvetetlenül átképzeléses. (A prózai latin kitétel ez volna: *daturus* v. *daturum esse*.) A magyar részben tüzetesebben is tárgyaljuk ezt a magyar előadásban nagyon közönséges, de a latinban eddig senkitől észre sem vett jelenséget. Addig is l. a *Beóthy-Emlékkönyvben* megjelent értekezésemet (464–473. l.). Különös, hogy Vergilius prózai francia fordítója, BIXER, nem használta fordításában az ilyenkor nagyon közönséges francia futurumot: «c'est un ouragan, qui va déraciner les arbres» stb., pedig mondhatta volna így is: «qui déracinera».

fectummal előzményesnek jelez. A második esetben, mikor a hasonlat előadásához hozzáfog, képzeletét már olyan élénken foglalkoztatja a tertium comparationist tévő jelenet, hogy magát annak színhelyére képzelettel, s annak időpontjából tájékozódva, multnak jelzi a mellékmondatos történést. Eddig csak annyi bizonyos, hogy a latinban is lehetséges a második magyarázat is, épp úgy, mint a magyarban és a görögben (l. a tanulmányom 49. lapján lévő homerosi példákat). De mi a kritérium? Az alak maga nem szolgálhat kritériummal, mert az így is úgy is egyformán alakú, akár általánosságban, akár alkalminak értjük. Nincs tehát egyéb kritérium, mint csupán az egész hasonlat előadása. Ha a hasonlat egyéb előadásbeli elemei olyan természetűek, hogy a költő fantáziájának nekilendülését joggal tehetjük fel, ha tehát a hasonlat hosszabb, részletesebb, akkor nincs kizárva a latinban sem az alakok önálló használata. Azonban természetesen ez a kritérium, mivel felfogástól függ, nem bizonyos, nem kényszerítő, s e szerint biztosan eldönteni az efféle perfectumok természetét nem lehet.

Nem ad biztos kritériumot a magyar fordítás módja sem. S ez esetben éppen Arany János alakhasználata okozza a bizonytalanságot. A magyar közbeszéd, s a XIX. század többi magyar költői a hasonlatokban egyáltalában nem szoktak mult időket használni, sőt mellékmondatokat sem, hanem azt a történést, melyet Arany mellékmondatosan mond és multnak jelöl. *bele-foglalják a jelenetsorba*, mint annak első tagját: «mint mikor a szarvast a vadász *megsérti* nyíllal, a szarvas *meg fut*» stb.; vagy mellékmondatban sem jelzik a multat: «mint a himszarvas, kit a vadász *megsért*, fut . . .» stb. Vörösmartynál pl. egyetlen egy másféle alkotású hasonlatot sem találtam. Azaz: a magyar előadás hasonlatokban nem jelöli az előzményességet sem actióviszonyítással, sem átképzeléses multtal.¹⁴³⁾ Arany János gyakran

¹⁴³⁾ Ez a tétel azonban régiebb, latinos nyelvű költőinkre (pl. Gyöngyösi) természetesen nem érvényes. — A tertius comparationistól számított multak a homerosi eposzok hasonlatainak másodrangú mellékmondataiban sem fordulnak elő sem imperfectumban, sem perfectumban, hanem csak aoristosban (XVIII. 219. ὅς ἔτε . . . λαχε σάλπιγγος és XI. 115. ὅς δὲ λέων . . . ἀπὸ ῥοῦα alakokat minden kommentátor szintén aoristosoknak magyarázza). Ennek a ténynek két oka is van. 1. A szóbanlévő történések, melyek a tertium comp. szempontjából multak, rendszeresen egyúttal punctualisak is, úgy hogy az impf. és perf. multjára nem igen lehetett szükség. 2. Még a hol lehetségesek lettek volna ezek a multak, ott sincsenek alkalmazva, mert a homerosi eposzok is, úgy, mint Vörösmarty (s többnyire maga Arany is) jobban szeretik a tertium comparationist megelőző történést is belevonni a jelenetsorba, s ilyenkor az a történést, mely másodrangú mellékmondatban talán az imperfectum præ-

másképp jár el a hasonlataiban. Van ugyan neki is sok efféle hasonlata (Toldi Szer. IV. 86.):

Mint fájdalma *eláll* tűzbe hozott tagnak
De ha *megpihen* rá, kétszeresen szaggat;
Vagy mint ha ki búját *öli* este borban,
Az veri fel másnap keserves mámorban stb. vö. T. Sz. X. 17.

de effélékben a tertium comparationis rendesen már a mellékmondatos történesekben is bennük van; azért nem mondja pl. a *megpihen*, *öli* igéket perfectumban. Máskülömben azonban, mint a fennebbi példákól láttuk, *szereti a mellékmondatos multakat*, még imperfectummal felváltva is, pl. Toldi Szer. IV. 58.

Mint akna ha *készül* lobbantani várat
S földben a tolvaj tűz *hínte* gyökérszálat,
Azután csend áll bé... stb.

Ha Arany János hozzá nem szoktatta volna fülünket az efféle multakhoz, a latin perfectumhasználat természetének eldöntésére elég megbízható kritériumot adna a magyar fordítás: a hol magyarra nem lehetne multtal fordítani a latin perfectumot, ott viszonyítottnak kellene felfognunk. Így azonban nem

teritumában állhatna, achronisticus indicativusba vagy néha conjunctivusba kerül. Pl. 12, 251. ὡς δ' ἔτε... εὐλιεύς | ... ἐς πόντον προΐησι (nem εὐλιεύς, ὡς προΐησι) βόας κέρασ... | ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβὼν ἔρριψε θύραζε, ὡς οἶγ'... ἀσπαίροντες αἰείροντο ποτὶ πέτρασ. Conj.-os példa: 17, 126. ὡς δ' ὀπότε ἐν ξυλόχῳ ἔλαφος... λέοντασ | νεβροῦσ κομῆσασα... κημῶσ ἐξερῆσοι (nem: ἔλαφος, ὡς ἐξερῆσι)... | ὁ δ' ἔπειτα ἐν εἰσόδῳ ἐν εὐνήν | ἀμφοτέρωσσι δὲ... πότμον ἐσῆκεν, ὡς Ὁ σπασὲσ κείνοισιν... πότμον ἐσῆσοι. Ilyenkor magát a tertium comparationist tévő történes aoristosban szokott állani, mely természetesen a situatióban való bennmaradás mellett beállónak és egyúttal máris multnak értendő. [Megjegyzendő azonban, hogy még gyakrabban maga a tertium comparationis történes szokott conjunctivus formájú lenni, még hosszú, részletező hasonlatok legelején is, l. pl. XII. 278—287. Ezeket a conjunctivusokat a 31. fejezet végén hajlandó voltam általános érteleműeknek felfogni. MUTZBAUER azóta megjelent tanulmánya (Die Grundbedeutung des Konj. u. Opt. im Griechischen, Leipz. u. Berlin 1908) szerint azonban (l. 7. l.): «der Begriff der Verallgemeinerung ist dem Konj. überhaupt nicht eigen, sondern wird nur von uns hineingedacht», s a Konj. alapértelme: «die Erwartung» v. «das zu Erwartende». Az összes alakhasználat áttekintése előtt nem akarok DELBRÜCKkel szemben MUTZBAUER véleményéhez szegődni, ámbár ez utóbbi kutató elmélete mindenesetre az én malmomra hajtja a vizet, mert e szerint még a conjunctivusos hasonlatokat sem szabad általános értelemben magyarázni. MUTZBAUER elméletének a hasonlatbeli conjunctivusokra nézve (l. i. m. 62. és kk. l.) ugyanis éppen az a baja, hogy csak a tertium comparationist tévő conjunctivus-történesekre illik. Idéz ugyan egy-két a jelenetsorba belefoglalt mellék-történeses conjunctivust is, de ezeknek fordítását és magyarázatát nem adja; bajosan is adhatná az «es ist zu erwarten dass» körülírásal, mert az csak a tertium comparationisra illik.]

mindig használható a magyar fordítás sem kritériumul. De néha talán mégis. Ugyanis azt hiszem, nem tévedek, hogy az efféle előzményjelző magyar multakat maga Arany sem használta volna *mindenütt*, a hol Vergilius másodrangú mellékmondataiban perfectumot találunk. Olyan esetekben tehát, a hol a latin perfectumnak multtal való fordítása ellen nyelvérzékünk tiltakozik, mégis csak helyesen tesszük, ha a latin perfectumot viszonyított használatúnak fogjuk fel. Így különösen igazi *feltételes* mondatokban, melyek már logikai természetük szerint is képeletnyügözők, mert feltételhez fűzik az elképzelendő történéseket. Pl. Aen. I. 151.:

tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
conspexere, silent, arrectisque auribus adstant,

magyarul: ha *megpillantanak*, nem: ha *megpillantottak* (ámbar Arany a fennebb idézett példában azt mondja: ha ... *hínte*; csakhogy ez a példa inkább időhatározó, mint valósággal feltételes).

Vagy efféle hasonlatokban (Aen. XII. 908.):

ac velut in somnis, oculos ubi languida *pressit*
nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
velle videmur (1)

magyarul: mikor *elnyomja*, nem: *elnyomta*; hogy itt a költő általánosságban beszél, a prózai *velle videmur* is elárulja.

Biztosan eldönteni az efféle latin perfectumok természetét azonban a magyar fordításból sem lehet. Fokozza a bizonytalanságot, hogy, mint látni fogjuk, a latin perfectumoknak még többféle más magyarázata is lehetséges.

IV. A II. pontban idézett hasonlat (Aen. X. 723.) elsőrangú mellékmondatában ezt a perfectumot olvassuk:

... ceu ... leo ...
gaudet, hians immane, comasque *arreat* et hæret
visceribus super incumbens, lavit improba tæter
ora cruor ...

Ez a perfectum, mint látjuk, imperfectumok között fordul elő. Megelégedjünk azzal az ügyefogyott magyarázattal, hogy itt az imperfectumok általános értelműek, a perfectum pedig hasonló értelmű, mert = «szokást jelentő» aoristos-féle perfectum? (L. KAPPES jegyzetét Aen. XII. 755. és 588.-hoz.) Azt hiszem, a 31. és 32. pont fejtegetései után erre a magyarázatra már kár volna szót vesztegetnem. De annyi bizonyos, hogy itt a II. és III. helyen ismertetett magyarázatnak nem vehetjük hasznát, mert *egy dolog kétségtelen*: az *arreat* alak beletartozik a történéssorba,

s annak egyik elemét adja, éppen úgy, mint az imperfectumok. A perfectum a *situación* belül *maradva* értendő és magyarázandó, de elbeszélő még a *situación* belül sem lehet.

Mármost itt két magyarázat lehetséges.

A) A perfectumot az I. pontban előadott módon meglévő állapotot jelzőnek értjük. Ez esetben megfelel a használat a görög hasonlatok hasonló összefüggésű perfectumainak (= *felborzolva tartja*) pl. ebben (Hom. II. V. 136.) az oroszlános hasonlatban:

(λέων) κατὰ σταθμούς δΰεται, τὰ δ' ἔρημα φοβεῖται·
αἱ μὲν τ' ἀγχιστίνας ἐπ' ἀλλήλοισι κέχονται·
αὐτὰρ ὁ ἑμμεμαῶς βασιεῖης ἐξάλλεται ἀδλῆς stb.

a hol κέχονται = *oda vannak hányva, leterítve egymáson hevernek*; megfelel továbbá a perfectum ennek a magyar perfectumnak Aranyánál (Toldi Szer. X. 17.):

És, mint hegyen ülő vészviharos felleg . . .

. . . levonúl a síkra . . .

Főnt napos a csúcs még, de alant a rétség

Déli verőfényét *elnyomta* sötétség,

Vonaglik a felhők idege, a villám,

S a megszelelt zápor ködlik, aláhullván stb.

a hol azonban az *elnyomta* még sem olyan határozott állapotjelző, mint a görög perfectum (l. a 144. jegyzetet).

(E mellett a magyarázat mellett még kétes marad, vajjon a perfectum az imperfectumokkal együtt α) alkalminak értendő-e a latinban is, mint a görögben vagy a magyarban, s e szerint a si *conspexit* perfectum (l. I. alatt) önálló multnak, vagy β) általánosnak, s ez utóbbi esetben éppen olyannak, mint ebben a Plautus-f. kitételben (Trin. 308.): si animus hominem pepulit, *actum est*, animo servit non sibi, s az előtte álló si *conspexit* úgy, mint si *pepulit*, viszonyított, előzményes perfectumnak.)

B) De nem valószínű, hogy az *arrexit* perfectum a magyar, vagy éppen a görög perfectummal volna egybevetendő. A latin alak nem állapotot, hanem történést látszik jelezni. Mármost azonban a latin perfectum, ha történésjelző, önállóan csak mult, viszonyítva csak előzményes lehet. De az *arrexit* se multnak, se előzményesnek fel nem fogható. Mi hát az alak magyarázata?

Azt hiszem, a következő. A vergiliusi *arrexit* nem egyéb az efféle összefüggésű homerosi *aoristosok tudatos és meglehetősen erőszakolt utánzásánál*. Figyeljük meg pl. ebben a homerosi oroszlános hasonlatban az ἦγαγε és διέτρεσαν alakok használatát (II. XI. 473.):

αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τὸν γε δαμάσσειται ὠκὺς διστός,
 ὠμοσάγοι μιν θῶες ἐν οὐρεσι δαρδάπτουσαν
 ἐν νέμει σκιερῶ· ἐπὶ τε λῖν ἤγαγε δαίμων
 σίντην· θῶες μὲν τε διέτρεσαν αὐτὰρ ὁ δάπτει stb.

Mint a 32. pont fejtegetéseiből tudjuk, a görög az aoristosokat ilyenkor éppen úgy, a situation belül használja, mint az oroslánjelenetnél jelenlevő személy is használta volna, mint punctuális, azaz a tényt éppen beálltnak és egyúttal (máris) elmúltnak jelző alakokat. Mint láttuk, ezek a mult aoristosok magyarra mult idővel egyáltalában nem fordíthatók. A latin köznyelv sem mondhatta volna perfectummal az *arrexit* alakokat, hanem *arrigit* formában használta volna, legfeljebb valamely, a történés hirtelen megtörténtét (beálltát és elmúlását) jelző határozószót tett volna még hozzá: *repente, ecce*, v. más effélet. A perfectumos kitétel a latin költő tudatos újítása a görög aoristosnak megfelelő punctuális történésnek a situationban maradó beálló és máris mult jelzésére. Ilyenféle használatú a perfectum Vergiliusnál pl. még a következő hasonlatban (IX. 30.):

ceu septem surgens sedatis amnibus altus
 per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
 cum refluit campis et iam se condidit alveo.

Vagy éppen (XII. 754.):

hæret hians, iam iamque tenet (canis cervum) similisque tenenti
*increpuit malis, morsuque elapsus inani est.*¹⁴⁴⁾

Ha azonban a perfectumoknak ilyen máris-mult történés-jelző, átképzeléses használatát a vergiliusi hasonlatok első rangú mellékmondataiban, mint a hasonló görög aoristosok tudatos utánzását, egyszer megengedjük, — a mint pedig meg kell engednünk, — akkor hasonlóképp lehet magyarázni a másodrangú mellékmondatokban is, ha azok is a *tertium comparationis* jelző történéseket fejeznek ki, mert ilyenkor előzményességről szintén nem lehet szó; vessük össze pl. Homeros (II. III. 33.) és Vergilius (Aen. II. 379.) következő hasonlatait, melyeknek tárgyuk is azonos, s ilyenformán a tudatos utánzás kétségtelen:

ὄς δ' ὅτε τις τε δράκοντα ἰδὼν καλινόροσος ἀπέστη
 οὐρεος ἐν βίσησς, ὑπὸ τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα, stb.
 improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 pressit humi nitens, trepidusque *repente* refugit... stb.

¹⁴⁴⁾ Jegtalanul veti össze KAPPES ezeket a perfectumokat (a helyhez való jegyzetében) a XII. én. 588. sorában lévő két perfectummal: ut cum... pastor vestigavit opes, fumoque implevit...; illæ discurrunt stb. Emezek vagy a II., vagy a III. módozat szerint értendők, mert a tertium comparationis előzményét adják.

A Vergilius-féle hasonlatban a *refugit perfectum* a situatióban belül maradván, jelző (konstatáló) múlt alaknak értendő, éppen úgy, mint a görög ἀπέστη aoristos. Magyarul nem: mikor *visszahökken*, hanem: mikor egyszerre csak *visszahökken*. S jellemző, hogy Vergilius is szükségét érezte a *repente* határozószónak!¹⁴⁵⁾

Látjuk mármost, hogy ez a kétségbe alig vonható felfogás a másodrangú mellékmondatok perfectumainak magyarázatában a II. és III. alatt említett lehetőségeket még egygyel szaporítja, a mennyiben mármost az is lehetséges, hogy ilyen perfectumokat nem viszonyítva *előzményjelző*knek, sem átképzéssel a *tertium comparationis*tól számított *mult*aknak nem kell érteni, hanem az *esemény*sor egymásutánjába beletartozó punctuális történéseknek, melyek *mult*nak csak azért vannak jelezve, mert a görögben az aoristos ilyenkor is nemcsak punctuálisnak, hanem máris-*mult*nak jelzi a történést. Azaz: egy okkal ismét többünk van, melyből meg tudjuk magyarázni a latin hasonlatbeli perfectumot: de egyúttal most már még nehezebb megfelelni arra a kérdésre, hogy egy, adott esetben milyen funkciójú a latin perfectum.

¹⁴⁵⁾ A situatióban maradó, imperfectumokkal párhuzamos használatú aoristikus perfectumokról BLASE a Landraf-f. Histor. Grammatik III. kötetének 165. lapján mindössze csak annyit tud mondani: «Das Perfekt steht Georg. III. 365. mitten unter schildernden Präsentia vielleicht mit der Nebenansicht die Schnelligkeit der Verwandlung anzuzeigen». De a Georg. idézett helyén nem hasonlatról van szó, és ez az egész megjegyzés nem egyéb helyesen sejtett, de meg nem értett nyelvi tényre vonatkozó tapogatózásnál, olyanforma, mint pl. AMEIS-HENTZÉNEK vagy ABICHTNAK az aoristosra vonatkozó (fenn az 54. lapon említett) jegyzetei. De két hiba is van benne. 1. Az efféle perfectumok «hirtelen történést» jelentő magyarázatában nem szabad a perfectumértelemből kiindulni, mint más esetekben (l. nálam a 94. jegyzetet és a 67. fejezet végét) a RIEMANN-GÖELZER-f. syntaxis több joggal teszi, hanem a görög aoristos utánzásából. 2. Nem szabad «Nebenansicht»-ról beszélni. Az alak vagy múlt, és akkor nem lehet benne a hirtelenség értelme, vagy beálló és egyúttal máris múlt, s akkor megvan a hirtelenség értelme. A két magyarázat kizárja egymást. Az egész kérdésre az átképzéses latin előadás tárgyalásakor még visszatérek. — A mi magát a perfectumok hasonlatbeli használatát illeti, azzal BLASE (i. m. 166. l.) összesen 16 sorban végez, s inkább csak a viszonyított használatot emeli ki, azt se határozottan. Pedig láttuk, hogy erről csak nagyon ritkán lehet szó, s akkor is kétséges. — Megjegyzem még, hogy Homerosban néha az imperfectumok (l. 140. jegyz.) közt álló főmondatos aoristi indicativus is nem beállónak és egyúttal máris-*mult*nak, hanem az imperfectumos történéseket megelőző *mult*nak értendő az imperfectum-jelölte időponttól tájékozódva, pl. IV. 143. κείται δ' ἐν θαλάμῳ, πολέες τέ μιν ἠρόησαντο ἰππῆες φορέειν, βασιλῆι δὲ κείται ἀγαλαμ stb. A latinban erre nem tudok eddig példát. Oka ennek a homerosi szófűzés kezdetlegessége: ugyanis a parataktikusan kapcsolt aoristosos mondat logikailag voltaképpen mellékmondat: = holott pedig sokan kérték . . . A latinban ilyen kezdetleges szófűzés nem szokásos.

V. Tetézi végül a bonyodalmat, hogy a hasonlatbeli latin perfectumok néha érthetők és magyarázhatók az elbeszélő tényleges álláspontjából számítandó multaknak is, pedig ez a magyarázat az összes, eddig említett magyarázatokkal ellentétben áll, s valamennyit kizárja. Mint az 56. lapon kifejtettük, az efféle multakat nem szabad összetéveszteni a régi grammatikusok «szokást jelentő» aoristos gnomicusával. Az aoristos multja szokást *sohasem* jelenthet, hanem következő természetű: az előadót valósággal környező helyzet, tehát *az előadó valóságos időbeli álláspontjából használt punctuális mult idő*, melylyel az előadó egy bizonyos, valamikor tapasztalt eseményre hivatkozik, s melyet az olvasónak *általános sentenciákban* úgy kell érteni, mint bizonyító példát a gondolat általános érvényességére, az esemény akármikor való lehetőségére. Ilyenkor a latin prózában, mint fenn a 31. pontban említettük, rendesen nem magában, hanem *multi, nemo, plerumque, saepe, interdum* határozószókkal áll az alak. Ez az *empirikus aoristos* (és perfectum). Előfordul a *saepe* az efféle perf. mellett Vergilius egy-egy hasonlatában is, pl. I. 148. Az igazi költői hasonlat nem lehet elcsépeelt tárgyú, közmondásszerű: sohasem lehet tehát általános természetű, s a mult alaknak a hasonlatokban éppen az a szerepe, hogy általános előadás helyett konkrétan egy multban tapasztalt eseményt fest, melynél az előadó képzelete időzik; azonban az előadó még sem bocsátja annyira szabadjára a képzeletét, hogy magát egészen a jelenet színhelyére képzelje; tudatában marad a jelenet multságának, s mint multat adja elő. Közvetlenebb hatása van tehát, mint az általánosságban való előadásnak, de nem olyan közvetlen, mint az átképzeléses jelző előadás, mert ez utóbbiban egyáltalában nem elbeszéli a költő az eseményeket, hanem jelzi őket, odaképzelvén magát a jelenet színhelyére.

Ha ez annak a hasonlatbeli perfectumnak lélektani magyarázata, melyet perf. empiricumnak neveznek, nem nehéz átlátni, hogy mikor lehet a perfectum ilyen magyarázatának jogosultsága. Ha a *perfectumalak megelőzi* az imperfectumokat, s ez utóbbiak nem általánosoknak, hanem alkalmiaknak értendők, akkor megvan a lélektani progressio az előadásban: a költő a jeleneteket a perfectummal mint multakat kezdi előadni, de később belehevült fantáziával a jelenetek színhelyére képzelet magát, s azért jelző imperfectumokkal folytatja. Így a költő eljárása lélektanilag teljesen érthető, valamint érthető akkor is, ha egyáltalában nem mond más alakot, csak multat.

Példák az első esetre Homerosból (IV. 275.) és Vergiliusból (X. 723.):

ὡς δ' ὅτ' ἀπὸ σκοπῆς εἶδεν νέφος ἀπλόος ἀνὴρ
ἐρχόμενον κατὰ πόντον ὑπὸ Ζεφύροιο ἰωῆς.

τῷ δὲ τ' ἀνευθεν ἔοντι μελάντερον ἤύτε πίσσα
φαίνεται(αι) Ἴον κατὰ πόντον, ἄγει δὲ τε λαίλαπα πολλήν
(ρίγησέν τε ἰδὼν ὑπὸ τε σπέος ἤλασσε μῆλα stb.)

ceu leo . . . si forte fugacem
conspexit capream . . .
gaudet . . . comasque arrexit et haeret
visceribus . . . lavit improba tæter
ora cruor.

Ezekben a hasonlatokban az εἶδεν és *conspexit* alakok nemcsak az eddig fejtegetett módokon érthetők (azaz: a görög alak 1. a tertium comparationistól számított átképzeléses multnak, 2. beálló és máris mult átképzeléses punctualis történésnek = a mikor egyszerre csak *meqlát*; a latin alak 1. viszonyított, előzményes perfectumnak, 2. a tertium comparationistól számított átképzeléses multnak, 3. a görög aor. módjára hirtelen beállt és máris elmult történésnek, szintén átképzeléssel), hanem átképzelés nélkül is, elbeszélő aoristosnak illetőleg perfectumnak; = mikor *meqlátot* (az egyszeri pásztor, az egyszeri orosz-lán). A következő imperfectumok használatakor aztán a költők már a jelenet színhelyére képzelik magukat és közönségüket.

Nincs ellenben lélektani jogosultsága az elbeszélő perfectum feltételezésének alkalmi értelműeknek és jelző (konstatáló) funkciójúaknak felfogott *imperfectumok után vagy között*: mert e szerint azt kellene feltennünk, hogy a költő elébb olyan élénkséggel figyelmezteti hallgatóságát a fejlődő történésekre, mintha szemei előtt folynának, s aztán egyszerre csak, szintén konkrétul, de mégis kevésbé közvetlenül, mint mult eseményekről szólna róluk; vagy, ha a perfectum köztük áll az imperfectumoknak, hogy egyszer amúgy, aztán emígy, aztán megint amúgy. Ez a felfogás lélektani absurdum. Azért az éppen idézett hasonlatokban a *ρίγησεν, ἤλασσε* aoristosok és az *arrexit* perfectum *semmi szín alatt sem érthetők és magyarázhatók elbeszélőknek*, még kevésbé gnomicusoknak az eddig szokásos értelemben, hanem mind a görög, mind a latin alakok a fennebb előadott IV. módon értendők.

Egy esetben volna lélektani jogosultsága a hasonlat végén álló elbeszélő aoristosnak vagy perfectumnak is: ha a hasonlat csupa imperfectummal kezdődnék, s ezeket az imperfectumokat *általánosaknak* fognök fel. Pl. Hom. II. XVII. 53.

οἷον δὲ τρέφει ἔρως ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης
. τὸ δὲ πνοιαι δονέουσιν
παντοίων ἀνέμων, καὶ τε βρῦσει ἄνθει λευκῷ.
ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
βῶρου τ' ἐξέτρεψε καὶ ἐξετάνουσσε' ἐπὶ γαίῃ stb.

Vö. Verg. Aen. XII. 744:

*haeret, iam iamque tenet, similisque tenenti
increpuit malis morsuque elapsus inani est . . .*

Továbbá az ὄφρα vagy *donec* relativ időhatározóval kapcsololt, a tertium comparationist kifejező hasonlatbefejező mellékmondatokban, Hom. V. 554:

. . . τὸ (λέοντε) μὲν ἄρ' ἀρπάζοντε βόας καὶ ἴσθια μῆλα
στασμούς ἀνθρώπων κεραιζέτον, ὄφρα καὶ αὐτὸ
ἀνδρῶν ἐν παλάμῃσι κατέκταθεν ὄξει χαλκῷ . . .

Vö. Verg. Aen. II. 626:

ac veluti summis antiquam montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
eruere agricolæ certatim, illa usque *minatur*
et tremefacta comam concusso vertice *mutat*,
volneribus donec paulatim evicta supremum
congemuit traxitque iugis avolsa ruinam.

Ha ilyenkor az imperfectumokat általánosaknak foghatnók fel, akkor a hasonlat előadása általánosságban kezdődnek, s a költők az aor. multjával és a perfectummal a hasonlat végén, már az előadásba belehevült fantáziával szólnának úgy a szóbanlévő jelenetről, mint egyszer, a multban valóban tapasztaltról. Lélektani progressio tehát e szerint a felfogás szerint is volna az előadásban. De ugyan miféle szárazlelkű kritikussal lehetne elhiteni a magyarázat feltételét, hogy pl. az II. XVII. 53. sorában lévő terjedelmes, részletező hasonlatban a költő általánosságban beszél, ilyenformán: «a hogyan *szokott* nevelni . . . a hogyan körül *szokták* lengeni a szellők . . .» stb. stb.? *Kényszerítő* bizonyíték nincs, de én már csak a mellett maradok, hogy az előadás igazi költői hasonlatban, melynek tárgya nem elcsépelt, közmondásszerű, a költő olyan lelkiállapotán alapszik, hogy magát odaképzeli az előadandó jelenetek közé. Ez esetben pedig a hasonlatot bevégző aoristosok és velük utánzásai, a latin perfectumok, csak beálló és máris elmúlt, szintén átképzeléses punctuális történéseket jelenthetnek; az V. 554. homerosi hasonlatban annál is inkább, mert ez a hasonlat voltaképpen nem is imperfectumokkal, hanem mult aoristossal kezdődik is (ὄω τὸ γε λέοντε δῶ ὄρεος κορυφήσιν | ἔτραφέτην ὄπο μῆτρι stb.). Ez a hasonlatkezdő aoristos esetleg magyarázható nemcsak a tertium comparationis előzményét adó multnak, hanem elbeszélő multnak is, vagy legalább nem tudok arra ráczáfolni, a ki annak tartja; de feltenni azt, hogy az előadás multtal kezdődik, aztán átmeny nem multba, aztán ismét visszamegy multa, annyit jelent: feltételezni azt, hogy a költő hol nem képzeli magát a

jelenet színhelyére, hol igen, hol ismét nem. Ezt a feltevést a költői előadás lélektanával megférhetetlennek tartom.

Az elbeszélő valóságos időbeli álláspontjából számítandó multnak tehát csak olyankor tartható a latin perfectum,

1. ha egészen elszigetelve, magában áll, valami közmondásszerű rövid hasonlatban, pl. Aen. V. 448:

concidit ut *quondam* cava concidit aut Erymantho
aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

De, mivel *quondam* a latinságban nem okvetetlenül jelöl mult időt, még ez a *concidit* is lehet a homerosi (XIII. 389.) ἤριπτε δ' ὡς ὄτε τις δρῶς ἤριπτεν egyszerű utánzása, hol pedig az ἤριπτεν, mint tudjuk (l. a 32. pontot), átképzelés mellett is érthető.

2. Ha más perfectumokkal, de nem imperfectumokkal együtt fordul elő, pl. Aen. XI. 809:

ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur
continuo in montis sese avius *abdidit* altos
occiso pastore lupus magnove iuvenco,
consciens audacis facti, caudamque remulcens
subiecit pavitantem utero silvasque *petivit*:
haut secus . . . stb.

De itt is kétséges marad, vajjon a perfectumok nem a farkast üldöző pásztorok szempontjából értendők-é, különösen az első: *abdidit*, melyben a hirtelen beállás és egyszersmind elmulás értelme nagyon érezhető.

3. Ha a környezetében lévő imperfectum másik hasonlat-hoz tartozik, pl. IX. 437:

purpureus veluti cum flos succisus aratro
languescit moriens lassove papavera collo
demisere caput, pluvia cum forte gravantur.

De itt is helyesebben tesszük, ha a perfectumot aoristos-utánzónak és a situációban maradónak vesszük; erre mutat a cum *gravantur* imperfectum.

Az ú. n. aor. gnomicusnak vagy akár empiricusnak tehát még arra az esetre is nagyon kevés szerepe marad a latin epikus hasonlatokban is, ha mult tapasztalatra hivatkozó funkciójának fogjuk fel. Ha tehát a költői szövegekhez való kommentárookban olyan hasonlatbeli perfectumot, mely modern nyelvre multtal nem fordítható, aor. gnomicusnak, vagy empiricusnak minősít a kommentátor, fogadjuk ezentúl gyanúval ezt a kényelmes magyarázatot, s keressük az alak magyarázatát inkább a főbbi előadott módzatok szerint. Nevezetesen *sohase* tartasuk elbeszélő aoristosnak vagy perfectumnak az imperfectumokat

követő, vagy éppenséggel velük váltakozó hasonlatbeli aoristosokat és perfectumokat.

87. Arra a kérdésre pedig, mely bennünket a hasonlatbeli perfectumok fennebbi vizsgálatára vezetett, *viszonyított-é vagy önálló* a latin hasonlatokban a perfectumhasználat, összefoglalásul most már a következő feleletet adhatjuk.

A) *Önálló használatú* lehet minden olyan latin hasonlatbeli perfectumalak, mely

a) állapotjelző értelmű.

b) történésseljelző értelmű, és

1. *átképzelés* alapján értendő és magyarázandó; nevezetesen:

a) részletező epikus hasonlat másodrangú mellékmondatában (*si. ubi, quum*) mellett fordul elő. Ilyenkor a tertium comparationist jelölő jelenet szempontjából valamely mellektörténést *multnak* (és punctualisnak) jelöl. A magyarázat jogosultsága (a *tegebat, dabit* hasonló syntaxisú alakok miatti) általában kétségtelen, de adott esetben mindig kétséges.

β) részletező epikus hasonlatban kivált elsőrangú (*veluti, uti, ceu, haud secus atque, qualis* után) mellékmondatban, vagy a hasonlatot új lendülettel kibővítő főmondatban imperfectumok között vagy azok után, mikor is az imperfectumokkal teljesen egyforma funkciójú, de punctuális történést jelöl. A punctuális történést a jelenetek sorában *beállónak és máris-multnak* van jelezve. A használat a görög hasonlatbeli aoristos tudatos utánzásából ered. Teljesen kétségtelen. Kétséges csak másodrangú mellékmondatokban, melyeknek perfectuma többféleképpen érthető.

2. Nem átképzeléses, hanem az elbeszélőt tényleg környező helyzet szempontjából való mult; de így csak akkor érthető, ha magában, vagy csak más perfectumok környezetében fordul elő, s még így is inkább csak másodrangú mellékmondatokban, mert elsőrangúakban b) 1. β) módon is felfogható. Mindig kétséges.

B) *Viszonyított használatúnak* érthető az olyan, másodrangú mellékmondatban (kül. *si*, továbbá *cum, ubi* mellett) előforduló perfectumalak, a melyhez tartozó imperfectumos főtörténést a hasonlat közmondásszerűsége, elcsépeltsége, rövidsége miatt általános természetűnek foghatjuk fel, vagy olyan szerkezetekben, kivált *si* mellett, a hol feltehetjük, hogy a költő az általános sententiákban megszokott constructio hatása alatt használhatott előzményességet jelölő perfectumot.

Ugyanazon egy hasonlatbeli perfectumalakra nézve *önállóság vagy viszonyítottság* dolgában tehát csupán abban az esetben lehet kétség, ha a perfectum másodrangú mellékmondatban áll és utána imperfectumok következnek.

A többi esetben a perfectumok az előadott III—V. módo-

zatok szerint önállóknak értendők, de az önálló használaton belül az alakok kétes functiójuk maradnak.

Nem kétes a perfectum functiója csupán az A) b) 1. β) pontban jelzett esetben.

A perfectum realis subjunctivusának viszonyított használata.

88. Mivel perfectumalak viszonyítottaságáról csak akkor lehet szó, ha a perfectumtövet nem állapot-, hanem történésjelzőnek értjük, a most szóban lévő kérdés tárgyalásából is ki kell zárunk az állapotjelző alakokat, pl. effelék: Plaut. Aul. IV. 6. 48. Si me novisti minus, genere qui *sim natus*; Ter. Ad. II. 4. 19. Absolvitote, ne ad patrem hoc permanat, atque ego tum perpetuo *perierim*; Plaut. Aul. II. 1. 42. Quid dubitas quin *sit paratum* nomen puero Postumus. Poen. V. 1. 8. Deos deasque veneror, qui hanc urbem colunt, ut . . . rite *venerim*. Caes. B. G. I. 44. 2. stipendium (se, Ariovistum) capere iure belli, quod victores victis imponere *consuerint*. Azonban, mivel néhány igét (*memini, odi, novi* stb.) kivéve minden más ige perfectuma érthető történésjelzőnek is, az eféle alakok csak annyiban zárandók ki a viszonyított alakok közül, a mennyiben állapotjelzőknek érzi őket az olvasó. Ha a történést érzi ki erősebben, rájuk nézve is felvetheti a viszonyítottaság (előzményesség) kérdését.

Az alak önálló használatának tárgyalásából (70. pont I. alatt) tudjuk, hogy használata néha olyankor is kérdéses lehet, ha mult formájú vagy vonatkozású fő történéshöz tartozik. A következő fejtegetésekben azonban először olyan alakok használatát vizsgáljuk, melyek *nem mult fő történéshöz tartozó mellékmondatban* fordulnak elő.

A megvizsgálandó kérdés e szerint a következő lesz: ha a *történésjelző* (nem állapotjelző) subj. perfectumalak *nem mult* (tehát jövő idejű vagy achronistikus) főmondatbeli történésekhez tartozó mellékmondatokban fordul elő, mikor kell viszonyítottnak (előzményességet kifejezőnek) minősítenünk a használatot?

A válasz a kérdésre azok után, a mit a megfelelő indicativus alak használatáról előadtunk, az összes példaanyag előzetes átvizsgálása nélkül is megadható.

I. Ha a főmondat történése achronistikus alakú, csupán csak viszonyítottnak fogható fel az alak *általános kitételekben*, mert ezekben a fő történést teljesen időtlen, mindenkorra érvényes, s e szerint az időbeli tájékozódáshoz hiányzik a kiindulópont. A modalitás tehát multnak sehogyan sem magyarázható, csak előzményesnek. Az ilyenkor kifejezhető modalitás természetesen nem más, mint a potentialitás. Ez az, a mi a sub-

junctivusos szerkezeteket a megfelelő indicativusoktól megkülönbözteti (volitiv modalitásról nem lehet szó, mert ez nem fér meg az előzményességgel). *Példákat* már a 83. pont 2. kikezdésében is találtam. Igen gyakoriak az efféle szerkezetek az értekező előadásban, pl. Plin. N. H. VIII. 16. (az oroszlánról): eum . . . qui telum quidem *miserit*, sed tamen non *vulneraverit*, correptum rotatumque *sternit* nec *vulnerat*.

Még nyilvánvalóbb a viszonyítottság, ha az általános kitételben a perfectumos mellékmondat infinitivusos szerkezethez tartozik, csakhogy ilyenkor a modalitásban a mindenestre szükséges subj. obliquus miatt a potentialitás fel nem ismerhető. Cic. Rab. 13, 36. Ubi semel quis *peieraverit* ei credi postea non oportet. Or. (44.) 151. Mos est Athenis laudare in concione eos, qui *sint* in praelio *interfecti*. Ter. Hecyra V. 3. 42. Multa ex quo *fuertint* commoda, [eius] incommoda æquomst ferri. Plaut. Mil. Gl. 1379. mœchum, qui omnis se amare credit, quemque *aspererit*; Truc. II. 1. 15. Meretricem esse similem sentis concedet; quemque hominum *attigerit*, profecto aut malum aut damnum dari. Seneca, de benef. 30. quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna *contuleris*. Plin. Ep. VIII. 4. Difficile est tenere quæ *acceperis*, nisi exerceas. Cic. de fin. III. 67. Dici potest eius esse locum, quem quisque *occuparit*. Ismertetőjelük az ilyen általános értelmű szerkezeteknek az, hogy az infinitivus imperfectum formájú. Hasonlóképpen áll a dolog nem infinitivusos szerkezethez, hanem *ut*-os, *quin*-es mondathoz tartozó mellékmondatban is, pl. Cæs. B. G. III. 22. 3. (Solduriorum) hæc est conditio, uti omnibus in vita commodis una cum iis fruantur, quorum se amicitia *dediderint*; VI. 20, 1. Quæ civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid . . . *acceperit*, uti ad magistratum deferat. Cic. Tusc. Disp. II. 54. Fit in praelio, ut ignavus miles . . . simulac *viderit* hostem, abiecto scuto fugiat. Cic. Fin. V. 11, 32. quis de ipso sapiente aliter existimat, quin, etiam quom *decreverit* esse moriendum, tamen discessu a suis *moveatur*. De or. I, 3, 10. Nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videtur, quin, quod *voluerit*, consecutus sit stb. stb. Magyarra ezek az előzményességet jelölő perfectumok éppen olyan kevésbé fordítandók, mint a megfelelő indicativusok. Éppen ez bizonyítja is, hogy a latin actióhasználat viszonyított.

II. Kétségtelen a subj. perfecti alak viszonyított volta minden olyan *oratio obliquában*, a hol az a főtörténés, melyhez tartozik, a nyilatkozó személy szempontjából (vagy a szereplőéből, mert ez a nem mult verbum regens mellett egyre megy) *jövő jelzésű* vagy *jövő vonatkozású*, s a hol maga a subjunctivus alak is csak *jövő vonatkozásúnak* (nem multnak!) érthető. Ilyen-

kor tehát a subj. perfecti alak a modalitáson kívül csupán csak előzményességet jelent a beszélő (és szereplő) személy szempontjából *jövő* alakú vagy értelmű főtörténés mellett.¹⁴⁶⁾

A főtörténés, melyhez képest a subj. perf. alak (jövőben való) előzményességet fejez ki, lehet:

1. Maga a verbum sentiendi vagy dicendi. Ilyenkor a subj. perf. az oratio obliqua elsőrangú mellékmondatában (az idézett nyilatkozat, érzés, gondolat főmondatában) áll.

2. A verbum sentiendi vagy dicendi-től függő jövőre vonatkozó infinitivus.

3. A verbum sentienditől vagy dicenditől függő elsőrangú mellékmondat jövőre vonatkozó verbum finituma. A 2. és 3. esetben a subj. perfectum az or. obliqua másodrangú mellékmondatában (az idézett nyilatkozat, érzés, gondolat mellékmondatában) áll.

Lássuk ezeket a lehetőségeket sorjában.

1. Ha a subj. perfecti magához a verbum sentiendi vagy dicendi-hez viszonyul, akkor a subj. perfecti jövő főige mellett

¹⁴⁶⁾ DELBRÜCKÉK, ha ő és tanítványai foglalkoztak volna a subj. perfectumalak mellékmondatbéli funkciójával, ezeket a jövő vonatkozású mellékmondatbéli alakokat, melyeket én időteleneknek, pusztán előzményességet jelölőknek magyarázok, alighanem úgy magyarázták volna, mint a főmondatbéli jövő vonatkozású alakokat, t. i. az iniunctivus hypothesis segítségével az eredeti aoristosfunkció alapján. Szerintük tehát mindezek a subj. perfecti alakok viszonyítás (előzményesség) kifejezése nélkül punctuális történésű aoristosok volnának. Mint az én előadásomból kitetszik, az eredeti aoristosfunkció feltételezése nélkül magam se lehetek el; de erre a magyarázatra nekem csak a következő, 147. jegyzetben kifejtett alakhasználatban van szükségem, egyébkor a perfectumtól alapján, actio-viszonyítással (az előzményesség kifejezésénél) magyarázom a subj. perf. alak használatát, ha jövő vonatkozásban áll. Külömben ezúttal is nyomatékosan kiemelem, hogy mind másodrangú, mind elsőrangú függőmondatokban rendszeren múlt értelmű az alak, nemesak mint obliquus, hanem mint potentialis és optativus modus is. Erről részletesebben később. Az alakok természetére nézve vö. a 74. pontot (II. alatt) és a 119. jegyzetet is.

Azt talán szükségtelen is külön kiemelnem, hogy, mivel a most szóban lévő alakhasználatot éppen a szereplő személy szempontjából való idő elhanyagolása jellemzi, nem szabad az ilyen, látszólag jövő vonatkozású subj. perfectumokat a régibb grammatikusok módjára a futurum exactum (!) coniunctivusainak nevezni. Helyes nevük: viszonyított használatú subj. perfectumok.

Meg kell még jegyezmem, hogy a szövegben lévő egész előadásom csak az újabb, *r*-es subjunctivus alakokra vonatkozik. A mi a régibb, ú. n. syncopált alakok viszonyított használatát illeti, azt LÜBBERT (Der Conj. Perfecti u. das Fut. exactum im älteren Latein, Breslau, 1867, 54. l.) statisztikája szerint egyelőre teljesen kétségbe kell vonnom. (LÜBBERT a syncopált futurumoknak is csak első személyére nézve talált előzményeseknek felfogható példákat, l. i. m. 95. és kk. lap.)

függő kérdésekben szokott előfordulni¹⁴⁷⁾ s ez esetben a sub-junctivussal kifejezett modalitás nem egyéb a beszélő szempont-jából való problematikusságnál: azaz a subjunctivus *obliquus* természetű. Kétségtelenül azonban a subj. alak csak akkor fogható fel viszonyítottnak, ha a vele jelzett történés a beszéléskor még nem tény, hanem szintén csak a jövőben fog megtörténni. Mert a subj. perf. alakkal jelölt előzményes történés a beszélőre nézve jelen időponton túl eshetik a múltba is, épp úgy, mint a perfectum infinitivusánál (l. a 112. jegyzetet). Majd mindig így áll a dolog, ha a verbum regens nem jövő alakú, csak jövő

¹⁴⁷⁾ Nem függő kérdésben igen ritka az alak. Előfordul mégis a színműírók régies nyelvében kötőszó nélkül, néhány nem ugyan futurum alakú, de kétségkívül jövő vonatkozású imperativus v. indicativus, kivált *fac, facite, cave, quæso* mellett. (A *favo* ind. futur. alak mellett előforduló kétes alakokat, pl. Men. 520. *favo* perdiderit, Capt. 801. *f. obstiterit*, stb. nemesac subjunctivusoknak, hanem futurum indicativi alakoknak is lehet felfognunk az ilyenféle példák miatt: Pseud. I. 1. 47. *favo scies*, I. 3. 156. *favo aderit* stb.) *Példák a)* Régies *-(s)sim*-végű alakok: Plaut. Amph. III. 3. 35. *Cave faxis*. Aul. IV. 2. 1. *Cave cuiquam indicassis*. IV. 2. 4. *quæso ut prohibeassis*. Ezekről az alakokról nyilvánvaló, hogy modalitásuk nem *obliquus*, hanem hogy optativusok. Még pedig, mint a 69. pontban főmondatbeli használatukról szólva is konstatáltuk, mindig jövőre vonatkozók. Jelentésük az eredeti aoristos-féle punctuális történés alapján magyarázandó. Ne keressünk hát bennük előzményességet: használatuk nyilvánvaló módon önálló. *b)* Az újabb, *r*-es alakokra és a passivum alakokra példák: Men. 994. *Facite illic homo iam in medicinam ablatu siet*. Pseud. I. 2, 56. *Fac sis, sit delatum huc mihi frumentum, quod... satis sit*. Amph. II. 1. 61. *Cave quicquam, nisi quod rogabo te, mihi responderis*. Aul. I. 2. 12. *Cave quamquam alienum intromiseris*. Aul. IV. 2. 11. *Cave tu illi fidelis fueris*. Ter. Heaut. IV. 6. 23. *Cave quicquam admiratus sis*. Kétségtelen, hogy a subjunctivusok itt is optativusok, még pedig az összes példákban, a deponensben és a szenvedőkben is, jövőre vonatkozók. Tehát szintén önálló használatúak, s éppen úgy magyarázandók, mint a *-(s)sim*-végű alakok, s mint a főmondatokban előfordulók, sőt ha a kötőszótlan efféle szerkezetekben a *fac* és *quæso* igéket közbeszúrtnak, a *cave*-t a *cave* szócskával egy jelentésűnek vesszük, tulajdonképpen főmondatoknak tekinthetők. Csak az a különbség a *-(s)sim*-végű és az *r*-es vagy passiv alakok között, hogy amazok mindig (még nem jövőre vonatkozó verb. regens mellett is) jövőre vonatkoznak, pl. Plaut. Pers. IV. 3. 9. *Nec metuo, ne quis mi in iure abiurassit*. Men. IV. 2, 47. *at ego (páveo) tu ne clam comessis prandium*. Cæc. Stat. Pausimachus fr. 4. *hoc a te postulo, ne cum meo gnato posthac limassis caput, ellenben emezek az alakok rendesen multa vonatkozó óhajtást fejeznek ki, pl. Plaut. Cas. II. 4, 25. Metuo iam, ne Olympionem mea uxor eovoraverit; si id factum est, ecce me nullum senem*. Truc. IV. 2, 61. *Timeo ne malefacta antiqua mea sint inventa omnia*. Olyan példát, a hol jövőre vonatkoznak, mellékmondatosak eddig csak egyet ismerek, Plaut. Pseud. 633. (Lorenz) *haud ibis intro, ne quid harpagefeceris* Hogyan kell őket felfogni, ha multa vonatkoznak, erről a következő pontban tüzetesebben szólok. Ennek a jegyzetnek a tartalmával a subj. perfecti önálló használatára vonatkozó 70. pont kiegészítendő.

vonatkozású, azaz felszólító alakú (subj. vagy imperativus l. 89. pont); képzelhető ugyan ilyen példa: *nuntia* (cras) ei, quare non tecum *advenerim* (t. i. holnap), de a classicusokban eddig nem találtam efféle kapcsolatot. Példa a futurumon belül való előzményességre általában nagyon kevés van; LATTMANNÁL (i. m. 114. l.) futurum mellett csak ezeket találtam: Ter. Hec. 790. At hæc amicæ erunt, ubi, quam ob rem *adveneris, resciscent* (ebben a fordításban = «ha majd megtudják, mért mentél hozzájuk», a magyarban átképzéletes mult van, mint minden oratio obliquában). Mind a latin, mind a magyar kitétel kétértelmű, ha a helyzetet nem ismerjük. Ugyanis az *adveneris* alak a környezet ismerete nélkül már megtörtént tényre is érthető; hogy a látogatás maga is még csak tervben van, és a jövő dolga, azt csak az összefüggésből tudjuk. Ilyen még ez a példa is: Cic. Att. V. 5. 2. Nos Tarenti quos cum Pompeio διαλόγουσ de re publica *habuerimus* (Cicero még csak most készül Tarentumba) ad te *perscribemus*. Itt már a magyarban lehetetlen a perfectummal való fordítás, mert így okvetetlenül félreértjük a mondatot. Tehát nem: «a melyeket tartottam», hanem: «a melyeket majd tartok».

2. Viszonyított használatú a subj. perfecti alak akkor is, ha or. obliquának rákövetkező történést jelölő *infinitivusához tartozó* mellékmondatban áll, mikor a verbum regens nem mult. A viszonyított használat itt is kétértelmű. Itt is eshetik a subiunct. perfectumával jelölt történés is (a nélkül, hogy ez a jövendőség jelölve volna) a valóságban a jövendőbe. De, ámbár *-turus* infinitivus mellett subj. perf. van benne, még sem jövőnek, hanem multnak értendő a subj. alak pl. ebben a hasonlító mondatban: (Cæs. B. G. I. 44. 5.) Ariovistus (dicit) non minus libenter sese *recusaturum* (esse) populi R. amicitiam, quam *appetierit*. Vagy ebben a jelzőiben (VII. 64. 2.): Peditatu, quam ante *habuerit*, se fore contentum dicit. *A priori* okoskodással is megállapítható, hogy a subj. perfecti jövőre vonatkozólag csak feltételes, vagy azzal rokon szerkezetekben fordulhat elő, annak a jelölésére, hogy a feltétel *teljesülésének* meg kell előznie a szóbanlévő jövő történést. Mivel a súly ilyenkor a feltétel *teljesülésén* van, azért ilyen mondatokban a latin egyáltalában nem jelölhette azt, hogy a szóbanlévő subiunctivusos történés a szereplő személy szempontjából szintén csak a jövőbe tartozik. Nem jelölhette azért, mert a passivumban egyáltalában nem volt módjában, az activumban pedig az egyetlen rendelkezésére álló alak: a körülírásos *tradituri sint* viszont a fontosabb jelölni valót, a feltétel *teljesülését* hagyná jeletlenül, sőt félreértést okozhatna: ugyanis a latin a *-turus* végű igenévből erősen kiérezte a *szándékot*, már pedig a feltételhez fűzött jövő esemény

teljesüléséhez a szándék nem elég. Ezért a latin nyelv ilyen mellékmondatokban nem használta a *-urus* igenévvel körülírt alakot, hanem a mellékmondatban inkább lemondott a szereplő személy szempontjából való jövődőség megjelöléséről. Imperator, si (v. cum) principes urbem oppugnatam *tradiderint*, magnum præmium se daturum esse *dicit* vagy *dicet*. Imperator, priusquam principes urbem ei *tradiderint*, præmium se daturum esse *negat* vagy *negabit*. Ugyanis a *szándékot* a római vezér (és nyelv) nem volt hajlandó jutalmazni. Ha ugyanennek a kitételnek verbum regense mult időben van (*dicebat, dixit, dixerat, dicturus erat, fuit, fuerat*), *negabat, negavit, negaverat, negaturus erat, fuit, fuerat*, akkor a mellékmondat igéje a subjunctivus irrealis alakjába kerül: *si (cum, priusquam) tradidissent*. Ezt itt azért említem, mert ez az alak nyilvánvalóvá teszi, hogy a subiunctivusszal *szereplő* személy szempontjából való időviszony a latinban nincs kifejezve.

Az a modalitás, melyet ilyen mellékmondatokban a subjunctivus kifejez, nem a szereplő, hanem a beszélő (idéző) személy lelkiállapotából folyik; azaz a modus itt is obliquus. De itt az olvasó figyelmét kérem a következő bonyolódott nyelvi tények számára. Lehetséges ugyanis, hogy a feltételt már a szereplő személy is potentialis modalitással gondolta, azaz, hogy az *-erit* végű alak már a megfelelő or. rectában is subjunctivus (potentialis). Pl. Plaut. Mil. 1096. Nam nullo pacto potest prius hæc in ædes recipi, quam illam *amiserim*. Ha ilyen feltételes szerkezet oratio obliquába kerül, a latinnak *nem volt módja rá*, hogy a potentialitást kifejezze, mert a modus az obliquitás számára volt lefoglalva. A latin obliquus szerkezetnek tehát a más-külömben kezdetlegesebb magyar mellett megvan az a baja, hogy a *szereplő személy szempontjából való modalitás a mellékmondat igéjében nem jelölhető*. Cic. Cat. I. 20. Si hic ordo placere *decreverit* te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis: a latin szerkezetből nem világos, hogyan értendő a modalitás. Potentialis-é a megfelelő or. recta igéje, vagy sem? Magyarul a magyarban szokásos primitív átképzeléses fordításban feltűnethető a különbség: «ha *elhatározza*» más, mint ez: «ha *elhatározná*». (Még feltűnőbb, hogy a latin még a megfelelő or. rectában sem tudja perfectummal máshol kifejezni a különbséget, csak az egyes első személyben. Tehát maga Catilina sem mondhatta másképp, mint így: si *decreverit* (subj. perf.? indic. perf. futurum?) obtemperabo, s az oratio rectában is kérdéses marad, a *decreverit* indicativusnak, vagy potentialis subjunctivusnak értendő-é.

Másik baja a latin szerkezetnek a következő. Ha a mellékmondat megelőzi az infinitivust és a verbum regenset, kivált

időhatározó mondatban, de feltételesben is, mindaddig, míg az infinitivus formája (*-turum esse*) meg nem érteti a valódi helyzetet, az olvasó nem tudhatja, vajjon már megtörtént tényt említ-e a subj. perfectum, tehát ténynek értendő-e, vagy a szereplő személy szempontjából még csak jövő történést, tehát a jövőn belül viszonyítottan. Pl. Cæsarnak ebben az or. obliquás mondatában (B. G. VII. 20. 6.), Romani si casu *intervenerint*, fortunæ, si alicuius indicio vocati, huic *habendam (esse) gratiam*, az egész helyzet ismerete nélkül kétértelmű az *intervenerint* alak. Lehet tény is (*ha közbeléptek*), a jövőn belül viszonyított perfectum is (*ha majd közbelépnek, ha majd meglesz a közbelépés*); s ez esetben a helyzet azt bizonyítja, hogy a közbelépés már megtörtént, s hogy e szerint az alak multnak fordítandó. Külömben vegyük észre, hogy az infinitivus itt nem *-urus*, hanem *-ndus* igenévvel van körülírva, s e szerint a *habendam esse* alak a szereplő személy (Vercingetorix) szempontjából nem jövőre, hanem már a számára jelen időpontra is értendő. De, mint fennebb említettem, van olyan példa is, melyben a *-urus* igeneves infinitivus mellett is multnak értendő a feltételes mondat subj. perfectuma. Azért csak nagyjában igaz, a mit fennebb mondtam, hogy a perfectum értelme (jövendősége vagy multsága) az infinitivus formájától függ: ha az infinitivus nem *-urus* végű, akkor a subj. perfecti rendszeren multa értendő. Terentius ezen mondatában (Andr. II. 2. 4.): *quam ego nunc credo, si iam audierit sibi paratas nuptias, . . . toto me oppido exanimatum quaerere*, csak a szerkezet legvégén álló infinitivus olvasásakor tudjuk meg, hogy a perfectum nem jövőre vonatkozólag, hanem multnak értendő, tehát nem így fordítandó: «gondolom, ha majd meghallja . . . keresni fog», hanem így: «gondolom, ha esetleg már meghallotta, keres». Külömben ebben a példában a latin író a *iam* és *nunc* időhatározókkal (melyek közül *nunc* nem *credo*-hoz, hanem *quaerere*-hez értendő) iparkodott elejét venni a kétértelműségnek. Egészen hasonló ehhez Cæsar következő mondata (B. G. I. 31. 12.): *Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias prælio vicerit, quod prælium factum sit Admagetobrigæ, superbe et crudeliter imperare*. A *vicerit* alak itt is multa értendő, mert már megtörtént tényt jelez, s mert az infinitivus, melytől függ, nem *-urus* alakú.

A szerkezet olyan közönséges a latinban, hogy a 82. pontban I. alatt adott példák szaporítását szükségtelennek tartom. Csak azt jegyztem meg nyomatékka, hogy a *passivum* alakok használata teljesen egyforma az *activumokéval*, l. pl. már Plautusnál, Cas. Prol. 53. *sperat, si ei sit data, fore sibi paratas excubias foris*. Továbbá, mivel *jelzői* mondatban aránylag ritka a perf.-nak a jövőn belül való előzményes használata, idézem

ezt a példát (Cæs. B. G. V. 41. 8.): sperare se pro eius iustitia, quae petierint (t. i. a szereplő személy jövődjében), impetraturos = hogy, a mit kérni fognak, megkapják. Itt a *petierint* a helyzet ismerete nélkül még a *-turos* végű infinitivus mellett is kétértelmű volna, mert mult ténynek is volna érthető (= a mit *kérték*). Példa *időhatározó* mondatra Plaut. Epid. I. 11. 66—68: Patrem prius *convenire* non vult, quam id argentum . . . *dinumeraverit*. Vö. Bacch. 175. is.

Megeshetik néha, hogy az oratio obliqua infinitivusa, melyhez a subj. perfecti látszólag viszonyítva van, nem *-turus* igeneves infinitivus, és a kitétel mégsem általános, hanem a subj. perf. jövőre, tehát kétségtelenül viszonyítva értendő. Pl. Bacch. 764. nam non conducit huic nunc sycophantiæ senem tranquillum esse, ubi me contra *aspexerit* és Pseud. 360. nisi mihi hodie attulerit miles (pecuniam) . . . facere *posse* opinor me officium meum. Ilyen ez is: Cic. Cat. IV. 1. vides vos non solum de vestro ac rei publicæ, verum etiam, si id *depulsum sit*, de mea periculo esse sollicitos. Ez utóbbi esetben azonban brachylogiával van dolgunk. A *si id depulsum sit* kitétel igéje nem a *sollicitos esse* infinitivushoz van viszonyítva, hanem a *de meo periculo* szavakból kiértendő me ipsum in periculo fore infinitivushoz. Lehetséges pedig ez a brachylogia olyan igék mellett, melyek, mint *sollicitari* is, jövőre vonatkozó érzelmet v. akaratot fejeznek ki. A fennebb említett egyik példát, ezt: Imperator præmium se principibus *daturum esse* dicit v. dicet, si urbem ei tradiderint Cæsar B. G. V. 40. szerint így is mondhatni: Præmium *proponit*, si tradiderint, s a subj. perf. így is kétségtelenül viszonyított használatú. Sőt participiumban is lehet az efféle ige, így: Mittuntur ad Cæsarem a Cicerone litteræ, magnis *propositis* præmiis, si *pertulissent* v. *pertulerint*. De a kétértelműség kerülése végett ilyenkor mégis inkább imperfectumot mond a latin, pl. Cæs. B. G. V. 7. 7. Si id *faciat* (nem: *fecerit*) . . . interfici (Dumnorigem) iubet. A főmondatbeli futurum (*erunt*) miatt mégis perfectumot találunk ilyenféle szerkezetekben (Cic. Cat. II. 14.): et *erunt*, qui illum, si hoc *fecerit*, miserum *existimari* velint. Azonban így: volo illum, si hoc *fecerit*, miserum *existimari* kétértelmű volna a *fecerit* alak.

Bizonyos igéknek *-turus* végű igenevét nem szívesen használta a latin; ilyeneknél *fore ut* körülírást használt, mely mellett a feltételes mondat subj. perfectuma szintén viszonyítva értendő. De erről a következő 3. pontban.

Előfordul néha a subj. perfectumalak ilyen kétségtelenül viszonyított használatban kivált hosszabb oratio obliquában, *mult verbum regens* után is, nevezetesen pl. Cæsarnál. L. pl. B. G. I. 44. 12. Ariovistus *praedicavit* . . . (12.) quod si eum

interfecerit, multis sese nobilibus populi Romani gratum esse facturum. De ez a kapcsolat csak látszólagos. Az elbeszélő ugyanis, mikor az *interfecerit* alakot használja, már annyira beleképzeleti magát az elbeszélte helyzetbe, hogy az elbeszélő előadás helyett jelző előadást használ, mintha *praedicat* volna a *verbum regens*. Efféle szerkezetekben tehát a subj. perfecti éppen olyan használatú, mint nem mult *verbum regens* után, s a beszélő és szereplő szempontjából éppen úgy jövő történéseket jelez, mint minden efféle viszonyított perfectum. A használat különösége nem a perfectumalakban van, hanem az *átképzeléses* előadásban, melynek ez a szerkezet a latinban egyik példája. Erről a jelenségről a maga helyén kell hát külön is szólnunk.

3. Mivel a viszonyítotttság ismertetőjele a főtörténéis jövőre vonatkozása, s mivel ez az ismertetőjel meg lehet nemcsak infinitivushoz, hanem *verbum finitimos oratio obliquabéli mellékmondatokhoz* tartozó másodrangú mellékmondatokban is: a 2. pontban tárgyalt subj. perfectum alakokkal egészen egy tekintet alá esnek a következő perfectumok is. a) *függő kérdéshez tartozó mellékmondatokban*. Cic. Cat. I. 2. Video. si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis impendeat, a hol vegyük észre, hogy maga *impendeat* ige (fenyeget) már jövő vonatkozású, a nélkül, hogy a jövendőség alakkal is ki volna fejezve. b) *ut-os mellékmondatokhoz tartozó mellékmondatokban* α) alanyiakhoz vagy tárgyiakhoz; kivált a fennebb említett *fore ut-os* mellékmondatok mellékmondataiban. Cæs. B. G. IV. 35. Cæsar . . . fore videt, ut, si sint hostes pulsii, celeritate periculum effugiant (az eredeti szövegben irreális alakok vannak; átalakítottam, mert *fore ut-os* szerkezetre nem volt kezem ügyében példa); Cæs. B. G. V. 34. 3. Ambiorix pronunciaré iubet, ut, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant. Ez igen ritka példa, mert nem éppen feltételes, hanem (azzal rokon) relativ helyhatározó mondatban van a jövőre vonatkozó perfectum. Cic. Verr. II. 3. (22.) 55. Veneris imperat, hominem ut asservent, cum res iudicata sit, ut ad se adducant. Itt meg időhatározó mondatban van a jövőre vonatkozó perfectum. Ut nélkül: Cato R. R. 5. consideret, quæ dominus imperaverit, fiant. β) célhatározó és következményes mellékmondatokhoz tartozó mellékmondatokban. Ter. Eun. V. 4. 8. ego mihi puto palmarium repperisse, ut . . . cum cognorit (meretricum ingenia adolescentulus), perpetuo oderit. Andr. I, 2, 29. te in pistrinum dedam ea lege, ut si te inde exemerim, ego pro te molam. Következményes értelmű jelzői mellékmondatok mellékmondataiban is állhat így a perfectum, pl. Cic. Cat. II. 19. Non vident id se cupere, quod, si adepti sint, fugitivo alicui . . . concedi sit necesse.

c) *ne* szócskával fűzött jövőre vonatkozó kívánó mondatokhoz tartozó mellékmondatokban. Plaut. Bacch. 175. *veneroque* (= *obtestor te*), *ne Nicobulum me sinas nostrum senem prius convenire, quam sodalem viderim*. Asin. IV. 1. 10. (*Scriptum est in syngrapho*), *si lucerna exstincta sit, ne quid sui membri commoveat in tenebris*. Pseud. IV. 3. 14. *Metuo, ne ille huc Harpax advenat, priusquam hinc hic Harpax abierit cum muliere*. Ter. Eun. I. 2. 60. *ait, si non id metuat, ne, ubi acceperim, sese relinquam, . . . velle se illam mihi dare*. d) *quin* szócskával fűzött mellékmondatokhoz tartozó mellékmondatokban, természetesen csak olyankor, ha a *quin*-es mondat igéje jövő vonatkozású. Cæs. B. G. I. 17. *neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, . . . Aeduis libertatem sint erepturi*. A következő példában (Cæs. B. G. I. 31. 15.) nincs conj. periphrastica, de a főtörténés mégis jövő vonatkozású, mert a «kételkedés» félreismerhetetlenül jövőre vonatkozik: *Hæc si enuntiata Ariovisto sint* (= ha majd hírül adják A.-nak), *non dubitare, quin de obsidibus . . . gravissimum supplicium sumat*. Az *enuntiata sint* pft. tehát kétségtelenül viszonyított használatú.

Nyilvánvaló, hogy mindezekben a szerkezetekben is a subj. perf. csak akkor lehet kétségtelenül viszonyított használatú, ha a *verbum sentiendi* vagy *dicendi* valami jövőre irányuló értelmi vagy érzelmi működést jelent, még pedig a függő kérdéseket kivéve olyant, melylyel kapcsolatban a szereplő személynek modalis felfogása (kívánsága) is kifejezésre jut. Az *ut, ne, quin* szócskákhoz tartozó subjunctivusok tehát nem obliquusok, hanem a szereplő személy szempontjából való modalitást (kívánságot) fejezik ki. A másdrangú mellékmondat *subj. perfectumai* azonban okvetetlenül obliquusok, s éppen ezért — ámbár szintén a szereplő személy gondolatát, érzését fejezik ki —, nem fejezhetik ki *együttal* a szereplő személy szempontjából lehetséges modalitást: a potentialitást. Ez, mint mondtuk, a latin or. obliqua egyik tökéletlensége. A magyar (átképzeléses) fordításban mindig csak a helyzettől függ, jelentő, vagy föltételes móddal fordítsuk-e le az ilyen subjunctivust.

Megvan továbbá a latin oratio obliquabéli másdrangú mellékmondatokban is az előzményes subj. perfectum másik baja: a kétértelműség. Terentiusnak eme mondatában (Heaut. V. 4. 16.): *Non quæris . . . ut serves, (pater) quod labore invenerit az invenerit* alakról csak a helyzet megfontolása után derül ki, hogy nemcsak előzményesnek, hanem multnak értendő: hogy megőrizd, a mit atyád keresett; mert más körülmények közt ezt is jelenthetné: a mit keresni fog, a mi keresménye lesz. Phorm. II. 1. 40. *non causam dico, quin, quod meritus sit, ferat* mondatban, ha az összefüggést nem tudjuk, teljesen bizonytalan, a

jövön belül (a mit *majd megérdemel*) vagy a múltban is (a mit *megérdemelt*) értendő előzményesnek a *meritus sit perfectum*. Livius következő mondatában (XXI. 19. 9.) *postulo a verbum regens*, tehát jövőre vonatkozó értelmű ige; mindamellett a hozzávaló szerkezet subj. perfectuma multnak értendő: *quæ verecundia est, Romani, postulare vos, uti vestram Carthaginensium amicitiae praeponomamus* (még ez is jövő), *cum* (Saguntinos) *vos socii prodideritis* = mikor ti a saguntumiakat cserben *hagyátok*. Látjuk, hogy a magyar kezdetleges (átképzeléses) or. obliquának is megvan a maga jó oldala: nem érthető félre (de vö. a 150. jegyzetet).

III. Látszólag oratio obliquán kívül is előfordulhat másodrangú mellékmondatokban a subj. perfectum jövőn belül előzményes értelemben még *nem általános értelmű* kitételekben is, ha megvan a főkellék: t. i., hogy az elsőrangú mellékmondat igéje, melyhez a subj. perf. viszonyul, jövő vonatkozású. Kell pedig jövő vonatkozásúnak lennie az elsőrangú mellékmondat igéjének, ha a verbum regens nem múlt, s ha az elsőrangú mellékmondat *célhatározó* (vagy *következményes*), mert nem múlt történéshez tavtozó cél (vagy következmény) csak a jövőbe eshetik). Pl. a) Ter. Hec. IV. 4. 694. *Confingis falsas causas, ut cum illa vivas, testem hanc quom abs te amoveris* (ha majd eltávolítottad, v. eltávolítod). Cato, R. R. c. 3. *si orbes contriti sient, ut commutare possis*. b) Következményes mondatok mellett: Cic. Verr. I. (16.) 47. *est eiusmodi reus, ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio... residere possit. Ne kötőszós ú. n. célhatározó mondatok mellett: Ter. Ad. II. 4. 18. hominem impurissimum quam primum absolvitote, ne, si magis invitatus siet, ad patrem hoc permanet*. II. 1. 17. *Cave oculos a meis oculis demoveas tuos, ne mora sit, si innuerim, quin pugnus continuo in malis hæreat*. Példát nagyon nehéz és időtrábló fáradság volt találnom, mert lehetőleg első személyűre, vagy szenvedőre volt szükségem, hogy az alak subjunctivus volta nyilvánvaló legyen. A fennebbi példákban az *amoveris*-en kívül a többi alak nyilvánvaló subjunctivus, s ahhoz sem férhet kétség, hogy viszonyított használatú. De kérdés: *miért subjunctivus?*

Felelet, mely eddig (tudtommal) még soha sem konstatált nyelvi tényen alapul: a célhatározó mondatban minden nyelv az ige modalitásával *nem a beszélő* modalis diathesisét (kívánóságát, szándékát) fejezi ki, hanem a *szereplő személyét*. (Azért hibás az igemódok hagyományos definitiója, mely szerint a mód mindig a *beszélő* modalis diathesisét fejezi ki, l. erről már a 97. jegyzetet.) Mivel pedig a célhatározó subjunctivusokban a szereplő személy modalis diathesise van jelezve, *ennyiben* minden célhatározó mondat mindig oratio obliqua természetű.

Mert, ámbár nem függ kitett verbum sentienditől, célhatározó mondat elé a verb. sentiendi voltaképpen mindig odaértendő: *eltávozik (azzal a kívánsággal) hogy megtegye*; megtámadja (azzal a szándékkal) *hogy megölje*. A kívánság és a szándék a szereplő személyé, s a beszélő szájában a mellékmondat mindig oratio obliqua természetű. Hasonlóképpen áll valószínűleg a dolog a következményes mondatokban is, mert most említett szerkezete a célhatározó subjunctivussal való rokonsága mellett tesz bizonyosságot.

Eddigi vizsgálódásunk összefoglalásául röviden azt mondhatjuk: a subj. perfectum akkor értendő viszonyítottan, ha a főtörténés, melyhez tartozik, 1. teljesen időtelen (azaz: általános mondasban áll) 2. avagy jövő alakú vagy vonatkozású. Az első esetben a subj. perf. alak akármikor való előzményességet jelent, a második esetben pedig néha kétértelmű, mert jelenthet a jövőn belül való előzményességet (a nélkül, hogy a jövődőség ki volna fejezve az alakban), de jelenthet olyan előzményességet is, mely egyúttal már elmúlt történésre vonatkozik. Nem általános kitételekben csak oratio obliquában áll az alak, még pedig elsőrangú mellékmondatban csak függő kérdő formájában, másodrangúban pedig többnyire feltételes mellékmondatban, továbbá feltételessé átalakítható relative fűzött időhatározó (*quum, ubi, simulac, priusquam*-os stb.) s (nagyritkán) helyhatározó vagy jelzői mondatokban. Modalitás tekintetében a subjunctivus általános kitételekben potentialis; or. obliquákban azonban az okvetetlenül szükséges subjunctivus miatt a potentialitás ki nem fejezhető.

89. Hátramaradt még tüzetesebb megvizsgálása annak a kérdésnek, melyet az alak önálló használatáról szólva (a 70. pontban) el nem dönthettünk, vajjon önálló vagy viszonyított használatúnak magyarázandó-e a subj. perfectumalak olyankor, ha *oratio obliqua*s, de *nem általános* (hanem alkalmi) értelmű *nem mult* főtörténés mellett nem érthető a *futurumon belül* előzményesnek. Példák:

I. *Elsőrangú mellékmondatokban*. Mivel a latinban az or. obliqua s főgondolat történése, ha a szereplő személy szempontjából való modalitás ki nem fejezendő, infinitivusban szokott állani, és subj. perfectumban ilyen körülmények közt csak másodrangú mellékmondat igéje lehet: elsőrangú mellékmondatban az alak csak a következő esetekben állhat.

1. *Függő kérdésekben*, még pedig olyanokban, a hol a szereplő személy szempontjából való modalitás nem fejezendő ki (mert ez utóbbi esetben körülírásra vagy az impft. irreális alakjára van szükség, l. az 52. jegyzetet); ilyenkor tehát obliquus természetű a subjunctivus. Olyan példa, melyben az imperfectum indicativusa maga fordul elő alkalmi értelemben (azaz úgy, hogy a történés a

«jelen» időpontra is és első sorban arra volna értendő) átképzelés nélkül általában csak ritkán fordulhat elő, *nyilatkozást* jelentő *verbum regens-es* pedig 3. személyű még ritkábban, második személyű sohasem. Kevés megfontolással átlátjuk ugyanis, hogy efféle mondatban: *rogas, quid fecerim?* a *rogas* imperfectumalak okvetetlenül u. n. *præsens historicum*, még akkor is, ha a kérdezősködő második személy az előző pillanatban tette a kérdést, s az első személy mindjárt a következő pillanatban veszi át tőle a szót. Hasonlóképpen efféle mondatban is: *rogat, quid fecerim v. feceris v. fecerit*. Ha *præsens historicum* az alak, ez annyit jelent, hogy átképzeléses a múlt felé, — ez az eset tehát egyelőre nem tartozik tárgyunkhoz. Lehetséges ritkán az átképzés a jövő felé is, pl. Plaut. Mil. glor. 1184: *quin tu dicis* (e h. *dices*) (*quid fecerit?*). Lehet végül a *rogas v. rogat* alak generalisáló, általánosító értelmű is (= folyvást azt kérdeztetted, kérdezteti), de ez esetben meg általános a kitétel, s így sem tartozik mostani tárgyunkhoz. Nyilatkozást jelentő ige második személyű alakja tehát *sohasem* használható igazi «jelen» értelemben; harmadik személyű alakja pedig csak akkor, ha a 3. személy a második személylyel való beszélgetésnél nincs jelen, hanem valamely *egyidejűleg* máshol folyó nyilatkozatáról van szó. Pl. Dum loquimur. Cicero in senatu Catilinam interrogat, ubi proxima nocte fuerit. Példák természetesen csak párbeszédés előadásban találhatók, de ott is igen ritkán. Maradnak tehát olyan 2. és 3. személyű alakok, melyek nem nyilatkozatot, hanem csak érzést, gondolatot fejeznek ki, pl. *intelligit, quid dixerim*; *quid fecerim*, non sentis? Továbbá az összes első személyű *verbum regens-es* alakok: *rogo, quid feceris v. fecerit*. Itt a *rogo* alak kétségkívül a «jelen» időpontot is jelzi. Ez a szerkezet olyan közönséges, hogy példa is szükségtelen reá. Mint állapotjelző perfectumtól függőt, közlöm mégis ezt: Plaut. Mil. Gl. 860. *Modo intellexi, quam rem mulier gesserit*. Továbbá ezt a félést jelentő igétől függőt, Mil. Gl. 1254. *Nescio, tu ex me hoc audiveris an non*.

Még közönségesebb a függő kérdésbeli subj. perf. az imperfectum imperativusa vagy fölszólító értelmű subjunctivusa mellett. Ilyenkor a verb. regens nyilvánvaló módon jövő vonatkozású, de a mellette álló subj. perf. nem a jövő időn belül való előzményességet szokott kifejezni, hanem a beszéléskor már megtörtént tényre vonatkozik, pl. *dic v. dicas velim ei quid tibi dixerim*. Plaut. Pœn. V. 4. 108. *Facito in memoriam habeas, dotis quid promiseris*, Mil. Gl. 1352. *Cogitato identidem, tibi quam fidelis fuerim*. Seneca, de ben. 28. *Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam rettuleris, an nullum umquam apud te perierit officium*. De az utóbbi példa általánosnak is

felfogható. Lehet végül a verbum regens valósággal jövő idejű, s a subj. perf. mégsem a jövőn belül előzményességet jelez mellette. Plaut. Amph. prol. 130. Haud quisquam qui sim *quærat* aut quid *venerim*. Cic. Att. II. 1. 3. Iisdem ex libris *perspicies* et quæ *gesserim* et quæ *dixerim*. Rosc. 14. Ab iñitio quemadmodum res *gesta sūt*, vobis *exponemus*.

2. *Okhatározó mondatokban*, melyek valamely szereplő személy nyilatkozatát, gondolatát motíválják. A verbum regens természete itt is a függő kérdéseknél előadott módon bírálendő meg. Az imperfectum harmadik személyű alakja nyilatkozását csak távollevő személynek jelentheti, vagy jelenlévőnek csak ki nem mondott gondolatát, érzését. Távollévőre vonatkozik pl. ez: Cic. Att. II. 16. 3. reprehendit. quia non semper *quierim*. A legtöbb példa itt is szokásos (tehát általános) értelmű, pl. Plaut. Bacch. 733. Chrusalus mihi usque quoque *loquitur*, . . . quia tibi aurum reddidi et quia te non *defraudaverim*, vagy generalizáló. pl. Cic. off. II. (22.) 76. *Laudat* Africanum Panætius quod *fuert* abstinens. II. 17. 60. Demetrius Periclem *vituperat*, quod tantam pecuniam in præclara illa propylæa *coniecerit*. Nem verbum dicendi a főige ezekben a példákban: Plaut. Cist. I. 1. 104. *irata est*, quia non *redierim*. Mil. 687. Iam pridem, quia nihil *apstulerit*, *succenset* toraria; 852. *excruciat* me erus, . . . quia sibi non *dixerim*. A modus mindenesetre obliquus. *

3. *Ut, ne, quin* szócskával fűzött elsőrangú (főnévi) mondatokban. De ezekben a modalis ertelem már nem obliquus, mert *nem a beszélő személynek*, hanem *a szereplő személynek* lelkiállapotából folyik a subjunctivus. A verbum regensnek természetesen olyan értelműnek kell lennie, hogy a szereplő személy valami kívánságát, de nem *jövőre*, hanem már megtörtént eseményre vonatkozó kívánságát involválja. A verbum regens itt is többnyire felszólító formájú, de lehet indicativus is, kivált 1. személyű.

a) *Ut*-os mondatok: Plaut. Pæn. V. 1. 8. Deos deasque veneror. . . ut, quod de mea re huc veni, rite *venerim* (hogy jöttem legyen). Ter. Hec. V. 4. 1. Vide mi Parmeno. . . ut mi hæc certa et clara *attuleris* (sc. quæ attulisti). Cic. Verr. IV. 5. Concede, ut Verres hæc impune *emerit* (itt a modalitás harmadik személyeké: egyezzel bele azok akarátába, a kik úgy akarnak, hogy V. . . . *vette legyen*). Az *ut* elhagyásával, kivált *velim* mellett: Plaut. Pæn. V. 4. 34. Velim de me aliquid *dixerit* (= mondott volna); Rud. III. 2. 48. Nimis velim improbissimo homini malas *edentaverint*; Ter. Andr. IV. 1. 3. Ita se *defatigarit* velim (bárcsak úgy kifárasztotta volna magát) ut nequeat surgere. Legfeltűnőbb a brachylogia u. n. czélhatározó mondatban, Ter. Eun. V. 4. 20. Ego te pro istis dictis et factis ulci-

scar, ut ne impune in nos *illuseris* (= hogy teljesedjék az a *kívánságom*: ne játszottál légyen büntetlenül); az *ut*-hoz tartozó ige voltaképpen el van hallgatva. A főmondat hiányozhatik különösen kérdőmondatok mellett, mikor is a subj. a megszólított személye kívánságát jelöli, pl. Plaut. Most. IV. 3. 25. Mecum ut ille hic *gesserit*, dum tu hic abes, negoti? = (azt akarod), hogy ő velem együtt közös ügyet *viselt légyen?* Az *utinam*-mal kezdődő óhajtó mondatok is voltaképpen ilyen mellékmondatok. A magyar fordítás (mert feltételes móddal szoktuk fordítani az efféle alakokat) nem jelöli a kívánságot, s így félrevezethet a latin alak természetére nézve. — Ide tartoznak a félést, aggodást jelentő verb. regensek mellett álló *ut*-os mondatok is, pl. Cic. Att. VI. 6. 2. Vereor ut satis diligenter *actum sit*, stb.

b) *Ne* szócskával fűzött mondatok. Ezeknél még feltűnőbb, hogy a kívánságot fejezik ki, mint az *ut*-os mondatoknál. A kívánság a most szóban lévő kapcsolatban a multa vonatkozik; és csak olyan lehet, melyről a szereplő személy nem tudja, *nem teljesült-e?* Cas. II. 4. 25. Metuo iam, ne Olympionem mea uxor *exoraverit* (félek, és azt kívánom: ne kérlelte légyen meg); «nehogy»-gyal a magyarban is feltüntethetjük a latin észjárást. (Hogy ez a szerkezet nem magyaros, az mesebeszéd; nemcsak helyes, hanem a maga helyén erősebb, hatásosabb, mint a *hogy*-os.) — Truc. IV. 2. 61. Timeo, ne malefacta antiqua mea *sint inventa* omnia. Ter. Heaut. II. 2. 2. Vereor, ne mulier me absente, hic *corrupta sit* (= hogy megrontották). Az u. n. célhatározó mondatok itt is még inkább brachylogiásak, pl. Mil. Glor. 188. . . eum, qui se hic vidit, verbis vincat (scil.: ut arbitretur) ne is se *viderit*. Bacch. IV. 4. 50. Emungam (sc. quoniam opto) ne id nequiquam *dixerit*.

c) A *quin*-nel fűzött tagadó mellékmondatok fordításában a magyar tudvalévőleg indicativust használ. De a latinban ezek a mondatok is olyan brachylogikus természetűek, mint az *ut*-os vagy *ne*-s mondatok. Cic. Brut. 18, 71. non dubitari debet, quin *fuertint* ante Homerum poëtae (= nem szabad kétségbevonni, és azt akarni, hogy *ne voltak légyen* költők). Verr. II. 44. 109. Dubitate etiam, quin eum iste *delegerit?* Liv. II. 1. 3. neque ambigitur, quin Brutus pessimo publico id facturus *fuertit*; VIII. 40. 1. nec discrepat, quin dictator eo anno Cornelius *fuertit*. Továbbá efféle szerkezetek: Plaut. Mil. 370. Numquam deterrebor quin *viderim* quod viderim; Amph. V. 1, 54. Non metuo, meæ quin uxori *latae sient* (hogy hoztak) suppetiæ. Oratio obliquásak az efféle szerkezetek is: Bacch. IV. 9. 89. Nihil est illorum, quin ego illi *dixerim* (mert az a nyilatkozat, melyet a főmondat tagad, itt sem a beszélő személyé); Cist. IV. 2. 67. Mirum quin grex venalium in cistella *infuerit*.

4. Találjuk még a multa vonatkozó subj. perfectumalakot *jelzői, okadatoló-fajta időhatározó és összevont hasonlító* elsőrangú mellékmondatokban. a) jelzői mondatokban; a modalis értelem definiálása nagyon nehéz; csak annyi bizonyos, hogy (a potentialitást kivéve) a modalitás nem a beszélő személynek, hanem a szóbanlévőnek vagy a szóbanlévő hallgatóságának lelkiállapotából folyik, tehát *nem obliquus*. A közönséges (ámbar a módra nézve semmitmondó) terminusokat használva megkülönböztethetünk jelzői mondatokban α) consecutivus-fajta subjunctivusokat (potentialis? volitivus?) pl. Cic. Phil. I. 37. Ego is sum, qui *conempserim* . . . Phil. II. 29. Equis est, qui fieri *nobuerit* (= van-e, a ki szerintetek olyan ember volt legyen, hogy nem akarta). β) concessivus (volitivus)-fajtákat: Ter. Heaut. 519. te demiror tam mane, qui heri tantum *biberis* (= a ki harmadik személyek szerint annyit ittál «legyen»). Ter. Andr. I. 5. 37. Ego illam decipi sinam, quæ mihi suom animum credidit, quam ego . . . pro uxore *habuerim* (= die ich für meine Frau gehabt haben soll). γ) potentialis fajtákat: Plaut. Bacch. V. 2. 15. Merito hoc nobis fit, qui quidem hac *venerimus*. b) okadatoló adversativ időhatározó mondatokban. A subjunctivus természetére nézve nincs megállapodott véleményem; úgy hiszem, obliquus természetű. Cic. Fam. XV. 9. 1. Quom te (antea quoque) *dilexerim*. . . tum hoc tuo facto multo acrius diligo. Att. XIV. 17. it. 4. quum Athenas *sis profectus*, . . . inanem redire turpissimum est. Nepos, XXV. 17. 1. quid commemorem, quum *audiverim* . . . c) összevont hasonlító mondatokban. Ezekben brachylogiával van dolgunk; a subj. perf. voltaképpen nem a (csonka) hasonlító mondatba, hanem a feltételesbe tartozik. Plaut. Pœn. IV. 2. 9. Quodvis genus hominum ibi videas, quasi Acheruntem *veneris* (ut videas, si . . . *veneris*); Ter. Ad. III. 1. 3. Iam nunc times, quasi nunquam *adfueris*, nunquam tute *pepereris* (= ut timeas, si n. *adfueris*). Seneca de ben. VII. 26. (kissé módosítva) Indignaris, tamquam aliquid novi *acciderit* (ut indignaris, si . . . *acciderit*). A subjunctivus ilyenkor potentialisnak látszik.

Valamennyi példában az volt a jellemző a subj. perf. használatában, hogy nem a beszélő jövőjében való előzménységet jelent, hanem hogy a vele jelölt történés a szereplő és beszélő személy szempontjából egyaránt a multa tartozik.

II. *Másodrangú* (illetőleg harmad-, stb. rangú) oratio obliqua *mellékmondatokban*. Az alakhasználatra nézve itt is az a jellemző, a mi az elsőrangú mondatokban.

Itt azonban bonyolítja a dolgot, hogy a nem elsőrangú mellékmondat perfectumos történése *nem a verbum regenshez*,

hanem más, ránézve főtörténéshez tartozhatik. Tartozhatik pedig A) infinitivushoz, B) függőmondat verbum finitumához.

1. Nem átképzéletes (*nem praes. histor.*) verb. regenshez tartozó szerkezetekben.

A) Infinitivushoz tartozó subj. perfectumok. a) Az infinitivus *imperfectum* formájú (így nevezem az u. n. praesens infinitivi alakot). Plaut. Mil. Gl. 96. Id volo vos *scire*, quomodo ad hunc *devenierim*. Ter. Andr. II. 2. 4. quam ego nunc credo, si iam *audiverit* sibi paratas nuptias, toto me oppido... *quaerere*. Liv. XXI. 19. 9. Quae verecundia est *postulare* vos (uti vestrae C.-ium amicitiae praepo-namus) cum (Saguntinos) vos socii *prodidieritis*. Cic. Cat. I. 1. Ubi *fu-eris*, quos *convocaveris* stb. quem nostrum *ignorare* arbitraris?

b) az infinitivus rákövetkezést kifejező (*-turus*) formájú és a perf. subj. mégis multa vonatkozik: Plaut. Mil. Gl. 1402. Iuro per Iovem et Mavortem me *nociturum* nemini, quod ego hic hodie *vapularim* (mert kikaptam). c) az infinitivus *perfectum*. Cic. Tusc. IV. 50. De Africano quidem iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum *fuisse*, cum in acie M. Aliennium scuto *protegerit*.

B) Függőmondat verbum finitumához tartozó subj. perfectumok. a) a függőmondat igéje multnak nem érthető, a subj. perf. ellenben igen. Plaut. Mil. Gl. 187. (hoc ei dicito) ut eum... verbis *vincat*, ne is se *viderit*. Mil. Gl. 20. Nihil hercle hoc quidem est, praet alia *dicam*, te quae numquam *feceris*. Mil. Gl. 788. Praecipito mulieri, ut simulet... quasi (miles) hunc anulum suae faveae *dederit*.... Ter. Heaut. IV. 5. 16. At (sc. quid dicas?) si *scias*, quam cito in mentem *venerit!* V. 4. 16. non quaeris, ut *serve*s (patri) quod labore *invenerit*. Eun. IV. 4. 23. Eo rediges me, ut, quid *egerim* egomet, *nesciam*. Phormio, II. 1. 40. Non causam dico, quin, quod *meritus sit* (a mit megérdemelt) ferat. b) A függőmondat igéje multnak érthető. Mivel efféle példa csak hosszabb oratio obliquában volna található, ilyenek pedig elbeszélésben szoktak előfordulni, *nem átképzéletes* példám efféle szerkezetre ez idő szerint nincs olyan, melynek verbum regense nem mult volna. L. a mindjárt következő gyűjteményt.

2. Átképzéletes (u. n. praesens historicum) verbum regenshez tartozó szerkezetekben.

A történetírók multa vonatkozó elbeszéléseibe beleszótt oratio obliquában igen közönséges jelenség, hogy az elbeszélő beleképzei magát a szóban lévő helyzetbe, s az egész jelenet multsága elvész a tudatából; az efféle szerkezetek tehát, ámbár voltaképpen a maguk egészében elmúlt eseményekre vonatkoznak, az alakhasználat szempontjából (az átképzést nem szá-

mitva) teljesen ugyanazon tekintet alá esnek, mint a nem átképzeléses or. obliquás szerkezetek. Hogy ilyen átképzeléses or. obliquákban a (gyakran nagy távolságban elül álló) *verbum regens* már maga is átképzeléses formájú-é (u. n. *præs. historicum*) vagy sem, az a szerkezetre nézve közömbös. Mert mihelyt az elbeszélő nem használja a mult *verbum regens*nek a latinban rendszeren megfelelő irrealis *subjunctivus* (-*ret*, -*isset*-végű) alakokat, bizonyos, hogy abban az or. obliquában átképzeléses előadással van dolgunk. Eféle átképzeléses példákkal tehát bátran gyarapíthatjuk a fennebbi nem átképzeléses példák gyűjteményét. Míg amabban a gyűjteményben néhány példát más kutatóknak (kivált LATTMANNnak) is köszönhetek, addig a most következő gyűjteményt egészen magam állítottam össze CÆSAR *Bellum Gallicum*ából. A Cæsarból való példákat tehát csak a könyv, a fejezet és a pont jelzésével idézem.

A) *Infinitivushoz tartozó subj. perfectumok.* a) Az *infinitivus imperfectum* formájú: *Subjunctivusos mellékmondatot* találtam α) függő kérdést I. 17. 6. *intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit* . . . β) időhatározót I. 31. 12. *Ariovistum, ut semel Gallorum copias vicerit, superbe imperare.* γ) feltételest I. 31. 12. *Ariovistum . . . omnia exempla cruciatusque edere, si qua res non ad nutum eius facta sit.* δ) hasonlítót VII. 14. 1. *Docet longe alia ratione esse bellum gerendum, quam antea gestum sit.* ε) okhatározót V. 27. 7. *quibus quoniam satisfecerit, habere nunc se rationem officii pro beneficiis Cæsaris.* IV. 7. 3. *neque tamen recusare (quin armis contendant), quod Germanorum consuetudo hoc sit a maioribus tradita;* ζ) jelzőit I. 40. 7. *hos esse eosdem, quibuscum Helvetii congressi . . . superaverint;* I. 44. 4. *iniquum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependerit, stb.;* következményes subj. I. 31. 8. *unum se esse, qui adduci non potuerit ut iuraret.* b) Az *infinitivus rákövetkezést* kifejező (-*urus*) formájú. *Subjunctivusos mellékmondatot* találtam α) hasonlítót I. 44. 5. *non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit.* β) jelzőit VII. 64. 2. *Peditatu, quam ante habuerit, se fore contentum dicit.* c) Az *infinitivus perfectum.* *Subjunctivusos mellékmondatot* találtam α) helyhatározót VII. 20. 3. *Equitum vero operam illic fuisse utilem, quo sint profecti.* β) időhatározót I. 17. 6. *ob eam causam, quamdiu potuerit, tacuisse.* γ) okhatározót V. 27. 4. *Civitati hanc fuisse belli causam, quod Gallorum coniurationi resistere non potuerit.* δ) következményest I. 4. 2. *ita se meritos esse, ut . . . oppida expugnari . . . non debuerint* (= hogy nem kellett volna elpusztítani); VII. 37. 4. *Esse se Cæsaris beneficio affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit.* (Állapotjelző a perf. ebben, I. 14. 7. *ita se*

institutos esse . . . , uti *consuerint*). ε) jelzőit VII. 29. 2. Non virtute *vicisse Romanos*, sed . . . scientia oppugnationis, cuius rei *fuert* ipsi imperiti; V. 27. 3. neque id, quod *fecerit* de oppugnatione castrorum, aut iudicio aut voluntate sua *fecisse*. I. 40. 12. Scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non *fuert*, aut fortunam *defuisse*, aut avaritiam *esse convictam*.

B) *Függő mondat verbum finitumához tartozó szerkezetek.*
 a) a függő mondat igéje multnak nem érthető, a subj. perf. ellenben igen. α) jelzői mondatban feltételes II. 14. Aeduum auctoritatem amplificaturum, quorum auxiliis, atque opibus, si qua bella *inciderint*, sustentare *consuerint* (*consuerint* meglévő állapotjelző, de ez általánosnak is felfogható mondás). β) feltételesben jelzői I. 14. 6. si Aeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque *intulerint*, *satisfaciant*, sese cum iis pacem esse facturum.
 b) a függő mondat igéje is mult, a subj. perf. is. α) függő kérdésben magyarázó mondat I. 17. 6. intelligere sese, quanto id cum periculo *fecerit*, quod rem . . . *enuntiarit*. β) időhatározóiban jelzői I. 31. 12. Ariovistum, ut semel Gallos proelio *vicerit*, quod proelium *factum sit* A.-æ, . . . superbe imperare. γ) jelzőiben jelzői I. 40. 7. hos esse eosdem, quos (Helvetii) . . . *superarint*, qui tamen pares esse exercitui nostro non *potuerint*.

90. A 89. pontban felsorolt összes példákban az a közös sajátsága a subunct. perfectum alaknak, hogy akár első, akár másodrangú mellékmondatban áll, akár pusztán csak obliquus értelmű, akár potentialis, akár a szereplő személy szempontjából való egyéb modalitást fejez ki: a történés, melyet jelöl, a szereplő és beszélő személy szempontjából a beszélést megelőző időbe, tehát *a multba értendő*. Most megvitandó kérdésünk e szerint ez: hogyan kell ilyenkor felfogni a perfectumalak használatát? Önálló multnak é, mint a megfelelő indicativus alakét (I. a 84. pontot és a 139. jegyzetet), vagy viszonyított (előzményes) perfecta acciónak, mint a 88. pontban ismertetett összefüggésű alakokét?

Először csak azokról a perfectumalakokról szólunk, melyek akár első, akár másodrangú mellékmondatban imperfectum alakú, s a beszélés időpontjára is vonatkoztatható, alkalmi értelmű főigékhez tartoznak. Emlékeztetőül újra emlitem a következő példákat. I. Nescio, tu ex me hoc *audiveris*, an non. Deos veneror, ut rite *venerim*. Velim de me aliquid *dixerit*. Vereor, ne mulier me absente *corrupta sit*. Dubitate etiam, quin eum iste *delegerit*? Ego is sum, qui *contempserim*. Iam nunc times, quasi numquam *adfuertis*. II. Quam ego nunc credo, si iam *audiverit* sibi paratas esse nuptias, toto me oppido, exanimatum *quaerere*. *Intelligere sese* (dicit) quanto id cum periculo *fecerit*. Quibus quoniam *satisfecerit*, *habere* nunc se rationem stb.

A subjunctivus-kifejezte modalitás, mint tudjuk, a példában nem mindig egy és ugyanaz. Nevezetesen, lehetnek a subjunctivusok obliquusok, de kifejezhetnek olyan modalításokat is (óhajtást, lehetőséget), melyeknek kifejezése olyan nyelvekben is lehetséges és szükséges, melyek a subj. obliquust nem ismerik; pl. a magyar.

Azonban: akár obliquus, akár nem obliquus modalitású az alak, mihelyt egyszer subjunctivus, már a latin irodalmi nyelv előttünk ismeretes legrégebb korszakaiban is az *egyedüli subjunctivus alak, mely nem mult verbum regens mellett akár előzményességet, akár multságot egyáltalában kifejezhet. Existimo* igét például a latin rendszeren az imperfectum mult alakjában használja, ha tartós multságról van szó: (Antiqui) peiorem civem esse *existimabant* foeneratorem, quam furem. De mihelyt oratio obliquába kerül ez a mondat, akár pusztá obliquus, akár optativus modalitású a subjunctivus: másképpen, mint a perfectum reális alakjával, egyáltalában nem mondható. Így olvassuk Catonál (R. R. präf.): Quanto peiorem civem esse... *existimaverint* foeneratorem quam furem, hinc licet existimari. Metuo, ne hunc civem malum hominem esse *existimaveris*. Akár imperfectum (*existimabat*), akár perfectum multja (*existimaverat*), akár mult történesjelző perfectum (*existimavit*) van a megfelelő oratio rectában: az oratio obliquában csak a perfectum reális alakja (*existimaverit*) fejezheti ki a melléktörténést, nem úgy, mint az indicativusban, hol a melléktörténés mind a három mult alakban (*existimabat, existimaverat, existimavit*, l. a 139. jegyzetet) állhat. A reális perf. subjunctivi alakot a latin irodalmi nyelv olyankor használta, ha a *beszélő tudata szerint* a subjunctivusos melléktörténés *nem mult* főtörténéshez tartozott. *Scio v. sciam quid fecerit* és *sciebam quid fecisset*. továbbá *timeo ne advenerit* és *timebam ne advenisset* mondatpárokban csupán az okozza a különbséget, hogy *scio v. sciam* és *timeo* verbum regensek nem multak, ellenben *sciebam, timebam* multak. Közös mind a két-féle kitételben, hogy az előzményesség vagy multság a perfectumtővel van kifejezve, még pedig *mindig* azzal. Nincsenek olyan suffixumok, melyek az imperfectumtőből multságot kifejező alakokat alkothatnának, mint az indicativusban a *-ba*-suffixum mult alakot alkothat ehhez: *amat*. (Ama-re-t alakban a *-re*-jel nem a multságot, csak a multa való viszonyítást fejezi ki.)

A latin oratio obliquában tehát a *beszélő személy szempontjából való mult vonatkozás* (nem: multság) van az *-isset* és *-ret*-végű subj. alakokkal kifejezve, s a *beszélő szempontjából* nem mult vonatkozás az *-erit* és *-et* (*-at*)-végű subj. alakokkal. A perfectumtő maga pedig a *fec-erit* és *fec-isset* alakokban nem azt fejezi ki, a mit a görög és a magyar nyelvben a *szereplő*

személy szempontjából való multságnak neveztünk. Míg a görög és magyar nyelvben minden or. rectabéli mult alak állhat oratio obliquában is, azaz: míg a görög nyelvben rendesen, a magyarban mindig átképzeléses az oratio obliqua, addig a latin nyelvben nem állhat mindenféle alak, hanem csak a perfectumtó, azaz: a latin oratio obliquában, s általában a latin subjunctivus módus minden *-erit* és *-isset*-végű alakjában rendesen nincs átképzelés, az alak nem a szereplő személy szempontjából való multságot, hanem a *beszélő személy szempontjából való előzményességet fejezi ki.*¹⁴⁸⁾

Azonban mégsem *mindig* azt. Mint a 70. pontban láttuk, előfordul az *-erit*-végű subjunctivus alak mult verbum regensek mellett is, még pedig olyan kapcsolatokban (pl. éppen következőkben mondatokban), melyekben előzményesség kifejezéséről szó sem lehet. Tantus terror omnes *occupavit*, ut rex... vix ad flumen navesque *pervenerit*. Itt a *pervenerit* reális alak nem azért áll, mivel nem mult volna a verbum regens (hiszen az!); s a perfectumtó nem azért, mintha előzményesség volna kifejezendő (mert arról szó sem lehet). Ilyenkor a subjunctivus reális alakja a megfelelő indicativus alak (*pervenit*) valóságos párja, s a *beszélő* (nem a szereplő) *személynek szempontjából való multságot* fejez ki. Ilyenkor tehát önálló használatú, s ezért szövegtünk az efféle használatról már a maga helyén, az önálló actióhasználat tárgyalásakor.

Kettőt fejezhet ki tehát a latin subj. perfectum reális alakja: 1. *előzményességet*, ha a beszélő tudata szerint nem mult idézett jelenet előzményeiről van szó, 2. *multságot*, ha a beszélő tudata szerint mult jelenetről van szó; a multság jelzése esetén az előzményesség jelöletlenül marad.

Hogy «a *beszélő tudata szerint*»: ezzel a kifejezéssel azt a már említett tényt kívánom jelezni, hogy hosszabb oratio obliquákban nem a verbum regens alakja a döntő, nem is az, hogy az idézett nyilatkozat a *valóságban* okvetetlenül a multba tartozik, hanem az, vajjon az idézett beszéd egy-egy szerkezetének fogalmazásakor tudatában volt-e az elbeszélő személy az egész

¹⁴⁸⁾ E szerint az indicativus perfectumát önállónak, de a subjunctivusét viszonyítottnak kell tekintenünk a régi latinság efféle kitételeiben (Ter. Andr. I. 5. 37.): Ego illam decipi sinam, quæ mihi suum animum *credidit*, . . . quam ego pro uxore *habuerim*? Mint a komikusok nyelve mutatja (l. HOLTZENÁ, II. 110. és kk.), kivált a függő kérdésekben használta a latin köznyelv az (átképzeléses) viszonyítatlan indicativus alakokat is. Cicero korában az irodalmi nyelvben erre már nincs példa: akkor már az oratio obliquában a viszonyított használat uralkodik. Efféle kitételek: Amph. 17. nunc quovis iussu *venio* et quam ob rem *venerim*, dicam, az irodalmi nyelvnek kiforratlan korából valók, mikor az önálló és a viszonyított használat még küzdelemben volt egymással.

nyilatkozat multságának, vagy sem. Ha nem volt tudatában, az ilyen or. obliquában *átképzelésről* van szó a latinban is. De a latin elbeszélőnél az átképzelés oratio obliquában sohasem mehet annyira, hogy magát a szereplő személy helyzetébe képzelné, s az actió- és időalakokat annak megfelelően használná. Az átképzelés a latinban csak az egész helyzetre vonatkozik: úgy adja elő az elbeszélő az idézetet, mintha szeme előtt fejlődő eseményekről szólna, de azért mégsem úgy, mint az illető szereplő személy. *Imperator mihi magnum praemium proposuit, si urbem ei tradidissem*, latin átképzeléses előadásban mindössze ennyire módosul: *proponit, si tradiderim* (subj. perf.), holott pedig maga a vezér így beszélt: *propono v. dabo, si urbem tradideris* (futur. exactum). *Quid mihi dabis, si urbem tradidero?* De: rogat, *quid daturus sit, si urbem tradiderit* (subj. perf.). Az előzményesség tehát a latin oratio obliquában még a (bizonyos fokú) átképzelés esetén is megmarad.¹⁴⁹⁾ A 70. pontban említett nem oratio obliquás példákra nézve pedig az a tudni-való, hogy azokban sem előzményesség, sem átképzelés nincs, hanem a subj. perf. a beszélő személy szempontjából való punctuális multságot fejezi ki bennük, éppen azért, mert az elbeszélő tudatában van és marad az egész tárgy multságának.

91. Tehát a subjunctivi perf. alak olyankor is, ha oratio obliquában, akár puszta obliquus, akár más modalis functióval, de nem mult jelenet előzményeinek előadásában fordul elő,

¹⁴⁹⁾ Vannak bizonyos oratio obliquás kitételek, melyekben a subj. perfecti mult verbum regens mellett áll, s melyekben még sem átképzeléses az alakhasználat, hanem a beszélő személy szempontjából értendő, s a beszélőnek «jelen» időponthoz viszonyul. Egy ilyen szerkezetet közöltem a 70. pontban I. alatt, Tac. A. I. 76. cur *abstinuerit* a spec-taculo ipse, varie *trahabant*. Világos, hogy itt az *abstinuerit* alak nem fejezhet ki előzményességet a *trahabant*-hoz képest, mert akkor *abstinuisset* kellene. Azt hiszem, ilyenkor kihagyásos szerkezettel van dolgnak, mely kiegészítve ilyenformán hangzanék: *Si quaerimus, cur abstinuerit* stb. . . . id varie trahabant, quod *pertinet* ad quaestionem, cur . . . *abstinuerit*, stb. Független mondatokhoz tartozó mellékmondatokban is előfordulhat eféle eset. A 70. pontban közölt másik példa így hangzik (Cic. Sull. 4.): *quaero, cur, qui aditus Hortensio patuerit, mihi inelusus esse debuerit*. Itt is világos, hogy átképzelésről nem lehet szó, sőt hogy az előzményesség sines kifejezve a *patuerit* alakban a *debuerit* alakhoz képest. A *patuerit* éppen úgy csak *quaero*-hoz (illetőleg a beszélőre nézve «jelen» időponthoz) van viszonyítva, mint a *debuerit*. *Patuerit debuerit*-hez képest önálló, de *quaero*-hoz képest, mint később kifejtjük, viszonyított használatú. Mivel a jelen időponthoz való előzményesség a multsággal összeesik, innen van, hogy az eféle alakokat hajlandók volnánk önálló multaknak (az indicativi perfectum párjának) tekinteni, s ezért kellett őket már a 70. pontban is említenem. De, mint mindjárt látni fogjuk, csak a gyakorlatban tekinthetők mult punctuális értelműeknek. Elméletileg viszonyítottak, csakhogy nem látszólagos főörténésűkhöz, hanem vagy a kitett, vagy elhallgatott verbum sentiendi vagy dicendibe belefoglalt jelen időponthoz.

viszonyítottnak tekintendő; nem a szereplő személy szempontjából való multságot, hanem az előadó személy szempontjából való előzményességet fejezi ki.

Itt azonban egy nehézséggel kell szembeszállanunk.

Nem mutatkozik ez a nehézség az olyan nem mult verbum regensekhez tartozó alakokban, melyek jövő alakúak, vagy értelmük szerint jövő vonatkozásúak (l. a 88. pontban II. alatt említett példákat), a melyek tehát a *jövő időn belül* foghatók fel előzményeseknek, a nélkül, hogy az előzményes történés jövőbe-tartozása az alakkal jelölve volna.

De, mint a 89. pontban I. 1., továbbá II. 1. A) b) és II. 1. B) a), továbbá II. 2. A) b) és II. 2. B) a) alatt említett példákból látjuk, igen közönségesek az olyan szerkezetek is, melyekben a főtörténés jövő alakú vagy legalább jövő vonatkozású, a subj. perfecti pedig *nem a beszélő jövőjében* való előzményességet jelent, hanem a jelen időponttól visszafelé, a beszélő *multjában lévő* előzményességet, pl. Cic. Att. II. 1. 3. Iisdem ex libris perspicies et quæ gesserim et quæ dixerim. Plaut. Pœn. V. 4. 108. Facito in memoriam habeas, . . . dotis quid promiseris. Cist. 852. excruciam te erus, . . . quia sibi non dixerim; Ter. Eun. V. 4. 20. Ego te ulciscar, ut ne impune in nos illuseris; Plaut. Bacch. IV. 4. 50. Emungam, ne id neququam dixerit; Mil. 370. Numquam deterrebor, quin viderim, quod viderim; és másodrangú mellekmondatokban, pl. Mil. 1402. Iuro per Mavortem me nociturum nemini, quod ego hic hodie vapularim; 187. dicito, ut eum verbis vincat, ne is se viderit; átképzeléssel Cæs. B. G. I. 44. 5. non minus libenter sese recusatatum p. R. amicitiam, quem appetierit (átképzelés nélkül: appetisset); I. 14. 6. si Aeduis de iniuriis, quas . . . intulerint, satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.

Kérdés, nem az előadó szempontjából értendő *önálló* multaké ezek a subj. perfectumalakok úgy, mint oratio obliquán kívül a mult verbum regens mellett állók (következményes mondatokban)?

Felelet: mindenesetre a latin oratio obliqua egyik hiányossága, hogy ilyen esetben az alak meg nem mondja, vajjon a jövőn belül való előzményesség, vagy az előadó szempontjából való multság értendő-e. De, még ha a valóságban mult történet jelöl is a subj. perfectum, akkor is magyarázható úgy, hogy az beleértendő ugyan, de ez a multság nincs kifejezve, hanem csak az előzményesség.¹⁵⁰⁾ Mivel azonban (mult főtörténések

¹⁵⁰⁾ Ilyenkor, mint a 51. pontból tudjuk, a görög és magyar indicativusos (átképzeléses) oratio obliqua is kétértelmű. Αἴτιον, ὅς οὐ δίκη ἐκτετακας αὐτόν = *azt fogom mondani, hogy nem jogosan ölted meg* kitételekben az ἐκτετακας és *ölted meg* átképzeléses multak nem jelzik, vajjon a beszélés-kor megtörtént-e már a megölés, vagy csak fog történni. Ilyenkor a nyelv-

mellett) kétségkívül van eset a subj. perf. önálló, punctuális mult használatára, s mivel a beszélő lelkében a történés multsága kétségkívül tudatos lehet, mégis kérdéses, nem érezte-e a latin ilyen esetekben önállóan az alakot. De a kérdés el nem dönthető, éppen azért, mert a felelet a beszélő tudatától függ. *Formailag* ez a használat sem egyéb viszonyított használatnál, mert más alak, mint éppen a subj. perfectumé ez esetben sem áll rendelkezésünkre az értelem kifejezésére (nem úgy, mint a következőményes mondatoknál, hol pl. a *perfugerit* alak mellett a *perfuget* is használható). LATTMANN Hermann, a kinek a viszonyított alakhasználat tisztázásában eddig eléggé nem méltányolt, nagy érdemei vannak, ilyen jövő vagy jövő vonatkozású főtörténések mellett határozottan *önállónak* nyilvánítja a használatot, mert szerinte (l. i. m. 76. l.): «zwischen zwei Zeitformen, welche verschiedenen Zeitsphären angehören, darf eine temporale Beziehung nicht angenommen werden»; csakhogy a kérdés éppen az, állítható-e jogosan, hogy a subj. perfectum más «Zeitsphäre»-be tartozik, mint a verbum regens, vagyis, tartozik-e egyáltalában akármilyen «Zeitsphäre»-be, van-e egyáltalában mult jelentése függőmondatokban? LATTMANN ez a törvénye arra kényszeríti, hogy hasonló értelmi viszonyban még az infinitivus(!) perfectumalakját is önálló mult jelentésűnek tartsa. Erről a tévedéséről már fennebb, a 112. jegyzetben részletesebben szoltam.

A jövő vonatkozású főtörténések mellett álló, *multra* értendő subj. perfectumokról tehát én azt hiszem, hogy viszonyított használatúak, s voltaképpen csak előzményességet jelentenek, éppen úgy, mint a jövőn belül előzményeseknek értendő alakok; a multság kifejezve nincs, igével ki sem fejezhető, csak beleértendő az alakokba.

A nem jövő és nem általános, hanem actuális értelmű főtörténések mellett álló alakok magyarázatához pedig egy újabb nehézség fűződik. Ez a következő.

Jövőn belül, és multon belül nincs akadálya az előzményesség feltételezésének, mert mind a mult időnek, mind a jövőnek *tartama* (*huzamossága*) van, a multnak a jelen időpontot megelőző végtelenségig, a jövőnek a jelen időpontot követő végtelenségig. Mint éppen láttuk, a jövő főtörténéseknél is már nehézséget okozott az a körülmény, hogy az előzményesség nem a beszélő álláspontjától *elfelé*, hanem *a felé* számítódik, s e szerint innenső határa a jelen időpontot megelőző akármely mult időpontba is eshetik a végtelenségig. Ezt a nehézséget meg-

vek csak adverbiumos körülírásokkal kerülhetik el a kétértelműséget, vagy a helyzet ismerete szükséges a kitétel megértéséhez.

beszéltük. De mit szóljunk magában a «jelenben» való előzményességről? A «jelen» metaphysikailag csak egy folyvást változó időpont, melynek tartama (huzamossága) nincs. Jelen időben való előzményességről tehát nem lehet szó. Tehát e szerint az okoskodás szerint ebben a mondatban: *Nescio, tu ex me hoc audiveris*, vagy: *iam nunc times, quasi numquam adfueris*, melyben az ige «jelen idejű», az *audiveris* és *adfueris* alakok nem viszonyított (előzményes), hanem önálló (punctuális mult) használatúak.

A hagyományos nyelvtan felelete (és LATTMANNÉ is) erre a nehézségre ez: mégis képzelhető és lehetséges jelen időben való előzményesség is. Mert *nescio* és *timeo* «jelen idejű» alakoknak egyúttal tartósságuk (huzamosságuk) is van. «A jelen időpont ugyanis kitágítható. Szabadságomban áll jelennek tekinteni egy, a valóságban huzamos történést is, ámbár a jelen maga volta-képpen csak egy időpont, helyesebben, időhatár.»

A hagyományos nyelvtan ebben az esetben is, mint más-
kor annyiszor, a hibás tétel fenntarthatása végett hibás magya-
rázatra kényszerült. A ki tanulmányomat figyelmére méltatta,
tudja, mit tartson a *nyelvbeli* «jelen idő» terminusról. A nyelv-
tanban ú. n. *præsens* (jelen, gegenwärtige Zeit) nem a meta-
physikai jelen időpontot jelzi. Ne fogjuk rá a *nescio* és *timeo*
alakokra, hogy «jelen» idejűek s akkor nem lesz szükségünk
semmiféle képtelen okoskodásra a subj. perfecti magyarázatára.
Úgy áll a dolog, hogy a jelen időpontot huzamosság (tartam)
nélkül semmiféle nyelv kifejezni nem tudja, vagyis jobban
mondva, az ú. n. jelen alakok nem jelen alakok, hanem a
multat és a jelenen át a jövőt is jelző, de időt egyáltalában
nem jelölő alakok. Tény az, hogy a latin a perfecta actiót a
subjunctivus alakokban az achronistikus alakokra vonatkozó
előzményesség kifejezésére is éppen úgy használta, mint a jövő-
ben, vagy multban való előzményesség kifejezésére. Ez az előz-
ményesség, ha idői értelmét fűrkésszük, természetesen csak a
multba eshetik, sőt azzal egyértelmű. Elméletileg azonban a
latin nyelvben mégsem multság, hanem előzményesség, mert
subjunctivusban mindig csupáncsak a perfecta actióval fejezhető
ki, mely ilyenkor sem a szereplő személy szempontjából, hanem
az előadó személy szempontjából magyarázandó. Olyan sub-
junctivus alakokat, melyek a beszélő személy szempontjából való
multságot fejeznék ki, a latin oratio obliqua egyáltalában ki sem
fejlesztett, azaz: a subjunctivusos oratio obliqua és a teljesen
átképzeléses idézés nem fér össze egymással, éppen úgy, mint
a görögben sincs teljes átképzelés ott, a hol az oratio obliqua
optativus obliquussal van szerkesztve.

A *-k* többesjel a lapp nyelvben.

(Tekintettel a többi fgr. nyelvre.)

A fgr. *-t* ($\sim -\delta$) és *-i* pluralis-képzőn kívül, melyek úgyszólván valamennyi rokonnyelvben előfordulnak, a lappban és a magyarban van még egy *-k* jel is, a mely gyér nyomokban, legnagyobbbrészt a személyragokban, más fgr. nyelvekben is mutatkozik.

Rendkívül föltűnő jelenség, hogy ez a pluralisjel éppen a finnugorság két legtávolabb álló tagjában maradt fenn a birtokragtalan névszókön és személyragokon, míg a többi nyelvben (a zürjén-votják kivételével) ez esetekben általában a *-t* jel használatos. Még különösebbnek tetszik, hogy ez a *-k* képző éppen a lapp nyelvben van meg, a mely nemcsak hogy a legközelebbi rokonságban áll a finn nyelvvel, hanem a mint WIKLUND oly meggyőzően kimutatta,*) eredetileg nem is volt külön fgr. nyelv, hanem pusztán a finn nyelvnek egy idegen törzs által átvett ősrégi foka.

Fölmerült csakugyan már régebben (HUNFALVY, NyK. XI. 76, BUDENZ UA. 310.) az a nézet, hogy a lapp *-k* nem is más, mint a finn és a legtöbb fgr. nyelvben előforduló *-t* pluralis-képző változata, hiszen a lapp nyelvben egy másik esetben is megvan ez a hangmegfelelés, t. i. az egyesszámi 2. személyű igeragban.

BUDENZ szerint pedig már «azért is azonegynek kell tartanunk a több. nom. *čalmek* és f. *silmät* [„szemek”] alakokat, mert a lp. nyelv a casusokbeli *i*-féle többes-képzésre nézve is meg-egyezik a finnel».

Ezzel szemben MUNKÁCSI «Az altaji nyelvek számképzése» című értekezésében (Budenz-Album 273.) azt mondja, hogyha tekintetbe vesszük, hogy a *-k* többesképző, bár csak nyomokban

*) Entwurf einer urlappischen Lautlehre I. (SUS. Toim. X. 10—12.)

is, de mégis valamennyi fgr. nyelvben kimutatható, akkor bajos lesz föltételeznünk, hogy mindegyik nyelvben egymástól függetlenül történt meg a $-t > -k$ hangváltozás, legföllebb azt fogadjhatjuk el, hogy az említett változás már a fgr. alapnyelvben megvolt, s az egyes nyelvekben azután a többesjel a különböző esetekben vagy az egyik, vagy a másik alakban maradt meg.

Dolgozatom befejezésében érinteni fogom majd azokat az eseteket is, melyekben MUNKÁCSI szerint is megőrizték a többi fgr. nyelvek a $-k$ jel nyomát, azt azonban már most is kimondhatom, hogy a lapp nyelvben csakugyan egyszerű hangváltozás eredménye a $-k$, s így a $-k^*$ többesjel pusztá változata a $-t$ képzőnek.

Egyes norvéglapp nyelvjárásokban ugyanis még ma is használatos a $-t$ képző a belőle fejlődött $-k$ -val váltakozva.

Vegyük az eseteket sorra.

1. Névszók ragtalan alakjában; Pl. Koutokœino *vanhemat* «szülők» QVIGSTAD (u. SANDBERG), Lappische Sprachproben, SUS. Aik. III. 20. (vö. *vanhemak* WIKLUND, Kleine lappische chrestomathie 121 finn; *vanhemmat*) | *böccut* «rénszarvasok» (*boac*, *boccu*) 21. | *dat* «ezek» és *dak* id. (*dat*, *dam*) 21. | *gædkët* 21. (és *gædgek* WIKLUND 13.) «kövek» (*gædge*) | *lossadat* 21. (és *lossadak* WIKLUND 13.) «nehezek» (*lossad*, *lossada*) | *manat* és *manak* «gyermek» 21. (*manna*, *mana*) || Kåtfjord (Lyngen) *badje-olbm at* 26. (és *bagje-olbm ak* WIKLUND 18. *bagje-olmai*, *-olbma* «lappe, der im hochgebirge nomadisiert») | *Ruoššat* 25. 26. (és *Ruoššak* WIKLUND 17. 18.) «orosok» (*Ruošša*) || Soerfjord (Lyngen) *dat* «ezek» 29. | *däot* «azok» 30. (*dot* «jener» WIKLUND 70.) | *nieitat* «leányok» (*nieidda*, *nieida*) 29. || Karesuanto *čudēp* «csüdök» 32. (*Čudde*, *Čude* «nomen proprium für ein in den

*) $-k$ fejlődött a $-t$ -ből a norvéglappban, azonkívül a kólai lapp kérdő és mutató névmásokban; pl. Kildin *kökk* GENETZ, Orosz-lapp nyelv., Máté 7, 15. *kokk* 11, 8. 12, 3. Akkala *kok* 23, 27. «kik» (*kü*, *ku*) | Kildin *kiekk* «kik» 12, 48. (*kä*, *kie*) | Kildin *mökk* «mik» 13, 19. Notozero GENETZ 78. || Kildin *täkk* Máté 13, 56. Akkala *tak* 25, 46. Ter (Lumbovszk) *täk*, *täkke* GENETZ 68. «ezek, azok» (*tätt*, *ta,tte*) | Kildin *tökk* Máté 12, 3. 12, 32 «ezek, azok» (*tott*, *to,tte*) | Kildin (Lovozer) *tukko* GENETZ 76. Ter (Lumbovszk) *tukke* 68. Notozero *tuk*, *tok* 78. «amazok» (*tu,tte*). — Az enarei és a svédlapp nyelvjárásokban a többes jel $-h$ -vá gyengült alakban maradt fenn, de több svédlapp nyelvjárásban ez is eltűnt, valamint különben a kólai lappban is.

märchen vorkommendes räubervolk» WIKLUND 118.) | *dat* «ezek» 33. | *doktarat* «orvosok» 33. | *næwrët* «ördögök» 33. (*nævrre*, *nævre* «rossz» WIKLUND 102.) | *ol'mut* «emberek» 33. (és *ol'muk* [Lenwik] 35.) | *vašalažat* «ellenségek» 32. (*vašalaš*, *-laža*). — Koutokeino *buöret dinkat* «jó dolgok» (*buörre*, *buöre* «jó»; *dinga* «dolog») FRIIS, Lappisk Grammatik 23. — Käresuanto *calmieht* «szemek» (*calëmi*) HALÁSZ (Ume és) Tornio-lappmarki nyelv. 170. | *čoukadaht* «világosak» 170. (*Pite čowkat*, *čowkat*) | *jurdagat* (és *jurdagak*) «gondolatok» (*juritö*, *jurdogä*) 185. | *k'ehmani'ht* és *k'ehmannit* «kereskedők» (*k'ehmannë*, *k'ehmannë*) 173. | *muhtiamat* 183. *muhtëmat* (HALÁSZ, Karesuandó lapp szójegyz. Svéd-lapp nyelv VI. 189.) «némelyek» (*muhtën*) | *olbmä't* (és *olbmä'k*) 182. *olbmüt* (és *olbmük*) 184. *olömut* 181. (és *ulbmühk* 183.) «emberek» | *piktasaht* «ruhák» (*piuhtas*, *piktasa*) 176. | *poaläwäraht* «kereskedők» (*poalvir*, *poaläwara*) 173. | *spinnieht* «disznók» (*spñë*, *spinnë*) 183. | *väuhatat* (és *väuhatak*) «örök» (*vakta*, *väuhä*) 179. | *vänemaht* (és *vänemahk*, *fänemahk*) «szülék» Svéd-lapp nyelv VI. 201.*)

2. A többes számi 3. személyű igeragban. Pl. Koutokeino *čierastallet* QVIGSTAD 21. (és *čierastallek* WIKLUND 13; *čierastallat*, *-stalam* «einen hügel hinunter auf schneeschuhen fahren, und zwar wiederholte male») | *čüppet* «vágna» (*čuoppat*, *čuopam*) 20. | *dadjet* 21. (és *dagjek* WIKLUND 14.) «mondják» (*dagjat*, *dajam*) | *gëččët* 21. (és *gëččëk* WIKLUND 14.) «néznek» (*gëččät*, *gëččäm*) | *jüi'get* «énekelnek» 20. (*juoigat*, *juoigam* «in lappischer weise singen» WIKLUND 89.) | *læt* 21. (és *læk* FRIIS, Lappisk Grammatik 89.) «vannak» (*læt*, *læm*) | *öidnet* 21. (és *öidnek* WIKLUND 14.) «látják» (*oaidnet*, *oainam*) | *rättet* «csöngetnek» (*rättet*, *ratam*) 20. || Kåfjord (Lyngen) *ar'valët* 26. (és *arvvalet* WIKLUND 18.) «gondolták» (*arvvalet*) | *vüdjet* 26. (és *vuögjek*) «mentek (kocsin, szánon)» (*vuögjet*, *vuöjam*) || Soerfjord (Lyngen) *dadjet* «mondják» 30. | *dan'sët* «tánczoltak» 30. (*dansit*) | *luöktët* «sie nutzten [ihre schuhe] aus» 29. | *man'net* «mennek» (*mannam*, *manam*) 29. | *naggijet* «sie behaupteten» 30. | *važžët* «mentek» (*važžët*, *važžäm*) 29. || Käresuanto *borjöstët* «vitorláznak» 33. | *büöttët* «jöttek» 32, 33. (*boattet*, *boadam*) | *dai'dët* «nekik kell» 33. (*daiddet*, *daidam*) | *godđët*

*) GENETZ kólai-lapp szótárában is van néhány példa, de ezekben az -i, -j pluralisjel is látható. Kérdés, hogy nominativusi alakok-e. Pl. Kildin *jü,ik* «láb»: *jüilgit* 47. | Akkala *no,ddit* (< Kildin *nu,ött* «bürde») 99. | *kam* (koam) «winterschuh»: *kamgijt* 37. | *sajm* «netz»: *sajmijt* 84. | *saldaht*(?) «soldat»: *saldxajt* 89.

«megölnek» 33. (*goddet, goddam*) | *hui'ket* «kiáltottak» 32. (*huikkot, huikom*) | *sittet* «akartak» 32. (*sittat, sidam*) | *vikket* «szaladtak» 32. — *rīpme't* «elkezdenek» (*riepmaht, rieman*) HALÁSZ 183. | *lēt* «vannak» 170.

A kólai lappban szintén megvan a -t rag a többes szám harmadik személyében. Pl. Akkala *celket* «felelnek» GENETZ, Máté 25, 37. | *cäckododet* «elaluszna [a lámpások]» Máté 25, 8. | *yorrošet* «megszélesítik» Máté 23, 5. | *koccejot* «támadnak» Máté 24, 11. | *kuor'det* «összekötöznek» Máté 23, 4. | *majkojet* «elvesznek» Máté 26, 52. | *pākoit* «megparancsolnak» Máté 23, 3. | *liet* «vannak» Máté 23, 27. | *pijjet* «helyeznek» Máté 23, 4. | *poa,det* «eljönnek» Máté 25, 11. | *puo,det* id. 24, 5. | *rā,tkedodet* «elszéledeznek» Máté 26, 31. | *sarnet* Máté 24, 5. 25, 11. *sarnot* (!) 27, 13. *sarno,t* 23, 3. «mondanak» | *savv'set* «szeretik» Máté 23, 6. | *surēdet* «meghosszabbítják» Máté 23, 5. | *tujjet* «teszik» Máté 23, 5. | *valdet* «fognak» Máté 26, 52. | *vi,lijet* «rátámadnak» Máté 24, 7. | *vu,lget* «elmennek» Máté 25, 46.

Kétségtelenül ugyanez a rag van a határozatlan többesi alanyra mutató igealakokban is (vö. HALÁSZ, Orosz-lapp nyelvtani vázlat. NyK. XVIII. 31.). Pl. Kildin *kuo,ss ā,ilkētt vuj'xed tieni,t o,xted la,nnest* «midőn titeket ki fognak [tkp. kezdenek] úzni egy országból» Máté 10, 23. | *so,ne a,ıntētt* «annak adnak» Máté 13, 12. | *kuo,ss tieni,t a,ntes,š,uo,dett* «mikor titeket átadnak» Máté 10, 19. | *kuo,ss siene,t ā,i'n'sett vūntem* «mikor elveszik tőlük a vőlegényt» Máté 9, 15. | *iele,t go,tt jimmet ieñka' a,lmest* «élnék mint isten angyalai az égben» Máté 22, 30. | *ko,ntett sōn'* «megölik őt» Máté 17, 23. | *tānn milt go,tt kōpčē,tt űuo,zēs sujni,t i tōli,gn puo,ltett* «miképpen azért a konkolyt egybegyűjtik és tűzben megégetik» Máté 13, 40. | *nā,lmest vūlke,j lie,xt kūtkest* «a melyek az ember szájából származnak, a szívből jönnek ki» Máté 15, 18. | *pollop olm,i,gn, tonn guo,jk što pūkk lō,γo,tt Ovvan prōrokken* «félünk a községtől, mert Jánost mindnyájan prófétának tartják» Máté 21, 26. | *vu,s'xekked mi,gnē tie,ng, kōjn čo,ñk mā,vsett* «utasatok nekem pénzt, a mivel adót fizetnek» Máté 22, 19. | *sārne,tt* «mondják» Máté 11, 19. | *vors vinn vā,lett o,tt viercij size* «az új bort új tömlőkbe töltik» Máté 9, 17. | *sonst vā,lttett* «elveszik tőle» Máté 13, 12. — Szenvedő jelentéssel: *mun' sluššej leašš kuo,dest luo,štañč-kobest, i korsinē mū,hēdatt* «szolgám otthonn gutaütöten fekszik, és igen gyötörtetik» Máté 8, 6. | *mūrr tīdett šantaj milt* «a gyümölcsről ismertetik meg a fa» Máté 22, 23. || Akkala *čo,ñkdo,det put su puk olmu* «gyűjtetnek ő eleibe minden népek» Máté 25, 32. | *kōboñč nom,dat Xriston* «a ki mondatik Krisztusnak» Máté 27, 17. | *kōbest li, o,ntlat i lassan; a kōbest elleak, su st valtlat i tot, mi li*

«a kinek van, annak adatik és megszorítottatik, a kinek pedig nincs, a miye vagyon is elvétetik tőle» Máté 25, 29, 26, 45.

3. A birtokos többesszámi 3. személyű ragban: Kåfjord (Lyngen) *ječaset* 26. (és *ječasek* WIKLUND 18.) «magukat».*)

4. A plur. 2. sz. igeragban majdnem minden nyelvjárás megőrizte a -t jelet. Pl. S. Lule *kullapehtit* «hallotok» (*kullat*) | *par^ekapehtit* «dolgoztok» (*par^ekat*) WIKLUND, Lårobok i lapska språket 58. | *påhtēpehtit* «jöttek» (*påhtēt*) 60. || Pite *åhhcēpēhtēt* «szerettek» (*åhhcēt*) | *kahhčapehtēt* «siettek» (*kahhčeat*) HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv VI: XXXIV. | *ođđāpehtēt* «lefeküdtök» (*ođđāt*) XXXVI. || N. *boattebættet* «jöttek» (*boattet*, *boadam*) | *lokkabættet* «olvastok» (*lokkat*, *logam*) | *oajdnæbættet* «láttok» (*oaidnet*, *oainam*) FRIIS 90.***) || E. *luhovetted* «olvastok» (*luuhud'*) | *oaidnevetted'* «láttok» (*oaidned'*) LÖNNROT, Über den Enarelappischen Dialekt 171. | *kcccavetted* «fölebredtek» (*koccađ*, *kocam*) ANDELIN, Enare-Lappska Språkprof, Acta Soc. Scient. Fenn. VI. 396. || K. Kildin *čuončbætted* «álltok» GENETZ, Máté 20, 6. | *kullbætted* «halltok» Máté 10, 27. | *monboætted* «bementek» Máté 10, 11. | *tütbeætted* «megtudjátok» Máté 7, 16. | *ujnbeætted* «láttok» Máté 11, 4. | Notozero *sirvettet* «játsztok» GENETZ 77.

5. A plur. 2. sz. birtokragban. Csak egy példát találtam a kólai lappban: Kildin *kojt lē tñ' ujnmetted milt* «kuinka on teidän nähden l. mielestänne?» «wie meinet ihr?» (*ujnem* n. act. < *ujne* «sehen») GENETZ, Wörterbuch der kolalappischen dialekte 147.

Ez adatok ismerete után a legcsekélyebb kétség sem férhet hozzá, hogy a lpN. és lpK. -k jel eredetibb -t-ből való.

A következőkben pedig egész sereg esetet hozok föl még, a melyekben ugyanaz a hangváltozás ment végbe, mint a többes szám képzőjében.

*) Lekopott végső mássalhangzóval: Kåfjord (Lyngen) *hækkase* 26. (*hæggasek* WIKLUND 18.) «életüket» (*hægga*).

**) Elveszett végső mássalhangzóval: N. Kåfjord (Lyngen) *oaššobættē* QVIGSTAD 26. (és *oaššobetet* WIKLUND 18.) «kell nektek» (*oaššot*, *oašjom*) || K. Akkala *monvette* «mentek» Máté 23, 15. | *niltvette* «elnyelitek» Máté 23, 24. | *porvette* «esztek» Máté 23, 14. | *sarnavette* «mondjátok» Máté 23, 16. | *tujevette* «tesztek» Máté 23, 15. || S. Stensele *vuinētē* v. *vuinējtē* «láttok» (*vuinet*) HALÁSZ, Déli lapp alakt. NyK. XXXI. 278. Frostviken *pīejete* «helyeztek» (*piejet*) 285. | Skalstugan *sittete* «(vmivé) lesztek» (*sittih*) | Herjedal *talēvere* «jöttek» (*talowih*).

Van ugyan a norvég-lapp nyelvjárásokban megfordított hangfejlődés is,* de sokkal nagyobb számmal vannak azok az esetek, melyekben a $-t > -k$ változás forog fönn, úgyhogy véleményem szerint az előbbi példákban a $k > t$ hangváltozásnak csakis az az oka, hogy a $-k$ -ra végződő alakok mellett ugyanazon nyelvjárásban az eredetibb $-t$ -végűek is megvannak, s ezek analógiájára alakult azután eredetibb $-k$ -végű szók végső hangja is. Elősegítette ezt továbbá az is, hogy mind a $-t$ -, mind a $-k$ -szó közepén $-h$ -val is váltakozik (l. alább).

Lássuk most már a $t > k$ hangfejlődés többi eseteit:

a) Mutató névmások: Kāresuanto *tahk*, *tāhk* és *taht*, *tāht*, *daht*, *dāht* «ez» HALÁSZ 197. (vö. Pite *tāt*, *tāht*) | *tohk*, *tōhk*, *dohk* és *toht*, *tōht*, *dōht* «az» 198. (vö. Pite *tut*, *tuhta*).

b) Főnevek: Kāresuanto *hel'vik* és *hel'vit*, gen. *hel'veha* «pokol» HALÁSZ 180. (vö. *helvet*, *helvetu* < norv. *helvete* WIKLUND 86.) || Soerfjord (Lyngen) *sođłtak* QVIGSTAD 30. és *sođłtat* 29. «katona» (soldat FRIIS, Lexicon Lapponicum 664.).

c) Melléknévek: Kāresuanto *ahkiehk* és *ahkieht* «unalmas» HALÁSZ 179. (*akked*, gen. *akkeda* WIKLUND 55.) | *viel'agahk* és *viel'akaht* (gen. *viel'agada*, *-kada*, *vel'akada* «fehér» HALÁSZ 202. (*viel'ggad*, *viel'ggada*, finn *valkea* WIKLUND 122.))

d) Sorszámnevek képzője: Kāresuanto *koalma'k* és *koalmaht* «harmadik» HALÁSZ 185. | *kihč'i'k* és *kihč'ieht* «hetedik» 185. | *kauhcahk* és *kauhcaht* «nyolczadik» 184. | *ouhca'k* és *ouhcaht* «kilenczedik» 191. | *čuodā'k* és *čuodāht* «századik» 200. — Ellenben: *n'eljat*, *nälja't* «negyedik» 190. | *vidāht* «ötödik» 201. | *kuđōht* «hatodik» 186. | *logāht* «tizedik» 187.

e) A $-t$ módhatározó rag: Kāresuanto *ilulaččahk* és *ilulaččaht* «örömmel, vígan» HALÁSZ 181. | *olkulačča'k* és *olkulačča't* «külsőleg» 191. (és Svéd-lapp ny. III. 184.) | *sivvūhk*, *sivvūhk* és *sivvūht* «tisztességesen, illendően» 196.

*) Mutatják a következő példák: Kāresuanto *akta't* és *akta'k* «valaki» (vö. Pite *aktak*) HALÁSZ, Svéd-lapp ny. VI. 179. | *jāmet*, gen. *jāmeha*, *jāmaha*, *jāmiga* «halott» (vö. Pite *jāmik*) 182. | *kaiht*, *keiht* «minden» (vö. Pite *ka'ihka*, *ka'ik*) 184. | *kauhpuht*, gen. *kauhpuğa* «város» 184. (vö. *gavpug*, *gavpuğa*, finn *kaupunki* WIKLUND 77.) | *kirdāht* és *kirja'k*, gen. *kirjāğa*, *kirjāğa* «tarka, foltos» (vö. Pite *kirjak*) 185. || *hūruđahk* és *hūruđahk*, gen. *hūruđagā* «paráznság» 181. (vö. *furrudak*, *-daga* FRIIS, Lexicon lapponicum) | *vuoinahat* és *v'oinha'k*, gen. *vuojēnaha*, *vuoinaha* «lélek, lehellet» 202. (vö. *vuoiñatak*, *-taga* FRIIS) | Kåfjord (Lyngen) *bœivadat* QVIGSTAD 26. (és *bœivadak*, *-daga* WIKLUND 18.) «sonnenschein».

f) A főnévi igenév képzője. Balsfjord *bāček* «lőni» QVIGSTAD 31. (*bačēt, bačam* WIKLUND 60.) | *borrōk* «enni» 31. (*borrat, boram* WIKLUND 63.) | *gæccāk* «nézni» 31. (*gæccāt, gæcam* WIKLUND 84. || Karasjok, Balsfjord *addak* «adni» FRIS, Lappisk Grammatik 23. (*addet* WIKLUND 54.) | *bagadek* 23. (*bagadet* FRIS, Lexicon lapponicum 43.) «castigare, instruere» | *goddek* «ölni» 23. (*goddet* WIKLUND 80.) || Karesuanto *addēhk* és *addēt* «adni» HALÁSZ 179. | *ällēk* és *ällēt* «élni» 180. | *juhkūk* és *juhkat* «inni» 182. | *kahccakh* és *kahcca't*, *kahcēght* «esni» 184. | *kāvvaht* és *kāvvaht* «történni» 185. | *kirāda'k* és *kirādaht*, *kirda't* «tűrni, szenvedni» 185. | *koqiēvū'hh* és *koqiēvūt* «ásni» 185. | *nāggi'k* és *nāggēt* «kényszeríteni, erőltetni, unszolni; erősen állítani» 189. | *p'essti'k* és *p'esstēt* «megszabadítani» 192. | *taddāk* és *taddāht* «mondani» 197. stb. stb.

-h alakban is előfordul, noha ritkán. Kvänangen *sihttah* és *sihttat* «akarni» QVIGSTAD 25. (*sittat, sidam* WIKLUND 111.) || Karesuanto *johtēh ire* és *johtēt ire* «elköltözködni» HALÁSZ 182. — Ez már egyes déli (svéd-)lapp nyelvjárásokban is gyakori. Pl. Skalstugan *kattih* «ölni» | *cālih* «írni» | *jielih* «élni» | *pūetih* «jönni» | *ūorih* «alunni» | *wūejih* «kocsin menni» | *wuinih* «látni» | *wuilkih* «menni» HALÁSZ, Déli lapp alaktan NyK. XXXI. 280. || Undersåker, Anaris hegység, Herjedal *jiehtih* «mondani» | *wāccih* «menni» | *wuinih* «látni» 283. | *mēlih* «tudni» | *pissih* «sütni» | *tī'pih* «fogni» 287.

g) Az egyesszámi 2. személyű igerag: N. *boađak* «jöszsz» | *logak* «olvasol» | *lonok* «cserezsz» (*lodnot, lonom*) | *oajnak* «látsz» FRIS 90. — A kólai lappban is; pl. Akkala *cilkik* «mondad» GENETZ, Máté 26, 25. | *jordak* «gondolsz» 26, 53. | *kuddik* «elhagytál» 27, 46. | *ontek* «adtál» 25, 22. | *pu'ttik* «jöttél» 26, 50. | *sarnak* «beszélpsz» 26, 70. || Ter (Lumbovszk) *andak* «adsz» GENETZ 71. | *jalak* «élsz» 69. | *nikkuk* «álmodtál» 68. | *poadak* «jöszsz» 71. | *sārnak* «beszélpsz» 71. | (Jokonga) *kav-nik* «találtál» 72. | *tātak* «akarsz» 72. | *vānzak* «elérkezel» 73. | *vīlkkik* «indultál» 71. || Notozero *mažnik* «megesaltál» 77. | *kirjtak* «megcizfrázod» 78. || Kildin (Lovozerzk) *cāyak* «fölhúzol» 77. | *kocjak* «fölkelsz» 77. | *kork* «megkötsz» 77. | *mank* «mégy» 75. | *puhtik* «hoztál» 76.

A kólai lappban a rag -χ alakban is előfordul; pl. Kildin *antax* «adsz» Máté 6, 2. | *kīcax* «nézed» 7, 3. | *leax* «vagy» 6, 9. | *oajax* «bírsz, -hatsz» 8, 2. | *tātax* «akarsz» 20, 21. | *tiedax* «tudsz» 8, 2. || (Lovozerzk) *kīcax* «nézel» GENETZ 76. || Notozero *valdix* «vetted» 77.

Az enarei lappban már -h-vá gyengült: *luvvuh* «olvasol», *luvhih* «olvastál» LÖNNROT 170. | *oainah* «látsz», *oaidnih* «látál» 171. | *piemuh* «etetsz», *piebmih* «etettél» 171.

A svéd-lapp nyelvjárásokban is *-h* legtöbbszörre a 2. sz. ragja, de néhol még az is eltűnt; pl. Lule *kułah* «hallsz»; *kullih* «hallottál» | *par^ekah* «dolgozol»; *par^ekih* «dolgoztál» WIKLUND, Lårobok 58. | *pātāh* «jösz»; *pāhtih* «jöttél» 60. 61. || Sten-sele *jāhkāh* «hiszel»; *jāhkih* «hittél» | *kāsā'* «húzol»; *kīsih* és *kīs* «húztál» | *wattā'* «adsz»; *wutti'* és *wutt'* «adtál» | *wuālukā'* «mégy»; *vułēkih* «mentél» HALÁSZ, NyK. XXXI. 277. 278. || Frost-viken *atnā'* «birsz»; *utnēje'* «birtál» | *jēāhtā'* «mondasz»; *jieh-tēje'* «mondtal» 279. || Skalstugan *pōatah* «jösz»; *pūetih* «jöttél» | *wuāinah* «látsz» | *luāitā'* «eresztesz» | *wuālkā'* «mégy»; *wuēlkējijjih* «mentél» 280. || Undersåker. Anaris hegység, Herjedal *atnāh*, *a'anāh* «birsz» | *wāccāh* «mégy»; *waccējih* «mentél» | *wuāinah* «látsz» 283. | *mīelh* «tudsz» | *pissh* «sütsz» | *tałowh* «jösz»; *tałowujih* «jöttél» | *tī'ph* «fogsz»; *tī'pijih* «fogtal» 287. 288. || Pite *ēhca* «szeretsz»; *ihci* «szerettél» | *kāhca* «sietsz»; *kāhci* «siettél» | *pāta* «jösz»; *pūhti* «jöttél» XXXIV. | *sāddi* «küldesz»; *sāddiji* «küldöttél» | *muihtā*, *muihtāja* «emlékszel»; *muihtāji* «emlékeztél» | *oddā'* «lefekszel»; *oddāji* «lefeküdtél» | *svārru* «felelsz»; *svārruji* «feleltél» XXXVI. XXXVII. | *lē*, *lā* «vagy»; *lih*, *li* «voltál» XXXVIII.

Egyes norvég lapp nyelvjárásokban ellenben megmaradt eredetibb *-t* alakjában is;*) pl. Kvänangen *laet* «vagy» QVIGSTAD 25. || Storfjord (Lyngen) *dagat* 29. (és *dagak* 28.) «teszel» | *lokkot* «lehántod (a fát)» 29. || Soerfjord *dittet* «tudsz» 30. || Kåresuanto *buōrēdat* «gyógyítsz». 33. | *galgat* «neked kell» 34. | *ozot* «kapsz» 33. || Koutokeino *čierat* «sirsz» | *galgat* «neked kell» FRIS, Lappisk Grammatik 23.

A mint láttuk, az enarei és a svéd lapp nyelvjárásokban a *-t*-ből *-h* fejlődött. Ez a hangváltozás a norvég lappban is megvan, szó végén azonban ritkábban. Pl. Kvänangen *dah* «ez» QVIGSTAD 24. és *dat* 25. | *maih* «miket» 25. (*maid* WIKLUND 95.) — Kåresuanto *ah* és *ahte*, *aht* «hogy» HALÁSZ, Svéd lapp ny. VI. 179. | *koih* és *koiht* «bizony, biz, persze, pedig, hát, mégis» 186. | *muh* és *muhta*, *muhte*, *muhti* «de» 189. | *sah* és *saht* «többé, már (nyomósító particula tagadó mondatokban)» 195. | *tah*, *tāh*, *ta*, *tā*, *da* *dā* és *taht*, *tāht*, *daht*, *dāht* «ez» 197. | *toh*, *to*, *tuo* és *toht*, *tōht*, *doht*, *dōht* «az» 198.

A szó belsejében azonban már egészen közönséges ez a hangfejlődés (a kólai lappban is, a hol a *-t-* *-χ-* és *-k-*val változik), pl.

*) Tehát nem *præsens*-képző ezekben az esetekben a *-k*, *-χ*, *-h*, a mint SETÄLÄ vélte (TuM. 59.).

a) Névszók ragos alakjaiban. Koutokeino *boáššo-bærpmēha vuđ'đe*, *uške-bærpmēha vuđ'đe* «unter dem boáššo-stocke, u. dem türstocke» QVIGSTAD 22. (*boáššo* «der hinterste teil des lappischen zelttes, jenseits des feuers [von der tür aus gerechnet], wo das küchengeschirr seinen platz hat», *boáššo-bærmed*, *-bærmeda* «im boáššo liegender holzklotz, den man neben das feuer legt um die auf dem boden liegenden felle etc. vom feuer zu schützen» WIKLUND 62.) || Kåfjord (Lyngen) *čæbehit* «nyakukat» 26. (*čævetid* WIKLUND 18. *čæve*, *čæveta* «nyak») || Storfjord (Lyngen) *erēhen* «el» 29. (Lenwik *eriden* 36.) || Soerfjord (Lyngen) *soáltahan* 29, *soaltahá* 30. «katonát» (*soaltat* «katona» 29.) || Lenwik *čæbeha* «nyakat» (*čæveta* WIKLUND 16.) || Ibestad *orohaga* «lakását»; *sun orohaga lusa* «lakásához» 39. (*orotak*, *orotaga* «aufenthaltssort» < *orrot*, *oram* «sein, bleiben, verblieben» WIKLUND 104. — Kåresuanto *halēvit* «pokol», gen.: *halēveha* HALÁSZ 180. | *pærpmēht* «fatörzsdarabok, melyeket ülésül használnak», gen.: *pærpmēha* HALÁSZ 192.

A kólai lappban: Kildin *čæppoit* «hals»: loc. *čæppest* GENETZ Wb. 72. | Ter *saldah*(?) «soldat»: plur. *saldyajt* Wb. 89. | Ter *sūvet*, *-vvet* «sonnabend»: plur. *sūv'χij* Wb. 92.

b) A kólai lapp abessivusi ragban (mely eredetileg fosztó képző volt).*) Kildin *ärvdöziŋa* «rejtvények nélkül» (*ärvdus*, *ärvos*) GENETZ, Máté 13. 34. | *cistyá* «tisztélet nélkül» 13, 57. (*cist*) | *jñ'ŋa* «hang nélkül» 20, 31. 22, 12. (*jñnn*) | *jūlkya* «láb nélkül» 18, 8. (*jūlk*) | *kid'ŋa* «kéz nélkül» 18, 8. (*kitt*) | *nizniŋŋā* «asszonyok nélkül» 14, 21. (*nizan*) | *pār-najŋā* «fiú nélkül» 14, 21. (*pār-naj*) | *tuj'ŋa* «dolog nélkül» 20, 3. (*tūjj*).

Más nyelvjárásokban megvan még *-ta* alakban: Akkala *inta orr* «hangtalanul van, hallgat» GENETZ, Wb. 44. | *lejjim pivota* «mezítelen voltam» 25, 36. (Ter *pivotaj*, Not. *pivota* GENETZ Wb. 140.) || Ter (Limbovszk) *muttam lonŋe tagazin poncta* «néhány madár tollatlan lett» GENETZ 67. || Notozero *šoddiŋ čölmijta* «világtalan (szem nélkül) lett» (*čölm*) 78. | *ienta är* «hallgat» GENETZ Wb. 44.**)

*) Tehát az abessivus nem «a névszó genitivusának összetétele a *-ŋā*, *-ŋa* elkopott viszonyzóval», mint HALÁSZ mondja (NyK. XVII. 8.). — A fgr. abessivus eredetét illetőleg l. «A magyar tagadó képző» cz. értekezésemet (NyK. XXXIX. 418—431.). E cikkem megírásakor még nem volt előttem világos a kólai lapp fosztóképzőnek és abessivusnak a többi fgr. alakokkal való összefüggése, azért — kiegészítésül — itt részletesebben tárgyalom őket.

***) Vö. még Kildin *kamgahta* «barfüssig» (Ter *kamgeatta*,

A norvég-lappban is a *-taga* helyett előfordul *haga* (Koutokœinoban); pl. *muohaga* «nélkülem» FRIS 24.

c) Az abessivussal összefüggő fosztó képzőben. Kildin *čā,lm̄xem* GENETZ, Máté 12, 22. *čā,lm̄'xemmes* 9, 27. 11, 6. *čā,lm̄xemes* 13, 14. «vak» (*čā,lm̄e*) | *čā,ž'xemmēs* «száraz» 12, 43. (*čā,cc*) | *cistxem* «ehros, gemein» (*cist* «ehre») Wb. 75. | *kuntxemes* «schlecht, untauglich» (*kunt-olmuñč* «ein guter, tüchtiger Mensch») Wb. 24. | *ma,lkxemmes* «ohne falsch» (*ma,lhk* «krumm») 10, 16. | *mielxemes* 5, 13. *mīl'xemmes* 7, 26. «bolond» (*mīll* «sinn, verstand») | *pā,nexemes* «zahnlos» (*pā,nn* «zahn» Wb. 132. | *pīw'xemes* «nackt» Wb. 141. | *sām'xemes* «kraftlos, schwach» (*sāmm* «kraft») Wb. 93. | *vierrxemmes* «ártatlan» 12, 7. *sin viere-xemvūd' quojk* «hitetlenségükért» 13, 58. (*vierr*) | *vūnχemes* «unglücklich» Wb. 155.

Eredetibb hangalakkal: Kildin *kilttiem* «néma» (*kill* «sprache») Wb. 31. | *pa,netemes* «zahnlos» (*pa,nn*) Wb. 132. | *peljixitem* «ohne ohren, taub» (*pelj* «ohr») Wb. 139. | *ua,žtem* «unglücklich» (*ua,ss* «teil») Wb. 152. || Notozero *čō,lm̄item* «vak» GENETZ Wb. 71. *čō,lm̄itemes-vuodest* «vakságban» GENETZ 77. (*čō,lm̄*) || Ter *čā,lm̄e(d)em* id. GENETZ Wb. 71. | *navttiem* «ohne schaft» (*navt* «schaft, stiel, heft») Wb. 102. | *namttiem* «namenlos» (*namm*) Wb. 103. | *pā,ne(d)em* «zahnlos» (*pā,nnē*) Wb. 132. | *pieljedem* «ohne ohren, taub» (*pielje*) Wb. 139. | *pittiemes*, *pīvtemes* «nackt» Wb. 141. | *sāmediem*, *sāmeem* «kraftlos, schwach» (*sāmma* «kraft») Wb. 93. | *vičjvedem* «kopflös» (*vičjve*) Wb. 147. | *vičdadiem* «ohne sohlen» (*vičotta*) 148. | *vāltadiem*, *-teem* «machtlos, abhängig» (*vāltā* «macht, gewalt») Wb. 165. | *vīpttiem* «haarlos» (*vīpt*) Wb. 167. || (Jokonga) *ičjvedem* «fejetlen» 75. || Akkala *ku,ndetemes* «hordozhatatlan» Máté 23, 4. (*ku,nte-* Wb. 24.) *miltomes* «bolond» 23, 17. (*mīll*) | *pēotemes* «nackt» Wb. 141. *vēr(e)tem's* «unschuldig» (*ēr* «unrecht, schuldig») Wb. 157. *vič'temes* «erőtlen» 26, 41. (Not. *vik* «kraft») Wb. 141. — Vö. még Ter *ñukčmā,htem* Wb. 94. (Lumbovszk) *ñikčmā,htem* «nyelvetlen» GENETZ 71. Kildin *nūχčmā,htem* «néma» Máté 9, 32. 33.

Igéből képzett alakokban a kildini nyelvjárás is megtartotta a régibb alakot; pl. *čāckna,htem* «unauslöschlich» (*čācke-* «erlöschen») Wb. 66. | *ku,stna,htem* «láthatatlan» 7, 22. (vö. Ter *kī,ste-* GENETZ Wb. 23.) | *ku'l'na,htem* «siket» 11, 5. (*kulle-* «hören, fühlen») | *kīršna,htem* «ungeduldig» (*kīrše-* «tűr») Wb. 29. | *mā,tna,htem* «lehetetlen» 17, 20. (*mā,hte-* «können, verstehen») |

Not. *kammīhta* id.; K. *kām. koam*, pl. *kāmgičt*, Ter *kām*, gen. *-mmige* «winterschuh» Wb. 37.) — *sāmajdis* «megizetlenül» Máté 5, 13. (*sāmm* «erő» Wb. 92.)

pa;stna;htem «stumpf» (*pa;ste-* «gut schneiden, scharf sein») Wb. 131. | *pā;stna;htem* «ungebleicht» (*pā;šte-* «scheinen») 9, 16. | *ristna;htem* «ungetauft, heidnisch» (*ristte-* «bekreuzen, taufen») Wb. 107. | *uo;jna;htem* «kraftlos, krank» (*uo;jje-* «vermögen, können») Wb. 145. | *ujna;htem* «nicht gesehen, wunderbar» (*ujne-*) Wb. 147.

A norvég-lapp nyelvjárásokban is előfordul *h*-val; Koutokœino *mađohæmêt* QVIGSTAD 20. *māđohæmêt* 21. «lehetetlenül, rendkívül» || Kåresuanto *mahohæmêt* id. 34. (*mađotæmet* WIKLUND 95.) | *mahohês* «lehetetlen» 34. || Ibestad *bæljeheês* «siket» 38. (és *bæljeđes* 39.) — Koutokeino *lobehæbme, hes* FRIIS Gramm. 24. (< *loppe, love* «venia; promissum» FRIIS, Lex. lapp. 397.) — Kåresuanto *mađohis* «lehetetlen» HALÁSZ 188. | *suruhis* «szomorú» (*surrû, surû* «bánat, szomorúság») 197. || *čalmuhuvvûht* «megvakul.» HALÁSZ 199. (vö. Pite: *čal*mêhtuuvwat* id.)

d) A következő, igéből képezett abessivusok kétségtől szintén összefüggenek a tagadó képzővel: Kildin *tott oajj a žes iennês kû;tted lörçanna* «ha az ő atyját vagy anyját sohasem tisztelte is» GENETZ, Máté 15, 6. | *tien' a;ž' pākçanna* «a ti atyátok akarata nélkül» 10, 29. | *mun sinijt porçanna im tāt lû;šted* «nem akarom őket éhen elbocsátani» 15, 32. | *uo;stçanna va;ltijjt, uo;stçanna i'anted* «ingyen vettétek, ingyen is adjátok» 10, 23. (*uo;ste-* «kaufen») || Akkala *lečci ij vaj tat nâp monnod raj mü, mü jurkeanna, an leič tû valt* «ha el nem múlhatik én tőlem e pohár, hogy meg ne innám azt, legyen meg a te akaratom» 26, 42. | *póreap lečci ton olmože šondekeanna* «jobb lett volna annak az embernek, ha nem született volna» 26, 24. | *maht tij určsteppe ätta sūdøkeanna* «mi módon távoztathatjátok el a gyehennának büntetését» 23, 33. || Ter (Jokonga) *mun lam poattamajn porkkeanna ja juhkeanna* «én jöttem étlen itlan» GENETZ 73. || Notozero *porkeanna* «étlen» Wb. 134.*)

*) Vö. ezeket a mutató névmás abl. alakjaiból származó szerkezeteket: *i tedexanna vuorest kovnbetted niinlos õssol' kormanč* «és mindjárt találtok egy megkötött szamarat» 21, 2. | *i smokva-mürr testçanna koškij* «és azonnal megszáradt a fügefá» 21, 19. (még 17, 18, 20, 34.) — Más példa is van arra, hogy névmások fosztó képzőt vesznek föl: Ter *ko;ntem* «wie beschaffen; solcher wie» (< *kü* «ki») Wb. 11. | Ter *ma;ntem*, Akkala *mo;ntem*, Kildin *ma;nte* «wie beschaffen, so beschaffen wie» (< *mī* «mi») Wb. 169. | Ter *na;ntem* «solcher» Wb. 100. | Ter *nu;ntem* «solcher (wie jener)» (vö. *nu;mpe* «der zweite, andere») Wb. 99:

Ezek nyilván az *essivus* ragjával ellátott módhatározók. Ragtalan alakjukban *-ñc* képzőt vesznek föl; pl. Kildin *nqjhtled-xannañc* «unverheiratet» (*nqjhtlotte*- «sich verheiraten») Wb. 98. | *porxannañc* «wer nichts gegessen hat, hungrig» (*porre*- «essen, speisen, fressen») Wb. 134. | *poxxaneñc kidiq guõjm porred* «mosdatlan kézzel enni» 15, 20. *poxxanañc* Wb. 130. (*posse*- «mos») || *tott-xannañc* «derselbe, jener» Wb. 52.

Ez a szerkezet megvan az *enarei* lappban is; pl. *väive oaiñehädna* «vaivan näkemätöin» LÖNNROT 193. | *kirje maatähädna* «kirjan oppimatoin» 193. | *ij poade lodde liihohädna, ijge kuõle juõlge kaastehädna* «ei tule lintu liiksumatta, kala jalan kastumatta» 200. | *ij vœœlgist mavsehädna, ijge cääsist kaastehädna* «ei velasta maksamatta, eikä vedestä kastumatta» 200. | *njuorasah tuõjetœme kiedah, äärgeh airu c'akkehädna* «hellät työttömän kädet, arat airon lyöttämättä» 201. || *aatas'hädne, atas'hädne* «ahdistamatta» ANDELIN, Enare-Lappska Språkprof. 460. | *puñjaluhädna* «järkähtämättömästi» 481. | *suapashädna* id. 486. | *tubdhädna* «tuntematta» 489. | *vuostasasthädna* «vastustelematta» 493.

e) Igéknél, főleg műveltető, mozzanatos és denominális képzésekben; pl. Lenwik *anõha* «kér» QVIGSTAD 36. (*anota* WIKLUND 16. *anotet* «inständig bitten») || Kåresuanto *mahõcemët* «lehetetlenül, rendkívül» 34. *mahõhës* «lehetetlen» 34. (Koutokeino: *madõcemët* 20; *madõtœmet* WIKLUND 95.) || Koutokeino *asahi* «helyezte» 22. (*asati* WIKLUND 15; *asatet* «anordnen») || *gavõhët* 19. (*gavotet* «auf den rücken legen; wenden, so dass die öffnung nach oben gekehrt wird»; vö. *gavo vanas* «auf dem kiele stehender kahn» WIKLUND 76. | *guõõõcemest* «legeltetésből» 18. (*guõõõtœmest* WIKLUND 11; *guõõõtet* «auf die weide führen») | *oáivës gottëhet* «fejében kerestetni»; *oáivë gottëhetin* «mialatt fejében kerestetett» 22. (*goddetet* WIKLUND 80.) || *njagahi* «beledugta» 22. (*njagati* WIKLUND 15.) *njagaham* part. præt. (*njagatam* WIKLUND 12; *njagatet*) | *snjirehi* «knitterte» (*snjireti* WIKLUND 12; *snjiretet*) || Kistrand *navrohâ* «kinevet» 24. (*navrota* WIKLUND 6; *navrotet* < *navrrot*, *navrom* «nevet») || Kåfjord (Lyngen) *œuõjahi* «csengetett» 27. (*œuõjati* WIKLUND 22; *œuõjatet*) | *happan* 26. (< *happehan* [mint *vuosi* < *vuosõhi*, *oapët* < *oapahët*, *jugi* < *jugati* 99.] *happetam* WIKLUND 18. *happetet* «ráér») || Storfjord (Lyngen) *hoáppohan* 29. (*hoapotët* «siettet» < *hoappo*, *hoapo* «sietség») | *sarnõhan* 29. (*sarnotet* «rábeszél» < *sardnot*, *sarnom* «beszél») || Kåresuanto *gilkahan* 32. (< *gilgadet* «colorem amittere, exolescere» FRIS, Lex. Lapp. 225.) | *jorkëhi* «visszatért»; *jorkëhepet* «visszatérték» 33. (*jorgetet* «plötzlich umkehren»; vö. *jorgalet* «umkehren» WIKLUND 89.) | *vuõjehen* 32. || Ibestad *vuõjehët* «elfüzni» 38. (és *vuõjedet* 39.); *vuõjehemë ditti* «elfüzésére» 39. || Koutokeino

buollahet «gyújt» FRIIS 24. (*buollatet* WIKLUND 64. < *buollat* «égni kezd») | *vækjehet* FRIIS, Gramm. 24. (*vækjetet*, *væketet* «adjuvare, opem ferre» < *vække*, *væke*, *vækje*, *vækkje* «auxilium, opes, adminiculum» FRIIS, Lex. lapp. 847.) — Koutokeino *epet ittuhäla* «ne jöjjenek elö»; *ittuhallam* «elvarázsolts» 20. (< *ittet*, *idam* «zum vorschein kommen» WIKLUND 88.) | *nirvo-närvohalla* «vi-gyorog» (*nirvo-narvotalla* WIKLUND 14; *nirvo-narvotallat*, *-talam*) || *Balsfjord borohalla* «etet» 31. (< *borrat*, *boram* «eszik» WIKLUND 63. || *Käresuanto golohalai* «megsemmisít» 34. (< *gollat*, *golam* «vergehen» WIKLUND 80.) || *Ibestad likkahallagodi* «elkezdtet mo-zogni» 37. (< *likkadet* «mozog»; *likkatet* «mozgat» WIKLUND 92.) || *Käresuanto lihkhalahat*, *lihkhalā't* «mozgatni, rángatni, megsejnetni» HALÁSZ 187. || *Koutokeino fatehallat* FRIIS, Gramm. 24. (*fattitallat* < *fattit*, *fättit* «prensare, comprehendere» FRIIS, Lex. Lapp. 174.) | *goddahallat* «megöletik» FRIIS, Gramm. 24. (*goddatallat*, *-talam* WIKLUND 80.) — *Kistrand velohäddät* «nyu-godni» 23. (vö. *vælotallat*, *-talam* «in aller ruhe liegen» WIK-LUND 5. < *vællat* «liegen» WIKLUND 125.) — *Lenwik viggahësgodi* 36. (*viggadisgodi* WIKLUND 16; *viggadisgoattet*, *-goadam* «anfan-gen zu streben, sich bereit zu machen» < *viggat*, *viggam* «stre-ben, wollen»).

A kólai lapp kildini nyelvjárásában szintén nagyon gya-kori, különösen denominalis és műveltető igéknél, pl. *a*) *alkye*- «beginnen, anfangen» (de a tagadó alakban: *ij alkeht*; *Akkala algte*-, *Ter alkte*-, *Notozero alyte*- < *alk*, *alk* «anfang») GENETZ Wb. 7. | *kū,šye*- «bewirten» (*kū,ss* «gast») Wb. 21. | *keasye*- «vor-spannen» (*Lumbovszk keassatte*-, *Not. keaste*- id. < *keassas*, gen. *-azi* «das lederne halskummet am renntiergeschirr») Wb. 23. | *kirgze* «fertig machen, beendigen» (*Not. kierchte*- id. vö. *kirkne*-, *kirkne*-, *kierkne*- «fertig, reif werden») Wb. 27. | *kirjze*-, *kérjze*- «bunt machen; schreiben» (*Akk. kirjte*-, *kirjhte*- id. < *kirj*, *kérj* «etw. buntes, zierde; schrift, brief») Wb. 28. | *lohkze* «zuschlies-sen» (de *imperat. lohkeð*; < *lohk* «schloss») Wb. 111. | *la,ž'ze*-, *la,šye*- «vermehrten» (*Ter lažade*-, *Not. lošte*- id.; < *la,šše* «zu-schuss, wucher») Wb. 115. | *pa,ž'ze*- «fasten» (de *ieß pa,žeht* «sie fasten nicht»; *Ter pa,žede*-, *Not. pošte*- id.; < *pa,ss* «fasten [nom.]; heilig») Wb. 130. | *viekze*- «helfen» (de *imperat. viek-keht*; *Not. viahkte*-, *Akk. iekke(e)te*- id. < *viehk* «hülfe») Wb. 141. | *vierze*- «übertavellen, verläumden; verführen» (de tagadó *rag. im viereht*; *Akk. vérete*-, *Not. vier(a)hte*- id.; < *vierr*, *vierr*, *ver* «unrecht; schuldig»; *Akk. auch* «schuld») Wb. 157. | *vülze*- «sorge tragen, sich kümmern» (< *vüll* «sorge, fürsorge») Wb. 162. | *ampze*- «zuschliessen» (< *omp* «geschlossen, ganz») Wb. 168.

β) *kād'ze* «verlieren» (de 3. p. pr. *kādaht*; *Ter kādade*-, *Not. kād'te*- < *kätta* «verschwinden») Wb. 15. | *komze*- «umstür-

zen; streuen, giessen» (vö. *kojmerde-* «sich verbeugen») Wb. 37. | *jur'ze-*(?) «zu trinken geben, tränken» (de 3. p. pr. *jurajt*; Akk. *jur(ø)te-* id. < *jukkä-, jukke-, juhke, jukko-* «trinken») Wb. 41. | *istye-* «zu sitzen bringen, setzen» (de 3. p. pr. *istaht*; Ter *jistähte-* id. < *jiste-, iste-, ist-* «sich setzen») Wb. 44. | *ealye-* «auferwecken von den toten» (< *ielle-* «leben») Wb. 47. | *tuldze-* «zum kochen bringen» (Ter *tiltte-* id. < *tilti-, tülte-* «kochen [intr.]») Wb. 58. | *cüz'ze-* «beschädigen, beleidigen» (de 3. p. pr. *-zaht*) Wb. 67. | *cienkze-* «stellen» (de 3. p. pr. *-kaht*; < *ceaňka-* «errichten») Wb. 75. | *siez'ze-* «verwirren, brechen, übertreten, kränken» (de 3. p. pr. *-zaht*; Akk. *seag(a)te-* id. vö. *seahkne* «sich verirren») Wb. 82. | Lumbovszk *paštye-* «zu stehen bringen, heften, befestigen» (Ter *paštte-* id.; < *pašši-* «sich aufrecht halten; bleiben, stehen») Wb. 129. | *puolye-* «anzünden» (< *pülle-* «brennen [intr.]») Wb. 138. | *vuj'ze-, vu'ojze-* «treiben, austreiben» (Not. *vuejhte-* id., Akk. *vuojte-* «verfolgen»; < *vujje-, vuajje-* «fahren, lenken») Wb. 145. | *vü,z'ze-* «zeigen» (Ter *vi,zede-* id.) Wb. 152. | *vülkze-* «senden, schicken» (Ter *vilkte-, Not. vulyte-, Akk. vulg(ø)te-* «senden, schicken»; < *vülke-, vuolke-, vuške-, vilke-* «sich begeben») Kild. auch «zukommen») Wb. 163. | *mā,tze-* «lehren, unterrichten, angewöhnen» (Not. *mättē* [imp. *mättat*]. Ter *mā,tede* id.; < *māhje-, māhte-* «lernen, sich gewöhnen») Wb. 172. | *ma,vsze-* «über ein wasser führen» (de 3. p. pr. *-seah* Wb. 179; Ter *moysede-* id.; < *mokse-* «über ein wasser fahren») Wb. 170.

γ) Szenvedő képzés: *pie,štzuve-* (< *pie,ste-* «lösen, ausspannen, erlösen») Wb. 131.

δ) Mozzanatos képzés: *kiškze-* (Akk. *keškte-, Ter kiškade-*; < *kiške-, kiška-* «reissen; spleissen; zerreißen; [die haut] abziehen») Wb. 20. | *kolpze-* (Not. *kolpde-, Ter kolpode-* «blasen bekommen», «nousta rakolle, saado rakkaja») Wb. 33. | *ňavkze-* «einmal ausgleiten» (Not. *ňokkē-, Ter ňeavkade-*; < Ter *ňiefke-* «ausgleiten») Wb. 97.

ε) Más igékben is, melyekben nem világos, hogy a *-t* a szótőhöz tartozik-e, vagy képző: *q,n'ze-* «taugen, wert sein» (de 3. p. pr. *q,maht*, tag. *ij q,neht* «taugt nicht») Wb. 5. | *mürze* «wiederkauen» (de 3. p. pr. *-reaht*; Ter *mürede-* id.) | *reaškze-* «schiessen» (*reaškde-* id.) Wb. 106. | *tāb'ze-* «ergreifen» (Ter *tāba,de-, Not. tāvte-, tāvehte-* id.) Wb. 60. | *vaj'ze-* «tauschen, wechseln» (Ter *vajtte-, Not. vajhte-* id.; vö. finn *vaihtaa* id.)

A $t > k$, $t > \gamma$ és $t > h$ hangváltozás azonossága ezek után teljesen nyilvánvaló. Bizonyítja még az is, hogy eredeti *k*-ből is fejlődik szóközépen *-h-* a norvég és enarei *s-γ-* a kólai lapp nyelvjárásokban. Ime egy-két példa: Koutokeino *arvohēt* «vidáman» 19. (*arvoket* WIKLUND 13.) | *stainaha* acc. (*stainak-nierro, -nierro*

«gelte renntierkuh, die den übrigen herden nicht folgen will; ein solches renntier soll nach der tradition das schnellste von allen sein» WIKLUND 113.) || Storfjord (Lyngen) *alehit* «kékeket» (*alek* «kék») 28. || Kāresuanto *oanehaga* 34. *onhacca* HALÁSZ 191. «egy kis ideig» (*oanekassi* WIKLUND 103.) || Koutokeino: *biebmohas* és *biebmokas* «pflegekind» QVIGSTAD, Beiträge zur vergleichung des verwandten wortvorrates der lappischen u. der finnischen sprache. Acta Soc. Sc. Fenn. XII. 147. — Enarei lapp: *iho* «éjjel» LÖNNROT 224. (N. *ikko* WIKLUND 87.) | *juoho* «teilung» 225. (N. *juokko*, *juogo* WIKLUND 90.) | *juuho* «folyó» 226. (N. *jokka*, *joga* WIKLUND 89.) | *juuhüd* «inni» 226. (N. *jukkat*, *jugam* WIKLUND 89.) | *tuoha* «mögé» 256. (N. *duökkai* WIKLUND 70.) — Kólai lapp: Kildin *sa,vev* «schneeschuh (nicht überzogen)» (Notozero *so,vehk* id.) GENETZ Wb. 91. | K. *rippez* «tuch» (Not. *rippehk* id.) Wb. 108. | K. *palmex* «haarflechte» (Not. *palmehk*) Wb. 140.

* * *

Ha mármost a lapp nyelvben, a mely úgyszólván a legbiztosabb alapot nyújtotta egy fgr. -k (~ -γ) többes jel fölvételére, úgy áll a dolog, hogy nyoma sincs eredeti -k pluralis-képzőnek, jó lesz megvizsgálni azokat a fgr. nyelveket, a melyekben eddig is csak éppen hogy nyomát ismertük ennek a jelnek.

A finn nyelvben névszókön *t* jel áll általában. A személyragok végén legtöbbször hiányzik a többesszám képzője, csupán az ingriai nyelvjárásban fordul elő *-mmek* (*-nnek*), *-nnek*, *-ssek* birtokrag.

A mordvinban a rendes többes jel szintén *-t*. A személyragozásban azonban már *-k* is szerepel, legtöbbször az Erzában; pl. 1. sz. E. *tšora-mok* «fiunk» és «fiaink (dial.)», M. *tšora-näkē* (*-ňkē*) «fiaim» és «fiam (dial.)». — A 2. sz.-ben a M.-ban már *-t* áll: E. *tšora-ŋk* «fiatok, fiaitok»: M. *tšora-ñtē* (*-ñtē*) «fiatok» és «fiatok (dial.)». — A 3. sz.-ben már az E.-ban is *-t* fordul elő rendszeren (*tšora-st* «fiuk, fiaik» PAASONEN, Mordvinische Chrest. 05.), REGULY szövegeiben azonban *-sk* rag is van (pl. *čorask* id. | *kedisk* «kezük, kezeik» | *pülinesk* «füleik» | *pinesk* «kutyájuk» | *tejtjernesik* «lányuk» Budenz-Album 278.).

Az igeragozásban is mindig *-t* áll a többes 3. személyben, az 1. és 2. sz.-ben ellenben *-k*, gyakran azonban (a Moksában mindig) hiányzik a többes jel (1. PAAS. Mordv. Chrest. 06—010.).

A birtokos személyragozás plur. 3. személyében nyilván az *-st* rag az eredeti, bizonyítja ezt a cseremisiz is, a hol *-št* a megfelelő rag. A 2. sz.-ben tehát szintén a *t-s* (moksza) alakot kell eredetibbnek tartanunk. Ha pedig ebben a két esetben a

-k csak hangbeli változata a -t-nek, a többiben is így kell állnia a dolognak.

A finnben igaz, hogy eddig csak -k > -t hangváltozás ismeretes (vö. OJANSUU: Beiträge zur geschichte des auslautenden -k und -h im finnischen FUF. VIII. 60—66.), de — tekintve a megfelelő lapp és mordvin alakokat — mégsem valószínű, hogy az egyetlen nyelvjárásban levő ragok eredeti többesjelt őriztek volna meg.

A cseremiszbben a többes szám képzője: nyK. -β^olä, kP. kUfa -βlak, kCar. kUr. -šämätš, a melyek eredetileg kétségkívül önálló szók voltak. Az utóbbi tkp. a csuvas -sam képző átvétele, a melynek végén a -tš az eredeti fgr. -t (~ -d) többes jel pleonasticusan*) (PATRUBÁNY, NyK. XVII. 160.). Ez tehát azt mutatja, hogy a cseremiszbben is megvolt a névszókön ez a többes képző. Birtokos és igei személyragokon még most is megvan; pl. kP. *aβašt* «anyjuk» GENETZ, SUS. Aik. VII. 25. (*aβaze* «anya» 1.) | kP. *ačaašt* 17. nyK. *ätäšt* RAMSTEDT, SUS. Toim. XVII. 207. «atyjuk» (kP. *ačaze* GEN. 2. nyK. *ätäže* RAMST. 74. «atyja») | kP. *eryšt* «fiuk» GEN. 4. (*eryže* «fia» 2.) | kP. *kidašt* «kezük» 61. (*kitše* «keze» 35.) — kP. *tolaašt* «jöjjenek» GEN. 23. (kCar. *tolžž* «jőjjön» PORKKA, SUS. Aik. XIII. 30.) | kCar. *ketašt* «hassanak» BUDENZ, NyK. IV. 79. (*ketaš* «hasson» PORKKA 30.) — kCar. *puncšt* «adni szeretnének» (*punēže* «adni szeretne») (PORKKA) SETÄLÄ TuM. 156. | kP. *jöraktanest* «le szeretnék dönteni» GEN. 8. — kCar. *tolgečešt* «ha jönnek» | *poktegečešt* «ha hajtának» BUDENZ, NyK. IV. 80. — kP. *βučat* «várnak» GEN. 39. (*βuča* «vár» 36.) | *čiat* «föölötk» 22. (*čia* «föölöti» 5.) | kP. *ilat* GEN. 6. nyK. *älät* «élnek» RAMST. 79. (kP. *ila* GEN. 2. nyK. *älä* RAMST. 118. «él».)

-k többes jelnek ellenben nyoma sincs. MUNKÁCSI szerint (Budenz-Album 279.) a birtokos és igei személyragozás többes 1. és 2. személyének -na (-nä) és -da (-dä) ragjáról kopott le. Igaz ugyan, hogy a cseremiszbben van példa a szövégi -k hang elveszésére, de van a -t (-d) eltűnésére is. Pl. *mü* «méz» (vö. votj. *mu*, *mu* | zürj. *ma* | mordv. *méd* | f. *mesi*, gen. *meden* | lpS. *mēzta*, gen. *mēsta* id., N. *mēžtä*, acc. *mēždä* «méhsör», K. *mitt* «méz») SETÄLÄ: A finnugor *δ* és *δ'* hang, NyK. XXVI. 403. || *šü* «szén» (vö. mordv. *šed*, *šäd* | f. *sysi*, gen. *syden* id. | lp. Pite *čadda*, gen. *čadä* «szén, korom») 384.

A zürjén és votják nyelvben szintén összetétellel történik a többes szám képzése. Pl. votj. *murtjos* «emberek» AMI-

*) A *t* > *tš* hangváltozást illetőleg l. BEKE: Cseremiszt nyelvtan 83. (NyK. XXXIX. 374—375.)

NOFF SUS. Aik. XIV. 28. | zürj. I. UV. V. S. Peč. L. *mortjas*, U. *mortjes*, P. *morttez* id. WICHMANN SUS. Aik. XXI. 24.

A *-t* jelnek nincs semmi nyoma. MUNKÁCSI itt is a *-k* lekopását látja a személyragok többeseiben (Budenz-Album 279.), de éppúgy fölvehetjük a *t* ($\sim \delta$) eltűnését, a mi ismeretes a zürjén-votják nyelvben; pl. zürj. *ki*, votj. *ki* (vö. magy. *kéz* | osztj. *két*, *k'öt* | vog. *kät*, *kät* | cser. *kit*, acc. *kidäm* | mordv. *ked*, *ked'* | f. *käte*- [1. sz. *käteni*] \sim gen. *käden* | lpS. *keszta* \sim gen. *kēsta*, N. *gēestā* \sim gen. *gēēdā*) SETÄLÄ, NyK. XXVI. 402. || zürj. *šo*, votj. *šu* (vö. magy. *száz* | osztj. *sät*, *söt* | vog. *sät*, *šēt* | cser. *südü* | mordv. *šada*, *šado* | f. *sata* \sim gen. *sadan* | lpS. *tšüötē* \sim gen. *tšüötē*, N. *tšüoti* \sim gen. *tšüödi*) NyK. XXVI. 405. || zürj. *vu*, votj. *vu*, *vuu* (vö. magy. *víz* | vog. *βid*, *βut*, *ut* | cser. *βüt*, acc. *βüdəm* | mordv. *ved* | f. *vetu*-: ess. *vetenä* \sim gen. *veden*) NyK. XXVI. 406.

A vogulban és az osztjákban a névszók pluralisképzője a *-t*. Megvan a *-t* azonkívül a többes 3. sz. igeragban. A többi személyragban pedig a *-k* többesjelnek nincs olyan alakja, a melynek alapján fgr. *-k* ($\sim -\gamma$) többesjel fölvehető volna, noha az sem bizonyítható, hogy ott *-t* volt. A vogulban pl. MUNKÁCSI szerint a többes szám 1. személyében levő $-\beta$ mutat eredetibb *-k* $\sim -\gamma$ képzőre, az osztjákban pedig a szurguti nyelvjárás plur. 1. és 2. személyében levő $-\chi$. A vogul és osztják mássalhangzók története — sajnos — még nincs földolgozva, bajos dolog egyelőre föltétlen bizonyosra venni, hogy ez a két hang csakis eredetibb *-k* $\sim -\gamma$ -ből való lehet. Annyit mindenesetre megjegyezhetek, hogy a vasjugani, vachi, valamint a malyj-jugani, likri-sovskoei és tremjugani (szurguti) osztják nyelvjárásban olyan szóvégi $-\chi$, *-k* is előfordul, melynek nincs megfelelője a többi nyelvjárásokban, valószínűleg tehát csak utólagos fejlődés; pl. Trj. *iču'v'réχ*, V. Vj. *iv'v'raχ* \sim DN. *iču'v'ré*, Ni. *iču'v'ra*, Kaz. *iču'v'ra* «ferde» KARJALAINEN, ÖL. I. = SUS. Toim. XXIII. 118. | Likr. *iču'v'roχ*, V. *ič'v'roχ*, Vj. *ič'v'roχ* \sim DN. *iču'v'ro*, O. *iču'v'ro*, Kaz. *iču'v'ro* «farkas» KARJ. 161. | Trj. *k'öt'əχ*, V. Vj. *k'öt'əχ* \sim DN. *k'ēt* «pelz aus renntierfell» KARJ. 162. | Mj. *k'ön'əχ* \sim DN. *k'ən*, Ni. *k'ən*, Kaz. *k'ən'*, O. *k'ön* «könyfű» KARJ. 162. (vö. vog. *kinna*, *kəna*, *ku'nikä* NyH. 4 149.) | Trj. *k'öt'əχ* \sim DN. *χu'ntə*, Kond. *χu'ntə*, Ni. *χuntə*, Kaz. *χu'nti* «Konda (folyó)» | Trj. *k'öt'əχ*, V. Vj. *k'öt'əχ*, O. *k'ēt*, Kaz. *k'ēt* «kés» KARJ. 162. (vö. vog. *É. kasaj*, K. *käsi* id. MUNK.-SZIL. 47.) | Trj. *iču'v'roχ*, V. Vj. *iču'v'roχ* \sim DN. *iču'v'ro*, Ni. *iču'v'ro*, Kaz. *iču'v'ro*, O. *iču'v'ro* «nyolez» KARJ. 218. (vö. vog. *ičol* id. MUNK.-SZIL. 77.) | Trj. *iču'v'roχ*, V. Vj. *iču'v'roχ* \sim DN. *iču'v'ro*, Kaz. *iču'v'ro* «kiefer» KARJ. 145. | Trj. *s'ə'əχ*, V. Vj. *s'ə'əχ* \sim DN. *s'əs*, Ni. *s'əs*, Kaz. *s'əs*, O. *s'əs* «tierfalle» KARJ. 155. | Trj. *uču'v'roχ*, V. Vj.

uāiōχ ~ DT. *uōiē*, DN. *uōiē*, Kond. *uōiē*, Ni. *uōiē*, Kaz. *uōiē*, O. *uāi* «állat» KARJ. 94. (vö. vog. É. *uj* MUNK.-SZIL. 147. *voj* 159. K. P. *vuj* 159. id.) | Trj. *uāiōχ*, V. Vj. *uāiōχ* ~ DN. *uāis*, Ni. *uāis*, Kaz. *uāz*, O. *uā's* «réce» KARJ. 1. (vö. vog. É. *vās* «kacsa» MUNK.-SZIL. 153. «vadréce» MUNK.-TRÓCS. 474. — A fosztó képzőben: Trj. *līāχ*, V. *līlōχ* ~ DN. *tēdā*, DT. *tādā*, Ni. *tētē*, Kaz. *lēlā*, O. *līlī* «éhes; étlen» KARJ. 167. | Trj. *sāmāχ*, V. Vj. *sēmōχ* ~ DT. *sāmdā*, DN. *sēmdā*, Ni. *semte*, Kaz. *sēmā*, O. *sēmlī* «vak (tkp. szemetlen)» KARJ. 156.

Egyedül a magyarban van olyan *-k* többes jel, a melynek eredetibb *-t*-ből való fejlődése a fgr. nyelvtudomány mai fokán nem mutatható ki. Én azonban azt hiszem, hogy a magyar többes sem lehet más eredetű, mint a többi fgr. nyelvben meglévő többesképző. Igazolni természetesen nem lehet ezt a föltevést, de hiszen van más eset is, mikor a többi fgr. nyelvekkel szemben a magyar nem mutat szabályos megfelelést, s mégsem választható el a magyar szó fgr. megfelelőitől.*) Ilyenkor azután azt tesszük föl, hogy már a magyar nyelv külön életében ment végbe az illető hangfejlődés.

Értekezésem veleje tehát a következő:

1. A lapp nyelvbeli *-k* többesképző csupán egyszerű változata a *-t* (~ *-d*) pluralisjelnek.

2. A finn és mordvin nyelvben a személyragok többesi *-k*-je valószínűleg szintén ilyen eredetű.

3. A vogul és osztják többesszámi személyragok megfelelő eleméből nem lehet biztos következtetést vonni fgr. *-k* többesképzőre.

4. A cseremis és zürjén-votják nyelvben fgr. *-k* pluralisjelnek nyoma egyáltalán nem mutatható ki.

5. A magyar *-k*-nak a fgr. *-t* többesjellel való összefüggése nem világos, de ennek ellenére föltehető, hogy mégis azonos vele.

BEKE ÖDÖN.

*) Ilyen eset pl. az, hogy a szókezdő fgr. *t*-nek a magyarban szabályosan szintén *t* felel meg (l. SZINNYEI, NyH.⁴ 23.), s mégis van több biztos példánk, a melyben a magyar *d*-t mutat: *duru*, *dermed*, *dug* (l. NyH.⁴ 24.).

Ismertetések és bírálatok.

Heikki Ojansuu: Mikael Agricolan kielestä. Helsinki, 1909. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 8°. 187 s. Hinta: 4:50.

AGRICOLÁTÓL, a XVI. században élt finn püspöktől valók a finn nyelv s irodalom legrégebb emlékei (Imádságos könyv, Rituale, Újtestamentom stb. 1542—1548), érthető tehát, hogy a finn nyelvészek újból meg újból visszatérnek hozzá. Bár már 1871-ben megjelent egy rövidebb tanulmány A. nyelvi sajátosságairól AUG. AHLQVIST tollából, melyet 1886-ban JÄNNES tanulmánya követett, s bár hangtörténeti szempontból meglehetősen kiaknáta ez emlékeket SETÄLÄ *Yhteissuomalainen äännehistoriája* s OJANSUU *Suomen lounaismurteiden äännehistoriája*, mégis mindeddig több kérdés volt tisztázatlan, a melyeknek tisztázása OJANSUU érdeme. O. különféle szempontok szerint vizsgálva AGRICOLA műveinek nyelvét, tiszta képet ad az orthographiáról, hangállapotról, nyelvjárási sajátosságairól, mássalhangzós tövekről s mondattani sajátosságairól. Dolgozatának összes eredményeire nem terjeszkedhetünk ki, csak a főbbekről emlékezünk meg röviden a következőkben.

Minthogy A. előtt finn nyelven összefüggő szöveget még egyáltalán nem írtak, A.-nak magának kellett orthographiáját megállapítania. Mint ilyen esetben rendesen, ő is idegen minták után indult. Mintául a svéd s a német orthographiát vette s minden eredetiség nélkül szolgálai módon követvén mindkettőt, egyes finn hangok írásánál, melyeknek sem a svédben, sem a németben nem volt megfelelőjük, megakadt. Azok a finn hivatalnokok, kik a középkor vége felé AGRICOLA előtt finn neveket leírtak, sokszor tökéletesebb orthographiával írtak, mint ő. Svéd s német mintára írta a hosszú magánhangzókat két betűvel, a svéd *ä* betűt gyakran használta rövid *o* jelölésére s az *ou* diphthongusban az *o* jelölésére. OJANSUUNÁL az orthographiai rész kettős beosztása: mely jelek milyen hangok jelölésére szolgáltak és mely hangokat milyen jelekkel írtak, a könyvnek ezt a részét világossá, könnyen áttekinthetővé teszi. Nyilvánvaló az összeállításából,

mily nehéz dolog volt s mennyire nem sikerült A.-nak a finn hangoknak idegen jelekkel való leírása.

A hangtörténeti részt SETÄLÄ s OJANSUU említett munkái magukban foglalják, s így annak részletesebb ismertetése teljesen felesleges; érdekesebb és sok új adatot tartalmaz a «Missä määrin A.-n kieli perustuu eri murteisiin?» című fejezet, a melyben OJANSUU az Újtestamentom bevezetéséből megállapítja, hogy A. Turku vidékének nyelvjárásán írt, de déli s keleti finn nyelvsajátosságok is nagy számmal fordulnak nála elő. Keleti finn nyelvsajátosságok pl. a svarabhaktis alakok (*mahala, läheme*) és az ősfinn *eh*-végű szavaknak *h* véghanggal való alakja. Hangtani sajátosságai legnagyobbrészt a nyugati finn-ség hangtani sajátosságai, de mivel oly sűrűn fordulnak elő benne keleti s déli finn hangsajátosságok is, a hangállapot következtelenségben vetekedik orthographiájával. — A mássalhangzós tövekről szóló fejezetben O. megállapítja, hogy *a*) a névszók az *essivust* a mássalhangzós töből képezték, pl. *yksi, *üktnä > ünne; furna; tuli, ess. tulla < *tulna*; *b*) a birt. szem.-ragozás egyszámú 2. személye leggyakrabban a mássalhangzós töből alakult, pl. *sinun rackallinenen sydhendi*; *c*) mássalhangzós *tő* volt sok esetben olyan igealakokban is, a melyekben a mai köznyelvben magánhangzós *tő* van, pl. *tietke* (= *tietäkää*), *havoittu* (= *haavoitettu*). A mondattani sajátosságok közül említésre méltó az alany és az állítmány számbeli egyezéséről szóló rész, a melyből azt látjuk, hogy *collectivum* után mint alany után az állítmány többes számban áll, pl. *ja kansja hemmestuit ia fanoit*; gyakori az az eset is, hogy a jelző többes számban van s a jelzett szó egyes számban, pl. *lähimmäsille sugulle*; a dativus-genitivusról szóló részben bőven találunk példát arra, hogy A. gyakran használ genitivust olyankor, mikor a mai nyelv *allativust* használ, pl. *nemet caiki mine annan sinun*. Az egyes esetek különféle alkalmazásainak felsorolása után az idegenszerűségekről szóló rész következik, a melyben természetesen a *svécizmusok* vannak összegyűjtve.

E derék munka befejezéseül O. röviden méltatja A. érdemeit, a melyeket mint a finn irodalmi nyelv és orthographia úttörője s mint nyelvújító szerzett.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Értesítő.

Hazai irodalom.

ARTBAUER GIZELLA. Az *-ít* képző története. Székesfehérvár, 1909.

GRÜNWARD MARGIT. A magyar nyelv jellemző hang- és alaktani sajátságai. Budapest, 1910.

JABLONKAY GÁBOR S. J. A máriabesnyői töredék. Budapest, 1910. (Különnyomat a M. Nyelvből.)

MADAI GYULA. A hajdúk beszéde. Budapest, 1909. (= NyF. 56.)

MÉSZÖLY GEDEON. Az *-ít* képzőnek két rosszul olvasott alakjáról. Kunszentmiklós, 1910. (Különnyomat a kunszentmiklói ref. gimn. 1909/10. évi értesítőjéből.)

NAGY JÓZSEF. A csökölyi nyelvjárás. Budapest, 1910.

PROHÁSZKA JÁNOS. Petőfi költői nyelvének fősajátságai. Budapest, 1909. (= NyF. 58.)

RADVÁNYI KÁLMÁN. Ipolyszalkai nyelvjárás. Budapest, 1910.

RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN. Csúzy Zsigmond szavai. Budapest, 1909. (= NyF. 59.)

— — Sándor István nyelvtudománya. Budapest, 1909. (= NyF. 60.)

Sermones Dominicales. Két XV. századból származó magyar glosszás latin codex. Bevezetéssel és szótárral ellátta SZILÁDY ÁRON. Két kötet. Budapest, 1910. Akadémia.

SZINNYEI JÓZSEF. A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Budapest, 1910. (Olcso Könyvtár 1569—71. sz.)

Külföldi irodalom.

BANG, W. Zur Kritik des Codex Cumanicus. Louvain, 1910.

— — Über einen komanischen Kommunionshymnus. Bruxelles, 1910.

— — Beiträge zur Erklärung des komanischen Marienhymnus. (Különnyomat a göttingai K. Gesellschaft der Wissenschaften 1910. évi Nachrichten-jeiből.)

Finnisch-ugrische Forschungen. VII. (MELICH, J. Dem andenken Nikolaus Révai's. — PAASONEN, H. Zur Frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indoeuropäischen sprachen. — WICHMANN, Y. Zum stufenwechsel im ungarischen. — RAMSTEDT, G. J. Etymologisches. — Anzeiger: Fellmann, J. Aufzeichnungen von meinem aufenthalt in Lappmark. Rez. v. FR. ÄIMÄ. — Hazay Olivér: Die vokale der ersten silbe in den wogulischen dialekten vom qualitativen standpunkt. Rez. v. A. KANNISTO.) — VIII. (KARJALAINEN, K. F. Dem andenken Anton Regulys. — OJANSUU, H. Beiträge zur geschichte des auslautenden *-k* und *-h* im finnischen. — PAASONEN, H. Zur Frage von den finnisch-ugrischen *s*-lauten im wortanlaut. — Verlorenes arisches sprachgut im mordwinischen. — Ein vorarisches lehnwort im mordwinischen. — SETÄLÄ, E. N. Ein altes arisches kulturwort im finnischen und lappischen. — Anzeiger: KANNISTO, A. Beiträge zur wogulischen folklore und dialektenkunde. — Könyvészet.)

GLEYE, A. Hettitische Studien. I. Leipzig, 1910.

MEYER, E. A. und Z. GOMBOCZ. Zur Phonetik der ungarischen Sprache. Upsala, 1909. (Sonderdruck aus *Le Monde Oriental* 1907—8.)

OJANSUU, HEIKKI. Mikael Agricolan kielestä. Helsinki, 1909. (Különnyomat a *Suomi-ból*.)

PAASONEN, H. Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss. Helsingfors, 1909. (= Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen. IV.)

RAMSTEDT, G. J. Kalmückische Sprachproben. I. Kalmückische Märchen. I. (= *Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXVII.*) Helsingfors, 1909.

Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. XXVI. (PAASONEN, H. Über die ursprünglichen seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen völkern. — RAQUETTE, G. The Eastern-Turkestan [Uigur-usbeck] dialect.) Helsinki, 1909.

Suomi. Neljäs jakso. 6. osa. (TAITTONEN, T. Mustakirja. — HÄMÄLÄINEN, A. Epifanij Viisaan tiedot Pyhästä Tapanista ja syrjääneistä.) Helsinki, 1909. — 7. osa. (OJANSUU, H. Mikael Agricolan kielestä. — ALAVA, V. Valtalaisia häätapoja, häälauluja ja-itkuja.) Helsinki, 1909.

SZINNYEI, JOSEF. Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig, 1910. (Sammlung Götschen 463. k.)

THOMSEN, VILH. Ein Blatt in türkischer «Runen»-schrift aus Turfan. (Különnyomat a porosz kir. tudományos akadémia Sitzungsberichte iből 1910.)

WINKLER, HEINRICH. Der Ural-altaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische. Berlin, 1909.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1911.

TARTALOM.

	Lap
MELICH JÁNOS: Jegyzetek a Bécsi- és a Münchener-kódexhez... ..	233
BEKE ÖDÖN: Cseremisiz nyelvtan (IV.)	246
MÉSZÖLY GEDEON: A <i>-nyi</i> képző eredete	298
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (IX.)	328

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Mészáros Gyula: Magna Ungaria. Ism. GOMBOCZ ZOLTÁN	347
---	-----

Kisebb közlemények.

PAASONEN H.: Adalék a fgr. <i>ð</i> -hang történetéhez	353
— — Adalékok a magyar nyelv szófejtő szótárához:	
20. <i>Lomb</i>	354
21. <i>Újj és hüvelyk</i>	355
Irodalom	327

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Jegyzetek a Müncheni- és a Bécsi-kódexhez.

I. A *-vá, -vé* ragról.

E ragunk eredetéről az összes eddigi magyarázatok közt az a legmeggyőzőbb, a melyet SZINNYEI «Das ung. translativsuffix *-vé, -vá*» című értekezésében nyújtott (megjelent a Journal de la Soc. Finno-Ougr. XXIII. kötetében és külön is; jó ismertetést írt róla s néhány megjegyzést is fűzött hozzá SZEREMLEY CSÁSZÁR L. MNy. III. 77; l. még SZINNYEI, NyH.⁴ 126. és FUSpr. 67.). SZINNYEI szerint a *-vá, -vé* translativusi rag eredetileg csak *-á, -é* volt; ez utóbbi az eredetibb alak. Ezt bizonyítják a népnyelvben ma is előforduló alakok: *sáré* (= sárrá), *vasé* (= vassá), *úré* (= úrrá), *káré* (= kárrá), *boré* (= borrá, ez utóbbi kettő közölve a szakadátí nyelvjárásból a MNy. VI. 310. l., a többi példára pedig l. a TMNy. 671. lapját is). Ez alakokból illeszkedéssel *sárá, vasá, úrá, kárá, borá* lett. A magánhangzóra végződő tövekhez szintén az *-é, -á* járult, pl. a *semmi, fekete* szavakból a translativus *semmié, feketéé*. Idővel ezekből az alakokból hiatustöltő *v*-vel *semmi-v-é, feketé-v-é* lett, s ezekből később a nyelvérzék ragnak a *-vé, -vá*-t (mélyhangúakban) vonta el. Másrészt azonban a *lov = ló, köü = kö-féle v-töví névszók translativusa szabályosan *lové > *lová, *kövé* volt, a melyekben a *ló, kö* szavak kialakulásával ragnak a nyelvérzék ismét csak a *-vá, -vé*-t vonta el. A mai *-vá, -vé* tehát egyrészt a hiatustöltő *v*-ből, másrészt a *ló, kö-féle v-tövek v-jéből* magyarázható meg a leghelyesebben. Minthogy SZINNYEI értékes dolgozatának többi eredményére az alábbi sorokban nincs szükségem, többi idevágó megállapítását itt nem mondom el.

SZINNYEI e tanításából a fődolgot, azt t. i., hogy a *-vá, -vé* eredetibb *-á, -é < -é*-ből való, magamévá teszem; azt azonban,

hogy a *-vá-*, *-vé-*beli *v* hogyan keletkezett, csakis bizonyos módosításokkal fogadom el. Nekem ugyanis úgy látszik, hogy a nyelvtörténeti adatok nem minden tekintetben támogatják SZINNYEIT. Ezt a hitemet első sorban a Bécsi- és a Müncheni kódexből merítem. Ép azért a következő sorokban erre a két emlékünkre leszek a legnagyobb figyelemmel; természetes azonban, hogy többi emlékünket sem fogom mellőzni. A Bécsi- és a Münch.-k.-ben a translativusi *-vá*, *-vé* ragra ezt találjuk:

a) Mássalhangzón végződő névszóban a mássalhangzó megnyúlik, pl.

Baruch VI. 45—46*) semmie *egebbe* nem lez nec hanemčac *azza* mie akariac lenni a' papoc... midenem *istenecke* lehet nec... | Hester IX. 29 *ynnepe*, XV, 2 *emberre* | Máté V. 36 nem hac ég fűrtöt *feierre* tenned auag *feketeie* | Luk. XX. 28 vege azt... *felesegge* | Hester X. 6 vön *felesegge* es akara kiralne *azzonna* lenni | II Machab. VII. 5 *ektelenne* | Luk. III. 5 *vtacka* | Márk praefat. *pűspöcke* | Márk I. 3 *igazacka* | Ján. II. 9 *borra* | Luk. IV. 3 *keierre* stb.

A sok példa közt csak a következő kivételeket tudom: Ján. I. 14 az ige lőt *teste* (vö. ugyanígy Döbr.-k. 272; *testhe* Jord.-k.) | Bécsi-kód. 269 Abak. 3. prolog. *igazba* es tiztabba tege. E kivételek azonban csak látszólagosak. A Münch.- és a Bécsi-k. ez írása fonétikus. Két mássalhangzón (esetleg hosszú mássalhangzón) végződő töveknél más ragoknál is ilyen az írás és a hangzás, pl. *-val*, *-vel*-ragos példák:

Ozias V. 8 *kürtel*, Luk. VII. 41 *penzel*, Daniel II. 25, VI. 19, XIII. 50 *sietelmel*, Soph. I. 18 *syetelmel*, Ozias II. 18 *bizodalmal*, Abakuc II. 9 *ezüstel*, Zachar. XIII. 4 *palastal*, Amos 2. prolog. *malasztal*, Aggeus I. 4 *a boltal* stb.

β) Magánhangzón végződő névszóban ezek a megfelelések:

1. *-i*-re végződő névszóban *é* pl. Ján. VIII. 53 *kie* tezed te magadat (Erdösi Sylv.-ben: Vallon *kiczodaā* tiszted te maga-

*) Ez értekezésben idézeteimben a két kódex különböző *e*-jelölésére nem leszek tekintettel. Külömben a translativusi *-vé*-beli *é* a Münch.- és a Bécsi-k.-ben zárt (hosszú) hang. Másutt, így SYLVESTER műveiben *e*-vel van jelölve, a mely jel S. műveiben TRÓCSÁNYI szerint zárt hosszú hang. DÉVAI B. MÁTYÁS műveiben nyílt hosszú *é* van, jelölve *e*-vel.

dot?) | Baruch VI. 45 *mie* akariac lenni a' papoc | Luk. I. 66 *Mie* alaitod hog' a' germec lezen | II Machab. VII. 12 hog' monnal *semmie* tartana egetrelmeket | Judith XIII. 22 *semmie* változtatta | Baruch VI. 45, Dan. IV. 32 *semmie* stb. [Ugyanígy Apoc-k. 27 *semmie* | Döbr.-k. 31, 138, 149, 153, 166, 196 *semmie* | Guary-k. 31, 55 *semmie* | Tihanyi-k. *semie* l. KAUSCH, A Tih.-cod. nyelve 57 | CALEPINUSban *semmie* 1101. l., *regie* 1119. l., *termezetwe* 677. l., de: *tulaydvonna* 1145, *özueggye* 1122, *alau aloua hituanna* 1123 stb. és l. még TMNy. 672] | Máté IV. 19 tezelec... emberecnecc *halozioia* (értsd: halászóivá) | Márk I. 17 tegelec tütökecc emberecnecc *halazia* (értsd: halászivá; vö. Döbr.-k. 201 *tovia* = tavaivá).

2. -a, -e ~ -á, -é-re végződő névszóban a rag és a tő közé került hiatustöltő -j-vel: -já, -jé, pl.

Máté XXI. 3, Luk. XIX. 46 tötötecc azt toluaiocnac *barlangaia*, Márk XI. 17 *barlangia* (íráshiba *barlangaia* helyett, vö. még Jord.-k. Márk XI. 17 *barlangaya*) | Máté XXIII. 15, Ján. I. 12, XIX. 7 *fiaia* (vö. DÉVAINál is *fiáia* MELICH, Orth. Vng. 18) | Luk. XIII. 19 *faia* (értsd *fává*) | Ján. II. 16 *hazaia* | Hester II. 15 *laiaia* | II Machab. VII. 24 *barattaia* | Hester IX. 18 *innepeie* | Máté V. 36 *feketeie* | Ján. XIX. 27 *öveie* (értsd *övéé*) | Bécsi-k. 276 Sophon.: Israel hazanac *örizöieie* vettelec | Ozyas V. 1 örizetnecc *töreie* löttetec (értsd *törévé*). Hasonló alakok sűrűn fordulnak elő más emlékeinkben is, így Apoc-k. 70 zerze ötet ő hazanac *vraia* es mend ő valalinac *fedelmeie* | Tihanyi-kód.: *anaia*, *aruia*, *feketeie*, *hailokaia*, *hamuia*, *halandoia*, *kinöie*, *iaroia*, *leanaia* (l. KAUSCH M.: A Tih. Cod. nyelvvezete 57. l.) | Corn.-k. 328 *kevnyevye* tezen; más példákat l. TMNy. 672. Ezzel a nagy számban előforduló -já-, -jé-vel szemben egyszer a után -vá: Sophon. III. 6 *puztaua* töttem.

3. a) -ó, -ő képzős melléknévi igenévnek a translativusa a mi két kódexünkben egy esetet kivéve -vá, -vé, pl.

Daniel II. 48 zerze ötet... *biroua* es mesterre | Márk VII. 37 siketeket töt *halloua* es nemacat *zóloua* | Luk. XII. 14 ki zérzet engemet *biroua* auag *oztoua* tüt raitatoc | Ján. V. 18 teuen önmagat *egenlöue* istenuel | Amos III. 9 *Hallandoua* tegetec | Zachar. VIII. 12 *birandoua* tezem. Hasonlóan Apoc-k. 12 *hallandoua* tegetec, 114 *hallandoua* teged | CALEPINUS 1123. l.: *alau aloua* hituanna lezők, de u. itt *semmie*, *regie* l. fentebb. — b) Régibb -ov-ból alakult mai -ó-s szavakban: Dan. XIV. 27 *sidoua* löt. — Ez esetek mellett a Bécsi-k.-ben egyszer -jé a rag, vö. Abakuc III. 2. *megesmerendöie* teged.

Olyan alakok azonban, a melyeknek némely emlékünken előfordulnak, mint *meltoa* (vö. Szent Krisztina élete 29, 31), *egenlőe* (uo. 32), *birōā* (l. SYLV. nyelvt. Corp. Gram. ling. hung. 42. l.), *gyarloa* (l. TMNy. 672) a mi két kódexünkben egyáltalában nincsenek.

A következő sorokban mármost azt fogom bizonyítani, hogy a *halloua*—*zoloua* stb. alakokban a *v* nem hiatustöltő, hanem a tőhöz tartozó hang. Bizonyítékok:

a) Nyelvtörténeti és népnyelvi adataink bőven igazolják, hogy a melléknévi igenév *zól*, *zól* képzője valamikor *-ou-*, *-öü-* (*-öü*)-nek is hangzott (írva *-ov*, *-ev*, *-ou*, *-eu*, *-uu*; l. TMNy. 503, SZINNYEI NyH.⁴ 78). Volt tehát egy kor, a mikor pl. a *halló* igenév így hangzott: *hallou*, illetőleg *hadlou*. Ennek translativusa **hadlová* > *hallová*. Ugyanilyen, mégpedig *-ov*-ből való a b) alatti *zsidó* szó *ó*-ja is. A Münch.- és a Bécsi-k. olyan nyelv-állapotot mutat, a mikor a *halloy* már *halló*, de a *hallová* még a régi nyelvi állapot. Az eredet alapján tehát a *v* nem hiatustöltő hang.

b) A *v*-nek etimologikus eredetét bizonyítja, hogy az *zól*, *zól*, régi *zól*, *zól* határozórag a Bécsi- és a Münch.-k.-ben a melléknévi igenevekben hasonló használattal maradt meg. Ez a rag ugyanis így fordul elő két emlékünken: α) Mássalhangzó után *zól*, *zól*: Michias III. 4 *alnokol*, Zachar. V. 4 *hazugol*, Márk XII. 23 *feleségöl*, Luk. V. 31 *gonozol* stb.; — β) Magánhangzós töben *zól*, *zól*: Hester IV. 5 *zolgaol*, II. 7 *lañaol*, Máté XVIII. 8 *bennaol* *avag* *santaol*, Márk IX. 44 *santaol*, Luk. I. 22 *nemaol*. Más emlékekben: Tih.-k. *anaul* KAUSCH M. 57, TMNy. 676: *anyaul* stb., e mellett *-jül*, *-jül* TMNy. 676—677, KAUSCH M.: Tih.-cod. 57, *ostobaiul* CALEP. 546, 547 stb.; — γ) *zól*, *zól* melléknévi igenévben: Márk XIV. 11 *adouol*, Márk VIII. 3 *börtölöl*, Luk. XIII. 17 *dicööl* lez nec, II Machab. VII. 19, Michias prologus, Máté II. 13, Luk. XIII. 9 *iouendööl*, Ján. V. 38 *lako-zouol*, Luk. IX. 53 *ó* *orcaia* *vala* *Jerusalembe* *meneuol*. Ez alakok mellett előfordul Amos prol. *iouendööl* és Luk. I. 73 *adandool*. Hogy mindkét helyen íráshibával is lehet dolgunk, bizonyítja az Apor-k., a hol a 127. lapon levő *s* a Münch.-k.-ből való Luk. I. 73 szentirási idézet így van: *adandouol*. Ezenfölül vö. még Apor-k. 125. l.: *fogadandouol*—*iouendööl*. — Más em-

lékekben *-jél* (vö. Corn.-k. 35 *iduezeyteyvel*), *-jül*, *-jül* (vö. KAUSCH M. Tih.-cod. 57 *tiztartoiul* és a népnelyvben Göcsejben TMNy. 677: *adójul* > *adóju*, *fördőjü*), *-vul* (vö. Zvon. *tanétovul* TMNy. 677).

c) Végre fontosnak tartom a bizonyításban azt is, hogy a Münch.- és a Bécsi-kódexben a *v* más etimologikus helyzetben is meg van őrizve, ellenben köznévi használatú magyar szóban egyetlen egy esetet sem tudok a két kódexből az ú. n. hiatustöltő *v*-re. E megőrzött etimologikus *v*-esetek a következők:

α) Márk X. 31 sokac... *elöuec* lez nec *vtouac* (vö. *elöc* Hester I. 14 és I. erről TMNy. 339. 340) | Máté IX. 8, Luk. II. 20, XXIII. 47, Ján. VIII. 54, Dán. III. 51, IV. 34, V. 23 stb. *dicöueit*-, Ján. VII. 39, XI. 4, XII. 16, XIV. 13, Aggeus I. 8 stb. *dicöuüttet*- (ugyanígy Apoc.-k. 41: *dicöneitik*, 51 *dicöneitem*, *n* hiba *u* helyett I. Nyr. XXXIX. 412 és TMNy. 503—4, Mészöly, MNyv. VI. 403; vö. *semmiötteknec* Hester XVI. 17) | Baruch VI. 4, 38, 62, 70 *eöenlöuec* (de Hester XIII. 18, Luk. II. 24, Ján. VIII. 55 *eöenlö*, Máté XX. 12 *eöenlöcke*);

β) Mai *öü*, regibb *öó* < *ou*:

Luk. XXIV. 17 *zomouac* (de Máté VI. 16 *zomoroc*), Malach. III. 14 *zomouan* (de Máté XIX. 22 *zomoran*, egyes alanyeset Hester XV. 8, Máté XVI. 3, XXVI. 38, Márk XIV. 34, Luk. XVIII. 24 *zomoro*, képzés: Baruch II. 18 *zomorosagban*; más emlékekben *zomouuan*, *zomouuac* TMNy. 340);

γ) Nom. possessoris *öü*, *öü*:

Baruth III. 26 nag *allatouac* | Máté X. 16 *eöüöuec*, Judith IX. 16, Hester XVI. 6 *eövgöueknec*, *eöögöueknec*, Micheas II. 8 *eöüöuen* (de Máté VI. 22, Malach. prol. 319 *eöögö*, vö. Apoc.-k. 119: *eöüöueket*. *n* hiba *u* helyett. Ehr.-k. *egy ygyewuen*) | Máté VI. 30, Luk. XII. 28 keues *hütöuec*, Máté XIII. 15 *vy hütöuet* | Baruth VI. 46 hoziu *ideiöuec* | Máté V. 8 tizta *ionhouac* | Márk VII. 4 *eré nemöueke*, Ján. VIII. 5 *illeten nemöuet*, Máté XIII. 23 *harmiö nemöuet*, Daniel VII. 28 *illen nemöuec*, Jud. V. 3 *minemöuec* (de Hester VII. 5 *minemö* hatalmo, Dan. X. 15 *illen nemö* stb.) | Baruth IV. 15 *eöeb öeluöuet* | Judit I. 3 *neg zögöuen* (de Judith I. 2, Amos V. 11 *neg zegö*) | Dániel I. 4 *ekes zemelöueket* | Hester I. 6 *eg zinöuec* es Jacintus *zinöuec* es arañ *zinöuec*, Hester VIII. 15 *Jacintinos zinöuec*ben *eg zinöuec*ben (de Jud. VIII. 7 *dragalatus zinö*, Zachar. VI. 3 *kü-lömb zinö louac*) | Luk. XXIV. 25 *kesö züuöuec* (vö. Apoc.-k. 81. *töredelmes züuöuet*, 119. l.: *töredelmes züuöueket*), Dániel III. 87

alazatus *zúuúnek*; — vö. még Apor k. 69. l.: *rúuid zamouan*, 15. l.: eg *erkólczeneket* (*n* hiba *u* helyett). — Más emlékekben hasonló *v-s* alakokra l. TMNy. 571—73, SZINNYEI NyH.⁴ 93 (népnyelvi *-üven* : *egyszerüven*, *jóizüven*).

Megjegyzem, hogy az alanyesetben a két kódexben *ó*, *ő* a képző, pl.

Hester VII. 5 *minemő hatalmo*, Dan. VIII. 23 *zemermetlen orcaio*, Máté XII. 10 *aziu kező*, állandóan a *-sago*, *-segő*-ben (Joch. II. 13, Jónás IV. 2 *soc[k] irgalmassago* | Jud. X. 5 *zep tiztasegő* | Hester IX. 16 *het dragalatussegő* | Jud. IX. 16 *a' magassegő*; a Münch.-k.-ben a képző mindig illeszkedett alakban van); — ennek megfelelően a többesben előfordul ilyen alak is: Baruch III. 32 *neg labochal*, Jud. VII. 23 *egjelmeiőc* (hasonló esetek KAUSCH M.: A Tih.-cod. ny. 45 *feier bórók*, *melek testők*, *egenős zyuóknak*, *io természetuknek*, *fodor hatuk*, Döbr.-k. 45. *eg zarvoknak* stb. Más emlékekben való előfordulásra vö. TMNy. 571—73, SZINNYEI, NyH.⁴ 93.).

Nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy az *ú*, *ü* birtokosító képző régibb alakja: az *ó*, *ő* még régebben *-ou*, *-öü* (*-öü*) volt, a mire vö., hogy a régi nyelvben ezek az alakok elő is fordulnak, pl. *keth agow* = két ágú SZINNYEI, NyH.⁴ 93, *alkolmas arazuv* Tihanyi-k. 99 Nyelveml. VI. 44₂₃. — S ez a *v* itt etimologikus.

Mínt hogy tehát a *v* a Münch.- és a Bécsi-k.-ben köznévi használatú szavaknál csak is olyan alakokban jelentkezik hangzóközi helyzetben, a hol különben is etimológiai eredete van, a *halloua—zoloua* stb.-féle igenevekbeli *v* sem hiatustöltő, hanem a tőhöz tartozó hang (l. TMNy. 504, Nyr. XXX. 420, XXXIX. 411 stb.). Ezt különben indirecte a *nemaol*, *santaol*, *zolgaol*, *fiaia*, *faiia* stb. adatok is bizonyítják.

Megemlítem azt is, hogy nyelvünkben a *v* nem oly gyakori hiatustöltő hang, mint a *j*.*) Ha azonban a hiatus betöltéséről van szó, az esetek kilenczven százalékában *j* a hézagöltő hang, s csak tíz százalékban *h* vagy *v*. Így van ez az *ú*, *é* > *-vá*, *-vé* translativusi ragban is; egy *semmive* vagy éppen *semmihe* alak

*) Az a nézetem, hogy olyan esetekben, mikor a *v* vagy *j* etimologikus is lehet, tanácsosabb nem hiatustöltő hangról, hanem megőrzött régiségről beszélni.

a XV. században vagy a XVI. század elején olyan ritka mint a fehér holló (vö. Döbr.-k. 190), ellenben *semmie* és *semmie* (ez utóbbrira Döbr.-k. 116) közönséges.

Az elmondottak alapján mármost a következőket állítom:

α) A mai *-vá*, *-vé* rag egykor mind a mássáhangzón, mind pedig a magánhangzón végződő szavakban *-é* volt, emléke a mai népnyelvi *boré* = borrá, *vasé* = vassá stb. Ez az *-é* később illeszkedéssel a mélyhangúakban *-á*-vá lett, a rag tehát *-á*, *-é* volt. Ebben tehát egyetértek SZINNYEIVEL.

β) Az α) pont alatt említett módon járult az *-é*, majd az *-á*, *-é* magánhangzóra végződő szavakhoz is, volt tehát **fáé* (= fává), **kicsodáé* (= kicsodává), *semmie*, **feketéé* (= semmivé, feketévé), később **fáá* [> *fájá*], *kicsodáá* [> **kicsodájá*], *semmie* [> *semmijé*], **feketéé* [> *feketéjé*]. Ilyen alakban járult a rag a *v*-tövekhez is, tehát *lou*-ból (= ló, vö. Bécsi-k. Hester VI. 9 *lauat*, u. o. 10 *louat*) lett **lov-é* ~ **lav-é* > **lov-á*, *tau*-ból (= tó) lett **tav-é* > **tav-á*, *këü-* ~ *köü-*-ből lett **këv-é* ~ **köv-é* stb. A névszók közt ma is igen sok a *v*-töví, a régi nyelvben azonban sokkal több volt az ilyen *v*-re végződő névszó. Ilyenek voltak az *-ó*, *-ö*-vel képzett igenevek (vö. *iarov*, *uolov* HB. stb.), ilyenek az *-ú*-val, *-ü*-vel alkotott melléknevek (vö. *keth agow* = két ágú, *alkolmas arazuv* = alkalmas araszú, l. fentebb), ilyenek a mai *-ú* ra, *-ü*-re ~ *-ó*-ra, *-ö*-re végződő eredeti és jövevényszavak (vö. *szomorú*, *keserü*, *gyönyörü*, *ajtó* régen **szomoruv* ~ *Somorou* OklSz., *keseruv* HB., *könnyüvec*, *sürüven*, *sanyaruvan* TMNy. 333, 335, 340 stb.; a török jövevényszavak közül az *-ó* ~ *u*-ra, *-ö* ~ *ü*-re végződők jórésze egykor *o*, *u+u*-ra, *ö*, *ü+ü*-re végződött, l. Gombocz, Honf. tör. jöv. 97. l., a szláv szavak közül az *-ó*-ra végződők: *posztó* < *postav*, *porozló* < *pristav* stb.). Ha e szavak alanyesetben fordultak elő, akkor a szó utolsó tagja *u*-s diftongus volt, ragozott alakban azonban (a tárgyrag előtt, a birtokos személyragok előtt, a többes *k* jele előtt) megmaradt az eredeti *v*, mert szótagkezdő helyzetbe került (vö. pl. a HB.-ben *terunteve* isten tvl annyi mint terem tője Isten-től). Így volt ez a translativusi *-á*, *-é* ragnál is.

Volt mármost egy kor, — s ezt látjuk részben a Bécsi- és a Münch.-k.-ben —, a mikor az alanyeset már a mai magánhangzós szöveget mutatja (tehát *halló*, *szomorú*, *-ságó* ~ *-ségó*

stb.), a ragozott alak meg még a régi *v*-tövet. Ilyen nyelvi állapotban a *v* ~ *u*-tövekből egész természetesen vonódott el a *-vá*, *-vé*, a melynek *v*-je tehát csak is etimologikus *v*-nek köszöni eredetét. S ebben a pontban tér el felfogásom a SZINNYIÉTŐL.

A nyelvtörténeti adatok — úgy látszik — arra is szolgáltatnak bizonyítékot, hogy az így keletkezett *-vá*, *-vé* előbb az *-a* ~ *e*-végű tövekhez, s csak legutoljára az *-i*-re végződökhöz járult (tehát *pusztává*, *feketévé*, de *semmié*, *régisé* stb.). Ennek oka az, hogy a mai *-ó* ~ *u*-ra, *-ő* ~ *ü*-re végződő szavak egy része *-av*, *-ev*-végű volt régebben, s így az analógia itt megvolt, míg az *i* re végződöknél ilyen aligha volt.

II. Az *-ih* írásról és a felszólító módról.

SIMONYI ZSIGMOND a Bécsi- és a Münch.-kódex helyesírásáról ezeket mondja:

«Legtökéletesebb volt a Ferencziek bibliájának cseh hatás alatt kialakult írásmódja, mely következetes, egyszerű és czélszerű... Legnevezetesebb e helyesírásban, ... hogy minden hangot egyszerű jeggyel ír. Az *ö* *ő* hangot alul farkas *o*-val, az *ü* *ű* hangot fölül pontos *u*-val írja. Az úgynevezett jés hangokat ponttal jegyzett *l* *n* *t* és *g* jelöli (sajátságos, hogy az utóbbi nem pontos, hanem a *g* hangot jelöli a pontos *j*). Mint a Münch.-kódexben még láthatni, az eredeti az *sz* hangot is pontos *z* betűvel különböztette meg a *z*-től. Egyszerű továbbá a *cs* hang jegye.... Érdekes, hogy a szóvégi *j* hangot az *i*-től való megkülönböztetés kedvéért *ih*-val írja, pl. *zederih* (*szederj*), *akarih*, *iarih* stb....» (SIMONYI, MNy.² 126. s köv. l.)

SIMONYI e tanításából tehát azt tanuljuk, hogy a Bécsi- és a Münch.-k. fordítói minden hangot egyszerű jeggyel írtak, kivéve a szóvégi *j*-t, a melyet a szóvégi *i*-től való megkülönböztetés kedvéért *ih*-val jelöltek. SIMONYI-nak ez a tanítása benne van már egy 1884-ben megjelent értekezésében (I. Akad. Ért. 1884. 201. l. és Nyr. XXXIX. 411), továbbá Magyar Nyelv-e első kiadásában (I. köt. 169), valamint «Die ung. Sprache» cz. művében (118. l., a *j*-ről itt nem szól).

SIMONYI tanítását átvette ZOLNAI (I. Nyelveml. 112):

«A mássalhangzók közül még a *j* hang kifejezése érdemel említést, a melyet szövégen az *i*-től való megkülönböztetés kedvéért *ih*-val írnak, pl. *akarih* akarj stb.» s újabban DINGFELDER EDE (Legrégibb bibliánk nyelvéről. Budapest 1901. 9. 1.).

Nekem SIMONYI felfogásától eltérő a nézetem, s mielőtt az adatokat felhoznám, állítom, hogy azok az írók, a kik minden hangra egyszerű jegyben állapodnak meg, bizonyára találhattak volna egyszerű jegyet a szóvégi *j* jelölésre is, s nem kellett volna nekik az *-ih* kettős jegyhez folyamodniok. Főleg akkor nem, mikor ez úgyis ellenkezett helyesírásuk sarkalatos alap-tételével.

Nekünk azonban adataink is vannak arra, hogy a két kódex írói, illetőleg fordítói a szóvégi mai magyar *j*-t egyszerű jeggyel is írták, ime a példák:

a) Névszók: 1. Magánhangzó után való helyzetben: Zach. prol. 292, Zach. XIV. 7, Micheas III. 6 *ey*- (olv. éj) | Ján. XI. 2 *hay* fonatual | Judith XV. 20, Ozyas VII. 13, IX. 12. Máté XXVI. 24 stb. *Iay* (= jaj!), Amos V. 16 *Yai*, *Yay* | Jochel I. 10 *olay*, Ozyas XII. 7 *olay* fa, Amos IV. 9 *olay* kert- | Ján. XVIII. 40 Vala kedeg barrabas *toluay*, Ozyas VI. 9 *toluay* | Judith XV. 15 *vy* eneket, Ján. XVIII. 29 stb. *vy* vadolatot | Máté XXVII. 43 *vay* istennec fia vágoc en | Ozyas X. 14 *zay*; — 2. Mássalhangzó után való helyzetben: Ámos 2. prologus, Sophon. 1. prolog. *zedery* faknac agait, Ámos VII. 14 *zedery* fakat.

b) Igék: 1. Magánhangzó után való helyzetben: Luk. XIV. 13 *hiuy* zegeneket (olv. *hiui*, annyi mint *hívj*) | Judith III. 6, Hester V. 4, Máté XIX. 21, Márk V. 23, Ján. I. 46 stb. *ióy*; — 2. Mássalhangzó után való helyzetben: Judith XI. 1, Ruth III. 11, II Machab. VII. 18, Aggeus II. 6 ne *akary* | Sophon III. 14 *dicery* | Máté VIII. 21 *erezi* el | Dániel III. 42 ne *galazy* | Baruth III. 2 Halgassad vram es *irgalmazy* mert irgalmas isten vag es *irgalmazi* h mŕnekönc mert... | Baruth IV. 2 *Iary* az uton | Judith XIII. 7 *nezy* en kezemnc mŕuelkedetire | Jochel I. 8 *syry* (értsd *sírj*: plange) | Dániel XIV. 6 Ne *teuelgy* kiral | Ozyas III. 3 *vary* engemet, Sophon. III. 8 *vary* | Amos VI. 11 *Veztegy* (= latinul *tace*).

Azt hiszem, a felhozott példák igazolják, hogy a két kódex írói, másolói a szóvégi *j*-t tudták egyjegyű betűvel is írni, s ez a betű az *y* (egyszer *i*) volt.

Igen ám, de a két kódexben ez *y* helyén sűrűn fordul elő szóvégi helyzetben az *ih* kettős jegy vagy két betű. Lássuk

először az eseteket, s aztán vizsgáljuk meg ez *ih* jelölés értékét. Az esetek ezek:

a) Névszók: Luk. XVII. 6 e *zederih* fanac, Luk. XIX. 4 eg *zederih* fara (nb. MUNKÁCSI szerint ÁKE. 563, Nyr. XXIII. 1 összetett szó, második tagja egy az osztj.-vog. *-reš* «bogyó» szóval).

b) Igék: 1. *-sz(t)* végűek: Márk V. 12 *erezih* münket; — előfordul még: Máté VIII. 21 *erezi el* engemet | Luk. IX. 59 *erez el*, uo. 61 *erezel*. — Az *-sz(t)*-végű igék felszólító módjának többi alakjai: Máté XXVII. 17, 21. stb. *el ereziec* (első sz.) | Ján. V. 7 *erezien* | Márk XV. 9 *ereziem el* | Luk. IV. 9 *erezied* és Márk VI. 36 *erezd* | Luk. X. 2 *erezie* | Máté XXII. 13 *erezie-tec* ötet stb. stb. Az *-sz(t)*-végű igék felszólító módja mindig *-sz+t* minden alakban, kivéve a tárgyas és az alanyi ragozású egyes 2. személyt, a hol a *j* hiányozhatik is. A *sz* megnyúlására csak egy példát tudok s ez Luk. IX. 54-ben olvasható: *megemezze*.

2. *-z* végűek: Judith XIII. 27 *dyadalmaz[ih]* | Luk. XVIII. 3 *gőzdelmezih* meg engemet | Luk. XIV. 21 *hozih* | Baruth III. 2, Hester XIII. 15, Máté XX. 30, 31, Márk X. 47, 48, Luk. XVI. 24, XVII. 13 *irgalmazih*, II Machab. VII. 27 *irgalmazyh* | Luk. XVIII. 13 *kegelmezih* | Luk. XI. 5 *kőlőnőzih* | Baruth V. 5 *nezih*, Baruth II. 16 *nezyh* | Márk X. 19 *ne vrozih* | Ozyas XII. 6 *šrizhy* (nyilván írashiba *šrizyh* h.). — Hasonló esetek Apor-k. 80 *zerezih*, 40, 87, 126. l. *irgalmazih*. — A *-z*-végű igék felszólító módja — az iktelen igék alanyi ragozású egyes második személyét kivéve — mindenkor *j*-vel hangzik, pl. Ján. XII. 40 *meg viğaziam* | Márk XIV. 32 *imadkoziam* | Jud. VI. 15, Baruth V. 15 *nezied* | Luk. XVI. 25 *emlekezielmeg* | Jud. VIII. 32 *nezie* | Máté XXI. 19 *zarmaziec* | Amos V. 15, Malach. I. 9 *irgalmazion* | Ján. XIX. 24 *nilazionc* | Luk. XV. 22, 23 *hoziatoc* stb., stb. Olyan példát, hogy a *z* megnyúlnék, a két kódexből nem tudok idézni.

3. *-r*-végűek: II Machab. VII. 34, Baruth III. 5, Daniel X. 12, 19, Jochel II. 21, Ozyas IX. 1, Sophon. III. 16, Márk V. 36, Luk. V. 10, VIII. 3 *akarih*, Hester XV. 12, Zach. VII. 10 *akaryh* (de Luk. VI. 29, VIII. 49 *akariad*) | Márk V. 7, Luk. VIII. 28 *geterih* | Luk. XVI. 6, 7 *irih* (de Dán. VI. 8, Abakuc II. 2 *iriad*) | Márk II. 9, Luk. V. 23, Ján. V. 8, 11, 12 *iarih* | Márk VI. 22 *kerih* (de Abakuc 3. prologus *kerien*, Luk. VI. 30 *keried*) | Máté XIX. 18, Márk X. 19 *tőruent ne tőrih*. — Hasonló eset Apor-k. 87. l. *akarih*. — Az *r*-végű igék felszólító módjának többi alakjai ezek: Márk VI. 24 *keriec*, Luk. XII. 17 *takariam*, Luk. VI. 30 *keried*, Ján. XIX. 21 *akard*, Abakuc 3. prolog. *kerien*, Márk VIII. 36 *nerie*, Jud. VII. 23 *varionc*, Ján. XV. 24 *kerietec* stb., stb.

4. *-g*-végűek: Márk IV. 39 *veztegi*h (vö. Amos VI. 11 *veztegy*: tace NySz., Dézsi, Heyden Sebald 30 és Török Á., M. nyelvbúvárlatok II. füz. 5). A többi alak a *vesztegleni* igéből (vö. jelen idő: Amos V. 13, Sophon. III. 17, Abakuc 3. prol. 267. l. *veztegl*, Abakuc 3. prol. 268 *vezteglez*, főnévi igenév: Abakuc 3. prol. 267 *vesztegleni*, felszólító mód: Zachar. II. 13, Abakuc 3. prol. 266, Abakuc II. 20 *veszteglen*, Sophon. I. 7 *veztegletec*). — Megjegyzem, hogy a *-g*-végű igék felszólító módjának többi alakja állandóan *j*-vel van, vö. Amos III. 5 *fogion*, Máté XXVI. 48, Márk XIV. 44 *fogiatoc* (ötet).

5. *-k*-végűek: Márk X. 19, Luk. XVIII. 20 ne *öldökl*ih (az *öldökni* igére l. NySz.); Máté V. 21 ne *öldökl*ih. Minthogy a *-kl* (vö. *énekleni*) és a *-gl*-végű igéknek (vö. *országiani*) egészen olyan a felszólítójuk, mint az *-l*-végűeké (vö. Sophon. III. 14 *enekel ördl*, Luk. XIV. 12 *vendeglenec*; l. fentebb *veszteglen* és DINGFELDER, Legrégibb bibliánk nyelve 85), az *öldökl*ih példa keverékalak: *öldökl*ih- + *öldökl*-ből. — A *-k*-végűek felszólítójának többi alakjában megvan a *-j*, vö. Naum III. 14 *rakiad*, Aggeus I. 8 *rakiatocmeg*.

A felhozott példákból látjuk, hogy az iktelen igék alanyi ragozású felszólító módjának második személyében a szóvégi mai *-j* *-ih* ~ *-yh*-vel van írva az *-sz(t)*, *-z*, *-r*, *-g* és *-k*-végű igékben; ugyanígy van írva a névszókban előforduló *-r* utáni szóvégi *j* (vö. *ï*) is. Igen nagy kár, hogy nincsen példánk *-p*-tövű (vö. Amos IX. 1 *çapiad*; nb. *lépni* ikes ige, Hester XV. 14 *vèpiel*), *-m*-tövű (vö. Naum III. 14 *nomiad*) igére, de meg vagyok győződve róla, hogy ha előfordulnának, ezek is *çapih*, *nomih* alakban volnának írva.

Mármost az a kérdés, hogyan magyarázzuk ezt az *-ih*-t. Helyesírási vagy hangtani értéke van-e e jelölésnek?

Ha az *-ih*-val való írás helyesírási sajáttság, akkor azt kell mondanunk, hogy a Bécsi- és a Münch.-kódex írói a szóvégi, *r*, *sz*, *z*, *g*, *k* mássalhangzók utáni *j*-t, hol *y*-nal, *i*-vel, hol meg *-ih*-val írták. Feltűnő mármost, hogy ők ilyen *-ih*-t csak olyan mássalhangzó után írnak, melynek a magyarban nincsen palatalizált párja. A felszólító módnak a jele: a *-j* ugyanis az igének tövégi mássalhangzóját a Bécsi- és a Münch.-k.-ben is palatalizálja, ha az illető mássalhangzónak van palatális párja nyelvünkben; tehát *-d*-ből lesz *-đ*, írva az eredetiben *g*, VOLF kiadásában *ǵ* (vö. János IV. 7 *aj* innom)

-l-ből -l' (vö. Luk. I. 13 ne *fel*; megjegyzem, hogy az -l-végűek felszólító 2. személye igen sokszor minden jel nélkül -l: Luk. I. 29 ne *fel*), -n-ből -n' (vö. Máté XVIII. 15 *men*, nb. Márk V. 19 *menel* = menj el! stb.). — A -t-végűeknél ez az állapot: régi -t-végűek: -s (vö. Máté XIX. 21 *köues* engemet, Ozyas VI. 11 *ves*), — régi -cht ~ -ht ~ -jt-végűek: -ch ~ -h (vö. Dán. III. 43 *zabadoch*, Hester XV. 3 *zabadeh* stb.), — régi -szt-végűek a felszólítóban -sz-végűek (l. fentebb az *erezih* példát), — többi mássalhangzó + t-végűek: *č* (vö. Luk. IX. 38 *tekenč* stb.).

Minthogy mármost az -ih jelölés csak olyan mássalhangzó után fordul elő, a melynek nyelvünkben nincsen palatalizált párja, tehát *r, sz, z, g, k** után, kétségtelennek tartom, hogy az -ih írásban hangzásbeli *s* nem helyesírási jelenséggel van dolgunk. Ezt különben az is bizonyíthatja, hogy e jelölés hasonló helyzetben más emlékekben is előfordul. Így a Döbr.-k.-ben a *varj, tőrj* (72. l.), *terj* (82. l.) mellett van «meg *tőrih*» (23. l.) alak is. Az «Apostolok méltóságáról írott könyvecské»-ben, a mely különben sok esetben ír feleslegesen -h-t, ilyen felszólító alakok vannak: *tür'h, for'h* (26. l. = *türj, forrj*, de u. o. *tur-yedh*), *war'h* (26. l.), *eegh* (= égi, l. Nyeivemléktár VIII. köt. VI. l.). Ez alakok átmenetet alkotnak az Apor.-k.-ben található következő felszólítókhöz: *alazh* (94. l. = alázz), *nerh* (133. l. = nyerj).

Ha azonban ez -ih-val ('h-val, -h-val) való jelölés hangzásbeli jelenség, kérdés, miféle hangot jelöl az -ih ('h, h). Erre többféle magyarázat lehetséges.

Ismeretes dolog, hogy a mai *loppj-, rakj*-féle alakok kiejtésünkben *loppj-, rákj*-nak hangzanak (vö. SZINNYEI, NyH.⁴ 104, GOMBOCZ, NyK. XXXIV. 238, TOLNAI, Nyr. XXXIII. 577, XXXIV. 45; — máskép BALASSA J. Nyr. XXXIV. 46, szerinte *loppj, rakj* a hangzás, azaz a zöngétlen tövég és a zöngés módjel közé egy zöngétlen átmeneti kapcsoló hang kerül, a mi a *j* zöngétlen kezdetével függ össze). Mihelyt azonban a felszólító *j* szótagkezdővé lesz, *p* és *k* után is *j*-nek (o: *í*) hangzik (tehát *loppiak, loppj, loption* stb.).

*) Példák hiányában a *b-, p-, m-, v-t* nem sorolom ide, de kétségtelennek tartom, hogy ezek után is így volna írva a *j*, ha előfordulna.

A mi példáink közt mármost van *k*-végű is, s ez a «ne *öldökik*». Mai beszédünkben *k* után ilyen abszolút szóvégben a *j*-nek megfelelő *ǰ* spiranst ejtünk, tehát *öldökǰ*. Ez a *ǰ* hang tudvalevően a zöngés *j*-nek zöngétlen párja s így ugyanott artikulálódik, a hol a *j*. Ennek a *ǰ* hangnak kellett a Bécsi- és a Münch.-k. írói kiejtésében lennie, mégpedig minden olyan abszolút szóvégben előforduló *j* helyén, a mely olyan mássalhangzóra következett, a melynek nyelvünkben nincsen palatalizált párja. Mindegy volt, hogy e mássalhangzó zöngé, zöngés vagy zöngétlen-e, ha nincsen palatalizált párja, hát akkor a *j* helyén *ǰ* is volt hallható. Ezt a *ǰ* hangot írták aztán *-ih* ~ *-yh*-val.

Lehetséges azonban egy másik magyarázat is. Az *-ih* ~ *-yh* jelölhet olyan *j* hangot, a melynek az eleje zöngés, vége pedig zöngétlen. GOMBOCZ és MEYER «Zur phonetik der ungarischen Sprache» című dolgozatukban a szóvégi magyar *v*, *z*, *ž* és *j* hangokról ezt mondják: «Auslautend nach langem vokal zeigen sie...eine entschiedene neigung gegen das ende der enge hin stimmlos zu werden» (43. l.). — Az *-ih* ~ *-yh* jegy tehát jelölhet olyan *j* hangot, a melynek az eleje zöngés, vége pedig zöngétlen. Az ilyen *j* a fonétikusan is író huszita fordítókra akusztikailag az *-ih* ~ *-yh* benyomását tehetette, s innen az írás.

Bármiként álljon is a dolog, az az egy bizonyos, hogy az *-ih* ~ *-yh* jelölésnek hangzásbeli értéke van éppúgy, mint a régi *sirhon*, *hik* (l. TMNy. 631), *időh* el (másképp MÉSZÖLY G., Az *ít* képzőnek két rosszul olvasott alakjáról XVI. l. és ZOLNAI, Nyelveml. 232) stb. alakokban a *-h*-nak. A hangérték pedig aligha lehet más, mint vagy a *ǰ* hang, vagy pedig olyan *j*, melynek az eleje zöngés, vége pedig zöngétlen.

MELICH JÁNOS.

Cseremiszi nyelvtan.

(Negyedik közlemény.)

180. A kUr. és kCar.-ban a többes szám jele: *šamāts* (PORKÁNÁL *šamāč*), mely félig-meddig külön szó; a szövegek kötőjellel írják az alapszóval egybe. Első részét már BUDENZ azonosította a csuvas *sam*, *sem* többesi jellel (CsT. III. 434.), a *ts* elem pedig nézetem szerint nem más, mint az eredeti *t* pluralis-képző, mely az egyik präteritumban is átváltozott *ts*-vé (~ kP. *ts*, nyK. *ts*)* — Ez a pleonasztikus alak pedig arra vall, hogy a kUr. és kCar. nyelvjárás őrizte meg legtovább a fgr. -*t* többesképzőt.

Példák: kCar. *batə* «asszony»: *batə-šamāčlan* (dat.) PORK. 42. | kCar. *bož* «gyökér»: *bož-šamāčəm* (acc.) PORK. 8. | kUr. *ərβèzə* «gyermek»: *ərβè-šamāts* WICHM. 208. kCar. *ərβe(zə)*-*šamāč* PORK. 8. | kCar. *ia* «ördög»: *ia-šamāč* PORK. 2. | kCar. *imnā* «ló»: *imnā-šamāčəm* (acc.) PORK. 11. | kCar. *iza* «testvérbátya, nagybátya»: *iza-šamāč* PORK. 35. | kCar. *kajək* «madár»: *kajək-šamāč* PORK. 7. | kCar. *kü* «kő»: *kü-šamāčəm* (acc.) PORK. 7. | kUr. *mürə* «dal»: *mürə-šamāts* WICHM. 218. | kCar. *pi* «kutya»: *pi-šamāč* PORK. 10. | kCar. *pirə* «farkas»: *pirə-šamāč* PORK. 11. | kUr. *šòrək* «juh»: *šòrək-šamāts* WICHM. 206. | kCar. *sösna* «disznó»: *sösna-šamāč* PORK. 28. | kUr. *üðər* «leány»: *üðər-šamāts* WICHM. 208. kCar. *üðər-šamāč* PORK. 2.**)

*) L. ezt a hangváltozást (83.).

**) REGULY egy jegyzetében megemlíti, hogy a kE.-ben is van egy -*la* többes képző, mely a *šamoč*-csal együtt is előfordul pleonasztikusan, pl. *aul* «falu»: *aulla*, de használatosabb *aullašamoč*. Ezt a jelet BUDENZ a nyK.-beli *β^olā*-vel azonosítja (CsT. III. 434.). — L. 138.

181. A névragok rendszeren a többes jel után következnek, néha azonban megelőzik; pl. a) nyK. *əðərβ^o-lām* «leányokat» RAM. 194. | kP. *imúəβlakəm* «lovakat» GEN. 33. | nyK. *puβ^o-lām* «fákat» RAM. 33. | nyK. *pə^orkä^ošəβ^olām* «bolti szolgálakat» RAM. 177. | nyK. *təŋ^mβ^o-lām* «barátokat» RAM. 2. || kCar. *βəž^o-ša^oməčəm* «gyökereket» PORK. 8. | kCar. *kü^o-ša^oməčəm* «köveket» PORK. 7. | kCar. *pi^o-ša^oməčəm* «kutyákat» PORK. 10. — Ellenben: kP. *šələm-blak* «öcsseit» GEN. 27.

b) nyK. *äfüβ^o-lä^o-län* «atyáknak» RAM. XII. | nyK. *muš^o-šš^o:rəšš^o-β^o-lä^o-län* «kőcztöröknek» RAM. 180. || kCar. *βətə^o-šaməčlan* «asszonyoknak» PORK. 42. | kCar. *imúə^o-šaməčlan* «lovaknak» PORK. 17. | *üðər^o-šaməčlan* «leányoknak» PORK. 42.

c) kP. *ərβəžəβlakləč* «gyermekektől» GEN. 43. | kP. *jumoβlakləč* «istenektől» GEN. 61.

d) kE. *ajdemšamičgic* (!) «emberektől» Préd. NyK. III. 142. | *tušmanšamičgic* (!) «ellenségektől» Préd. NyK. III. 141. || nyK. *βätəβ^o-lä^o-rətsən* «asszonyoktól» RAM. 181.

e) kE. *ajdemšamičeš* «emberekbe» Préd. NyK. III. 142.

f) kE. *kudošamičiške* «házakba» Préd. NyK. III. 146. | kE. *mučaššamičiške* «végekbe» Préd. NyK. III. 141. | kE. *šumšamičiške* «szivekbe» Préd. NyK. III. 146. || nyK. *traktirβ^o-läška* «vendéglőkbe» RAM. 176. — Ellenben: nyK. *pareškaβ^o-lä* «párokba» RAM. 96.

g) kE. *bazaršamičište* «vásárokon» Préd. NyK. III. 145. | kE. *kudošamičište* «házakban» Préd. NyK. III. 140. | kE. *ulicašamičište* «utczákban» Préd. NyK. III. 140. | kE. *vurgemšamičište* «ruhákban» Préd. NyK. III. 139.

A birtokos személyragozás.

182. Az 1. személy ragja *-m*, *em* (kÜr. *em*). Pl. kP. kCar. *βuj* «fej»: *βujem* GEN. 6. PORK. 58. | kP. *βurjem* «ruha»: *βurjemem* GEN. 63. nyK. *βərjemem* RAM. 67. | kCar. *βüt* «víz»: *βüdem* «vizem» PORK. 25. | kÜr. *tšön* «lélek»: *tšönem* WICHM. 223. | kÜr. *kap* «test»: *kapem* WICHM. 240. | nyK. *lə^om* «név»: *lə^o:mem* RAM. 169. | kP. *pələš* «fül»: *pələšem* GEN. 6. | kÜr. *təŋ* «barát; kedves»: *təŋem* WICHM. 224. és *təŋəŋem**) WICHM. 219. |

*) L. 113. jegyz.

kUr. *up^{rs}* «sapka»: *up^{rs}em* WICHM. 231. kCar. *up^{se}m* PORK. 27. || kP. *aβa* és *aβaj* «anya»: *aβam* GEN. 4. kCar. PORK. 46. kE. *avajem**) BUD. CsT. III. 435. nyK. *äβäm* RAM. 52. | kP. *ača*, *ačaj* «atya»: *ačam* GEN. 46. kCar. *ačam* PORK. 46. kE. *ačiem**) BUD. CsT. III. 434. nyK. *ätäm* RAM. 194. | kP. *ajša* «gyermek»: *ajšam* GEN. 14. | kP. *aka*, *akaj* «néni»: *akam* GEN. 41. kUr. *akäiem**) WICHM. 226. kE. *akajem**) BUD. CsT. III. 434. nyK. *äkäiem**) RAM. 6. | kP. *iza*, *izaj* «bátya»: *izam* GEN. 5. kCar. *izaem* PORK. 36. kE. *izäjem**) BUD. CsT. III. 435. nyK. *zäm* RAM. 172. *zäm*, *zäiem**) RAM. 22. | kCar. *d'angga* «ángy»: *d'anggaem* PORK. 39. *d'anggaem**) PORK. 51. kUr. *jəngam* WICHM. 224. | kP. *šinža* «szem»: *šinžam* GEN. 6. *šinžajem***) GEN. 63. | kUr. *up^{rsa}* «száj»: *up^{rs}am* WICHM. 224. || kP. *šokte* «szita»: *šoktem* GEN. 23. || kUr. *i* «év»: *iem* WICHM. 57. | kCar. *mari* «férj»: *marie^m* PORK. 2. (nyK. *marš*: *marem* RAM. 181.) | *pi* «kutya»: *piem* GEN. 5. RAM. 213. || kP. *ü* «vaj»: *üem*, *üjem* GEN. 36. || kP. *iye* «gyermek»: *iym* GEN. 35. | kP. *jumə* «isten»: *jumem* GEN. 65. | nyK. *kəzə* «kés»: *kəzem* RAM. 159. | kUr. *kombə* «lúd»: *kombem* WICHM. 213. kCar. *kombe^m* PORK. 4. | kCar. *köryə* «belső»: *körye^m* PORK. 25. | kP. *ludo*, kCar. *ludə* «récze»: *ludem* GEN. 9. *lude^m* PORK. 4. | kUr. *šüdə* «fü»: *šüdem* WICHM. 226. | kUr. *üstə* «öv»: *üstem* WICHM. 229.

183. Redukált hangzó van a személyrag előtt (nyilván a hangsúly eltolódása miatt): nyK. *ayga* «deszka»: *aygaiem* RAM. 39. | kP. *eryə* «fiú»: *eryem* GEN. 13. (de vö. kCar. *erye^m* PORK. 12.) | kCar. *šolam* PORK. 49. kE. *šo'lom* CserGr. NyK. VI. 206. (kP. *šola*) «öcsém».

184. A 2. személy ragja: *-t* (≈ *-d-*), *-et* (kUr. *-ət*). Pl. kP. *βer* «hely»: *βeret* GEN. 76. | kP. kCar. *βuj* «fej»: *βujet* GEN. 73. PORK. 52. | kCar. *βüt* «víz»: *βüde^t* PORK. 28. kUr. *βüde^t* WICHM. 227. | kP. *čon* «lélek»: *čonet* GEN. 72. *čonedəm* (acc.) GEN. 14. | kUfa *jüt* «éj»: *jüdedəm* (acc.) PAAS. KSz. II. 201. | nyK. *kalpak* «sapka»: *kalpake^{də}m* (acc.) RAM. 51. | nyK. *kem* «csizma»: *kemet* RAM. 75. | kCar. *kol* «hal»: *kol^t* PORK. 17. | kP. *luj*

*) L. 123. γ) jegyzetét.

***) L. 113. jegyz. — De lehetséges az is, hogy a rokon-ságot jelentő *-a-*végű szók is hatással voltak erre az alakra.

«nyest»: *lujet* GEN. 60. PORK. 17. | nyK. *l_om* «név»: *l_omet* RAM. 74. | kP. *müks* «méh»: *müks_{et}* GEN. 59. *mürš_{er}t* PORK. 21. | kUr. *nur* «mező»: *nur_{et}* WICHM. 234. | kUfa *puš* «füst»: *puš_{et}* PAAS. KSz. II. 127. | kCar. *rəβəž* «róka»: *rəβəž_{et}* PORK. 17. | kUfa *siks* «füst»: *siks_{et}* PAAS. KSz. II. 127. | kP. *šur* «szarv»: *šur_{et}* GEN. 40. | kUr. *taŋ* «barát»: *taŋ_{et}* WICHM. 212. | kP. *üp* «haj»: *üpet* és *üpäjet*¹⁾ GEN. 66. kCar. *üpet* PORK. 40. || kP. *aβa*, *aβaj* «anya»: *aβat* GEN. 4. | kP. *aća* «atya»: *aćat* GEN. 24. kE. *aćied*,²⁾ *aćad* BUD. CsT. III. 434. nyK. *ätät* RAM. 174. *ätäjet*²⁾ RAM. 8. *ätä_{er}t*²⁾ RAM. 116. | kP. *ajža* «gyermek»: *ajžat* GEN. 14. *ajžad_{an}* (gen.) GEN. 14. | kP. *aka* «néni»: *akat* GEN. 26. | kP. *iža* «bátya»: *ižat* GEN. 32. | kCar. *šinža* «szem»: *šinžat* (!) PORK. Aik. III. 122. kP. *šinžad_{am}* (acc.) GEN. 1. | kUr. *up^oša* «száj»: *up^ošat* WICHM. 212. kCar. *upšat* PORK. 23. (de nyK. *oksa* «pénz»: *oksa_{er}t* RAM. 160.) || kCar. *kue* «nyírfa»: *kuet* PORK. 41. || kCar. *i* «év»: *iet* PORK. 57. | kP. *paži* (n. pr.): *pažiet* GEN. 2. | kP. *pi* «kutya»: *piet* GEN. 23. kCar. PORK. 51. || kCar. *pu* «fa»: *puet* PORK. 41. || kP. *pü* «fog»: *püet* GEN. 4. | kUr. *šü* «nyak»: *šüed_{am}* (acc.) WICHM. 236. | kP. *ü* «vaj»: *üet*, *üed_{am}* (acc.) GEN. 36. || kP. *iye* «kölyök»: *iyet* GEN. 36. *iye_dam* (acc.) GEN. 34. | kUfa *jälme* «nyelv»: *jälmet* PAAS. KSz. II. 127. kP. GEN. 61. | kP. *jüksö* «hattyú»: *jüksajet*¹⁾ GEN. 66. | kUr. *kešš_o* «nap»: *kešš_{et}* WICHM. 218. kUfa *kečed_{am}* PAAS. KSz. II. 201. kP. *kečed_{am}* GEN. 63. (acc.) | kCar. *kombə* «lúd»: *komb_{et}* PORK. 9.³⁾

185. *tš* a személyrag (*t > tš* stb. hangváltozást l. Hangtan 83.): kP. *talan_{er}ć* «neked» GEN. 1. 35. < kP. *talan_{et}* id. GEN. 66. | kP. *ška_{er}ć* «magadnak» GEN. 66. < kCar. *škan_{er}t* id. PORK. 22.

Néhány esetben a *tš*, *tš* személyrag előtt (bizonyára a hangsúly miatt) redukált magánhangzóval: kP. *er_{er}*, kCar. *er_{er}* «fiú»: kP. *er_{er}ć* GEN. 44. *er_{er}ć_{am}* (acc.) GEN. 27. kCarM. *er_{er}ć* PORK. 12. *er_{er}ć_{am}* (acc.) PORK. 48. *er_{er}ć_{la}n* (dat.) PORK. 13. || kCar. *š_{er}š_{ka}* «meny»: *š_{er}š_{ka}ć_{am}* (acc.) PORK. 48. | kE. *šo-l'oc* «öcséd» CserGr. NyK. VI. 206. *šo-l'učom* (acc.) REG. CsM. 426. (kP. *šola*) || kP. *mo* «mi?»: *moć* GEN. 36.

¹⁾ L. 113. jegyz.

²⁾ L. 123. γ) jegyzetét.

³⁾ Különös alak a következő: nyK. *l_om_{er}tš_o χ_uda* «neved rossz» RAM. 169. (*l_omet* RAM. 74.)

186. 3. sz. Rágja: nyK. -*žā*; -*žā*, -*žā* | kUr. -*žā*, -*žā* | kP. -*žā*, -*žā*, -*žā* (ragozva: -*žā*). A *ž* hang eredetibb *š*-ből való (1. 92.); meg is maradt az *š*, *ž* (< **š*) és a zöngétlen zárhangokon végződő tökön. Pl. kP. *aβa* «anya»: *aβaže* GEN. 1. kUr. *aβāžā* WICHM. 222. kCar. *aβāžā* PORK. 27. nyK. *āβāžā* RAM. 10. | kP. *ača* «atya»: *ačaže* GEN. 2. kUr. *ačšāžā* WICHM. 221. kCar. *ačažā* PORK. 2. nyK. *ātāžā* RAM. 74. | kP. *ajža* «kis gyermek»: *ajžaže* GEN. 1. nyK. *āžāžā* RAM. 203. | kP. *iža*, *ižaj* «bátya»: *ižaže* GEN. 5. kUr. *ižāžā* WICHM. 217. kCar. *ižažā* PORK. 25. *ižaižēm* (acc.) PORK. 35. nyK. *žāžā* RAM. 172. || kUr. *kue* «nyírfa»: *kuēžā* WICHM. 235. kCar. PORK. 40. | kP. *šokte* «szita»: *šoktežrēč* (elat.) GEN. 23. || kUr. *i* «jég»: *ižā* WICHM. 215. | kUr. *mari* «férj»: *marižā* WICHM. 237. (nyK. *ma'rāžā* RAM. 169.) | kP. *pi* «kutya»: *piže* GEN. 1. kCar. *pižā* PORK. 58. || kP. *kuku* «kakuk»: *kukužā* GEN. 63. | kP. *lu* «csont»: *lužā* GEN. 4. | kCar. *pu* «fa»: *pužā* PORK. 23. || kCar. *mü* «méz»: *müžēm* (acc.) PORK. 21. | kP. *šü* «nyak»: *šüžēm* (acc.) GEN. 4. | kP. *ü* «vaj»: *üžā* GEN. 36. || kP. *erye* «fiú»: *ery(ə)že* GEN. 2. kUfa *eryaže* PAAS. KSz. II. 209. kCar. *erya*: *eryažā* PORK. 27. nyK. *eryažā* RAM. 125. | kP. *ire* «fiú»: *iražēm* (acc.) GEN. 26. kUr. *irā*: *irāžā* WICHM. 221. | kP. *ikte* «egy»: *iktāže kolen kolta* «egyikük meghal» GEN. 40.* | kP. *keče* «nap»: *kečažēm* (acc.) GEN. 76. *kečažā* PORK. 26. | kP. *kombo* «lúd»: *kombažā* GEN. 71. kCar. *komba*: *kombažā* PORK. 5. | kUr. *lūdā* «récze»: *lūdāžēm* (acc.) WICHM. 231. kCar. *ludāžā* PORK. 37. || kP. *βer* «hely»: *βerže* GEN. 67. kCar. *βeržā* PORK. 35. | kCar. *lem* «lé»: *lemžā* PORK. 23. | kP. *lüm* «név»: *lümžā* GEN. 14. nyK. *lāmžā* RAM. 177. | kP. *moγar* «test»: *moγaržā* GEN. 49. kUfa *moγarže* PAAS. KSz. II. 127. | kUr. *šāl* «hús»: *šālžā* WICHM. 211. kCar. *šālžā* PORK. 22. | kP. *šōr* «tej»: *šōržā* GEN. 49. kCar.

*) Vö. még kP. *iktāže šoya, βešāže kia, kumāšāžā kaja* «az egyik áll, a másik fekszik, a harmadik megy» GEN. 49. — Hasonló példa ez is: kE. *nuno šukorak nužna, južožo pojan ulod, v. izišeže vele pojan ulod* «ők többnyire szegények, némelyek gazdagok, v. csak kevés köztük gazdag» REG. CsM. 355. | kE. *olaške čelažēm eš ūžep kudo šaežēm vele ūževe* «nem valamennyiüket hívták, csak a kik legjobbak, [azokat] hítták (a javát hítták)» 356.

sörza PORK. 23. || kUr. *ak* «ár»: *akšə* WICHM. 227. | kP. *jük* «hang»: *jüksö* GEN. 27. | nyK. *kek* «madár»: *kekšə_m* (acc.) RAM. 173. kP. *kajəkše* GEN. 44. | kP. *pört* «szoba»: *pörtšö* GEN. 8. nyK. *pörtə_{žə_m}* (acc.) RAM. 149. | nyK. *šondək* «koffer»: *šondəkšə* WICHM. 236. | kP. *tük* «szarv»: *tüksö* GEN. 27. | kCar. *üp* «haj»: *ü_pšə* PORK. 22. nyK. *ü_pšə_o* RAM. 83. || kP. *βož* «gyökér»: *βoššə_m* (acc.) GEN. 58. kUfa *βoššə_m* PAAS. KSz. II. 201. kCar. *βoššə_m* PORK. 16. *βožšə_m* PORK. 19. | kCar. *eyež* «eper»: *eyeššə* PORK. 46. kUr. *əgəžšə* WICHM. 237. | kP. *joyež* «ij»: *joyešše* GEN. 43. | kP. *piž* «kesztyű»: *pišše* GEN. 1. | kP. *rəβəž* «róka»: *rəβəšše* GEN. 35. kCar. *rəβəššə* PORK. 6. | kP. *tüž* «terhes»: *tüššə_m* (acc.) GEN. 59. | kP. *üškəž* «ökör»: *üškəššə_m* (acc.) GEN. 9. || kCar. *paləš* «fűl»: *pə_ləššə* PORK. 1. | nyK. *pəš* «szag»: *pəššə_m* (acc.) RAM. 202. | kP. *poč* «fark»: *počšo* GEN. 35. kUr. *potššə* WICHM. 211. kCar. *počšə* PORK. 25. | kUr. *šörmətš* «fék»: *šörmətššə* WICHM. 236. — A *-pš* és *-kš*-re végződő szóknál a személyrag előtt van még egy redukált hang; pl. kCar. *upš* «sapka»: *upšəžə_m* (acc.) PORK. 54. || kP. *mokš* «máj»: *mokšəžə_m* és *mo_xšəžə_m* GEN. 48. kCar. *mo_ršəžə_m* PORK. 25. nyK. *mokšəžə_m* RAM. 174. (acc.) | kUr. *mükš* «méh»: *mükšəžə* WICHM. 219. | kP. *pikš* «nyíl»: *pikšəžə_m* (acc.) GEN. 43. | kP. *šikš* «fűst»: *šikšəže* GEN. 78. *šixšəže* GEN. 8. | kP. *šokš* «ruhaujj»: *šokšəžə* GEN. 72. — Vannak *š*-végű szók is, melyeknél hasonlóképp fellép egy redukált hangzó a *tő* és a rag között; valószínűleg ezek *š*-se is *kš*-ből lett (l. 115.); pl. kUr. *komdšš* «fedél»: *komdššəžə* WICHM. 210. | kP. *ləštaš* «levél»: *ləštašəže* GEN. 67. kUr. *ləštəšəžə* WICHM. 211. | kP. *ložaš* «liszt»: *ložašəžə* GEN. 36. | kP. *mučaš* «vég»: *mučašəžə_m* (acc.) GEN. 58. | kP. *pondaš* «szakáll»: *pondašəžə_m* (acc.) GEN. 2. | kP. *pundaš* «fatöke»: *pundašəže* GEN. 39. | kP. *puš* «adó»: *pušəžə_m* (acc.) GEN. 60. | nyK. *pəžəš* «fészek»: *pəžəšəžə* RAM. 173. | kP. *ruaš* «kovász»: *ruašəžə_m* (acc.) GEN. 25. | kP. *tičmaš* «teltség»: *tičmašəžə_m* (acc.) GEN. 59.

187. Többes szám. 1. személy. K. *-na*, nyK. *-na*, *-nä*; pl. kP. *βuj* «fej»: *βujna* GEN. 66. nyK. *βujna* RAM. 160. | nyK. *edem* «ember»: *edemnä* RAM. 71. | kP. *je_n* «ember»: *ik je_nna* «egyikünk» GEN. 12. | kP. *joltaš* «barát»: *joltašnam* (acc.) GEN. 13. | kP. *kap* «test»: *kapna* GEN. 66. | kUfa *kumaltš* «imádság»: *kumaltšnam* (acc.) PAAS. KSz. II. 129. | kCar. *kurə_m* «életkor»:

kurmna'm (acc.) PORK. 18. | kP. *pikš* «nyíl»: *pikšnam* (acc.) GEN. 11. | kP. *šüm* «szív»: *šümna* GEN. 64. | kP. *šuzar* «húg»: *šuzarna* GEN. 6. | kCar. *üðər* «leány»: *üðarna* PORK. 40. | kCar. *ümər* «kor»: *ümərna'm* (acc.) PORK. 18. || kP. *aβa* «anya»: *aβana* GEN. 24. | kP. *iža* «bátya»: *ižana* GEN. 27. | kP. *kiša* «pinty»: *kišanam* (acc.) GEN. 42. || kP. *čuri* «arcz»: *čurina* GEN. 68. || kP. *βate* «asszony»: *βatəna* GEN. 11. | kP. *erɣe* «fiú»: *erɣəna* GEN. 30. | kP. *imnie* «ló»: *imnəna* GEN. 5. | kCar. *kečə* «nap»: *kečəna* PORK. 38. | nyK. *kudə* «ház»: *kudəna* RAM. 183. | kP. *reβe* «répa»: *reβenam* (acc.) GEN. 4.

188. A 2. sz. ragja: kP. *-ta*, *-da* (kUfa *-da* is); kUr. *-tā*, *-dā*; nyK. *-da*, *-dā*, *-ta*, *-tā*. Pl. kUr. *aβa* «anya»: *aβada* WICHM. 243. | kP. *aka* «néne»: *akada* GEN. 25. | kUr. *kapka* «kapu»: *kapkadam* (acc.) WICHM. 232. | kP. *kazna* «kincs, -tár»: *kaznada* GEN. 61. | nyK. *oksa* «pénz»: *okxada* RAM. 189. | kP. *omša* «ajtó»: *omšadam* (acc.) GEN. 12. | kUr. *šindžə* «szem»: *šindžədə* WICHM. 218. || kUr. *tšuri* «arcz»: *tšuridə* WICHM. 223. | kUr. *pi* «kutya»: *pidə* WICHM. 240. || nyK. *βes*, *βesə* «másik»: *įara'təda iktə βe'sə-dəm* «szeressétek egymást» RAM. 28. | kUr. *βondə* «nyél»: *βondədam* (acc.) WICHM. 245. | kP. *erɣe* «fiú»: *erɣəda* GEN. 44. | kCar. *iɣə* «kölyök»: *iɣəda* PORK. 37. | kUfa *kinde* «kenyér»: *kindədam* (acc.) PAAS. KSz. II. 131. | kP. *küzə* «kés»: *küzədə* GEN. 56. | kP. *šudo* «fü»: *šudəda* GEN. 5. || kUr. *əkəl* «ész»: *əkəldam* (acc.) WICHM. 245. | kUr. *βož* «gyökér»: *βoždə* WICHM. 223. | kP. *βuj* «fej»: *βujda* GEN. 20. kUr. *βuidam* (acc.) WICHM. 245. nyK. *βuidə* RAM. 174. | kUfa *čon* «lélek: *čondam* (acc.) PAAS. KSz. II. 131. | kUr. *įəžəŋ* «ín»: *įəžəŋdə* WICHM. 223. | kUr. *kəl* «fogantyú»: *kəldam* (acc.) WICHM. 245. | kP. *lomdem* «küszöb»: *lomdədam* (acc.) GEN. 12. | kP. *suɣəm* «vágó marha»: *suɣəmdə* GEN. 23. | kP. *šuzar* «hug»: *šuzardə* GEN. 6. kCar. PORK. 32. | kP. *toβar* «fejsze»: *toβarəda* GEN. 56. || kP. *βüt* «víz»: *βütta* GEN. 5. | kUfa *jüs* «ital»: *jüšta* PAAS. KSz. II. 205. | kUr. *kit* «kéz»: *kittə* WICHM. 243. | kUfa *kočəš* «étel»: *kočəšta* PAAS. KSz. II. 205. | kP. *sörɣəš* «gyűrű»: *sörɣəštam* (acc.) GEN. 13. | kP. *toškaltəš* «lépcső»: *toškaltəštam* (acc.) GEN. 12. | kP. *tuβərcək* «szaporulat»: *tuβərcəktam* (acc.) GEN. 57. | kUr. *uš* «ész»: *uštam* (acc.) WICHM. 245.

Egy igenéven *-sa* a rag: kCar. *užarɣəm čidemasə kan-*

dəm čiza «ha nem akartok zöldet fölvenni, vegyetek föl kéket»
 PORK. 38. (Az imperativusban rendszeren K. *-sa, -za, -ša, -ža* a rag. Az *s, z* nyilván eredetibb *-d*-ből való.)

189. A 3. személy ragja: kP. kUfa, kUr. *-št, kCar. -št* és *-šta, nyK. -štə, -štə* eredetibb tövégi magánhangzóval. Nyilván az egyesszámi 3. személy ragjának eredetibb alakja benne az első elem, a *t* pedig a finnugor többes jel. Pl. kP. *aβa* «anya»: *aβašt* GEN. 25. | kP. *ajəa* «gyermek»: *ajəaštəm* (acc.) GEN. 12. | nyK. *araβa* «kocsi»: *araβaštə* RAM. 172. | nyK. *ətə* «atya»: *ətəštə* RAM. 207. kP. *ačast* GEN. 17. | kP. *iəa* «bátya»: *iəašt* GEN. 6. | kP. *kajəa* «kecske»: *kajəašt* GEN. 24. | nyK. *oksa* «pénz»: *oksaštə* RAM. 176. *oksaštəm* (acc.) RAM. 207. kUfa *oksaštəm* PAAS. KSz. II. 129. | kUfa *sorta* «gyertya»: *sortaštəm* (acc.) PAAS. KSz. II. 129. | nyK. *tətə* «gyermek»: *tətəštələn* (dat.) RAM. 207. || kP. *pi* «kutya»: *piəšt* GEN. 23. || kP. *βate* «asszony»: *βatešt* GEN. 12. || kP. *βülö* «kancza»: *βülöšt* GEN. 13. | kP. *erəe* «fiú»: *erəəšt* GEN. 4. | kP. *iəe* «kölyök»: *iəəšt* GEN. 16. | kCar. *ikšəβə* «gyermek»: *ikšəβəšt* PORK. 4. | kCar. *koβaštə* «bőr»: *koβaštəštəm* (acc.) PORK. 6. | kCar. *mələ* «más»: *mələštət* (at «is») PORK. 10. | kP. *šəske* «meny»: *šəskašt* GEN. 38. || nyK. *alək* «rét»: *aləkəštə* RAM. 171. | kCar. *βurəem* «ruha»: *βurəeməšt* PORK. 7. | kP. *jöl* «láb»: *jöləšt* GEN. 61. | kP. *kit* «kéz»: *kidəšt* GEN. 61. | kCar. *kuməl* «természet; kegyelem stb.»: *kumələštə* (sic!) PORK. 35. | kP. *pört* «szoba»: *pörtəšt* GEN. 17. | kP. *pot* «fazék»: *podəštəm* (acc.) GEN. 28. | kP. *šuzar* «húg»: *šuzarəšt* GEN. 6. | kCar. *üdər* «leány»: *üdərəšt* PORK. 3. kUr. *üdərəštəm* (acc.) WICHM. 231. | kP. *ümər* «kor»: *ümərəšt* GEN. 6.

190. A többes számban levő szók személyragozása az egyes nyelvjárásokban különböző. A kP.-ben a személyragos alakhoz járul a pluralis képzője; pl. *alašamblak* «herélt lovaím» GEN. 6. | *iəembəlak* «kölykeim» GEN. 34. | *imniəmbəlak* «lovaím» GEN. 5. | *iəamblak* «bátyáim» GEN. 4. | *piəmbəlak* «kutyaím» GEN. 23. || *iəatplak* «bátyáid» GEN. 4. | *jəngatplak* «ágyaid» GEN. 78. | *piətplak* «kutyaíd» GEN. 23. || *βatənaβlak* «feleségeink» GEN. 11. || *βataštplakəm* «feleségeiket» GEN. 12. | *erəəštplak* «fiaik» GEN. 4. | *iəəštplak* «kölykeik» GEN. 16. *imniəštplak* «lovaik» GEN. 5. | *iəəštplak* «bátyjaik» GEN. 6. | *jük-*

śāstplak «hattyúik» GEN. 38. | *molāstplak* «többiek» GEN. 40. | *piāstplaklan* «kutyáiknak» GEN. 23.

191. Az nyK.-ben RAMSTEDT szövegei csak többes 3. személyű alakokat mutatnak. Ezekben a többes jelét követi a személyrag; pl. *βātāβ²lā²štā* «feleségeik» RAM. 181. | *edemblāštā* «embereik» RAM. 79. | *ədāβ²lāštā* «leányaik» RAM. 177. | *ərβe²β²lāštā* «gyermekük» RAM. 59. | *ərγāz²β²lāštā* «szabóik» RAM. 189. — WIEDEMANNnál (44.) is gyakoribb ez az eset, míg CASTRÉNNál előfordul *imniemvylā* és *imnivylām* «lovaim» egyaránt (28.).

192. A kCar.-ban néha a szótó után, máskor a többes-jel után, néha azonban mindkettőn ki van téve a személyrag; pl. *izaem-šamāčem* «bátyáim» PORK. 36. | *tanem-šamāč* «barátaim» PORK. 41. || *kajket-šamāč* «madaraid» PORK. 17. || *βedra-šamāč-šēm* (acc.) «vödreit» PORK. | *i²kšāβ²-šamāčšēm* «gyermeküket» PORK. 7. | *tanžat-šamāčat* «barátai is» (at «is») PORK. 5.

193. A személyragos szók ragozása is figyelemre méltó a cseremiszbén. A birtokos jelző ragja, a tárgyrag, a *-lan*, *-leč*, *-γāč* ragok rendszeren a személyragok után állnak, az *-š*, *-štā*, *-škā* ragok pedig előttük. Kivételes eset mindkét csoportnál előfordul, sőt CASTRÉN (26—28.) szerint minden rag állhat a személyrag előtt is, után is. Pl.

a) nyK. *ātāmēn* «atyámé» RAM. 192. | kUr. *βatēmēn* «feleségemé» WICHM. 213. || kP. *ajžadēn* «gyermekedé» GEN. 14. | kP. *βatedēn* «feleségedé» GEN. 28. | nyK. *ərβezedēn* «gyermekedé» RAM. 174. || kP. *kuβāžēn* «öreg asszonyáé» GEN. 4. | kP. *ūdəržēn* «leányáé» GEN. 42.

b) kP. *čāβemēm* «tyúkomat» GEN. 8. | kP. *joltašemēm* «társamat» GEN. 13. | nyK. *pörtemēm* «szobámat» RAM. 17. || kUr. *βužētēm* «fejedet» WICHM. 213. | kP. *joleđēm* «lábadat» GEN. 77. | kUfa *jüdedēm* «éjedet» PAAS. KSz. II. 201. | nyK. *kalpakeđēm* «sapkátat» RAM. 51. || nyK. *marāžēm* «férjét» RAM. 184. | kCar. *munāžēm* «tojását» PORK. 35. | kP. *šümžēm* «szívét» GEN. 11. || kP. *joltašnam* «társunkat» GEN. 13. | kUfa *kumaltāšnam* «imánkat» PAAS. KSz. II. 129. | kP. *pikšnam* «nyilunkat» GEN. 11. | kCar. *ümərnam* «korunkat» PORK. 18. || kUr. *kapkadām* «kaputokat» WICHM. 232. | kP. *omšadām* «ajtótokat» GEN. 12. | nyK. *žarav²da iktā βe²s²đām* «szeressétek egymást» RAM. 28. |

kUr. *βuidam* «fejeteket» WICHM. 245. | kUfa *čondam* «lelketeket» PAAS. KSz. II. 131. || kUfa *oksaštəm* PAAS. KSz. II. 129. nyK. *oksaštəm* RAM. 207. «pénzüket» | kCar. *koβa'staštəm* «bőrüket» PORK. 6. | kP. *podəštəm* «fazekukat» GEN. 28. | kP. *šėškəštəm* «menyüket» GEN. 38.

Ellenben: nyK. *kəzə'met* «késedet» RAM. 142. || nyK. *kidə'mžə* «kezét» RAM. 41.

c) nyK. *äβämlän* «anyámnak» RAM. 52. | kP. *ačamlan* «atyámnak» GEN. 66. | kCar. *βujemlan* «fejemnek» PORK. 58. | kUr. *tšonemlan* «lelkemnek» WICHM. 223. | kCar. *βüdetlan* «vizedhez» PORK. 55. | kUr. *jėsedlan* «feleségednek» WICHM. 209. || kP. *iřəzlan* «fiának» GEN. 61. | kCar. *müřəšəzlan* «méhének» PORK. 55. | nyK. *šümbelž'län* «testvérének» RAM. 193. || nyK. *kədəđa'lan* «melyiteknek» RAM. 61. || nyK. *kədəđšt'lan* «melyiküknek» RAM. 61. | nyK. *te'füšt'lan* «gyermeküknek» RAM. 207.

Ellenben: nyK. *iktə βes'ländžə palša* «segítenek egymásnak» RAM. 25. | nyK. *ərβez'ländžə* «gyermekének» RAM. 174. | nyK. *m'loje'tsländžə* «fiatal emberének» RAM. 171.* || nyK. *ätä-β'älä'nnä* «atyáinknak» RAM. XII. | nyK. *ikänäk iktälä'nnä palšenä* «segítünk egymásnak» RAM. 24. || nyK. *kədəđlan'da* «melyiteknek» RAM. 61. || nyK. *kədəđlan'əštə* «melyiküknek» RAM. 61.

d) kP. *šocšemleč* «kedvesemtől» GEN. 72. || kP. *iřəžleč* «kölykétől» GEN. 26. | kP. *kuřəžəžleč* «öregétől» GEN. 28. || kP. *aβašt'leč* «anyjuktól» GEN. 15.

e) nyK. *βätəžřitsən* «anyjától» RAM. 96. | kP. *čičəžřəč* «emlőjéből» GEN. 13. | kP. *imnäžřəč* «lováról» GEN. 27. | nyK. *litsəžřitsən* «arczáról» RAM. 69. | kP. *šoktežřəč* «szitájából» GEN. 23. | kCar. *uksəžə řəčən* «ágáról» PORK. 39. || nyK. *lu edemnä-řitsən* «tíz emberünk közül» RAM. 71.

De: kUfa *pokšəm-řəčet* «fagyodtól» PAAS. KSz. II. 201. | kCar. *šengal-okna řəčet* «hátsó ablakból» PORK. 46. || kCar. *pəža's-řəčə* «fészkéből» PORK. 8. | kP. *upšəřəčə* «szájából» GEN. 29.

f) nyK. *kide'səm* RAM. 2. kCar. *kədəše'm* PORK. 11. «kezemre» | kP. *ušešem* «eszembe» GEN. 67. || kCar. *βuješet* «fejedbe» PORK. 48. | kP. *jolešet* «lábadra» GEN. 68. | kUr. *köřřəšet* «bel-

*) A *-lan* előtt is, után is ki van téve a személyrag: nyK. *eryəžländžə* «fiának» RAM. 191.

sődbe» WICHM. 219. | kUfa *lümeset* «nevedben» PAAS. KSz. II. 206. || nyK. *ßäreszžo* RAM. 195. kCar. *ßeräsš* PORK. 32. «helyébe» | kP. *počesaze* GEN. 6. kUr. *po,tšššžžž* WICHM. 211. «farkára» || kCar. *kuđa-ßečšna* «házunk kerítésébe» PORK. 16. | kP. *kišešna* «kenderükbe» GEN. 42. || kUr. *ušešta* «eszetekbe» WICHM. 219. || kP. *kišeššt* «kenderükre» GEN. 42. | kP. *šülesšt* «zabukba» GEN. 38.

g) kP. *šičaškem* «udvaromba» GEN. 66. | kCar. *pomășkem* «keblembe» PORK. 11. | nyK. *šaryškem* «arczomba» RAM. 128. | kP. *šünžaskem* «szemembe» GEN. 66. || kP. *aramășket* «égerfaterdőbe» GEN. 74. | kUr. *šüđššket* «vizedbe» WICHM. 227. | kUr. *pušššket* «sajkádba» WICHM. 226. || kP. *küšenășkaže* «zsebébe» GEN. 14. | kP. *pomășkažo* «keblébe» GEN. 28.

h) kP. *šujăștem* «fejemben» GEN. 74. | kCar. *nerăștem* «orromban» PORK. 39. | kCar. *pomăștem* «keblemben» PORK. 11. || kP. *kü žurakăștet* «köszikládban» GEN. 59. | kP. *ošmaštet* «homokodban» GEN. 75. || kP. *šujăștažo* GEN. 62. kCar. *šuiăștažo* PORK. 26. «fejében» | kP. *šüryštažžž* «arczában» GEN. 75. || nyK. *ßeremăștažžž* «időtökben» RAM. 13.

194. Ha több szón kellene ugyanazt a személyragot kitenni, az első szóról néha elmarad a birtokos személyrag.*) Pl. nyK. *ätä-äβäm kolštaš keleş* «atyámat, anyámat meg kell hallgatnom» RAM. 53. || kCar. *d'ü'kšš-kombet ulä* «van hattýúd, ludad» PORK. 17. — A személyrag a tárgyraggal együtt marad el az első részen: kP. *əštər jondalžəm košta* «lábrongyát, bocskorát szárítja» GEN. 17. 20.

195. Verses szövegekben gyakran ki van téve minden jelentés nélkül a személyrag, és pedig legtöbbször a 2. személyé.**)

*) Sokkal gyakoribb ez a határozóragoknál. (L. ott.)

***) A votjákban szintén megvan versekben a 2. személyé az utca (tkp. utcád) hosszant menő legények hangosan énekeltek) MUNKÁCSI: Votj. Népk. Gyűjt. 197. | *tulis koškiš badžin vuad lud-š a žäged ujaloz* «tavaszkor folyó nagy vizedben úszkál vad ludad» 199. | *šur-durjosad voz bad-pued, kvarviljosad čecied* «folyód partjain zöld fűzfád, levelein (tkp.

kUr. *er ketšket lęřldales, kue-βu iētēm joškartales* «a reggeli nap fölkel, a nyirfacúcsokat pirosítja» WICHM. 218. | kUr. *müdüür küđđr, tšket küđđrtales . . . elnet kožladlan nęłtšđ* «messze dörög az ég . . . az elnet [nevű] erdőnek nehéz [mikor az ég dörög]» WICHM. 221. | kUr. *küđđ ońđžđlnęt apř-šatęt, kapka ońđžđlnęt kęβđtęt* «a kunyhó előtt kovácsműhely van, a kapu előtt bódé van» WICHM. 229. | kUr. *mikülęn kapkat ši kapkat* «Mihály kapuja ezüst kapu» WICHM. 235. || kCar. *izi βüđđet d'orales, tęřđđ kolet modđldales* «egy kis folyó folyik, a kis halak (!) játszanak» PORK. 37. | *oi tum eret, tumeret! tumer řoštęt tul řita* «óh tölgyerdő, tölgyerdő! szél fúj a tölgyerdőn keresztül» PORK. 37. || kP. *patam řokten tęrkeret ukšeranleč ukšeran limašet* «a Patam [folyó] mellett [levő] tölgyes nagyon is ágas (tkp. ágasnál ágasabb) lett» GEN. 76. || kUr. *indeš iqš alašđžđm indęral indęral tolden ulnđ* «kilenczéves lovat kínozva, gyötörve ide érkezünk» WICHM. 234.

196. A harmadik személyű birtokrag sokszor határozottá teszi a főnevet. Pl. kUr. *aęđžđ pu, mežđžđ kürdüđ* «a gabona-tábla fa, a mesgye vas» WICHM. 212. | kP. *arlanže tōra* «a patkány a tiszt» GEN. 79. | kP. *kolaze barabansik* «az egér a trombitás» GEN. 79. | kUr. *küřđk jđmal kuđžđ* «a hegy lábánál levő nyirfa» WICHM. 235. | kUr. *kupšolažđn marđžđ ümđleš küšđ eęđž řai, řernuržđn üđđržđ ketšęš küšđ kđš-ńęřđ řai* «a kupsola-i vőlegény olyan, mint az árnyékban érett málna, a řernur-i menyasszony olyan, mint a napon érett eper» WICHM. 237.

197. A birtokviszony. Általában véve a birtokviszonyban a genitivusban álló birtokos után következik a harmadik személyű birtokraggal ellátott birtok. Pl. kCar. *kolęn lemžđ* «a hal leveसे» PORK. 23. | kP. *lepeńęn šuldřžo* «a lepke szárnya» GEN. 68. | nyK. *kekęn řalžđ* «a madár lába» RAM. 58.

leveleiden) mézed» 265. || *torogoi-papa luįsäu-ke, sündi kotřrad bergasäu* «wenn ich eine lärche wäre, würde ich die sonne umkreisen» WICHMANN: Wotjakische Sprachproben I. 2. | *kįřpu vřživđad goštęt goštillam* «am fusse der birke (eig. deiner birke) geschrieben wir den brief» uo. 3.

198. Kivételes esetben meg is előzheti a birtok a birtokost; pl. nyK. *samoj koro ĩmāššā* (sing.!) «sotnia» *ālēm toštān* (sing.!) *nənən* «azoknak a régieknek legnagyobb istenük Sotnia volt» RAM. 207.

199. Többes számú birtok a többes 3. sz. birtokragot veszi föl. Pl. nyK. *kuřuzam-mətən imništə piš ĩazo* «nagybátyám lovai nagyon jók» RAM. 84. | nyK. *kuřizān ədərβ^o-lāštə* «a király leányai» RAM. 177. || kP. *tōran paša jəpəšt-plak užit* «az úr szolgálai látják a dolgot» GEN. 44.

200. Elég gyakori az az eset, mikor a birtok személyrag nélkül áll. Pl. kP. *tolāzən erje* «a hold fia» GEN. 11. | kP. *jüksən üdər* «a hattyú leánya» GEN. 38. | kP. *poro arna řečən sukčo* «a péntek jóságos angyala» GEN. 55. | kP. *kuřan kuřo üškəš* «az öreg asszony nagy ökre» GEN. 16. | nyK. *song(š) edemən kit jal puřgərřa* «az öreg ember keze lába megmeregvedik» RAM. 95. | nyK. *ĩmən^m-bolū* «isten akarata» RAM. 15. — A birtok határozóragos vagy névutós szó; pl. kCar. *lujn modməm* «a nyest játékát» PORK. 34. | kCar. *kuřəzən kuřu pođəm* «a császár nagy fazekát» PORK. 26. || kP. *oš řülən erřəlan kalaša* «mondja a fehér kancza fiának» GEN. 13—4. || kP. *arkan řujəško küzaləm* «fölmásztam a hegy tetejére» GEN. 71. | kP. *kuřan kiđəške onřet* «az öreg asszony kezére nézel» (= függész tőle) GEN. 2. || *padian pu dene řoltem* «Padia fájával forralom» GEN. 68.

201. Szintén gyakran előfordul, hogy sem a birtokoson, sem a birtokon nincs rag. Pl.: kP. *ařam pələš* «anyám füle» GEN. 27. | kP. *poro m^oland ařa* «jóságos földanya» GEN. 55. | kP. *řolək kazna sura-řočəš* «a jószágnak kulcsa» GEN. 55. — A birtokon tárgy- vagy határozórag van; pl. *pikej řřatam marjaleč kudaš nalət* «Pikej ruháját Marjáról lehúzzák» GEN. 34. | kP. *ur küžen kaja pünřö řujəško* «a mókus fölmászik a fenyő tetejére» GEN. 3. 26. | kP. *tüřö küřšo kurək řujəřto mařka kia* «íme a magas hegy tetején egy medve fekszik» GEN. 26. | kP. *üdər pünřö řujřəč řola* «a leány leszáll a fenyő tetejéről» GEN. 7.*)

*) A birtokos és birtok szoros, szinte összetételszerű kapcsolatát mutatják az oly példák, melyekben a birtok jelzője a

202. Ugyanezek az esetek állnak fönn akkor is, ha a birtok maga is birtokos. — α) A genitívus ragja mindkét birtokon ki van téve, de személyrag egyikén sincs: kP. *βara oš βülən erγən βültäk βatəm süpsäš tünalət* «ezután húzni kezdik a fehér kancza fiának feleségét, βültakot» GEN. 15. — β) Az első birtokon van csak kitéve a genitívus ragja, a birtokos személyrag pedig csak a második birtokon: kP. *kuγžan iolaš kandraže* «az öreg nadrágtartója» GEN. 4. — γ) Genitívusi rag az első birtokon van csak, személyrag nincs egyik birtokon sem: kP. *toleš acažen pört βujəško* «jön atyja háza tetejére» GEN. 30.

203. Néha a birtokos személyragja a birtokon van kitéve. Pl. kP. *šinža kojat kojəš* «szemed zsírja látszik» GEN. 35. | kP. *kutan kojat kojəš* «segged kövérje látszik» GEN. 35. | kP. *jolaš kandrašem püet tene purlən piž* «nadrágtartómat fogaddal ragadd meg» GEN. 4. | kCar. *kudə-βečəšna* «házunk kerítésébe» PORK. 16.*) — Névutóknál is így van legtöbbször. Pl.: kCar. *kongə d'üməlnəm (!) nəl ü-βočkə šinža* «kályhám alatt négy vajás hordó áll» PORK. 24. | kCar. *ku dət-ü'nək kočəm ši šuar-βondəm šoγaldəm* «házam keményén át állítok egy ezüst mozsártöröt» PORK. 20. || kP. *pört oňžəlket leγaldəm* «házad elé kimegyek» GEN. 79.

204. A datívus possessívus helyett is genitívus áll. Pl.: kP. *aləm batəržen kok piže lieš* «az erős Aləmnak két kutyája van» GEN. 17. | kP. *üdəržö lieš βerβoj βatən* «az első asszonynak leánya van» GEN. 6. || kP. *βeš βatəžen üdəržö lieš* «a második asszonynak is van egy leánya» GEN. 6. || kCar. *oš βarašən šöržə uke* «a fehér ölyvnek nincs teje» PORK. 23. kP. GEN. 49. || kP. *kum erγəšt ulmaš, ik üdərəšt ulmaš* «volt nekik három fiuk s egy leányuk» GEN. 4.

birtokos előtt van; pl. kP. *pəro arña γečən šukčo* «a péntek jóságos angyala» GEN. 55. || kP. *ik kuβan erγəže* «az asszony egyetlen fia» GEN. 27.

*) Érdekes a birtokon a 2. személy ragja ebben a példában: kP. *ala oγžan mükšet ulo* «vielleicht sind dir bienen des hausvaters beschieden» 59.

205. Paradigmák.

	kP.	kCar.	kUr.	nyK.
	<i>βuj</i>	<i>βui</i>	<i>βui</i>	<i>βui</i> «fej»
Egyes sz.	1. sz. <i>βujem</i> GEN. 6.	<i>βuje'm</i> PORK. 58.	<i>βuiem</i>	<i>βuiem</i>
	2. sz. <i>βujet</i> GEN. 73.	<i>βujet</i> PORK. 52.	<i>βuiet</i> WICHM. 218.	<i>βuiet</i>
	3. sz. <i>βujžo</i> GEN. 46.	<i>βujžə</i> PORK. 57.	<i>βuižə</i> WICHM. 227.	<i>βuižə</i> RAM. 79.
Többsz. sz.	1. sz. <i>βujna</i> GEN. 66.	<i>βujna</i>	<i>βuinà</i>	<i>βujna</i> RAM. 160.
	2. sz. <i>βujda</i> GEN. 20.	<i>βujda</i>	<i>βuidà</i> WICHM. 245.	<i>βujda</i> RAM. 174.
	3. sz. <i>βujəšt</i>	<i>βujəšt</i>	<i>βuiəšt</i>	<i>βuiəštə</i>
	<i>jol</i>	<i>jol, d'ol</i>	<i>jol</i>	<i>ial</i> «láb»
Egyes sz.	1. sz. <i>jolem</i> GEN. 6.	<i>jole'm</i> PORK. 58, <i>d'ole'm</i>	<i>jolem</i> WICHM. 223.	<i>ia'lem</i> RAM. 40.
	2. sz. <i>jolet</i> GEN. 66.	<i>jolet; d'ole't</i> PORK. 45.	<i>jolet</i> WICHM. 210.	<i>ialet</i> RAM. 82.
	3. sz. <i>jolžo</i> GEN. 43.	<i>jolžə; d'o'lžə</i> PORK. 26.	<i>jolžə</i>	<i>ialžə</i> RAM. 58.
Többsz. sz.	1. sz. <i>jolna</i>	<i>jolna; d'olna</i>	<i>jolnà</i>	<i>ialna</i>
	2. sz. <i>jolda</i>	<i>jolda; d'olda</i>	<i>joldà</i>	<i>ialda</i>
	3. sz. <i>joləšt</i> GEN. 61.	<i>jo'ləšt; d'o'ləšt</i>	<i>joləšt</i>	<i>ialəštə</i>
	<i>kit</i>	<i>kət</i>	<i>kit</i>	<i>kit</i> «kéz»
Egyes sz.	1. sz. <i>kidem</i> GEN. 6.	<i>kəde'm</i> PORK. 58.	<i>kidem</i> WICHM. 241.	<i>kidem</i> RAM. 147.
	2. sz. <i>kidet</i> GEN. 35.	<i>kədet</i>	<i>kidet</i>	<i>kidet</i>
	3. sz. <i>kitše</i> GEN. 35.	<i>kə'tšə</i> PORK. 28.	<i>kit,šə</i>	<i>kitšə</i> RAM. 76.
Többsz. sz.	1. sz. <i>kitna</i>	<i>kitna</i>	<i>kitnà</i>	<i>kitnà</i>
	2. sz. <i>kitta</i>	<i>kittà</i>	<i>kittà</i> WICHM. 243.	<i>kittà</i>
	3. sz. <i>kidəšt</i> GEN. 61.	<i>kə'dəšt</i>	<i>kidəšt</i>	<i>kidəštə</i>

	<i>βüt</i>	<i>βüt</i>	<i>βüt</i>	<i>βə,t «viz»</i>
Egyes sz.	1. sz. <i>βüdem</i>	<i>βüde'm</i> PORK. 25.	<i>βüde'm</i>	<i>βə,de'm</i>
	2. sz. <i>βüdet</i>	<i>βüde't</i> PORK. 28.	<i>βüde't</i> WICHM. 227.	<i>βə,de't</i>
	3. sz. <i>βütsö</i> GEN. 38.	<i>βü'tsə</i> PORK. 21.	<i>βü'tsə</i>	<i>βə,t'sə,</i>
Többes sz.	1. sz. <i>βütna</i>	<i>βüt'na</i>	<i>βüt'nä</i>	<i>βə,t'nä</i>
	2. sz. <i>βütta</i> GEN. 5.	<i>βüt'ta</i>	<i>βüt'tä</i>	<i>βə,ttä</i>
	3. sz. <i>βüdašt</i>	<i>βü'dašt</i>	<i>βüdašt</i>	<i>βə,da'stə,</i>
	<i>üdar</i>	<i>üdar</i>	<i>üdar</i>	<i>ədar «leány»</i>
Egyes sz.	1. sz. <i>üd(ə)rem</i> GEN. 6. 75.	<i>üd(ə)re'm</i> PORK. 2. 26.	<i>üde're'm</i>	<i>əda're'm</i>
	2. sz. <i>üd(ə)ret</i> GEN. 7.	<i>üd(ə)re't</i> PORK. 2.	<i>üde're't</i>	<i>əda're't</i>
	3. sz. <i>üd(ə)rzo</i> GEN. 5. 7.	<i>ü'dər'zə</i> PORK. 22.	<i>üde'r'zə</i>	<i>əda'r'zə</i>
Többes sz.	1. sz. <i>üdar'na</i>	<i>üdar'na</i> PORK. 40.	<i>üde'r'nä</i>	<i>əda'r'nä</i>
	2. sz. <i>üdar'da</i>	<i>üdar'da</i>	<i>üde'r'dä</i>	<i>əda'r'dä</i>
	3. sz. <i>üdar'ašt</i> GEN. 17.	<i>ü'dar'ašt</i> PORK. 3.	<i>üde'r'ašt</i>	<i>əda'r'aštə</i>
	<i>pört</i>	<i>pört</i>	<i>pört</i>	<i>pört «szoba»</i>
Egyes sz.	1. sz. <i>pörtem</i> GEN. 45.	<i>pörte'm</i> PORK. 25.	<i>pörte'm</i> WICHM. 217.	<i>pörte'm</i> RAM. 17.
	2. sz. <i>pörtet</i> GEN. 70.	<i>pört'e't</i>	<i>pört'e't</i>	<i>pört'e't</i> CASTR. 26.
	3. sz. <i>pörtšö</i> GEN. 8.	<i>pört'sə</i>	<i>pört'sə</i>	<i>pörtə,sə,</i> RAM. 149.
Többes sz.	1. sz. <i>pört'na</i>	<i>pört'na</i>	<i>pört'nä</i>	<i>pört'nä</i> CASTR. 27.
	2. sz. <i>pört'ta</i>	<i>pört'ta</i>	<i>pört'tä</i>	<i>pört'tä (!)</i> CASTR. 27.
	3. sz. <i>pört'ašt</i> GEN. 17.	<i>pört'ašt</i>	<i>pört'ašt</i>	<i>pört'a'stə,</i>

	kP. <i>imne</i>	kCar. <i>imna</i>	kUr. <i>imno</i>	nyK. <i>imni «ló»</i>
Egyes sz.	1. sz. <i>imnem</i> GEN. 47. 2. sz. <i>imnet</i> GEN. 5. 3. sz. <i>imnéze</i> GEN. 2.	<i>imne'm</i> <i>imnet</i> <i>imnéze</i>	<i>imnem</i> WICHM. 224. <i>imnet</i> WICHM. 222. <i>imnéze</i> WICHM. 236.	<i>imnim</i> <i>imnit</i> <i>imniže</i> RAM. 65.
Többes sz.	1. sz. <i>imnana</i> GEN. 5. 2. sz. <i>imnada</i> 3. sz. <i>imnäst</i>	<i>imnana'</i> <i>imnada'</i> <i>imnäst</i>	<i>imnänä</i> <i>imnädä</i> <i>imnäst</i>	<i>imninä</i> CASTR. 27. <i>imnidä</i> CASTR. 27. <i>imništa</i>
	<i>bate</i>	<i>bata</i>	<i>batä</i>	<i>batä</i> «asszony»
Egyes sz.	1. sz. <i>batem</i> GEN. 39. 2. sz. <i>batet</i> GEN. 28. 3. sz. <i>batéze</i> GEN. 13.	<i>batem</i> PORK. 28. <i>batet</i> <i>batéze</i> PORK. 2.	<i>batem</i> WICHM. 213. <i>batet</i> <i>batéze</i> WICHM. 210.	<i>batem</i> <i>batet</i> <i>batéze</i> RAM. 174.
Többes sz.	1. sz. <i>batana</i> GEN. 11. 2. sz. <i>batada</i> 3. sz. <i>batäst</i> GEN. 12.	<i>batana'</i> <i>batada'</i> <i>batäst</i>	<i>batänä</i> <i>batädü</i> <i>batäst</i>	<i>batänä</i> <i>batädü</i> <i>batäšta</i>
	<i>pi</i>	<i>pi</i>	<i>pi</i>	<i>pi</i> «kutya»
Egyes sz.	1. sz. <i>piem</i> GEN. 5. 2. sz. <i>piet</i> GEN. 23. 3. sz. <i>piže</i> GEN. 1.	<i>pie'm</i> <i>piet</i> PORK. 51. <i>piže</i> PORK. 58.	<i>piem</i> <i>piet</i> <i>piže</i> <i>pinä</i> <i>pidä</i> WICHM. 240. <i>pišt</i>	<i>piem</i> RAM. 213. <i>piet</i> <i>piže</i> <i>pinä</i> <i>pidä</i> <i>pišt</i>
Többes sz.	1. sz. <i>*piäna</i> 2. sz. <i>*piäda</i> 3. sz. <i>piäst</i> GEN. 23.	<i>pi'na</i> <i>pi'da</i> <i>pišt</i>		

ača
Egyes sz. 1. sz. *ačam* GEN. 27.

2. sz. *ačat* GEN. 27.

3. sz. *ačaže* GEN. 2.

Többes sz. 1. sz. *ačana*

2. sz. *ačada*

3. sz. *ačašt* GEN. 17.

aka
Egyes sz. 1. sz. *akam* GEN. 41.

2. sz. *akat* GEN. 26.

3. sz. *akaže* GEN. 31.

Többes sz. 1. sz. *akana*

2. sz. *akada* GEN. 25.

3. sz. *akašt*

ača
ačam PORK. 46.
ačiem BUD. CsT. III. 434.

ačat
ačiet BUD. CsT. III. 434.

ačažə PORK. 2.

ačana
ačina BUD. CsT. III. 434.

ačada
ačieda BUD. CsT. III. 434.

ačašt

aka
akaje'm B. CsT. III. 434. *akəjəm* WICHM. 226.

akat BUD. CsT. III. 434. *akəjət*

akažə PORK. 42. *akəžə*

akajna B. CsT. III. 434. *akanə*

akada

akašt

a, tša
a, tšəm

a, tšət

a, tšažə WICHM. 221.

a, tšanə

a, tšadə

a, tšašt

ätä «atya»
ätäm RAM. 192. 194.

ätäem CASTR. 24.

ätät RAM. 174.

ätäjert RAM. 8. *ätäert* 116.

ätəžə RAM. 74.

ätänä

ätädä

ätäštə RAM. 207.

äkä «néni»
äkəjəm RAM. 6.

äkəjət

äkəžə

äkänä

äkädä

äkəštə

A névragok.

206. A cseremiszb en a genitivus *-n* és az accusativus *-m* ragja az eredeti fgr. ragot őrizte meg. Az ősi határozóragok, mint a legtöbb finnugor nyelvben, a cseremiszb en is a határozószókon vannak meg. E szerint a locativus ragja *-na*, *-nā*, az ablativusé *-tš*, *-tš̄*, *-ts*, a lativusé kétféle: *-ka*, *-kā* és *-(a)n*, *-(ā)n*. A loc. ragja valamennyi fgr. nyelvben megvan. Az ablativusé szabályszerű hangfejlődéssel eredetibb *-t*-ből való, s így ez is azonos a fgr. nyelvek megfelelő ragjával. A lativusi ragok közül a *-ka*, *-kā* megfelelője szintén megvan a legtöbb fgr. nyelvben (l. MNyh.⁴ 126. FUSpr. 66.), s az *-(a)n*, *-(ā)n*-é is többben. Így kétségtelenül azonos *-n* elem van a finn *-sen* és *-lle* (< *-len*), a *votják* és *zürjén* *-lan* ragban. Nézetem szerint a vogul lativusi *-n*, *-na* is ezzel azonos,* s talán az osztják *-naban* is ilyen eredetű az *-n*.

E ragok közül csak a locativusi használatos ma is élő névragul, meglehetősen átviteles jelentéssel, mint az *essivus*, *mód- és számhatározó*, s az *időhatározó* ragja. Az *-än* lativusi ragot csak ebben a példában találtam meg: nyK. *stel* «asztal»: *ši-stelän pišten... kēnam kerdeš?* «mikor teheti ezüst asztalra?» RAM. 210. | *ik stelän opten... kēnam kerdeš...* «a mikor egy asztalra teheti...» RAM. 209.

207. Egy másik csoportbeli ragban egy, valamihez tartozást jelölő *-l* képző van, a mit később úgy fogott föl a nyelvérzék, mintha a raghoz tartoznék. (L. Nyr. XXXIX. 275. UA. 295. FUSpr. 73.) Ide tartozik az ablativus *-leč*, *-letš* ragja (vö. f. *-lta*), az allativus, illetve dativus *-lan*, *-län* ragja (vö. f. *-lle* < *-len*). A másik lativusi raggal is alakult ily lativus a *-ma*, *-mā* képzős igenevekkel kapcsolatban, de az *-l* ez előtt kiesett (l. Hangtan 115₆ és a képzőknél 153.).

* Fönntartom ezt a nézetemet most is, noha FUCHS D. R. «A vogul határozók» cz. munkám ismertetésében (KSz. VIII. 326.) nem fogadja el. A redukált hang nem kétségtelen nyoma a lat. ragnak; hisz a locativus *-t*-je után pontosan ugyanazok a vocalisok állnak, mint az *-n* rag után, még a tavadai nyelvjárásban is; a *-γ* hang pedig ebben *u*-ra szokott változni. — L. még erre vonatkozó újabb vitánkat Nyr. XXXIX. 124. 158. 224.

208. A harmadik csoportba tartozó ragok elhomályosult névutók, és eredetileg speciális viszonyok kifejezésére szolgáltak. Ide tartozik az inessivusi *-sta*, *-stā* rag, melynek *t*-je eredetibb *n*-ből való (l. Hangtan 105.), s így azonos a lp. *sne*, f. *-ssa*, *-ssā* (< **sna*, **snā*), md. *-sa*, *-so*, *-su*, *-se*, *-si* (< **ss*, < **sn*, *) raggal. — Azután az illativusi *-škā*, *-škā* ugyanazzal az *-š* elemmel s a lat. *-kā*, *-kā* ragjával. (Nyilván ezek az elemei a md. illat. *-s*-nek, melyről azonban a lativusi rag lekopott. Vö. tozov Bud. MNy. 43.). — Az elativusi alak már csak névmási tón szerepel: kP. *tāšec*, kE. *tižec*, nyK. *tišets* «innen» | kP. *tušec*, kCar. *tužec*, nyK. *tāšēts(ən)* «onnan» | kE. *sedežec* «innét»; nyK. *sedōšets(ən)* «onnan» | kE. *kužec*, nyK. *kāšēts* «honnan». (Megfelelői a lp. *-st*, f. *-sta*, *-stā*, md. *-sta*, *-sto*, *-ste*, zürj.-votj. *-š* < *-st*.) — Ezekben az *š* belviszonyt fejezett ki eredetileg.

209. Az ablativusnak (vagy inkább elativusnak) még egy ragja van: *-γotš*, *-γātš*, *-γits*, melynek végén az affrikáták nyilván az ablativus eredeti ragjai; a *-γ*- elemben talán a kP. *körγō*, nyK. *körγō* «belső» szó rejlik.**)

210. Van ezeken kívül a cseremiszen még egy *-š*, *-es* rag, a mely mind lativusi, mind locativusi jelentéshez használatos. Kétségtelenül az előbbi volt az eredeti, s nem más mint a finn és md. translativusi *-ks* (*s*). Érdekes, hogy a cseremiszen egészen közönséges helyi jelentésben is (határozó szókön nem fordul elő), míg a md.-ban csakis ily átviteles használata van; a finnben (és lappban) már határozószók ragjaként is áll. Ennek a ragnak is nagyon réginek kell lennie, mivel megtalálható még az osztjakban is (*sē* «ez»: *sūš* «ide» PÁPAY NyK. 37 : 272. | *tē* «az»: *tūš* «oda» 37 : 262. | *līš* «le» 36 : 261. | *noγōš* «fől» 38 : 113. | *kimīš* «ki» 36 : 396. | *kātīš* «kétfelé» 36 : 351. | *kāt pelgīš* id. 37 : 127. | *ālēγīš* «előre» 38 : 143; vö. KSz. XI. 66. UA. 386.), sőt a vogulban is, noha ablativusi jelentésben, világtájat jelentő szókön, melyeknél különben igen közönséges az irányváltozás (K. *jītōγēs* «észak felől» | *Kotā-*

*) Néhány szóban még ma is megmaradt: mdE. *kardasne* «az udvaron, künt» (*kardas*) | *keškasne* «mit einem haken» (*kečkas*) | *onsne* «álomban» (*on*) PAAS. ML. 46.

***) SZINNYEI a lat. *-k* és abl. *-tš*, *-tš*, *-ts* összetételének tartja (FUSpr. 78.).

lajás «dél felől» MUNKÁCSI: VogNyjár. 210. — Azután módhatározó rag is; pl. É. *tákis* «erősen», *pélpis* «gyorsan» uo. 25, K. *sörös* «igazán», *mánsajás* «vogulul» 210. — L. Nyr. XXXIX. 123.).

211. Vannak néha ezeken a ragokon még oly elemek is, melyek nem igen elemezhetők. Így az ablativus *-é*, *-leé* és *-raé* ragja előfordul *-cən*, *-čən*, *-tsən*; *-lečən*; *-račən*, *-račsən*, *-račsən* alakban is. (Megvan ez a md.-ban is: *sedeñ* «attól» UA. 378. s a zürjén-votjákban *-šan* UA. 382.) — A kP. *-šo*, *-še*, *šo*, kCar. *-sa*, *-sə*, nyK. *-ša*, *-šə* képzős melléknevek után pedig «óta» jelentése van: nyK. *kənar'mšən* «mióta» (*kənar'mšə* «mikori») RAM. 62. | nyK. *tə'nämšən* RAM. 55. kE *tunamesen* «azóta» BUD. CsT. III. 464. || nyK. *tə-γorsən* «azóta» RAM. 55. || nyK. *toštəsən* «régóta» RAM. 148. || nyK. *taγarsən* «mától fogva» RAM. 141. | nyK. *teγgersən* «tegnap óta» RAM. 144. | nyK. *imešən* «tavaly óta» RAM. 25. | kE. *ümäsən* id. BUD. CserSz. 16. | kE. *ošnosən* «régóta» 8. | kE. *tevnusesən* «nem régóta» 53. — A lativusi ragokon is van egy *-n* elem, melynek a megelőző hangzója nem redukált hang: nyK. *tišäk* és *tišäken* «ide» (különös a kP. *təšarən* [és *təšak*]). A kE.-ben a pontatlan írás miatt kétséges a hang minősége: *tižak* és *tižagen*) | nyK. *təšäk* és *təšä'ken* «oda» (de kCar. *tužak*: *tužarən*) | nyK. *kəšäk* és *kəšä'ken* «hova» (kE. *kužak* és *kužagen*) | kP. *iəšken* (i «év» + *škə* + *en*): *kum iəšken* *βürzö jora* «vére három évig folyik» GEN. 49. | K. *šəm išken* «hét évig» (Ocs. 30.) SZIL. 37. || kE. *nemešken egket tülen* «eddig még nem tudja megfizetni» REG. CsM. 248.*) — Valószínűleg ugyanez az *-n* van ebben a *-lan* ragos névmásban is: nyK. *tədələ'nən* «azért» RAM. 145. (vö. *malan* «miért»).

212. A *-ka*, *-kə* ragos lativusok végén *-la*, *-lə* nyomósító elem van néha: nyK. *an'dzəkə* és *an'dzəklə* «voran, vorwärts, künftighin» RAM. 3. | nyK. *türə*, «ki»: *türələ* «kifelé» RAM. 155. | kE. *küškö* «föl»: *küškö-la* «fölfelé» REG. CsM. 120. | kE. *tiške* «erre»: *tiške-la* «errefelé» 121. | kE. *jotpek* «északra»: *jotpek-la* «észak felé» 119. — *škə* rag után: kE. *jotveleške-la* id. 119. | *keče lekmaške-la* «napkelet felé» 118. — Más irányraggal is, talán csak ezek analógiájára: kE. *tište* «itt»: *tište-la* «e részen, idedefelé» 123. | kE. *ülöt'* (o: *ülötš*): *ülöt'-la* «alulról» 122. (Vö. a

*) Vö. md. *kuvanä* «merre el» UA. 378.

vog. *-le* nyomósító elemet BEKE: A vogul határozók 44. Az osztjakban I. KSz. XI. 65.). Ettől valószínűleg különböző a módhatározó *-la, -lä* rag.

213. Van még néhány különös rag pár példában, melyeket ma még nem lehet kapcsolatba hozni más fgr. nyelvek ragjaival. Ilyen az *-e* rag ebben a szóban: nyK. *βär* «hely»: *ikβäre, ipäre* «egy helyen» RAM. 12. Pl. *iβäre käskä βöölän βazän-dä i kolen* «egy helyen lerogyott egy tuskóra és meghalt» RAM. 183.*

214. Az *a, -ä* már több példában előfordul: nyK. *kit* «kéz»: *βes-ki'dä* «a másik kézzel» RAM. 13. nyK. *tsärä-ri'dä* «meztelen kézzel» RAM. 150. | nyK. *ial* «láb»: *näl d'iala kädäles* «fut mind a négy lábával» RAM. 61. *tsärä-ia'la* «mezítláb» RAM. 150. kE. *čera jola kaja* «mezítláb megy» Bud. CserSz. 39. | *βui* «fej»: *tsäräβuiä* «hajadonfött» RAM. 16. *βes-βu'ia* «mit od. von dem anderen ende, verkehrt» RAM. 16. | kE. *esslok vuija šolga* «sapka a fején (feltett sapkával) áll» REG. CsM. 281. | kE. *tugur ve'la* (v. *ve'ña*) *malšem* «egy ingben káltam» REG. CsM. 279. | *moŋgär* «oldal»: *βes-mo'ŋgära* «mit od. von der anderen seite, verkehrt» RAM. 13. | *βär* «hely»: *βes βärä* «mit einer anderen stelle» RAM. 12.**)

Vegyük ezek után sorra a ragokat és mondatbeli használatukat. (L. fentebb az igeneveknél is 146—160.)

215. A genitivus ragja: *-n*; pl. kUfa kCar. *kol* «hal»: *kolan* PAAS. Matkakert. 8. PORK. 23. | kCar. *tul* «tüz»: *tulan* PORK. 39. | nyK. *βol'k* «barom»: *βol'kän* RAM. 60. | kP. *umdär* «hód»: *umdären* GEN. 66. | kUr. *j'ny* «ember»: *j'nyän* WICHM. 210. | kUr.

*) Talán ugyanez a rag van a kE. *vele* «-hoz, mellé» névutón; pl. *ömnem pu vele* (v. *pueš*) *jološošom* «a lovat a fához kötöttem» REG. CsM. 102. | *kumaga vele engertekte* «dülleszd (támaszd) a kemenczéhez» 103. | *škal pu vele šura* «a tehén a fához dörgölődik» 104. | *ömné vele šolga* «a ló mellett áll» 105. | *kinaga vele pöštešem* «a könyv mellé tettem» 107. | *pürdöž-vele engertaš* «a falhoz támaszkodni» 163. (Vö. *velne* «-nál, mellett», *velan, vek* «-hoz, mellé, felé», *več, velič* «felől».)

***) Ilyenek még a *-ke, -ye* «-stul, -stül» és *-len* «-ként» ragok; l. 267—8.

ter «szán»: *tēr̄n* WICHM. 223. | kCar. *müks* «méh»: *mü'kš̄n* PORK. 16. | kUr. *üð̄r*, nyK. *əð̄r* «leány»: *üð̄r̄n* WICHM. 228. *əð̄r̄n* RAM. 2. || kCar. *βüt* «víz»: *βüð̄n* PORK. 36. || kCar. *luj* «nyest»: *luj̄n* PORK. 45. *luj̄n* PORK. 34. || kCar. *aβa* (és *aβaj*) «anya»: *aβ̄n* PORK. 44. *aβ̄j̄n* PORK. 57. *aβ̄j̄n* PORK. 51. (kP. kCar. *kuβa*, kUr. *kuaβa* [*< kuγ̄θ + aβa*] «öreganya»: *kuβ̄n* GEN. 2. *kuβ̄n* PORK. 28. *kuaβ̄n* WICHM. 215. | kCar. *ača* (és *ačaj*) «atya»: *ač̄n* PORK. 41. *ač̄j̄n* PORK. 57. *ač̄j̄n* PORK. 51. (*koča* és *kočaj* PORK. 18. «nagyatya»: *koč̄j̄n* PORK. 16.) | kCar. *iza* (és *izaj* PORK. 57.) «bátya»: *iz̄j̄n* PORK. 57. (kP. *kuγ̄ža* «öreg ember»: *kuγ̄ž̄n* GEN. 4. | kUfa *kuγ̄ža*, kP. *kuγ̄ža*, kUr. *kuγ̄ža*, nyK. *kuγ̄ž̄ä* «császár»: *kuγ̄ž̄n* PAAS. KSZ. II. 129, *kuγ̄ž̄n* GEN. 70. *kuγ̄ž̄n* WICHM. 215. *kuγ̄ž̄n* RAM. 177. | kCar. *d'əngga* PORK. 38. *jəngaj* PORK. 57. «ágy»: *jənḡj̄n* PORK. 57. || kP. *ia* «ördög»: *ian* GEN. 5. | kUr. *alaša* «herélt ló»: *alš̄n* WICHM. 223. | nyK. *äzä* (~ kP. *ajža*) «gyermek»: *äz̄n* RAM. 200. || kP. *kue* «nyirfa»: kCar. *kue'n* PORK. Aik. III. 122. kP. *kuen* GEN. 76. || kUr. *pi* «kutya»: *pin* WICHM. 211. || kP. *pu* «fa»: *puən* GEN. 74. || kP. *βate*, kUr. *βät̄s*, kCar. *βat̄s*, nyK. *βät̄s* «asszony»: *βat̄n* GEN. 6. PORK. 25. *βät̄n* WICHM. 228. *βät̄n* RAM. 135. | kP. *ludo*, nyK. *löd̄s* «réce»: *lud̄n* GEN. 15. *löd̄n* RAM. 73. | kP. *keče* «nap»: *keč̄n* GEN. 13. | kP. *βülö*, kUr. *βül̄s* «kancza»: *βül̄n* GEN. 11. *βül̄n* WICHM. 228.*)

216. Az accusativus ragja: *-m*. Pl. nyK. *a'ĩl* «nyereg-szíz»: *a'ĩl̄m* RAM. 2. || kCar. *βür* «vér»: *βür̄m* PORK. 29. | kP. *jer̄*, nyK. *iär* «tó»: *jer̄m* GEN. 3. *iär̄m* RAM. 208. | kP. *ter̄*, kUr. *ter* «szán»: *ter̄m* GEN. 9. *tēr̄m* WICHM. 230. | kP. *üð̄r*, kUr. *üð̄r*, kCar. *ü'ð̄r*, nyK. *əð̄r* «leány»: *üð̄r̄m* GEN. 5. *üð̄r̄m* WICHM. 230. *ü'ð̄r̄m* PORK. 22. nyK. *əð̄r̄m* RAM. 143. | K. Ny. *kol* «hal»: *kol̄m* PORK. 49. RAM. 7. | K. *tul*, nyK. *täl* «tűz»: *tul̄m* GEN. 28. *tu'l̄m* PORK. 23. *tül̄m* WICHM. 209. *täl̄m* RAM. 11. | nyK. *mel* «az ing mellekja»: *mel̄m* RAM. 78. | nyK. *lem* «leves»: *le'm̄m* RAM. 68. | kP. *šun* «agyag»: *šun̄m* GEN. 23. | K. *pəž̄as* «fészek»: *pəž̄as̄m* GEN. 66. PORK. 35. | kP. *piž* «kesztyű»: *piž̄m* GEN. 1. | kP. *kaj̄ek*, nyK. *kek* «vad, madár»:

*) A ragtalan genitívust l. a birtokos személyragoknál. (201.)

kajəkəm GEN. 44. *kekəm* RAM. 173. | kCar. *müks* «méh»: *müksəm* HÄM. 6. | kP. *mut* «szó»: *mutəm* GEN. 64. || kCar. *pot* «fazék»: *pođəm* PORK. 26. | nyK. *kit*: *kidəm* RAM. 50. || kP. *βuj*, kUr. kCar. nyK. *βuj* «fej»: *βujəm* GEN. 46. *βujəm* WICHM. 210. *βujəm* PORK. 13. *βujm* PORK. 23. *βujəm* RAM. 53. | kP. *pikej* (n. pr.): *pikejəm* GEN. 32. | kCar. *čaj* «tea»: *čajm* PORK. 44. | kUr. *oĭ* «beszéd»: *oĭəm* WICHM. 213. || kP. *uks*, *uġs* «ág»: *uġsəm* GEN. 11. | kP. *lups* SZIL. 119. kCar. *luβs* PORK. 33. *luβs* 24. «ostor»: *lupsəm* GEN. 39. *luβsəm* PORK. 49. | kCar. *uβs* PORK. 25. «sapka»: *upsəm* PORK. 28. | kCar. *šijs* PORK. 19. «füst»: *šijsəm* PORK. 15. | kCar. *müks* PORK. 16. *mürs* 35. *mürs* 59. «méh»: *mürsəm* PORK. 21. || kP. kCar. *kuβa* «öregasszony»: *kuβam* GEN. 4. *kuβam* PORK. 4. | kP. *kuřza* «öreg ember»: *kuřzam* GEN. 4. | kP. *ajša*, nyK. *äzä* «kis gyermek»: *ajšam* GEN. 1. *äzäm* RAM. 115. | nyK. *sä* «kasza»: *säm* RAM. 172. | K. *tařa*, nyK. *täřä* «kos»: *tařam* GEN. 9. WICHM. 239. *täřäm* RAM. 207. || kP. *peĉke* (~ nyK. *pètskä*; < or. бочка) «hordó»: *peĉkem* GEN. 27. || nyK. *kò* «hullám»: *kòm* RAM. 51. || i «jég»: kP. *iəm* GEN. 43. nyK. *im* RAM. 112. | *pi* «kutya»: kP. *piəm* GEN. 5. kCar. nyK. *pim* PORK. 23. RAM. 5. 107. | kP. *aktəβi* (n. pr.): *aktəβiəm* GEN. 3. | kP. *ši* «csemege»: *šiəm* GEN. 6. | nyK. *ti* «tetű»: *tim* RAM. 146. || K. *lu* «csont»: kP. *luəm* GEN. 11. kCar. *lum* PORK. 6. | *pu* «fa»: kP. *puəm* GEN. 39. nyK. *pùm* RAM. 56. *pum* 33. 105. || kP. nyK. *ü* «vaj»: kP. *üəm* GEN. 23. nyK. *üm* RAM. 47. 161. | *kü* «kő»: kUr. kCar. *küm* WICHM. 209. PORK. 2. 22. nyK. *küm* RAM. 43. | nyK. *mü* «méz»: *müm* RAM. 60. || kP. *βate*, kCar. *βatə*, nyK. *βätə*: *βatəm* GEN. 28. PORK. 43. *βätəm* RAM. 174. | kP. *imnie*, nyK. *imni* «ló»: *imniəm* GEN. 8. *imniəm* RAM. 12. | kP. *iře*, kCar. *iře* «fiú»: *iřəm* GEN. 34. PORK. 32. | kUfa *kinde* «kenyér»: *kindəm* PAAS. KSZ. II. 126. | kP. *pünžö* «fenyő»: *pünžəm* GEN. 3. | kP. *ludo*, kCar. *ludə*, nyK. *lödö* «réce»: *ludəm* GEN. 9. *ludəm* PORK. 4. *lödəm* RAM. 207. | kUr. *münö* «tojás»: *münöm* WICHM. 207. | kUr. *kürdüö* «vas»: *kürdüöm* WICHM. 209.

217. A tárgy ragtalan, ha igenévhez tartozik; pl. nyK. *ä'ä-ä'βäm kolštas* «atyámat, anyámat meg kell hallgatnom» RAM. 13. | kP. *əške pu pořas kajaš tügaleš* «el akar indulni fát szedni» GEN. 42. | kP. *ur kaja torta ruas* «a mokus rudat vágni megy» GEN. 10. | kP. *muro muraš tügaleš* «el-

kezd énekelni (tkp. éneket é.)» GEN. 10. | nyK. *ak-iarā kol lo a š* «nem jó halat fogni» RAM. 204. || kP. *sörtüō jə φ š kerlən* «arany fullánkot beleszúrva» GEN. 52. | kP. *kep š ə l punen ə β ə m nal ə m* «eine pferdefessel drehte ich und erhielt ein huhn» GEN. 9. | kP. *š ö ŋ ž al nal ə n, kock ə n* «sót vevén és evén» GEN. 60. | nyK. *mīnə š ə š e r-š ol ten am-māštā?* «nem tudok én tejet forralni?» RAM. 184—185. || nyK. *purāšte š ə* «jőtevő» RAM. 106. | nyK. *puro š ə* «favágó» RAM. 114. | kCar. *ūdərna l š ə* «házasodó (tkp. leánytvevő)» PORK. 22. — Vö. még: nyK. *ədərna l ə š* «házasodik (tkp. leányt vesz)» RAM. 180. (Ellenben vö. nyK. *taum ə št ə š* «meghálálni»; *taum ə št ə š ə* «hálás»; *taum ə št ə d ə m ə o* «hálátlan» RAM. 143.)

218. Személyragos szókön is elmaradhat a tárgyrag: kP. *jola š kandra š em püet tene purl ə n pi ž* «ragadd meg fogaddal nadrágtartómat» GEN. 4. | kP. *ponda š em kol to* «ereszd el szakállamat» GEN. 2. | kCar. *ə nd ə mü šk ə r e m t ə m ə š ə c* «most megtöltötted a hasamat» PORK. 10. | kP. *tu ru la c ə m i z ə n ku c ə m* «kissé megfogom nászomat» GEN. 47. | kE. *mi ŋ pi c ə m u ž om p ő c a l em löldal nem el 'e tudo kudalkoldoš* «szarvast láttam, [akkor] puskámat föl akartam emelni, [hát] elszaladt» REG. CsM. 464. | *tü p em pü c* «hajamat nyírd meg» 11. || *nonu lan vorugem ž e mo šk uk ta* «övelük mosatja ruháját» 137.

Tárgyeset áll — a magyartól eltérőleg — a következő esetekben is:

219. kP. *manam* «szól, mond» ige mellett; pl. *man ə š ma š ka m* «mondja a medvének» GEN. 26. | *βültak man ə š ke c ə m ə š ə m* «Wültak így szól Kečaməšhoz» GEN. 13. — kP. *lümdem* «nevez» ige mellett: *βe š lü m ə m i d a lü md ə* «más névvel ne nevezetek» GEN. 70.

220. A valaminek nevezést, vmivé tevést jelentő igék után; pl. nyK. *šketetan jumam manat* «te magadat istennek mondod» WIED. 26. || kCar. *kurəmna m ü m ə rna m ku ž u m ə št ə* «életünket tedd hosszúvá» PORK. 18. | kP. *išər ž ə m tü ž l ə š ten* «a meddőt terhessé tévén» GEN. 59. | kCar. *kayga ž ə m ko ja m ə št ə* «a soványat tedd kövérré» PORK. 16. | kE. *tudom kütü c ő m e št ə š em* «öt pásztorrá tettem» REG. CsM. 53. | *kemem an geserem e š ten* «a csizmát szűkké csinálta» 54.*)

*) Föltűnő még a tárgyeset ebben a példában: kP. *kičkal*

221. A menést jelentő igék is használatosak tárgyasan: kP. *toškaltəšəm küəa kiñer-γut patər* «a Rőfnyi Erős fölmegy a lépcsőn» GEN. 12. | kUr. *šernur marin kūrə kʷšəm tarəšəm βakšən kūzəšnə* «a šernur-i cseremiszi halmára vörös kártont [az útra] kiterítve fölhágtunk» WICHM. 240. || kUr. *oš ošmətəm idə toškalał* «a fehér homokon ne járjatok» WICHM. 223. || kP. *jüt jəmal moγərəm kande pəl tołəš* «északról sötét felhő jön» (*moγər* «oldal») GEN. 72. (De lativusszal is.) — nyK. *βəš liəm* «találkozik valakivel» (tkp. «szembe lesz»): *münə βəš linəm tidə, m belyornəš* «találkoztam vele felúton» RAM. 99.*

222. Időhatározó, «mikor?» kérdésre; pl. kUr. *tələm peš d'üstə liəš kən, keγəzəm peš šokšə liəš* «ha télen nagy hidegek vannak, nyáron nagyon meleg lesz» WICHM. 206. (kCar. *keγəzəm, teləm* PORK. 24. kP. *keγəzəm, teləm* GEN. 47. nyK. *teləm* RAM. 104.) | kUr. *šəšəm koγ-γitšə šükə ülə γən, šülə lektəšan liəš* «ha tavasszal sok fenyőbimbó van, a zab szapora lesz» WICHM. 207. (kCar. *šəšəm* PORK. 20.) | nyK. *šəzəm mium kolta βə, dəškə* «őszszel a mézet vízbe keveri» RAM. 132. (kCar. *šəzəm* PORK. 20. kUr. *šəzəm* WICHM. 206.) || nyK. *teneškodəm* «az idén» (*teneškot* «ez az év») RAM. 144. | nyK. *koγo-βraznək kodəm* «nagy ünnepen» RAM. 204. | nyK. *mün irγodəm tün šu'də sal'ma'sket melenəm küešt-miem* «holnap én fánkot sütök s kijövök a kasszálódra» RAM. 171. || nyK. *iždəm lüdəš* «éjjel félelmes» RAM. 72. (kUr. *d'üdəm* WICHM. 209. kCar. *d'üdəm* PORK. 2. *d'ütəm* PORK. 4.) || nyK. *irγodəm kešəβələš luat-koktət tsəšəm okšəm nälən-miem* «holnap délben 12 órakor eljövök s elhozom a pénzt» RAM. 174. || nyK. *tura-γetšə βələ, m βə, dəškə pəraš ak-iarə* «éppen délben nem jó vízbe menni» RAM. 204. | kCar. *kečə-βələ, m kok-d'ola'n* «délben kétlábú» PORK. 26.

BUDENZ ezeket az időhatározókat WIEDEMANNnal szemben nem tartja accusativusoknak, pedig nem lehet másnak magyarázni. Megvan különben a lapp, zürjén és votják nyelvben is. (L. «Ragtalan és tárgyragos időhatározók a finnugor nyelvekben» című dolgozatomat, mely nemsokára meg fog jelenni.)

tolmo tor alašaməm möngəš kajašem βeš imnəm ida kiēke! «a helyett a ló helyett, a müt befogtam, mikor idejöttem, ne fogjatok be másik lovat a visszamenésre» GEN. 70.

*) Néhány névutó mellett is acc. áll (l. ott).

223. Az -š rag. Rendesen előtte *e* hang van, s csak a kUr. és kCar.-ban váltakozik redukált hanggal (a hangsúly hatása folytán). A nyK.-ban a tövégi mássalhangzóba még akkor sem olvad ez a hang bele, ha az *a* vagy *ä*. — Pl. K. *βer*, nyK. *βär* «hely»: *βeres* GEN. 52. *βeräs* PORK. 32. *βäres* RAM. 147. | kCar. *kaβan* «asztag»: *kaβaneš* PORK. 22. | kUr. *korem* «folyó»: *koremeš* WICHM. 208. *korēmäs* 209. | kCar. *kut* «hosszúság»: *kutäs* PORK. 5. | kCar. *kuzak*, nyK. *kuzäk* «hozomány»: *kuzakeš* PORK. 14. *kuzäkäs* RAM. 59. | kUfa *lüm* «név»: *lümeš* PAAS. KSz. II. 206. | kP. *šüm* «szív»: *šümeš* GEN. 51. | kUr. *lup^oš* «harmat»: *lup^ošes* WICHM. 224. | kUr. *pijal* «szerencse»: *pijalēs* WICHM. 237. | kUr. *ümäl* «árnyék»: *ümälēs* WICHM. 237. | nyK. *tär* «fizetés»: *tärēs* RAM. 144. | kCar. *tuβer* «ing»: *tuβareš* PORK. 31. | kP. *tul* «tűz»: *tuleš* GEN. 63. | kUr. *šolop* «ereszcsatorna»: *šolopeš* WICHM. 208. | *tup* «hát»: *tupeš* GEN. 14. RAM. 154. *tup^ešäzä* (3. szem.) RAM. 101. || nyK. *pat* (~ kP. *pot*) «fazék»: *padeš* RAM. 209. | kP. *βüt*, nyK. *βüt*: *βüdeš* GEN. 32. kCar. *βüdeš* PORK. 14. *βädeš* RAM. 60. || kP. *šuldär* «szárny»: *šuldreš* GEN. 74. | kP. *uṛal* «sarok»: *uṛleš* GEN. 11. *uṛaleš* GEN. 58. | kCar. *kuram* «életkor»: *kurmeš* PORK. 25. | kCar. *moṛar* «test, oldal» PORK. 30: *moṛreš* PORK. 45. || *βuj* «fej»: kP. *βuješ* GEN. 34. kUr. *βüjäs* WICHM. 214. kCar. *βuješ* PORK. 35. *βujäs* 10. *βuiš* 24. nyK. *βuiješ* RAM. 85. || kP. kUr. *laβra*, nyK. *läβrä* «sár»: *laβraš* GEN. 16. WICHM. 222. *läβräeš* RAM. 133. | kP. *ola*, nyK. *ala* «város»: *olaš* GEN. 72. *alareš* RAM. 51. | kUr. nyK. *kožla* «fenyves»: *kožlaš* WICHM. 211. *kožlaeš* RAM. 56. | kP. *oraβa*, nyK. *araβa* «kocsi»: *oraβaš* GEN. 5. *araβareš* RAM. 171. | kUr. *šindžä*, nyK. *šindžä* «szem»: *šindžäs* WICHM. 227. *šindžäeš* RAM. 183. (de vö. nyK. *tängä* «rubel»: *tängäš* RAM. 179.) || kP. *pečke*, nyK. *petskü* «hordó»: *pečkeš* GEN. 27. *petskäeš* RAM. 187. || nyK. *miko* (n. pr.): *mikoeš* RAM. 74. || nyK. *izraijlski* «izraelita»: *izraijlskieš* RAM. 94. | kUfa *pu* «fa»: *pueš* PAAS. KSz. II. 129. | kCar. *kü* «kő»: *küeš* PORK. 51. || kP. *keče*, kCar. *kečä*, kUr. *kečšä* «nap»: *kečeš* GEN. 58. *kečeš* PORK. 1. *kečäs* 21. *kečšes* WICHM. 237. | nyK. *kornä* «út»: *korneš* RAM. 99. kCar. *korneš* PORK. 3. | kUr. *ätä* «edény»: *ätäs* WICHM. 241. (de vö. nyK. *šarṛä* «erdő»: *šarṛäš* RAM. 206. | nyK. *šarṛä* «arcz»: *šarṛäš* RAM. 170.)

224. a) Helyhatározó; hová? kérdésre. α) illati-

v u s: kP. *komdeš opta lužam* «a csontokat szekrénybe teszi» GEN. 8. | kUr. *pundaštāmā βotškeš šaləm šüündžaltenā* «feneketlen cseberbe húst sózunk be» WICHM. 217. | nyK. *kudš nimart ak-kai ninən šündzä·eš* «a házból semmi sem tűnik szemükbe» RAM. 183. | kP. *oš alasam kička ši oraβaš* «a fehér herélt lovat befogja az ezüst kocsiba» GEN. 5. | kP. *kuβaže monžas otta* «az öreg asszony befűt a fürdőszobába» GEN. 28. | kP. *šočšem ušešem βojžən* «a szeretöm az eszembe jutott» GEN. 67. | kP. *er řeče löltən kupesš βojžesš* «reggel a nap fölkel s a mocsárba száll le» GEN. 72. | kCar. *korməžesš pura* «belefér a markába» PORK. 25. | kCar. *tudə pəžašesəžə kum munəm munžalən* «abba a fészekbe három tojást rakott» PORK. 35. | kUr. *kithkēš kiđdēs koštēs* «kézből kézbe jár» WICHM. 213. | nyK. *roβotnēkeš pəraš* «munkába állni» RAM. 169. | nyK. *tärreš pəraš* «munkás lenni» (tkp. fizetésbe menni) RAM. 144. | nyK. *i melenä·eš tšəđə* «kevés egy fánkba» RAM. 180. || kP. *kišeš kutko pižesš* «a hangya a gyantába ragad» GEN. 48. | kP. *laβraš pižən kolen* «a sárba ragadt s meghalt» GEN. 16. | oš *kombesš pižesš töča* «meg akarja ragadni a fehér ludat» GEN. 15. | kP. *aβadən éižešəže kučo* «anyád emlőjét megragadta» GEN. 32. || nyK. *əβəzo ala·ēs koden* «a fiú a városban maradt» RAM. 51. 67. | kUr. *ikoremeš kodeš* «a jég a folyóban marad» WICHM. 208. | kP. *əβəž kiđeš počšo belekien kodeš* «a róka kezében csak a farka marad» GEN. 35. | kP. *Patam eleš tan kotšo* «Patam faluban maradjon meg a tisztelet» GEN. 78. || nyK. *täβrä·eš šündzən* «a sárban maradt» RAM. 133. | nyK. *tidəlän loγerešəžə lu šündzən* «egy csont akadt meg a torkában» RAM. 71. || nyK. *kožla·eš šaršə* «született erdei cseremisiz» (tkp. «erdőben sz.») RAM. 56. | kP. *šim kožla pundašeš šočšo ulam* «a sötét fenyves mélyén születtem» GEN. 172. | kCar. *ačan kuru pakčašesəžə ik kuru koβaštət šočalden* «az atya nagy kertjében nőtt egy nagy káposztafej» PORK. 41. | kP. *korneš ik iaš toβəγo kuškalden* «a barázdában egy egyéves fácska nőtt» GEN. 69. || nyK. *βəđeš kolšəš βol·ēk* «vízbe halt állat» RAM. 60. || kUr. *šuldə satu šerγeš βozeš* «olcsó árú [idővel] sokba kerül» WICHM. 212.

b) superlativus. Pl. kP. *iškeš sakaš lieš* «egy szegre lehet akasztani» GEN. 48. | kP. *pikej lüman üđəržə oš šoβəćeš*

şorales «Pikej nevű leánya egy fehér kendőre áll» GEN. 28. | kP. *toşar ßondeş şinşes* «leül a fejszenyélre» GEN. 47. | kCar. *ßaştar-kaştan ßujeşşəžə çinşə-şuldran kuku şinşalə* «a jávorfa-pózna tetején egy ezüstszárnyú kakuk ült» PORK. 34. || nyK. *kəşes petskües* «a hordóra hügyoz» RAM. 187. | kUr. *pi şke po.tşesşəžə nđ-şunam-at ok şor* «a kutya sose rondít a maga farkára» WICHM. 211. | kUr. *kurnəž kuð ße.tşesş tölən kəşkərə* «a holló az udvarra jön károgni» WICHM. 208. | kUr. *piştə-ßüiğş küşə* «fölmászik a hársfa tetejére» WICHM. 214. | kP. *tumana čaška ßujeş pəşaşem əştə* «a bagoly fészket egy nyírfa csúcsára rakja» GEN. 34. | kCar. *şolayai moşresş ßüdenam* «bal oldalamba vezettem» PORK. 45. | kP. *işe kajak şuldresş seřaltem* «a kis madár szárnyára karczolom» GEN. 74. | kP. *ajşaşən tupeşəže iməm kerta* «gyermeke hátára tüt köt» GEN. 14. | kP. *joleşet kelşə* «lábodra illik» GEN. 68. || kUr. *koğş puşeygesş* «a fán marad» WICHM. 209. | kP. *pundəş ßujeş şoyalten koda şßataşəm* «ruháját egy fatörzsre húzza s rajta hagyja» GEN. 39. || kP. *nəll ik arkaş şočşo nəll ik puşeyge* «41 hegyen növő 41 fa» GEN. 52. | kCar. *đər-şoreman anan ßujeşşəžə kuð-tormakan tumə şočalden* «a mező végén egy hatágú tölgy nőtt» PORK. 35. || kUr. *pişqleş küşş polanşə* «szerencsére érett kányabogyó» WICHM. 237. || nyK. *izraışlski narat paşlalten izraışlskieş i iğudeşesş* «a zsidó nép izráelitákra és judaiákra oszlott» RAM. 94. || kP. *paran jükeş, čoma jükeş poməşaltən* «a bárány és csikó hangjára fölébredve» GEN. 57.

c) allativus (ritka); pl. nyK. *ştenä'esş təkələltəs* «a falhoz támaszkodni» RAM. 145. | kP. *mən şičme törzaşem kö şinşesş* «ki ül ahhoz az ablakhoz, a hol én ültem» GEN. 74. | kE. *kugo mardeşesş adak jur toľo* «a nagy szélhez még eső jött» REG. CsM. 271.

225. Hol? kérdésre. a) inessivus; pl. nyK. *şarşaş iesli edem kola* «egy ember az erdőben meghal» RAM. 206. | nyK. *ik padesş şolten kənam kerdeş* «mikor tud egy fazékban főzni?» RAM. 206. | nyK. *pörtesş tərərəm şäkältəs keleş* «a szobában egy tükröt föl kell akasztani» RAM. 202. | kP. *nuresş muraş tüğalesş* «az erdőben elkezd énekelni» GEN. 9. | kP. *teresşəžə şoralesş* «fölláll szánjában» GEN. 11. | kP. *tulesş jüla* «a tűzben ég» GEN. 63. | kUr. *er-lupşesş muşkəltənəm* «reggeli harmat-

ban mosdottam» WICHM. 224. | nyK. *iureš mäsķoltaš* «az esőben állni» (tkp. «mosakodni») RAM. 83. | kP. *moúǰaš muškeš aləm batarəm* «a fürdőszobában megfürdeti az erős Aləm-ot» GEN. 23. | kUr. *βozaltaš kən βozaltaš ilnà tiak kōrrešgt* «ha [egyszer] besoroznak, sorozzanak be a vjatkai íródeák kerületében» WICHM. 219. || kUfa *talant lümešet küjšō kočəš tene kumaləne* «hozzád imádkozunk a nevedben süttöt étellel» PAAS. KSz. II. 206. | nyK. *püšəngə üšteš pədeštes* «a fa elreped a hidegtől» (tkp. «hidegben») RAM. 108. | kUr. *üməleš küšō ɛŋəžšō, ke,tšgš küšō kəsnəŋəžšō* «árnyékban érett málna, napon érett földieper» WICHM. 237. | kCar. *kečəš ot šulə ələ* «a napfényben nem olvadnál el» PORK. 11. | kP. *jüt omešet tolən koŋžem* «eljövök s megjelenek éjjel álmodban» GEN. 69. || kCar. *kiško-tuβərəš kuna'm tōša'kam əšten* «miután a kígyóingből vánkost csinált PORK. 31.

b) superessivus; pl. kUr. *šolopeš i kužun kerzalteš* «hosszú jégcsapok függnek az ereszcatornán» (tkp. «a jég hosszán...») WICHM. 207. | nyK. *tšertni'la pumaŋa'eš šərlə* «a tinta elterjed a papiroson» RAM. 129. | nyK. *mōska'donə pirə i-βərəš əlenət* «a medve és a farkas együtt (tkp. ,egy helyen') éltek» RAM. 147. | kCar. *korneš taraka'nəm βaš lın* «az úton találkozott egy keleti csótánynyal» PORK. 3. | kP. *patam βokten oləkeš ertak kande šaška pošalən* «a Patam folyó mellett a réten minden kék virág buján nő» GEN. 73. | kP. *pünžō βuješ tuləm oltaləm* «a fenyő tetején tüzet gyújtottam» GEN. 68. | kP. *tojaš muraš tügaleš* «a boton elkezd énekelni» GEN. 31. | nyK. *βuješ mešäka,m namalaš* «zsákot vinni a fejen» RAM. 85. | nyK. *ki'dəš mä'ngə lın, šü'əš ka'la* «daganat volt a kezén, egér a nyakán» RAM. 77. || nyK. *manareš kəzə,m šomaš* «köszörűkővön kést élesíteni» RAM. 77. || nyK. *nəl-šüdə-ď äŋgäš βəzala olmažəm* «eladja az almát 400 rubelon» RAM. 179. | kE. *pervoj tüžem urum küčos, vara kandak šüdüreš punež elə, paštengeš vit šüdüreš puo* «eleinte tíz rubelt kért, azután nyolcz rubelért akarta adni, végre ötért adta» REG. CsM. 620.

226. Időhatározó. a) mikor? kérdésre; pl. kP. *kečəš kum, nəl tau-rakmatəm nalən* «egy nap három-négszer a hálát fogadván» GEN. 58. | nyK. *irəodəm ketšəβäleš luat kōktət tsəšə,m oksam nələn-miem* «holnap délben 12 órakor jövök

s elviszem a pénzt» RAM. 174. | kÜr. *ta, tšes ɛrlaš βeš jorales* «csak ma és holnap törődünk [avval]» WICHM. 241. | kE. *kugečeš tolam* «húsvétkor eljövök» REG. CsM. 209. | nyK. *ti βadeš**) *karteovk alenā* «ez este evés nélkül élünk» RAM. 175. | nyK. *ty ijāš* «abban az évben» WIED. 32. | kCar. *kurmeš βaš orət uš* «egymást sosem látják» (tkp. «éltükben») PORK. 25. | kCar. *teneješ it koč mo'jam* «az idén még ne egyél meg» PORK. 8.

b) mikorra? meddig? kérdésre; pl. kCar. *tu'ə mü-žəm i-γe'čəš šunat* «ahhoz a méz-időhöz (tkp. «év-naphoz») érkezünk» PORK. 21. | kCar. *šə'žəš šuna'* «az őszhöz érünk» PORK. 21. || nyK. *ik ta'pāreš kəzə'met pu'ok* «add oda késedet egy pillanatra» RAM. 142. || kE. *kugečeš šuktaš kulneže* «húsvétig el kellene készíteni» REG. CsM. 785.

c) mennyi ideig? kérdésre; pl. kCar. *ke'čə kutəš* (v. *γut*) *kaje'n* «naphosszat ment» PORK. 5. | kE. *šukeš omkot tižak* «sokáig nem maradok itt» REG. CsM. 237. | nyK. *iziš äzəžəm kodalalə* «gyermekét kissé ott hagyta» RAM. 51.

227. Factitivus és prædicativus; pl. nyK. *ät'žə škə ɛr'γəžəm škəleš ləmden* «az apa fiát tehénnek nevezte» RAM. 74. | nyK. *ko'im mikoēš ləmdennā* «a macskát Mikkónak neveztük» RAM. 74. | nyK. *i'mnim ku'z²kəš puas* «lovat adni hozományul» RAM. 59. | kCar. *βeγəžəlan šu'kə oksam pue'n ku'zəkeš* «vejének sok pénzt adott hozományul» PORK. 14. | *škenəštam ške ku'γeš užən ulət* «elbizakodtak (tkp. magukat nagy-nak nézték)» (Ocs. 13.) SZIL. 95. | kCar. *er'γəčəm er'γeš už, šeš-kəčəm šeškeš už* «fiadat fiadnak nézd, menyedet menyednek nézd» PORK. 48. | nyK. *kaša βareš tārlät* «fölfogadják szakácsnak» RAM. 178. | nyK. *saltakeš keš* «katonának menni» RAM. 117. | kCar. *tulukēš kodas d'ös* «szomorú árvának maradni» PORK. 44. (Ilyenek még: kE. REG. CsM. 37—47, 819. és nyK. WIED. 20.)

*) A *-nə* locativusi raggal kapcsolatban is: nyK. *ti βartneš* «ma este» RAM. 10. | nyK. *kəmšə βartnešəžə tidə por-donə krestetəm əšten-šinden oknajes* «harmadnap este krétával keresztet csinál az ablakra» RAM. 200.

228. nyK. *-škə, -škəo; škə* | kUr. *-škə, -škə* | kP. *-ške, -škö; sko* (kUfa *skə*); pl. kP. *jer*, nyK. *jár* «tó»: *jerəške* GEN. 3. *járəškə* RAM. 140. | kP. *ber* «hely»: *berəške* GEN. 65. | kP. *nuršer* «az erdő egyenetlenségei»: *nur šerəške* GEN. 59. | kP. *βinəm* «gödör»: *βinəməške* GEN. 43. | nyK. *tem* «tele»: *teməškə* RAM. 144. | kP. *nur* «erdő»: *nurəško* GEN. 28. | kP. *uks* «ág»: *uksəško* GEN. 42. | nyK. *alək* «rét»: *aləkəškə* RAM. 170. | kP. *éaşkar* «nyíres»: *éaşkarəške* GEN. 4. | kP. *tör* «diszhely; az ajtóval szemben levő sarok»: *törəškö* GEN. 6. | kP. *jük* «hang»: *jükəškö* GEN. 56. | kP. *šüdər* «abrics»: *šüdərəškö* GEN. 31. | *βuj* «fej»: kP. *βujəško* GEN. 7. *βuřškə* RAM. 72. 59. | nyK. *šut* «törvény»: *šudəškə* RAM. 123. | kP. *βüt*, nyK. *βot* «víz»: *βüdəškö* GEN. 51. kUr. *βüdəškə* WICHM. 227. *βəođəoškə*, RAM. 122. *βəođəškə* RAM. 206. — Az *š*-re és *ž*-re végződő szókba bele szokott olvadni a rag kezdőhangja; pl. kP. *pundaš* «fenék»: *pundaške* GEN. 53. | *poməš* «öl»: *poməške* GEN. 58. *poməškə* PORK. 11. | kUr. *korməž* «marok»: *korməškə* WICHM. 214. | kCar. *ördəž* «oldal; félreeső, idegen»: *ördəškarak* «kissé félre» PORK. 9. | kUr. *muťšəš* «vég»: *muťšəškə* WICHM. 240. | nyK. *šündžärəž* «augapfel»: *šündžärəškə* RAM. 133. (de vö. kP. *pəžas* «fészek»: *pəžasəške* GEN. 36. | nyK. *pongəš* «mell»: *pongəšəškə* RAM. 103. | kUr. *puš* «sajka»: *pušəškə* WICHM. 226. | kP. *mardež* «szél»: *mardežəške* GEN. 58. | kP. *rož* «lyuk»: *rožəško* GEN. 27. || kP. *ola*, nyK. *ala*: *olaške* GEN. 48. *aləškə* RAM. 2, | kP. *kožla* «fenyves»: *kožlaške* GEN. 60. | kCar. *oraβa*, nyK. *araβa* «kocsi»: *oraβaškə* PORK. 5. *araβaškə* RAM. 170—171. | kCar. *čodra* «erdő» PORK. 3: *čodraškə* PORK. 23. || nyK. *šəryə* «erdő»: *šəryəškə* RAM. 130. | kCar. *kelyə* «mély»: *kelyəškə* PORK. 32. | kP. *pünžö* «fenyő»: *pünžəškö* GEN. 3. | kUfa *pürö* «kés»: *pürəškö* PAAS. Matkakert. 8. | kUfa *kombə* «lúd»: *kombəško* PAAS. Matkakert. 8. | kP. *korno*: *kornəško* GEN. 5. || nyK. *pa'sə* «lekaszált mező»: *pa'səškə* RAM. 96. | kP. *i* «év»: *iəšken* (!)* GEN. 49. kE. *išken* (Ocs. 30.) SZIL. 37. — Néhány esetben föltűnően nem redukált hang van e rag előtt: nyK. *par* «egy pár»: *pareškə* RAM. 96. | kP. *imía* «ló»: *imíesškə* PORK. 51. | kCar. *d'ol* «láb»: *d'oleškə* PORK. 51. (de nyK. *ialəškə* RAM. 131.**)

*) L. A határozók cz. fejezet bevezető részét (211.).

**) L. még a *-mə, -mə* képzős igenévnél (152.).

229. a) Legtöbbször illativust jelöl; pl. kP. *pikεjze kelγəške pura* «Pikej a mélybe megy» GEN. 32. | kP. *ju məško kňzaš šopšar uke* «az égbe menni (tkp. fölhágni) nincs létra» GEN. 49. | kP. *βütšəm βočkəško optaleš* «vizét a teknőbe önti» GEN. 14. | kCar. *onžet šinžəškem* «a szemembe nézesz» PORK. 42. | kCar. *ora βaškə šinžən* «kocsiba ült» GEN. 5. | kUr. *kor-məškə purə* «a marokba belefér» WICHM. 214. | kUr. *taγāna-pušəškət om šitš ũtə* «sajkádba nem ültem volna» WICHM. 226. | kE. *kok kanat ežem mi kuduško* «mind a kétszer nem jöttem haza» REG. CsM. 431. | nyK. *ažiar pörtəškə βa'lə* «a napsugár beesik a szobába» RAM. 1. | kP. *munəžəm nales-at, küšənəškəžə pəšta* «elveszi tojását és zsebébe teszi» GEN. 14. | nyK. *rekə šəra'lteš žärəškə* «a folyó a tóba folyik» RAM. 140. | nyK. *šərpə, žaləškə pərenⁿ-gen* «egy száлка a lábba ment» RAM. 131. | nyK. *i ma'rə šə'lən šərrəškə* «egy ember az erdőbe rejtőzött» RAM. 130. || nyK. *βənt šəpnə šərrəškem* «a víz arczomba fröccsent» RAM. 128. || nyK. *βə, dəškə koləšə* «a vízbe haló» RAM. 206. || kP. *tə kürtնő jükəškə tolən* «ennek a vasnak a hangját követve» (tkp. «a vas hangjába jövéen») GEN. 56. | kCar. *čə doraškə urməžəš* «az erdő után (tkp. ,erdőbe') üvölt» PORK. 23.

b) Elég gyakori superlativusi használata is; pl. nyK. *ur pušəγə βu'žškə kuženⁿ-gen* «a mokus fölmászott a fára» RAM. 59. | kP. *kornəško lektən* «útra kelt» GEN. 5. | nyK. *a'l^əkəškə ke-āš tygə'lat* «elindulnak a rétre» (tkp. «menni kezdenek») RAM. 170. | kP. *pört šolopəškem βolen muro* «szállj le a szoba ereszcatornájára és énekelj» GEN. 30. | kP. *kajəna patam βokien tőβaške* «a Patam folyó melletti heggyre megyünk» GEN. 74. | kE. *vešgana joluško mimem kodom čela puššom užom* «máskor, mikor a Volgára jöttem, mindig hajókat láttam» REG. CsM. 735.

c) Allativusi jelentésben is előfordul; pl. kP. *kuγ^ə-žəške kajen* «a császárhoz menvén» GEN. 57. | nyK. *mužə-nəškə ken* «egy varázslóhoz ment» RAM. 181. | kP. *ikte küdəni kumətəško šuktən* «az egyik mellett a harmadikhoz érve» GEN. 58. | nyK. *su'dəškə šə'pšəš* «a törvény elé vinni» RAM. 123. | nyK. *alaškə lišəl* «a városhoz közel» RAM. 69.

d) Időhatározó; pl. nyK. *kənam i minutəškə kerdeš*

«mikor ő azt mind meg tudja tenni egy pillanat alatt»
RAM. 210.

c) Érdekes példák még: kCar. *d'oleško kajšəzat kalasen*,
im neskə kajšəzat kalasen «a gyalog (tkp. lábon) menő, a
lovon menő mondta» PORK. 51. || nyK. *təməškə katškas*
«teleenni magát» RAM. 144.

230. nyK. *-štə, -štə* | kUr. *-štə, -štə* | kP. *-šte, -štö; -što*
(kUfa *štə*); pl. kP. *maška* «medve»: *maškašte* GEN. 79. | kP. *βiča*,
kUr. *βütsə* «istálló»: *βičašte* GEN. 13. *βütsəštə* WICHM. 217. |
kCar. *arña* «hét»: *arñaštə* PORK. 9. | nyK. *βeremə* «idő»: *βere-*
məštə RAM. 202. | K. *kašta* «gerenda»: kUr. *kaštaštə* WICHM. 211.
kCar. *kaštaštə* PORK. 23. | K. *kozla* «fenyves»: kP. *kozlašte* GEN.
46. kCar. *kozlaštə* PORK. 25. || *i* «év»: kCar. *ištə* PORK. 20. *ištə*
RAM. 24. || kCar. *iškə* «szeg»: *iškəštə* PORK. 23. | kP. *kece*, kCar.
kecə, nyK. *kešə* «nap»: *kecəšte* GEN. 69. *kecəštə* PORK. 2. *kešəštə*
RAM. 146. | kP. *pünzö* «fenyő»: *pünzəštö* GEN. 7. | kUfa *pürö*
«kés»: *pürəštö* PAAS. Matkakert. 8. | kUfa *kombə* «lúd»: *kombəštə*
PAAS. Matkakert. 8. | kP. *m'lande* «föld»: *m'landəšte* GEN. 59. |
kCar. *munə* «tojás»: *munəštə* PORK. 37. | nyK. *kudə* «ház»: *ku-*
dəštə RAM. 171. || kP. *βer*, nyK. *βär* «hely»: *βerəšte* GEN. 16.
βärəštə RAM. 206. | kP. *jer*, kCar. *d'er*, nyK. *jár* «tó»: *jerəšte*
GEN. 47. *d'erəštə* PORK. 25. *járəštə* RAM. 53. | kP. *tul*, nyK. *təl*
«tó»: *tuləštə* GEN. 79. *tələštə* RAM. 98. | kCar. *poč* «fark»: *počəštə*
PORK. 26. | nyK. *om* «álom»: *oməštə* RAM. 92. | nyK. *omən*
«álom»: *omənəštə* RAM. 16. | *pört* «szoba»: kP. *pörtəštö* GEN. 11.
kUr. *pörtəštə* WICHM. 208. kCar. *pörtəštə* PORK. 26. nyK. *pör-*
təštə RAM. 18. *pörtəštə* RAM. 50. || kP. *pot* «fazék»: *podəštə* GEN.
45. | nyK. *kot* «év, idő»: *kođəštə* RAM. 188. || K. *poməš* «kebel»:
kP. *poməšte* GEN. 63. kCar. *poməštə* PORK. 11. | K. *pundaš* «fe-
nék»: kP. pundašte GEN. 17. kUr. *pundaštə* WICHM. 212. | nyK.
ördəž «oldal»: *ördəštə* «oldalt» RAM. 190. | nyK. *šindžärəž* «aug-
apfel»: šindžärəštəšə «augenscheinlich» RAM. 133. (de kCar.
loməž «hamu»: *loməžəštə* PORK. 23.)

231. Inessivus; pl. kCar. *məjən poməšte m kalai*
sondəkəm užə «meglátta a bádogszekrényt keblemben» PORK.
11. | kP. *kiđəštem ulo onatər puən korkaže* «kezeimben van
egy onatər-fából való pohár» GEN. 74. | kCar. *ere nerəštem*

olma üßäs «még mindig az orromban van az alma illata» PORK. 39. | nyK. *ör'nerəştə šindžäs* «a nyeregben ülni» RAM. 93—4. | kP. *saŋgaštəže iməže jomən* «homlokában elveszett a tű» GEN. 23. | kP. *šəl podəšto kürthö šoleš* «húsból való edényében vas fő» GEN. 45. | kP. *pörtəštö lum üdər šinža* «a szobában három leány ül» GEN. 11. | nyK. *tə xa'lək ik pörtəštə* (v. *pörtəš*) *a'lx-šingə* «a nép nem fér el egy szobában» RAM. 133. | kE. *iktaže ulo mo kudušto?* «van-e valaki itthon?» REG. CsM. 438. | kP. *kozlašte iže pi opta* «a fenyvesben kis kutya ugat» GEN. 46. | kP. *mlana tə tünžašte mo opaj?* «mi kedves nekünk az életben?» GEN. 64. | kP. *kuko: kukuk!* *manaldaləš kiamat törən kapkašte* «a kakuk az alvilág úrának kapujában azt mondja: „kakuk!”» GEN. 76. || nyK. *ku'dəštə žuk: ša'kta* «a házból (tkp. „házban”) egy hang hallik» RAM. 171. | kP. *ala keče onəšto šokta* «talán a napfényben hangzik» GEN. 59. || nyK. *ombəštə popaš* «álomban beszélni» RAM. 92. | nyK. *βu'ite omənəštə kala'səm ka'škam* «álomban búzakenyeret eszem» RAM. 16. | nyK. *kol'məškə βes kurəməštə ələš iəzo lieš* «a halál után a másvilágon élni szép lesz» RAM. 207. || kP. *kükšö kurək βujəšto ša'skašte* «a magas hegy tetején virágok között» GEN. 60. | kCar. *šəmətəštə i'kta βelə ko'dən* «egy maradt csak a hét közül» PORK. 10. | kCar. *tudə kok munəštə ik munəšəm pošten ulət kindəperkelən* «a két tojás közül az egyiket tették kenyéraldásra» PORK. 37.

232. Ide tartoznak a következő példák is, noha a magyarban superessivusok; pl. kP. *par'naštət ulo ši šörγəš* «újjadon van egy ezüst gyűrű» GEN. 69. | kP. *ši orkamak joləsto ši tarən* «az ezüst ló lábán ezüst patkó» GEN. 62. 68. | kCar. *d'alpai kemem d'oləštem* «szattyán csizmám a lábamon» PORK. 42. | kP. *βujəštem ulo kudər upšəm* «fejemen van göndör sapkám» GEN. 46. 52. 62. 74. | kCar. *βu'istəžə ša'nək, p'o'čəštəžə üšter-βo'stər* «fején szénavilla, farkán söprű» PORK. 26. 42. | kUr. *pört βü'žəštə kəšəl küməž šindžü* «a ház tető-élén áll egy pépes tál» WICHM. 216. | nyK. *pörtandzal βu'istə žaltəmə saraj* «a lépcső fölött a tetőnek nincs lába» RAM. 214. (három példa is uo.) | kCar. *βiči βüdən βes moγərəštə šočdəmə kuet šočəlden* «a pici folyó másik oldalán nőtt egy még soha nem nőtt nyírfa» PORK. 41. | kP. *kədaləšte toβar*

«fejsze a derekán» GEN. 45. | kP. *purməla šürγəštə žō pač šime* «a jobb arczán fekete folt» GEN. 75. || kCar. *d'olaš iškəštə* «a lábavaló a szegen» PORK. 23. | kCar. *iat pe'la taγanəštə keča* «másfél éve függ a patkón» PORK. 26. || kUr. *šōnəmaš kaštəštə, pūžərmaš saγgaštə* «a szándékok ott vannak a póznán, az isten végzései a homlokban» WICHM. 211. PORK. 23. | kP. *uš mardež dene pünžəštō k'raltes* «a bunkó a széltől a fához ütődik» GEN. 7. | kUr. *təltəm pušəγγəštə pōrs šūkə liēš* «télen sok dér lesz a fán» WICHM. 207. || kP. *aləm batər šülő kültəšte pərčəžəm kočkən kia* «az erős Aləm a zabkévén fekszik, evén a szemet» GEN. 23. | kP. *kiēer-γut patər tūšakəštəže kia* «a Rőfhosszú Erős a párnán fekszik» GEN. 14. || nyK. *imni pərđə'les olitsəšte* «a ló az utczán hengereg» RAM. 98—99. | nyK. *kornəštə araβašəđər kə'raγγe'mə'kə' aptərge'mə'lə* «ha a kocsitengely az úton eltörik, nincs mit tenni» RAM. 7. | kE. *meñ surteštem kut oralde* «az én udvaromon hat épület van» REG. CsM. 872. || kUr. *βūt pundaštə porsən mundra kiū* «a folyó fenekén egy selyem gombolyag fekszik» WICHM. 212. | kP. *βojžak pundašte pursam kəčales* «a tűzhely fenekén borsót keres» GEN. 17. || kP. *joγəžō kumdək m'landəšte liən* «a gyapjuszőnyeg a földön elterülven» GEN. 59. | nyK. *nə'rəštə i marə k'rales ələn* «a mezőn egy ember szántott» RAM. 181. | kUr. *təltəm pōsəštə lum kelγə liēš* «a hó télen mély lesz a mezőn» WICHM. 207. | kP. *patam βokten ošmaštət komb(o) uke-γəñ, lud(o) ulə* «a Patam folyó mellett a homokon ha lúd nincs, van récze» GEN. 75. | kP. *ademe šusaš βerəšt ilet-mo?* «emberjárta helyen élsz?» GEN. 16. nyK. RAM. 206. | kP. *juməšto šūdər šuk(o) ulə* «az égen sok csillag van» GEN. 67. | kCar. *kuməštə(!) d'uməštə kumət kaγər* «a világon három dolog görbe» PORK. 25. | kP. *juməštə(!) βujəšto kumət uke* «a világon három dolog hiányzik» GEN. 49. | kP. *počšo mur-at, nerže arkašte* «ha farka énekelni kezd, az orra a hegyen van» GEN. 48. 52. 74. | kE. *enger vāžonošto vučem teñem* «a hol a folyó két ágra oszlik, meg foglak várni» REG. CsM. 796.

233. Essivus; pl. kE. *saldakešte kološ* «mint katonára halt meg» REG. CsM. 30. | kCar. *muren βeržə peškə-*

dəštə «das singen ist nicht so leicht» PORK. 35. | kE. *tudo meman aulušto kütüčöštö* «ő a mi falunkban pásztor» REG. CsM. 32. | kE. *tud vit i godsen volosnojšto šolga* «ő öt év óta volosznój» REG. CsM. 31. | kE. *ponomarešte šluža* «mint egyházi szolgál» REG. CsM. 33.

234. Időhatározó («mikor?» kérdésre); pl. nyK. *tire-tšəštə* «ezen a napon» RAM. 146. | kE. *tide arnášte nikuškat ežem mi* «e héten sehová sem mentem» REG. CsM. 201. | kCar. *u ištə* «az új évben» PORK. 20. | nyK. *tišə βosem sot βosmo'j ɾo dəštə* «1808-ban történt» RAM. 188. | kP. *jüt rü dəštö prežje jükeš poməžaltən* «az éj közepén a borjú kiáltására fölébredvén» GEN. 57. | nyK. *tə tolənda ške βeremäštə də aɾəl* «nem jó időben jöttetek» RAM. 13. | nyK. *χəɾχə βeremäštə namozam šəp'štaš ak žarə* «a gabona érésekor nem szabad trágyát vinni» RAM. 202. || nyK. *kok-ištə* «két év alatt» RAM. 24. | nyK. *kok tsäšəštə toleš* «két óra alatt jön» RAM. 150. | nyK. *kənam i minutəštə poštaren'-gerdeš* «ha egy pillanat alatt összegyűjtheti» RAM. 211. | kP. *tunam iže kočšo məhəm ik satəšte* «csak akkor egyen meg engem egy pillanat alatt» GEN. 53. | kP. *parnášet ulo ši šöɾɾəš kum kečəšte pörək saβərna* «újjadon van egy ezüstgyűrű, egyszer megfordul három nap alatt» GEN. 69. || kCar. *kum kečəštə acažəm na'len moča's* «három nap mulva atyját a fürdőszobába vitte» PORK. 2. | kP. *rəβəž arnáštə mia's lin mari' de'kə* «a rókának egy hét mulva az emberhez kellett mennie» PORK. 9.

235. kP. kCar. *-lan* | kUfa *-lan, -lan* | kUr. *-lan, -lan* | nyK. *-lan, -län*; pl. kP. *ur* «mókus»: *urlan* GEN. 3. | kUr. *šim* «szív»: *šimlan* WICHM. 241. | kUr. *taɾ* «barát; szerető»: *taɾlan* WICHM. 236. | nyK. *šəžar* «hug»: *šəžarlan* RAM. 192. | kP. *rəβəž* «róka»: *rəβəžlan* GEN. 35. *rəβəžlan* PORK. 35. | kCar. *kepež* «nyár»: *kepežlan* PORK. 1. | kCar. *müks* «méh»: *mükslan* PORK. 16. | nyK. *edem* «ember»: *edemlän* RAM. 92. | kCar. *jüt* «éj»: *jütlan* PORK. 11. | K. *βüt*: kP. *βütlan* GEN. 35. kCar. *βütlan* PORK. 55. *βüdlan* 39. | kUfa *βolək* «jóság»: *βoləklan* PAAS. KSz. II. 206. | kP. *kajək*, kUr. *kəžək*, kCar. *kajək* «madár»: *kajəklan* GEN. 44. *kəžəklan* WICHM. 210. *kajəklan* PORK. 22. | kUr. *kələk* «nép»: *kələklan* WICHM. 208. | nyK.

mesák «zsák»: *mesälän* RAM. 171. || kP. *aβa*, *aβaj* «anya»: *aβalan* GEN. 7. kUfa PAAS. Matkakert. 8. kCar. (U.) PORK. 40. *aβilan* (M.) PORK. 51. | kP. kCar. *kuβa*, nyK. *kəβa* «aszszony»: *kuβalan* GEN. 15. *kuβala'n* PORK. (M.) 4. *kəβalan* RAM. 202. | kCar. *ača* «atya»: *ačalan* PORK. (U.) 40. | kUfa *iza* «bátya»: *izalan* PAAS. Matkakert. 8. | kUfa *kuzuza* «öreg ember»: *kuuzalan* PAAS. KSz. II. 202. | K. *paša* «munka»: *pašalan* GEN. 75. WICHM. 209. | nyK. *oksa* «pénz»: *oksalan* RAM. 139. || kUr. i «év»: *ilan* WICHM. 207. | kP. *paži* (nom. pr.): *pažilan* GEN. 3. | K. *mari* «férfi»: kP. *marlan* GEN. 1. kCar. *marla'n* PORK. 2. *marila'n* PORK. 22. kUr. *marilan* WICHM. 208. | kP. *kuku* «kukuk»: *kukulan* GEN. 63. | *pu* «fa»: *pulan* PORK. 39. RAM. 184. | kP. *ü* «vaj» (de: *üjan* «vajás»): *ülän* (< **üjlan* metathesise) GEN. 36. | nyK. *täyü* «valaki»: *täyülän* RAM. 140. || kP. *βate*, nyK. *βäte* «asszony»: *βatalan* GEN. 13. *βätälän* RAM. 97. | kCar. *iyə* «kölyök»: *iyəlan* PORK. 37. | kP. *ikšəβə* «gyermek» PORK. 4: *ikšəβla'n* PORK. 22. | kP. *imnie*, kCar. *imníə*, nyK. *imni* «ló»: *imnílan* GEN. 33. *i'mnílan* PORK. 19. *imnílän* RAM. 28. | kUfa *keče* «nap»: *kečəlan* PAAS. KSz. II. 206. kUr. *kə'tšəlan* WICHM. 219. | kUr. *pürə* «farkas»: *pürəlan* WICHM. 211. | kUr. *toštə* «régi»: *toštəlan* WICHM. 209. | kUfa *kombə* «lúd»: *kombəlan* PAAS. Matkakert. 8. | kUfa *pürö* «kés»: *pürəlan* u. o.

236. Eredeti allativusi és superlativusi használata nem nagyon gyakori, bizonyos átviteles jelentés sokszor érezhető; pl. nyK. *malə'n* (? = *malan*) *kenä* «hova magyünk» RAM. 76. | nyK. *nəy-geä iara'təmə m^əlo'jet slän^džə* «elindult kedveséhez, a fiúhoz» RAM. 171. | kCar. *ošet βütlan šialda* «az Ošet folyóhoz kiált» PORK. 55. | kCar. *kuzu βüdetlan d'oyales* «nagy folyódba folyik» PORK. 55. | kCar. *kuzu βüdlan usnales* «a nagy folyóval (tkp. ,folyóhoz') egyesül» PORK. 39. | kCar. *mə'jən šüemla'n turak rua* «egyenesen nyakamra vág» PORK. 11. | kCar. *er-luβəšlan čəpəštə'n mien, sai saska-lan βaš ə'stə!* «ha [a méh] a reggeli harmatra kiröpül, küldj eléje jó virágot» PORK. 16. | nyK. *täyülän šəβäš* «valakire köpni» RAM. 140. | kP. *ajžəšlan oygərem pəžəktə* «gyermekére csengetyút köt» GEN. 1. | kP. *žbatam pikejlan čiktat* «a ruhát ráadják Pikejre» GEN. 34. | kP. *marjan ške žbatəžəm škalanžə čiktat* «Marja ruháját saját magára adják»

GEN. 34. | kP. *üskəz süanlan kaja* «az ökör lakodalomba megy» GEN. 49. | kCar. *oβedəlan tol* «jőjj ebédre!» PORK. 20. | kP. *tunam ize ik satəšte asəra imnəlan lojalze* «csak akkor abban a pillanatban jöjjön a kólika a lóra» GEN. 51. | kÜr. *nömnən sümlan lojaləš* «a mi szívünket találja» (tkp. «szívünkhöz ér») WICHM. 241. | kCar. *kombə iγəlanat ida už* «ne nézzetek a liba fiókáira» PORK. 37. | nyK. *škallan andžen am-məštə* «nem tudtam örizni a tehenet» (tkp. «nem nézhettem a tehenre») RAM. 184—5. | kP. *murə šurnəlan* «ének a gabonához» GEN. 64.

237. Már határozottabban átvitt értelmű helyhatározók a következők: kÜr. *šem marilan kaja* «fekete férfához megy» WICHM. 208. | kP. *molan marlan məlam ot mie* «miért nem jössz hozzám férjhez» GEN. 1. | kÜr. *ərβəzə kətšəlan koiqam* «fiatal kérőhöz férjhez megyek» WICHM. 229. | nyK. *oβəškalan kešə ədər* «özvegyhez ment leány» RAM. 90. || kP. *šim pašalan žap šueš* «közeledik az idő a fekete munkára» GEN. 75. | kÜr. *er kənelšə jəy pašalan šueš* «a reggel korán fölkelőnek a munkája halad» (tkp. «a fölkelő munkához jut») WICHM. 209. | kCar. *ikšəβlan ot šu* «gyermekhez nem jutsz» PORK. 22. | kCar. *monarə βüđlan šuldalat* «mennyi vízhez jutsz» PORK. 35. | kCar. *onda'k üdər na'lsə d'əšlan šueš* «a ki korán házasodik családdhoz jut» PORK. 22. | kÜr. *šörək südəš pürəlan ok šu* «a juh átka nem fog a farkason» (tkp. «nem jut a farkashoz») WICHM. 211. || kÜr. *ožay kornedlan šüšəzə uke* «a kazáni úttal fölérő nincs» WICHM. 239. | kÜr. *üdər-taylan mo šuldaləš?* «leányszerezővel mi érne föl?» WICHM. 236. | kCar. *šem küse kəčketlan mo šueš?* «a fekete lonicera bogójával mi érne föl?» PORK. 52. || kP. *tatən iləməlan mo šužo?* «mi hasonló az egyetértéshez?» PORK. 65. | kCar. *βujemlan kelšəšə kalpak* «fejemre illő kalap» PORK. 58. | kÜr. *kəđaləmlan kelšəšə küren pota* «derekamhoz illő sötétbarna öv» WICHM. 223. | kP. *əonlan əon kelša-γəni* «ha a lélek a lélekkel összhangzik» GEN. 68. || kCar. *unžə marin mlandəzə ik ümərlan əš d'örə* «az unžai cseremiszek földje nem elegendő egy emberéletre» PORK. 41. | kCar. *kuet, puət peškədet, ik komγalan əš d'örə* «nyírfád, keményfád nem elég egy kályhának» PORK. 41. || kP. *jük jom-*

məlan ju varázsló ige rekedtségre GEN. 50. | kP. *kishe cüny-galməlan* kígyómarásra GEN. 52. | kP. *tul ajarlan* égési sebre GEN. 51. | nyK. *isra'jlski narot öpkä'lenat jəməlan* «az izraeliták zúgolódtak isten ellen» (tkp. «morogtak istenre») RAM. 93. | kCar. *ikana təj sərənat ələ samoβarla'n* «egyszer te haragudtál a számovárra» PORK. 13. | kCar. *kuzuzan modəšlan šočanam* «a császár játékszerének (tkp. 'játászására') születtem» PORK. 54. | kCar. *iktəzə βələ kaləki marilan koizšlan šočanam* «csak magam születtem a cseremiszi nép örömére» PORK. 48. | kCar. *d'ə'yan motorzəlan it kua'nə* «ne áhitozz más dolgára» PORK. 22. | nyK. *oksalan šək* «pénzre vágódó» RAM. 139. | nyK. *ed'emənlən šək* «máséra áhitozó» RAM. 139.

238. Prædikativusi jelentés van ezekben a példákban: kUr. *mari kaβānəm toštəlan kodaš opta γən* «egy cseremiszi ember gabonaasztagot fölrak azzal, hogy régeinek hagyja» [azaz: hogy több mint egy évig álljon] WICHM. 209. | kCar. *təj tənərə martə üdəretlə'n šotlə'n əšnənət* «te őt leányodnak tartva eddig neveltetted» PORK. 2. | kE. *miñ tudom vatəlan nalam* «én őt feleségül veszem» REG. CsM. 75. | kE. *miñ tilanda tudom koldem tarčəlan* «megküldöm őt nektek szolgálul» REG. CsM. 76. | kE. *miñ tide šedangem puem orluklan* «én e búzáat adom vetőmagnak» REG. CsM. 77.

239. Okhatározók a következő példák: kP. *ize šumem larkələš jomən kajšə šočšəmlan* «kis szívem dobog elveszett kedvesemért» GEN. 78. | kP. *aβan aβəzə, ačan acazə šorəktəš oš kuzəzaške kajšə iγəzlan* «anya anyával, atya atyával zokog a fehér császárhoz menő gyermekért» GEN. 61. | kP. *jüt oməzlan šet ližə* «éjjeli álmára vigyázzon (tkp. óvatos legyen)» GEN. 78. | kP. *məi məlan βəlem βətəlan βerč* «miért szállnék le egy aszszony miatt» GEN. 13.

240. Célhatározó; pl. nyK. *pulan kemə* «menj fáért» RAM. 184. | nyK. *karak βəətlən keə* «a varjú vízért megy» RAM. 178. | kP. *kolažə űlan kajən kolta* «az egér vajért megy» GEN. 36. | kP. *ruš erγə šudəlan mien toləš* «egy orosz fiú szénáért jön» GEN. 37. | nyK. *ələməə-doməškə keət oksalan* «előbbi házukhoz jönnek pénzért» RAM. 195. | nyK. *keə βes položalan* «másik szántalpért megy» RAM. 192. | nyK. *γozəzšə komim to'kəzšə ošma'mešələn kolta* «a gazda Komit hazaküldi

a homokos zsákért» RAM. 171. | nyK. *marəžə βätə,m poktenⁿ-golta ərβez^olən* «a férj feleségét a gyermekért küldi» RAM. 174.

241. -lan rag fejezi ki a vételárt; pl. kCar. *kutlə-βičər lan pašmam naləm* «65 kopekért vettem gyolcsot» PORK. 51. | nyK. *šüdə, däggäm nälən i mənələn* «ezer rubelt kapott egy tojásért» RAM. 173. | kCar. *məi koltem təjn üpetlan šar-okam* «hajadért küldök lószörpaszományt» PORK. 40. | kUr. *kandəš mešək oksəžəm kərçori βeralan pəštəšəm* «nyolcz zsák pénzt fizettem Gergely leányaért, Veráért» WICHM. 232. | kCar. *kum-aka šlan šoyalam ələ* «háromszoros értékem volna» PORK. 44. | kE. *mom puš ömńelan?* «mit adott a lóért?» REG. CsM. 85.

242. Dativus; pl. kP. *pilan kaləša* «szól a kutyának» GEN. 7. | kP. *a cəcian salam* «atyámnak üdvözet» GEN. 66. | kP. *uβer kuβan üdəržö pikejlan manəš* «a boszorkány leánya mondja Pikejnek» GEN. 11. 31. | nyK. *marjəlan oksam pua* «pénzt ad az orosz asszonynak» RAM. 175. | kP. *molən pukšət iyədəm rəβəžlan* «minek adod kölykeidet a rókának?» GEN. 35. | kP. *šim šənda üdəržəlan* «csemeget tesz oda a leánynak» GEN. 8. | kUfa *βüdümö šurnulan zijan zaram it əšte* «a vetésben ne tégy kárt» PAAS. KSz. II. 201. | nyK. *ətəštə tətəštələn* «*sa,mə,lə*» *manəš təmⁿdat ələn* «az atyák azt tanították gyermekeiknek, hogy a *sa,mə,lə*-t mondják» RAM. 207. | kUr. *kələclan iləš jəšə liəš* «az embereknek nehéz lesz az élet» WICHM. 208. | kCar. *ačiden aβilan nelə liəš ələ* «nehéz lett volna az atyának és az anyának» PORK. 51. | nyK. *šolələn ələš kə'n'sər* «a tolvajnak az élet kin» RAM. 42. | kUr. *kü polat,šəlan kü šerçə* «kőpalotának a kő drága» WICHM. 221. | kUr. *a,šəž-dən aβəžlan iyəžə šerçə* «az atyának és anyának a gyermeke drága» WICHM. 221. | kCar. *motor kačəlan motor üdər küləš* «szép vőlegénynek szép leány kell» PORK. 49. | nyK. *iktə βes^olən^džə palša* «egyik a másiknak seg t» RAM. 25. nyK. *ikənək iktələnⁿə palšəna* «egymásnak segítünk» RAM. 24. | nyK. *çozə βätələn ərβezə,m palšəkten* «a paraszt segített a fiúval az asszonynak» RAM. 97. | kP. *mən cənemlan oda išənə* «ti nem hisztek nekem» (tkp. «lelkemnek») GEN. 33. | nyK. *mužanlan, iozələn piš ənənüt ələn perβi* «a jövőmondóknak és varázslóknak azelőtt nagyon hittek» RAM. 207.

nyK. *iðm ðlæn* (? \varnothing : -lan) *ua'nem* «istenben bízom» RAM. 159. | kCar. *šem-šuldaran müγəšəžlan kuana* «fekete szárnyú méhének örül» PORK. 35. | nyK. *βesede'mlæn* (v. *βesede'mə,m*) *o'jxrəktəš* «valakit megszorítani» RAM. 90. || kP. *kuruklan üšək ulo* «a hegynek árnyéka van» GEN. 64. | kP. *kukulan šədanəm βüdəš(-at) ulo* «a kakuknak buzavetője van» GEN. 63.

243. Tárgyas igék műveltető alakja mellett, a kivel tétetünk valamint, -lan ragos határozóval van kifejezve; pl. nyK. *müñ slänem mñnerə,m kəktənəm äβümlæn* «anyámmal vásznat szövöttek magamnak» RAM. 52. | nyK. *žiβo'jβə't-tənə mört βö'j βə,ðə,m kara'klan kandə'kta* «a varjúval életvizet és halálvizet hozat» RAM. 178. | kP. *jüštəlan šokšəlan naləktate* «a hidegtől s melegtől bántatlanul hagyván» GEN. 58. | kE. *tudo ömnežem mulanem jüktükteneže* «ő akarja velem a lovát itatni» REG. CsM. 689. | kE. *tudom jenglan kerektem* «öt az emberekkel megvertem» REG. CsM. 855. | kE. *nonulan vorugemže moškukta* «övelük mosatja ruháját» REG. CsM. 821. | kE. *mulanem moškukta vorugemem tutlan lian* «velem mosatja a ruhát az ő számára» REG. CsM. 822. (Több példa: WIED. 29.)

244. Időhatározó (mikorra? mennyi időre?); pl. kE. *kugečelan jamdelem* «húsvétra elkészítem» REG. CsM. 209. | kCar. *teləlan d'öržə, keježlan d'öržə* «télre jó legyen, nyárra jó legyen» PORK. 50. | kCar. *meraŋ keježlan lu'də mežan lin* «a nyúl nyárra szürkeszínű lett» PORK. 1. || kCar. *mari'm ik arñalan kolde'n* «elküldte férjét egy hétre» PORK. 8. | kCar. *ik taluklan mien ulət* «egy évre jöttek» PORK. 7. | kCar. *tumə-βu'jəš jütlan küze'n šinžəm* «fölmásztam éjjelre egy tölgy tetejére» PORK. 11.

245. Pár példában mikor? kérdésre felel; pl. kUr. *tu ilan sai ilə* «abban az évben jól él» WICHM. 207. | kUr. *pižtə-γitškə šotšmə ilan uržam ik pa'tšəš βüdəš küleš* «oly esztendőben, mikor sok vörös berkenye lesz, a rozsot egyszeri szántás után kell vetni» WICHM. 207. || kUr. *iðəm-pə'tšə lomberžə kə'tšəlan kum-γana peledələš* «a szérűskertben a zelniczeliget napjában háromszor virágozik» WICHM. 219.

246. kP. -leč | kUr. -lečš | kCar. -leč (\varnothing : lečš), -lečan.

Az nyK.-ban elveszett, helyette *-kuls* áll. A régi evangéliumfordításban azonban néhány példában még előfordul: *juma l'ets* (o: *ǰmālets*) «istentől» | *Cham l'ets* «Chamtól» | *schatschemsha-l'ets* (o: *šatsšēmšālets*) «születésétől» | *sulukwl'a l'ets* (o: *sulāks-βālets*) «bűnöktől» | *tydan l'ets* (o: *tādanlets*) «azért» WIED. 181. | *ylscha l'ets* (o: *ālsālets*) «levőtől» WIED. 34. — A többi nyelvjárásban sem nagyon gyakori; a kUr.-ból csak ez az egy példám van: *māletsna* «tőlünk» WICHM. 223. A kCar.-ban is nagyon gyakran helyettesíti a *kəc* rag és a *teč* névutó.

247. Példák kP. és kCar.-ból: kP. *jeŋ* «ember»: *jeŋleč* GEN. 68. | kCar. *lop* «mocsár»: *lopleč* PORK. 46. | kP. *üdar* «leány»: *üdarleč* GEN. 6. | kP. *raβāž* «róka»: *raβāžleč* GEN. 4. | kCar. *βo'lək* «barom»: *βo'ləkleč* PORK. 26. | kCar. *βuβer* «gonosz szellem»: *βuβerlečən* PORK. 58. || kP. *maška* «medve»: *maškaleč* GEN. 75. | kCar. *kuβa* «vénasszony»: *kuβa'lečən* PORK. 4. || kCar. *i* «jég»: *ileč* PORK. 1. || kP. *βate* «asszony»: *βataleč* GEN. 13. | kP. *jüksö* «hattyú»: *jüksäleč* GEN. 1. | kCar. *kində* «gabona»: *kindəleč* PORK. 26. (Valószínűleg sajtóhiba: kP. *keče* «nap»: *kečeleč* GEN. 1. [e h. *kečəleč*] | kP. *ošo* «fehér»: *ošleč* GEN. 66. [e h. *ošəleč*]).

248. Eredeti helyhatározói jelentése már nagyon ritka: kCar. *šoptəržə* *lopleč-lopes* *šoces* «a ribiszke mocsárról mocsárra nő» PORK. 46. || kP. *kuγ^ožāžleč* *ožno küβar mučko mien soγales* «férje előtt a hídhoz megy, s megáll» GEN. 28. | kP. *jeŋleč möngö liam* «az ember mögött vagyok» GEN. 68. | kE. *kornuleč örtöstö ilä* «az úttól félre lakik» REG. CsM. 192. | [Éppen ilyen, de időhatározó: kE. *kugčeleč vara šokšo lie* «húsvét után meleg lett» REG. CsM. 229. | K. *tətleč onžəke* «ezentúl» (tkp. »ettől előre») (Ocs. 80.) SZIL. 148.] || kP. *aslan-kajək iγəβlak βültakəm a βastleč šalten šəndat* «az orosz-lánkölykek elrejtik Wültakot anyjuk elől» GEN. 15. | kCar. *čəβəžə βaras βuβerlečən arβa-βütas šələn kodəš* «a tyúk a gonosz ölyv elől elrejtözve a polyvás csűrben marad» PORK. 58. | kP. *šočšemleč kotməm šəm šinže* «nem tudtam szeretőmtől való elhagyásomat» GEN. 72. || kE. *ketleč posna tolaža* «kéz nélkül bajlódik» REG. CsM. 264.

249. Ilyen igék mellett: fél; kér, kérdez; hall, kap; pl. kCar. *pərsleč ot lüt ələ* «nem kellene félned a macskától» PORK. 1. | kP. *poro jum oβlakleč tače ješ perkem*

jotna «a jóságos istenektől ma családot kérjünk» GEN. 61. | kP. *jodeš batáleč* «kérdi az asszonytól» GEN. 13. | kCar. *üeč d'o'dən* «a jégtől kérdezte» PORK. 1. | kE. *a'ileč küčem* «atyámtól kérem» REG. CsM. 8. | kE. *palememleč kolom* «barátomtól hallottam» REG. CsM. 9. | kE. *miü tutleč nalim* «ő tőle kaptam (vettem)» REG. CsM. 7.

250. Hasonlító határozó melléknév mellett; pl.*)
 kUr. *m̄letšna-at motõrēm-at idā onđžalal* «nálunknál szebbeket ne nézegesetek» WICHM. 223. | kP. *müleč, sakarleč tutlo šočšo* «méznel, czukornál édesebb kedvesem» GEN. 65. | kCar. *kinōaleč kuwu mo ulō?* «mi nagyobb a gabonánál?» PORK. 26. | kCar. *klatšaleč tükəžə kuwu* «a magtárnál nagyobb az ajtókilincse» PORK. 24. | kP. *maməkleč puškədo üp(aj)et* «pelyhénél puhább a hajad» GEN. 66. | kP. *mlandəleč koja nə-m-at* «semmi sem kövérebb a földnél» GEN. 64. | kP. *süanleč kojšən nə-m-at uke* «semmi sem vidámabb a lakodalomnál» GEN. 64. | kP. *maškaleč-at polmežən onža* «a medvénel is haragosabban néz» GEN. 75. | kP. *tuleč čefer murəm murem* «ennél szebb dalt dalolok» GEN. 10. || kP. *ošoleč ošo oš jüksajet* «a fehérenél fehérebb fehér hattyúd» GEN. 66. | kP. *tərkeret ukšerəleč ukšeran liməšet* «fenyvesed ágasnál is ágasabb lett» GEN. 76. | kP. *süan mariβlak kosojleč kosoj liməšet* «a lakodalmás nép sandánál is sandább lett» GEN. 76. || kE. *kō nalan ten-lečed molo?* «ki vette el, ha nem te?» (tkp. «náladnál más» REG. CsM. 721. || kE. *tudo čelaleč kugo* «ő mindnyájuk közül a legnagyobb» REG. CsM. 331. | kE. *tudo niköleč šuko iliš* «ő valamennyi közt legtöbbet élt» REG. CsM. 335. | kE. *melet'na en šongo* «a legöregebb közülünk» REG. CsM. 338. | kCar. *βo'vəkleč kuwu mo ulō* «melyik a legnagyobb a háziállatok közt» PORK. 26.

251. kP. *-kəč, -kəčən* | kŪfa *-kəč* | kUr. *-kəčš, -kəčš* | kCar. *kəč* (o: *kəčš*) [*kəčə: surt kəčə* «házból» PORK. 4. *ketkeče* «kézből» REG. CsM. 62.], *kəčən* | nyK. *kɨts, kɨtsən*

*) Igei alapszóhoz járulva: kE. *tudo külešleč utlarak konduš v. tudo konduš külešleč koč* (v. *koč šuko*) «kelletnél többet (v. a kelletin túl) hozott» REG. CsM. 404.

tkp. még félig-meddig névutó, de mivel a *-leć* stb. ragot lassanként kiszorítja, már egész rag számba megy. A kCar.-ban PORKKA legnagyobb részét külön szónak írja (csak néha kötőjellel), az nyK.-ban RAMSTEDT kötőjellel fűzi főnévéhez, s csak a kP. és kUr.-ban van vele egybeírva. De a kP.-ben is észrevehető még, hogy nem teljesen vált raggá, mert az *-e*, *-o*, *-ö*-végű szóknak néha ily végű alakjához járul, nem pedig eredeti, redukált hangzójú alakjához. A kCar.-ban van egy példa, melyben a mutató névmás genitivusa áll előtte: *tu'dæn ɾæć* PORK. 2. (L. 209.)

252. Pl. kUfa *čer* «betegség»: *čerɾæć* PAAS. KSz. II. 206. | kUfa *jür* «eső»: *jürɾæć* PAAS. KSz. II. 201. | K. *tul* «tűz»: kP. *tulɾæcæn* PORK. 18. kCar. *tul ɾæcæn* PORK. 18. | kUfa *pokšem* «fagy»: *pokšem-ɾæcæt* (2. pers.) PAAS. KSz. II. 201. | nyK. *šam* «érzés»: *šam-ɾits* RAM. 126. | kUfa *arlan* «vakondok»: *arlangæć* PAAS. KSz. II. 201. | kCar. *rožə* «lyuk»: *rožgæć* PORK. 11. | kCar. *pələš* «fűl»: *pələš ɾæć* PORK. 1. | nyK. *peledəš* «virág»: *pele'dəš-kuts* RAM. 161. | kCar. *oy* «mell»: *oy ɾæć* PORK. 2. | kP. *nur* «erdő»: *nurɾæcæn* GEN. 45. | nyK. *mešäk* «zsák»: *mešä-kutsæn* RAM. 68. | K. *mardež* «szél»: kP. *mardežɾæcæn* GEN. 59. kCar. *mardež ɾæcæn* PORK. 15. | kP. *kurək*, nyK. *kärək* «hegy»: *kurəkkæć* GEN. 68. *kurəkkæcæn* GEN. 48. *kärək-kuts* RAM. 190. | kUr. *ješ* «család»: *ješkötš* WICHM. 208. | kP. *tomnoj* «olvasztó kemence»: *tomnoj-ɾæcæn* GEN. 51. | kP. *pikej* (n. pr.): *pike(j)ɾæcæn* GEN. 33. | K. *βüt* «víz»: kP. *βütkäć* GEN. 27. *βütkäcæn* GEN. 6. kCar. *βüt kæć* PORK. 13. *βüđ ɾæć* PORK. 36. || kP. *törza*, kUr. kCar. *törza* «ablak»: kP. *törzaɾæć* GEN. 39. *törzaɾæcæn* GEN. 63. kUr. *törzärätš* WICHM. 242. kCar. *törza ɾæcæn* PORK. 43. | kCar. *okna* «ablak»: *oknaɾæć* PORK. 2. | nyK. *ala* «város»: *alayitsæn* RAM. 5. | nyK. *tsäskä* «tányér»: *tsäsküɾitsæn* RAM. 95. || nyK. *pi* «kutya»: *pi-ɾits* RAM. 72. | nyK. *βäktškü* «malomkö»: *βäktškü-ɾitsæn* RAM. 208. | kP. *u* «új»: *uɾæć* GEN. 67. | nyK. *olmaβu* «almafa»: *olmaβu-ɾitsæn* RAM. 208. kUr. *ätə* «edény»: *ätəɾätš* WICHM. 241. | nyK. *šudə* «fű»: *šudə-ɾitsæn* RAM. 204. | nyK. *kornə* «út»: *ko'rnə-ɾi:tsæn* RAM. 118. | kCar. *kombə* «lúd»: *ko'mbə ɾæcæn* PORK. 4. | kP. *pu-šengge*, kUr. *pu-šenggə* «fa»: *pu-šengɾæcæn* GEN. 48. *pu-šenggəɾätš* WICHM. 209. | kP. *šurno* «gabona»: *šurnəɾæć* GEN. 60. | kP. *rüđö* «belső»: *rüđəɾæć* GEN. 52. | kP. *počšo* «farka»: *počšəɾæć* GEN. 35. | kP. *müškaržö* «hasa»: *müškaržəɾæć* GEN. 27. | kP. *küsenže* «zsebe»:

küsenzəɾəç GEN. 14. — Ellenben: kP. *məlande* «föld»: *məlanderəç* GEN. 78. | kP. *loktəzo* «varázsló»: *loktəzəɾəçən* GEN. 59. | kP. *pužəzo* id.: *pužəzəɾəçən* GEN. 56. | kP. *loktəlšo* id.: *loktəlšəɾəçən* GEN. 56. | kP. *küzo* «kés»: *küzəɾəçən* GEN. 56.

253. Eredeti jelentése elativus; pl. kCar. *d'umə ɾəçən βoləšə resan tengežəm naldalam ələ* «egy égből hullott keresztes pénzt vennék» PORK. 35. | nyK. *aləɾɪtsən tolnam* «a városból jöttem» RAM. 5. | kP. *məlande rüdəɾəç onžen* «a föld belsejéből kinézve» GEN. 52. | kP. *tudo ožno lekte βütəkəçən* «ő először jött ki a vízből» GEN. 6. | kP. *nurəçən terkem tolam* «az erdőből hazajövök» GEN. 45. | nyK. *pörtšär läktenⁿ-geü pörtɾɪtsən* «a védőszellem eltávozik a házból» RAM. 205. | kUr. *nömnən ɾaj rəðəžəm pörtkəčš pörtšə nənɾajalza* «magunkfajta vendégeket vigyetek [vendégségbe] házról házra» (tkp. «szobából szobába») WICHM. 241. | kUr. *kue jəmal kəsnəɾəžəm ətəɾəčš ətəš nalza* «a nyírfa alatt [szedett] epret helyeztél át az egyik edényből a másikba» WICHM. 241. | kP. *eržəm pečkeɾəç lukteš* «a fiút kiveszi a hordóból» GEN. 27. | kP. *βütšö jəren kaja šoktežəçəç* «a víz kifolyik a szitájából» GEN. 23. | kUr. *kitkəčš kəðəš kočəš* «kézből kézbe jár» WICHM. 213. | nyK. *βəkɪškü-ɾɪtsən, taβardəš-kɪtsən, kukš-olmaβu-ɾɪtsən βəɾjoɾa* «a malomkőből, a fokosból, a kiaszott almafából vér folyik» RAM. 208. | nyK. *maɾaⁿ djažə: üp^oš läkteš ti peledəš-kɪts* «míg jó illat jő ki ebből a virágból» RAM. 161. | kP. *oš βüləžen čizəžəçəç βür joɾa* «a fehér kancza csecseből vér folyik» GEN. 13. | kP. *upsəɾəçšə βür šəy tolaš tünalən* «szájából véres hab kezdett folyni» GEN. 29. | kP. *maškan müškəɾəçəç iɾəže lekten βəjəš* «a medve hasából kiesik a kölyke» || kCar. *tumə-βui ro-žəçəç βəɾləðən koješ* «a tölgy tetején levő lyukban világosság látszik» PORK. 11.

254. Idetartoznak a következő példák is, melyek a magyarban delativusok: kP. *məlanderəçəç tul lekše!* «a földről szikra ugorjon föl» (a *lektes* «kimegy» ige is mutatja, hogy elativus) GEN. 78. | kCar. *məlandə ɾəçən küzəšə oɾpan tengežəm naldalam ələ* «a földről fölemelt képes pénzt megvennem» PORK. 35. | nyK. *alək-kɪtsən tolət* «a rétről jönnek» RAM. 3. | kP. *kurəkkəçən ter muŋgalta* «a hegyről egy szán csúszik le» GEN. 48. | nyK. *tə ɾəɾək-kɪts iəl iakte alək ulə* «a

hegytől a Volgáig rét van» RAM. 190. | nyK. *olitsä-γitsän* (vagy *olitsüsta*) *iuk šokta* «egy hang hallatszik az utcán» RAM. 125. | nyK. *tədə särnälä kornä-γitsän mänyges* «útjáról visszatér» RAM. 118. || kP. *kuβaze kongarəč lekteš* «az asszony leszáll a kályháról» (tkp. «kijön a kályhából») GEN. 28. | kUr. *pu-šeng gē γētš. ləštaš ok jōγə* «a levél nem hullik le a fáról» WICHM. 209. | kP. *ur-βoləmas pu-šeng gəγəčən* «a mókus lejöve tele a fáról» GEN. 48. | kCar. *ukšəžə γəčən ləštašəžə čüčkəd* «ágain nehéz levelek [csüngnek]» PORK. 39. || kP. *uβer ruβa βola imnəžəč* «a boszorkány leszáll a lóról» GEN. 17. || kUr. *pört βui γətš pel γētš-δənə βoləm* «a ház tetőéléről egy fél skin [csúszva] lejövök» WICHM. 216. | kP. *pünžö βujγəč βol-at üdər* «a leány leszáll a fa tetejéről» GEN. 40. (*βui* = «fej») | nyK. *naslökəm kədəšaš βui γitsən* «a fejről lehúzni a feket» RAM. 96.

255. Prolativus;*) α) «vmi mellett elmegy»: nyK. *kuγizän pört-kutanⁿ-γitsən aškedəš* «er steigt am Giebel des königlichen hauses vorbei» RAM. 179. | nyK. *m^oloie-tsəžə to^kkəžə ke^a-i tənäm-o^k a^lkəškə läktənⁿ geä i kornə βaž-γits βa^kla* «der sohn geht nach hause und macht sich dann gleich zur wiese auf und beim kreuzweg fort» RAM. 171. — β) Ilyen igék mellett: v min (át) kimegy, kinéz stb.; pl. kP. *aβaze törzəγəč sola* «anyja kidobja az ablakon» GEN. 39. | kUr. *törzə γətš onđžältəm* «az ablakon néztem ki» WICHM. 242. | kCar. *popšə oknə γəč užən* «a pap az ablakon kinézett» PORK. 2. 46.

256. Az ily kifejezésekben: v minél megfog, érint; v miről ismer; pl. kP. *rəβəž kum pərče počšəγəč kučən lupšal kolta* «a róka három farktollánál megfogva ellóditja» GEN. 35. | nyK. *kaləβatš-küts pətrə^l-γətšə* «hajfonadéknál fogva húzza» RAM. 194. | kE. *meñen üpküč* (v. *üpöm*) *rüzüš* «a hajamon ránczigált» REG. CsM. 11. | kE. *ikšebe orvaldem türgüč kučoš* «a gyerek ruhám szélébe kapaszkodik, fogózik» REG. CsM. 172. | kCar. *üdər močaštə tuđəm oγ gəč rualden kučən* «egy leány a fürdőszobában mellénél fogva tartja» PORK. 2. | kCar. *meraγəm pələš γəč pəren γolden* «orron veri a

*) A határozószók és névutók ablativusi alakjainak ez a használata sokkal gyakoribb (l. alább).

nyulat» PORK. 1. | kCar. *sinʒa ɣəʕən lüen da kurʒən toʔən* «szemen lötte és jött vissza futva» PORK. 7. | kCar. *mari uʔə βiʒə deʔə maʒskam βuʒ-gəʕ rualeʕ* «az ember üti a medvét fején minden erejéből» PORK. 9. | kCar. *tuwəʔən ɣəʕ šopke-puʒomlam toβar den ruawən* «a nyárfaágat rajta vágta ketté baltával» PORK. 2. || nyK. *keremⁿ-gits šəp^ošas* «egy kötélnél fogva húzni» RAM. 139. || nyK. *tiwəʔəm miʔi litsü-ʒəʕitsən bele pələm* «öt én csak arczról ismerem» RAM. 69. | kCar. *tör kaβanet d'ol ɣəʕən onʒen palələm* «az egyenes kazalt lábáról ismerem» PORK. 36. | kE. *tudom esslekeč palešem* «megismertem őt a sapkájáról» REG. CsM. 73. | kE. *jugkuč pale üdöramaš* «a hangjáról megismerni [hogy az] nő» REG. CsM. 74.

257. Átviteles jelentéssel; pl. kUr. *ješkəʔtš kö-ɣənat kolə* «a családból valaki meghal» WICHM. 208. | kP. *sur-nəɣəʕə porəmo taβəš* «gabonából gyűjtött élés» GEN. 60. || kP. *pike(j)ɣəʕən marja liəm* «Pikejből Marja lettem» GEN. 33. | kE. *pašaštešegeč kupeč lie* «munkásból kereskedő lett» REG. CsM. 20. || volosnojgeč, saldakeč, karatangeč *lekte* «ott hagyta a volosznojságot, katonaságot, szerzetes életet» (tkp. «kiment a volosznoj[ság]ból stb.») REG. CsM. 21. || *erzageč uzarge lie* «kékből zöld lett» REG. CsM. 26. | *nilitkič kandakšem eštes* «négyből nyolezat csinált» REG. CsM. 27. | *tudo šagalgeč šukom eštenkete* «ő kevésből sokat tudott csinálni» REG. CsM. 28. || nyK. *lu edəmnä-ɣəʕitsən iktət ken* «tízünk közül egy ment el» RAM. 71. | kP. *latkok patəɣəʕə ik patəreš βele kien kədəš erəʒe* «a fiú ott maradt fekve s tizenkét erejéből csak egy erő van már» (tkp. «12 erőből csak egy erőbe fekve maradt») GEN. 43. || nyK. *tsilä moʔtškitsən* «minden erejéből» RAM. 80. | nyK. *šam-gits keäš* «érezstelenné lenni» (tkp. «az érzésből kijönni») RAM. 126. | nyK. *sila-ɣəʕts keäš* «az erőből kifogyni» RAM. 120. || kP. *tə tünʒam ilən šuktena-ɣəʔə uɣəʕə toʔən ilaš o li* «ha ezt az életet befejeztük, nem lehet újból kezdeni» GEN. 67. || nyK. *šudə-ɣəʕitsən kuzmākə nēmə-rəʔəm ləɣenⁿ-gatškət* «nachdem man vom heumachen zurückgekommen ist, isst man gerstengrütze» RAM. 204.)*

*) Vö. a finnben: *olla marjassa, heinässä* «eprészni, szénát gyűjteni (tkp. eperben, szénában lenni)» | *tulivat mar-*

258. Ablativus (helyi és átviteles használata); pl. nyK. *iäl-γitsən səm uštšš ördəštə tserkəsola ulš* «a Volgától hét versztnyire egy egyházközség van» RAM. 190. || kE. *ile ma šget'n a mündür ogol* «lakóhelyüinktől nincs messze» REG. CsM. 477. || kP. *kuγ²žarəč kaγaz toles* «a császártól egy írás jön» GEN. 72. | nyK. *βätəžγitsən basna* «feleségétől elválva» RAM. 96. | nyK. *βolžeβñk-kīts šapləm šəp²šən-nələš* «a koboldtól elveszi a kardot» RAM. 194. || nyK. *ti katš'kəš-kītsən dīernem* «ettől az ételtől undorodom» RAM. 30. | nyK. *pi-γits it-lüt* «ne félj a kutyától» RAM. 72. || nyK. *mñ tsiläštəγitsən iadštənam* «én mindnyájuktól kérdeztem» RAM. 26. | nyK. *βätəβ²l-γitsən iadən* «kérdzte az asszonyoktól» RAM. 181. || kUfa *lele čerγəč sakle* «őrizz a nehéz betegségtől» PAAS. KSz. II. 206. | kP. *kolγəčən saklen* «egértől védve» GEN. 58.

• 259. Hasonlító határozó: nyK. *mñ-γitsən silan ketšš* «nálam erősebb a nap» RAM. 197. | nyK. *tidə mñγitsəm ərβezə v. ərβez²räk* «ő nálam fiatalabb» RAM. 21. | nyK. *lotsa politsäγ²:tsən iziräk* «a lotsa (deszka) kisebb mint a politsä» RAM. 71. | nyK. *ti mešäkšə lə²l-räk βes mešäkītsən* «ez a zsák nehezebb a másiknál» RAM. 68. || nyK. *iktənⁿ-γits-ät izi* «mindeniknél kisebb» RAM. 26. || nyK. *təδəγitsən andžšits* «nála előbb» RAM. 3. | nyK. *tidəγitsən βara* «ezután» RAM. 10.

260. Eszközhatározó: kCar. *kombə γəčən tarə'm na'ləm* «a lúdért egy kost kaptam» PORK. 4. | kCar. *βitlə teŋge γəč kok pəčalžəm luktən ulət čəla porəštke* «ötven rubelért a két vadászt elvitték minden holmijával együtt» PORK. 7. — Vö. ezt a distributív használatát a *γəč* ragnak: kE. *jeng jeda šüdürgeč tulena* «egyenként egy-egy rubelt fizettünk» REG. CsM. 291. | kE. *čəla jing šüdürgeč naleve* «minden ember egy rubelt kapott» REG. CsM. 291. | kE. *iktegeč* «egyenként» CsT. III. 452. (vö. még: *kaplak kodošna kōktot kumutkeč* «mindenütt kettőt vagy hármat engedtünk» REG. CsM. 433.)

jašta «éprészésből (tkp. eperből) jöttek» | *menivät marjaan* «éprészni (tkp. eperbe) mentek» (BUDENZ: Finn nyelvtan² 94.

261. Időhatározók:*) nyK. *marla mar³β⁰lä mä šatš-mäna-γ¹tsən perβi naredeb⁰lä šlönät mašanat* «a cseremiszek hiszik, hogy a mi születésünk előtt voltak óriások» RAM. 203. || nyK. *parem'en erbez'a ty tsasch gyts* «a fiú ettől az órától fogva gyógyult» WIED. 178. || kE. *nil šagadkeč tol* «négy óra múlva jöjj!» REG. CsM. 216. | kE. *erla kečegeč eštena* «holnap egész nap(!) dolgozunk» REG. CsM. 217. | kE. *meñar kečegeč ešted* «hány nap alatt csinálsz meg?» REG. CsM. 215.

Érdekes mondat még ez: nyK. *škalžš pörtβui-γ¹tsən ör-öška kemäš-k¹tsən β⁰ärän-mätšasžžəm pörtkörγ¹ška kollen-dä žalesžž žalšten-šindä* «hogy a tehén a tetőről félre ne lépjen a kötél végét a szobába eresztette [a kéményen át] és lábára köti» RAM. 189.

262. Az *-n* locativusi rag. A tőhöz éppúgy járul, mint a genitivus *-n* ragja.

Eredeti helyi jelentése még egészen érezhető a következő példákban: nyK. *kinda šatšən βären* «a gabona helyenként nő» RAM. 12. | nyK. *päšän keät* «csónakon mennek» RAM. 177. | kCar. *lopən zaβot šendaš kelšales* «lent (tkp. ,alacsonyan') lehetne műhelyt építeni» PORK. 34. | kCar. *kükšən polat šendaš kelšales* «fönt lehetne egy kastélyt építeni» PORK. 34. (*küršən* 38.) | nyK. *kutanən, məškərən nāzilāš* «seggen, hason csúszni» RAM. 89. | kCar. *šinža-šörən ida onžal* «görbén (tkp. ,szem-szögleten') ne nézzetek» PORK. 54. | kP. *jolan mien, jolan numal tolən* «gyalog (tkp. ,lábon') menve, s gyalog elhozva őt» GEN. 59. | kE. *jolan ömńen kaja* «lőháton (tkp. ,lábassal') megy» REG. CsM. 278. | kE. *vuin lumuško šuraldeš* «fejjel (tkp. ,fejen') esett a hóba» REG. CsM. 278. | nyK. *marš βuižn^m buižtāk truβa-γörreš ketšälten* «az ember fejjel lefelé lóg a kéményben» RAM. 185. | nyK. *schirgan* (o: *šörən*) *wazenet* «arczra estek» WIED. 24.

*) L. a «Tavaszi» című dolgozatomat a NyK. köv. számában, a hol azokkal a mikor? mennyi idő alatt? kérdésre felelő időhatározókkal foglalkozom részletesen, melyek a finnugorságban ablativusi ragot vesznek föl.

263. Mó d h a t á r o z ó k; pl. nyK. *ruš manèrən* «orosz módon» RAM. 77. | kP. *ənde iže jūkən mura* «most vékony (tkp. ‚kis‘) hangon énekel» GEN. 19. 24. | kCar. *lukən d'orales* «kanyarogva folydogál» (*luk* «sarok, kanyarulat») PORK. 39. | nyK. *saləmən ižlas* «[nagy] lánggal égni» RAM. 117. | nyK. *šədən popas* «haraggal szólni» RAM. 129. | nyK. *šümən* «szívesen» RAM. 138.

Melléknevekkel gyakoribb; pl. kP. *tuḡulačem ižen kučem* «nászomat kissé megfogom» GEN. 47. | nyK. *ninə pažen-šindženət pis koḡon* «igen-igen nagyon meggazdagodtak» RAM. 183. | nyK. *tārən, iāžon kolaš* «csöndesen, szépen meghalni» RAM. 53. | kP. *jōšən mura tə üdər* «szomorúan énekel az a leány» GEN. 6. | kP. *maškaleč-at polmezən onža* «dühösebben néz a medvénel is» GEN. 75. | kP. *iže joškar alaša olan kaja* «egy kis barna herélt ló lassan baktat» GEN. 65. | nyK. *toḡkəš kədales ižle:rūkən* «gyorsabban siet haza» RAM. 173. | nyK. *pātḡdər-arkən roβotažias* «erősebben dolgozni» RAM. 110. | nyK. *səstəkən šažštas* «selypítve beszélni» RAM. 124. | nyK. *ləpḡkätän šažštas* «halkan beszélni» RAM. 75. | nyK. *nəž-ḡän roβotažias* «lassan dolgozni» RAM. 87. | kP. *muna ḡaḡe tutən, ü ḡaḡe nəžəlḡən ləšten* «oly keményre csinálva mint a tojás, oly simára mint a vaj» GEN. 58. | kP. *juḡ(o) oməž ḡaḡe peḡ-ḡədən kušten* «mint a friss nád, oly merevre csinálva» GEN. 58. | kP. *patam βüt kumdan joḡa* «a Patam vize szélesen folyik» GEN. 66. | kUr. *šolopes i kužun keržaltəš* «hosszú jég-csapok függenek az ereszcatornán» (tkp. «a jég hosszan...») WICHM. 287. | kE. *pu kugon kuškon* «a fa nagyra nőtt» REG. CsM. 55. | kE. *kagazem küskede tegeden* «a papirost darabokra (tkp. apróra) tépte» REG. CsM. 56. | kE. *tertešken püčkün* «kereken vágta ki» REG. CsM. 57. | kCar. *jüštə mla'ndə kuze ne'len kia* «a hideg föld mily nehezen fekszik itt» PORK. 30.

264. Essivus; pl. kP. *kiškən pura, jošən lektes* «mint kígyó jön be, mint hölgymenyét megy ki» GEN. 47. | kP. *piən βožəš, uškalən kiḡeles* «mint kutya fekszik le, mint tehén kel föl» GEN. 47. | kCar. *šuršən βožeš, komdəšən kəḡeles* «mint bolha fekszik le, mint fedél kel föl (répa)» PORK. 25. || nyK. *kortəška landžen aḡrla* «a kartonpapiros rétegekre

bomlik» RAM. 66. | nyK. *šərpə, n šälän^{mə}* «szilánkokra törve» RAM. 128. || kUr. *mələndə βalnə βarseγγə kasàkən tšəyestəl modas βolat* «a fecskék falkánként leereszkednek és játszva repülgetnek» WICHM. 207. | kP. *kum nərən luktən koltəməm indeš nərən kondən petərən* «a három csoportban kibocsátott állatokat kilencz csoportba visszahozva zárván be» GEN. 57. || kUr. *šikxšən pùšən kòž* «füst és gőz látszott» WICHM. 240. | kUr. *pasun kòžəldəs* «szántóföld látszott» WICHM. 242. | kUr. *solèrən tumèrən kòžəldəs* «sok szilfaliget, tölgyliget látszott» WICHM. 242. | kCar. *šəγγal-okna γəcət onžaləmat kurukən, kurukən kojə* «a hátsó ablakon kinéztem, egy hegy, egy hegy látszott» PORK. 46. | kP. *jerəste pələšən, pələšən kojəš* «im teiche scheint es vom ohren zu wimmeln» GEN. 47. | kP. *pünžö βujəšto šin šörtənən* (vagy: *ši šörtənən*) *βele kojəš* «a fenyő tetején csakis ezüst, arany látszik» GEN. 7. || kCar. *tuməβui rožγəc βolγədən kojəš* «a tölgy tetején levő lyukban világos lett (tkp. a lyuk világosan látszik)» PORK. 11. | nyK. *ala tišetsən raskədən kajəš* «a város innen tisztán látszik» RAM. 114. | kE. *ošon kojəš* «fehérnek látszik» REG. CsM. 55.

Melléknévi igenevekkkel is; pl. kP. *kolšən kojən kia* «halottnak látszva fekszik» GEN. 35. | kP. *kuβa mužetšən kojəš* «az asszony úgy tetszik, mintha jósolna» GEN. 28. | kCar. *pitšən koj* «látsszál úgy mintha kötnél» PORK. 9. | kCar. *pəštəšən koj* «látsszál úgy mintha letennéd» PORK. 9. | kCar. *rualšən koj* «látsszál úgy mintha vágnál» PORK. 9.

BEKE ÖDÖN.

A *-nyi* képző eredete.

BUDENZnek az volt a véleménye e képzőről, hogy ez a *nyáj* szóból lett. Ezért a MUSz.-ban (402. l.) a *-nyi* képzőről ez alatt a címzéső alatt szól: «*nyáj* (acc. *nyája-t* grex, herde)». Ott e képzőről, annak az eredetéről a következőket írja: «*-nyi* [*-nyé*] (*annyi* e h. *az-nyi* so viel; *annyian vagyunk* es sind unser so viele; *annyira, annyéra* so sehr; *egy maroknyi* eine handvoll, *órányi* eine stunde lang, *ölnyi* klafter lang od. weit; *anyányi leány* erwachsenes [mutter-grosses] mädchen). — Hogy az akár-milyen (tér-, idő-, test-beli) quantitást jelentő *-nyi* [*-nyé*] képző nem egyéb mint a még teljesebb alakú *nyáj* (a *mind-nyájan* stb.-ben), megtetszik már a *mindnyájan* és *mind-an-nyian* collectiv adverbiumoknak lényeges azonosságán: itt egyszersmind a *-nyi*-nek teljes tőjének *nyí'a* mutatkozik = *nyája*. A *mindnyájunk* nyilván ezt teszi szószerint: «unsere ganze masse v. menge»; az ebbeli *nyáj*-nak «masse, menge» értéke keresetlenül összeillik a még önálló szónak használt *nyáj* szónak «grex» jelentésével; vö. mord. *lama, lamo* «viel» (mordE. *lamonesk* ihrer viele, eine menge) = finn *lauma* «grex, caterva».

BUDENZnek ezt a fejtegetését kiegészítette SIMONYI a TMNy.-ban (568. l.) a következőkkel: «Képzőnknek magyarázatára nézve legfontosabb az, hogy a kötőhangzós ragok előtt *j*-hangú (s így egy szótaggal hosszabb) formáját találjuk: — *azonmeiat*, olv. *az-annéjat* Münch.-k. 154. *meneiee* Bécsi-k. *meneieket* Apor-k. NySz. negyven *kőökletneiet* Becsi-k. 124. *meneyen* Göm.-k. 48. hét láb-*nyomdokneyat* Székelyudv.-k. 272. (vö. még *azanneat* Münch.-k. *anneat* Szék. Zsolt. *annijat* Kulcs. Evang., ezek mind a NySz.-ban). — Az *annéjat*, *annyéjat* vagyis **az-néjat* **az-nyéjat* arra mutat, hogy képzőnk eredetileg önálló szó volt, s ha fölteszszük, hogy magánhangzója csak a rá következő *j* miatt vált *é*-vé, azonnal valószínűvé lesz, hogy e képző eredetileg a *nyáj* főnévvel azonos. a hogy BUDENZ magyarázta». Későbbi könyvében SIMONYI, a MNy.²-ben (308. l.) már nemcsak valószínűnek mondja BUDENZnek a *-nyi* képzőről adott magyarázatát, hanem

bizonyosnak. «Ennek a képzőnek eredetét — úgymond — biztosan megállapíthatjuk» stb.

SZABÓ DEZSŐ azonban a vogul szóképzésről írt dolgozatában (NyK. 34: 427—8.) már kételkedett BUDENZ tanításának helyességében. Arra, hogy «az igenév a jelzett szóban kifejezett dolognak v. személynek czélját, rendeltetését mondja meg, a nélkül hogy ez az igenév cselekvésének alanya, tárgya vagy eszköze volna», többek közt ezeket a példákat hozza elő: «*çajiti futkos: çajiténé jäniti'* jemts futásra való nagyságúvá lett. — *jämi jár: an çum jämné pänywit mä-lamt* egy ember járására való szélességű földdarab». S e példák után a következő megjegyzése van: «Az utóbbi két példában a *né*-s igenévnek mértékhatározói értéke van, mint a magyar *-nyi* képzőnek, mely képző valószínűleg nem más, mint a *-ni* képzőnek külön jelentéssel izolálódott alakja».

HORGER viszont pártjára kél BUDENZnek, midőn róla tartott emlékbeszédében (MNy. 4: 196.) a *-nyi* képzőnek tőle való megfejtését érintve — s bizonyára SZABÓ DEZSŐRE czélozva, vagy talán reám is, ha ugyan ismerte hallomásból, már akkor megalkotott s néhány nyelvtudóssal közölt véleményemet — megjegyzi a következőt: «E magyarázattal szemben — t. i. BUDENZÉVEL szemben — legújabban ugyan hallatszanak szintén némi kételkedő hangok, de eddig még nincsen okunk helyességét kétségbe vonnunk».

HORGER nagyon jól teszi, hogy SZABÓ DEZSŐNEK csak úgy odavetett ötletéhez nem csatlakozik. SZABÓ DEZSŐ csak a jelentésbeli hasonlóságot nézi az igenév és a *-nyi* képzős szó között, valamint csak ezt nézte JÁSZAY PÁL is, midőn (RMNy. 3: XLIV—XLVI. l.) a föltételes mód *-né* jelének, az infinitívus *-ni* képzőjének és a *-nyi* képzőnek azonosságát fejtegette; ámde egyik sem mutatta ki a rokonított szölemek közti nyelvtörténeti kapcsolat lehetőségét. Az infinitívus képzőjéből ugyanis, még ha igéhez s névszóhoz egyaránt járuló lativusi ragból lett is — mint SZABÓ DEZSŐ véli (id. m. 423. l.) s mint én is lehetségesnek tartom —, még akkor sem fejlődhetett belőle a *-nyi* képző. Az infinitívus képzője, mielőtt egyszer azzá kialakult, ez által merőben deverbális lett, tehát bármely szerepében, a *-nyi* képző értékének bármennyire megfelelő jelentésében izolálódott volna is, denominalis képzővé, a mi a *-nyi*, semmiképpen nem válhatott volna. Az «egy ember(nek) járni (való) szélesség» kifejezésből — ezt jelenti szó szerint s magyarban is infinitívusszal fordítva az idézett vogul példa — meg nem érthető ez: «egy ember-járásnyi szélesség». Ha egy «járni szélesség» kifejezésben az infinitívus képzője a *-nyi* képzővé lett volna, akkor abból a kifejezésből «járnyi szélesség» lett volna.

Ily kifejezések pedig épúgy nincsenek nyelvünkben, mint nincsenek és nem voltak «járnai szélesség»-félék sem, melyekből fejlődhettek volna. Hasonlóképpen egy föltételezett «futni nagyságú» kifejezés is megmagyarázatlanul hagyja a «futásnyi nagyságú»-t, sőt még a «futtányi»-t is.

De már azt rosszul teszi HORGER, hogy BUDENZ magyarázatát, ha helyette jobb nincs is, elfogadhatónak tartja. Téved SIMONYI, hogy azt újabb okokkal támogathatónak s annak helyességét bizonyosnak véli. Kitérnek ez, ha a *nyáj* szóból való származtatást figyelmes kritika alá vetjük.

Az eddigi tanítás fő érve — láttuk —: a *mindnyájan* és *mindannyian* «lényeges azonossága», vagyis jelentésbeli és alakbeli egyezése. Valóban, a két határozószónak jelentése azonos. Ennek oka azonban nem az, hogy az egyik szóban a *nyáj* szó van, a másikban pedig a *-nyi* képző, hanem hogy mindegyik összetételnek azonos az előtagja: *mind*. Tabajdon (Fehér vm.) mondják: «odaveszett *mindnyája*» és ugyanez értelemben: «odaveszett *mindahány*»; de azért nincs jogunk a *nyáj* és *hány* szót jelentéstani szempontból egyeztetni. Háromszékben *mindéggyen* azt jelenti: *mindahányan* MTsz., vagyis *mindnyájan*; de azért az *egy*, *hány* és *nyáj* szókra szintén nem szabad rájuk fognunk az egyezést. Eppen így a *mindnyájan* és *mindannyian* jelentésbeli összeillése még nem ok arra, hogy ki legyen szabad mondanunk a *nyáj* szónak és a *-nyi* képzőnek jelentésbeli egyezését. Hát az alakbeli egyezés? A *mindnyájan* szónak ilyen alakja is van: *mindannyáján* (Csúza, Baranya vm.) Nyr. 18: 286., (Nagykanizsa) NyF. 48: 20.; s a *mindnyája* szónak: *mindányája* (Szlavónia) Nyr. 23: 265. Az *annyian* szónak pedig volt a régi nyelvben ily változata: *annyéjan*. Így *mindannyáján* és *mindannyéjan* alakok valóban hasonlóak egymáshoz s ez alapon elhamarkodott ítélettel bizonyára sokan egyeztethetőnek tartanak a *mindnyájan* és *mindannyian* szókat. Nézzük azonban kissé nyelvészebb szemmel a kettőnek alakbeli viszonyát. A *mindnyájan* szónak mindenik alakjában megtartotta a *nyáj* szó az előtag magashangú volta ellenére is mélyhangúságát, az *annyian* szónak valamennyi alakjában pedig a mélyhangú alapszó ellenére is mindig magashangú a képző; vagyis sem a *mindnyájan* szónak nincs *mindnyéjan* vagy éppen *mindnyian* változata, sem pedig az *annyian* szónak nincs ilyen: *annyáján*. Továbbá a *nyáj* szónak akár a mai, akár a régi nyelvből csak *ny*-es alakját ismerjük, az *annyi* szó képzőjének pedig, melyben az *n* > *ny* hangváltozást az *i* hang elősegíthette, a népnyelvből is ismerjük s a régi nyelvben is sürűen leljük *n*-es alakját: *anné*, *anni*. Íme tehát elismerem, hogy a *mindannyáján* és *mindannyéjan* alakok hasonlóak, de be kell látniok nyelvészeinknek azt, hogy a *mind-*

nyáján és *mindannyian* alakilag sem egyeztethetők. De meg e két szó viszonyáról egyáltalában csakis akkor lehet beszélni, ha e két szó csakugyan meg is volt. A *mindnyáján* mai nyelvünkben is, a régiben is igen gyakori. De fölvetem én azt a kérdést, a melyet BUDENZ is, követői is fölöslegesnek tartottak fölvetni, hogy vajjon megvolt-e nyelvünkben s hol van meg ma is a *mindnyáján*? Végigjártam egész kódexirodalmunkat, de sehol nem bukkantam rá. Nem találkozunk vele Nyelvtörténeti Szótárunkban sem. Nem találtam meg sem népnyelvi közleményeinkben, sem a Magyar Tájszótárban. Meglehetősen ismerem bár Tabajd, Nagykörös, Kunszentmiklós nyelvét, de sehol azt a néptől nem hallottam. Kérdezősködtem a nép nyelvét ismerő emberekől többtől: mind azt állította, hogy a *mindannyian* szót a nép szájából nem hallotta, hanem igenis abban az értelemben a *mindnyáján*-t. Íme tehát megállapíthatjuk azt, hogy a *mindannyian* szó csakis újabb irodalmi nyelvünk szülötte. Hogy apja ki volt, azt a nyelvújítás kutatói derítsék ki. Nekem most elég az, hogy a *mindnyáján* és *mindannyian* szók sem jelentésüket, sem alakjukat nézve nem egyeztethetők, de ha ily szempontokból azok volnának is, köztük semmi származásbeli kapcsolat nem lehet a miatt a nyelvtörténeti tény miatt, hogy a *mindnyáján* mellett nem volt meg a *mindannyian*. E tény teszi nyilvánvalóvá SZABÓ LAJOSNAK is azt a tévedését, hogy a *mindannyáján* alakot, melyről láttuk, hogy nagyobb területen ismeretes, a *mindnyáján* és *mindannyian* összeolvadásának tartja (NyF. 48 : 20.). Kár volt meg nem maradnia BALASSA JÓZSEF véleménye mellett, ki a *mindnyájá* alakról megjegyezte (Nyr. 23 : 265.), hogy az «még érezteti a *mind* és *nyáj* szó összetételét». Valóban, a *mindnyájá*, *mindnyáján* s a *mindanyájá*, *mindannyáján* közt csak oly viszony van, mint pl. *mindkettő*, *mindketten* (l. NySz.) s *mindakettő*, *mindaketten* között. A *mindannyáján ny* hangjának hosszúságát a névelő *z* hangjának hasonulása magyarázza meg, a mint hogy «a *nyáj*» kiejtése van így is: *annyáj*.

Lám tehát megdőlt a BUDENZ-féle tanítás fő erőssége: a *mindnyáján* és *mindannyian* összetartozása. Vizsgáljuk mármost azt, hogy egyéb szavaink -nyi képzője megmagyarázható-e a *nyáj* szóból? Vizsgáljuk először jelentéstani szempontból. *Tengernyi* = «so viel wie das meer», *ezernyi* = «so viel wie tausend». E szavakban a képző jelentését a *nyáj* szó jelentéséből a BUDENZ-féle vélemény úgy magyarázhatja, hogy a «*grex*» jelentésből a «*multitudo*» jelentés fejlődött ki, mint a hogy a BUDENZ említette finn «*grex*» jelentésű szó mordvin megfelelőjének jelentése: «viel». Valóban, a *nyáj* synonymumának, a *sereg*-nek is van a magyarban «sokaság» értelme is, pl. «egy sereg gyerek»,

«egy sereg számla». De van-e a *nyáj* szónak is? Annak bizony ninesen s így olyan képző, melyben a sokaság fogalma volna, belőle nem fejlődhetett volna. Viszont, ha fejlődött volna, kérdés, hogy a *tengernyi* és *ezernyi* képzőjében benne van-e a sokaság fogalma? Ez nem a képzőben, hanem az alapszóban van; nemcsak azt mondhatjuk, hogy «*tengernyi* bajom van», «*ezernyi* ellenségem», hanem azzal az értelemmel ezt is, hogy: «*tenger* bajom», «*ezer* ellenségem». Tehát ama két szóban a képzőt nem volna szabad «sokaság» jelentésű szóval egyeztetnünk. Ha azonban mégis csak egyeztetné valaki a *nyáj* szóval «*grex*» > «*multitudo*» jelentésfejlődés alapján, kérdés, hogy miféle jelentés folytán kapcsolná a *nyáj* szót ily szavakhoz: *mákszemnyi* = «so klein wie ein mohnkörnlein», *porszemnyi* = «so klein wie ein sandkorn» stb.? Látjuk egyébként, hogy maga a *-nyi* képző sem nagyságot, sem kicsinyiséget nem fejez ki, hanem mindig az alapszó szerinti mértéket. Nemesak számbelit, hanem térbelit, időbelit stb.-t is, pl. «egy mérföldnyi», «két évnyi». Efféle funkciói pedig nemcsak hogy «keresetlenül nem illenek össze» — visszára fordítva BUDENZnek már idéztem szavait — a *nyáj* «*grex*» jelentésével, a melyen kívül e szónak — ne feledjük el — más jelentése nincsen, hanem ebből a *-nyi* képzőnek tag körü szerepe egyáltalában meg nem magyarázható.

Lássuk mármost, hogy a *nyáj* szó hogy illik össze alakilag a *-nyi* képzővel? A *mindannyian* szó tárgyalásánál kifejtett véleményemnek azt a részét, mely e kérdést illeti, fölösleges ismételnem, csak utalok rá. Vizsgálom azonban először is SIMONYI-nak azt az érvét, melylyel BUDENZ egyeztetését alaki szempontból támogatta. Láttuk, hogy SIMONYI a *könyökletné et* (= *könyökletnyit*), *ménéjek* (= *mennyik*) stb. régi alakokban a *-né* (*-nyi*) képző utáni *j* hangot a képzőhöz tartozónak, az egykori *-nyáj* alak megmaradt végső hangjának tartja s e körülményt bizonyítéknak a *nyáj* és *-nyi* egyezése mellett. Vajjon van-e valami súlya e bizonyítéknak? Hogy az *annyi*, *mennyi*, *könyökletnyi* stb. melléknevekhez a régi nyelvben a tárgyrag kötőhangzóval járult, arra magának SIMONYI-nak TMNy.-ában (277—278.) megtaláljuk a magyarázatot. Ott meg van mondva, hogy az említett alakban vették föl régebben a tárgyragot az *-i* képzős melléknevek; természetes tehát, hogy ezekkel együtt a *-nyi* képzősek is. (Megjegyzendő, hogy nemcsak a *-nyi* képzőnek volt *-nyé* változata, hanem az *-i* képzőnek is volt régen *-é* változata, l. TMNy. 580.) «Az *i*-végűeknek (névszótóknak) — úgymond azon a helyen SIMONYI — túlnyomó többsége *i*-képzős melléknév. Ezek ma a tárgyesetet soha sem képezik kötőhangzóval: *régit*, *mindenapit* stb., de régibb nyelvméleinkben még rendszeren a teljes alakokkal találkozunk: *világiat* Ehr.-k. 79. mi kenyerünket *napon-*

kédiat Jord.-k. *naponkédiet* Debr.-k. *mindennapiat* PESTI G., SYLV. stb. stb. — Hasonlókép bánunk a -nyi képzős melléknevekkel: *annyit*, *mennyi-t*, de rég. *annyyijat*, *annyéjat*. (Arad-megyében ma is hallani *annyyiat*.)» A többes szám képzője pedig — tudjuk — még ma is kötőhangzóval járul az -i képzős melléknevekhez: *régiek*, *világiak*. Ily esetekben pedig, midőn magánhangzós végű szavakhoz kötőhangzós rag járul, hiatus áll elő, s ezt nyelvünk szereti megszüntetni valamely mássalhangzóval, sokszor éppen *j* hanggal. Így van az *effélék* szónak a régi nyelvben alakja: *efféléjek* s az *affélet* szónak: *afféléjet* (l. TMNy. 580—581.). Ezekben bizonyára nem tartja SIMONYI a *j* hangot a *t*höz tartozónak, nincs tehát joga annak mondani a *ménéjek*, *könyökletnéjet* stb. szavakban sem. A Bécsi-k.-beli *ménéjek*, *könyökletnéjet* stb. szókbán a *j* époly hiatusöltő lehet, mint azon kódexben ily szavakban: *fiájé* 16., *aszjúságájért* 34., *lányájá* 53. stb. S ha SIMONYI KULCSÁR GYÖRGY «Evangeliumoknak Magyarazatja»-ból az *annijat* alakot idézi, lehet abban a *j* szintén oly hiatusöltő, mint azon könyvnek e szavaiban: *marhájért*, *példájúl*, *kicsin hütűjek* stb. Sőt nemcsak lehet, de van oly kritérium is, mely megmutatja, hogy az a *j* valósággal hiatusöltő. SIMONYI Die Ungarische Sprache cz. munkájában (317. l.) ezt mondja: «Früher lautete dieses suffix (-nyi) -nyé und endigte vor kausendungen oft auf -j, z. b. *annyéjat*, so viel' (akk.).» SIMONYI-nak ez a kijelentése nem világos. A tény az, hogy a -nyi képző után *j* hang csakis kötőhangzós ragok előtt mutatkozik, vagyis csupán két magánhangzó közt, vagyis oly helyzetben csak, melyben hiatusöltő hang keletkezhetik. Ha azonban a -nyi képzőre mássalhangzós kezdetű rag vagy képző közvetlenül következik, akkor a *j* hangnak híre-hamva sincsen; pl. a régi nyelvben *annyéra*, *annyétól*, *annyéval* stb. van, nem pedig *annyéjra*, *annyéjtól*, *annyéjval* v. *annyéjjal* stb., holott ily alakoknak kellene lenniök akkor, ha a képző valóban -nyéj volna. Íme tehát SIMONYI-nak ez a vizsgáltam érve, melylyel BUDENZ akarta támogatni, nemcsak hogy nem érv BUDENZ mellett, hanem még ráirányítja figyelmünket olyan dologra, mely BUDENZ ellen szól.

De hangtani szempontból legfontosabb annak a kérdésnek az eldöntése, hogy válhatott volna-e a -nyáj alakból -nyéj > -nyé ~ -nyi? Vagyis a mélyhangú *a*-t magashangúvá tudta volna-e tenni a rákövetkező *j*, pontosabban jelölve *i* hang? A mélyhangú magánhangzónak a *i* előtt való magashangúvá léte úgy történik, hogy a nyelv a magánhangzó ejtésekor a *i* hang képzésének megfelelőbb helyzetet foglal el (vö. MÉSZÖLY: Az -it képzőnek két rosszul olvasott alakjáról, XI. l., a kunszentmiklósi ref. gimn. 1909/10. évi értesítőjében s külön is).

A velaris magánhangzók ejtésekor a nyelv a velum alatt, vagyis a szájüreg hátsó részében artikulál; a palatalisok ejtésekor pedig a palatum legelején, vagyis a szájüreg elülső felében. A *i* hangot szintén a palatumon képezzük, ejtésekor a nyelv szintén a szájüreg elülső felében van, természetes tehát, hogy a *i* hangra könnyebb az átmenet palatalis magánhangzóról, mint velarisról. Érthető az is, hogy a nyelvnek az ily könnyebb átmenet keresésére annál inkább szüksége van, minél inkább különbözik a *i*-t megelőző hangzó ejtésekori nyelvállás a *i* képzésekoritól. Minél hátsóbb hangzót ejtünk tehát a *i* előtt, annál könnyebben bekövetkezik a *i* palatalizáló hatása. A velaris magánhangzók közt azonban épen az *a*, *á* (*a*, *ā*) hangok azok, melyeknek ejtésekor legelebbre megy a nyelv, tehát legközelebb áll a palatalis helyzethez (egyszersmind a legmegszokottabb *s* már ezért is legkevésbé változó helyzethez, a nyugalmi helyzethez); így az *a* és *á* hangok azok, melyeken képzésük helye miatt legkevésbé fog a *i* palatalizáló ereje. Világos az is, hogy minél több ideje van a nyelvnek két hang képzésére, annál inkább módjában van azt végrehajtani. Minél több idő van a *i* előtti velaris hangzó ejtésére, annál állandóbb azon hangzó képzéséhez való beidegzés, annál maradandóbb azon hangzónak a képzése módja, tehát annál kevésbé változhatik mássá. Az *á* (*ā*) hang pedig valamennyi magánhangzónk között éppen a leghosszabb (l. MEYER-GOMBÓCZ: Zur phonetik der ungarischen sprache, 12.), tehát éppen ez a hang palatalizálódhatik legkevésbé e miatt is. A fonétika tehát arra tanít bennünket, hogy a *i* hang az előtte lévő *a* hangot teheti legnehezebben magashangúvá. Valóban, a nyelvtörténet azt a tényt mutatja, hogy nyelvünkben csakis rövid velarisok (*u*, *o*, *a*) váltak magashangúakká a *i* hang vagy ennek zöngétlen megfelelője, a *í* hang előtt (l. MÉSZÖLY id. m. XI. és XXI. l.), de hosszú magánhangzónk egy sem, egy esetben sem, annál kevésbé *á* hangunk. A *-nyíj* > *-nyéj* > *-nyé* ~ *-nyi* változás tehát hangtörténeti lehetetlenség.

Kimutattam tehát azt, hogy a BUDENZ-SIMONYI-féle magyarázatnak minden része hibás, e vélemény minden szempontból tévedés. Hogy mégis ennyi ideig hitele van, annak csak ez a két oka lehet: egyik az a szokásunk, hogy rossz magyarázatot csak azért, mert helyette jobb még nincs, elfogadhatónak tartunk; másik ok pedig az, hogy ha egy helytelen tanítást hosszú időn át nem vetnek alá a kritika próbájának, az lassanként igazság gyanánt szívódik be a tudományos köztudatba.

Ezek után rátérhetünk arra, hogy én miből és hogy származtatom a *-nyi* képzőt? Ebbeli véleményemet már többször jeleztem (MNy. 4: 319.; 5: 263.; 6: 210.), azt tudniillik, hogy e képző a nyelvjárásainkban ismert *-ni* ~ *-nyi* irányragból lett.

Lássuk először a hangtani egyezést. A *-ni* ~ *-nyi* rag összetett rag. Első része a finnugor allativusi *-n* (SZINNYEI, Finnisch-ugr. Sprachwiss. 77.), s az ellenkező vélemény szerint is (Fokos DÁVID, Nyr. 36: 23.), melyet én egyébként hibásnak tartok, oly tőszó, mely *n* hangon kezdődik. Másik része pedig — ezt senki még kétségbe nem vonta — az a finnugor lativusi rag, mely *messz-i*, *nek-i*, *el-é*, *fel-é* stb. szavainkon egymagában van meg (SZINNYEI id. h. és NyH.⁴ 129.). Ennélfogva a *-ni* ragnak kell, vagy kellett ily alakjának is lennie: *-né*. Csakugyan ez alakban szolgál alkotó részül a *helyüné* = «helyre» határozóban: «Sok helyüné be-benéztem», «Rossz helyüné jár az a legény» (Tokaj-Hegyalja) MTsz. Ilyennek megtaláljuk a *-nyi* képzőt nyelvjárásban is, nyelvelékekben is. «Egy *singné*» = «egy *singnyi*», «egy *singnére*» = «egy *singnyire*», «vettem úgy egy *singnét*» stb. Alsó Háromszék, ERDÉLYI L. közlése; ezenne Ehr.-k. 4., azannera 101., annen 132. (*ny* hang jelölésére nézve lásd: *zyrnyeedett* 2., *nyayaffagatt* 101., *mennyey* 133.); *ötuen kónókletné magaffag* Bécsi-k. 61. (*meñezlec* 184.); *ég fengnét* Münch.-k. 24. (*mennei*, *bizon* uo.); *hirdetem meneket tót en lelkemnek*: quæ fecit animæ meæ Apork. 13. (*nielum* uo.); *eg zempillantafne* BudGl. Szilády kiad.; *eegh haytafne föld*-Winkl.-k. 155. (*taneythvanyat* 160.); *ég hagittafne föld*-Nád.-k. 171. (*tanitvanit* 173.); *menet vr en lelkemel tón*: quæ fecit animæ meæ Döbr.-k. 125. (*nielum* uo.); *egy vyne melfeg*-PéldK. 14. (*kevnyen* uo.); *keet vyne* MargL. 86., *harom vyne* uo., *negy vyne* uo. (*kemenyen* 87.); *ég tó hegne* Nagysz.-k. 46. (*elfoñhattanac* uo.); *ammenere* Guary-k. 44. (*kinñen* uo.); *egy kev hagyhtafnera* Corn.-k. 215. (*gyenyerevsegeet* 216.); *egy syngnere* Dom.-k. 71. (*menyorzagban* 72.); *ég tó hegne ydó*-Debr.-k. 392. (*menégzőhez* uo.); *zag anneeth* ApM. 5. (*tetemenyekkel* uo.); *Menee tawl* Keszth.-k. 271. (*fenyeyteketh* uo.); *egi haytafne föld*-Weszpr.-k. 53. (*tanituaniohhoz* uo.); *het lab nyomdokneyat* Szék.-k. 272. második kéz; *hathuan fengne magaffag*-Tel.-k. 99. (*nierye* uo.); *egy levefneere* Érty-k. 246. (*ki voña* uo., *ky vonyattatom* uo.); *egy fengnere* Érs.-k. 425. (*kemeny* uo.); *Egy talp allyané földuel* Decsi, Adag. 30. 342. NySz. Az irányragnak *-ni* az alakja az erdélyi magyaroknál, székelyeknél, csángóknál (l. TMNy. 682—3.): «*papni* megyek» = «a paphoz v. papékhoz megyek». Megvan *-ni* v. *-ní* alakja a *-nyi* képzőnek is (nyelvelékeinkben ezek az *i* hosszúságát jó ideig nem jelölik s *i* hang előtt gyakran az *ny* hangot sem): *tyzón ötth futamathny föld*-Winkl.-k. 322.; *tizenötöd lab nyomni* Weszpr.-k. 95—6.; *ket fengnyre* Debr.-k. 207.; *eg zem pillantafni* Tel.-k. 52.; *egy levefny föld*-Érty-k. 314.; *hatuan fengnyre* Kaz.-k. 56.; *killencedfel arazni* Tih.-k. 99.; *czac egy szálni segítségével se* MA, Scult. 797. NySz.; *hat lábni sírba* Pázm. Préd. 111. uo. Nyelvünkben igen kö-

zönséges az $n > ny$ hangváltozás; így lett a *-ni* alakból *-nyi*. Ez az alakja az irányragnak a palóczoneknál (l. TMNy. id. h.): «*papnyi megyek*» = «a paphoz v. papékhoz megyek» (ugyanott az infinitívus *-ni* képzőjéből is *-nyi* lett). Ugyancsak *-nyi* az alakja — tudjuk — a mértékképzőnek is mai nyelvünkben: *mérföldnyi*, *annyi* stb., s megtaláljuk ez alakot régibb nyelvünkben is: *Egy szálnyira nem* Zvon. Osiand. 191. NySz.; *Kétfuntnyi* MA. uo.; *Egy mért földnyire* Rák. Art. 21. uo.; *Egy ágyú-lövésnyire* Mik. TörL. 33. uo. Ha a képzőnek *-ni > -ni* alakjából lett *-nyi*, ebből már azt következtethetjük, hogy *-né* alakjából is lett *-nyé*. Csakugyan megtaláljuk a *-nyi* képzőnek ezt az alakját a népnyelvben is, de különösen a régi nyelvben. Ismeretes a székelyeknél: *annyé*, *annyélag*, *menyé* MTsz. Régi nyelvünkbeli példák: *ennyeezer* Fest.-k. 388.; *anyye* MargL. 54.; *Menye* Lányi.-k. 34.; *Ennye* Pozs.-k. 15.; *anera* Vitk.-k. 8—9.; *mynemők*, *es menyéek* Szék.-k. 16.; *anyera* 19., *menéét* 78.; *menyeben* Érs.-k. 330.; *egy csepanyére sem* Pázm. Kal. 348. NySz.; *egy szálnyéra sem* MATKÓ, BCsák. 271. uo. Ime tehát az elsoroltakból kitűnik, hogy a *-ni* rag és a *-nyi* képző alakilag tökéletesen egyezik.

Vizsgálhatjuk mármost a kérdést jelentéstani szempontból. Arra nézve, hogy az irányragnál mint válhatott a mértékképző, nincs szükségünk előzetes kombinációkra, mert nyelvemlékeinkben oly adatok állnak rendelkezésünkre, melyek tényül mutatják a képzőnek a ragból lettét. A Bécsi és Müncheni kódex az, melynek nyelve egy olyan régiességet őrzött meg, hogy az végképp eldönti a *-nyi* képző származásának kérdését. E két kódex bibliafordítást tartalmaz. Belőlük a czélomhoz szükséges idézeteket úgy közlöm, hogy a Vulgata szövegével együtt közlök, ha akad, egyéb bibliafordításokbeli alkalmas megfelelő helyeket is, mégpedig megfordított időrendben, tudniillik a mostani nyelvtől haladva visszafelé a Bécsi és a Müncheni kódexéhez. Így meg fogjuk látni, hogy e kódexeknek a *-nyi* képzőt illető adatai a későbbi és a mai nyelvnek mely alakjaival egyértékűek?

Lukács ev. XXII. részének 41. verse a latin szövegben így van: *Et ipse avulsus est ab eis quantum iactus est lapidis: et positus genibus orabat.* Ezt KÁLDI (1626. évben) így fordítja: *És ő el-zakada tólók egy kőhagyításnnyira; és térdre ejven imádkozik vala.* Ugyanaz FÉLEGYHÁZI biblijájában (1586) így van: *Es ő elszakada tólók vj mint ég haitafnira, es terdre esuen kőnörög vala.* PESTI GÁBORNÁL (1536): *Ees ew el zakazkodek tewlewkw olj mjnt egj kew hagytafnnyra, Ees terdejt le teű imatkozik wala.* A Corn.-k.-ben (1514) 215.: *Es el mene ev tewlewkw egy kew hagytafnera.* (vö. még Érdy.-k. [1527] 427.: *egy hagytafneera meent) es ev teerdeyre le teerdepelueen. Imagya*

vala ev zent atyat. Ugyanez a Münch.-k. ben (1466) 162.: *es ő el tauozec ő tóllóc eg kő ha gaitafne, es terdeit lehaituan imadkozicuala.* Luk. XXIV, 13: *Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus.* FÉLEGYHÁZI: *Es ime ketten mennek vala azon az napon az faluban mel tauol vajon hatuan dóló földnire Jerufalemtül, melnek neue Emmaus.* PESTI: *Ees ime azonnapon ketten ew kijzjzlek mennek wala egj kastelyba, mely Jerufaléteul wala hatwan melyfeworldnyre, neue keggy Emaus.* Münch.-k. 167.: *Es kettő azoc kőzzől, azon napon menec vala az Emaus neuó castelba, ki vala hatuan lab földne Ihrímtől.* Ján. XXI, 8: *Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra sed quasi cubitis ducentis): trahentes rete piscium.* KÁROLI mai kiadásában: *A több tanítványok pedig hajón menének (mert nem messze valának a földtől: hanem mintegy kétszáz singnyire) és vonszak vala a hátót halakkal tele.* KÁLDI: *A' több tanítványok pedig a' hajóval jövének, (mert nem meszse valának a' földtől, hanem úgy mint kétszáz kőnyóknnyire) a' halak hálóját vonván.* 1590-diki KÁROLI: *Az tób tanítványoc pedig hajón ménének, (mert nem meszse valának az földtől, hanem vgy mint két szaz singnére) és vonszac vala az hátot halackal tele.* FÉLEGYHÁZI: *Az tób tanítványok pedig az haioczikaban ióuenek (mert nem valanak mesze az földtől, de vj mint két szaz fengnyire) vonuan az halakkal meg rakodot halot.* PESTI: *A teub tanítványok keggy a hajochkan iewenek kj, mert nem mezze walanak a fewldteul de olj mjnt keet zaaz sjngnyre, wonwan az halakat a halóba.* Jord.-k. (1516. év) 701.: *Az teb tanoythwanyok kedegh evezwen, yeweenek hüv hozyaa, mert nem valanak mezsee az feldtül, de oly mjnt keth zaaz fenghneere, vonvan tellyes hallal az halóoth.* Münch.-k. 214.: *Égeb tanítványoc kedeg euezzettel iutanac el, mert nem mezze valanac a' földtől, de monnal ket zaaz kőócletne vonuan a' halacnac halóiat.* Judit I, 1—4: *Arphaxad itaque, rex Medorum, subiugaverat multas gentes imperio suo, et ipse ædificavit civitatem potentissimam, quam appellavit Ecbatanis, ex lapidibus quadratis et sectis: fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta, et in altitudinem cubitorum triginta, turres vero eius posuit in altitudinem cubitorum centum. Per quadrum vero earum latus utrumque vicenorum pedum spatio tendebatur, posuitque portas eius in altitudinem turrium: et gloriabatur quasi potens in potentia exercitus sui, et in gloria quadrigarum suarum.* Szék.-k. (1526. év) 1—2.: *Arfaxat medofoknak lyralya haytott vala fok nemzeteket az ő byrodalmanak alaya, ees ő épyte egy hatalmas varost, melyet nevezze eghbatanisnak. négzegő faragot kővekből zerzé az ő kő falyt. magofagytt*

hetven féngnhére, es zeleffegy, awagy temerdekfeghit harmyncz fenghnere. Toronit kédégh az varofnak rakata zaz féngné magoffaghra. Az tornoknak kedeegh, mynd az nég zeghe között valo kőfalyt, hwz lab nyomnéra zelefyteté es zerzéé az varofnak kapvvt az tornoknak magoffagiban. es dyčekedik vala, mynt hatalmas, az ő sereghynek hatalmaban, es az ő zekerynek dőőfegheben. Bécsi-k. (XV. század második feléből) 11.: *ES vğ Arphaxat Medosoknac kirala soc nemzeteket alazot vala ő vrasaga ala. es ő raka igen nag erősségő varost kit neuzeze hec batansnac. nég zégő kőuecből es faragottakbol raka ő kő falit hetuen kőőklene magassagban es zelésségét harmic kőőkletne ő tornit kedeg veté zaz kőőkletne magassagba. ő oldalit kedeg nég zégőuen monno huz lab nomdékne tartatikuala es ő kapvit veté a tornoc magassagaiglan es dīčekedik vala monnal hatalmas ő seregenec hatalmaban es ő zekinec dīčősegeben.* Dániel III, 47—48: *et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem: et erupit, et incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis.* Bécsi-k. 130.: *Es ki őtteticvala a' lang a' kemencen neğuen kilenc kőőkletne es kimene es meg gerizate kiket a' kemence mellet lele a' caldeosocbol kiralmac zolgait kie őket gerizticvala.*

Látjuk, hogy a Münch.-k. és a Bécsi-k. kiemelt alakjait így kell olvasnunk: *egy kőhagyéjtás-né, hetven láb föld-né, kétszáz könyöklet-né, harmincz könyöklet-né, húsz lábnyomdék-né, negyvenkilenc könyöklet-né.* Idézett munkájában JÁSZAY önkényesen és hibásan olvas *-nyé* végzetet. A kódexek helyesírásából világosan kitűnik, hogy ott nem *ny*, hanem *n* hang van, mint ezt már ZOLNAI is megírta (Nyelvelmékeink, 113—4.). Látjuk, hogy ezek az alakok megfelelnek az ilyen későbbi alakoknak: *egy kőhajítás-né-ra, kőhajítás-ni-ra,* és a mai *kőhajítás-nyi-ra-féléknek.* Látjuk tehát, hogy ama *-né* végzet — származását nézve — azonos a mai *-nyi* képzővel. Ennek eredetét mármost kinyomozhatjuk azáltal, hogy megállapítjuk, mi az a *-né* végzet? A *kőhajítás-nyi-ra* oly mértékhatározó, melyet a lativusi *-ra, -re* rag tesz határozóvá. Lativusi ragjaink mai nyelvünkben is, a régi-ben is nem csak a *-nyi* képzős szavakból alkotnak mértékhatározókat. «Eltávozott tőlük körülbelül egy *kőhajítás-nyi-ra*», e helyett mondhatjuk így is: «Eltávozott tőlük körülbelül egy *kőhajítás-ra*». Így mondjuk, hogy: «a város tíz *mérföld-re* van», «a szárazföldtől tíz *méter-re* vagyok», «rakták a fal szélességét egy *öl-re*», «kicsap a láng a kemenczéből három *arasz-ra*». A régi nyelvből: *es az embernek kyaltaffa halattatyk wala wgy mynt neğywen mely földre* Tel.-k. 276., *Es vala ky kezereytend teghed ezer lepefre, meny azzal ket ann'era* Jord.-k. 368. Másik lativusi ragunkkal, az *-ig* raggal, szintén vannak mérték-

határozóink: «elment egy kőhajítás-ig», «rakták a falat egy öl-ig», «kicsapott a láng három arasz-ig», *Alig vagyon negyven mélyföldic az hossza Helt. Krón. 6. MHat. 1: 344. Régi lativusi -é ragunkkal: el tauozeek eegh haytafne földic tölök Winkl.-k. 155. (vö. mezze földic el budoftanak Bod.-k. 12.; The yo lelked el vezeerl engemeth az ygaz feldee Kules.-k. 357—8.). Eredetileg lativusi értékű -ént, -int ragunkkal: Had menyünc ez okaert harmadnap iaro földént a pusztaba Helt. Bibl. 1: Cc4. NySz.; Valaki thigedet egg mill-földint valo vtra kiszeryt Sylv. UT. 8. uo. Ezekből kiténik, hogy nyelvünk — mint egyébként más nyelvek is — irányhatározókat alkalmaz mértékhatározókul. Irányragokkal alkot mértékhatározókat; most leginkább a -ra, -re raggal, régebben a régibb ragokkal is. Sőt volt idő, mikor csakis azokkal. Tudjuk ugyanis, hogy a -ra, -re rag nyelvünk külön életében, annak már a történeti korában vált raggá, s még 1055-diki oklevélben (l. -ra OklSz.) *réd* névutóul szerepel. Azelőtt tehát kétségkívül más régibb rag töltötte be a -ra, -re helyét, többek közt mértékhatározó funkcióját is. Ha tehát mi egy régi nyelvemlékben találunk *kőhagyéjtás-né* mértékhatározót, melynek értéke *kőhajítás-ra*, akkor világos, hogy a *kőhagyéjtás* szótó után az a -né végzet a -ra, -re rag funkcióját végző rag, tehát lativusi rag, vagyis az az elavult lativusi -né ragunk, melyről kimutattuk, hogy meg kellett lennie régi nyelvünkben. Ezzel tehát ki van mutatva az, hogy a -né ~ -ni > -nyi mértékképző a -né ~ -ni > -nyi irányragból lett.*

Erre az eredményre magának nyelvünknek adatai rávezettek. Most még nagyobb világosság okáért forduljunk a rokon nyelvekhez is. A mi -ni ragunk megfelelője megvan a két legközelebbi rokon nyelvben, a vogulban és az osztjákban (SZINYEI, NyH.⁴ 129., Finnisch-ugr. Sprachwiss. 77.). Mindegyikben eleven rag, többféle alkalmazásban: vog. *nēnə* «nőhöz» (tó: *nē*), *βitnā* «vízbe» (*βit*), *āmpnə* «kutyának» (*āmp*), *sāmnə* «szem elé» (*sām*); osztj. *mouna* «földre» (*mou*), *sēmnā* «szem elé» (*sēm*), *ām'nā* «kutyának» (*āmp*) stb. Vannak e raggal a vogulban oly határozók is, melyekben ez a rag «valamely útnak, távolságnak a mértékét mutatja»: *jāmēl lou tālnē il-ālmējus* «a szérűágy tíz ölnyire emelődött odébb»; *χatpū tojāntēm patil-χalanā tal-palitnē* [*patentéit*] «valaki hótalppal járván, lépésének közei egy ölnyi távolságra esnek [egymástól]»; *akw' aulā tal-militnē mān ujttugkwā* «egy végét ölnyi mélységre kell bocsátani a földbe» (BEKE, Vogul Hat. 28.); *vit kit tulā-nak palitnē qntēs* «a víz két újj-izületnyire áradt» (MUNKÁCSI, Vog. Nyelvjár. Névrág. 8.). Íme ezekben a mondatokban a Bécsi.-k. és a Münch.-k. -né ragos határozóival azonos értékű s azoknak a ragjával azonos ragú mértékhatáro-

zók vannak: «tíz ölnyire emelkedött odébb» = «tíz ölné emelkedött odébb»; «két újj-izületnyire áradt» = «két újj-izületné áradt». Lássunk most osztják példákat: *sèm uantti çou àtna ioytəs* «szemmel látható távolságnyira jött» (PÁPAY, NyK. 37: 55., 57.); *uanttal-çou àtna ioytəs* «látható távolságnyira jutott» (uo. 60.); *uät-çan-iç lauəl nvl-uös euəlt pèçətan lnl-söb palàtna tutl ètl* «a szélkirályfi lovának az orra lyukából hiteles öldarab magasságnyira tódul ki a tűz» (uo. 269.); *si lõrəl mola çouàt ős, si-lou àtna sorli çul çvlmal* «ez az öböl a milyen hosszú [csak] volt, olyan nagyságban (= nagyságnyira) csupa döglött hal van» (uo. 68.); *çoyçolti poç lovatna çmsəmtal, mançi poç palatna loisəmtal* «futó gyermek magasságnyira ülepedik [az], menő gyermek magasságnyira állva marad» (PÁPAY, Osztj. Népk. Gyűjt. 35.). Látjuk, hogy ez osztják mértékhatározók is egyeznek ragban s jelentésben a vogul példákkal s azokkal együtt a Bécsi-k. és a Münch.-k. kérdéses alakjaival. E rokon nyelvekbeli példák után mármost nemcsak az világos, hogy az említett kódexekbeni határozókon a *-né* végzet mértékhatározásra használt s mai *-ni* ~ *-nyi* ragunkkal azonos irányrag, hanem megtudjuk ezekből azt is, hogy irányragunknak mértékhatározó szerepe már az ugor korban megvolt.

Ma a *-ni* irányrag eleven rag ugyan több nyelvjárásunkban, de csakis metonymikus kifejezésekben fordul elő. Például: a «papni megyek» kifejezésben a «pap» szótó nem a pap személyét jelöli csupán, hanem annak házáat, háza népét, hozzátartozóit: a *papékat* (l. MÉSZÖLY, MNy. 5: 258—9.). Nyelvemlékeinkben pedig — mint láttuk — csakis mértékhatározó ragul fordul elő. E kétféle szerep oly különbözö, hogy csakis úgy kapcsolható össze, csakis abból magyarázható meg, hogy az ugor korban e ragnak általánosabb irányhatározó szerepe is volt, abban a nyelvjárásban is, a melyből a mi magyar nyelvünk fejlődött. Mutatja ezt a vogul és az osztják nyelvben még ma is széles körü alkalmazása, s ennek emlékét őrzi még ma is a *helyüné* határozószó. Mint általános keletü irányragot alkalmazta még nyelvünk mértékhatározásra. Csakis e szerepében jelentkezik, egyéb funkciói elavultával, nyelvemlékeinkben. Idövel e szerepében is elavult, s mikor a nyelvérzék már nem érezte eléggé a *-né* ragnak ragi értékét, megtoldotta szokása szerint a megfelelő újabb, eleven raggal, a szintén lativusi *-ra*, *-re* raggal. Így lett a finnugor korból eredö *-é* ~ *-i* elavult lativusi ragunkkal ellátott határozószókból: *el é* > *el-ö*, *messz-i*, *sok-á*, ragtoldással: *elö-re*, *messzi-re*, *soká-ra*. Így lett a *köhygyéjtás-né*, *könyöklet-né* határozókból: *köhygyéjtásné-ra*, *könyökletné-re* ~ *köhyjításnyi-ra*, *könyökletnyi-re*. Ezekben a nyelvérzék előtt csak a *-ra*, *-re*

a rag, tehát a *kőhajításnyi*, *könyökletnyi* a tő. Viszont azonban ezek a nyelvérték előtt nem egységes szók, világosan megkülönböztetheti az bennük alapszóul ezt: *kőhajítás*, *könyöklet*. Tehát a *-nyi* részt külön alkotó elemnek érzi. Oly alkotó elemnek, melynek még ragi funkciójából megvan mértékjelölő értéke, az alapszó értelmét ily irányban módosító ereje; tehát ezt a *-nyi* elemet nyelvértékünk képzőnek, mértékképzőnek tudja.

Ne gondoljuk azonban azt, hogy a *kőhajításnyi-ra* alakból vonták el a *kőhajításnyi-t*; ne gondoljuk, hogy a *-nyi* képző csak a pleonastikus *-nyira*, *-nyire* végzetű határozók keletkezése után támadt; ne gondoljuk, hogy a *-né* végzetnek mértékhatározó ragul éltekor még nem volt meg annak képzői értéke is. Egy cikkemben (MNy. 5 : 263.) rámutattam arra, hogy a denominális *-ék* képző ugyanazon nyelvjárás területén, melyen még eredetibb ragi funkciójában is megvan, megvan már képzőül is. A hol azt mondják: «a *pap-ék* megyek» (= «a *paphoz* v. *papékhoz*»), ugyanott mondják: «a *papék* jönnek», «a *papékat* láttam» stb. Ama cikkemben hivatkoztam arra is, hogy «köznyelvünkben a *meztelen-*, *szüntelen-féle* alakok melléknevekül is, határozókul is előfordulnak». Ott említettem azt is, hogy «a Bécsi és Münchener kódexben a *-né* mértékhatározó ragul is szerepel és e szerepéből fejlődött mértékképzőül is». E kódexekben — nem számítva az *annyi*, *ennyi* stb. névmásokat, melyek a főnevekből lett *-nyi* képzős melléknevekkel nem együtt s nem egyformán fejlődtek — e kódexekben a főnevekhez mértékhatározásra a *-né* rag kivétel nélkül magában járul, sohasem a *-ra*, *-re* raggal toldottan. E mellett azonban ímhol a példák a *-né* végzetnek képzői szerepére: *raka ó kő falit hetuen kőnék-lene* (olv. *könyökletné*) *magassagban*: *fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta* Bécsi-k. 11.; *ó tornit kedeg ve'é z az kőnékletne magassagba*: *turres vero eius posuit in altitudinem cubitorum centum uo.*; *igén magas akazto fat ótuen kőnékletné magaffag vallon*: *excelsum trabem, habentem altitudinis quinquaginta cubitos 60—61.*; *Ime afa...* *Amanac hazaban valuan ótuen kőnékletne magaffagot*: *En lignum... stat in domo Aman, habens altitudinis quinquaginta cubitos 64.*; *NAbuchodonozor királ alkota arán ozlopot magassaggal neguen kőnékletneiet* (olv. *könyökletnéjet* = *könyökletnyit*) *zeleffeggel hat kőnékletneiet*: *Nabuchodonosor rex fecit statuum auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex 124.*; *En latoc repólb kőnet Ó hoziusaga huz kőnékletne es ó zeleffege tiz*: *Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, et latitudo eius decem cubitorum 300.*; *Tú kitec kedeg gondoluan toldhat ó allattahoz eg lengnet (sengnet = singnyit)*: *Quis autem vestrum cogitans*

potest adicere ad sturam suam cubitum unum? Münch.-k. 24.; ugyanaz 140.: *Ki kedeg tú közzölletec gondoluan toldhat eg kónöcneiet* (könyöknéjet = könyöknyit) ó allattahoz.

Ha tehát a *-nyi* képzős névszók a megfelelő határozókból nem elvonással lettek, kérdés, hogy mimódon lettek? SIMONYI a *rakvák* alak keletkezését, vagyis a *rakva* határozónak mellék névül szereplését a nyelvérzék megtévedésével magyarázta (Nyr. 33 : 255.); azzal tudniillik, hogy a *rakva* alak oly mondatbeli helyzetbe került, melyben «melléknévi állítmánynak látszott»: «a fa gyümölcsessel *teljes*», «a fa gyümölcsessel *rakva*»; «a fák gyümölcsessel *teljesek*», s e szerint: «a fák gyümölcsessel *rakvák*». Tárgyalva a *-vány*, *-vény* képzőt, melyet a *-ván*, *-vén* igenévből a *-talan*, *-telen* képző módjára származtattam, én is a nyelvérzék hasonló megtévedésével magyaráztam a *-talan*, *-telen* végzetű határozóknak melléknévvé váltát (MNy. 4 : 411.). Ott ezeket írtam: «Később... a *-talan*, *-telen* végű alakok mondatbeli esetleges helyzetük folytán gyakran jelzőknek és kiegészítőknak tunkak föl a nyelvérzék előtt, s ezáltal *-talan*, *-telen* képzős ragtalan melléknemeknek. Lássunk példát. „A szerencsétlenség hirtelen történt”. Itt a „hirtelen” határozó. „Hirtelen szerencsétlenség történt”. Itt a „hirtelen” a hangsúlyozás szerint nemcsak határozónak érthető, hanem jelzőnek is. „A szerencsétlenség hirtelen volt”. Itt a „hirtelen” nemcsak határozónek érthető, hanem kiegészítőnek is».*) Kérdés, hogy a *-né* ragos határozók megtéveszthették-e így a nyelvérzékét? Csakugyan ezek a határozók is fordulhattak elő úgy, hogy kiegészítőknak is tűnhettek volna föl. Lássuk ezeket a példákat: *ah kathanom Neuú varofjan ki negiuen öt meerföld uala a Sirakufanom neuú varofjan* Debr.-k. 26.; *Az kótel kedeg hozyo wolth mynt egy fwtamas* Ers.-k. 65.; *Ez fa kedeg hozyw wala mynt heeth fengh* 66.; *Az altal fa kedeg óth Sénggh wólt* 67.; *az kylenechedyk eegh ez feldnek kerekfeeghehez wolna zaz ezerzer walo ezer maagyary mely feld* 135.; *Es imé azoc közzül ketten mennec vala vgyan azon napon egy faluba, melly Jerusálemtől hatuan futamatni föld vala, mellinec neue vala Emmaus* KÁR. Bibl. 79. Látjuk, hogy a kiemelt részek állítmányi kiegészítők. Ezek mintájára szintén tűnhetett volna föl kiegészítőnek a *-né* ragos határozó az ilyen mondatban — ép a KÁROLIBÓL legutoljára idézett bibliai rész megfelelője a Münch.-k.-ben —: «... Az

*) Néhány példa a régi nyelvből: *es hertelen haraggyokkal read rohannac* Nagysz.-k. 100.; *Olofernes nağ hyrtelen haragwal fel gheryede* Szék.-k. 16.; *zeplewtelen lezek* Fest.-k. 228.; *rwatlan valék, es mezytelen* Szék.-k. 229.; *Mykoron kedeglen az bynnek ew ezene zenethlen legen ez wylagon* 334.; *mezytelen valek* 372.; *egy zegen ky wala mezytelen* Ers.-k. 349.

Emmaus nevő kastélba, ki vala *hatvan láb földne* (= földre)...» 167. Úgy de ha e mondatban a határozó kiegészítővé lenne s névszóvá önállósulna, akkor abból a mondatból ez lenne: «Az Emmaus nevű kastélyba, ki vala *hatvan láb földnyi*». Ez azonban nem azt jelentené, a mit az eredeti mondat, tudniillik hogy a kastély hatvan láb föld távolságra volt valahonnét, hanem azt, hogy annak a kastélynak hatvan láb föld volt a területe. Viszont a helyett, hogy «a fa volt *három ölnyi*», nem lehetett a Bécsi-k. és a Münch.-k. nyelvén azt mondani, hogy «a fa volt *három ölné*» (= öltre), mert ennek már más értelme lett volna, nem az, hogy a fa három öl magas volt, hanem hogy három öl távolságra volt. Kétségtelen tehát, hogy -nyi képzős szavaink nem származhattak úgy, hogy a megfelelő ragú határozók kiegészítőknél és ezáltal nominativusi alakoknak tűntek volna föl.

A -nyi képző keletkezésének módja tehát csak az lehetett, hogy nyelvünk még történeti kora előtt a megfelelő ragú mértékhatározókat közvetlenül a főnevek előtt jelzőkül alkalmazta. Mivel a fa *három ölné* (= öltre) emelkedett föl, azt mondták rá, hogy: «*három ölné* (= ölnyi) fa»; mivel a liszt *egy marokné* (= marokra) való volt, azt mondták, hogy: «*egy marokné* (= maroknyi) liszt». E mondattani jelenségnek egyéb ragokra, képzőkre és a rokon nyelvekre kiterjedő vizsgálata már nem tartozik ez értekezés céljához. Csak annyit jegyzek még meg, hogy mivel -nyi képzőnknek sem a vogul, sem az osztják nyelvben megfelelője nincsen, ebből az tűnik ki, hogy e képzőnek a ragból lett kialakulása nyelvünknek történeti kora előtt ugyan, de már külön életében ment végbe.

Vizsgáljuk mármint azt, hogy a kérdéses irányrag mértékhatározó szerepének van-e még több nyoma a Bécsi-k.-ből és a Münch.-k.-ből idézett példákon kívül? Mai nyelvünkben egyáltalában nincs mértékhatározó -ni rag. Eleven ragul csakis az említett két kódexben szerepel. De ezen kívül néhány oly kifejezésben, melyben a szótó eredeti jelentése megváltozott, s az egész alak egységes adverbium számba mehetett, előfordul más nyelvméleinkben is.

Több nyelvméleink ismeri ezt a határozószót: *kevesenné* «paululum», «paulisper», «ein wenig» = «kevés távolságig», «kevés ideig», «kevés fokig». *Haiol ide keuesenne es el ith: Declina paulisper et sede hic* Bécsi-k. 8.; *Keuesenne meg nugot a' varos: quievit paululum civitas* 189.; *Es keuefenne eleb menuen efec o' orcaiaara imadkozuan es monduan: et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans et dicens* Münch.-k. 65.; *Es innen keuefenne eleb menuen. lata Zebedeufnac iacabat: Et progressus inde pusillum, vidit Jacobum*

Zebedaei 72.; *es nyugogátomég keuefenne*: et requiescite pusillum 82.; *Es micor keuefenne eleb ment volna esec a' földre*: Et cum processisset paululum, procidit super terram 101.; *es keuefenne vartatuan kic ot alnac uala mondanac esmeg peterne*: Et post pusillum rursus qui adstabant, dicebant Petro 103.; *Felmenuen kedeg a' haio effjicbe ki vala simone kere ötet hoj a' földtöl keuefenne eltaoztatna*: Ascendens autem in unam navim, quae erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum 117.; *es keuefenne vartatuan mas latuan ötet monda*: Et post pusillum alius videns eum, dixit 163.; *Keuefenne meg emiztinek engem földön*: Paulominus consummaverunt me in terra Döbr.-k. 64. A kevesenné határozószóval egy jelentésű a kevestenné: *Es yme ej keuefcenne* (c szokásos íráshiba t helyett) *elmem hozyam iöue* Nagysz.-k. 145.; *Esmeg egy keuef-tennee* az utan, *kyk velee alnak vala, mondanak peternek*: Et post pusillum rursus qui adstabant, dicebant Petro Jord.-k. 508—9.; *Fyaczkaym, meegh egy keuef-tennee vagyok veletek*: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum 677.; *kyk egy keuef-tennee hattra meentenek*: qui paululum effugiunt 859. A kevesenné és kevestenné alakban a szótó szemmel láthatóan a kevé, a -né végzet pedig a -né irányrag. Nyilvánvaló ez abból is, hogy a kevé, a -né szóból más elavult irányraggal, a -(v)é raggal is, alkotunk határozószót: kevéssé, kevéssé, s ennek jelentése ugyanaz, mint a kevesenné és kevestenné szónak. A Münch.-k.-ben nemcsak «kevesenné vártatván» van, hanem ugyanarra latin textusra «kevéssé vártatván» is: *Es keuefje vartatuan vepene* öhozia kic a' tüzuel abnacuala: Et post pusillum accesserunt qui stabant 66.; *egy keuefje veztegleneenek* Érdy-k. 570.; *Kevevéssé és immár nem láttok engem: és ismét kevéssé, és megláttok engem*: Modicum, et iam non videbitis me: et iterum modicum, et videbitis me PÁZM. Préd. 608. NySz. A kevesenné kevestenné alakban azonban már nem csupán a -né rag járult a tőhöz, mert hiszen ez eset eredménye kevésné alak lenne. Kétségkívül kellett lenni ily alaknak is, mert csak ilyenből fejlődhetett a régi nyelvből ismeretes kevéssnyire (= kevéssnyire): *Ej keuesnierre hatrab' meg azt mongia* Ozor. Christ. 36., MEGY. 3Jaj. 15. NySz. A kevesenné és kevestenné alakban a szótó és a végső rag közt még van valami. Ha magában volna a kevesenné alak, azt még talán lehetne úgy magyarázni, hogy az a *kevésné alakból lett a régi kicsinné (= kicsin-né v. inkább kicsin-vé) analógiájára; de ennek a kevestenné alak ellene mond. Csakis az lehet a helyes magyarázat, hogy kellett lenni egy kevesen és egy keves-ten (vö. régen-ten) határozónak s ezekből ragtoldással lett kevesen-né, kevesten-né. Tudjuk, hogy csakis hasonló funkciójú ragok kapcsolódnak egymáshoz, de azt is tudjuk, hogy

ma a *kevese-n* határozó nem annyit jelent, mint *kevé's né*. Ez ellenmondást megszünteti annak figyelembe vétele, hogy az *-n* rag régi nyelvünkben épúgy szolgált mértékhatározásra, mint a *-né* rag (vö. SIMONYI, MHat. 1:114.), pl.: *vala kedyg betanya ihřlem melleth holmynth tyzón őtth futamatny földön Winkl.-k. 322.*; *el menuen azért tólok egi haytasne földön orczel effek a földre Weszpr. k. 53.*; *Es ű el szukada ű túlok közel a nűe földön menire egg küel hágejthatnak | SYLV. UT. 1: 121.*; *Az ydóben Ierwfnak tanywaany kezzul ketten mennek wala az napon (azaz hufwet napian) Egy warofban kynek newe emaws ky wágon Ierwfaemhez hatwan keegny feulden Ęrs.-k. 123.*; *Es imę kűttó ű kózzólók megen wala azon napon egg wárof-kába | mell Ierusalemhez hatuan kigne földön wala | es az wárofnak neue wala Emaus SYLV. UT. 1: 123.*; *Es imé ketten ő-kózzólók azon nap mennek wala egy Emaus-neű kástélyba, melly hatwan futamatnyi földön wala Ierusalemől KÁLDI, Bibl. 983.* (E bibliai hely a Münch.-k.-ben — mint már idéztem —: . . . *Emaus neuó castělba, ki wala hatuan lab földne Ihřlm-tól 167.*) Ime tehát régi nyelvünkben az *-n* ragnak volt olyan mértékhatározó szerepe is, mint a *-né* ragnak: érthető tehát, hogy a *kevesenné* és *kevestenné* ragtoldással lett egy hasonló jelentésű régibb **kevesen*, **kevesten* alakból. A *kevesenné*, ha időhatározásra szolgál, megtoldódik még gyakran az *-ig-len* raggal, mint a hogy a *soká* mellett van: *soká-ig s régen a hosszú «diu» mellett volt hosszú-ig és hosszú-ig-lan* (I. MÉSZÖLY, MNy. 6: 210.): *Fialim meglen keuesenneiglen (kevesennéiglen) tú ueletec wáoc: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum Münch.-k. 200.*; *meg keuesenneiglen, es e uilag engemet nem lat: Adhuc modicum: et mundus me iam non videt 201.*; *Keuesenneiglen es nem lattoc engemet es esmeg keuesenneiglen es meglattoc engemet mert megec atamhoz, mondanac azért ő tanituani kózzól egmasnac, mi ez hoj mond műnekőnc keuesenneiglen es nem lattoc engemet es esmeg keuesenneiglen es lattoc engemet mert megec atamhoz Mondnac wala azért mi ez hoj mond műnekőnc keuesenneiglen nem túgguc mit bezel Megefmere kedeg is mert megakariac wala őiet kerdeni es monda ő nekic Erről kerdezzettec tünön kózzóttetec mert mondottam Keuesenneiglen es nem lattoc engemet es esmeg keuesenneiglen es meg lattoc engemet: Modicum, et iam non videbitis me: et iterum modicum. et videbitis me: quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, et non videbitis me: et iterum modicum, et videbitis me, et quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur. Cognovit autem Jesus, quia volebant eum interrogare, et dixit eis: De*

hoc quaeritis inter vos quia dixi, Modicum, et non videbitis me: et iterum modicum, et videbitis me 204—205. Mint a többi *-né* ragos határozókból, úgy lett a *kevesenné*, *kevestenné* határozószóból is melléknév is: *es ők en hasonlatofagomert es akeuesenne törtetés életne c ideyeiert megcalatkozianac*: et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur Bécsi-k. 91.; *Meglen keuefenne ideiglen va goc tú ueletec*: Adhuc modicum tempus vobiscum sum Münch.-k. 184.; *Meg keuefenne világ va gon tú bennetec*: Adhuc modicum lumen in vobis est 197.; *az keuefőnne zent penitencia, kit az gonto pap ha g az binős embőrne c Guary-k. 45.; csak ez keuefőnne penitenciat en nekőm ha god 72.*

Ugyancsak a *-né* irányraggal alkotott fokhatározó a *csöppné* TINÓDI nyelvében: *Az császár erejét egy csöppné sem félék* RMKT. 3: 65.; *Ötöd napég basa erősen lőtété, — Azért Buják falát egy cseppné sem sérté* uo. 95. Helyesen jegyzi meg SZILÁDY ehhez (421. l.), hogy ez a *csöppné* (eredetiben *chöpne*) «hasonlóan van képezve a Bécsi és Münchener kódexben előforduló *kevesenné*-vel». A *csöppné* határozót, mint a *kőhagyéjtásné*-féléket, később megtoldották a *-ra*, *-re* raggal: *Segéteni kel, az ki iora ügyekőzik, az ki penig gonozra, egy czeppnére sem* DECSI, Adag. 81. NySz.; *Az mi meg igazulásunk egy cseppnyére sem fűg az igaz és méltó poenitentia tartástúl* PÁZM. Kal. 348. uo.; *Egy csöppnyire sem indúlt-meg a farisaeusok dicséretin* MAD. Evang. 811. uo. Látjuk tehát, hogy a mai *csöppnyire* ragtoldással lett a *csöppné* határozóból, másfelől ennek melléknévvé önállósultával lett a mai *csöppnyi*.

Van a régi nyelvben «egy szálné sem» kifejezés is. SZTÁRAI MIHÁLY nyelvéből valók a következő példák: *Mert az Istent csak egy szálnyé sem félék* RMKT. 4: 98.; *Ezzel ők egy szálné meg sem röttenének* 196.; *Jól hallom, de egy szálné sem szeretem* 233.; *de a papságnak dolgát egy szálné sem teszük* 235. SZILÁDY ÁRON a jegyzetekben (347. l.) megemlíti, hogy e kifejezést «XVI. s XVII. századi vitázó theologusaink gyakran használják». A NySz.-ban ezt a példát találok *Szálnyisēm* czimszónál: *Az istent csak egy szálnyé sem félék* BORN. Ének. 219. Vessük össze ezeket a következő, szintén a NySz.-ból való példákkal: *Annak betűjétől egy szálnéra se legyen szabad el-távozni* PÓS. Igazs. I. 4i.; *Egy szálnyéra sem gondoltam én azt* MA. Tan. Előb. 7.; *Eczányéra sem vagyunk szorgalmatosok lőkünköről* LÉP. Ftük. 113.; *Egy szálnyira nem is változott meg természetiben* ZVON. Osiand. 191. Látjuk, hogy a *szálné* és a mai *szálnyira*, *szálnyi* közt ugyanaz a viszony van, mint a *csöppné* és a *csöppnyire*, *csöppnyi* közt. Helyesen

hasonlítja az illető jegyzetben (347. l.) SZILÁDY ÁRON a *szádné* alakot TÍNÓDI csöppné kifejezéséhez.

A mai mákszemnyi melléknévnek is megvan még eredeti határozó volta a Nádor-k.-ben: *Es ol' igón nağ nehessseggel nomorittatic meg, es mindón cormos allatnal zórúűfegőűb, hog' ó jem kezet labat sem egeb testenec valaminemű rezet eğ mak zómne* (olv. *eggy mákszőmné = egy mákszemnyire*) *megnem indithatta* 99.

A kevesenné-féle határozószókhöz csatlakozik végül a *nyomatonné*. Ez SZILÁDY ÁRONNAK Sermones Dominicales című kiadványában (II, 496.) van közölve a NémGl.-ból: «in momento indignationis (i. e. iræ) abscondi faciem meam *parumper* [i. e. *modice nyomatonné*] a te». Látjuk, hogy e szónak jelentése, mint a *kevesenné*-nek is időhatározáskor: «kevés ideig». KÁROLI bibliájában ugyane helynek (Ézs. LIV, 8.) fordítása: *Egy kis bűfúlásomban el róytettem vala az én ortzámat te tölled egy szem pillantáfig*. A kérdéses szót a NySz. is följegyzi így: *Nyomatonne* és megkérdőjelezve így magyarázza: «[*nyomatnyi?*]». Mi már, miután ismerjük a *kevesenné* származását, tisztában lehetünk a *nyomatonné* kiejtésével is, eredetével is: a *nyomat* szóból *-n+né* raggal alkotott határozószó. A *nyom*, *lábnyom*, *lábnyomdok*, *lábnyomat* gyakoriak a régi nyelvben ez egyező jelentéssel: «vestigium» és hosszúságmértékül «pes». Jelentettek továbbá metonymiában általában csekély távolságot: *Egy nyommá sem: ne latum quidem pedem* MA. NySz.; *A Kalauzon kívül egy nyommá sem mehetünk* SÁMB. 3Fel. 310. uo.; *Fél nyommá sem menni: ne alterum quidem pedem discedere* MA. uo.; *merth nem adok az ew feldekben tynektek csak egy laab nyomnyth es: neque enim dabo vobis de terra eorum quantum potest unius pedis calcare vestigium* Jord.-k. 202.; *Es nem ada eth hüneky femy erekfeghet, mynth csak egy laab nyomny vona es: Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis* 726.; *Mert az ő földekbe chac egy láb nyomdákot sem adoc tinéktec* HELT. Bibl. 1:Kkk4. NySz.; *Mi meg határozattunk itt kőrös-környől és nem közeléthe-tünk tsak egy láb nyomatnival* Bök. Lämp. 69. uo.; *Nem ad nékiek azoknak földében edgy talpnyomatnit is* Tof. Zsolt. 33. uo. Érthető tehát ezekből az, hogy a *nyomatonné* eredetibb jelentése ez volt — többek közt a *kevesenné* szónak is megvan ez —: «csekély távolságig». Hogy lett ebből a «csekély v. kevés ideig» jelentés? Tudjuk, hogy a *csöpp*, *mákszemnyi* metonymice eredetileg testbeli csekélységet jelentenek: «csöpp ember», «mákszemnyi pötty». E konkrétbb jelentést azonban nyomon követi az absztrakt, általánosabb jelentés: mód-, idő- stb.-beli csekélység. «Aludtam egy csöppet, egy mák-

szemnyit» = «egy kevés ideig». Érthető már tehát az is, hogy a NémGl.-beli *nyomatonné* jelentése miért: «keves ideig»?

Láttuk, hogy a régi *csöppné, szálné, mákszemné* határozószókból lettek a mai *csöppnyire, szálnyra, mákszemnyire*. A mai székely *alignyra, félignyre* MTsz. alakok tehát csakis úgy magyarázhatók meg, hogy volt régen **aligné* és **féligné* s azok vannak az illető székely szókból megváltozva a *-ra, -re* raggal (hiszen *alignyi, félignyi* nominativus nincs is). Így utal a mai *többsnyire* s a népnyelvi *jobbnyira* egy régi **többné, *jobbne* alakra. A régi *többs-re, a mai jobb-á-ra* alakban szintén elavult lativusi rag (-é) van megváltozva a *-ra, -re* raggal. Így van megváltozva a *-ba, -be* raggal egy régebbi **eligné* a háromszéki *elignébe* (= «csak alig») MTsz. szóban és a régi *szálné* a szintén ottani *szálnéba* alakban. SZILÁDY ÁRON a «*szálné sem félék*» kifejezéshez való magyarázatban (RMKT. 5 : 347.) helyesen utal erre a székely kifejezésre: «*Szálnéba* sem hibázott».

Az eddigiek vetnek világot erre a nyugotdunántúli tájszóra is: *valamentennyi, valamentényi, valamentenyi*. Előfordul egy göcseji (pákai) népmesében: *De alig hogy az urfi valamentennyit ekerükszött* (= «valamennyire eltávozott»), *ék kevés vártatra oda kerü égy asszon* Nyr. 1 : 374. Följegyezte a szintén göcseji Resznekről KARDOS ALBERT is, jelentésével együtt: «valamentenyi: valamennyi, egy kevés, valamicske, aliquantum, pl. Lesz az idén valamentenyi borsú is» Nyr. 12 : 189. Följegyzi «A nagykanizsai nyelvjárás» című művében (NyF. 48 : 20.) SZABÓ LAJOS is, eredetének magyarázatával, mint példát a szóvegyítésre: «*Valamentennyi* (valamint + valamennyi)». SZABÓ LAJOS-nak már egy ily magyarázatát (*mindannyian + mindnyájan* = *mindannyájan*) helyreigazítottam. Emez a magyarázata pedig még nagyobb tévedés. Analógiával, szóvegyítéssel való magyarázás igen elterjedt, véleményem szerint mértéken túl is. Ily magyarázásokban elkél az óvatosság, mert hiszen ha minden általunk ellenőrizhető föltétele megvan is az analógiának, azért mégsem következik be szükségképpen annak hatása új szóalakulásban. Efféle magyarázatoktól tehát annyit legalább is elvárhatunk, hogy a legegyszerűbb föltételekkel ne ellenkezzenek, hiszen még ebben az esetben is készen lehetünk arra, hogy a magyarázat valami később észlelt nyelvtény miatt összeomlik. Hogy a szóvegyülés bekövetkezzék, annak első föltétele az, hogy az illető két szó ugyanazon helyen és időben valóban meglegyen. Láttuk, hogy a *mindannyájan* magyarázata ép a miatt nyilvánvaló tévedés, hogy a *mindannyian* alak nem él és nem élt a *mindnyájan* mellett. Másik föltétel az, hogy az illető két szó mind alakjánál, mind jelentésénél, szerepénél fogva alkalmas legyen a tudatban való kapcsolódásra, egyiknek a képzele fölidézhesse

a másikat, egyszerűen mondva: egyikről eszünkbe juthasson a másik. A *mindannyian* és *mindnyájan* szók csakugyan ilyenek lettek volna, ha egyáltalában meglettek volna, szóval ha a volna ott nem volna. De hogy leszünk a *valamint* és *valamennyi* szóval? A *valamint*-et a dunántúli népnyelv szintén nem ismeri. De mondjuk, hogy ismeri, vagy hogy ismerte még akkor, mikor a kérdéses szöveggyűlés megtörténhetett volna. De vajjon a *valamint* akár módhatározó, akár kötőszó szerepében alkalmas-e arra, hogy hozzákapcsolódjék egy határozatlan névmásnak, a *valamennyi*-nek képzete? Valóban ez képtelenség, valamint Szabó magyarázata is az, még akkor is, ha helyette jobb nem lesz. Eddigi fejtegetéseim után azonban — mint említettem — módunkban lesz a *valamentennyi* eredetét kikutatnunk. Tudtommal nincsen följegyezve, de én igen jól ismerem Tabajdról, Fehér vármegyéből, tehát szintén Dunántúlról, ezt a szót: *valamentén*. Jelentése, mint a kecskeméti *valamentire* szónak is: «valamennyire», «egy kevésé», pl.: «már *valamentén* jobban vagyok», «*valamentén* már megfőtt a hús», «*valamentén* már az újabb ültetés szőlő is terem» stb. E szó azt mutatja, hogy volt egykor — lehet, ma is van — egy *valamenten* változat is, mint: *eleintén* ~ *eleinten*. A mint azután a **kevesen*, **kevesten*, **nyomaton* szókból lett *kevesenné*, *kevestenné*, *nyomatonné*, úgy lett a **valamenten*-ből **valamentenné*, ezzel a jelentéssel: «valamennyire», «egy kevésé», «kevesenné». Továbbá pedig a mint a *Kevesenné*, *kevestenné* is, úgy önállósult melléknévvé a **valamentenné* is, mai jelentését kapva: «valamennyi», «egy kevés» és a mint a *csöppné* helyett *csöppnyi*, úgy lett a **valamentenné* helyébe a mai *valamentennyi*.

Van a régi nyelvben egy már teljesen kiveszett kötőszó, melynek eredetét szintén csak a -né ragos határozókkal tisztázhatjuk. Ez: *miné* ~ *méné* > *mënné* ~ *mënyé* > *mënnyé*, jelentése: «mihelyt». Előfordul kódexekben és XVI. századi versíróknál (l. RMKT. 1: 314., 4: 315.): *Me ne hallac az kyaloc az: ihus neuet: nağ ayetofjagal ecerjmind terdre efenec az: germec ihus előtt* Debr.-k. 338.; *Legottan: mine kezöne azzoionc Maria zent erfebet azzonac: Ianos be telec zent lelökel ő anvianac mehebe* 349.; *Me ne e zot el wegeze kyaloy ottan czak el kezdee az aldozatot tetethny* Érs.-k. 452.; *me ne e az kepet bee wywe Es az templomba lee tewe Ingyen ottan le hullanak az balwanyok Es el romlanak* 453.; *Me ne kedeg eyre Iwta Tewle alom mynd el fwtha* 463.; *ew zolgay me nnye ezt hallak az zyz leyant ottan ky hozak* 477.; *kyt menye az zyz leyany halla Czazarnak ottan ygy monda* 499.; *Merth myg Adam böytöle paradyczomban wala ees me ne e ewek legottan kywettetek paradyczombol* 538.; *Me nnye az Darius e szöt hogy hallá, — Ütet elárulta, azt*

veli vala RMKT. 4: 89., ILOSVAI. A *miné* kötőszónak — nevezzük sok változata közül ezzel —, látjuk, hogy a jelentése: «mihelyt». E kötőszóval bővebben foglalkozik SIMONYI a Magyar Kötőszókban (3: 63—65.). «Bajos — úgymond — e kötőszónak eredetét megmagyarázni. Annyi bizonyos, hogy nem a *mihelyt*-nek mellékalakja, mint a hogy CzF. szótára föltünteti. Szilády, úgy látszik, az *annyi*-val való rokonságát gyanítja, midőn azt mondja, hogy jelentése: a mint, mihelyt; alakjai *mene, menne, mennye, menyé* azon mód szerint, mint *anne, anne, annyi* RMKT. 1: 314. Ha a *mennyé* származéka, akkor ragtalan alak, vagy legföllebb az *-é (belé, felé)* irányrag lappanghatna benne; ez a rag a *-nyi* képzőbe csakugyan bele szokott olvadni, p. épen az Érs.-k.-ben 573: (a tenger vize) *anne* alászáll, hogy alig latják emberek = annyira; a Nádor.-k.-ben: egy mákszőmné meg nem indíthatja = mákszemnyié, mákszemnyire; így a Münch.-k.-ben (l. RMNy. 3: 334b.) és maiglan a székelységben. Lehetne még a *mi* névmásból a *-ni* irányraggal magyarázni, a nyelvjárási *-nott* és *-nil* társával, noha ezek ma csak személynevekhez járulnak. De mind a két esetben avval a nehézséggel állunk szemben, hogy az irányrag nincs helyen a mihelyt-féle határozásban, mely a mikor(on) kérdésre felel, tehát nyugvást jelentő ragot, locativust igényel. Az előbbi magyarázatnál még az is baj, hogy a *mennyi* fogalom sem lehetett alkalmas az érintkező előidejűség kifejezésére (noha egyéb viszonyokra vannak a *mennyi*-ből származott alkalmas kötőszóink: *mennyig* = míg, *mennyire*, *mennyiben*). Egyelőre tehát a *mennyé* kötőszó eredetét nyílt kérdésnek kell hagyunk. Ime ezt a nyílt kérdést akarom tisztázni. Mi már tudjuk, hogy a régi *mákszemné* határozóban és az efféle Münch.-k.-beliekben nem — mint SIMONYI véli — az *-é* ragot magába olvasztott *-nyi* képző van, hanem a *-né* rag.*) Ez tehát újabb érv a SIMONYITÓL fölvetett **mennyé-é* > *mennyé* származtatás ellen, melyet a SIMONYITÓL fölhozott jelentésbeli ellenmondás miatt sem lehetne elfogadnunk. Véleményem szerint azonban igenis helyes SIMONYINAK az a sejtelme, hogy a kérdéses kötőszó a *mi* névmásból lett a *-ni* raggal. Az az akadály, melyet SIMONYI először említ, hogy tudniillik e rag ma csak személynevekhez járul, már nem áll fenn, miután láttuk a *-ni* ragnak nyelvemlékeinkben való más szerepét is. Vajjon a másik ellenvetésnek, tudniillik hogy «mihelyt» jelentésű kötőszóban nincs helye irányragnak, mekkora az ereje? «*Menyé* hallák az királyok

*) Az Érs.-k.-ből SIMONYI a *mi anné* (= *annyira*) alakot idéz, az az illető kódexben nyilván frászhiba, mert nemcsak ebben a kódexben, hanem általában valamennyi nyelvemlékünkben is — mint szó lesz róla — sehol nincs *anné* «annyira» értelemben, hanem csak *annéra*.

az Jézus nevét, nagy ájélatossággal egyszersmind térdre esének», e helyett azt is mondhatjuk: «*Alig hallák*» v. «*alig* hogy hallák» stb. Ez az *alig* kötőszó pedig szintén irányragos (-ig). (L. MKöt. 3 : 58—62.) Helyettesítheti a *miné* kötőszót az *a mint* és a régi nyelvben a *mint* kötőszó is: *My nth iutottak volna a koppaz heghre a porozlok kyrthelének* Winkl.-k. 203.; *Es mynt az hayoczkaban be hagot vona, ottan meg alla az zel: et cum ascendissent in naviculum, cessavit ventus* Jord.-k. 400.; *mert ijteny ygassaag zereent mynt ember halaluf bynben esyk ottan el kellene erékke vezny karhozny* Érdy-k. 52.; *paradychomba az elfew zyleynk myg az eredethnek ygassagaat tartaaak ewket ees meg tartaa wr ijten de mynt atal hagyaaak ottan ky vereteenek* 388. Mi ennek a *mint* kötőszónak az eredete? Töve a *mi* kérdő névmás, ragja pedig az -int irányrag (l. MKöt. 3 : 157.), vagyis a *miné* szó azonos jelentésű a *mi*-nek egy irányragos alakjával. A *mi*re kötőszónak, a *mi* névmás nyilvánvalóan irányragos alakjának, szintén van néha olyan szerepe, mint a *mi*helyt = *miné*-nek, tudniillik érintkező elődejtiséget fejez ki; pl. «*mi*re leszüreteltünk, beállt a hideg» = «*mi*helyt leszüreteltünk» stb. Mi tehát a *miné* szerkezete is? A *mi* kérdőnévmásnak irányragos alakja: *mi-né*, a -né irányraggal. Szerkezete, eredete azonos a *mi* mennyi szavunkkal, mely a *mi* kérdőnévmásnak -nyi képzős alakja s megvannak ugyanazon változatai, mint a *miné* kötőszónak. Tudjuk, hogy *n > ny* hangjának hosszúságát az *anné*, *annyé* (< **az-né*, **az-nyé* = *annyi*) hosszú *nn*, *nyy* hangja igazolja. Itt már valóban analógiás hatás történt: a *mi-né*-, *mi-nyé*-nek az *anné*, *annyé* analógiájára lett *ménné*, *ménnyé* változata (természetesen egy vele azonos szerepű **anné*, **annyé* analógiájára).

A régi *miné* kötőszó útján elértünk *mennyi* névmásunkhoz; beszéljünk most erről és társairól, az *ennyi*-ről, *annyi*-ről s összetételeikről. Ez önálló névmások — már említettem — nem együtt fejlődtek azokkal a többi -nyi képzős névszókkal, melyekben az alapszó a képzőtől alakban és tartalomban megválasztva él a nyelvtudatban. Külön fejlődésük észlelhető már mondatbeli szerepükben, ugyanis határozóul egyáltalában nem fordulnak elő nyelvemlékeinkben sem. A Bécsi és a Münch.-k.-ben sincs már *anné* határozószó, hanem: *annéra* Bécsi-k. 67., 68., 69., 83. stb. Alakjukban is mutatkozik az eltérés. Többi -nyi képzős szavainkban az alapszó egyezik a nominativusszal, azt mondjuk, hogy: «több száz-nyi»; de már azt nem mondjuk, hogy: *az-nyi*, *ez-nyi*, hanem alapszónak és képzőnek pótlónyújtással való összeolvadtával: *ennyi*, *annyi*; a *mi* névmás képzett alakja sem *mi-nyi* köznyelvünkben, hanem *mennyi*. Az *ennyi* és *annyi*, bármely alakú is képzőjük, pótlónyújtással van mindig a régi nyelvben is. A *mennyi*, melyben — mint már említettem — a képző mással-

hangzójának hosszúságát az *ennyi*, *unnyi* analógiája okozta, kódexeinkben eredeti rövid *n*, *ny* hanggal gyakoribb; egyébként alakjai a *-nyi* képző ismert változatainak és a *mé- > më- ~ mi- > mi-* alapszónak kombinációiból állnak elő, holott a *mi* névmásnak ez alakján kívül egyéb nominativusa nem ismeretes. Eddig nem észlelt különbség továbbá az, hogy e névmások képzőjében az *n > ny* hangváltozás sokkal előbb ment végbe, mint a többi névszókéban. Vehetik észre olvasóim, hogy midőn a képző változatait soroltam elő, a *-nyé* és *-nyi* alakra csak ama névmásokat tudtam idézni kódexeinkből. Valóban, kódexeinkben a mellénevek képzője mindig *-né*, *-ni > -ni*, holott a névmásoknak gyakoriak ily alakjaik: *ennyé* Ehr.-k. 3.; *valameńnen* Münch.-k. 83.; *ennyeezer* Fest.-k. 388.; *Menyezer* 401.; *Mennyeezer* 403.; *annye* MargL. 54., 182.; *ańne* Peer.-k. 156.; *annyet* Corn.-k. 163.; *meńeuel* Debr.-k. 528.; *Ennye* Pozs.-k. 15.; *ańera* Vitk.-k. 7—8.; *meńere* 8.; *wj anyera* Szék.-k. 39.; *meńéet* 18.; *anyera* 21.; *eńere* 178.; *valameńere* 186.; *eńeben* 109.; *ańéer* 134.; *meńeuel* 143.; *menyeben* Ers.-k. 330.; *mynye*ben uo.; *meńe* Sánd.-k. 2.; *ańne* 8. Nevezetes, hogy a mai *annyt* és *annyan* már a kódexekben gyakran *annyat* és *annyan* alakban fordul elő s a nominativus *annya* alakban: *azannya kefedelmuel* Ehr.-k. 4.; *annya bewnt tewtel* 32.; *ańnat* Münch.-k. 17.; *annynth* Fest.-k. 91., 102.; *annya* 93.; *anyath* Winkl.-k. 83.; *heeth anyath* Keszth.-k. 209.; *zaaz annynth* Ers.-k. 288.; *annya* Kulcs.-k. 310. Ne gondoljuk, hogy ez alakokban a képzőnek illeszkedése történt, ne gondoljuk, hogy magas magánhangzója *a*-ra változott. Ha így történt volna, akkor az *annyéval*, *annyéra*, *annyéban* stb. alakok helyett találnánk ilyeneket is: *annjával*, *annjára*, *annjában* stb., ilyenek pedig nincsenek. Úgy áll a dolog, hogy az *annyi* szónak végső hangzója csak oly alakban *a* hang, a mely alaknak teljesebb változatában a mai vagy a régi nyelvben a rag előtt *a* hangzó van: *annyan*, *annyat*. Ha tehát az *annyi*-*val*, *annyra* alakokból nem lett *annjával*, *annjára*, az *annyan*, *annyat* alaknak pedig van *annyan*, *annyat* változata, nyilvánvaló, hogy ez a két alak az *annyan*, *annyat* valamely teljesebb *-a*-hangzós változatának összevonásából lett. Figyelemre méltó a kérdéses alakokban az is, hogy a képzőnek mindig *ny* mássalhangzója van, úgyhogy az a kódex is, mely *anné*, *annéra* stb. alakokat ír, nem *annan* vagy *annat*, hanem *annyan*, *annyat* alakot mutat. E hangsajátság oka ez alakoknak már érintetem eredetében rejlik. Láttuk, hogy az *annyan*, *annyat* alakok az *e* előtt hiatustöltő *j* hangot fejlesztettek: *anné-j-an ~ anní-j-an*, *anné-j-at ~ anní-j-at*. Az *é* és *i* rövidsége a kódexek helyesírásából nem állapítható ugyan meg, de a mostani *annyi* alakból s az *annyan*, *annyat* alakokká való összevonás tényéből

megtudjuk, hogy a képző hosszú hangzója a kérdéses alakokban sok helyt a kódexek korában már röviddé lett: *annë-j-an* ~ *anni-j-an*, *annë-j-at* ~ *anni-j-at*. «Hiatustöltőnek támadt mássalhangzó mássalhangzó után» című értekezésemben (Nyr. 37 : 438—442.) fejtegettem már azt a hangtörténeti jelenséget, hogy az ily három vagy több tagú alakokban, melyekben a végső hangzó előtti hiatustöltőt rövid hangzó előzi meg (**viszo-j-á*), ez a rövid hangzó a **szuluga* > *szolga*-, *ásovány* > *ásvány*- stb.-féle hangváltozással gyakran kiesett (**visz-j-a*), s ilyenkor a hiatustöltő a közvetlenül elébe jutott mássalhangzóval gyakran pótlónyújtás útján összeolvadt (*vissza*). Így történt tehát az is, hogy az *annë-j-an* ~ *anni-j-an*, *annë-j-at* ~ *anni-j-at* alakokból *ann-j-an*, *ann-j-at* alakok lettek, ezekből pedig pótlónyújtással (mint *kan* : *kan-j-a* > *kannya*): *annyan*, *annyat*. Az *annya* nominativus aztán ezeknek a hatására alakult. Így lett *mënéj-et*-ből *mënnyet* (= mennyit): *mënnet* Münch.-k. 79., a *mënéj-ek-et*-ből *mënnyek-et* (= mennyiket): *mënnéket* uo., a *valamënéj-en*-ből *valamënnen* (= valamennyien): *valamënnen* 83. *Ennyen*, *mënnen*, *valamënnen* Dunántúl ma is járatosak (TMNy. 568.) s Csikban (uo. 567.) *annya*, *a menyé*. Az efféle alakokban tehát az *a*, *e* hang voltaképpen a teljes tö véghangzója, az *nyy* hang pedig, mely már ismert eredete miatt nem változik *nn* hanggal, az egykori hiatustöltő *j* emlékét őrzi. (Így: *innya* < *inni-j-a*.) Más alakokban a képzőbeli *n* > *ny* hangváltozás, mivel ez nyelvünkben igen gyakori, különösebb okok nélkül is végbe mehetett ugyan, de hogy *-nyi* képzős névmásainkban — mint rámutattam — egyéb névszóinkat megelőzve ment végbe, ezt — úgy hiszem — méltán tulajdoníthatjuk belső analógiának, az *annyan*, *annyat* stb. hatásának.

A hiatustöltőről írt imént idéztem cikkemet abbeli reménységem nyilvánításával végeztem (441—442. l.), «hogy ennek alapján nyelvünk alaktanának sok kérdése lesz megoldható, sok képzőnk és ragunk, illetve képző- és ragelemünk lesz megmagyarázható». Én magam már csakugyan több kérdést igyekeztem ilyen módon tisztázni, de mindeddig más senki. HORGER azonban most kezdődő értekezésében sikerrel magyaráz több jelenséget a mássalhangzó után közvetlen került hiatustöltővel (Nyr. 39 : 297—299.), pl. **beli-j-ebb* > *beljebb*. Szükségesnek látom utalni e cikkekre, mert ez is bizonyítja az *annyan* stb. alakok eredetéről előadott véleményem helyes voltát.

Egymással történeti kapcsolatban lévő alakok közül ha egyiket tárgyaljuk, ezáltal világosabbá lesz a másik; ezért a *-nyi* képzőről beszélve, nem lesz fölösleges szólnunk a *-ni* ragból lett *-nig* ragról s ennek változatairól. Mai nyelvünkben eleven rag ez Csikban; ezt írja róla T. NAGY IMRE «A székely mívelő-

dési és közgazdasági egyesület negyedik évkönyve 1879-re» című könyvben (41. l.): «A határvető *ig* rag helyett *ég*, *nég* vagy *nyég*-et használunk, mint: egy *ölnyég* van a kertünktől, egy *órányég* sem várom, egy *kicsiddég* leülök; ezen ragok szintén határozói értelmet adnak a névnek, melyhez járulnak; *egy küsnég* vagy *kicsiddég* annyit fejez ki, mint kevés, rövid ideig. *Nig* ezen összetétellel *való*, ha nevekhez járul, annyit fejez ki, mint *körülbelül*, és megfelel a nyelvtani *-nyi* képzőnek; pl. *husznig való* a. m.: körülbelül húsz, egy *vékánig való*, a. m.: körülbelül egy véka, egy *araszniig való*, a. m. körülbelül egy arasz». Megemlíti SIMONYI (TMNy. 680.) a Nyelvőr közléseiből ezt az udvarhelyszéki mondást is: «*egy szikrányég* sem vönném számba» s ezt a háromszéki adatot; «*járásnég*: egy mér föld járásnyira». Ezeket SIMONYI, mivel nyelvtudományunk eddig csak képző *-nyi*-ről tud, nem pedig annak a ragi elődjéről is, úgy magyarázta, hogy bennük a *-nyi* képzőt követi az *-ig* rag, szóval az *ölnyég* ebből vonódott össze: *ölnyé-ég*. De mi már tudjuk a *-ni* ragnak régi nyelvünkbeli változatait, szerepét. Azt is tudjuk, hogy lativusi ragjainkhoz szokott egy *k > g* elem csatlakozni (l. MHat. 1 : 338.). Így van nyugoti és keleti nyelvjárásainkban *ennyire-g*, *annyira-g*, így van megtoldva az *-ig* ragban régi *-é ~ -i* lativusi ragunk (l. uo.). Nagyon természetes tehát, hogy másik régi lativusi ragunkból, a *-né > -nyé ~ -ni* ragból éppen így lett *-né-g > -nyé-g ~ -ni-g*. «*Egy ölnyég van*», «*egy járásnég*», ezeket a Bécsi és a Münch.-k. írói úgy írták volna, hogy: «*egy ölné van*», «*egy járásné*». Az «*egy küsnég*», «*egy órányég*», «*egy szikrányég*» csak úgy származhattak, hogy mint *kevesenné* és *nyomatonné*, úgy voltak ily határozók is: **kisné*, **óráné*, **szikráné*. SIMONYI ezt az udvarhelyszéki adatot is fölhozza: «csak *egy szikránéig* várj». Ebben a *-né* rag úgy van megtoldva az *-ig* raggal, mint ebben láttuk: *kevesennéiglen*. E magyarázatok után SIMONYI zárójelben megjegyzi, hogy «ezek — t. i. a *-nég* (= *-nyi-ig*) végzetű határozók — régiebb nyelvünkben a *g* nélkül, tehát látszólag ragtalanul is előfordulnak». Ezek a szerinte «látszólag» ragtalan alakok a Bécsi- és Münch.-k.-nek és más nyelvelméleinknek épen azok a *-né*, *-nyé* ragos határozói, melyeknek ismeretével meg lehetett állapítani a *-nyi* képző eredetét. Tudjuk már, hogy azok az alakok bizony még látszólag sem ragtalanok; de ha nem tudnók is, akkor sem volna szabad SIMONYI-nak megokolás nélkül odavetett állítását elfogadnunk, mert hiszen az *-ig* v. *-g* rag ha egyszer csakugyan ott lett volna, arra, hogy azután elmaradt volna, sem hangtörténeti, sem mondattani ok semmi nem lett volna.

A *-nig* ragra a régi nyelvből APÁCZAI Encyclopædiájából

idézi SIMONYI ezt: *semminég* «nullatenus». Ugyanaz a rag van ebben a régi kifejezésben: *földenig*. Ennek eredeti jelentése: «földig». E jelentésében van meg TINÓDIBAN: *Eltörék onnat mind az főházakat, — Földenig ronták az nagy köfalokat* RMKT. 3 : 79; *Ez idő közbe naponként vátatá, — Temesvár falát basa úgy rontatá, — Három oldala mind földenig romla* 81., uo. A hozzá való jegyzetben (427. l.) SZILÁDY ezt írta: «Lehet, hogy valamelyik tájszólásban ma is megvan, irodalmilag azonban — tudtommal — nem ismeretes». Valóban én sem akadtam nyomára e kifejezésnek mai nyelvben, ismerős volt azonban előttem — már absztrakttá változott jelentéssel — az ÉRDY-k.-ből: *Omnes fatentur se nosse deum factis autem negant Mert mynd nyayan azt vallyaak hogy ysmeryk ijtent. De maga teetemeenyekkel ellene mondanak. es meg tagaggyaak. O vylag vylaag kyben földennyg el burwltal Tenkeenchtél ffl ymaran es laffok meg mykeppen wrwnh Iesus Cristus az ket toloway közzöl meg byzonoytaa kynek leedjen yo lelky ysmeret es kynek gonoz* 28. Újabban pedig eredeti konkrét értelmével került napvilágra e határozó a BudGl.-ből (SZILÁDY, Serm. Dom. 2 : 135.): «Secundum miraculum, quia velum templi scissum est a sumpno (felwl) usque ad deorsum (fedenigh)». E szó olvasása természetesen nem *födenig*, mint SZILÁDY írja czímszóul a szótárban (id. m. 1 : 537.), hanem *fädenig* (< Érdy- és Jord.-k.-beli *feeld*: olv. *föld*).*)

Az «*egy araszig* való» származását mutatja az oly kifejezés, hogy «a láng kicsapott *negyvenkilencz könyökletné*» (= könyökletre v. könyökletig). E kifejezés éltekor bizonyára beszéltek «*negyvenkilencz könyökletné* való láng»-ról s beszéltek «*egy araszné* (= araszra v. araszig) való» dolgokról is. Az «*egy vékánig* való» kifejezésben a *-nig* irányrag voltát mutatja ez a mai köznyelvbéli s mai irányragos, amazzal egyértékű kifejezés: «*egy véká-ra* való» (vö. MHat. 1 : 345.). A «*husznig* való» kifejezéssel párhuzamba állítható az ilyen: *Százezerre megyen serge — Sok basával, béggel* (ARANY). Mint itt a *-ra*, *-re* rag, úgy felel meg a *husz-nig -nig* ragjának az *-ig* irányrag a következő példákban: *négy-ötig* való *fecskefészök* Székelység, Nyr. 5 : 222.; *Lehetett úgy egy huszig* Alsó Háromszék, ERDÉLYI L.

*) Véleményem szerint e két kódexben, mint a többiekben is az *ee* nemcsak zártsgot, hanem hosszúságot is jelöl. Ennek kimutatása azonban oly rengeteg czédulázással jár, hogy nem tudom, mikorra fejtegethem bővebben ebbeli nézetemet. Csodálom, hogy nyelvészeink oly könnyen kimondják és vallják a *föld* kiejtés nyelvtörténeti lehetetlenségét *föld* helyett: hiszen a *föld* ~ *föld* alakból *féd* ~ *föd* csak *föld* ~ *föld* közbeesésével válhatott. KÁLDI így is írja: *föld* olv. *föld*. (Vö. *vott* > *völt* > *vót*.)

közlése; *es nag' hirtelenkedettel a' corda mene főmeredec a' tengerbe ket ezeriglen es meg fulanac a' tengerbe: et magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, et suffocati sunt in mari Münch.-k. 79.; Esett el benne hamarjában mintegy hatvanig való KÁR. Élet. 1:11. MHat. 1:344.; [Adat neki] erős ökröket mintegy háromezerig FORRÓ, Curt. 515. uo. Látuk már, hogy a mérföld-re, mérföld-ig, járás nég, öl-nyég határozóknak régen föld-né-, köhagyéjtás-né-féle határozók feleltek meg s ezekből lettek a mai mérföld-nyi-féle névszók. Az következők tehát ebből, hogy a százezer-re, háromezer-ig, husz-nig számhatározóknak is *ezer-ne-féle határozók feleltek meg a régi nyelvben s ezekből lettek a mai -nyi képzős számnevek: ezernyi. Ezek a -né ragos számhatározók nem fordulnak ugyan elő nyelvemlékeinkben, de megvoltukat az előadottakon kívül az is bizonyítja, hogy a vogul nyelvben szintén vannak számhatározók a mi -ni (-né) ragunk megfelelőjével: *sätne* «heten», *γütne* «huszan», *atpänné* «ötvenen» (BEKE, Vog. Hat. 38.). Tudjuk, hogy a metonymiának egyik faja az, hogy határozatlan mennyiség helyett határozottat mondunk. A helyett, hogy: *sok, sokan*, azt mondjuk, hogy: *ezer, ezeren*. Tudjuk azt, hogy nyelvjárásainkban a -ni rag irányjelölő értékében éppen csak metonymikus kifejezésekben maradt fenn s a denominális -ék képzőről írt cikkemben (MNy. 5:258—264.) azt fejtegettem, hogy -ék irányragunk csakis metonymikus kifejezésekben maradt fenn és vált képzővé. Így történt az is, hogy régi -né (-ni) ragos számhatározóink közül csakis az oly metonymikus értelmű önállósult névszóvá, mint **ezerné*, s lett: *ezernyi*. Innen van az, hogy -nyi képzős számneveink nem teljesen azonos jelentésűek a velük közös eredetű -nig ragosokkal. «*Husz-nig való*» = «körülbelül husz»; de már *ezernyi* nem csak annyit fejez ki, hogy «körülbelül ezer», hanem még azt is, hogy mi azt a körülbelül ezeret soknak tartjuk. Lám, nem mondhatjuk azt, hogy: *kettőnyi, háromnyi, husznyi*, hanem csak: *ezernyi, milliónyi*. Így volt ez régibb nyelvünkben is (a kódexekben még nincsenek -nyi képzős számnevek): *Ezerni-ezeren részesüllyenek a boldogságban* PÁZM. Préd. 340. NySz.; *Ezerni ezer képpen* PÁZM. KT. 349. uo.; *Teremtőjöknek királyi széki környűl ezer szerte való ezerni ezeren áltván: milia millium myriades* Com. Jan. 216. uo.; *Ezerni ezer világ* ILLY. Préd. 2:22. uo.; *Kiteszel ezernyi veszélyre* ORCZY, KöltH. 24. uo.*

Most pedig bevégezem értekezésemet. Látjuk, hogy -ni ragunknak nemcsak mai nyelvünkben van szerepe, hanem — nem tudunk erről eddig — nyelvemlékeinkben is. Látjuk, hogy van egy -nig ragunk is, melyet ragul eddig nem ismertünk. Látjuk azt is, hogy a -nyi képző, melynek eddig eredetét más-

hol kerestük, a -ni ragból lett. Ez a tény újabb bizonyíték a mellett a régebb óta vallott meggyőződésem helyes volta mellett. hogy sok képzőnk lett ragból, sok szavunk, melynek végétét képzőnek tartjuk és helytelenül más nyelvek képzőivel azonosítjuk, eredetileg ragos határozó volt s külön nyelvünkbeli alakulás. Nem helyes tehát, ha nyelvtörténeti, nyelvösszehasonlító kutatásainkban átléphetetlen válaszfalat vetünk a ragok és képzők, a határozói és nominativusi alakok közé.

MÉSZÖLY GEDEON.

Irodalom.

BALLAGI ALADÁR. Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár. I. k. 2. fele. Budapest, 1911. (Akadémia.)

MELICH, J. Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache. (Különnyomat az Archiv für slavische Philologie XXXII. kötetéből.)

MÉSZÁROS GYULA. Magna Ungaria. (A baskir-magyar kérdés.) Budapest, 1910.

MÉSZÖLY GEDEON. A -nyi képző eredete. Budapest, 1910. (Különnyomat a NyK.-ből.)

Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. — 61. VISKI KÁROLY és BORBÉLY ISTVÁN. Régi szentírásfordítások. — 62. GESZTESI GYULA. Csokonai és a nyelvújítás. — 63. CSÜRI BÁLINT. Az ige. — 64. STEUERMANN MIHÁLY. A székely nyelvjárás szórendi sajátosságai. — Budapest, 1910.

RUBINYI MÓZES. Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve. Budapest, 1910.

TÖRÖS BÉLA. A beregszászi nyelvjárás. Budapest, 1910.

GAUTHIOT, ROBERT. Des noms de l'abeille et de la ruche en indo-européen et en finno-ougrien. (Extrait des Mémoires de la Société de Linguistique de Paris, tome XVI.)

NIEMI, A. R. Kalevalan selityksiä. Helsingissä, 1910.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Kilenczedik közlemény.)

A perfectum irrealis subjunctivusának (az ú. n. plusquamperfectumnak) viszonyított használata és összefoglalás a perfectumtő előzményes használatához.

92. A pqupft. subj. csak mellékmondatokban értendő viszonyítottan, ha a perfectumtő benne egy másik (fő) történéshez mértén előzményességet jelent; és ez, mint már sokszor kiemeltem, csak ott lehetséges, a hol a perfectumtövet nem állapotjelzőnek, hanem történésjelzőnek értjük (vö. a 71. pontot és a 103. jegyzetet). Mellékmondatban állapotjelzőnek persze még ritkábban érthető az alak, mint főmondatban; de azért lehet rá példa. Mivel efféle példákat az önálló használatról szólva nem közöltem, pótlólag ideiktatok egynéhányat. Cic. r. publ. (2.) 18. *Lycurgus vidit melius gubernari civitates, si esset ad vim dominationis adiuncta auctoritas.* Ter. Hec. IV. 1. 39. *Nam is, si posset ab ea sese avellere, quacum tot consuisset annos, non eum hominem ducerem;* Val. Max. 7. 5. 2. *Interrogavit eum, num manibus solitus esset ambulare.* Nep. 2, 1, 2. (Themistocles) *quum minus esset probatus parentibus, . . . a patre exheredatus est.* Sall. Cat. 51. 9. *matres familiarum pati, quæ victoribus collibuisse.* Ilyenkor viszonyításról nem lehet szó. Természetes, hogy példák itt is inkább az igenévvel összetett passiv alakokra vannak, de előfordulhatnak minden olyan activ igéhez is, melyeknek perfectumtöve (a 64. pont szerint) az indicativus achronistikus alakjában állapotjelzőnek érthető, pl. *quæsit ex eo, num adolevisset filius eius, num pater advenisset, num amicus recessisset, num legati consedisset,* stb. Azonban kétségtelenül és mindig csak *no(vi)isset, odisset, meminisset* értendő önállóan.

Ezzel a viszonyított pqupft.-ra vonatkozó tudnivalókat elő is adtuk volna, ha egy olyan nehézség nem merülne fel, mely az alak főmondatos használatában nem szerepelt. Ugyanis, míg a főmondatos használatban mindig nyomatékos modalis értelme van az alaknak (l. a 71. pontot), s éppen azért a történésjelző

alak mindig önállóan, punctuális mult történést jelent: addig a mellékmondatokban az alak rendesen ment ettől a nyomatékosabb modális értelemtől, ámbár néha meg lehet benne ez az értelem is. Pl. ebben a mondatban: Cic. Parad. 8. (Bias) cum patriam Prienam cepisset hostis... inquit. — a *cepisset* alak sem nem optativus, sem nem iussivus, sem nem potentialis-conditionalis modalitású, mint a fordítás is mutatja (mikor elfoglalta). Ellenben pl. ebben a mondatban (Plaut. Pseud. 912.): metuebam male, ne abisses, — az *abisses* alak optativus modalitású (hogy bárcsak ne *mentél volna* el); ebben pedig: Nep. 17, 6. 2. Agesilaus, ut si bono ingenio fecissent, laudavit consilium eorum, — a *fecissent* alak potentialis-conditionalis modalitású (mintha *tették volna*). Kérdés tehát: hogyan fogjuk fel ezeket a nyomatékos modalitású alakokat?

A) Egyelőre azonban csak azokkal az alakokkal foglalkozunk, melyekben nincs ilyen nyomatékosabb modális értelem. Ezekben a történésjelző pqpft. viszonyitottsága (előzményessége) szemben a nem előzményes imperfectum alakokkal egészen nyilvánvaló.

I. Már *oratio rectában* is ilyenek azokban a relatív (főnévi, melléknévi, határozói) névmásokkal bevezetett mellékmondatokban álló alakok, melyek valamely mult alakú vagy mult értelmű főtörténéshez tartoznak,¹⁵⁰⁾ s melyek logikai funkciójuk szerint okadatulást (*mivelhogy*) vagy az ezzel rokon adversatív megengedést (*holott pedig*) foglalnak magukban. Milyen modalitású ilyenkor a latinban szokásos subjunctivus, még függőben lévő kérdés; mindenesetre az elbeszélőnek lelkiállapotából folyik, tehát erősen subjektív természetű; legközelebb sze-

¹⁵⁰⁾ Ez a viszonyított pqpft. alkalmazásának elengedhetetlen feltétele. A hol tehát a pqpft. látszólag nem mult főtörténés mellett áll, ott a következő esetek lehetségesek: 1. A pqpft. nem viszonyított, hanem önálló, pl. Hor. Sat. I. 9. 47. *Dispeream*, ni summosses omnes (ha ki nem *túrtad volna* valamennyit, t. i. si me tradidisses Mæcenati). Vö. a 155. jegyzetet is. 2. Ha achronistikus alak mellett áll, az az alak kapcsolatánál fogva multa értendő, pl. Cic. Tusc. II. 69. Aristoteles veteres philosophos *accusans*, qui existimavissent, ... *ait* eos stultissimos fuisse. 3. Ha ú. n. præ. historicum mellett áll, akkor az alak használatának pillanatában a beszélő (író) mégis tudatában van a főtörténés multságának, l. az előbbi példát.

Különös nyomatékkal jegyzem meg, hogy mult főtörténéshez való viszonyítás szerepel ilyen példákban is: imperator præmium civibus se daturum esse dixit, si urbem ei *tradidissent*. Az «átadás» ugyanis nem az elbeszélő szempontjából jövődő, hanem a szereplő személy (a vezér) szempontjából. Az elbeszélő (író) személynek az egész szóban lévő helyzet mult, s éppen azért használja nem a perfectumot, hanem a pqpft.-ot, mert ez a multság tudatában is van. A szereplő szempontjából való jövődőséget a latin nem szokta kifejezni (l. a 88. pontot II. 2. alatt).

rintem az obliquushoz áll. Magyarra tudvalévőleg sem feltételes, sem felszólító móddal nem fordítható. Az alakhasználat a kifejlett irodalmi nyelv sajátja. Plautusnál *quum* mellett még nincs subjunctivus, *qui* névmás után is aránylag ritka (l. LÜBBERT alapvető kutatásait: Die Syntax von quom stb. Breslau 1870. továbbá KÜHNER, 194. §. 3. és Anm. 1. és DRÄGER 491. §). Adversativ értelmű mondatokban, mint már a 70. pontban (II. alatt) jeleztük, később is gyakoribb az önálló használatú perfectum subjunctivusa mult főtörténéssel kapcsolatban is. Példák: Cic. R. publ. VI. 10. 10. ut cubitum discessimus, me et de via et *qui* ad multam noctem *vigilassem* (mint a ki, v. mivelhogy virrasztottam) artior quam solebat somnus complexus est. De or. III. 16. 30. Socratis sermones Plato tradidit, *quum* ipse litteram nullam *attigisset*. De or. I. 18. 82. egomet, *qui* sero ac leviter Græcas litteras *attigissem* (holott pedig későn nyúltam hozzájuk) tamen... complures ibi dies sum commoratus. Off. I. 32, 116. Timotheus, ... *quum* belli laude non inferior *fuisset* («holott pedig nem volt») quam pater, ad eam laudem doctrinæ et ingenii gloriam adiecit. (Az utolsó mondat érdekes, mert mutatja a latin alak kétértelműségét. Az *ad eam laudem* ismétlése nélkül a *fuisset* alak nyomatékos modalitásúnak volna érthető, s ez esetben önálló functióval ezt jelentené: holott pedig hadi dicsőségben sem *maradt volna* atyja mögött [értsd: si vellet. v. si diutius vixisset]. De nem így értendő, mint éppen az *ad eam laudem* mutatja.)

Teljességgel ilyen a pqpft. használata az elbeszélésekben előforduló legtöbb időhatározó mondatban is, kivált a *quum*-mal fűzöttekben, akár egyszer történt, akár ismétlődő eseményekről van szó.¹⁵¹⁾ Mivel okhatározásnál rendszeren kész tényekre történik a hivatkozás, amott nem gyakori a pqpft.-mal váltakozó imperfectum; az időhatározó példák, melyekben ez a váltakozás igen gyakori, éppen ezért tanulságosabbak, s nyilvánvaló módon mutatják a pqpft. és az imperfectum functiója közt lévő különbséget: amaz előzményes, emez nem az. Cic. Sest. 9. Idem, cum illa coniuratio ... *erupisset*, palamque armata *volitaret*, venit cum exercitu Capuam. Div. I. 56. Simonides, cum ignotum quendam propectum mortuum *vidisset* eumque *humavisset*, *haberetque* in animo navem conscendere, ... moneri visus

¹⁵¹⁾ A modalitás ezekben sincs véglegesen megfejtve. Az ismétlődés nem okozhatja, mert olyankor is szerepel az alak, a hol nincs szó ismétlődésről. Általában a hagyományos nyelvtanokkal szemben nyomatékosan jegyzem meg, hogy az ismétlődést nem a plusqpft. alak jelenti, hanem a főtörténésben lévő imperfectum vagy *saepe* határozó, pl. Liv. II. 27—8. *quum* in ius duci debitorem *vidissent*, undique *convolabant*. Cæs. B. G. II. 41. 6. *quum* cohortes ex acie *procucurrissent*, Numidæ *effugiebant*, stb.

est, ne id faceret. Parad. 8. (Bias) cum patriam Prienam *cepisset* hostis, ceterique... *fugerent*... inquit. De fin. V. 94. Arcesilas cum *arderet* podagræ doloribus, *visitassetque* hominem Charmides... inquit. Ha efféle mondatok igéjét a magyarban föltételes móddal fordítjuk (mint a régi bibliafordítók s általában a latinos írók, néha még Gyöngyösi is), akkor a magyar feltételes mód nyomatékos modalis értelműnek, tehát feltételesnek értendő, s azért csak olyankor helyén, a hol ez a modalis értelem csakugyan kifejezendő. «Bias, mikor Priénét *elfoglalta volna* az ellenség...» csak e mellett a kitett vagy elhallgatott feltétel mellett helyes: «ha ugyan tudta volna elfoglalni, v. ha valami közbe nem jött volna». De jegyezzük meg, hogy a magyarban még ilyen nyomatékos modalis értelemmel is csak a befejezett történést (összetett) feltételes alak állhat *multra* vonatkozólag, *a be nem fejezett alak soha*. (Pedig bibliafordítóink ezt is használták) Cum ceteri *fugerent*, Bias inquit nem: «mikor a többiek *menekültek volna*» t. i. ha tudtak volna. Vegyük észre továbbá azt is, hogy viszont a latinban a nyomatékosabb modalis értelem kifejezhetetlen ilyenkor, mert a subjunctivus más functió ellátására van lefoglalva. De a latin plusquamperfectum és imperfectum közt nyilvánvaló módon az a különbség, hogy amaz előzményes történést jelent a mult főtörténéshez mérten, az imperfectum ellenben nem előzményeset, hanem a mult főtörténéskor fejlődésben lévő történést. Megegyezik ellenben az imperfectum a perfectummal abban, hogy mind a kettő csak akkor használható, ha a beszélő személy tudatában van valamely főtörténés multságának, melyhez képest a melléktörténéseket mult vonatkozásúaknak jelzi.

93. II. Mindazon *oratio obliquabéli* plusquamperfectum alakok, melyekben semmiféle nyomatékos modalitás kifejezve nincs, hanem a subjunctivus csak obliquusnak értendő, teljességgel olyan functiójúak, mint a most szóban volt *oratio rectabéli* alakok, s megvan bennük ugyanaz a tökéletlenség is, a mit éppen az előbb jeleztem, t. i. hogy nyomatékosabb modalitást egyáltalában ki sem fejezhetnek, mert a subjunctivus az *oratio obliqua* jelzésére van bennük lefoglalva.¹⁵²⁾ Pl. Liv. XL. 15, 12. *ignarus, quid arcessitus essem*... (audivi) = nem tudva, miért

¹⁵²⁾ A nyomatékosabb modalis értelmet a latinnak ilyenkor más eszközökkel kell kifejeznie, ha szükséges; nevezetesen az ú. n. conjugatio periphrasticát alkotó, szándékot, akaratot kifejező igenévvel. Pl. Liv. XXVIII. 24. 2. Apparuit, quantam *excitatura* molem *fuisset* clades (= mekkora bajt *idézett volna* elő) quom vanus rumor tantas procellas excivisset. De, mint látni fogjuk, ez a körülírás a latin mellékmondatokban néha nem használható; ilyenkor kétértelmű a latin modalitás: semmi sem jelzi, csupán obliquus-é, vagy nyomatékosabb modalis értelmű.

idéztek meg. XLII. 26, 5. *quæsitum est, equid (ita) non adissent magistratum* (miért nem kezdtek meg?). Cic. Verr. IV. 12, 27. *quæsiui, an misisset . . . ?* (vajjon küldött é?). Ilyen, függő kérdésbeli alakok funkciójával teljesen azonos a fennebb ismertetett oratio rectabeli alakoké is, ha or. obliquába kerülnek, pl. Cic. Balb. 12. *Athenis aiunt, quum quidam (Xenocrates) apud eos, qui sancte graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, et ad aras accederet, . . . omnes iudices reclamasse.* Magyarul: «mikor mondott, mikor ment az oltár felé».

Az oratio obliquabéli történésjelző subiectivi plusquamperfectum alakok tehát szintén ezt a kettőt fejezik ki: először, hogy a történés valamely más történéshez képest befejezett, előzményes, másodszor, hogy a beszélő tudata szerint az egész történéscsoport a multba tartozik. (Ez a második funkció közös az imperfectuméval.)

Nagy nyomatékkal kell megjegyeznem, hogy ezt a kettőt — és *semmi egyebet* nem — fejezik ki az olyan or. obliquabéli plusquamperfectum alakok is, melyek feltételes vagy efféle értelmű (határozói, jelzői) mellékmondatokban állanak, és a melyekben a szereplő személy szempontjából nem elmúlt, hanem jövődő történésről van szó. A perfectumtő ilyenkor sem jelent egyebet előzményességnél, és szemben a máskülömben teljesen hasonló használatú imperfectummal kiemeli, hogy a feltételezett történés teljesezéséhez a feltételes történés előleges teljesezése szükséges. Imperfectummos (nem előzményes) példák: Cæs. B. G. I. 13. *Si pacem populos R. cum Helvetiis faceret* (ha hajlandó volna békét kötni), *in eam partem ituros Helvetios, ubi Cæsar constituisset* (a hol a *constituisset* már jelzi az előzetes tökéletes befejezettséget); I. 36. *Aeduis se obsides redditurum non esse, . . . si in eo manerent* (ha tovább is megmaradnak) *quod convenisset*; IV. 8. *Sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent*; IV. 16. (Legati orabant) *ut sibi auxilium daret, vel. si id facere . . . prohiberetur, exercitum Rhenum transportaret.*¹⁵³⁾ Ezekről az imperfectumoktól

¹⁵³⁾ Rendkívül érdekes, hogy az imperfectum ilyenféle használata (látszólag) még oratio obliquán kívül is előfordul néha. BLASE (Hist. Gramm. III. 1. 160. l.) idézi a következő példákat: 1. Cæs. B. C. I. 73, 2. *Iberi . . . de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Herdam si reverti cellent*; alterum, *si Tarraconem peterent*; hæc consiliantibus iis nunciatur . . . stb. 2. Cæs. B. C. I. 82. 5. *tertia acies vacabat, ad incursum atque impetum militum relicta*; *si prælium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat.* 3. Sall. Jug. 26. 2. *At ille, tametsi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur, tamen, quia penes eosdem, si advorsaretur, cogundi potestas erat, . . . deditionem facit.* 4. Liv. XXI. 17. 6. *cum his copiis Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam*

csak az előzményesség nyomatékos kifejezésében különböznek a következő plusquamperfectumos példák: Cic. Sest. 49. Videbam, si causam publicam mea mors *peremisset*, neminem umquam fore, qui auderet suscipere... salutem rei publicæ; Sest. 15. parum se foedus violaturum arbitratus est, nisi ipsum suis propriis periculis *terruisset*; Cæs. B. G. I. 20. Quodsi quid ei a Cæsare gravius *accidisset*,... neminem existimaturum non sua voluntate factum. Cic. Sest. 18. eamque (provinciam) nisi *adeptus esset*, se incolumem nullo modo fore arbitratur. Cic. Cat. III. §. 14. ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura *abdicasset*, in custodiam traderetur; III. §. 3. eos, qui *restitissent*, infirmos sine illo... fore putabam. Cæsar B. G. I. 30. (Helvetii dixerunt) eam rem ex usu populi R. accidisse, propterea quod eo consilio domos suas reliquissent, ut... locum deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum *iudicassent*. I. 37. 4. Cæsar... maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Sueborum cum veteribus copiis Ariovisti sese *coniunxisset*, minus

transmissurus, si ad arcendum Italia Poenum consul alter satis *esset*. 5. Tacitus, Hist. III. 54. prohibiti per civitatem sermones, eoque plures, ac, si *liceret*, vere narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. 6. Tac. Hist. III. 55. tot milia armatorum, si dux alius *foret*, inferendo quoque bello satis pollabant. 7. Tac. Ann. XI. 37. ubi si *cunctarentur*, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur, prorumpit Narcissus. Ezekben a példákban BLASE «eine futurale Bedeutung(!) des Konj. Impft. im Bedingungssatz» konstatál. De először is az 5. (si liceret) és 6. számú példában nem tudom, hogyan érez «jövő» vonatkozást. Másodsor, a fennmaradó példákban sem szabad jövő jelentésről szólni (mert ez csak Tacitus szempontjából volna jövőnek érthető), hanem a szóbanlévő helyzet, vagy a szereplő személyek szempontjából való jövő vonatkozásról. Mármost a 7. sz. példában nyilvánvaló az oratio obliqua (*timebantur*!), a többinek pedig az a magyarázata, hogy ámbár a hozzájuk tartozó főtételek formailag oratio rectára vullanak, a feltételes mondatok mégis oratio obliquásak valamennyiben. A példák szövegeit éppen azért közöltem terjedelmesebben BLASÉNÁL, hogy erről meggyőződhessünk. Az 1. példában a két impft. két verbum sentiendi közt áll (*consultabant, consiliantibus*); a 3.-ban a si *advorsaretur* még Adherbal gondolatát adja, s a *rebat* ige hat reá is; a 4. példában a si *esset* a *transmissurus* igenévben rejlő szándékjelölés miatt oratio obliquás. Hátra van csak a 2. számú példa: si prælium *committeretur*... dabat, de a többi példák után bizvást állíthatjuk, hogy az imperfectumos subjunctivus itt is a helyzetben bennlévő személyek gondolatának van feltüntetve, tehát szintén obliquus. Tudnivaló tehát, hogy jövő jelentésűeknek az efféle alakokat nem szabad tartani, hanem ellenkezőleg, éppen az a latin alakokban a különös, hogy a szereplő személyek, vagy az illető helyzet szempontjából való jövő vonatkozás semmi-képpen sincs kifejezve az elbeszélő szempontjából mult oratio obliquákban, akár imperfectum, akár plusquamperfectum subiunctivusa a mellékmondatbéli alak. Mert plusquamperfectum is lehet ilyen látszólagos or. rectában, l. a következő jegyzetet.

facile resisti posset. Ilyen, és más efféle határozói és jelzői mondatokban, mint már a 88. pontban (II. 2. alatt) és a 133. jegyzetben kifejtettem, a latin kitételnek az a sajátossága, hogy a subjunctivus pqpft. alakjával csak a főtörténéshez mért előzménységet, s az egész szóbanlévő helyzet multságát jelzi: ellenben a magyartól eltérőleg, nem jelzi azt, hogy a plusqupft. történése a szereplő (nyilatkozattévő) személy szempontjából jövő vonatkozású. (Ilyenkor ugyanis a 152. jegyzetben éppen említett *-urus* végű igeneves körülírást sem használhatja a latin, mert ez erősen szándékjelentő értelmű, már pedig a feltételezett esemény bekövetkezéséhez a szándék nem elégséges.) Az eddigi felsorolt példákban azt, hogy a szereplő személy szempontjából a pqpft. jövőre értendő, a főtörténést jelölő igealak formája vagy szintaktikai viszonya kétségtelenül jelzi (*fore, violaturum, existimaturum, ut traderetur, ut deligerent, ne resisti posset*). De, mint már a 88. pontban is említettem, kivált célhatározó v. más efféle mellékmondathoz tartozó főtörténés mellett könnyen kétértelművé válik a kitétel, a mennyiben nem világos, vajjon a plusquamperfectum a szereplő személy szempontjából jövőre, vagy *ultra* értendő-e. Pl. Cæsar B. G. I. 13. (*Divico dixit Cæsari) ne committeret, ut is locus, ubi constituissent*, (a hol majd megállnak? a hol megálltak?) *ex calamitate populi R. nomen caperet*. Ilyen a fennebb közölt példa (Cæs. B. G. I. 13.) *ubi constituisset* alakja is (= a hol majd elhatározza? a hol elhatározta?), pedig ott *ituros* a főtörténés. Ez, mint már fenn kifejtettük, a latin *oratio obliqua* egyik tökéletlensége, melytől ment a magyar átképzéses *oratio obliqua*. Hogy tehát az ilyen plqpft-os latin mondatokat helyesen értelmezzük, a szóbanlévő *oratio obliqua*s helyzet helyes elképzelésére és megértésére van szükség, kivált olyankor, ha a főtörténés alakja sem jelzi a szereplő személy szempontjából való jövődőséget. Ez az eset olyankor lehetséges, ha a főtörténés igetöve olyan értelmű, hogy alakbeli kriterium nélkül is jövő vonatkozású. Efféle példák a következők: Plautus, Pseud. IV. 8. 5. *viginti minas, quas promisi, si ecfecisset, obviam ei ultro deferam*; Cic. Verr. II. 67. *Metellus Centuripinis, nisi statuas Verris restituisset, graviter minatur* (vegyük észre azt is, hogy az ú. n. præs. histor. előtt Cicero még tudatában van a helyzet multságának, különben *restituering* alakot mondott volna); Pro Sest. 55. *Cilicia, quam sibi, si rem publicam prodidisset, pactus erat* (kikötött); Sall. Jug. 25. 7. *timebat iram senatus, ni paruisset legatis*; Liv. II, 8. *grata erat lex de sacrando capite eius, qui regni occupandi consilia inisset* (nem: a ki tervezett, hanem: a ki tervez); XXI. 21. 9. *novisque se obligat votis, si cetera*

prosperere *evenissent*. Hor. Sat. I. 9. 36. casu tum respondere vadato *debebat*, quod ni *fecisset*, perdere litem (sc. *debebat*). — A kétértelműség azonban néha ilyen kitételekben is kísért.

Ennél a kétértelműségnél azonban jobban érdekel most bennünket a másik, mely a modalitásra vonatkozik, s melyre az ád okot, hogy oratio obliquában a subjunctivus az obliquitás kifejezésére lévén lefoglalva, nyomatékos modalitást egyúttal nem jelenthet, illetőleg, ha jelent, ez a jelentés az alakon fel nem ismerhető. A latin or. obliquának ezt a gyengéjét már fennebb (a 88. pontban II. 2. alatt) szintén kifejtettem.

94. B) Ebből mármost az következik, hogy, ha tervünk-höz képest a következőkben azoknak a mellékmondatbéli pqpft. alakoknak funkcióját tesszük vizsgálat tárgyává, melyek nyomatékosabb, magyarra is lefordítható modalitásúak: nem tanácsos oratio obliquában álló alakokkal kezdeni a vizsgálódást.

I. Oratio rectában a latin alak nyomatékos modalis értelmének ismertetőjele lehet, hogy ilyenkor a magyarban is feltételes mód állhat. A magyar mellékmondatban olyankor szoktunk feltételes módot használni, ha jelezni akarjuk, hogy a mellékmondatbéli történés nem megtörtént tény, hanem csak mint eshetőség van említve; leggyakoribb a feltételes mód tagadó mondatok, vagy olyan mondatok után, melyekben a mellékmondat történését «*a helyett* (hogy), *a nélkül* (hogy), *mint* (sem-hogy)» v. más efféle határozószók meg nem történtnek jelzik. (A «*mielőtt*» relatív határozószóval kezdődő mellékmondatokban azonban fordítva, éppen tagadó főmondat után szokott tényt jelezni a mellékmondat igéje.) Az *a helyett hogy*, *a nélkül hogy* féle szerkezeteknek a latinban egészen más észjáráson alapuló szerkezetek szoktak megfelelni. A magyar *mielőtt*-es szerkezetnek megfelelő szerkezet azonban a latinban is közönséges. Csakhogy a latin mellékmondatokban olyankor is találunk subjunctivust, mikor tényről van szó, s mikor e szerint a magyarban felesleges a feltételes mód, nevezetesen tagadó mondat után is, pl. Liv. XXII. 7, 11. neque avelli, priusquam ordine omnia *inquisissent* (tény!). poterant; XXXV. 25, 3. Achæi non antea ausi sunt capessere bellum, quam ab Romæ *revertissent* legati. Imperfectumok: Liv. XXVI. 19. 5. (Scipio) nullo die prius ulla rem egit, quam in Capitolium *iret* (tény!), ibi *consideret*... tempus *tereret*. Cæs. B. G. VI. 37. nec prius sunt visi, quam castris *appropinquarent*. Liv. V. 19. 41. nunquam ante emissum (est opus) quam in arcem viam *facerent*. A latin használatban e szerint más okok is szerepelnek, s úgy látszik, ilyenkor is a subjunctivusok gyakran obliquus természetűek.¹⁵⁴) Ha annak fogjuk fel őket,

¹⁵⁴) Tehát idegen gondolatot idézünk. DRÄGER (II. 624. és kk. 1.)

akkor a subjunctivusos igealakok nem az elbeszélő, hanem a szereplő személy (vagy helyzet) szempontjából állanak, s egészen egy tekintet alá esnek a 93. pontban ismertetett feltételes mondatbéli alakokkal. Pl. ebben a mondatban: Cæs. B. G. II. 12. priusquam hostes ex terrore se *reciperent*, in fines eorum exercitum duxit, vagy Liv. XXII. 7. 11. neque avelli, priusquam ordine omnia *inquisissent*, poterant, a *reciperent* és *inquisissent* alakok a szereplő személyek gondolatainak foghatók fel. De ez esetben efféle példák nem tartoznak mostani tárgyunkhoz. Azonban ezek a példák is, meg sok más példa is, felfogható oratio rectás mellékmondatúnak is. Ez esetben a *reciperent* és az *inquisissent* alakok az elbeszélő (Cæsar és Livius) szempontjából vannak használva, s olyan tekintet alá esnek, mint a *quum*-os időhatározói mondatokban előforduló alakok; de amott az időhatározó határozatlanabb értelme miatt nagyobb különbség van az imperfectum és a plusquamperfectum értelme közt, mint emitt. Emitt t. i. a *priusquam* mindenesetre jelzi az előzménységet, s e szerint a két alak, kivált, ha az imperfectum ige-kötős, majdnem egészen egyforma funkciójú, kivéve, hogy a

efféle subjunctivusokban finalis-fajta értelmet constatál. De, mint fennebb (l. a 88. pont végét) kifejtettem, a célhatározó mondatok voltaképpen mindig oratio obliquásak, s így DRÄGER felfogása megfér az enyémmel. A latin *priusquam*-os mellékmondat obliquus voltát tagadó mondatok után a más észjárású magyar fordítás erősen érezteti. De hozzá kell tennem: 1. hogy nem minden efféle latin mellékmondat fogható fel határozottan oratio obliquásnak, hanem a subjunctivus olyan, pusztán formális (funktíótlan) módon is állhat, mint a *cum*-os időhatározó mondatokban; 2. hogy fel lehet fogni obliquusnak gyakran olyan *priusquam*-os subjunctivust is, mely nem tagadó mondat után áll, tehát a magyarban sem valóban megtörtént tényt jelez, hanem a magyarban is feltételes móddal fordítható, pl. Verg. Aen. I. 172. Avertit equos, priusquam pabula *gustassent* (megízlelték volna) Trojæ, Xanthumque *bibissent* (ittak volna); Liv. I. 14. Romanus, priusquam fores portartarum *obicerentur* . . . irrumpit; Cæs. B. G. II. 12. priusquam se hostes terrore ac fuga *reciperent*, in fines Suesionum exercitum duxit. A szövegben említettem, hogy az efféle obliquus alakok magyar fordítása oratio obliquásan, tehát átképzéssel, tagadó mondatok után egyáltalában nem szokásos; hozzáteszem, hogy állító mondatok után sem mindig, és ha igen, akkor csak az előzménység kifejezése nélkül, úgy hogy a *bibissent* és *gustassent* alakok magyar or. obliquában így volnának: mielőtt *innának*, *megízlelnék*; mihelyt ugyanis perfectumot mondanánk (mielőtt *ittak volna*), ezt nem átképzéses előzménynek, hanem az elbeszélő szempontjából való mult feltételes állításnak értenők. A latinban azonban csak annyi a különbség a pqpft. és az imperfectum közt, hogy amaz, ha történésjelző, az előzménységet is kifejezi, az imperfectum ellenben nem.

Az efféle *priusquam*-os or. obliquás mellékmondatokban a szereplő személy (vagy a helyzet) szempontjából való *jöve nd ő s é g* természetesen éppen úgy kifejezetlenül marad, mint a 93. pontban tárgyalt feltételes mellékmondatokban.

plusquamperfectum még külön is, nyomatékosabban jelzi az előzményességet. Innen van az, a 154. jegyzetben is említett tény, hogy a plusquamperfectum ilyen összefüggésben igen ritkán fordul elő.

Ezeknek a *priusquam*-os mellékmondatoknak vizsgálatában tehát nehézséget okoz a subjunctivus alakok modális természete. mert igen nehéz annak a megállapítása, van-e bennük nyomatékosabb modális értelem is, vagy csak obliquusoknak minősítendők-e. De akármilyenek fogjuk fel a modalitást, annyi bizonyos, hogy a történéssjelző plusquamperfectum a multban való előzményesség kifejezésére való.

Következik ugyanennek a kérdésnek vizsgálata a feltételes mellékmondatokban, ha a 153. jegyzetben említett, or. obliquásaknak tartandó példákat most már nem vesszük tekintetbe, hanem csak olyan példákat vizsgálunk, melyekben a feltételes mellékmondat kétségtelenül oratio rectásnak minősítendő, s igéje kétségkívül nyomatékos modális értelmű. Idetartoznak pedig a valóságos (*si, nisi* kötőszókkal fűzött) feltételező mellékmondatok, továbbá minden olyan (*tamquam, quasi, veluti, ut si* kötőszókkal bevezetett) mondat, mely mellett valamely feltételezett fő történést alattomban értendő.¹⁵⁵⁾ Minden

¹⁵⁵⁾ Egészen más rovat alá tartozik, s a most szóbanlévő használattól erősen elkülönítendő az az eset, mikor a kihagyásos feltételes szerkezetben nem a feltételezett fő történést, hanem a feltételező (feltételt magában foglaló) melléktörténést értendő alattomban, a feltételezett történést pedig maga is mellékmondatban áll. Erről az esetről röviden megemlékeztem már a 102. jegyzetben. A subj. pqpft. alak ilyenkor is feltételes módú összetett alakkal fordítandó magyarra, de a latinban ilyenkor egyáltalában nem viszonyított, hanem önálló használatú, azaz éppen olyan funkciójú, mint ha a periodusból kiszakítva, magában álló feltételes szerkezet főmondatában állana. Pl. Cic. Sest. 24. qui per se pungere neminem umquam potuissent (birtak volna, sc. si pungendi occasionem nacti essent), rem publicam contracidaverunt. Hozzáteszem most a 102. jegyzethez, hogy ez még feltételes szerkezetben is megtörténhetik, olyanban, melyben voltaképpen nem a kitett főmondatbeli ígéhez tartozó feltételt jelzi a pqpft. subj. alak, hanem a kihagyott, odaértendő másodrendű feltételes mellékmondatához tartozó feltételezett történést. Pl. Hor. Sat. I. 9. 47: dispeream, ni *summoses* omnes kitételben a *summoses* alak önálló használatú (*dispeream*-tól nem is függhet, mert ebben nincs meg a viszonyítottság feltétele: a mult értelem, mely nélkül a plusquamperfectum viszonyítottan nem magyarázható). Értelme: «pusztuljak el, ha ki nem *túrtad volna* (nem: ha ki nem *túrnád*) valamennyit, t. i.: si Mæcenatem mihi *tradidisses*: ha az én kezemre bíztad volna Mæcenast. A feltételes szerkezet a *dispeream* mellett is éppen úgy marad, mint ha magában volna: si mihi Mæcenatem *tradidisses, summoses omnes*. Azaz, mint jeleztem, a *summoses* alak önálló (főmondatos) használatú, ámbár maga is feltételes mellékmondatba került. Eféle eseteket ne zavarjunk tehát most folyó tárgyalásunkba. Most nem a *summoses*-féle föltételezett történést alakok funkciójáról van szó, hanem a si *tradidisses*-féle föltételező funkciójú alakokéről.

efféle mellékmondatban a latin plusquamperfectum magyarra is a feltételes mód mult jelentésű összetett alakjával fordítható. Pl. Cic. Sest. 12. si M. Petrei non excellens animus... *exstitisset*, neque adiutor ei P. Sestius... *fuisset*, datus illo in bello esset hiemi locus neque Catilina... *concidisset*. Sest. 28. evolat ex senatu non minus perturbato... *vultu*, quam (sc. *habuisset*) si... in creditorum conventum *incidisset*. Nep. 17, 6, 2. Agesilaus ut (sc. *laudavisset*) si bono ingenio *fuissent*, laudavit consilium eorum. Liv. IX. 25. 9. Deleta est Ansonum gens perinde ac (sc. *deleta* esset) si internecivo bello *certasset*, stb.; efféle szerkezetek olyan közönségesek, hogy nem szükséges szaporítanom a példákat.

Kérdés: viszonyított (előzményes) vagy önálló-é (= mult feltételes történetet jelentő) ilyenkor a latin mellékmondatban lévő plusquamperfectum?

Ha magyarosan okoskodunk, hajlandók vagyunk valamennyit önállónak tartani, mert hiszen mult feltételezésről van szó, s ilyenkor a magyar nyelv oratio rectában egyáltalában nem használhatja a be nem fejezett alakú (egyszerű) feltételes módot. Ez utóbbi alak a magyarban csak átképzelés mellett volna használható; de éppen föltételes módú mellékmondatokban a magyar oratio rectában nem szokásos az átképzelés, hanem csak jelentő módúakban.¹⁵⁶⁾ Mondhatom pl. ezt: «Ha nem megy el, nem esett volna semmi baja»; de soha senki, még a

¹⁵⁶⁾ Átképzeléses előadásban a feltételezett főtörténésnek is átképzelésesnek kell lennie. Pl. ARANY, Toldi, IV. 7. 5. Mert *elmenne*... ha az édesanyja előtte nem *volna*, de... ha hírt nem *hallanának*, *megrepedne* szíve az édesanyjának; VI. 11. 1. többet nem is *szólna*, ha mindjárt a széles Hortobágyon *volna*; 6: tán *lerogy*na, ha ő nem *tartaná* szépen; XI. 9. 7. egy marhavásárnak is elég *lenne*, ha a marhát *odaeresztenék*. — Csak látszólag áll máskép a dolog a kihagyásos (*mint ha* kezdetű) ú. n. összevont hasonlító mondatokban; ezekben éppen ARANY JÁNOS nagyon szereti csupán a mellékmondatban az átképzeléses alakot, nyilván a lapos és prózai «*volná*»-k kerülésére, l. pl. Toldi II. 14. 3. mintha most *ocsúdnék*... *ment* ki; IV. 11. 6. mintha ő is *ennék*, úgy *mozgott* a szája; vö. még IV. 21. 1, V. 16. 1, VI. 12. 2, VIII. 4. 5, XI. 13. 7; és fordított rendben VII. 13. 5. *ment*, mintha a járást ő *tudná*...; IX. 9. 3. *szóta*, mintha... *forgatná*, vö. még IX. 16. 7, XI. 2. 7. (Csak egyszer nincs átképzelés a mellékmondatban, V. 2. 3: mintha kötéllel *ronták volna* hátul, nem bírt elszakadni az édesanyjátul). Ilyenkor a főtörténések ugyanis el vannak hallgatva: «*mint (kimenne)* ha most *ocsúdnék*, úgy...; *mint (mozog)*na ha ő is *ennék*, úgy...» stb. stb. Arra nincs példa a Toldi-ban, hogy mult feltételezett főtörténés mellett a mellékmondat föltételes története átképzeléses volna; a fordított szerkezetre is csak kettőt találtam; egyik IV. 13. 6. tán a szó belőle, míg a világ, *folyna*, ha M... így nem *kezdte volna* (itt nyilván a rím miatt) és X. 14. 5. váltig *ellenkeznek*... ha kulacsa *ki nem száradt volna*, de ez meg átképzeléses állapotjelző (nem mult) alaknak érthető.

bibliafordítók sem mondtak tudtommal ilyesmit: «Ha el nem *menne*, nem esett volna semmi baja».

Azonban másképp áll a dolog a latinban. Valamint a főnebb tárgyalt, nem nyomatékos modalitású functióban nemcsak a perfectum, hanem az imperfectum irreális alakja is állhat mult főtörténésre vonatkoztatva, s általában mult vonatkozásban: éppen úgy a conditionális értelmű be nem fejezett (imperfectum) subjunctivus is előfordul feltételes mellékmondatokban mult vonatkozásban. A latin *amaret* alak ilyenkor egyáltalában nem tekinthető a magyar *szeretné* alak párjának a feltételes mellékmondatos használatban. Mert, míg a magyar *szeretné* alak csak átképzéssel állhatna (de nem szokásos), s mindig beleértendő a beszélőre nézve jelen időpont, addig a latin mellékmondatbeli *amaret* alak mult vonatkozása határozottan jelölve van.¹⁵⁷ Jelölve van pedig az alak irrealitásával, azaz avval, hogy mult vonatkozásban nem állhat a reális modalitású *amet* alak, hanem csupán az irreális modalitású *amaret*, éppen úgy, mint akármi-féle más (nem feltételes) mellékmondatban, pl. az előbb tárgyalt *quum*-os mondatokban. A functióbeli különbség pedig az imperfectum és a perfectum *multa* vonatkozó alakjaiban e szerint nem lehet más, mint hogy a perfectumalak, ha történésjelző, előzményes történést jelez, az imperfectum ellenben nem olyat. Pl. hasonlítsuk össze az imént közlött plusquamperfectumos példákkal a következőket. Plaut. Rud. 950. Si invitare nos paulisper *pergeret*, ibidem obdormissemus. Asin. II. 3. 16. Argenti viginti minas, si *adesset*, accepissem. Cic. Lael. 4. 13. Maiores nostri mortuis...iura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere *arbitrarentur*. Brut. 238. Si non omnem... *everteret*, maius nomen fuisset. (L. több példát KÜHNERNÉL 215. §. 2. és DRÄGERNÉL II. 723. l.) Ezekben a példákban *pergeret*, *adesset* és *arbitrarentur*, mint cursiv-durativ tényleges actiójú imperfectumok, a főtörténéskor tartósan meg-lévőnek feltételezett történéseket jelentenek; *everteret*, mely momentán tényleges actiójú, csak iterative, vagy de conatu érthető. Mind a három alak abban különbözik a megfelelő pauptt-októl, hogy emezek előzményességet fejeznének ki a főtörténésekhez képest. Ha a gondolatok viszonya lehetővé teszi, nagy ritkán

¹⁵⁷ Tárgyalásomban egyelőre csak állítom az efféle feltételes mellékmondatokban előforduló imperfecti subj. alakok mult vonatkozású értelmét. Az imperfectum alakokat azonban nemsokára részletes vizsgálat alá is veszem, s akkor majd kiderül, igazuk van-e azoknak a grammatikusoknak, a kik az efféle alakhasználatban «Repräsentation der Vergangenheit»-ról beszélnek (l. pl. DRÄGER, II. 722.).

előfordulhat olyan eset is, mikor az *amaret*-féle alak nem a fő-történés multságá miatt áll, tehát nem mult vonatkozású. pl. Ter. Heaut. 230. si mihi secundæ res de amore meo *essent* (ha *volnának*, nem: ha *lettek volna*), iam dudum, scio, venissent (DRÄGER II. 722. 1. négy ilyen példát idéz). Ilyenkor a két mondat gondolata (igéje) különböző idofokozatú.¹⁵⁸⁾ Ezt most csak azért említem, hogy nyilvánvalóbbá tegyem a szóbanlévő szerkezet természetét, melyre nézve tehát, úgy, mint a *quum*-os szerkezeteknél, az a tudnivaló, hogy mind a (mellékmondatos) plusquamperfectum, mind az imperfectum viszonyított használatú benne: a pqpft., ha történésjelző, előzményességet jelent, az imperfectum a főtörténéskor fejlődésben lévő (tartós, megkísérelt, ismétlődő, szándékolt) melléktörténést: de mind a kettő mult vonatkozású.

95. II. Ha a most szóbanlévő, nyomatékos modalis értelmű mellékmondatbeli alakok oratio obliquába kerülnek, ugyanolyan formájúak lesznek, mint az oratio obliquába került indicativus feltételes mellékmondatok, s e szerint a latin or. obliqua feltételes mellékmondataiban a conditionalis modalitás nincs megjelölve. Ez, mint már több ízben észrevettük, a latin oratio obliqua egyik gyöngéje.

Oratio obliquában előfordulhat azonban a plusquamperf. subjunctivi nemesak conditionalis. hanem még egy nyomatékos modalis értelemben, t. i. optativus értelemben is, mert ez a modalitás megfér az előzményességgel.¹⁵⁹⁾ Mivel pedig a latin a féltést jelentő verba sentiendi után nem a félelme tárgyát, hanem a kívánságát szokta kifejezni, legközségesebb az alak használata a *verba timendi* után, de természetesen csak olyankor, ha a *verbum timendi* mult alakú. Pl. Plaut. Pseud. 912: metuebam ne *abisses*; Cic. Sest. 105. ne quid *peccasset*, pertimescebat; Cic. Fam. XIV. 5. 1. intellexi te vereri, ne superiores (litteræ) mihi *reddita*e non *essent*, stb. (A szerkezet elég ritka, mert gyakran videtur-ral írják körül, l. pl. Plin. Ep. I. 8. 13. Metuebamus, ne forte propriæ salutis *servisse videamur*). A történésjelző plusquamperfectum viszonyítottasága itt sem lehet

¹⁵⁸⁾ Tehát éppen olyan használatú, mint azokban a közönségesen ismert szerkezetekben, melyekben a főtörténés sem mult értelmű: Si haberes, dares = ha volna, adnál. Ez az ú. n. jelen irreális használat. Milyen viszonyban áll ez a használat a most szóbanlévő mult vonatkozású használattal, melyikük az eredeti? — ezek a kérdések csak az imperfectum használatának összefüggő tárgyalásában lesznek felvethetők. Csak ott szólhatunk a mellékmondatos plusqpft. olyan kapcsolatáról is, mikor a főmondatban nem pqpft., hanem imperfectum subjunctivusa áll.

¹⁵⁹⁾ Volitivus-iussivus értelemben azonban nem fordulhat elő az alak, mert a szándékolt ténykedés a főigéhez képest előzményes nem lehet.

kétséges. Hiszen tudjuk (l. a 90. pontot), hogy efféle szerkezetekben még a nem mult főtörténésre vonatkozó perfecti sub-junctivusok is viszonyítottaknak bizonyultak. — Mivel a *verbum timendi* után álló mondatok okvetetlenül idegen kívánságot idéznek, mindig oratio obliquás természetűek. A subjunctivus a megfelelő oratio rectában is szükséges (*ne abieris, ne quid peccaverim, ne non sint redditae*); az oratio obliquában csak a multa való vonatkozásnak megjelölése az ismertetőjel: a subjunctivus itt is dupla funkciójú, optativus is, obliquus is. A mult összefüggésben álló imperfectumok (*ne abires, ne peccaret, ne non redderentur*), ha cursiv-durativ actiójuk, a főtörténéskor fejlődésben lévő (óhajtott) történést jelentenek, pl. Verebar, ne nobis periculum immineret. (Azért, ha a félelem a szóbanlévő helyzet szempontjából csak bekövetkezhető tartós állapotra vonatkozik, a latin jobb szereti a conj. periphrasitát: pl. non verebar, ne mea vitæ modestia parum *valitura esset* in posterum contra falsos rumores.) Ha azonban az imperfectum momentán fajta actióárnyalatú — s ez a rendesebb eset — akkor a melléktörténés imperfectuma bekövetkezendő történést jelöl, mint a célhatározó mondatokban, pl. verebar, ne *expergisceretur*, ne *abiret*.

Vizsgálódásunk végeredménye tehát az, hogy a mellékmondatbéli történésjelző plusquamperfectum subjunctivi alak akkor is viszonyítottnak, tehát előzményes történésűnek értendő, ha nyomatékos (magyarra is lefordítható) modalitású. Észrevettük továbbá, hogy, ha ilyen nyomatékos modalitású alakok a latinban oratio obliquába kerülnek, ez a modalis értelem világosságának kárával jár. A magyar or. obliqua átképzeléses lévén, az eredeti modalitások az or. obliquában sem mennek veszendőbe, de viszont a magyar nem fejezi ki azt, a mit a latin mindig kifejez: az alaknak mult vonatkozását. Észrevettük végül, hogy a szereplő személy szempontjából való jövődőséget a latin oratio obliqua a feltételes vagy ezzel rokon mellékmondatokban kifejezetlenül hagyja.

96. Összefoglalás az előzményességnek a perfectumtővel való kifejezéséhez (a 77—95. pontokhoz).

1. Az előzményesség mindig valamely főtörténéshez képest jut kifejezésre, mely mult idejű, vagy nem-mult idejű (achronistikus vagy jövő) egyaránt lehet. A melléktörténés, ha indicativus, főmondatban is állhat. Ha subjunctivus, csak mellékmondatban. Ha a főtörténés nincs kitéve, mégis tudatában van a beszélőnek, a hallgatónak pedig oda kell értenie.

2. Kifejezi az előzményességet: a perfectumtő (nem pedig: a flexióbeli jelek, végzetek). A latin perfectum állítólagos aoristos-eredete alapján az előzményesség nem magyarázható.

3. Előzményességet csak történésseljelő perfectumtő fejezhet ki, állapotjelző ellenben nem. Tehát *noverat*, *meminerat*, *oderat* sohasem viszonyított használatúak; *adoleverat*, *recesserat*, s más effélék viszonyított (előzményes) értelme a felfogástól függ; *amaverat*, *tacuerat*, *gesserat* s más effélék mindig viszonyított (előzményes) értelműek.

4. Az előzményesség kifejezésének fejlődése valószínűleg a következő:

a) A perfectumtő eredetileg a latinban is állapotjelző volt, mint a görögben, s e szerint valószínűleg nem minden igetőhöz volt perfectumtő képezhető.

b) A perfectumtőnek az aoristostővel való elegyülése (synkretismus) után is az előzményesség kifejezésének olyan igéknél kellett kezdődnie, melyeknél az eredetileg állapotjelző perfectumtő történésseljelőnek is volt érthető (*recesserat*, *profugerat* stb.).

c) A viszonyítás tudatossága valószínűleg az időt is kifejező alakokban kezdődött (*recesseram*, *recessero* indicativusokon). Folytatódott az időt ki nem fejező, de mult vonatkozású subjunctivus alakokon (*recessisset*). Végződhetett az olyan nem mult vonatkozású subj. alakokon (*recesserim*), melyek általános kitételek melléktörténései. A perfecti infinitivus előzményes értelme a szoros syntaktikai viszony miatt valószínűleg a legrégibb időkbe megy vissza, s tán legkorábban vált tudatossá.

e) Cursiv-durativ tényleges actióqualitású igetövekhez tartozó perfectumtöveknél, melyek csupán történésseljelőnek érthetők (*amaverat*, *amaverit*, *amavisset*, *amavisse*), az előzményes finitum alak csak a fejlődés folyamán válhatott lehetségessé, s később is rendkívül ritka maradt. Hogy azonban megvolt a viszonyítás, és hogy tudatos volt, éppen ezek az alakok bizonyítják. A többi igék alakjaiból a viszonyítás tudatossága nem bizonyítható.

5. Időt is kifejező (mult vagy jövő) fő történéshöz tartozó perfectumos melléktörténések az indicativusban maguk is jelölik az időt; a subjunctivusban csak a mult vagy nem-mult fő történéshöz való vonatkozást.

6. Időt is kifejező jövő fő történéshöz tartozó, időt is jelölő perfectumtöves melléktörténések (*amaverit*) olyan előzményt is jelölhetnek, mely a valóságban a beszélés időpontján túl a beszélő személy multjába tartozik. Hasonlóképpen a jövő fő történéshöz mellett álló perfecti infinitivus is.

7. Időt ki nem fejező (achronistikus) fő történéshöz tartozó melléktörténések perfecti indicativus alakjai (*amavit*) csak akkor magyarázhatók előzményeseknek (nem: multaknak), ha a fő történéshöz nem alkalmi, hanem általános értelmű. A magyar nyelvben ilyenkor az előzményesség kifejezése nem szokásos.

8. Ugyanezen esetben (achronistikus, akármikorra érhető főtörténés mellett) a perfectumtő nem-mult vonatkozású subjunctivus alakja (*amaverit*) is előzményes, de nyomatékos modalis értelmű már oratio rectában is.

9. Oratio obliquában mind az *amaverim*, mind az *amavissem* alak mindig előzményes értelmű. Oratio obliquába került föltételes és efféle értelmű mondatokban a latin szinten csak az előzményességet fejezi ki ezzel a két alakkal: a szereplő személy szempontjából való jövődőség; illetőleg az elbeszélő szempontjából való bekövetkezendőség értelme a mellékmondatokban kifejezetlenül marad.

10. A mult vonatkozású perfecti subjunctivus alak (*amavissem*), ha történésjelző, mellékmondatban akár oratio rectában, akár oratio obliquában mindig előzményes, akár van nyomatékos modalis értelme, akár nincs.

11. A történésjelző perfecti infinitivus (a 72—73. pontban előadott eseteken kívül, mikor is az aoristos-functió alapján magyarázandó, s önálló használatú) mindig előzményes értelmű akármilyen alakú főtörténés mellett.

12. Tudatban lévő multságú főtörténés mellett a mellékmondatban a subjunctivusnak csak irreális alakja használatos (*amavisset*); viszont, ha mult alakú verbum dicendi mellett oratio obliquában a reális alak (*amaverim*) fordul elő, ez arra mutat, hogy a helyzet multsága nincs tudatában a beszélőnek (az átképzelés egyik esete).

97. Az előzményesség igebeli kifejezésének elhanyagolása. Az előzményesség kifejezéséről szólva meg kell még végül jegyeznünk kettőt. Az egyik az, hogy az előzményesség igealakbeli (a perfectumtővel való) kifejezése a román nyelvek tanúsága szerint is mindvégig jellemző tulajdonsága volt a latin nyelvhasználatnak, annyira, hogy mikor az egyszerű perfectumalakok értelme elhomályosult, a késő latin nyelv, illetőleg a román nyelvek az ezeket kiszorító összetett alakokkal tovább is jelölni szokták az előzményességet. Másik megjegyezni valónk azonban az, hogy mindamellett már maga a latin irodalmi nyelv sem fejezte ki mindenütt az előzményességet, a hol pedig a történések valóságos viszonya szerint kifejezhető lett volna; azaz: a latin nyelv is, úgy mint a magyar, néha viszonyítás nélkül, önállóan, csupán a beszélő szempontjából való időt jelölve használta az igealakokat olyankor is, mikor a valóságban az egyik történés a másikhoz képest előzményes. Így kivált a köznapi nyelvhez közelebb álló szaggatott, párbeszédes előadásban; de periodusokban is. Már

PLAUTUSBAN is bőven találunk példát,¹⁶⁰ Trin. 136. *inconciliastinum, qui mandatust tibi? Ille, qui mandavit, exturbasti ex ædibus? 425. Mille drachumarum . . . quas de ratione dehibuisti, redditæ. Le. Nempe quas sponondi? 854. Quæ voluit, mihi dixit, docuit et præmonstravit prius Cic. Sull. 8. istam ipsam personam acrem, quam mihi tempus . . . imposuit, iam voluntas et natura ipsa detraxit. Vegyük azonban észre, hogy ilyen perfectumokhoz tartozó főtörténések perfectuma többnyire meglévő állapotjelzőnek érthető (legfeltűnőbb ez az utolsó példában: *iam detraxit*), s efféle példákban e szerint talán ez az oka az előzményesség elhanyagolásának. Másszor ismét azért nincs kifejezve az előzményesség, mert a perfectumtő használatát nem engedte meg a cursiv-durativ árnyalat, melyet a latin is néha okvetetlenül ki akart fejezni; azért ilyenkor inkább időhatározót (*ante, antea, prius*) mondott, s e mellett önálló használatú imperfecti præteritumot: Cic. Sest. 118: *is qui antea cantorum convicio contiones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus euiciebatur. Cæs. B. G. VII. 48. Matres familiæ, qui paulo ante Romanis de muro manus tendebant* (nyújtogatták), suos obtestari . . . cœperunt. Sall. Cat. 23. 6. *Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat . . . sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.* Mind a két ok (az előbb említett állapotjelző főtörténések is) együtt szerepel ebben a példában: Cic. Att. I. 19. 9. *Conventus, qui antea celebrabantur, iam diu fieri desierunt* (= már nincsenek dívatban).*

Általánosan ismeretes, hogy a latin nyelv éppen ott nem szokta az igében is kifejezni az előzményességet, a hol valósággal időhatározásról van szó, tudniillik kivált a *postquam*-mal, továbbá a *quum*-mal és *ubi*-val bevezetett indicativusos mellékmondatokban; hasonlóképpen a *quoniam*-mal kezdődő okhatározásokban sem. Ilyenkor a latin mellékmondatban önálló használatú perfectum szokott állani, sőt, mint a görögben (l. a 47. pontot), lehetséges ilyen kötőszók mellett a latinban is az átképzeléses ú. n. præ. historicum alak: *Capt. 487. Postquam belligerant Aetoli cum Valeis, capitur alter filius; Mil. 114 ubi amicam . . . avectam scio, . . . mihi navem paro;*

¹⁶⁰ DRÄGER, H. S.² I. 258. l. (130. §) Cæsar, Livius és Tacitus-féle példákat hoz fel, mint ő fejezi ki magát: a «perfectumnak a plusquperf. helyett való használatára», azaz szerintünk: az előzményességnek az igealakban való elhanyagolására. A régibb irodalomból szerinte erre nincs példa. Hasonlóképpen nyilatkozik DRÄGER nyomán GILES is (Vergl. Gr. ford. HERTEL 1896. 377. l.). A *priori* gyanús nyilatkozat, mert nem valószínű, hogy a fejlett irodalmi nyelv kevésbé ügyelt volna az előzményesség kifejezésére, mint a köznapi nyelvhez közelebb álló régibb irodalmi nyelv.

178. ubi *abit*, conclamo. Sőt lehetséges még olyankor is, ha a főmondat igéje nem átképzeléses: Trin. 14. quoniam nil *video* esse relicui, *dedi* ei gnatam meam; 149. quoniam hinc *est* pro-fecturus Charmides, thesaurum *demonstravit* mihi in hisce ædi-bus, Men. Prol. 24. Postquam pueri iam septennes *sunt*, pater *oneravit* navem; vegyesen perf. histor. átképzeléses alakkal: Trin. 108. Nam postquam hic eius rem *confregit* filius, *videtque* ad paupertatem prostratum esse se stb.: itt azonban a *confregit* alak állapotjelzőnek is érthető, s ez esetben átképzeléses.

A futurumban is találunk itt-ott példát az előzményesség ki nem fejezésére, ámbár a latin, kivált feltételes és időhatározó mondatokban, melyekben a futurum leginkább előfordulhat, tudvalévőleg nagyon kedveli a perfectumalakot. Ter. Andr. 863. si quicquam *invenies*, me mentitum occidito; Cic. Div. II. 28. 60. . . si nullam (causam) *reperies*, illud tamen exploratum habeto stb.; de or. I. 48. 208: quæ si vobis non *probabuntur*, vestram iniquitatem accusatote.

A perfectum subjunctivus alakjának mint első sorban különben is irodalmi alaknak használatában több a következetesség; de itt is néha az író felfogásától függ, azt használja-é, s kifejezi-é az előzményességet, vagy sem. Cic. Rosc. Am. 17. qui ante hanc pugnam tiro *esset*, facile ipsum magistrum scelere superavit; Tusc. V. 36. Aristides nonne ob eam causam expulsus est patria, quod præter modum iustus *esset*. Felváltva áll a két alak látható ok nélkül Cicero következő helyén (de nat. deor. I. 60.): de quo cum *quaesivisset* . . . Hiero, quid, aut quale sit deus, deliberandi sibi anum diem postulavit; cum idem ex eo postridie *quaereret*, biduum petivit. Mint a 70. pontban említettük, különösen az adversativ értelem szokta annyira önállósítani a gondolatot, hogy igéje is önálló használatúvá válik, tehát pl. mult főige mellett nem a perfectum mult vonatkozású alakjában áll, hanem az önálló egyszerű perfectumalakban. Cæs. B. G. I. 26. 2. nam hoc toto proelio, cum ab hora septima usque ad vesperum *pugnatum sit*, aversum hostem videre nemo potuit, stb., l. az i. helyen idézett példákat. Hasonlóképpen concessivus-fajta használatban is, mely néha igen nehezen különböztethető meg az adversativ-fajtájától, pl. Cic. Brut. 250. Cum eum antea tui similem in dicendo *viderim*, tum vero nunc . . . multo videbam similiorem.

A mi a perfectum infinitivusát illeti, ennek használatában a latin nyelv sokkal következetesebb mint a görög; s ha előzményes az illető melléktörténés, rendszeren ki is fejezi vele az előzményességet. Tudvalévőleg csak *memini* főige mellett nem szokás előzményesnek jelezni a melléktörténést, ha *memini* nem annyira azt jelenti, hogy: *emlékszem*, mint inkább: *tapasz-*

taltam, láttam, hallottam, megjegyeztem magamnak. Pl. Cic. Læl. 3. Memini Catonem...mecum...*dasserere.* Cat. M. 9. L. Metellum memini...ita bonis esse viribus... Nagy ritkaságképpen, gondolom, csak a görög nyelv befolyása alatt, elhanyagolva találjuk még néha az előzményességet *scribit, traditur, fama est*-féle kitételek mellett, pl. Cic. de Off. III. 10. Posidonius scribit Rufum dicere *solere* (de III. 1. Scipionem dicere *solitum* scripsit Cato); Brut. 56. *traditum est* Isocratem *adhibere*.... Egészen elszigetelten találjuk még Cicerónál (Arch. 4. 8.) ezt: Heracleæ te *esse negabis?* (sc. cum lex ferebatur). Velejár azonban az előzményesség kifejezésének következetességével az a tökéletlenség, hogy viszont a latin nem tudja infinitivussal kifejezni az illető melléktörténés (cursiv-durativ-iterativ-conativ) actióárnyalatát. Pl. a Herodotos művét elkezdő oratio obliqua különböző actiójú infinitivusai a latinban mind egyformán perfectummal volnának fordítandók.

A melléknévi igenév prædicatív használatában (mint a magyar nyelv a határozó igenevek használatában) különösen a későbbi fejlődés folyamán, a latin irodalmi nyelv is gyakran elhanyagolta az előzményesség kifejezését, sőt, mint tudjuk, az *actívumban* egyáltalában alakot sem képzett a befejezettség (= előzményesség) kifejezésére. Sallustius óta (l. KÜHNER, I. 566.) gyakran találkozunk efféle kitételekkel: Jug. 113. 1. hæc Maurus secum ipse *volvens* tandem promisit; Liv. XLV. 10. 6. Diu *negantes* perpulerunt, ut...paterentur; Tac. Ann. XII. 48. *Quadratus cognoscens* proditum Mithridatem...vocat consilium; sőt még abl. absolutusban is, pl. Tac. Ann. III. 16. illo...*respondente*...recitat codicillos. Ez a kifejezésbeli pongyolaság a fordítottja annak, melyről fennebb a 73. pont végén szoltunk. Különösen persze inkább a cursiv-durativ alakokban (*volvens, negantes*) érezhető; a momentán alakok (*cognoscens*) olyanformán, mint a görög aoristos punctualis participiumai, alkalmasabbak az előzményes functióra. Néha azonban azzal magyarázható az imperfectum, hogy nem is volt előzményesség kifejezendő. Ne zavarjuk tehát ide az efféle kifejezéseket (Cic. Tusc. II. 25. 61.): quum Rhodum venisset *decedens* ex Syria... a hol *decedens* nem = *relicta Syria*, miután visszatért, visszatérvén, hanem = *visszajövet, visszatérése közben.*

GYOMLAY GYULA.

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Mészáros Gyula: Magna Ungaria. (A baskir-magyar kérdés.)
Budapest, 1910. 145 l.

MÉSZÁROS GYULA legújabb könyvében baskir tanulmányútja eredményeinek egy részét tárja «a tudós közönség elé». Nagyon kevésre becsülheti MÉSZÁROS a magyar történészek és nyelvészek tudományát, ha komolyan azt hiszi, hogy könyvét haszonnal forgathatják.

Nem vizsgálom, hogy a könyv első fele, a mely a keleten maradt magyarság emlékeivel, a baskir-magyar kérdéssel s a baskirok történetével foglalkozik, megfelel-e a tudományos történetírás követelményeinek. Majd megállapítják ezt nálamnál hivatottabbak. Külömben is M. maga kijelenti, hogy a «baskir-magyar kapcsolat léte vagy nem léte legelső sorban is nyelvészeti kérdés».

Nos hát, ez a nyelvészeti rész olyan bosszantóan felületes, annyira kirí minden sorából a módszertani ismeretek hiánya s a török és a magyar nyelvtörténetben való teljes tájékozatlanság, hogy tudományunk érdekében kötelességemnek tartom, hogy róla véleményemet sine ira et studio, de őszintén és leplezetlenül megmondjam.

A történeti részre csak egy megjegyzést akarok tenni. Különös, hogy M. nem is gondol arra, hogy JAKSICS GERGELY és ORLAY JÁNOS, valamint SZABÓ NAZÁRIUS úti jelentései, a melyeket PERECSENYI NAGY LÁSZLÓ közölt a Felső Magyar Országi Minerva első évfolyamában (1825-ben), koholmányok is lehetnek, sőt valószínűnek tartja, hogy «a tatár rabságban sínylődő (erdélyi) magyar népnek lehettek még esetleg a XIX. század elején is leszármazottjai akár Krimben, akár a Kaukázusban, sőt talán még messzebb keleten is, a kik még hagyományból ismerték valamennyire a magyar nyelvet» (23. l.). Pedig szemmel látható, hogy az a pár mondat, a melyet JAKSICS és SZABÓ (vagy PERECSENYI NAGY LÁSZLÓ?) a kaukázusi magyar Murza ill. a Mogoli nagy-követ szájába ad, a régi magyar nyelvben teljesen járatlan tudákos ember koholmánya. A Murza pl. így szónokol: «Jool tudom Eetseém, hol tennen szaallastok, de itt hazaatok, miik is sok

caaltozaast eerteunk, sok keuzteunk a' Píribék, ees Martalootz! de aall feuggetlenseegeunk, segeet meeg ama Jeheova a' Madjarok' Éstene». A Mogoli nagy követ meg így feddi SZABÓ NAZÁRIUS uramat: «*Tii elfajzott Madzsaar Szkikkaak és Szakkoo Honosok annyira megalaaztaatok magatokat, hogy elfeleudteetek eredeteteuket, és kivetkeuztetteetek magatokat a' hajdanisaagbool!*»

Kétségkívül meglepő a német *unabhängigkeit* mintájára alkotott s először 1792-ben előforduló *függetlenség* szó a Murza beszédében!

Annál gyanúsabb az egész dolog, mert SZABÓ NAZÁRIUS találkozása a Mogoli követtel veszedelmesen hasonlít egy konstantinápolyi jelenethez, a melyet SZAMOSKÖZY ISTVÁN beszél el *De originibus Hungaricis* című kéziratos munkájában. SZAMOSKÖZY kézírata, a melyet a XVIII. században még CZWITTINGER is látott, elveszett vagy lappang valahol, de a minket érdeklő részt egész terjedelmében idézi belőle LAURENTIUS TOPPELTINUS *Origines et occasus Transylvanorum, seu erutae nationes Transylvaniae, earumque ultimi temporis revolutiones* (Lyon, 1667, második kiadása Bécsben, 1762-ben) című munkájában. TOPPELTINUS idézete így hangzik:

«*Hic et illud addere libuit, quòd Samozius in Mss. Or. Hung. adfert. Proximis annis ad Amurathem Turcarum Imperatorem, ex vetere illa Magarum Patria Legatum Constantinopolim venisse, à fide dignis, et quorum auctoritas in conspicuo est accepti. Is gratiam atque amicitiam publicè priuatimque regi et regno periturus, tam honorifice à Turcarum Tyranno acceptus fuisse traditur, ac si perpetua deuinctus consuetudine non vt ad familiaritatem Imperatoris se applicaturus, sed ab hoc inuitatus Rex illorum esse videtur. Is vbi Europæum Vngarum ibi esse cognovisset (aderat autem à Cæsare Rudolpho ad Turcam missus magnæ quidam vir prudentiæ et eloquentiæ) ad se inuitatum comiter Patrio sermone, quem ut Orator Cæsareus intelligenet, allocutus est, ac ultro citroque habito colloquio, Audio, inquit, ille, vos alienigenarum quorundam contubernio promiscuè permisceri. Cum Orator Cæsareus annuisset, ita quandoque vsu solitum venire. Tum ille, Hæc, inquit, est ratio, quod Martia illa indoles, qua quondam toti Europæ et Asiæ terrori fuistis, sensim in vobis exoluerit, externoque hosti prædæ facti estis. Nos vero aborigines vestri, vt arbitror, ita generis nostri prosapiam tuemur, vt exterorum affinitatem ad nos corriuari, ex vetere gentis instituto capitale censeamus. Vnde fit ut asperis barbarisque septa gentibus, vetus illa et intaminata natio, suismet ipsorum viribus quantumvis infestos hostes sustinere ab omni æuo valeat. Dicebat præterea se minime Legatum de pace aut fœdere conciliando esse ad imperatorem Turcarum missum, quippe cuius arma neutiquam ad eas oras adhuc penetrassent, omniaque illa essent à periculo et discrimine vacua: Sed vt, quæ justæ causæ necessitudinis essent, notitia et familiaritate in eandem amicitiam, ille Magarum Rex, se cum hoc Imperatore aggregaturus esset.*»

Hogy ki volt az említett jelentések koholója, PERECSENYI «gewährsmann»-jai, vagy maga PERECSENYI-e, azt nehéz volna eldönteni. Én inkább PERECSENYIRE gyanakszom, a ki, úgy látszik, feltűnni vágyó ember volt, s mint munkái mutatják, sokat bibelődött a magyar őstörténet kérdéseivel. A LITERÁTI NEMES SÁMUELEK korában PERECSENYI különben sem állana egyedül koholmányával.

De lássuk e kis kitérés után a munka szorosabban vett nyelvézeti részét (100—144.).

MÉSZÁROS valószínűtlennek tartja, hogy «a baskirság vérében beolvadt magyarság volna». Ebben kétségkívül igaza van; de már a czáfolat módja nem kifogástalan. «Ha tényleg megvolt az a beolvadás, — írja a 102. lapon — akkor annak nyomának is kell lennie. Hangtani, nyelvjárási, de legfőképen szókinszbeli maradványai volnának ennek az elegyedésnek». Megengedem, hogy a beolvadásnak hangtani nyoma talán volna (vagy legalább lehetne), de abból, hogy a baskirban nincsenek magyar elemek, még nem következik, hogy a magyar beolvadás nem történt meg. Hiszen ha a beolvadás mindig jövevényszavak átvételével járna, akkor ilyen alapon — hogy csak egy példát említek — a mi palóczaink török voltát is meg lehetne czáfolni. Erre a kérdésre különben lesz alkalmam bővebben is kitérni.

Megvallom, hogy MÉSZÁROS könyvének ez a része nem könnyű olvasmány; hihetetlen talán, de úgy van, hogy MÉSZÁROS a szokott nyelvtudományi terminológiát sem ismeri, illetőleg a műkifejezéseket nem a szokott értelemben használja. A 102—108. lapon pl. a kazáni tatár-baskir hangmegfeleléseket akarja megállapítani s ezt így fejezi ki: «Eredeti sajátságainak a megállapítása kedvéért mint alapnyelvhez (!) a kazáni tatárhoz viszonyítjuk, mert minden tekintetben ehez áll legközelebb». Azt hiszem, ehhez a mondathoz nem kell kommentár! A 125—133. lapon M. folyton «a baskir nyelv kazáni tatár elemei»-ről, «a baskir területhez közel fekvő Kama-vidéki tiptér nyelvjárási hatásáról», «a baskir nyelv csuvasos jellegű elemeiről», «kírgiz elemeiről» beszél, pedig egyéb szavaiból nyilvánvaló, hogy baskir-kazáni, b.-tiptér, b.-csuvas részleges szókészletbeli egyezésekre gondol. A felhozott pár kírgiz szó azonban csakugyan újabb jövevényszó lehet.

Súlyosbító körülmény, hogy nemcsak a czéger hamis, hanem a felsorolt tények legnagyobb része is vagy értéktelen (már rég ismert), vagy helytelen, s csak itt-ott akad (főkép az alaktani részben) egy-egy használható megjegyzés vagy megfigyelés.

Nem vállalkozhatom arra a különben is czéltalan munkára, hogy e fejezet minden hibáját apróra kimutassam; ítéletem igazolására csak egyetlen egy találmásra kiválasztott lap tévedéseit igazítom helyre.

A 130. lapon a szerző ezt írja: «Vannak a baskir nyelv szókincsében olyan elemek is, a melyek sem a kazáni tatár nyelv, sem pedig a tipter nyelvjárás segítségével nem fejthetők meg, hanem egyedül a Volga-vidék legtöbb régiséget megőrzött nyelvéből, a *csuvas nyelvből* értelmezhetők». Ne ütközzünk meg az «értelmezhetők» szón, a melynek idézett mondatban nincs értelme, hanem nézzük a tényeket. M. határozott kijelentése után kissé meglepő, hogy a bizonyítékul felsorolt 24 baskir szó közül majd a felének megvan pontos megfelelője a kazáni tatárban is:

bask. *haleähen* «hiúz» (csuv. *sälē'as*) || kaz. tat. *söläüsen* BÁL. BUDAG.*)

bask. *im* «orvosság» (csuv. *im*) || kaz. tat. *im* BÁL. OSTR. BUDAG. RADL.

bask. *jiphe* (ajtó-) heveder (csuv. *tepsä* sarokvas, ajtóvas). || Fölösleges bizonyítanom, hogy e két szónak egymáshoz semmi köze. A cs. *tepsä* = kaz. tat. *tupsa, tubsa* «ajtó-sarok» BÁL. OSTR. VOSKR.

bask. *keljan* «növényfaj» (csuv. *keljan* «árványhaj») || mis. Bug. PAAS. *keljan* id. Külömben is nyilvánvaló, hogy az idézett csuvas szó szókezdő *k*-ja miatt csak újabb, kazáni tatár v. miser jövevény szó lehet.

bask. *kikäl* «a ló homlokáról lecsüngő haja» (csuv. *kikirik* «kakastarék»). || Nem tartoznak össze. Az id. bask. szó ∞ kirk. *kekil* «die haarbüschel, die man auf den vorderköpfen der knaben nicht abrasirt». A csuvas szó megfelelői pedig kaz. BÁL. *kikeriki*, VOSKR. *kikrak*, miser Bug. PAAS. *kikirik*, bask. *kikälök* id. (a bask. szót a 107. lapon maga MÉSZÁROS veti egybe a kaz. tat. *kikarak*-kel).

bask. *lepek, ləpək* «kicsi, alacsony» (csuv. *lep* «horpadt föld»; *lap, läbe* «völgyhajlás, talp»; *laptak, laptšək* «lapos») || kaz. BUDAG. *läpčä-* «einsinken, vertiefungen bilden»; *läpčäk* «eingefallen».

bask. *malahaj* «prémes süveg» (csuv. *malaxxaj*) || kaz. tat. *malaxai* id. BÁL. OSTR. BUDAG.

bask. *ömrao* «lapoczkacsont» (csuv. 'emer, 'emrä, 'ömrä «szügy») || kaz. tat. *umrau* RADL.

bask. *sapan* (csuv. *šappan* «köpönyeg») || kaz. tat. *šapan* BÁL.

bask. *tirek* (csuv. *tšə* «hímzés»). || Nem tartoznak össze. A bask. *tirek* = kaz. RADL. *tiräk* «arabeske, zeichnung (in gewebe)» BÁL. *tšräk* «varrás, himzöminta, mustra». A csuv. *tšə* meg = kaz. RADL. *tör*, alt. tel. kirk. *tür* «muster, die zeichnung eines zeuges, einer stickerei, die bunten verzierungen auf den filzdecken».

*) A két függőleges vonás utáni részt én tettem hozzá.

bask. *tuyel* «egész, teljes» (csuv. *təgəl* «páros») || kaz. *tögäl* «ganz, vollständig», RADL.

Ennyi fölületesség, félreértés egyetlen egy lapon talán egy kicsit mégis sok! S a 131. lap nem kivétel, a többi éppen ilyen. Ex uno disce omnes!

Sed nunc venio ad fortissimum! MÉSZÁROS a 133—137. lapon harmincz magyar és baskir szó között található etymologiai egyezést hoz fel. Hogy a < jellel összekapcsolt magyar és baskir szavak viszonyát milyennek képzei, az kiviláglik a szerző következő két kijelentéséből:

«... rátereljük a figyelmet azokra az *etymologiai egyezésekre*, amelyek a baskir és a magyar nyelvkinccs között mint hasonlóságok észlelhetők. Ezen fejezet tárgyalásánál természetesen az a legfontosabb kérdés, hogy melyik lehetett az átadó, és melyik az átvevő nyelv» (133. l.).

Majd alább:

«A viszony tehát ezen baskir és magyar hasonlóságok között csak etymologiai, amilyen szavakat százával mutathatunk ki a török-tatár nyelvek akármelyikéből. A származás iránya pedig nem a magyarból indul ki, hanem éppen ellenkezőleg, a török-tatárságból indul és a magyarban ér véget.»

Ezzel szemben két dolgot könnyen megállapíthatunk: 1. hogy a felhozott szavak nagyobb részének a törökséghez egyáltalában semmi köze sincsen, s 2. hogy a jegyzékben egyetlen egy magyar szó sincsen, a mely a vele egybevetett baskir szóval közvetlen kapcsolatban volna. Az *ártány*, *bor*, *czége* (?), *csalán*, *csákány*, *hurok* és *kalkány* csakugyan régi török jövevényszavak (persze nem a baskir nyelvből), de ha már a szerző ezt a hét szót felhozta, nem tudom elképzelni, miért nem hozta fel az *arat*, *balta*, *bátor*, *béka*, *békó* stb. stb. szavakat, a melyek szinte régi török jövevények, tehát megfelelőik megvannak a legtöbb török nyelvben, többek közt a baskirban is.

Vannak határok, a melyeken túl a czáfolás is komikus. Az ember elámul, látva azt a bátorságot, a melylyel a szerző, a kinek a magyar szófejtő irodalom legfontosabb termékeiről sincs tudomása, a magyar szavakat baskir szavakkal egyezteti. Ott ékeskedik e jegyzékben a német eredetű *péllda*, a szláv *bot*, *cserény*, *gyantár*, *gyanta*, *póta*, az *orca* (magyar összetétel), a finnugor *lap*, *nyál*, *odu*, *tegez* (MÉSZÁROS is tudja, hogy e szavak eredeti fgr. szavak, de azért török szavakkal is egybeveti őket), az arab eredetű baskir *bóta*, kaz. tatár *föta* (< arab فوطه) stb. Befejezésül csak két kis cikket, a 28-dikat és a 25-diket írom ide egész terjedelmükben:

28. *uhu* (*uhog, uhogás*) nagy fülesbagoly (*Bubo ignavus* Forst.) Pallas Lex. II. 457.

< bask. *ukä* = bagoly | čuv. *ūǰǰə, ūǰe, ūǰə* = bagoly | oszm. *puhu*: *puhu-kušu* = bagoly.

A szerző tehát lehetségesnek tartja, hogy egy bask. *ukä*-nek az oszmanliban *puhu* feleljen meg! Mondanom sem kell, hogy a b. *ukä* oszmán-török megfelelője *öǰü, öǰü* (BARB. DE MEYNARD), s hogy az oszmánli *puhu-kušu* = *boǰu-kušu* (vö. BARB. DE MEYN., ZENKER, BUDAG.) «igézet-madár». Még mulatságosabb dolog, hogy a ném. *uhu*-t, csak azért, mert a Pallas lex. *Baglyok* cikkének írója a *Bubo maximus*-t — előttem ismeretlen okból — német névén nevezi, szerzőnk megteszi magyar szónak s a magyar-baskir szóegyeztések között szerepelteti!

Hasonló a 25. cikkecske is:

25. *tibet*: eine Art sehr feiner dichter Wollenzeuge. OklSz. (*tábit, tábat* = gewässertes Zeug NySz.)

< bask. *dəbat* = a kecske finom szőre; *dəbat-šal* = finom kecskeszőr-kendő.

Már ZOLNAI megjegyzi az OklSz.-ban, hogy a m. *tibet* (hapax legomenon!) = ném. *tibet* «eine Art sehr feiner dichter Wollenzeuge», HEYSE, Fremdwb.¹⁹ 870. A «habos selyemszövet» jelentésű *tábit, tábat*-ról, a melynek perzsa a *tibet*-hez semmi köze, már CzF. tudja, hogy megfelelői legtöbb európai nyelvben el vannak terjedve: olasz *tabi*, fr. *tabis*, ném. *tabis*, ang. *tabby* id. s valamennyi a perzsa *utabi* «kostbarer seidenstoff» átvétele.

«A nyelvtudomány — írja MÉSZÁROS befejezésül — ... egyetlen adattal sem igazolja azt, hogy a baskir nyelvben felismerhető magyar elemek volnának». Hogy ez mennyire igaz, azt M. könyvének negatív eredménye legfényesebben bizonyítja.

Mindig elismertem s elismerem most is, hogy MÉSZÁROS GYULA török népköltési gyűjteményei rendkívül becsesek nyelvtudományi s néprajzi szempontból is. Bonyolultabb nyelvtudományi probléma megfejtéséhez azonban a gyakorlati nyelvtudás nem elégséges; ahhoz több kell: biztos módszer, az illető nyelvek történetének alapos ismerete és széleskörű bibliographiai ismeretek. A ki e nélkül fog a munkához, az lépten-nyomon botlik, s *notis est derisui*.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Kisebb közlemények.

Adalék a fgr. δ -hang történetéhez.

Tudvalevőleg a fgr. magánhangzók közötti $*t$, $*\delta$ és $*\delta'$ hangnak a mordvinban jelenleg rendszeren ugyanazon megfelelője van, t. i. d . Pl. md. *šada* ~ m. *száz*; md. *uđime* ~ m. *velő*; md. *od* ~ m. *új*, vö. SZINNYEI, NyH.⁴ 33—34. l.

«A finn-ugor δ és δ' » című értekezésében (NyK. XXVI. 424) SETÄLÄ ezt a hangviszonyt így magyarázza: «A mordvinban a t zöngés hangok között d -vé változott; a δ -ból (δ' -ből) hasonlóképp, nyilván hangfejlődés útján, d lett, s így mind a három csoport teljesen összekeveredett, ép úgy mint a finnben; lehetséges, hogy ebben az összezavarodásban az analogiás alakulásnak is volt része.»

Ez a nézet, úgy látszik, helyreigazításra szorul, a mint a következő két, már régen ismert, de eddig etimologailag meg nem fejtett szóból kitűnik:

mdM. *pelas*, mdE. *pelas*, *b'elas* «toll, verrückt (bolond, esztelen)», vö. lpN. (FRIIS) *biedde* «En, som er fra Sands og Samling, en Tulling (bolond)»; *biedok* «fatuus, stolidus»; *bieddat*, pr. *biedam* «mente captum esse», (NIELSEN, SUS. Toim. XX. 61) *beeđđāwt* «verwirrt werden» || votj. *palüg* «narr, tor, albern (fél-eszű, balga, bolond)».

mdM. *pela-ms*, mdE. *pela-ms*, *pela-ms* «bohren (fúrni)», vö. lpN. (FRIIS) *bæđđat*, pr. *bæđam* «sectione vel punctione transfigere», (NIELSEN, SUS. Toim. XX. 61) *beēđđāwt* «(ein geschwür u. dgl.) aufstechen» || vogÉ. *pēli*, vogK. *pīli* stb. «stechen (szúr)» || osztj. (déli) *pēt*, (keleti) *pēl*, *pēl* «stechen» (KARJALAINEN, SUS. Toim. XXIII. 156), (északi) *pēl* «einschneiden (bevág)» (BEKE, Északi-osztj. szójegyz. 56. l., KSz. IX.), *pēlip* «stachel, dorn» (AHLQVIST).

A lpN. δ ~ permi l ~ vog. l ~ osztj. t , l hang tanúsága szerint a szóközépi mássalhangzó ezekben a szavakban a fgr. alapnyelvben δ volt (vö. NyK. XXXVI. 415, NyH.⁴ 33). Nyilvánvaló tehát, hogy a mordvinban a magánhangzók közötti $*\delta$ l -lé

vált; a hol *d* mint fgr. *ð* (ill. **ð*) hangnak megfelelője található (pl. *udíme*, *od*), az nem hangfejlődés, hanem csupán analogias alakulás útján jött létre.

Ezt a nézetet még a következő mordvin szó is erősíti, a melyben a fgr. szótagvégi dentális zöngés spiransnak a mordvinban szintén *l* felel meg: mdM. *šulga*, *šulga*, mdE. *šulgo*, *šulga* «irgend ein wasservogel, der gut taucht, Fuligula clangula», vö. lpN. *čoađge* «Fuligula clangula», zürj. *šul*: *šul-tšöž* «schellente (Glaucio clangula)», *šulka* id., votj. *šulī* «tauchen», vogKL. *šěl* «Anas ericca», vog. (AHLQVIST) *šěl*, *šal*, *šěl* «Fuligula clangula», osztj. *šòj* stb. id., cser. *šue* «Mergus merganser» stb. (l. Die finnisch-ugr. s-laute I. 31, SETÄLÄ, FUF. II. 244).

PAASONEN H.

Adalékok a magyar nyelv szófejtő szótárához.

20. **Lomb** «frons; grüner zweig, laub, ast».

Ennek a magyar szónak, úgy látszik, eddig nincsen kimutatva semmi megfelelője a rokon nyelvekben.

Vajjon nem függ-e össze ezzel a zürjén szóval: *lobos* «hütte, laubhütte» (*lobosa* «aus zweigen»)? Zürj. *lobos* nyilván származékszó, vö. *šom* «sauerteig», *šomös* «backtrog»; *purt* «messer», *purtös* «messerscheide» stb.; zürj. *-s* ~ md. *-ks*, f. *-kse* (l. BUDENZ, UA. 237). Az egykori tőszónak tehát a «lomb» jelentést tulajdoníthatjuk. Miután a magyarban egy biztos példában az eredeti *m* meg van őrizve a *b* előtt: m. *domb* ~ vog. *tömp* «sziget, domb», nincsen okunk hangtani szempontból ezen egyeztetést kifogásolni.

Nagyon meglehet, sőt — a második szótag *o*-ja miatt — valószínű is, hogy a jelen zürjén alak legközelebb az oroszból való, vö. or. *лобáзз* (*лобазз*), *лобáзз* «kornspeicher, futter-, spreukammer; mehlbude; leichtes obdach (im walde), jagdzelt; der hängekorb auf einem baume (von dem aus der jäger auf den bären schiesst); gerüst zum abtropfen der häute; leicht aufgeführtes gebäude (beim grossen fischfange) zum salzen u. zubereiten der fische» (PAWLOWSKY); DALY szótárában még: *лобáзы* (több. sz.) «мучные ряды; остожье на сваяхъ, подъ скирдъ; въ знч. караулки на звѣря въ твр. и пск. (= a tveri és a pszkovi kormányzóságban) коверкають лобáзы, лобáзы, лобáзы». De az orosz szó kétségtívül nem eredeti, hiszen az egész szlávtságban nincs semmi rokona: csakis a permi nyelvterületről való régi átvételnek magyarázható. Ez nem volna egyetlen példája az olyan szóvándorlásnak, hogy egy fgr. szó átment az oroszba és onnan megint átkerült a zürjénbe (vö. SETÄLÄ, FUF. II. 252 *sapsi* szó alatt).

Nyilván az oroszból való zürj. *labaz* «am baum hängendes gerüst, von wo der jäger schiesst», valamint votj. *labas* «hom-bár, csűr, pajta, élésház». ¹⁾

Más fgr. nyelvekből nem tudom biztosan kimutatni a czímbeli szót. Mégis a mordvin *lopa* «levél» szóra akarnám felhívni a figyelmet. ²⁾ Igaz hogy fgr. **mp* rendszeren > md. *mb* (vö. NyH. ⁴ 38). De minthogy a mordvinban fgr. **yk*-nak nyilván részint *-ng-*, részint pedig *-k-* felel meg (vö. pl. mdM. *ingolē* ~ mdE. *ikele* «előtt», md. *jaka-ms* «járni» ~ osztj. *iqyχē*), a különféle orrhangok történeti fejlődése általában párhuzamos, és nemkülömben vannak olyan esetek is, a melyekben *-mb-* és *-p-* váltakozik (pl. mdM. *kombaldē-ms*, mdE. *kumboldo-ms* ~ mdE. dial. *kopildu-ms* «in wogender bewegung sein»), ³⁾ a mordvin *lopa* csakugyan a m. *lomb* mása lehet.

21. Újj «digitus» és hüvelyk «pollex».

A m. *újj* «digitus» szóval nyilván azonos az ugyanazon értelmű osztják-vogul szó: osztj. *tui*, *lui*, *lwi*, *i'oi*, vog. *tula*. Ezekkel BUDENZ MUSz. 962. sz. még a zürj. *tšúni*, votj. *tšúni*, *tšúni* «újj» és a lpN. *čuvdde* «digitus» szót egyezteteti. SETÄLÄ is FUF. II. 265 a lapp szót — szerinte a fgr. alapnyelvben a kezdőhangnak valószínűleg *é*-nek kellett lennie (vö. uo. 274. l.) —, valamint legújabban MUNKÁCSI is KSz. VIII. 341, SZINNYEI pedig NyH. ⁴ 132 a magyar szó mellett csak az osztják és vogul szavakat idézi. Szerintem helyesen.

A lapp szónak valószínűleg nincs semmi köze az idézett ugor szavakhoz. Tekintve arra, hogy az enarei lapp alak szerint (*tšūūvōčh* «die fingerspitzen», l. SUS. Aik. XXIII₂₅, 11, FUF. VI. 181) e szóban a lapp alapnyelvben a második szótag elején

¹⁾ Az osztjákban is található: (déli) *tāba's*, (keleti) *lwā's*, (északi) *lwā's* stb. «speicher». KARJALAINEN, SUS. Toim. XXIII. 53 azt jegyzi meg: «Das vorkommen des wortes in allen dialekten und die ‚regelmässigen‘ dialektischen verhältnisse deuten auf eine sehr alte entlehnung (über das syrjänische?) hin».

²⁾ Aligha állja meg helyét a md. szónak magyarázata a MUSz.-ban 757. és 735. sz. a. Másrészt nem valószínű, hogy litván jövevényszó volna (litv. *lāpas*), mint DONNER, Internat. Zeitschr. für allg. Sprachwiss. I. (Techmer) 260 véli, mert a md. *o* rosszul illik a litv. *a*-hoz. — THOMSEN, Beröringer melle de finske og de baltiske Sprog (194. l.) sem BUDENZ, sem DONNER mellett nem foglalt határozottan állást.

³⁾ Vö. SUS. Toim. XXII. 43. Az ott adott magyarázatot most már nem helyeselhetem.

δ hang volt, bátran egyeztethető ezen permi szóval: zürjP. *čal'* (GENETZ), *čal'* (Rogov) «der kleine finger», zürj. *čal', čel'* (LYTRIN) id., *tšal, tšal'* (WIEDEMANN) «äusserstes, kleiner finger», *tšel'* (WIED.) id.; votj. *čol'i*, kaz. *čül'e* «der kleine finger». Mind a kettő ilyen fgr. alapalakból magyarázható: *č̣.vδ' (ill. *č̣.vδ'ₛ): *č̣. (*č̣) ~ lp. *tš.*, permi *tš.*, *tš.*; *δ' > lp. -δ-, permi -l-; az eredeti, a lappban megmaradt szótagvégző *v*-hang a permi nyelvágban eltűnt, valamint ebben: zürj. *söl'* «kiemen der fische» (WIEDEMANN, a permi nyelvjárásból,*) vö. lpN. *suövdde*, g. *suövide* «branchiæ; os patulum, hians», lpS. (Lule) *suöw'te* «die kiemen», lpK. *sivte, suivt, suvt* «kiefé, kieme», lpE. (SUS. Aik. XXIII²⁵, 10, FUF. VI. 183) *süö'ü,öδ'.*, g. *suöw'di* «kieme; rachen»; vö. még cser. *šodō* stb. «lunge» < fgr. *ṣ̌.vδ'.

Ezen rekonstruált fgr. alak alapján most annál inkább vehetjük figyelembe azt az egyeztetést, a mely MUNKÁCSINÁL KSz. VIII. 341 található. Szerinte a m. *hüvelyk*, dial. *hüülk, hüjek* «daumen» egyeztetendő a fent idézett permi szóval. A hangviszonyokat MUNKÁCSI így magyarázza: «Der auslautskonsonant in *hüvelyk* ist offenbar das dimin. -k, wobei das grundwort entweder als die vollere lautform gegenüber dem kontrahierten votj. *čol-i* aufgefasst werden kann (vgl. syrj. *šom, šöm* «sauer» ~ mord. *šapama*, ung. *šavany-ú*) oder derart dass *hüvelyk* (aus *hüelyk, *hüjelyk*) als kompositum in der zweiten silbe das ungewort *ujj* «finger» mit assimilation der vokale in seiner annehmbaren früheren form (**uly* = wog. *tulä*, ostj. *luj, loj, tuj*, lapp. *čuwde, čüte* «finger») enthielte». Az utóbbi felfogással én persze nem értek egyet, de az előbbi**) annál valószínűbb, ha egyszer a lapp szót (-*vδ*-vel), a mint fent iparkodtam bizonyítani, a permi szóval azonosnak kell tartanunk. Ha nem helyeselhetem is a MUNKÁCSINÁL KSz. VIII. 339—342. található valamennyi szögyeztetést, annyi mégis, úgy látszik nekem, megállja a helyét, hogy a magyarban néha a szókezdő *h* megfelel más rokon nyelvek *č*-hangjának (*č*- v. *č*-nek) vagy azon hang későbbi fejleményeinek. A m. *ly* ~ *j* (*hüvelyk* ~ dial. *hüjek*) lehet a fgr. *δ'*-hang képviselője, mint ebben: m. dial. *bolyó* ~ *bojó* (= *bogyó*), vö. NyK. 38 : 267 stb.

PAASONEN H.

*) Átment a szomszédos oroszok nyelvébe is. DALY szótára szerint («прм.»): *щѣвъя* «жабры у рыбы, защечныя прорѣхи».

**) Nem értem, miért akarja M. a votj. *čol'i* szóban a véghangot képzőnek tartani («*čol-i*»); vö. WICHMANN, SUS. Toim. XXI. 129. l. 2).

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye.....	-40
— Kazáni-tatár nyelv tanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	-40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	-20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	-40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	-60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében.....	-60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázóí után.....	-80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	-80
— Szórend és accentus.....	-80
Budenz József. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	-30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére.....	-40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Újtestamentum cseremiszt fordításából.....	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása.....	-20
Fábián István. Finn nyelvtan.....	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szöszedet. Latin-magyar nyelvmélek a XV. századból.....	-40
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szómutatókat készített hozzá.....	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez.....	-40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznzefi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból.....	-40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	-80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	-20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	-60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.....	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten.....	-40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	-80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok.....	-60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság.....	-40
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	-40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről.....	-30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről.....	-80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.....	-60
— Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	-60
— Szórendi tanulmányok I. rész.....	-60
— Ugyanaz II. rész.....	-80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté.....	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal.....	-90
— Tanulmányok az ujabkori perzsa irodalom történetéből.....	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	-90
— Naszreddin Hodsa tréfi. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro editum, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lány aspiraták kiejtéséről a zenében	—20
— Az úgynevezett lány aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
— Kiegészítő füzet	6.—
— II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
— IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
— Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
— V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összehasonlítta, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közléteszi Volf György. Tartalma:	
— I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
— II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
— III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közléteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
— IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
— VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
— VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
— VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyveske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulesár-codex	4.—
— IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
— XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
— XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
— XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
— XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
— XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1911.

TARTALOM.

	Lap
SZINNYEI JÓZSEF: Még egyszer a -vá, -vé ragról	357
MELICH JÁNOS: Jegyzetek a Bécsi- és a Münchener-kódexhez (II.)	362
FOKOS DÁVID: A vogul-osztják tárgyas igeragozásról	386
BEKE ÖDÖN: Cseremisiz nyelvtan (V.)	413
— — <i>Tavaszi</i>	462

Ismertetések és híralatok.

A. Gleye: Hettitische Studien. — Ism. GOMBOCZ ZOLTÁN	469
A. D. Rudnev: Adalékok a keleti mongol nyelvhez. — Ismerteti GOMBOCZ ZOLTÁN	471

Kisebb közlemények.

BEKE ÖDÖN: Egy homályos lapp ragról	473
Irodalom	361

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Még egyszer a *-vá*, *-vé* ragról.

Azt a föltevésemet, hogy a *lővá*, *kővé*-féle alakok korábbi **lová*, **kővé*-félekből fejlődtek, tehát a rag *v*-je eredetileg a szó-tőhöz tartozott, MELICH JÁNOS (233—240. l.) kiterjesztette az összes *ó*, *ő*, *ú*, *ü*-végű szavakra, a melyeknek egykor *v*-végű mássalhangzós tőalakjuk volt. Első tekintetre úgy látszik, mintha kettőnk fölfogása között voltaképpen nem is volna különbség, mert én a *-vá*, *-vé* ragról szóló értekezésemben (SUS. Aik. XXIII, 10) általában «*v*-stämme»-ről beszéltem, és így oda lehetne érteni azokat is, a melyekről MELICH értekezése szól. De én azokat csakugyan nem értettem oda, bár természetesen akkor is azt tettem föl és most is fölteszem azt, hogy valamikor a mai *bíró*, *égyenlő*-féle szavaknak is **bírová*, **égyenlővé* volt a translativusa. Valamikor, mondom; és itt térünk el egymástól. MELICH fölfogása szerint a Bécsi- és a Münchener-kódex korában (azt hiszem, hozzátehetem: legalább abban a nyelv-járásban, a melyen ezek írva vannak) a *biroua*, *égenlőue*-féle*) alakok még így hangzottak: **bírová*, **égyenlővé*; én pedig azt tartom, hogy ezek az alakok nem a *bíró* és az *égyenlő* nominativusokkal, hanem a **bírov* > **bírou* és az **égyenlöv* > **égyenlőü* nominativusokkal egykorúak, tehát az idézett kódexek korában már nem voltak meg. MELICH föltevését az teszi lehetségessé, hogy a két kódexben a magánhangzók időmértéke nincsen megkülönböztetve, és így a *-vá*, *-vé* előtti magánhangzót rövidnek is lehet venni. Azt a föltevést pedig, hogy a szóbanforgó *v* hang nem az átmeneti hangból fejlődött, azaz nem egykori *ú*. n.

*) Az *e*-k megkülönböztetését én is elhagyom, mert itt nincs rá szükség.

hiátustöltő, hanem mind a translativusban, mind más alakokban etimologikus, MELICH azzal támogatja, hogy «köznévi használatú magyar szóban» egyetlen-egy esetet sem tud a két kódexből az ú. n. hiátustöltő *v*-re. És meg kell engedni, hogy ha pusztán a magyar közneveket vesszük számba, akkor nincs okunk arra, hogy a szóbanforgó *v* *t* ne etimologikusnak, hanem egykori ú. n. hiátustöltőnek tartsuk. Ámde MELICH nyilván azért mondja megszorítással, hogy «köznévi használatú magyar szóban», mert valószínűleg az ő figyelmét sem kerülte el az, hogy idegen tulajdonnevekben mégis csak akad ú. n. hiátustöltő *v*. Nevezetesen a *Moab*, *Jeroboam*, *Roboam* nevet így találjuk írva: *Mouab* (Bécsi-k. 280, kétszer), *Ierobouamnac* (uo. 201), *robouamot*, *Robouam* (Münch.-k. 15). Minthogy pedig ezekben a nevekben a *v* hang semmi esetre sem etimologikus, hanem vagy hangfiziológiai úton fejlődött, vagy analógia útján odakerült betoldás: nem szabad kétségbe vonnunk azt, hogy hasonló hangtani helyzetben a magyar szavak *v*-je is egykori ú. n. hiátustöltő hang lehet. Hogy a szóbanforgó alakokban az-*e* vagy nem, azt természetesen nem lehet matematikai bizonyossággal eldönteni. De ha számba vesszük azt, hogy a két kódexben a szóbanforgó szavak nominativusa *=ó*, *=ő*-végű, és a sing. *s* a plur. 3. szem. ragjával, valamint a plur. *=i*-vel való alakok között nem akad egyetlen-egy *v*-vel való sem, vagyis nincsenek **taneitouat* ('tanító-ját'), **teremtőuenec* ('teremtőjének'), **üldözőúóc* ('üldözőjök'), **aratouinac* ('aratóinak'), **zeretőuid* ('szeretőid')-féle alakok, hanem csupáncsak *taneitoiat*, *teremtőienec*, *üldözőúóc*, *aratoinac*, *zeretőid*-félék vannak (Bécsi-k. 207, 179, 67, 176, 143), akkor bizony kételkedhetünk annak a *v*-nek etimologikus voltában. Vegyünk hozzá ehhez még két adatot, a melyet maga MELICH idéz. A translativusi *-já* végzet helyett, a mely az *á*-végű szavaknál általános, egyetlen-egyszer *-vá* van: *puztaua*, *s* a *-vé* végzet helyett, a mely *ó* után általános, egyszer *-jé* van: *megesmerendőie* (235. l.). A *puztaua* alak korábbi **puztáá*-ból való, és vagy ú. n. hiátustöltő *v*-nek közbejárulásával jött létre (vö. HB. *hazoa* pro **hazaua*, olv. *házává*: Nyr. XXXII. 409, 483,*) vagy pedig

*) Más ú. n. hiátustöltő *v*-k a HB. ben: *hadlaua*, *terumteve*, *feledeve*, *veteve*, *tilutoa*, *mundoa*.

más -vá, -vé-ragos translativusok hatása alatt. De milyenek lehettek ezek? Az *á, é*-végű szavak translativusának rendes végzete *-já, -jé* volt, az *i*-végűeké *-á, -é*, és csupán az *ó, ő*-végű nominativusoknak feleltek meg *-vá, -vé*-végzetű translativusok: *biroua, halloua, égenlőue*; ezekből pedig csak akkor vonódhatott el a *-vá, -vé* rag, ha így ejtették őket: *bíróvá, hallóvá, egyenlővé* (nem így: *bírová, hallová, egyenlővé*, mint MELICH gondolja). A *megesmerendőie* pedig vagy korábbi **megesmerendőe*-ből alakult ú. n. hiátustöltő *j* közbejárulásával, s ez esetben az *ő* rövid is, hosszú is lehetett; vagy az *innepeie, feketieie* (olv. *innepéjé, feketéjé*)-féle alakok *-jé* ragjának átterjedése útján, s ez esetben az *ő*-nek okvetlenül hosszúnak kellett lennie.

Igaz, hogy a szóbanforgó *v-t* akkor is etimologikusnak lehet tartani, ha a megelőző magánhangzó hosszú volt. Azt lehet ugyanis föltenni, hogy a **bírová, *égyenlővé*-félékből a *bíró, egyenlő*-féle nominativusok hatása következtében lett *bíróvá, egyenlővé*, a minthogy ilyen alakulást tettem föl az *ú, ü*-képzős melléknévekben s a sing. és plur. 3. személy ragjával való alakokban (Nyr. XVII. 193 és NyH.⁴ 111), úgyszintén a *lóvá, kővé*-félékben. Ennek azonban — el kell ismernem — van egy bökkenője. T. i. a nominativus nem részleges hatással szokott lenni a ragos alakokra, hanem egészben beléjük helyezkedik; pl. a *tő, lé* nominativus hatása alatt *tövet, tövön, levet* helyébe nem **tövet, *tövön, *lévet* lépett, hanem *tőt, tön, lét* ezekben: *rózsátöt, szőlőtön, húslét, halászlét*. Ennélfogva a fönnebbi alakok fejlődését inkább így gondolhatjuk:

**bírov, *égyenlöv ~ *bírová, *égyenlővé;*
**bírou, *égyenlőü ~ *bírouá ~ *égyenlőüé;*
bíró, egyenlő ~ bíróa, egyenlőé,

és ezekből aztán egyrészt *bírová, egyenlővé*, másrészt *bírójá, egyenlőjé* lett. Természetes, hogy a dolgot nem úgy kell gondolni, hogy mihelyt a nominativus új alakot öltött, nyomon követte a ragos alak is, hanem úgy, hogy az új nominativus hatása csak idő jártával szorította ki a régebbi ragos alakot. (Hiszen föl kell tennünk, hogy az új nominativus mellett szintén megvolt egy ideig a régi is.)

Ezek után el kell ejtenem azt a föltevésemet, hogy a *lává-, kövé-*féle alakok *v-*je a töből ment át a ragba.

Ellenben fönntartom azt a nézetemet, hogy az eredetibb *vizé, vasá-*féle alakokból a *vizzel, vassal-*félék hatása alatt lett *vizzé, vassá,* noha MÉSZÖLY GEDEON úgy vélekedik, hogy «a *-val, -vel* rag mind alakját, mind alkalmazását nézve annyira különbözik a translativusi ragtól, hogy arra nem hathatott» (Nyr. XXXVII. 441). Fönntartom, mert megvan közöttük az a kapcsolat, hogy magánhangzó után mind a kettő *v-*vel kezdődik; s hogy ez elég lehetett arra, a mit én föl tettem, azt világosan bizonyítja az, hogy az ellenkezőjére vannak példák, mint: *arannyal* (= 'arannya') *vát, kámforral* (= 'kámforrá') *vát, sém-mivé* (= 'semmivé') *lött* (Mohács, Nyr. XXVII. 71; a közlő szerint gyakori jelenség); *küvel* (= 'kövé') *válik* (Soprony m., Szil-sárkány Nyr. VI. 369); *jóval* (= 'jóvá') *hagyásra* (GUBERNÁTH, Institutiones linguæ et litteraturæ Hung. II. 385); *maga magát bjroval* (= 'bíróvá') *tette* (1693: Nyr. XVI. 80).

Az én föltevésém ellen inkább azt lehetne fölhozni, hogy az Ehrenfeld-kódexben a *vendege* 26, 38, *embere* 55, *tarsa* 138 translativusok mellett van *zegenne* 8, 82 és *ewangelyumossa* 8 is, holott a *-val, -vel* rag *v-*je mindig megvan (*sarual, keuekuel, bekesequel* 8 stb.; az egyetlen kivétel, a melyet találtam, *ewrme-l'örömmel* 19, de ez alkalmasint íráshiba, mert másutt *ewreum-uel* 22, *ewreumuel* 23 van). Azonban az a három adat éppenséggel semmit sem bizonyít. Csak egyetlen-egy lapját kell elolvasni a kódexnek, és bárki meggyőződik arról, hogy a benne előforduló betűkettőzésre nem lehet építeni, mert számtalan esetben semmit sem jelent. Százzámra hozhatnák föl erre példákat, de kár volna a térért, azért csak egynéhányat idézek: *appastalak* 1, *kappura, kappuhoz* 14, *ewangeliummy* 16, *keuzenne* 'köszöne' 18, *nezesseben* 'nézésében' 18, *vezedelmett, kezett, mytt, nevemet* 19, *nappyat, nappon* 19, *lehetetlen* 21, *pappnak* 25, *neppeknek* 29, *magammot* 35, *angyallott* 39, *ystten* 72 és *ystenn* 81, 118, *ywtuan* 73, *zepp* 'szép' 75, *esstapot* 77, *baratocnak* 79, *pelldaua* 79, *ellenne* 'ellene' 86, *bezzeduel* 'beszéddel' 94, *oluassasa* 109, *yellentuala* 101, *ystenny* 130, *ellenn* 146, *ellensseged* 149, *fennegetesnek* 154, *sirry* 'sírj' 156 stb. stb. Sapiienti sat.

Mindezek után, azt hiszem, nem szükséges ahhoz a föl-

tevéshez folyamodnunk, hogy a *vízzé, vassá*-féle geminációs alakok az ugor nyelvközösség korából valók, mint BEKE ÖDÖN gondolja (Nyr. XL. 114—117). Szerinte előbb voltak *vassé, vassá, vízzé*-féle alakok, és «a *vas-é, vas-á, víz-é*-féle translativusok később keletkezettek a *semmi-é, sárgá-é, annyi-á* alakok mintájára» (117). Ez filius ante patrem. Hiszen a *semmié, sárgáé, annyiá*-féle translativusok csak akkor jöhettek létre, mikor már megvolt a ragnak *-á, -é* alakja, ez pedig éppen csak a *vas, víz* nominativusok mellett előforduló *vasé, vasá, vízé*-féle translativusokból vonódhatott el (vö. SUS. Aik. XXIII_s. 9).

Végül még egyet! Nem kell mindenben «az ősi finnugor fokváltakozás» maradványát látnunk. A fokváltakozás elmélete nem nyelvészeti panacea.

SZINNYEI JÓZSEF.

Irodalom.

BANG, W. Beiträge zur Kritik des Codex Cumanicus. Bruxelles, 1911.

HORGER ANTAL. Egy ismeretlen magyar hangtörvény. Budapest, 1911. (= NyF. 65. Különnyomat a M. Nyelvórból.)

MARCSEK TIBOR. Helyesírásunk a XVII. században. Budapest, 1910.

MELICH JÁNOS. Nyelvünk szláv jövevényei. (= A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 13. sz.) Budapest, 1910.

MUNKÁCSI BERNÁT. Vogul népköltési gyűjtemény. II. kötet. Budapest, 1910. (Akadémia.)

PÁPAY JÓZSEF. Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. (= Finnugor Füzetek. 15. sz.; különnyomat a NyK.-ból.) Budapest, 1910.

Suomi. Neljäs jakso. 8. osa. Helsinki, 1910. (KETTUNEN, LAURI: Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen. — KOSKENJAAKKO, ANSELM: *Koira* suomalaisissa ynnä virolaisissa sananlaskuissa.)

Jegyzetek a Müncheni- és a Bécsi-kódexhez.

(Második közlemény.)

III. Az *-ít* és *-jt*-végű igék felszólító módjáról.

A következő sorokban a *tanijjon* ~ *taníjjon*, *tanijja* ~ *taníjja* ~ *tanija* stb.-féle felszólító alakokról akarok szólni, s ennek kapcsán beszélek az *-ít* képző fejlődéséről, valamint a régi nyelvben előforduló *h*-val írt imperativusról (pl. *fordohon* 'fordítson').

Ismeretes dolog, hogy nyelvjárásainkban a *tanít*- és *gyújt*-féle igéknek ilyen felszólító alakjuk is van (vö. TMNy. 633—635, ZOLNAI, Mátyusföld nyelvj. 83; NyF. X. 32, XVI. 21, XX. 13):

Tárgyas alakok: *alíja*, *hajíjja*, *szakíjja* ~ *szakéjja* ~ *szakíja*, *szoríjja*, *takaríja*, *taníjja*, *taszíjja*, *tisztíjja*, *számíjja*, *melegíjja* stb. | *felejje*, *szakajja*, *szalajja*, *ejjük le*, *ejjétek*, *nyujjátok* stb. | *kiszabadíjja* stb.

Alanyi ragozású alakok: *fordé* ~ *fordéjjál*, *indí*, *segíj*, *takarí*, *taníj*, *hazasíj*, *fordéjjon*, *ordíjjon*, *pusztíjjon*, *segíjjen*, *fordéjjatok* stb. || *szakajjon*, *gyujjónk* (= *gyújtunk*) stb.

Ez alakok keletkezését eddig is teljesen kielégítő módon tudtuk megmagyarázni. SIMONYI szerint a régi nyelvbeli *szabadohon*-ból (a. m. 'szabadítson'), ezek ragozását l. alább) a XV., XVI. században fejlődött *szabadét* > *szabadít* hatása alatt lett *szabadéhon* > *szabadíhon* (írva a XV., XVI. században *zabadehon*, *zabadihon*, *zabadyhon*, l. alább). «Végül a *szabadíhon* forma követte a *j*-hangú imperativusok analógiáját, és *szabadíjon* lett belőle» (TMNy. 635.). Lényegében azonosan magyarázva a MNy.² 410—411. lapján is, a hol ezt olvassuk: «A *-jt*-végű igéknek kódexeink korában *h* hang jellemezte a felszólító módját; pl. **ejjtjén*, **nyojtjad* helyett *ehén*, *nyohad*; a *szabadujt*, *szabadojt*»

szabadéjt-féle igékből *szabaduh*, *szabadoh*, *szabadéh*, *szabaduhon*, *szabadéhon* lett . . . [a] *h* helyét utóbb — északi nyelvjárásainkban — a rendes *híj*, *várj*-féle alakok analógiájára ismét *j* foglalta el: *szabadíj*, *szabadíjon*, *takaríja*, *taníjátok* stb.» (Egyezően Ung. Spr. 361.)

SZINNYEI szerint (l. NyH.⁴ 104.) ez alakok magyarázatában a *tanít* régi **tanojt* alakjából kell kiindulnunk. Ebből az imperativusi *-j*-jellel alkotott **tanojt-j*-ből lett a nyelvjárások egy részében *tanojts*- > **tanojts*- (o: *tanojts*-) > *taníts*, más részében **tanoj*- > *tanoj*- (>? *tanó*-), s ezek az alakok vannak írva kódexeinkben *tanoh*-nak, *zabadoh*-nak stb., ismét más részében a **tanoj*-ből lett **tanojj*-, majd ebből *taníjj*- ~ *taníj*-. E felfogás szerint tehát a mai népnyelvi *taníjjon*-féle alakok lényegükben mégis a kódexekbeli *tanohon*-féle alakok folytatásai a **tanojjon*-ból, a melyekben a két magánhangzó között levő *jj* zöngés *jj*-vé vált (l. SZINNYEI: NyK. XXIII. 463.).

Ismétlem, hogy az a nézetem, hogy mind a SIMONYI, mind pedig a SZINNYEI által nyújtott magyarázat teljesen kielégítő; mindazonáltal azt hiszem, lehetséges a fentnevezett alakokról olyan magyarázatot is adni, a mely egyszerűbb, nyelvtörténetileg pedig mindkét magyarázatnál jobban áll a tényekkel összhangban.

Az első, a mit meg kell említenem, az, hogy nézetem szerint a *tanoh* ~ *taneh*-féle alakok nyelvünkben nyom nélkül kivesztek (egy esetleges feltevésre vö. ZOLNAI, Nyelveml. 148, erről l. alább az *-ih*-nél). HUNFALVY a NyK. VII. 257. lapján azt mondja ugyan, hogy *fordíts*, *fordítson* helyett «maig Fehér megyében és másutt» ezt mondják: *fordíh*, *fordíhon*, de HUNFALVY ez értesülését tudtommal egyetlen-egy nyelvjárastanulmány sem erősítette meg.

A másik dolog, a mit meg kell említenem, a fölszólító mód képzése. Tudvalevő dolog, hogy a képzésnek igen egyszerű módja van. Olvasóim figyelmét én itt csak arra a képzésmódra hívom fel, a mely akkor áll be, ha az ige *t*-re végződik, s a *-t* előtt még egy mássalhangzó van, pl. *tart*, *ereszt*. Tudvalevő dolog, hogy itt az egyik esetben az imperativusi *-j*-vel*) *tarts*

*) Én imperativusi *j*-ből, s nem *j*-ből indulok ki.

lesz az alak, a másik esetben a *t* kiesésével először *ereszj* (vö. Münch.-kód. Máté VIII. 21 *ereziel*, Bécsi-k. Jud. VIII. 12 *rezezien*, *geriezien*, *tamazion* stb.), majd ebből hasonulással *eressz*. Az *-ít* képzős igék valamikor mind *u* ~ *ü*: *i* + *ht*-végűek voltak, azaz olyanok, a hol a *t* előtt még egy mássalhangzó volt. Felszólítójuk vagy a *tarts*, vagy az *ereszj* > *eressz* alakok analógiájára alakult. A mint az *-ít* képző változott, vele változott és alakult e két típus szerint a felszólító is. A mikor a képző *-iht* volt, akkor a felszólító *-ihcs-* is lehetett (vö. pl. Fest.-k. 371 *teryhcz* 'terits', uo. 378 *wylagosyhch*), meg *-ih* is (ezt l. alább); a mikor pedig *-ojt* ~ *öjt*: *ejt* volt a képző, a felszólító **tanójja* is lehetett. S ilyen alakok a nyelvemlékekben — nagy ritkán bár — de előfordulnak, íme pár adat:

Jord.-k. 614 *ennenmagat es ydwezeye*, ha yzraelnek kyrallya | Érdy.-k. 110 *hogy fellyeb magaat ne aloya*... Az zenth malaztot kedeegh el se *enyzeyee*, uo. 57 *kynek sentenciyaat*... ky *feye wr isten* ('kifejtse').

A mint a képző tovább változott, magas- és mélyhangú alakokban *-ëit-té* > *-ét-té* > *-it-té* lett, követték a felszólítók is. Ha mármost ki tudjuk mutatni, hogy az *üdvözít-*, *tanít-*féle igéknek van vagy volt *üdvöziit* ~ *taniit*-féle alakjuk is (írva: *tanijt*, *üdvözijt*), akkor a mai népnyelvi *tanijjon*, *tanijja*-féle felszólító az *eressen*, *eressze* példájára egészen szabályosan megmagyarázódik.

De van-e *üdvöziit* ~ *taniit* alak, más szóval van-e vagy volt-e valaha az *-ít* képzőnek *-iit* alakváltozata? Az a becses irodalom, a mely újabban e képzőt tárgyalja, nem említ ilyen alakváltozatot (vö. ARTBAUER GIZELLA, Az *-ít* képző története, MÉSZÖLY GEDEON, Az *-ít* képzőnek két rosszul olvasott alakjáról); a TMNy. s más közkezen forgó mű se említ ilyet. Megtalálható azonban ez alakváltozat RÉVAI «Antiquitates» című művében (284—286.). RÉVAI a nevezett műben azt állítja, hogy SYLVESTER Újtestamentomában az *-ít* képzőnek *-iit* (írva *-ijt*) alakja van, s a mai népnyelvi *tanijjon*-féle alakok ilyen *taniit*-ből magyarázandók. MÉSZÖLY G. is szóval arra figyelmeztet, hogy SYLVESTER-ben *-iit* az alakja (írva *-ijt*) az *-ít* képzőnek, a mit ő csak utóbb, értekezése megírása után vett észre.

Nézzük tehát először SYLVESTER grammatikáját és Újtesta-

mentoma első, 1541. évi kiadását. SYLVESTER e műveiben az *ai ~ ái, ei, oi, ui ~ úi, üi ~ úi* diftongusok kapcsoló elemét a legtöbb esetben, mondhatnám kivétel nélkül *y*-nal írja; ez *y* jegye a grammatikában *y*, az Újtestamentomban *ŷ*, tehát nála ez van:

Gramm.: *tulaydonságáruul, tulaydonkippeñ* stb., Újtestam.: *rayta* 152a,*¹⁾ *aytonál* 154a, *tulaydonira* 152b stb. | *feytethetik* 143a | *Moyses* 127b, *Moyses* 138a, *Möyses* 141b | *nyugani* 159b, *Vŷ* 148b (= új) | Gramm.: *Bűyt* előho, *Bűyt* más ho, Újtestam.: el *dűyte* 128b, *iűy* 130b, 131b, *gűyt* 131a, *gűytek* 145a, *fűyözűin* 154a stb.

A hosszú *i* hangot SYLVESTER következőkép jelöli:

i (vö. *tísz* 127a, *nizuiñ* 127b), *i* (*keresztelnik* 127a), *i* (*műlto* 127a), *i* (*merijczitek* 128a), *i* (*annakokairt* 126b), *i* (*filít* 154a, b, = fülét, *lakozzik* 150b), *i* (meg *gőzim* 152b), *i* (*valik* 151b = valék), *j* (*jrasa* 126a, *mijrt* 126b).

A legutolsó példából már azt is láttuk, hogyha *ii* egymás mellé kerül, akkor SYLVESTERben *ij*-t találunk. Ha ugyanis két *i* (rövid vagy hosszú) kerül egy szóban egymás mellé, akkor SYLVESTER ezt a legritkábban írja *ii*-vel (vö. az *eniimtűl* 142b, *iuhaiirt* 142a), e helyett az esetek túlnyomó többségében *ij*-t találunk nyomtatva műveiben (alakja: *ij, ič*). Ez az *ij* nagyon gyakori SYLVESTERben s a következő hangkapcsolatok jelölésére szolgál:

a) *ij = jí*: és *fejbe* tiuek 155b, *fejben* 155b, hóg meg *esmérjtek* 155b, 143a, *fejít* le hanjtuñ 157a, *fejir* ruhákban 158a stb.; Gramm.: *Szekesfejruar* stb.;

b) *ij = ii ~ iji ~ iji* (o: *ii*): az ű *barataijrt* 150b, *mijrt* 154b, 126b, 139b, 141b, 148b stb., örök illetnek *ighij* vadnak 136a, az istennek *ighijt* beszilli 130a, az istennek *ighijt* halgatta 140a stb.

c) *ij = i-ë?* mai nyelvben *i-ë?*: az mi *töruinűnk* meg *itilij* az embert 138a (= meg itéli-e), Nemde meg *őlij* ű-magát 139a (= megöli-e) stb.

Ezen kívül az *ij: ič* diftongus jelölésére szolgál SYLVESTER-nél, a mint az alábbi példák igazolják:

*¹⁾ A hol a SYLVESTER-féle adat után szám van, mindig az Újtestamentom (1541. évi kiadás) megfelelő lapja értendő.

α) el ű az *ij* 140b (= *ej*, vő. a 148b lapon *Iy* vala . . . akkoron, *ijel* 128b, 138a, 143b, 157b, 159a stb.), az en nipim *vijnānak* en mellettem 155a, *hijd* ide 130b, *hija* 142a, el *hijna* 127b, *hijtok* 148a, *hijnak* 136b, 142b, 155b stb., *mezijtelen* 159a.

β) Az *-it* képzős igék mindenkor *-ijt*-tel vannak SYLVESTER műveiben nyomtatva, pl. meg *tisztijt* 150a, *szabadijcza* 155b, *megdűczőijt* 151b, *dűczőijcz* meg az te fiadot hog az te fiad es meg *dűczőijczen* tighedet, en meg *dűczőijtilek*, *dűczőijcz* 152b, *feszijcz* meg 155b, *feszijczitek* 155b, *feszijtessemi* 156a, *eluegijgett* 157b, azt *alijtuān* 158a, *merijtene* 130a, *merijteni* 130b, fel *indijta* vala 132a, Ne *alijczātok* 133b, *tanijt*- (majd minden lapon, s ugyanezt l. a Gramm.-ban is az igeragozásban), meg *vakijtā*, meg *kemijijte*, meg ne *gogijczam* 147a stb. stb. — Az Újtestamentom 1574. évi kiadásában ez igék *i*-vel vagy *ij*-jel vannak (vő. *szabadicza*, *feszicz* meg, de u. o. *tanijtuanim* stb.).

Láttuk mármost, hogy SYLVESTER az *-it* képzős igéket *-ij*-vel írta, s szerintem *-iit*-nek mondta; az ő nyelvében a *tanit* *taniit*-nak hangzott. Hogy SYLVESTER e nyelvi sajátóságát újabban nem vették észre, abban leli magyarázatát, hogy az ő *ij* ~ *ii* jegyét, a melylyel az *-it*-t jelzi, sokan kétpontos *y*-nak nézték (l. pl. TOLDY FERENCZ kiadását a Corpus Gramm.-ban), s azt tartották róla, hogy ez egyszerűen az *i* ~ *ii* hang jele.

Az a nézetem, hogy egyik-másik kódexünkben is fellelhető az *-iit* alakváltozat. Ezt a Nyelvemléktárból igen nehéz ugyan megállapítani, nehéz pedig azért, mert a Nyelvemléktár gondos kiadójának, VOLF Györgynek azt adta utasításul az Akadémia, hogy a kéziratok kétpontos *ij* jegyét adja vissza *y*-nal, mert a két pontnak úgy sincs semmi jelentősége (l. Nyelvemléktár I., Bevezetés). Ha tehát a kéziratban a szó így volt írva: *ij* lön (Döbr.-k. 183 = *i* lön v. *ii* lön), *ijel* (uo. 187 = *iiel* v. *iiiel*), *dicősijtek* (uo. 72 = *dicősíték* v. *dicősiiitek*), *zabadyč* (uo. 76 = *szabadiccs* v. *szabadiics*), *tanijtolok* (uo. 79 = *tanitolok* v. *taniitolok*) stb., akkor VOLF a kéziratot így nyomtatta le: *y* lön, *yel*, *dicősyték*, *zabadyč*, *tanytolok* stb. Ez eljárással ki van zárva még a lehetősége is annak, hogy az *-it* képzőnek *-iit* alakját a Nyelvemléktár alapján kimutathassuk. Pedig nem lehetetlen, hogy még *taniij*-féle alak is van a nyelvemlékekben. A Teleki-k. pl. azon emlékeink közé tartozik, a hol az *ij* jegy előfordulhat, a mely jegy azonban a kiadásban egyszerű *y*-nal van visszaadva.

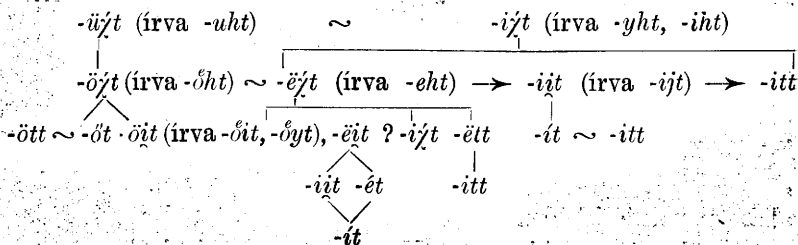
A Teleki-k. 25. lapján mármost találunk ilyen alakot is: *zabady* meg engömet. Ha ez nem sajtóhiba *zabadyč* helyett, s az eredetiben *zabadj*-nak van írva (más magyarázatát l. itt 375. lapon), akkor egész bátran *szabadij* [= *szabadij*]-nak is olvasható.

Mindezek alapján nem tartom lehetetlennek, hogy az *-ít* képzőnek *-ijt* alakja nemcsak SYLVESTERBEN, hanem kódexeinkben is előfordulhat (a már felsoroltakhoz vö. Jord.-k., Érdy-k., Winkler-k., ez utóbbira l. ARTBAUER G. értekezése 14. lapját is).

A népnyelvi *taniijjon*-féle alakok tehát szabályosan megmagyarázódnak a *taniit*-féle alakokból; a *taniijjon* alak hosszú *i*-je a későbbi *tanít* alapján keletkezett. Ennek megfelelően a népnyelvi *házaséj*, *fordéjjon* egy eredetibb **házaséj*,*) **fordéjjon*-ból való, a mely a *házaséit*, *fordéit* igékből alakult. A mai hosszú *é* (*házaséj*, *fordéjjon*) a később fejlődött *házasét*, *fordét* hatása alatt keletkezett. E népnyelvi alakok tehát újabb eredetűek, maga a képzésmód azonban régi (vö. fentebb *aloya* — *feye*, *yduwezeye*).

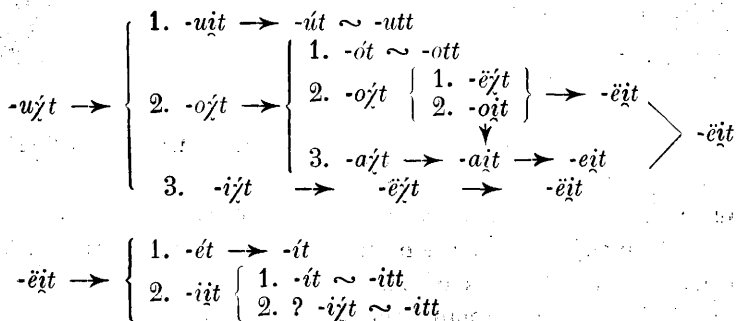
Ha mármost figyelembe veszem az *-ít* képzőnek itt kimutatott, valamint a TMNy.-ban, MÉSZÖLY és ARTBAUER értekezéseiben idézett alakváltozatait, akkor összeállíthatom az *-ít* képzőnek történeti fejlődését (vö. MNy. VI. 331.). E fejlődés — táblázatban bemutatva — szerintem így történhetett:

a) Magashangú alakok:

*) Az Apork. 24. lapján levő *éduőzei* alak íráshiba *éduőzeiti* h.

b) Mélyhangú alakok:

E két összeállításra a következő megjegyzéseket teszem:

Az én nézetem szerint a \dot{y} hang eredetileg csak a magashangúakban volt meg, a mélyhangúakban a fonétikai helyzetnek megfelelően hajlandóbb volnék γ hangból kiindulni. Hogy ilyen γ volt nyelvünkben, arra vö. a HB.-beli *achscin* (olv. *áyszín*) szót. E mélyhangú alakok szerintem inkább csak a magashangúak analógiájára változtak $-u\dot{y}t > -o\dot{y}t$ -ból $-u\dot{y}t \sim -o\dot{y}t$ -tá. Minthogy azonban ezt mással, mint a fonétikai helyzettel, nem tudom megokolni, az uralkodó felfogástól táblázatomban el nem tértem.

Nem hallgathatok el egy másik megjegyzést sem. Nekem úgy látszik, hogy a mai magyar *h* jelölésében igen sok esetben kimutatható, hogy a régibb jelölés *-ch*-val volt (vö. NyK. XXXIV. 132.). Ezt a jelöléssorrendet az $-üjt \sim -ijt$: $-u\dot{y}t$ -képzős igéknél is ki lehet mutatni. Bizonyítja ezt a HB.-beli *zoboducha* is, s bizonyítja a Bécsi- és a Münch.-k. is. A Münch.-k. miatyánk-imádságában még *zabadoch* van (vö. Máté VI, 13), s mint archaikus, az egyház által terjesztett kifejezés ugyanígy *zabadoch* alakban a Bécsi-kódexben (Hester XIV. 14, 19, Dan. III. 43), «*zabadéch* még» alakban uo. (Hester XV. 3); más igékben csakis *-h*-s alak fordul elő. Így van e jelzés *Betlechem* (Máté II. 6, 8), *Abracham* (Máté III. 9) stb. szavakban is. Én ma még ebből se következtetek semmit se, de e tényt ki kell emelnem.

A következő sorokban mármost összeállítok néhány paradigmát a *gyűjt*-, *szabadít*-féle igék *h*-val írott felszólítójából. A mit róluk mondok, azt csak a XIV—XV. század és a XVI. sz.

első felének (1530—35-ig) magyar nyelvére mondom. Ellenben nem vonatkoznak állításaim régebbi, vagy 1530—35. utáni időkre.

A) *Gyűjt*-féle műveltető igék. Ez igéknek *-ht-s* alakja szintén kimutatható nyelvelméleinkből, ime néhány adat:

Corn.-k. 357 es az ev zyueet az te zerelmedre fel *gyohtom* ... es erevkevydk fel *gyohtany* zent iustina azzonnak ziveet zertelen zeretetre, uo. 406 paranchola nagy tevetz *gyohtany*, uo. 280 es zevuetnektevk meg *gyohtuan* varyatok... | Domonk.-k. 2 meg *gyohtot* faaklyat, uo. 3 meg *gyohtany* ... fel *gyohtanaya* || Szent Margit él. 83 evzve *gyvhtet*, 95 *gevhtet*, 96 *gyevhte*, 43 *gevhtetne* | Példák-k. 39 evzue *gevhty* vala | Domonkos-k. 9 *gevhty* vala, 86 evzve *gyevhtevtte* volna | Cornides-k. 160 *gyevhteny*, 295 *gyevhtev*, 254 *gyevhtevk*, 305 *gyevhtueen*, 36 *gyevhche-tek* | Vitkovics-k. 24 *gőhtōted* és NySz. *gőht*, *gyht*, *gyhtet* || Szent Margit él. 194 kynem *nyohthagya* vala.

E *gyűjt*-, *gyűjt* féle igék *h*-val írott felszólítójára a következő adatokat ismerem:

Alanyi ragozású felszólító:

Egyes szám 1. sz. Bécsi-k. Sophon. III. 8 hog' egbe *gúhec* nemzeteket es egbe *gúhec* orzagokat Es ki ősssem ő reiaioe en meltatlankodatomat;

2. személy: Bécsi-k. Hester IV. 16 Mennel es *gőh* egbe menden sidokat | Apor-k. 75 Vduőzōh mēnket vram mē istenōnk es egbe *gūh* mēnket nemzetek kōzzōl | Döbr.-k. 191 es nemzetek kōzzōl *gőh* meg minket | Kulcsár-k. 265 es *gyehezwe* mynketh nemzetek kwzwl (nb. ez egyező idézetek a 105. zsoltár 47. versében fordulnak elő);

3. személy: Bécsi-k. Ruth II. 16 hog' pirongasnalkūl *gőhōn* | Jord.-k. 238 *gyehen* ('gyűjtsön'); — más példák így volnának: **ehēn*, **gyohon* stb.

Többes sz. 1. személyre nincs adatom; **gyōhōnk*, **gyohonk* volna;

2. személy: Bécsi-k. Jud. VII. 15 Es *magōhetec* egbe mendeneket (vö. Székelyudv.-k. 41 *gőycetek* őzwe), Bécsi-k. Jochel II. 16 egbe *gūhetec* nepet. scentelletec eghazat. egbe hyatoc veneket. egbe *gūhetec* aprodokat (én ez alakokat alanyi ragozású alakoknak tartom; 1. itt még a tárgyas ragozású alakokat is s ugyane helyet vö. a Döbr.-k. megfelelő helyével) | Döbr.-k. 299 *gōhetek* egbe. az nepet: zentelletek eghazat: veneket *gōhetek* egbe: *gōhetek* egbe aprodokat | Jord.-k. 76 Zeneth ne *gyohatok*: ty hazatokban az ynnep napon;

3. személy: Érdy-k. 196 *gyohanak*.

Tárgyas ragozású felszólító:

Egyes sz. 1. személy: Jord.-k. 570 howa *gyehem* az en gymelczymet;

2. személy: Érsekujvári-k. 167 Es oth egybe *gyohed* te elmeedet (értsd: gyűjtsed) | Jord.-k. 59 Hat eztendeegh zanzad the földedeth, es be *gyóhed* hű haznaath | Bécsi-k. Jud. IX. 11 *ehed* le azoknac tehetségeket (= lat. allide, értsd: ejtsed le) | Jord.-k. 59 be *gyóhed* (é.: gyűjtsed) | meg *fehede* (é.: meg fejtsed) idézi a TMNy. a Keszth.-k. 455. lapjáról (ilyen lap nincs) | Pozsonyi-k. 38, Thewr.-k. 158 *gyohad* fel en zywemnek lewlkewmnek hydegsssegeth | Döbr.-k. 55 te parančo-latidot en tólem el ne *rehed* | Bécsi-k. Ruth III. 9 *Nohad* ki te palastodat te zolgalo Ianodra (de Münch.-k. Márk III. 5 *noyd* ki, Luk. VI. 10 *Noyd* ki) | Döbr.-k. 324 [Ján. XX. 27] *nohad* ide be te vyiodot = Jord.-k. 699 *Nyohad* ede te wyodot [nb. ugyanitt Márk III. 5 *Nyo''cz* ky, Luk. VI. 10. *Nyo''cz* ky] | Horvát-k. 244 se labadat vagy zaradat mezze ne *nyohad*;

3. személy: Bécsi-k. Naum III. 18 niné ki égbe *gúhó* | Jord.-k. 13 *nyoha*.

Többes 1. személyre nincs példám; a Bécsi- és a Münch.-k.-ben így volna: **gyühük*, **gyohuk*, **ehük*, **fehük* stb., más kódexekben a rag -*ök* ~ *ék*, -*ok*.

2. személy: Bécsi-k. Jochel I. 14 égbe *gúhetec* a' *veneket* | Münch.-k. Máté XIII. 30 a' buzat... *góhetec* en cűrömbe = Székelyudv.-k. 362 az buzath... *gyohetek* en susokomba = Döbr.-k. 290 az buzat kedeg *góhetek* en zvizokomba = Érdy-k. 128 az gabonaat kedeegeh *gyóhetek* az en aztagomba = Jord.-k. 395 az...gabonat... *gyehetek* az en czyrembe | Münch.-k. Ján. VI. 12 *góhetec* fel a' derebeket || Jord.-k. 104 az el feledöt gabona feyeth ffele ne *gyehetek* || Döbr.-k. 106 [XLIX. zsolt. 5] *Góhetek* meg neki ű zentit = Kulcs.-k. 120 *Gyehetek* ezve neky w zentyt = Keszth.-k. 124 *Gyehetek* ezve neky w zentyth | Münch.-k. Ján. II. 19 *fehete* meg e templomot (= solvite templum hoc) | Döbr.-k. 299 *góhetek* égbe az nepet | Jord.-k. 301 *gyohatok* ffele (gyűjtsátok); vö. még itt az alanyi ragozás többes 2. alatt.

3. személy: Bécsi-k. Baruch VI. 48 hol magokat őzuó el *rehec* | Érdy-k. 10 egyben *gyóheek* | Jord.-k. 229 es mynd az varassal egyetembe fel *gyohak*.

B) Az *-it*-képzős denominális és deverbális igék történetében is van egy korszak, midőn a képző még «vocalis+ht»-vel van írva emlékeinkben, vö. KTSzal. *iduzuht* (üdvözít), GyulGl. *tonohtuananac*, Birk-k. 21 *tarsohtani*, OklSz. 1398. évi okl. *Puz-*

thohthow (SZINNYEI, NyH.⁴ 67, 75), *nagyohtaa* Fest.-k. 83 (két-szer), *feketehteny* MargL. 3 (itt sok ilyen alak, l. MÉSZÖLY ért.), *ehnyhteese* Érdy-k. 36, *kemenyhty* Corn.-k. 153; ilyen *-yht*-tel írott alak kódexeinkben nagyon sok van. Íme néhány adat: a) magashangúak: Fest.-k. 61 *beewyhche*, uo. 384 meg *chemeteesyhteed*, uo. 399 *edesyhtewket*, Érdy-k. 136, 189 *ehnyht*-, Jord.-k. 467 meg *ehnyhhety*, Fest.-k. 384, 386 *ekesyht*-, Fest.-k. 277, 283, 320, 324 stb. *ydwezyht*- stb., stb.; b) mélyhangúak: Fest.-k. 320 *byzonyhtana*, uo. 314 meg *buldyhtya*, uo. 9 *fordyhttho*, 139 *fordyhchaad*, uo. 226 *fordyhto*, 83, 303 *fordyhtthasaban*, uo. 54 *pwzthyhttho*, uo. 278 *pwztyhto* stb., stb.

Ez igék *h*-s felszólítójáról l. SIMONYI, MNyelv² 411, TMNy. 434, 633—34, SZINNYEI, NyH.⁴ 103. és NyK. XXIII, ZOLNAI, Nyelveml. 18, 59, 148. Az alábbi sorokban az eddig ismert s általam gyűjtött adatok alapján összeállítom e felszólítóinak lehetőleg valamennyi *h*-s alakváltozatát s az összeállítás után elmondom idevágó észrevételeimet.

Alanyi ragozású felszólító:

Egyes sz. 1. személyre nincs példám.

2. személy: Bécsi-k. Hester XIV. 14 *zabadoch* meg, uo. 19 vers *zabadoch* meg, uo. Dán. III. 43 *zabadoch* meg | Münch.-k. Máté VI. 13 *zabadoch* münket gonoztol | Bécsi-k. Hester XV. 3 *zabadéch* még (erről, mint archaikus alakról l. fentebb) || Pozsony-k. 14, Winkl.-k. 259 *fordoh*, Döbr.-k. 49, 50, 94, 97, 116 stb., Szent Kriszt. 24, Kulesár-k. 47, Fest.-k. 379, Jord.-k. 370, Peer-k. 249. 259 stb. *zabadoh*, Ehr.-k. 45, Apor-k. 87, Winkl.-k. 255 *tanoh*, Szent Kriszt. 24, Döbr.-k. 40, 108 *tiztoh*, Döbr.-k. 109 *viyoh*, Kulesár-k. 124 *wyoh* (értsd újíts) || Lobk.-k. 54 *zabado* meg || Apor-k. 132 *bóuóh*, Winkl.-k. 255 *ky meróh*, Apor-k. 3 *úduózh*, Apor-k. 18, Döbr.-k. 20 *iduózh*, Döbr.-k. 21, 64, 76, 77, 116 stb. *idvózh*, Döbr.-k. 50 *iduezóh*, Döbr.-k. 129 *éduózh*, Peer-k. 265 *ydwózh*, Ehr.-k. 102—103 *ereusewh*, Döbr.-k. 109 *eróssóh* || Kules.-k. 124 *yeles malazwal erese* meg engemet || *-eh* írott alak mind a mély-, mind pedig magashangúakban pl.: Bécsi-k. Zach. XI. 2 *ordéh*, Apor-k. 3, 19, 22, *zabadeh*, Bécsi-k. Dan. XIII. 53 *zomoreh*, Apor-k. 90 *taneh*, Münch.-k. Luk. XI. 1 *tanéh*, Döbr.-k. 166 *tazéh* [LXXXIX. zolt. 3], Ehr.-k. 14 *czerdeh*, Münch.-k. Ján. XVII. 5 *fèneseh* meg, Münch.-k. Luk. XVII. 8 *kezeh*, uo. Ján. IV. 11 *meréh*, Bécsi-k. Naum III. 14 *meréh*, Bécsi-k. Hester XIV. 14 *segéh*, Münch.-k. Máté XV. 25, Márk IX. 21 *segéh*, uo. Máté XIV. 30, Ján. XII. 28 *éduózh*,

Döbr.-k. 53 *iduezeh*, uo. 68 *idvózeh*, Keszth.-k. 8, Fest.-k. 82, 88 *ydwezeh*, Fest.-k. 11 *thyzthek* stb. stb. || -ih ~ -yh írott alak: Kulesár-k. 223 *thazyh* = Keszth.-k. 241 *tazyh*, Fest.-k. 126, 203, 357 *fordyhmegh*, uo. 165 *zabadyh* meg, uo. 293 *tyztyh*, uo. 67 *thyzthyh*, uo. 65—66, 292, 391 *idwezyh* || Teleki-k. 25 *zabady* meg engömet (más magyarázatát l. fentebb).

3. személy: Birk.-k. 4 meg *batorohan* (sic!), Döbr.-k. 131 *bwrohon* = Keszth.-k. 170, Kules.-k. 163 *bwrohon*, Érdy-k. 80 *fonalohon*, Jord.-k. 228 el *fordohon*, uo. 300 meg *haborohon*, uo. 267 meg *zaporohon*, uo. 329 meg *sokasohod(n)*, Döbr.-k. 108, Kules.-k. 122, Keszth.-k. 127, Fest.-k. 331, Jord.-k. 136, 241, Érdy-k. 324, Peer-k. 176 meg *zabadohon*, Bécsi-k. Ruth II. 9 mégné *zomorohon*, SZINNYEI, NyH.⁴ 103, Érdy-k. 78, Jord.-k. 867 *tanohon*, Ehr.-k. 28, Jord.-k. 365, 549 *vylagosohon*, Döbr.-k. 183 *erössöhön*, Döbr.-k. 70 *idvözöhön*, Jord.-k. 830 *eppphen* ffele, Münch.-k. Ján. XVII. 1 *fenesehen*, Apor-k. 19, Jord.-k. 84 *merehen*, Corn.-k. 277 *segehen*, Jord.-k. 563 *seghehen*, Döbr.-k. 70, Apor-k. 98 *kózelehen* || Tih.-k. 228 *zabaduhon* meg *titöket*, uo. KAUSCH M.: A Tih. cod. nyelvezete 53. lapja szerint «meg *tanuhon*» is, de az idézett helyen nem találok || Döbr.-k. 295 *alahon* (ez *ah*-alakra vö. az *-ít* képző *a*-val hangzó alakváltozatát: Ehr.-k. 68 *ayayatost*, uo. 158 *alaytod*, Corn.-k. 256 *zabadayt*, Peer-k. 256 *zabadayt* stb.) || Münch.-k. Luk. XVII. 2 meg *gonozbhehon*, Bécsi-k. Zach. III. 2 *porohon*, uo. Dan. III. 15, VI. 16, Micheas V. 8, Ozyas XII. 10 *zabadehon*, Münch.-k. Máté V. 16 *vilagosohon*, Döbr.-k. 124 *dicösehen* || TMNy. 634 *indihon* (Ozoraiból), uo. 633 *erössihön* (Weszpr.-k. 43), uo. 634 *térihön* (Beythéből).

Többes sz. 1. személy: Németujv. Gl. 98, TMNy. 633 *epehenk* — *restauremus*; — a Tih.-k. 131. lapján levő «mindönöketh istennek *tulaidonucunk*»-ban *cs*-vel kell olvasnunk a *c* jegyet.

2. személy: Érdy-k. 92, Érsekujv.-k. 216 *alohatok*, Jord.-k. 382 *gyogyohatok*, Döbr.-k. 154 *igazohatok* alázatost es zegent = Kules.-k. 204, Keszth.-k. 216 *ygazohatok*, Münch.-k. Máté XXVIII. 19 *tanohatoc* minden nemzeteket, Érdy-k. 71, 546 *tanohatok* meg . . . enghemet, Jord.-k. 452 *tanohatok*, TMNy. 634 (Ozoraiból) *tanohatok* (alanyi?), Jord.-k. 382 *tyztohatok*, uo. 527 meg *nyomorohatok* || Bécsi-k. Joch. I. 5, 13, II. 1, Soph. I. 11, Ozyas V. 8, Zach. XI. 2 *ordehatoc*, Münch.-k. Máté X. 8 *tiztehatoc*, Bécsi-k. Ozyas X. 12 *vychatoc*, Döbr.-k. 80, 129, 176 *dicösehetek*, Jord.-k. 186 *epphetek* azerth varasokath, Münch.-k. János II. 8 *merghetec* immar es vigétec, Jord.-k. 154 *merhetek*, uo. 779 *seghehótók*, Peer-k. 264 *seghetek*, Ehr.-k. 145 meg *telyeshetek*.

3. személy: Jord.-k. 60 *yndohanak*, Döbr.-k. 66 *kévilek* ne

hamosschanak engemet, Szent Kriszt. 17 *zabadohanak* meg tegedeth, Ehr.-k. 132 *hog* ewk *tanohonak**) mynketh *Es segehenek*, Jord.-k. 242 *tanohanak*, uo. 927 *vylagosohanak*, uo. 242 *megh eleghóhenek*, Döbr.-k. 229 *kintornaban dicohonek* neki || Bécsi-k. Dán. V. 10 *Ne haborgehanac*, uo. Jud. VII. 9 *né meréhenec* || Szent Kriszt. 30 *hog* meg *zabadyhanak* tegedet, Virginia-k. 144 *tanihanak* tyteket.

Tárgyas ragozású felszólító :

Egyes sz. 1. személy: Corn.-k. 182, Nagyszomb.-k. 56 *fordoham*, Corn.-k. 211 *hog* meg *zabadoham* evket, Winkl.-k. 264 *megh theróhem*, Münch.-k. Ján. XIX. 15 *megfezehem*, Jord.-k. 694 *fezehem* || Bécsi-k. Jud. IX. 14 *el fordeham*, Münch.-k. Ján. XII. 47 *hog* *éduózehem* e uilagot, Jord.-k. 673 *ydwezehem* || Jord.-k. 796 *megh gyogyham*, Nagyszomb.-k. 71 *idwezyhem* vtet.

2. személy: Bécsi-k. II Machab. VII. 19, Ehr.-k. 78, Jord.-k. 59, Érdy-k. 116 *alohad*, Jord.-k. 384 *alohat* azt, Bécsi-k. Naum II. 1 *batorohad* meg, uo. Hester XIII. 17, Domonk.-k. 185, Jord.-k. 232, 233, 250 *fordohad*, Apor-k. 88 *ffordohad* el, Érdy-k. 64, Érsekujv.-k. 281 *fordohad* el, Ehr.-k. 44 *indohad*, Jord.-k. 211 *yndohad*, Érdy-k. 24 *yobbohat* meg, Jord.-k. 531 *gyogyohad*, uo. 104, 312, *nyomorohad*, uo. 243 *pwztohad*, uo. 254 *sykosohat*, Keszth.-k. 158, Kulcs.-k. 150 *meg sokasohad*, Winkl.-k. 157, Fest.-k. 278 *zabadohad*, Jord.-k. 111 *zomorohad*, Corn.-k. 79 *zorohad*, Jord.-k. 62, 208, 215 *tanohad*, Münch.-k. Máté XXIII. 26 *tiztohad* meg, Weszpr.-k. 128 *tyzthohad*, Ehr.-k. 98 *tulaydonohad*, Jord.-k. 109 *uyohad*, Érdy-k. 223, Fest.-k. 47 *vylagosohad*, Peer-k. 294 *vilagosohadh*, Jord.-k. 55 *eppóhed*, Bécsi-k. Naum II. 1 *meg erősóhed*, Apor-k. 20 *meg görbóhed*, Érdy-k. 203 *kyssebóhed*, Jord.-k. 251 *betelleyesóhed*, uo. 511 *ydwezóhed*, Döbr.-k. 73 *Vram idvózóhet* te nepedet, uo. 158, 159 *idvózóhed*, Winkl.-k. 254 *megh hywóhed*, uo. 261 *sebóóhed rezóóghed*, uo. 195 *vezóhed* meg, Domonkos-k. 244 *ez fratereket eleghed* meg (é.: elégítsed meg), Bécsi-k. Dan. XIV. 10 *a' bort eleghed*, uo. Abakuc III. 2 *eleuenghed* meg, Münch.-k. Ján. XII. 28 *fenesched*, uo. Ján. XVII. 1 *fenesched*, uo. Márk XV. 13 *meg fezeched*, uo. Luk. XXIII. 21 *Fezeched* meg *fezeched* meg (de uo. Márk XV. 14 *fezeid* meg, Ján. XIX. 6, 15 *Fezeid* meg *fezeid* meg, *fezeid* meg), Winkl.-k. 187 *fezeched*, Bécsi-k. Ámos IV. 12 *kezeched*, Apor-k. 11 *meg rezegehed*, Bécsi-k. Mich. I. 16 *zelesched* || Weszpr.-k. 134 *alehad*, Bécsi-k. Hester XIV. 11, Münch.-k. Máté XXVI. 52 *fordehad*, Apor-k. 19, Peer-k.

*) Ez alakváltozatra vö. Ehr.-k. 90 *had zolyonak*, Döbr.-k. 124 *mondonak*, uo. 219 *meg* nem *allonak* stb.

223 *fordehad*, Döbr.-k. 124, Apor.-k. 11 meg *sokasehad*, Apor.-k. 19 *zabadehad* meg, Münch.-k. Luk. XVII. 8 *zorehad* meg, Bécsi-k. Dan. VI. 8 *erőshed* meg, Jord.-k. 485, Érdy-k. 307 *seghehed*, Jord.-k. 235, 253, 285 be *tellyesehed*, Münch.-k. Máté XXVII. 40, Márk XV. 30, *éduőzched*, uo. Luk. XXIII. 37, 39 *éduőzched*, Keszth.-k. 62, Fest.-k. 23 *Idwezehed*, Döbr.-k. 41, Kules.-k. 62 *Idwezehed* || Winkl.-k. 354 *alyhad*, Lobk.-k. 74 *bizonihad* meg, Ers.-k. 47 meg *fezyhed*, Apost. mélt. 18 el neh *fordyhad*, Virg.-k. 42 elne *indihad*, uo. 84 *telyesihed* be, Tih.-k. 79 *terihed*, Münch.-k. Luk. XVII. 5 *Többihed* meg, Döbr.-k. 37 *vilagosyhad*, Fest.-k. 244, 389 *idwezyhed* stb. || Bécsi-k. Hester IV. 13 *Ne alahad*.

3. személy: Jord.-k. 832, Érdy-k. 109 *aloha*, uo. 187 *byzonyoha*, uo. 189 *byzoňoha*, Jord.-k. 131, Ers.-k. 216 *fordoha*, Érdy-k. 86 *ygazoha*, Keszth.-k. 9 meg *nyomoroha*, Jord.-k. 448 *zabadoha*, uo. 244, Fest.-k. 137 *tyztoha*, Fest.-k. 61, 360 *thyzthoha*, uo. 215, 286 *tyzthoha*, Döbr.-k. 131. *zoro*ha, Fest.-k. 31 *wylagosoha*, Érdy-k. 5 meg *wylagosoha*, uo. 558 meg *eppewe*, uo. 43 meg *eressöhe* es meg *eppöhe*, Bécsi-k. Jud. VIII. 31, Dan. XI. 39 meg *erössöh*, Döbr.-k. 41 *erössöhe*, Jord.-k. 108 el *egyelöhe*, Érdy-k. 325 bel *tellyesöhe*, Birk.-k. 3 meg ne *zeniesöhe* az lelket, uo. 8 *kezehe* magat meg veresre, Bécsi-k. Naum 2. prol. *megnehezeghe* || Bécsi-k. Abak. 3. prol. meg *bizoneha*, uo. Abdyas I. 15, Dan. XI. 17, Münch.-k. Luk. I. 17 *fordeha*, Winkl.-k. 194 *fezehe*. Bécsi-k. Ruth II. 16 *megné poreha*, uo. Ozyas V. 14 *zabadeha*, Münch.-k. Máté XXVII. 43 *zabadeha*, Apor.-k. 67 meg *vidameha*, Bécsi-k. Bar. I. 12 *vilagoschameg*, uo. Judit X. 8 *erössehemeg*, Keszth.-k. 275, Kules.-k. 251 meg *erewehe*, Jord.-k. 229 *eppeehe*, Érdy-k. 278, Jord.-k. 338 *tellyesehe*, Münch.-k. Luk. XXIII. 35 *éduőzehe*, Döbr.-k. 44 *idwezehe*, uo. 126 *vilageha* || Virg.-k. 141 *byzonyha*, uo. 19 *fordiha*, uo. 142 *tanyha* meg, Corn.-k. 372 *velasyha* (hiba *velagosyha* h.), uo. 179 meg *kyesyhe*, Érdy-k. 619, Jord.-k. 850 *ehnyhe* || Birk.-k. 4 ne *alaha* magat, Németujvári Gl. 345 *nagyaha* (így FEJÉRPATAKY kiadásában, másként ZOLNAINÁL Nyr. XIV. 305), Fest.-k. 253 *wylagossaha*.

Többes sz. 1. személy: Münch.-k. Máté XVII. 26 *megne gonozbehuc* őket, Érdy-k. 4 meg *yobbohok*, uo. 5 meg *tyztohok*, uo. 24 meg *ygazohok* es meg *tyztohok*, uo. 99, Jord.-k. 768 *alohok*, Érdy-k. 162 *byzoňohok*, Bécsi-k. Amos VIII. 5 *megkússebehúc* ... es *megbóúhúc* (megjegyzem, hogy a Bécsi- és a Münch.-k.-ben a személyrag mindenkor *-uk* ~ *-ük*, *-ék*, az alanyi ragozásban *-onk* ~ *-önk*) || Lobk.-k. 67 meg *iobehoc*.

Többes sz. 2. személy: Bécsi-k. Jud. VIII. 31 *bizonohatoc*, Jord.-k. 641, Érdy-k. 87, 119, 260, 473, Jord.-k. 641 ne *alohatok*, uo. 109 *ygazohatok*, Jord.-k. 149, 272 *yndohatok*, uo. 113

nyomorohatok, uo. 839, 846 *tyztohatok*, Döbr.-k. 81 *nağohatok* v_rat (tárgyi?) = Keszth.-k. 76, Kulcsár-k. 76 *nagyohatok* een (en) vramath, Apor-k. 141 ne *sokasohatok* . . . zotokath, Döbr.-k. 154 *zabadohatok* meg = Keszth.-k. 216, Kulcs.-k. 204 meg *zabadohatok*, Jord.-k. 287, Érdy-k. 197 *zabadohatok*, Érdy-k. 204 *zorohatok*, Jord.-k. 224, 271. 291 *tanohatok*, Jord.-k. 151, 918 *egyelőheetek*, Döbr.-k. 45 *dicősöhetek* ötet, Jord.-k. 453 *gyyenesősöhetek*, uo. 713 *yduvezősöhetek*, Winkl.-k. 192, 216 *fezőhetőék*, Érdy-k. 24 *gyyenesősöhetőék*, uo. 35 *gyyenesősöhetőék* || Bécsi-k. Amos IV. 4 *sokasohatoc* meg, Münch.-k. Ján. XIX. 6 *fezőhetőec* meg ötet, Döbr.-k. 173 *kemenehetek* meg, Münch.-k. Márk I. 3 *kezőhetőec*, uo. Ján. I. 23 *kezőhetőec*, uo. Luk. XXII. 8 *kézőhetőec*, uo. Luk. XXII. 12 *kezőhetőec*, Érdy-k. 124 *merheetek*, Jord.-k. 526 *gyyenesehéetek*, Ehr.-k. 60 *segehetek*, Birk-k. 2 *zeledehetek*, Ehr.-k. 105 ty az fewldre *terehetek* az abroz, Jord.-k. 534 *terehetek*. || Münch.-k. Máté X. 34 Ne *alahatoc* hóg || Jord.-k. 829 *yndwhatok* || TMNY. 634 (BEYTHÉBÖL) el ne *idegönihetőék* (tárgyi?).

3. személy: Jord.-k. 208, Érdy-k. 131 *tanohaak*, Érdy-k. 131, Jord.-k. 6 *vylagosohak*, Birk-k. 5 *könöhek* [foveant] ötet raita könörolessel || Corn.-k. 422 *alehak*, Bécsi-k. Hester III. 14 magokat *kézőhéc*, Jord.-k. 446 *fezeheek* ffel, uo. 59 megh *kynnyeheek*, uo. 180, 270 be *tellyeseheek* || Bécsi-k. II. Mach. VI. 24 soc ifiac *alahac*, Birk-k. 1, 2 *alahak* (a két lapon háromszor) || Corn.-k. 157 *dychevsyhyk*. A Lányi-k. 361. lapján levő következő adat «hozza syessenek es wtet ymachyagokkal *segeyhek*» esetleg írás-hiba *segeyhek* h. (vö. Érdy-k. 5 *segheyeche*).

Az itt összeállított ragozásra a következő megjegyzéseket teszem:

a) Az összeállításban az volt a czélom, hogy valamennyi alakváltozatot összegyűjtsek; az összes alakokat összegyűjteni — nagy számuk miatt — felesleges.

b) A *h*-jegy hangértékéről, mint fentebb említettem, bővebben nem írok. Szerintem a fent idézett alakok *h*-val olvassandók, a minék egyik bizonyítéka*) a *zabado* (olv. *szabadó*, e h. *zabadoh*), *zabady* (olv. *szabadí* e h. *zabadyh*), *erese* (olv. *erésé*, e h. *ereseh*, azaz *erősít*s) alakok, a melyek *h* nélkül vannak írva. — Semmi esetre se olvasható azonban a *h* jegy *j*-nek, a mint ZOLNAI a Nyelveml. 148. lapján a *syrhon* alapján esetleg hajlandó volna feltenni. A *syrhon* (s vö. még Apor-k. 6

*) Erre a bizonyítékra SZINNYEI J. tanár úr volt szíves figyelmeztetni.

halgashad) alakok lehetnek akár analogikus alakok is abból az időből, mikor a nyelvérzék a *-had*, *-hon-t* már ragnak elemezte. (E magyarázatot bővebben l. alább az V.-ben.)

c) A *h* előtt írt vokális (*fordohon*, *fordeha*, *fordíha*, *tanuhon*, *dicsősöhön* stb.) hangértékére azt a szabályt lehet felállítani, hogy itt döntő az *-ít* képzőnek az illető nyelvemlékben levő alakja; pl. a Bécsi- és a Münch.-k.-ben az *-ít* képzőnek *-ëit* (írva *-ëit*, *-eit*), *-oít* (írva *-oit*), *-aít* (írva *-ait*: *alait* = alít) az alakja, soha *-ét* (írva *-et*), vagy *-it* (írva *-yt*, *-it*). Ép ezért én a *h* előtti magánhangzót rövid hangnak olvasom e két kódexben, s minden olyan kódexben, a hol az *-ít* alakja diftongikus. S ez van az esetek többségében. Szerintem tehát általában így kell olvasni: *fordohon*, *fordeha*, *dicsősöhön* stb., s csak igen ritka esetekben így: *fordéha*, *fordíha*. Ez olvasás helyessége mellett szól az is, hogy olyan emlékek, a melyek a hosszú *ó-t* *oo*-val, az *é-t* *ee*-vel írják, pl. az Érdy.-k., a Jord.-k., a Fest.-k., a *fordohon*, *fordoha*, *fordehon*, *fordeha* stb.-beli *o-t*, *e-t* sohase írják *oo*-nak, *ee*-nek.

IV. Az *-sz* személyragról.

E nehezen megfejthető személyragunknak (eredetére vö. BUDENZ, UA. 345, SZARVAS, Nyr. III. 16, SZINNYEI, NyH.⁴ 114, SIMONYI, TMNy. 597, MNy.² 395, Ung. Spr. 350) olyan alakváltozatára akarom itt nyelvésztársaim figyelmét felhívni, a melyet eddig semmiféle nyelvtörténeti munkánk nem említ. Az alakváltozat megértésére szükségünk van a TMNy. egy helyére, a mely így hangzik (598. l.):

«Nyelvemlékeinkben ez alakra (értsd: az *írsz* alak *sz*-ére) nézve, kevés eltérést s így kevés felvilágosítást is találunk. Néhol kettős *ssz*-el van írva, s ez megerősíti a *léssz*, *téssz*-féllelkel való rokonságát. Pl.

éltendessze: an sis usurus FORRÓ: Curt. 339. *jövendessz*, RÉVAI 1778-ban (BÁNÓCZI: Révai 168); *beszéllessz* DUG: Szerecs. 162. mit *mondassz* erre? KAZ: Levelez. II: 120. *jelentessz* FÖLDI uo. «bárha vitéz, nem *síklasz* el s készlelni te nem fogsz» KÖLCSEY: Ilias.

Sőt BARÓTI SZABÓ D. szerint helyesen *szólassz*, *mondassz* ejtendő, s az utolsó szótag a versben hosszúnak veendő.

A *mondasz*, *kérdesz*-féle magánhangzós alakok mellé a Gömöry-kódexben néhány olyant is találunk, melyben egy tövégi mássalhangzó után is megvan e magánhangzó *ylez*, vagyis *ülesz* «ülsz» 52. *terez*, vagyis *téresz* 57 és *elez*, azaz *élesz* 323).

A TMNy. tudós szerzője tehát azt mondja, hogy az *ssz* az *sz* személyrag egyik alakváltozata. A magyar nyelvben mármost sok hosszú *sz*-ről be van bizonyítva, hogy ú. n. teljes hasonulás útján keletkezett a történeti korban egy eredetibb *sz+i*-ből, *sz+h*-ből (vagy *h+sz*-ből, vö. pl. *hosszú* < *hoszjú*, *asszú* < *aszjú*, *válássz* < *válaszj*, *válássza* < *válaszja*, *asszony* < *áchszin* stb.). Mármost az a feltűnő, hogy ilyenféle alakok az *-sz* ragnál is előfordulnak; íme a példák:

Apor-k. 43 (87. zsolt. 11. vers): «Minem a halottaknak *tezih* czudakat [= latinul: Numquid mortuis facies mirabilia] = Kulcs.-k. 215, Keszth.-k. 230: My nem holtaknak *teez* chodakath, Döbr.-k. 161 *tez*;

Apor-k. 50 (89. zsolt. 13. vers): Miglen el *fordolzi* vram = lat.: Convertere Domine usquequo?; a többi zsoltárfordításban a latinnak megfelelően felszólító alak van: *fordol* v. *fordul*;

Apor-k. 51 (90. zsolt. 13. vers): Aspison és basaliskoson *iarzih* [= lat.: Super aspidem et basiliscum ambulabis] = Kulcs.-k. 227, Keszth.-k. 246 *yarz*, Döbr.-k. 168 *iarzs*;

Apor-k. 66 (103. zsolt. 3. vers): ki *iarzi* zeleknek tollin [= lat.: qui ambulat super pennas ventorum] = Kulcs.-k. 250, Keszth.-k. 273 *yarz*, Döbr.-k. 182 *iarzs* . . . ki te követidet zelletekke *tezs*; ilyen *zs*-vel írott alak a Döbr.-k.-ben több is van; vö. 63, 117 *tezs* = *teszel*, 123 *kegelmezs* = *kegyelmezel*, 168 *iarzs*. Ilyen *zs*-vel írt alakok sűrűn fordulnak elő a Fest.-kódexben is, íme az adatok: Fest.-k. 195 *lezs* (a. m. *leszel*), 240 *leezs*, 408 *bochatandazs*, 297, 396 *eelzs*, 194, 229, 235, 240 *fogadz*s ees *zylzs*, 370 *gondolzs*, 410 *gyetrezs*, 382 *yrghalmazs*, 396 *irghalmazs*, 412 *ysmerzs*, 410 *esmerzs*, 254 *yteelzs*, 408 *kegyelmezendezs*, 382 *latandazs*, 408 meg *seertezs*, 195, 225, 240, 302, 303 *zylzs* (vö. *fogadz*s alatt is), 96 *tharthandazs*, 195 meg *therheseulzs*, 240 *terheseulzs*, 243 *ylzs*, 407 *waarzs*. Megjegyzem, hogy az *zs* e kódexben is, mint a Döbr.-ben, csak is a 2. személyű igealakokban fordul elő.

Guary-k. 25: mene ragalmassagot te halgacz, anne ördögöt filedbe *vezh* (értsd: *veszel*);

Lobk.-k. 9: mert te vagy adando nepeknek vilagosságawl es ameniei vduarnak meg epetöie *leezy* (értsd *leszel*; ez alakról

teljesen hibás GÁSPÁR E. LEÓ, Lobk.-k. nyelvj. 10. l. nyújtott-magyarázata; szerinte az *y* a mássalhangzó hosszúságát jelöli);

Érdy-k. 98: O gyarlo bynes ember myre *teez*" en rayttam zenetlen valo bozzwt, uo. 129: olyan *leez*" mynt az zanto ember, uo. 137: merth hamw vagy esmegh hamw *leez*", uo. 200: parazna *leez*", uo. 279 *leez*", uo. 225, 315 *teez*", uo. 320 *akarz*", uo. 229 *felz*", uo. 250 *zylz*", uo. 145 *ydwezűlž*", uo. 271 myt *kerez*" eeth (é.: keressz) || uo. 163 Idwez leegy eeth ky *vezy* myndden yaybol. Az Érdy-k.-ben a " jel *j* (o: ž) helyett van vagy a «jésítés» jele (vö. pl. *valaz*" 200, *yrgalmaz*" 91, 134; *ayo*" tatos 106, s vö. az egészre Nyelvméltár IV. bevez. XVI. l., ZOLNAI Nyelvmélt. 200); VOLF a maga kiadásában -vel, a *z*-nél a betű fölé tett ponttal (*ž*) helyettesítette. Olvasni ez adatokat így kell: *tészzi, lészzi* v. *tészzi, lészzi*.

Az Érdy-k.-éhez hasonló jelzés a Jord.-k.-ben: 14, 138, 206, 249, 256, 517 *leez*" (vö. 235 *lezz*), uo. 50, 369, 567, 578 *teez*" (vö. 168 *teezz*), uo. 83, 249, 414 *akarz*", uo. 234, 561 *eelz*", uo. 340 *gyűlőz*" (é.: gyűlölsz), uo. 148, 253 *yaarz*", uo. 166 *verz*", uo. 377 kywe *yz*" (= Máté VIII. 31 *ejicis*; a 3. személyre vö. 390 *yz* ky, az elsőre 577 *yzek* ky. Megjegyzem, hogy az Érdy-k. 316. lapján ez is előfordul: ky *yz* = é.: ki űzöl, és a Jord.-k. 578. lapján *zerez* = facis, szerzel), Jord.-k. 735 *olwaz*" (3. személy 735 *olwas*), uo. 496 *neez*" (é.: nézel), uo. 414 *byrz*", uo. 435 *aratz*", uo. 677 *kőwethetz*" || uo. 258 myglen el *vezy* (= pereas V Móz, XXVIII. 22), uo. 578 *leezy*, uo. 783 merth the . . . hamyssen *yteelzy* enghemet.

Egyelőre több példát nem tudok; nincs meg ez alakváltozat a Bécsi- és a Münch.-k.-ben (vö. DINGFELDER, Legrégibb bibl. nyelv. 82) s a régebbi nyelvméltékekben sem (vö. HB. *holz* = halsz). Ellenben a nyomtatványokban előforduló ilyen alakokat, mint *tíssz* (= teszel, vö. fentebb és SYLVESTERben: *fizetist*, *tíssz* az utolsó pinzigeñ, l. TRÓCSÁNYI: A XVI. sz. ny. *e*-jelölései 36) akár idevaló eseteknek is tarthatjuk.

A felsorolt adatokból mármost ez derül ki: A mai *-sz* személyragnak van *ssz*, azaz hosszú *sz* alakváltozata is mind a mai nyelvben (vö. tordai nyelvj., NyF. 32: 28, nagykőrösi nyelvj. uo. 57: 23), mind pedig a régi nyelvben (írva a régiségben *szsz*-vel, *ssz*-vel, *zs*-vel Fest.-k., Döbr.-k.). E hosszú *ssz* ú. n. teljes hasonlással keletkezett régebb *sz*-ből (írva a régiségben *z*"-vel, *zy*-vel, *zi* vel), *szh*-ből vagy *szih*-ből (írva a régiségben *zih*-val).

Hogy ennek az *-szj* ragnak az eredetét hogyan kell magyaráznunk, erről egyelőre nem írok. Nem tartom valószínűnek, hogy a *-szj*-t valamikép a felszólító mód alakjaival lehetne megmagyarázni (nb. egyszer a Jord.-k.-ben 440 *ymatkozyom*; vö. hasonló jelentő módbeli *lússa*, *taníja* alakokra TMNy. 618. s köv. l.). Végül megemlítem, hogy némelyek az *-sz* személyragot az enklitikus *-sza*, *-sze* indulatszóból akarták magyarázni. Igen helyesen jegyezte meg erre SIMONYI (TMNy. 597), hogy a *-sza*, *-sze* csak a felszólítóban található (vö. *addsza*, *mondhsza*; eredeti alak *-sze*, vö. Sándor-k. 31 *nezedzee*, Érdy-k 10 *gondollyatokze*, uo. 72 *lassatokze*, Jord.-k. 509 *lassadze*, Münch.-k. Máté XXII. 19 *mutassatocze*, népnyelvben *-si* is, CzF. szót.), ellenben a jelentő módban nem, holott az *-sz* csak a jelentőben található.

V. Néhány megjegyzés multkori cikkemhez.

A NyK.-ben megjelent cikkem *-vá*, *-vé* ragról szóló részére BEKE ÖDÖN, az *-ih*-írásról szólóra meg SIMONYI ZSIGMOND tett néhány megjegyzést. Megjegyzéseik a Nyr. XL. 114—119. lapján láttak napvilágot. Ezekre a megjegyzésekre észrevételeim ím itt következnek:

1. A *-vá*, *-vé* ragról a Bécsi- és a Müncheni-kódex alapján azt állítottam, hogy mássalhangzón végződő szavakban a mássalhangzó*) mindig megnyúlik, ellenben a magánhangzón végződőkben ez a chronologiai sorrend: a *-vá*, *-vé* csak a régi *v*-tövekben jelenik meg, *a ~ á*, *e ~ é*, *i ~ í*-re végződő szavakban a rag *á*, *é*. Figyelembe véve más emlékeket is, a *-vá*, *-vé* a régi *v*-tövekről először az *a ~ á*-, majd az *e ~ é*-végű szavakra terjedt át, s csak legutoljára az *-i*-végűekre. E nyelvtörténeti egymásutánt világosan lehet látni pl. az Érdy- és a Jordánszky-kódexben is. Íme néhány példa: Érdy-k. 130 *eegyenlewe*, 166

*) A már felsorolt látszólagos kivételeken kívül itt még felemlítem, hogy *kevessé* néha egy *s*-sel írva fordul elő (vö. *keuse* Teleki-k. 63, 64, Bécsi-k. Amos 3. prologus, Zach. I. 15, Aggeus 1. prol., Ozyas VIII. 10, II Mach. VII. 33, VI. 29, de Münch.-k. Máté V. 73 *keusse*); van *kazdagaa* (Érsekujv.-k. 211), *vendege* Ehr.-k. 3 is.

halandowaa, 258 *yarowa*, 166 *latandowaa*, 115 *latandowa*, 156, 254 *meltowaa*, Jord.-k. 219 *yarowa*, 274 *meltowa* stb. | *a* ~ *á* után -*vá* és -*já*: Érdy-k. 165, 226 *haylokawa*, 98, 195, 228 *papawa*, 176 *proffetawaa*, 177 *puwtawa*, 226 *templomawa*, 227 *templomava*, 184 *papaya*, 289 *fawaa*, 295 *atyankffyawaa*, Jord.-k. 57 *arwayaa*, 115 *puwtaya* stb.; *e* ~ *é* után -*jé*: Érdy-k. 326 *ellensegheye*, 228 *feyedelmeeye*, 238 *feyedelme'e* stb.; *i* után azonban állandóan -*á*, -*é*: Érdy-k. 144, 149, 204, 266, 279 *semye*, 147 *semyee*, 146 *halazoya* (olv. *halászóia*). Mássalhangzón végződő névszókban a rag -*á*, -*é*, olyképpen, hogy a mássalhangzó mindig megnyúlik. Ez úgyszólván kivétel nélkül így van az Érdy- és a Jord.-k.-ben is.

Ilyen nyelvtörténeti tények alapján állítottam, hogy a -*vá*, -*vé*-beli *v* nem hiátustöltő, hanem etimológikus. Elvonás a *v*-tővekből.

Ez eredményeimet BEKE elfogadja s egy nagyon értékes megfigyeléssel kiegészíti. Kimutatja ugyanis, hogy a legközelebbi két rokon nyelvben: a vogulban és az osztjákban szintén van hasonló jelenség. Itt is a mássalhangzós-végű *tő* véghangja megnyúlik a lativusi -*i* előtt, míg a magánhangzós-végű névszótóhoz az -*i*-rag hiátustöltő *i*-vel járul (a pontos adatokat l. Bekénél). E megfigyelés alapján állítja B., hogy a mássalhangzós-végű szók véghangjának megnyúlása a magyarban még a nyelvtörténet előtti korra: az ugor korba megy vissza s lehetséges, hogy ez is maradványa az ősi finn-ugor fokváltakozásnak.

Én arról, hogy a mássalhangzó megnyúlásának mi az oka a magyarban, multkori cikkemben nem nyilatkoztam. Nem tudom azonban elfogadni, hogy ez is a fokváltakozás maradványa. Újabban ugyanis igen sűrűen kezdjük e szót «fokváltakozás» alkalmazni a nélkül, hogy vele bármit is meg tudnánk magyarázni. A nélkül, hogy e meggyőződésemet itt bővebben megokolnám, állítom, hogy a szóbanforgó jelenséget a fokváltakozás felvétele nélkül is teljesen kielégítően meg tudjuk magyarázni. Egy ilyen elfogadható magyarázat SZINNYEIÉN kívül a következő: A magyarban sok esetben tapasztaljuk, hogy minden etimológiai ok nélkül egy-egy mássalhangzó következetesen megnyúlik; ilyen, mondjuk fonétikai nyúlások vannak a

következő esetekben: középfok képzője $-b \sim -bb$ (*édesb \sim édesebb*), locativusi $-t \sim -tt$ (*oldalt \sim alatt*), perfectumi, nom. verb. $-t \sim -tt$ (*holt \sim járt \sim tudott*; a Bécsi- és a Münch.-kódexben szó végén *t*, de hangzóközi helyzetben *tt*: *tőt, tóttónk* stb.), mozzanatos és frequentatív (*dobban \sim dobog, rezzen \sim rezeg*) igéknél, *s*-képzőnél a népnyelvben (*erős \sim erőss*), ragozásban *akarát \sim akarattya, tanít \sim tanította, taniccsa* stb. Ilyen hosszúságnak képelem én a magyar nyelvi lativusi hosszúságot is, a mely érdekesen találkozik a vogullal és az osztjákkal, de keletkezésében hozzá nincsen köze.

2. Az *-ih*-írásról. SIMONYI azt tanította, hogy a Bécsi- és a Münch.-kódex írói az abszolút szóvégben előforduló *j* (o: *í*) hangot az *i*-től való megkülönböztetés kedvéért *ih*-val írták (pl. *kerih* = kéri, de *keri* = kéri). Ezzel szemben én kimutatom, hogy a magánhangzó utáni szóvégi *j*-t (o: *í*-t, pl. *olaj*) mindenkor *y*-nal írták, míg a mássalhangzó utáni *j*-t hol *y*-nal, hol *-ih \sim -yh*-val. Az *-ih \sim -yh* írás csakis abszolút szóvégben fordul elő és csakis olyan mássalhangzó után, a melynek nyelvünkben nincsen palatalizált párja. E jelölés nyomaira találunk a Döbr.-kódexben, az Apost. mélt. cz. könyvecskében, az Apor-kódexben, a Festetich-kódexben (vö. Fest.-k. 53 *olthalmazyh*, 44 *olthalmazyh*, 16 *yrgalmazh*, 50, 124 *orzagolyh*, 44, 121 *ewrewlyh*, 53 *be fogadyh*), a Weszpr.-k.-ben (365 *syryh*, *heerezh*; nem ide valók 364 *wesh*, 365 *keresh*, *zerezh*). Ez *-ih \sim -yh* (másutt *'h*, *h*) jelölésnek szerintem fonétikai értéke van, s a hang itt vagy *í*, vagy olyan *j*, melynek az eleje zöngés, vége zöngétlen.

SIMONYI nem fogadja el azt a tanítást, hogy a jelölésnek fonétikai értéke van, hanem ragaszkodik ahhoz, hogy itt helyesírási sajátsággal van dolgunk. Ha S., a ki szerint a Bécsi- és a Münch.-k. írói «mindent a kiejtés szerint írtak» (Nyr. XL. 117), megállapításomról fonetikailag bizonyítaná be, hogy helytelen, pl. hogy *í* hangot csak zöngétlen mássalhangzó után lehet mondani (pl. *lopí, rakí*), de nem zöngés után (pl. *akarí, vesztegí* stb.), érteném a kifogásait. Azonban nem ezt teszi. Szerinte a két kódex írói «úgy látszik, az *y* betűt nem nagyon kedvelték... az *i* hangot majdnem mindig *i* betűvel írták... s aránylag ritkán olvasunk náluk ilyeneket: *könveyt*,

zolgay. Így eshetett, hogy . . . egy kis következetlenséggel az *ih*-jelöléshez folyamodtak . . . az *i*-től való megkülönböztetés kedvéért. Ezek a gondos kódexírók éppen az igealakokban érezték a megkülönböztetésnek szükségét. Azt írták pl. *kerih* = kérj, ellenben *keri* = kéri. S ilyen kétértelműségre és megkülönböztetésre sokszor volt alkalom». S. nagyon jól tudja, hogy a mélyhangúakban még a szem megtévesztése is ki van zárva (*akarj*-és *akarja*, *irgalmazja* és *irgalmazj* stb.), sőt igen sok magashangúban sincs szükség a megkülönböztetésre (vö. *ereszti*), épp azért így folytatja fejtegetését: «Az ilyen félreértések elkerülése végett aztán hozzászoktak, hogy mindig megkülönböztessék a *j* hang írását az *i*-étől, még olyankor is, mikor nem kellett kétértelműségtől tartani, így pl. *erezih* = ereszj, *irgalmazyh*, *irih* stb.»

SIMONYI első megjegyzése tehát, hogy a két kódex írói az *i* hangot aránylag ritkán írták *y* betűvel, mert ezt a betűt nem nagyon kedvelték. Ezzel szemben tény az, hogy pl. a Bécsi-kódex a több birtokot jelölő *i*-t magánhangzó után szó végén az esetek túlnyomó többségében *y*-nal írja; íme néhány példa: Dan. V. 2 *zeretóy*, Dan. XIII. 20 *aitoy*, Dan. XIV. 41 *okay*, Dan. XIII. 3 *zúley*, Dan. VII. 2 *zeley* (= szélei), Dan. VI. 7, Hest. IX. 3 *biray*, Dan. V. 6 *terdey*, Dan. II. 32 *kariay*, Hester II. 2, III. 2, IV. 11, XV. 19, Jud. V. 7, VIII. 27, X. 20, XII. 4, Dan. III. 46, 85, 93 *zolgay*, Hester II. 15, Bar. I. 23, Jud. X. 4 *zemey*, Dan. II. 38, III. 80, IV. 9 *repešóy*, Bar. III. 23 *bezéllóy*, *keresóy*, Hester III. 12 *iroy*, Hester III. 13 *foloy*, Hester II. 21, VI. 14, Dan. I. 3 *meddóy*, Hester XII. 1 *aitotartoy*, Dan. III. 76 *magzoy*, Dan. II. 38 *labay*, Bar. I. 1 *igey*, Ruth IV. 10 *tanoy*, Ruth II. 2 *kezey*, Dan. VII. 4 *zarháy*, Jud. IV. 1, V. 1 *fiay*, Dan. IV. 34 *vtay*, Dan. II. 33 *bokay* stb. stb.

Ugyanígy *y*-t találunk *i* értékben más szóvégi helyzetben is, vö. pl. II Mach. VII. 27 *hazay* zoual, Amos IV. 13, Joch. II. 23, Ozyas VI. 4, XIII. 3 *veteríney*, Jud. XIV. 6, Bar. I. 20, Dan. III. 38 *may*, Mich. VI. 6 *eztendey*, Dan. V. 23, Bar. II. 18 *meííney*; Amos IX. 6 *ky*, Amos VII. 2 *enny*, Bar. VI. 63 *lenny*, Ozyas 2. prol. *dyadalmazny* stb. stb. Merem állítani, hogy *i* értékben szó végén többször találunk a két kódexben *y*-t, mint *i*-t. Ha ragaszkodunk a kifejezéshez, akkor inkább azt

mondhatjuk, hogy a két kódex írói az *y* betűt kedvelték s i értékben a fenti helyzetekben aránylag igen sokszor használták.

SIMONYI második tételéről, hogy a kódex írói az *ih ~ yh*-t felszólító igealakokban azért írták, hogy a *kéri* alakot a *kérj*-től megkülönböztessék, fentebb szóltam. Említettem, hogy ilyen megkülönböztetésre a szem részére csakis a magashangúak egy részénél lehetne szükség, egy másik részénél, valamint a mélyhangúaknál ilyen megkülönböztetésre azonban egyáltalában szükség nincs. De ne feledjük, hogy csakis a szem részére. Mihelyst mondatban fordulnak elő a *kéri*-féle alakok, a ki csak tud magyarul, mindenki helyesen fogja őket olvasni. A Németújvári Glosszáknak ezt az adatát: *berekeztih* (Nyr. XIV. 305) soha senki se fogja olvasni *berekesztj* = *berkeszty*-nek; a XVI. századból való: *akaryak be vynnyh, kenderessyh yanos* (MNy. VI. 448) adatokat sem fogja összetévesztteni senki; hasonló példák a Debr.-k.-ben 8 *tezih*, 16 *esmerhetih*, 17 *eletih* stb.; viszont nyelvemlékeink ilyen alakjait: *ne menj*, *ne tegj*, *kelj* fel, vagy *ne meny*, *ne tegy*, *kely* fel, soha senki sem fogja *i*-vel olvasni.

Ki tudunk azonban olyan helyzetben is mutatni szóvégi *i ~ h ~ ih ~ y* jelölést, a hol megkülönböztetésre való törekvéstről szó nem lehet. Ez van a 2. személyű *iarzih ~ vezh ~ tezih*-féle alakoknál (l. fentebb).

Azt tehát, hogy az *ih ~ yh* helyesírási megkülönböztetésből van a kódexben, nem lehet elfogadni.

Legfontosabb SIMONYI ellenvetései közt az utolsó. Szerinte *ih*, *h* betűvel a magyarban írták *j* hangot is. Példái ezek:

1. Guary-k. 64 *tanolhad* = tanóljad, HB. *munhi* = mennyei, MargL. 35 *azonh* = asszony. E példákban tehát a *h* betűt az előtte való mássalhangzó lágyult voltának a jelölésére használták, éppúgy mint ma az *y*-t (vö. *ly*, *ny*).

Először is e példák nem egyformák, a mennyiben a *tanolhad* alakot akár analógiás úton keletkezettnek is gondolhatjuk. A régi nyelvben ugyanis rendkívül gyakoriak az *-ít*-képzős igék ilyen felszólítói: *fordoham*, *fordohad*, *fordoha* v. *fordoh*, *fordohon* stb., azért a nyelvérzék egy bizonyos korban ragnak vonhatta el a *-ham*, *-had*, *-ha*, *-hon* szóvéget s más igéhez is hozzátehetette. Így magyarázom a *tanolhad* alakot; esetleg így az Apor-

k. 6 *halgashad*-ot, így a Szabács V.-beli *syrhon*-t stb. Marad tehát a *munhi*, *azzonh*. Én az *ny nh*-val való írásáról részletesen írtam (l. Szláv jöv. I. 232); itt csak annyit, hogy a lágyított mássalhangzók lágytsága jelölésére a *h*-t sok nyelvben találjuk (vö. angol *sh* = s, ó-fr. *ch* = cs, ó-provencei, port., óspanyol *nh* = ny, stb.); hogy ennek mi a magyarázata, azt nem tudom, de hogy nem a mi találmányunk, az bizonyos (l. még KRÄUTER, Mássalh. hason. 25, a hol fonetikai magyarázat van ez alakokról).

2. A Bud. Gl.-ban a *jug-szél* (l. MTsz.) *hwkzel* alakban fordul elő. Tudva azt, hogy e szó a Németújv. Gl.-ban *wg zel*-nek van írva (így FEJÉRPATAKYNÁL; a NySz. szerint olv. *wg zel* ZOLNAI Nyr. XIV. 155, 309 nyomán), a melyet *wg szél* (ö: *uk szél*)-nek is lehet olvasni, s tudva azt, hogy e szláv eredetű szó a szlávtságban nemcsak *jug*-nak, hanem *wg*-nak is hangzik, nem lehetetlen, hogy a *hwkzel* annyi mint *hwkszél*. Másik példa a *jámbor hambor* alakja (NySz., Érdy-k. 205, 261, 293, Guary-k. 127 *ehhambor*), a melyet egyelőre nem tudok megmagyarázni.

Ennyi példát hoz föl S. annak igazolására, hogy a *j* hangot *h*-val is írták a magyarban; de egyetlen egy közmagyar szót sem idéz az *ih*-vel való írásra. De nem is idézhet, mert se szókezdetben, se szóközépi helyzetben a magyarban *j* hangot sohasem írtak *ih* ~ *yh* jellel. Nem találni emlékeinkben *ihutalom* (jutalom), *ihönni* (jönni), *ihég* (jég), *lopihak* (lopjak) stb. stb.-féle alakokat. — S ezzel elesik az a kombináció is, a melyet S. a *ih* ~ *yh* = *j*-jelölés eredetéhez fűz. Szerinte *Jesus* nevének *ihesus* írott alakja alapján az *ih*-hoz a *j* hang képzete asszociálódott. Igen ám, de vajjon azt, a mi *ihesus*-nak van írva, *ihesus*-nak vagy *jesus*-nak olvasták-e. Ezt azért is lehet kérdezni, mert hisz emlékeinkben ilyen alakok is vannak: az meennyey kyrálnak zent fya ihus xpus maganak valasztot (Érdy-k. 121), vronk Ihus isten fia Xpus (Németújv. Gl. 118), Has horas canonicas cum deuocione Tibi xpe recolo (Winkler-k. 65, kiadás 125 l.) s ez alakokban a *xpus*, *Xpe* rövidítéseket senki *p*-vel nem olvashatja. Ugyanígy van ez az *Ihesus*-szal is, a mely emlékeinkben ritkán fordul elő (vö. Winkler-k. 116, 161, 173 stb., Serm. Dom.; rendes az *ihc* Münch.-k., Bécsi-k., *ihus*-nak Jord.-k. 317, uo. 590 *vrwnk ihs* stb.); ez a forma három szótagú, azaz *ihesus*, a mire vö. TRAUBE, Nomina sacra 150:

«*Ihesus* ist eine jüngere Form... veranlasst war sie, wie auch *Hiesus*, durch das Bestreben, der Dreisilbigkeit des Wortes gerecht zu werden.»

Minthogy tehát az *Ihesus*-t nem *Jesus*-nak, hanem *Ihesus*-nak olvasták, a *j* hangnak nincs mihez asszociálódnia.

A kifejtettek alapján az egy *hambor* ~ *jámbor* eset ellenére (megfordítottjára vö. *yozyaa* = hozzá Érdy-k. 33) is állítom, hogy a magyarban *h* betűvel *j* hangot soha sem írtak. Nem jelölnek tehát *j* hangot a régi nyelvemlékek ilyen *h*-s alakjai: *tanohon*, *fordohon* (vö. ZOLNAI, Nyelveml. 148), bár ma csak *taníjjon*, *fordíjjon* van (l. az *-ít* képzőről szóló e füzetbeli cikemben *aloya* és *aloha* adatokat Érdy-k. 110, 109); ugyanígy Érdy-k. 279 meg *valtohahoz*, bár ma csak meg *váltójához*. Hasonló esetek: Érdy-k. 54 *tehendy*, 213 *tehend*, 187 *vehendy* (másutt csak *vejendi*, *tejend*, *tejendi*), Jord.-k. 433 *eyendyk* — *yhandyk*, uo. 514 *yha(nd)nak*, Corn.-k. 403 *jgyhy* (másutt csak *igíji*), Lányi-k. 232 be *wehetnehek* (másutt csak *tenneyek* = tennék-féle alakok vannak), a birtokos személyragozásban: Saul *scekei* mellett *Banriuu*ch, Zolocos *tueh* (vö. MNy. VI. 156), Weszpr.-k. 25 *mellehe*, másutt *melleje*, *i*-képzőben: *Úri* helynév *Urej* és *Ureh* TMNy. 580, névszók és igék: *áhít* ~ *ájít* (MTsz.) ~ *ajojt*, *ijed* ~ *ihed* (MTsz.), Jord.-k. 513 *yh"ed*- és uo. 551 *yyedeenek*, *fehér* ~ *fejér* stb.

A kifejtettek alapján továbbra is ragaszkodom ahhoz, hogy a Bécsi- és a Münch.-k. íróinak az a szokása, hogy olyan mássalhangzó után, melynek nyelvünkben nincs palatalizált párja, az abszolút szóvégben előforduló mai magy. *j* hangot *ih* ~ *yh*-val jelölik, fonétikai, s nem helyesírási sajátság. A fonétikai érték vagy *ǰ*, vagy *ǰz*, vagy esetleg *ǰz* (ez utóbbit Gombocz Z. szóbeli értesítése alapján teszem fel; a magyar *h*-zöngésségéről különben vö. még KRÄUTER, Mássalhang. hasonulása 25). Egyébként a *j*-nek az igei 2. személyű *sz* rag után való ilyen jelölésére vö. e füzetben 377. l.

Az a tisztelet, a melylyel SIMONYI iránt viseltetem, tiltja nekem, hogy arra a gúnyos megjegyzésre, a melylyel e megállapításomat kíséri, feleljek; tudományos munkákban különben is érveknek, s nem gúnyos megjegyzéseknek van helyük. Álljon elő érvekkel, én szívesen meghajlom előttük, de ne legyenek olyanok, mint az eddigiek.

MELICH JÁNOS.

A vogul-osztják tárgyas igeragozásról.

I.

Már régen észrevették, hogy a vogul-osztjában (és részben a magyarban) feltűnő egyezés van a tárgyas igeragozás személyragjai és a birtokos személyragok között. Hiszen csak egymás mellé kell állítani az alanyi s tárgyas igeragozás és a birtokos ragozás alakjait, és rögtön észrevesszük, hogy a hol a tárgyas ragozás személyragjai eltérnek az alanyi ragozás személyragjaitól, ugyanott a birtokos személyragok is eltérnek az alanyi személyragoktól, úgyhogy a tárgyas személyragok megegyeznek a birtokos személyragokkal. A példák világosabbá teszik majd a dolgot.

VogÉ. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 10—12, 37—40.):

A) Alanyi ragozás:		B) Tárgyas ragozás:	C) Birtokos ragozás:
		a) A cselekvés tárgya egyszámi:	a) Egyszámi birtok:
Sg. 1. <i>mine'im</i> 'megyek'	<i>rätilém</i> 'verem őt'	<i>kwolém</i> 'házam'	
2. <i>mine'in</i>	<i>rätilén</i>	<i>kwolén</i>	
3. <i>mini</i>	<i>rätitá</i>	<i>kwolä*</i>)	
Du. 1. <i>minimën</i>	<i>rätilëmën</i>	<i>kwolëmën</i>	
2. <i>minijin</i>	<i>rätilén</i>	<i>kwolén</i>	
3. <i>minei'</i>	<i>rätitën</i>	<i>kwolën</i>	
Pl. 1. <i>mineuw, minüw</i>	<i>rätileuw, rätilüw</i>	<i>kwolüw</i>	
2. <i>minijin</i>	<i>rätilän</i>	<i>kwolän</i>	
3. <i>mine'it</i>	<i>rätianl</i>	<i>kwolanl</i>	

*) *mä* 'föld': *mätä*.

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
b) Kettősszámi tárgy:		b) Kettősszámi birtok:	
Sing.	1. <i>rātiäyēm</i> 'verem őket kettőjüket'	1.	<i>kwoläyēm</i> 'két házam'
	2. <i>rātiäyēn</i>	2.	<i>kwoläyēn</i>
	3. <i>rātiäyä</i>	3.	<i>kwoläyä</i>
Dual.	1. <i>rātiäyēmēn</i>	1.	<i>kwoläyēmēn</i>
	2. <i>rātiäyēn</i>	2.	<i>kwoläyēn</i>
	3. <i>rātiäyēn</i>	3.	<i>kwoläyēn</i>
Plur.	1. <i>rātiäyūw</i>	1.	<i>kwoläyūw</i>
	2. <i>rātiäyän</i>	2.	<i>kwoläyän</i>
	3. <i>rātiäyänl</i>	3.	<i>kwoläyänl</i>

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
c) Többesszámi tárgy:		c) Többesszámi birtok:	
Sing.	1. <i>rātiänēm</i> 'verem őket'	1.	<i>kwolänēm</i> 'házaim'
	2. <i>rātiänēn</i> v. <i>rātiän</i>	2.	<i>kwolänēn</i>
	3. <i>rātiänä</i>	3.	<i>kwolänä</i>
Dual.	1. <i>rātiänēmēn</i>	1.	<i>kwolänēmēn</i>
	2. <i>rātiänēn</i> v. <i>rātiän</i>	2.	<i>kwolänēn</i>
	3. <i>rātiänēn</i> v. <i>rātiän</i>	3.	<i>kwolänēn</i>
Plur.	1. <i>rātiänūw</i>	1.	<i>kwolänūw</i>
	2. <i>rātiän</i>	2.	<i>kwolän</i>
	3. <i>rātiänl</i>	3.	<i>kwolänl</i>

VogKL. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 107—8, 124—128.):

A) Alanyi ragozás:		B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
		a) Egyesszámi tárgy:		a) Egyesszámi birtok:	
Sg.	1. <i>minēm</i> 'megyek'	1.	<i>jērptilēm</i> 'szeretem őt'	1.	<i>kwälēm</i> 'házam'
	2. <i>minēn</i>	2.	<i>jērptilēn</i>	2.	<i>kwälēn</i>
	3. <i>minī</i>	3.	<i>jērptit</i>	3.	<i>kwälä</i> *)
Du.	1. <i>minīmen, minīme,</i> <i>minīm</i>	1.	<i>jērptilām</i>	1.	<i>kwälām</i>
	2. <i>minīn</i>	2.	<i>jērptilän</i>	2.	<i>kwälän</i>
	3. <i>minīji</i>	3.	<i>jērptiän</i>	3.	<i>kwälän</i>
Pl.	1. <i>minīwen, miniu</i>	1.	<i>jērptilou</i>	1.	<i>kwälou</i>
	2. <i>minīn</i>	2.	<i>jērptilän</i>	2.	<i>kwälän</i>
	3. <i>minēt, minit</i>	3.	<i>jērptiän</i>	3.	<i>kwälän</i>

*) *lū* 'ló': *luä, luät*; *k'um* 'férfi': *k'umtä*.

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
b) Többesszámi tárgy:		b) Többesszámi birtok:	
Sing.	1. <i>roqtiäm</i> 'verem őket'		<i>kwäläm</i> 'házaim'
	2. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>
	3. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>
Dual.	1. <i>roqtinäm</i>		<i>kwälänäm</i>
	2. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>
	3. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>
Plur.	1. <i>roqtiŋqu</i>		<i>kwälänou</i>
	2. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>
	3. <i>roqtiän</i>		<i>kwälän</i>

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás	
c) Sing.	3. <i>šämā jel-k'wqñitiä</i> 'lehúnyja két szemét'	c) Sing.	3. <i>šämā</i> 'két szemé' <i>luän</i> 'két lóva'.

VogAL. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 157—159, 162—168.):

A) Alanyi ragozás:		B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
		a) Egyesszámi tárgy:		a) Egyesszámi birtok:	
Sg.	1. <i>joxtēm</i> 'jutok'	<i>rātilēm</i> 'verem őt'	<i>ošēm</i> 'juhom'		
	2. <i>joxtēn</i>	<i>rātilēn</i>	<i>ošēn</i>		
	3. <i>joxti</i>	<i>rātit</i>	<i>ošüt</i>		
Du.	1. <i>joxtim</i>	<i>rātilam</i>	<i>ošam</i>		
	2. <i>joxtin</i>	<i>rātilan</i>	<i>ošan</i>		
	3. <i>joxtije</i>	<i>rātian</i>	<i>ošan</i>		
Pl.	1. <i>joxtiw</i>	<i>rātilqu</i>	<i>ošqu</i>		
	2. <i>joxtin</i>	<i>rātilan</i>	<i>ošan</i>		
	3. <i>joxtēt</i>	<i>rātian</i>	<i>ošan</i>		

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
b) Többesszámi tárgy:		b) Többesszámi birtok:	
Sing.	1. <i>tātēltiam</i> 'kihajtom őket'		<i>ošam</i> 'juhaim'
	2. <i>tātēltian</i>		<i>ošan</i>
	3. <i>tātēltian</i>		<i>ošan</i>
Dual.	1. <i>tātēltinam</i>		<i>ošanam</i>
	2. <i>tātēltian</i>		<i>ošan</i>
	3. <i>tātēltian</i>		<i>ošan</i>
Plur.	1. <i>tātēltinŋqu</i>		<i>ošanŋqu</i>
	2. <i>tātēltian</i>		<i>ošan</i>
	3. <i>tātēltian</i>		<i>ošan.</i>

VogK. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 194—195, 217—223.):

A) Alanyi ragozás:		B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
		a) Egyesszámi tárgy:		a) Egyesszámi birtok:	
Sg. 1. <i>ménqm v. ménřém</i>	<i>roqtilém</i> 'verem őt'	<i>kwälém</i> 'házam'			
	FK. <i>tqtilém</i> 'hozom őt'				
2. <i>ménän v. ménřén</i>	<i>roqtilén, FK. tqtilén*</i>	<i>kwälén</i>			
3. <i>méni</i>	<i>roqtité, FK. tqtité</i>	<i>kwälät</i>			
Dual. 1. <i>ménimén</i>	<i>roqtilámén, FK. tq-</i>	<i>kwälámén, FK. kwä-</i>			
	<i>tilám**</i>)	<i>lám</i>			
2. <i>méniné</i>	<i>roqtil'in, FK. tqtilän</i>	<i>kwälän</i>			
3. <i>ménä</i>	<i>roqtitén, FK. tqtilän</i>	<i>kwälätén</i>			
Pl. 1. <i>ménqu</i>	<i>roqtilqu, FK. tqtilqu</i>	<i>kwälqu</i>			
2. <i>ménän v. méniné</i>	<i>roqtilän, FK. tqtilän</i>	<i>kwälän</i>			
3. <i>ménüt v. ménřét</i>	<i>roqtřänl, FK. tqtřän</i>	<i>kwälänl, FK. kwälän</i>			
	<i>v. tqtřänl</i>				

B) Tárgyas ragozás:		C) Birtokos ragozás:	
b) Kettősszámi tárgy:		b) Kettősszámi birtok:	
Sing. 1. <i>roqtřqm, FK. tqtřqm</i>		<i>kwälám, FK. kwälqm</i>	
2. <i>roqtän, FK. tqtřqn</i>		<i>kwälän, FK. kwälqn</i>	
3. <i>roqtä, FK. tqtřq</i>		<i>kwälä, FK. kwälq</i>	
Dual. 1. <i>roqtřámén, FK. tqtřqm</i>		<i>kwälöqmén, FK. kwälám</i>	
2. <i>roqtän, FK. tqtřqn</i>		<i>kwälän, FK. kwälän</i>	
3. <i>roqtän, FK. tqtřq</i>		<i>kwälän, FK. kwälän</i>	
Plur. 1. <i>roqtřénqu, FK. tqtřénqu</i>		<i>kwälqu, FK. kwälqu</i>	
2. <i>roqtän, FK. tqtřenän</i>		<i>kwälän, FK. kwälän</i>	
3. <i>roqtän, FK. tqtřän v. tqtřänl</i>		<i>kwälän, FK. kwälän</i>	
c) Többesszámi tárgy:		c) Többesszámi birtok:	
(Präteritum)			
Sing. 1. <i>roqtsäném</i> 'vertem őket'		<i>kwäläném, FK. kwälám</i>	
2. <i>roqtsänén v. roqtsän</i>		<i>kwälän</i>	
3. <i>roqtsän</i>		<i>kwälän</i>	
Dual. 1. <i>roqtsänämén</i>		<i>kwälänämén, FK. kwälänäm</i>	
2. <i>roqtsänän v. roqtsän</i>		<i>kwälänän, FK. kwälänän</i>	
3. <i>roqtsän</i>		<i>kwälän, FK. kwälänän</i>	
Plur. 1. <i>roqtsänqu</i>		<i>kwälénqu</i>	
2. <i>roqtsänän v. roqtsän</i>		<i>kwälän, FK. kwälänän</i>	
3. <i>roqtsän</i>		<i>kwälän, FK. kwälänän.</i>	

*) Sajtóhiba *tqtilén* helyett.**) Az eredetiben *tqtilám* nyilván sajtóhiba.

VogP. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 236, 249—251.):

A) Alanyi ragozás: B) Tárgyas ragozás: C) Birtokos ragozás:

	a) Egyesszámi tárgy:	a) Egyesszámi birtok:
Sg. 1. <i>mineim</i> 'megyek'	<i>joxtilem</i> 'utólérem őt'	<i>kwälém</i> 'házam'
2. <i>minein</i>	<i>joxtilen</i>	<i>kwälén</i>
3. <i>mini</i>	<i>joxtite</i>	<i>kwäit*</i>
Du. 1. <i>minimé</i>	<i>joxtiläm</i> v. <i>joxtinäm</i>	<i>kwäläm</i>
2. <i>mininé</i>	<i>joxtilän</i> v. <i>joxtinän</i>	<i>kwälän</i>
3. <i>minifé</i>	<i>joxtiän</i>	<i>kwälän</i>
Pl. 1. <i>miniwé</i>	<i>joxtilqu</i> v. <i>joxtingu</i>	<i>kwälqu</i>
2. <i>mininé</i>	<i>joxtilän</i> v. <i>joxtinän</i>	<i>kwälän</i>
3. <i>minejt</i> v. <i>minet</i>	<i>joxtiän</i>	<i>kwälän</i>

B) Tárgyas ragozás:

b) Többesszámi tárgy:

Sing. 1. <i>pajtiam</i> 'megfözöm őket'
2. <i>pahtiän</i>
3. <i>pahtiän</i>
Dual. 1. <i>pahtinäm</i>
2. <i>pahtinän</i>
3. <i>pahtiän</i>
Plur. 1. <i>pahtingu</i>
2. <i>pahtinän</i>
3. <i>pahtiän</i>

C) Birtokos ragozás:

b) Többesszámi birtok:

<i>kwälänäm</i> 'házaim'
<i>kwälänän</i>
<i>kwälänän</i>
<i>kwälänäm</i>
<i>kwälänän</i>
<i>kwälänän</i>
<i>kwälänqu</i>
<i>kwälänän</i>
<i>kwälänän</i>

VogT. (MUNKÁCSI, VogNyelvj. 264, 289—294.):

A) Alanyi ragozás:

Futurum: Sing. 1. *minēm* 'megyek', 2. *minēn*, 3. *mini*
Plur. 1. *miniu*, 2. *minin*, 3. *minēt*.

Präteritum: Sing. 1. *minäsēm*, 2. *minäsēn*, 3. *minäs*
Plur. 1. *minäsū*, 2. *minäsne*, 3. *minäst*

B) Tárgyas ragozás:

a) Egyesszámi tárgy:

Sing. 1. <i>älilēm</i> 'meg fogom ölni', Præt. <i>älästēm</i>	<i>nämēm</i> 'nevem'
2. <i>älilēn</i> , <i>älästēn</i>	<i>nämēn</i>
3. <i>älil</i> , <i>älästil</i>	<i>nämi**</i>)

C) Birtokos ragozás:

a) Egyesszámi birtok:

*) *lailät* és *lailä* 'lába', *jengü* 'szolgája'.

***) *tälü* 'atya': *täläti*, *purä* 'árr': *purät*.

Plur. 1. <i>älilü, älästü</i>	<i>nämü</i>
2. <i>älilné, älästne*</i>)	<i>nämne</i>
3. <i>älilän, älästän</i>	<i>nämän</i>

b) Többszámi tárgy:

b) Többszámi birtok:

Sing. 1. <i>äliläném 'megölöm őket', Præt. älästäném</i>	<i>nämäném</i>
2. <i>älilänén, älästänén</i>	<i>nämänén</i>
3. <i>äliläni, älästäni</i>	<i>nämäni</i>
Plur. 1. <i>älilänü, älästänü</i>	<i>nämänü</i>
2. <i>älilänné, älästänné</i>	<i>nämänén</i>
3. <i>älilän, älästän</i>	<i>nämänén.</i>

Összeállítottuk az alanyi, tárgyias és birtokos ragozás példáit a vogul nyelvjárásokban és láttuk, hogy a tárgyias ragozás és birtokos ragozás személyragjai kevés kivétellel teljesen azonosak. Azt a néhány esetet, a hol a kétféle ragozás személyragjai között bizonyos eltérés mutatkozik, alább iparkodunk megmagyarázni.

Most hasonlítsuk össze ugyanezeket az alakokat az osztjákban. Az összehasonlítás ugyanarra az eredményre vezet, mint a vogul; a déli-osztjákban a tárgyias személyragok teljesen egyeznek a birtokos személyragokkal. A déli-osztják példákat a Keleti Szemlében megjelent PATKANOW-FUCHS-féle nyelvtanból veszem (48. §. és az igeragozásról szóló fejezet).

A) Alanyi ragozás:

Sing. 1. <i>mendam 'megyek', 2. mendan, 3. ment</i>
Dual. 1. <i>mendemen, 2. mendeden, 3. mendeyen</i>
Plur. 1. <i>mendeu, 2. mendeda, 3. mentet.</i>

B) Tárgyias ragozás:

Sing. 1. <i>pandem 'teszem'</i>
2. <i>panden</i>
3. <i>pandet</i>
Dual. 1. <i>pandemen</i>
2. <i>pandeden</i>
3. <i>pandeden (KK., D. -esen)</i>

C) Birtokos ragozás:

a) Egyesszámi birtok:

<i>ajem 'anyám'</i>
<i>ajen</i>
<i>ajet</i>
<i>ajemen</i>
<i>ajeden (KK., D. ajesen)</i>
<i>ajeden (KK., D. ajesen)</i>

*) Sajtóhiba *älästne* helyett.

Plur. 1. <i>pandeu</i>	<i>ajeu</i>
2. <i>pandeden</i> (KK., D. -esen)	<i>ajeden</i> (KK., D. <i>ajesen</i>)
3. <i>pandet</i>	<i>ajet</i>

C) Birtokos ragozás:

b) Kettősszámi birtok:

Sing. 1. <i>ajenedam</i> , 2. <i>ajenedan</i> , 3. <i>ajenedat</i>
Plur. 1. <i>ajenedeu</i> , 3. <i>ajenedat</i>

c) Többesszámi birtok:

Sing. 1. <i>ajidam</i> , 2. <i>ajidan</i> , 3. <i>ajidat</i>
Dual. 1. <i>ajidemen</i> , 2. <i>ajiden</i> , 3. <i>ajiden</i>
Plur. 1. <i>ajideu</i> , 2. <i>ajiden</i> , 3. <i>ajidat</i> .

Az északi-osztják példákat először HUNFALVY nyelvtana szerint állítjuk össze (Az éjszaki osztják nyelv 91—95, 139—160.):

A) Alanyi ragozás:

Sing. 1. <i>malem</i> 'adok', 2. <i>malen</i> , 3. <i>mal</i>
Plur. 1. <i>malu</i> , 2. <i>maleta</i> ,*) 3. <i>malet</i>

B) Tárgyas ragozás:

Sing. 1. <i>eutlilem</i> 'vágom'
2. <i>eutlilen</i> 'vágod'
3. <i>eutlile</i> 'vágja'
Plur. 1. <i>ušlalu</i> 'ismerjük őket'
2. <i>ušlalan</i> 'ismeritek őket'
3. <i>ušlatal</i> 'ismerik őket'

C) Birtokos ragozás:

a) Egyesszámi birtok:

<i>imem</i> 'nóm'
<i>imen</i>
<i>imel</i>
<i>imeu</i>
<i>imen</i>
<i>imel</i>

C) Birtokos ragozás:

b) Többesszámi birtok:

Sing. 1. <i>imilam</i> , 2. <i>imilan</i> , 3. <i>imilal</i>
Plur. 1. <i>imilau</i> , 2. <i>imilan</i> , 3. <i>imilal</i> .

Ezen kívül még SZINNYEI Nyelvhasznításában találunk északi-osztják paradigmát (KARJALAINEN közlése alapján):

*) HUNFALVYNÁL (158. l.) sajtóhibával *malen*.

A) Alanyi ragozás:

- Sing. 1. *mánλəm* 'megyek', *u_oλəm* 'veszek'
 2. *mánλən* 'mégý', *u_oλən* 'veszel'
 3. *u_oλ* (*u_ol*) 'vesz'

B) Tárgyas ragozás:

- Sing. 1. *u_oλəm* 'veszem', *u_ozəm* 'vettem'
 2. *u_oλən* 'veszed', *u_ozən* 'vetted'
 3. *u_oλə* (*u_ollə*) 'veszi', *u_osλə* (*u_oslə*) 'vette'

C) Birtokos ragozás:

- Sing. 1. *səməm* 'szemem'
 2. *səmən* 'szemed' (Fgr. Sprw. 118.)
 3. *k'ütəl* 'háza', *póγδλ* 'fia'.

Vö. PÁPAY *u_orəm* 'dolgom', *u_orən* 'dolgod', *ázəl* 'atyja'
 NyK. 38 : 325.

Mínthogy újabb északi-osztják nyelvtanunk még nincsen, kénytelenek vagyunk egyelőre azzal az eredménnyel megelégedni, a melyre ezekből az adatokból jutunk, hogy t. i. itt is sokkal szorosabb az összefüggés a tárgyas és birtokos ragozás, mint a tárgyas és alanyi ragozás között. Legvilágosabban látjuk ezt 1. a többesszám 3. személyében: *malet* 'ők adnak', de *u_ol_{al}* 'ők ismerik őket' (a hol az első *-l* a praesens jele, a második *-l* a tárgyas ragozás jele és az utolsó *-al*, *-l* a személyrag) és *imel* 'nejük', *imilal* 'nejeik', *lauləl* *si* *lájtsələl* 'a lovaikat ím megállították' PÁPAY, NyK. 37 : 63; 2. a többesszám 2. személyében az alanyi ragozásban *maleta* 'ti adtok', a tárgyas ragozásban *u_olalan* 'ismeritek őket' és a birtokos ragozásban is *imen* 'nőtök', *imilan* 'nejeitek', *γəm-izylən* 'koporsóitok' (PÁPAY, NyK. 37 : 72.); 3. az egyesszám első és második személyében *səməm*, *səmən* és *u_oλəm*, *u_oλən*, de *mánλəm*, *mánλən*.

A szurguti-osztjákban is, a melyre nézve csak CASTRÉN nyelvtana ad útbaigazítást, szorosabb az összefüggés a tárgyas és birtokos ragozás között, mint a tárgyas és alanyi ragozás között (Versuch einer ostjakischen Sprachlehre² 45, 58—61.):

A) Alanyi ragozás:

- Sing. 1. *menlem* 'megyek', 2. *menlen*, 3. *mena*
 Dual. 1. *menlemen*, 2. *menleden*, 3. *menlegen*
 Plur. 1. *menleux*, 2. *menledez*, 3. *menlet*.

	B) Tárgyas ragozás:	C) Birtokos ragozás:
		a) Egyesszámi birtok:
Sing.	1. <i>panlem</i> 'teszem'	<i>karam</i> 'földem, terem'
	2. <i>panlen</i>	<i>karan</i>
	3. <i>panladaɣ</i>	<i>karaɬ</i>
Dual.	1. <i>panladamen</i>	<i>karamen</i>
	2. <i>panlaten</i>	<i>karin</i>
	3. <i>panlaten</i>	<i>karin</i>
Plur.	1. <i>panladauɣ</i>	<i>karauɣ</i>
	2. <i>panlaten</i>	<i>karin</i>
	3. <i>panlia</i>	<i>karia</i>
	C) Birtokos ragozás:	C) Birtokos ragozás:
	b) Kettősszámi birtok:	c) Többszámi birtok:
Sing.	1. <i>karagalam</i>	<i>karalam</i>
	2. <i>karagalan</i>	<i>karalan</i>
	3. <i>karagaɬ</i>	<i>karaɬ</i>
Dual.	1. <i>karagalamen</i>	<i>karalamen</i>
	2. <i>karagalen</i>	<i>karalen</i>
	3. <i>karagalen</i>	<i>karalen</i>
Plur.	1. <i>karagalaɣ</i>	<i>karalaɣ</i>
	2. <i>karagalen</i>	<i>karalen</i>
	3. <i>karagaɬa</i>	<i>karalaɬa</i>

Itt sem bocsátkozunk részletesebb elemzésbe, hiszen CASTRÉN maga is megjegyzi az igeragozásnál, hogy «dieses Schema ist vielleicht nicht ganz zuverlässig, da es uns für die Surgut-Dialekte an hinreichenden Paradigmen fehlt» (55. l.); annyit azonban megállapíthatunk itt is, a mit már előre bocsátottunk, hogy szorosabb az összefüggés a tárgyas és birtokos, mint a tárgyas és alanyi ragozás között (l. a dualis 3. és a pluralis 2. és 3. személyét).

Világos tehát, hogy a vogulban és az osztjákban valami összefüggés van a tárgyas és a birtokos ragozás között. Ez az összefüggés azonban sokkal mélyebb, semhogy megmagyarázására meg lehet elégednünk azzal a feltevéssel vagy megállapítással, hogy a kétféle ragozás alakjai hatással voltak egymásra (l. SZINNYEI, Finnisch-ugr. Sprachwissenschaft 154.); ezt az összefüggést véleményem szerint csak úgy értjük meg teljesen, ha föltesszük, mint már BUDENZ gondolta (UA. 314.) — bár ő más-képpen magyarázza a tárgyas alakokat, mint mi —, hogy ez a két ragozás eredetileg azonos.

Régóta tudjuk, hogy «die Tempusstämme in den finnisch-ugrischen Sprachen sind Nominalstämme» (SETÄLÄ, Tempus- u. Modusstambildung 182; SZINNYEI, FgrSpr. 138: «als Tempusstämme wurden Nominalstämme, d. h. Verbalnomina, angewendet»). Ha mármost azt látjuk, hogy a tárgyias ragozásnál is névszói (nomen verbale) töhöz járulnak ugyanazok a személyragok, mint a birtokos ragozásnál, akkor nem foghatjuk föl a dolgot másképpen, mint úgy, hogy pl. *rätilem* 'én verem őt' azt jelenti tkp., hogy 'őt verésem', *rätiajem* 'verem őket kettőjüket' tkp. = 'kettőt verésem (két verésem)', *rätianem* 'verem őket' tkp. = 'őket verésem (veréseim)', míg az alanyi ragozásban *mine'im* 'menő én' = 'én megyek', *mini* 'menő' = 'megy', *mine'it* 'menő-k', dualis *minei'* 'menő-k' éppúgy mint *kwolét* 'házak', *kwoli'* 'két ház' (MUNKÁCSI, Budenz-Album 255; SETÄLÄ, TuM. 171; BUDENZ, UA. 351.).

Arra, hogy igei alakok helyett olyankor is birtokos személyragos nomen verbale-t használják, a mikor a mai nyelv-érzék előtt is világos ez a képzés, a vogul-osztjából sok példát idézhetünk.

1. A vogulban a *-né* képzős participium praesentis «fölvéve a birtokragokat a folyamatos jelen kifejezésére szolgál, pl. *tül kwoss sunsi*: *paul näyknätä* 'aztán, a mint nézi, hát egy falu látszik' | *rusij tär pinem näj tit lulilénätä* 'rojtos kendőt öltött hölgy áll itten' | *erj-aul jani'* *saw ta totilanem* 'nagy nyomorúságot viselek el ime, a milyen csak az énekben lehetséges'. MUNK., VogNyelvj. 43 (vogÉ.); *näyk tot lulinätä* 'vörös-fenyő áll im ottan' MUNK., VogNépkGy. II: 185; *sunsitá*: *čarä paul älnätä, čarä üs älnätä* 'nézi: egy tágas falu van, egy tágas város van' II: 19; *tuopä rausénät* 'evezője buczkál' IV: 91. KL. (SZABÓ, NyK. 34: 426—7.)

Természetes, hogy ezekben a mondatokban a *-né* már nem nomen agentis képző, hanem nomen actionis képzője, vagyis pl. *näyknätä* nem azt jelenti, hogy 'látszó-ő', hanem 'látszása'. Mert ha azt jelentené, hogy 'látszó ő', semmi szükség se lenne a birtokos személyragra, hiszen 'menő-ő' = 'ő megy' = *mini* 'menő'. És a *-né* valóban sokszor nomen actionis képzője: vogÉ. «*länj hisnem sis* 'mialatt az utat keresem (út keresésem alatt)' | *manau ročtęptanen mä'és* 'mivel bennünket megijesztettél.

(tkp. megijesztésed miatt)» MUNK., VogNyelvj. 44; vogK. «*qm tūu ērināt k'ōntlēslēm 'én hallottam az ő éneklését' | ēsnāt vāip mō 'leszállásra alkalmas hely' | k'ōnti mennēn mōnt 'hadba mented helyén'»* VogNyelvj. 225; *toχ χāntlēm χaltē 'a mint így hadakozom' II : 43; jālnēn māntēl 'míg oda jártál' II : 240; punēltēnāt palitēl 'mialatt rárag' IV : 178. FL.; jālnāt-sis 'mialatt jár' I : 69. SZABÓ, NyK. 34 : 425. || tūnī, ājnī 'étel, ital' IV. 358. AT. SZABÓ, NyK. 34 : 427; MUNK., VogNyelvj. 294.*

2. A participium praeteriti *-m* képzőjénél is megvan a szóban forgó jelenség. Az olyan mondatokban, mint pl. *ta χānt-luχkwē patilamēt 'most harcolni kezdtek' VogNyelvj. 45, kwol ūnttemī 'ketten házat építettek' I : 67, tāl tēlimēm 'tél állott be' II : 189 (SZABÓ, NyK. 34 : 430—1.), természetesen melléknévi igenévvel van dolgunk: 'kezdett-ek', 'épített-ek', 'állott-ó' éppúgy mint pl. *minēs 'ment', minēsī 'ők ketten mentek', minēsēt 'ők mentek' VogNyelvj. 37.* De már a következő mondatokban megint a nomen actionis ill. nomen acti jelentésből lehet csak kiindulnunk: vogÉ. *nay ti χātēl at tēmēn 'te ma nem ettél' | āsīkēm kēr ālnē χānyēltēp ti tārātāmā 'atyuskám vasból való hágsót eresztett ime alá' || jelpiχ χālēn-titēn Numi-Tārem āsēnnē jōltilmēn 'szent nyírfád tövéhez vagy rendelve N. T. atyádtól' VogNyelvj. 45; sirejim ti χāntmēm 'kardom megtaláltam' II : 164; nālā purēntāmā 'nyilat megragadta' II : 93. (SZABÓ, NyK. 34 : 431.) Itt is kimutatható a nomen actionis- ill. acti-jelentés: vogÉ. *nāyχ sajkēlamēm-kēm't 'a midőn felébredtem' | jū sāltmēm-kēm't 'a midőn beléptem' || χasā nātīmāt χalt 'hosszas hajózása (úszása) közben' | toχ ūnlīmātā 'a mint úgy ül' | toχ χāntlimanl am nūpēlēm jōyte'it 'a mint így hadakoznak, én felém jönnek' VogNyelvj. 45—46; vogKL. a locativusi *-t* raggal: *lūl nqmtēm pātmāt 'midőn rossz kedvem jön' VogNyj. 129; vogAL. pēs almēn-aīl 'előbbi életedben' VogNyj. 169; χatpā tqmāt nāyχēs 'valakinek evezése látszott' II : 89; nāyχ kwālmā at va'ilēn 'felkeltét nem látod' III : 190 (SZABÓ, NyK. 34 : 433.); porān χotāl'ta totimāt sujtī 'úgy hallod, hogy tutajod valahová elhordódott' III : 143. (SZABÓ, NyK. 34 : 436.)****

3. Az osztjákban. Az osztjÉ. *-ti, -di*-képzős participium praesentis birtokos személyragokkal igen gyakran állítmányszerepű. Schürtz a NyK. XL. kötetében megjelent tanulmányában részle-

tesen tárgyalja ezt a szerkezetet. Északi-osztják példáinkat az ő étekezéséből vesszük: *lailtem* 'állok' PÁPAY 86; *ney ort olten* 'te fejedelemlhős vagy' 165; *tudèn* 'elviszed' NyK. 38 : 147; *xū luy puštal* 'hosszú nyarat nyit' 26; *šāstal* 'hallszik' 28; *āt jāytel* 'hadd menjenek' 122; *nāmøn orottel* 'leszállanak' 28. Itt is világos, hogy a főnévi (nomen actionis) jelentésből kell kiindulni, mert különben érthetetlen volna, hogy miért van az egyes- és többes-szám 3. személyében birtokos személyrag. Ez a nomen actionis pl. a következő példákban látszik: *xvtl mandi-idi* 'a nap mente szerint' PÁPAY NyK. 38 : 119; *put kāuerti svrāt* 'a fazék főzése közben' 37 : 180; *lou sidi pōdər'tal euəlt* 'a míg ő így beszél' 37 : 266; *sidi pōdər'tal euəlt* 'a míg így beszélnek' 36 : 372; *iajlal iidel šätl, lillal laudel šätl* 'bátyjainak jötte hallszik, lelkeik beszélgetése hallszik' 37 : 176; *it pōdər'tal šätl* 'egyvalaki beszél, hallszik' 37 : 270; *àžal xož oldal, ant žōšəlli* 'ki az atyja, nem hallotta' 38 : 145. (SCHÜRZ, NyK. 40 : 58—59.)

Ugyanezt látjuk a déli-osztjában is. Itt nehezebb a participium praesentis eredetű állítmányokat az igei állítmányoktól megkülönböztetni, minthogy a praesens jelének, a frequentativ -l- képzőnek is, a part. praes. -t- képzőnek is -t-, -d- az alakja. Pontos megkülönböztetés csakis ott lehetséges, a hol az alanyi személyragok különböznek a birtokos személyragoktól. Ha például *pandeden* (dualis 3. személy) alakot találunk olyan mondatban, a hol világosan alanyi ragozást várnánk (*pandənen*), a *pandeden* alakot csakis part. praes. eredetűnek tarthatjuk, tehát az ilyen mondatban *pandeden* nem: 'ők ketten teszik', hanem 'kettejük tevése'; vagy pl. *jitet* 'ő jön' tkp. 'jövése', mert különben *jit* 'ő jön' (*jitet*-ben tehát az első -t a part. praes. képzője; *jit*-ben a -t a praesens jele). Déli-osztják példáinkat PATKANOV szövegeiből vesszük: *vāsa-pit severmen mendet* 'er geht (lichte Stellen für) Entennetze aushauend' II : 66; *tu-ba ūrda ūttet, tu-ba xuja ūttet* 'auch er lebt als Held, auch er lebt als Herr' II : 46; *tette xoje tadestet* 'wer kämpft hier?' II : 20; *jiba jidet* 'der Uhu kommt' II : 24; *metta ūdētteden* 'wie geht es ihnen?' PATK., Szótár 183. Az alapul szolgáló nomen actionis jelentésre a következő példákat hozzuk fel: *ōmēstet-sagət* 'während er sitzt' II : 40; *piragət jitet sagət* 'indem sie zurückkommt' II : 186; *jēvra jūguttet kem endam* 'der Wolf kommt und kommt nicht'

II : 90; *tu mendet-na, jugëy tagajà tōχuntet-na* . . . 'wie er nun geht, wo er eine bewaldete Stelle antrifft. . . ' II : 104; *jūgotte-den-na* 'wenn die zwei kommen werden' II : 60; *ätte-kēžeat pantestesen sagàt* 'während sie sich das Schwert streitig machten' II : 32. (igei alakkal: *pentestegen* II : 136.) (ПАТКАНОВ-ФУХС, Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte 109—110. §.)

4. Az *-m* képzős participium præteriti birtokos személyragokkal állitmány a mondatban; pl. o s z t j É. *ī χàn àdøl χas-mal* 'egy király egyedül maradt' ПАРЯХ 37 : 261; *tut pampaj ant kusmal* 'a tűz a fűrakást nem égette el' 36 : 349; *χāntna līkmi-mal* 'haddal találkozott' 15; *iorlī pitmal* 'erőtlenek lettek' 38 : 127; *sī āmasmal* 'ott ültek' 38 : 127; *sī manmal itna* 'így mentek egyfolytában' 38 : 128; *iorēmēmēm* 'elfelejtettem' 36 : 362; *seymèn* 'befontad' 38 : 142; *kāwerta pitmən* 'főzni kezdte' 38 : 124 (SCHÜTZ, NyK. XL : 67.); *loy sèmlāl pūlāmāl* 'az ő szemei föl vannak dagadva' 37 : 167; *kēlāl-ki šakmal* 'ha kötele szakad el' 172; *χàn laχlīl* : *olmal* 'a király mondogatja: az ám (tk. ő volna)' 37 : 272; *tēllal χolta ēχχmel* 'ruhájukat levetik' 41. (SCHÜTZ, NyK. XL : 67—8.) Ezeket az alakokat is csak úgy tudjuk megérteni, ha az *-m*-képzős nomen verbale-t nomen actionis vagy acti-jelentésűnek fogjuk fel. Nem nomen actionis, hanem nomen agentis van pl. a következő mondatokban: *oχl male níχkteda pidəm* 'feje már nyüvesedni kezdett' 36 : 352; *χada manəmət sī manmal* 'a merre mentek, arra ment' 36 : 375; *murəl azàt uēlēmət* 'a népe mind meg van ölve' 37 : 261; *uēlīs tam uēlēmət* 'csak az imént ölettek meg im' 37 : 267; *vās ēslamyen* 'várossal bocsáttattak le (várost bocsátott le nekik)' 153; *labət ayklāt labta lošəm* 'hét oszlopa hétté áll ott' 117. (SCHÜTZ, NyK. XL : 67—8.) ('kezdett[-ő], ment-ek, megölt-ek' stb.). Az előbb felsorolt példákban azonban nomen actionis-szal van dolgunk: 'maradása, elége' stb. Hogy az *-m* nomen actionis képzésére szolgálhat, annak az igazolására a következő példákat hozhatjuk fel: *χvīl kudeβ iuūəm-kēmna* 'a mint délre vált az idő' 38 : 129; *loy manmal svγāt* 'az ő menése közben' 37 : 266; *Ās kudeβna iorētməm-kēmna* 'a mint az Ob középre értem' 38 : 119; *talta manmēy svγāt* 'a mikor innen elmentünk' 37 : 268; *ai-χuī ol-məmna* 'gyerek-ember koromban' 38 : 120; *lawoltmēmen jupīn* 'evezésünk után' 254; *nēyχoīət iorētməl šàtl* 'emberek érkezte

hallszik' 37 : 172; *lou lambəl nəŋçoi tɪmal andəm* 'hozzá hasonló ember nem született' 37 : 270 ('születése nincsen'); *āləm* 'áalom' 18; *ioŋəl-izndi täləm sei* 'íjjideg meghúzásának zaja' 38 : 130. (SCHÜRZ, NYK. XL : 66—7.)

Ugyanígy van a dolog a déli-osztjákban is: *untem-vöje ēne sütem totta sütemem* 'da starb ich den grossen Tod des Bären' II : 202; *ei menmem üntevət* 'ich fuhr immer vorwärts' II : 32; *tēdet-pa ütmemen, tuget-pa ütmemen* 'wir verlebten Winter und Sommer' II : 78; *teu menmet* 'er ging fort' II : 64; *çan-žəŋ nar(ai) oxteja ötmet çoi* 'obgleich sich der Mann auf den bunten Teppich legte' II : 96; *ei nērmedat üntedat* 'sie kämpften und kämpften' II : 36, 38. A főnévi jelentés igazolására a következő példákat hozzuk fel: *nəŋema ūgem vetta panmem taganə* 'als ich meiner Frau den Kopf auf den Schoss legte, damit sie mich kraue' II : 108; *ölēmē-ivēt* 'seitdem ich zu leben anfing' II : 118; *tē çulen uimem-na, nuçat tēvem* 'hätte ich das gewusst, so hätte ich dich verzehrt' II : 130; *toçta jūgutmen tātna* 'wenn du dort angelangt bist' II : 114; *tēbəga taçmet kemne* 'als er das Vorhaus betrat' II : 92; *tu jūgotmet-na* 'als er hinkam' II : 62; *kāt çoiŋen jūgutmesen kemne, ... tāveŋen* 'als die zwei Männer kamen, brachten sie' II : 194; *ürtesen puçəda jūgutmesen-na* 'als sie zu ihrem Herrn kamen' II : 148; *menmeden-pa çoun ūdöt, menmeden-pa ādəŋ ūdöt* 'schon lange ist es, dass ihr gehen könntet, diesen Morgen könntet ihr gehen' II : 134; *sāv-nəŋ tum jūçtem sei çit* 'das Geräusch einer sich nähernden Elster wird hörbar' II : 118; *nai ēva tēvem endam* '(so) ein Edelfräulein ist noch nicht geboren' II : 24; *ōdēm* 'Schlaf, Traum' II : 44, 172 (KARJALAINEN, Zur ostjakischen Lautgeschichte 100. DN. *ōdēm* 'Schlaf; Traumgesicht'). (PATKANOW-FUCHS 111. §.*)

*) A zürjénben és a votjákban is előfordul az *-m*-képzős participium praeteriti birtokos személyragokkal igei állomány helyett: «In allen drei Personen wird das Präteritum auch durch das substantivische Nomen mit Personalsuffixen ausgedrückt, im Syrjänischen selten und mir nur in der zweiten Person vorgekommen, wie *te ylalōmyd* 'du hast dich geirrt', *te lakōstōmyd assid paškōmtō* 'du hast dein Kleid befleckt', *kodjas tšukōrttšēmnyd* 'die ihr euch versammelt habet', im Wotjakischen aber öfter und auch in anderen Personen, fast

Mindezekben a most említett esetekben tehát igei alakok helyett egészen világos képzésű birtokos személyragos nomen verbale-kat használnak a vogulban és az osztjákban: 'adok' = 'adásom'. Mármost az a kérdés, hogy a vogul-osztják tárgyas ragozásban is be lehet-e bizonyítani, hogy ott a (birtokos) személyragok nem nomen agentis-, hanem nomen actionis-jelentésű alapszóhoz járulnak. Nomen actionis-jelentésűnek kell lennie az alapszónak, mert ha az alapszó, éppúgy mint az alanyi ragozásban, nomen agentis, akkor a személyragjai nem lehetnek birtokos személyragok. Vagyis: a vogÉ. *rätilem, rätülen, rätitā* stb. alakokban be lehet-e bizonyítani, hogy az alapszó nem 'verő', hanem 'verés' jelentésű?

A praesens a vogulban tudvalevőleg $*-k \sim *-γ$ képzős nomen verbale (SETÄLÄ, TuM. 68, 167; SZINNYEI, NyH.⁴ 79, 100; Fgr. Sprw. 93, 138.), úgyhogy pl. *mine'im* 'megyek' tkp. azt jelenti, hogy 'menő-én', *mine'in* 'mégy' tkp. 'menő-te' stb. Ez a képző nemcsak a praesensben, hanem önállóan is előfordul *-i* (*-γ, -ä, -i'*) alakban és jelentése rendszeren nomen agentis: *jüntēp pūrī, ūri nāj* 'tú fogó, tartó hölgy'; *kätä pēri, la'ilä pēri jāmēs joni* 'keze forgó, lába forgó jó játék' MUNK., VogNyelvj. 44, 130, 169, 225; *takw ünli sqssä qternel* 'a magában lakó törzstelepes fejedelemtől' IV : 83; *tüli jiw* 'elrejtő fa' III : 335. (SZABÓ, NyK. 34 : 418.) De ugyanez a képző nomen actionis és acti szerepű is lehet: *polēm sū kūrme tin mültiän mänt . . .*

immer mit einem Hülfswerb, affirmativ und negativ, z. B. *ali ke no ulepen vylemed* 'wenn du auch jetzt noch lebendig bist', *soje baštemmy uz lu* 'wir werden es nicht bekommen haben od. bekommen', *gyremzy uz lu* 'sie werden nicht gepflügt haben od. pflügen', *mi soly oskysa ulemmy val* 'wir glaubten ihm', *das murt burmyljamdy val* 'ihr seid eurer zehn Mann genesen', *tsirdemdy övyl-a-ma* 'habt ihr nicht gelesen', *kutemzy lüemte* 'sie fingen nicht' etc.» WIEDEMANN, Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Votjaki-schen 166—7. Vö. még v o t j á k: *kutemez uz lu* 'er wird es nicht fangen können' WICHMANN, SUS. Aik. XI : 91; *adkitäk kot-kitci pirämed luoz* 'akárhová látatlanul bemehetsz (tkp. bemenésed lehet)' MUNKÁCSI, VotjNépkHagy. bab. 26; *vuän kisämed uz lu* 'vízzel nem olthatod (tkp. oltásod nem lesz)' uo. bab. 37.

šuurp-aňšuz k'üntté meném 'mialatt ők a befagyott legelő szélét megkerülték . . . a jávoröreg valahogy elment' IV : 315. KL.; *patém tüjt tärä lakwéliänl at sakwali* 'a leesett hó, midőn keresztülhatolnak rajta, nem omlik össze' IV : 308 (SZABÓ, NyK. 34 : 419; MUNKÁCSI, VogNyelvj. 118.); *χansä* 'hímzés' III : 310, IV : 3; *χantä* 'rajz' IV : 60; *eri* 'ének', *joni* 'játék' SZABÓ, NyK. 34 : 420. Hiszen tudjuk, hogy «régibb korban az ugor nomen verbale általában csak 'igecelekvés által bármikép jelzettel' jelentett. Erre utal gyakran még egyazon alaknak többértelműsége, akár egyazon nyelvben is pl. nomen agentis és nomen actionis érték váltakozása» (BUDENZ, UA. 178.), vagy mint SETÄLÄ mondja: «Die in der finnisch-ugrischen Ursprache existierenden deverbale Nominalbildungen zerfielen nicht in die Hauptklassen der nom. agentis, actionis und acti, sondern konnten sowohl dieses als jenes sein. Das ist daraus ersichtlich, dass mit demselben Suffix gebildete Nom. deverb. in verschiedenen Sprachen und sogar in derselben in verschiedenen Funktionen auftreten» (TuM. 173—4.). L. még SZINNYEI, NyH.⁴ 77, 79; Fgr. Sprw. 90, 142.

Ugyanígy áll a dolog a praeteritumban. Az alanyi ragozásban: vogÉ. *minäsém, minäsén, minés; minésémén, minésén, minési*; *minésüw, minésän, minäset* 'mentem, mentél stb.' természetesen melléknévi értelemben veendő a tö: 'ment-én, ment-te, ment[-ő], . . . ment-ek'. De már a tárgyias ragozásban: *rätäslém, rätäslén, rätästä; rätéslemén, rätéslän, rätéstén; rätéslüw, rätéslén, rätösänl* a birtokos személyragokat nem magyarázhatjuk másképp, mint — a hogy mostanáig kimutatni iparkodtunk — hogy az alapszó főnévi jelentésű, nomen acti-t jelent. Jelzőül szerepel a következőkben: *jawél jömés k'ürém pä-t-äs* 'ördög járta három nyom-lyuk' IV : 399; *pöszés elém-χalés-χuri* 'gyúrt emberalak' I : 130. (SZABÓ, NyK. 34 : 420, 421.) De már nomen actionis-t és nomen acti-t jelent a következőkben: *tärwitén ünlés el ünlení* 'nehéz üléssel üldögél tovább' III : 413; *tärütén k'ujés tan k'ujét* 'nehéz fekvéssel fekszenek ők' III : 483; *jänény urséless ursam* 'nagy várakozással várt engem' IV : 111; *qntés* 'segítség'; *püwés* 'fuvallat'. L. SZABÓ, NyK. 34 : 421. Vö. SZINNYEI, Fgr. Sprw. 143—144; SCHÜTZ, NyK. 40 : 70. Érdekes, hogy míg az előbbi képző ma — a mennyiben még használatos — inkább

nomen agentis képzésére szolgál, addig az utóbbi ma inkább nomen actionis és nomen acti jelentésben használatos.

Röviden összefoglaljuk és lezárjuk eddigi fejtegetéseinket.

A tárgyas ragozás a vogul-osztjákban szoros összefüggést mutat a birtokos ragozással. Ezt nem lehet máskép, mint eredeti azonossággal magyarázni, vagyis úgy, hogy a tárgyas ragozás eredetileg birtokviszonyt fejezett ki ('látom őt = [őt] látásom'; 'látom őket = [őket] látásaim v. látásom'). A vogul-osztjákban számos példával bizonyíthatjuk azt, hogy igei állítmány helyett birtokos személyragos nomen verbale-t használnak. A tárgyas ragozás alapjául szolgáló fő is eredetileg nemcsak nomen agentis-t jelenthetett, hanem nom. actionis-t és nom. acti-t is, mint magából a vogulból még kimutatható. Ha most azt látjuk, hogy egy nomen actionis vagy nomen acti (vagyis főnévi) jelentésű főhöz birtokos személyragok járultak, nem mondhatjuk azt, hogy a birtokos ragozás alakjai hatással voltak ennek a tárgyas ragozásnak néhány alakjára, hanem azt kell mondanunk, hogy a birtokos ragozás teljesen egyezik a tárgyas ragozással, minthogy a vogul-osztják a tárgyas ragozást birtokviszonynak fogta fel. Így fogja fel más rokon nyelveknek a tárgyas ragozását is WINKLER (Der ural-altaische Sprachstamm 68—84. és Das Ural-altaische und seine Gruppen című munkájában).*)

II.

A kétféle ragozás eredeti azonosságának még egy fontos tanulsága van, mely egyúttal előbbi fejtegetéseink helyességét is bizonyítja. Tudjuk, hogy a többesszám képzője a déli-osztjákban és az északi osztjákban -t (DO. *īma* 'asszony': *īmet*; ÉO. *ñaurēm* 'gyermek': *ñaurēmet*). De már a birtokos ragozás többesszámában 'házaim stb.' a birtok többesszámát az északi-osztjákban nem -t, hanem -l jelöli: *imilam*, *imilan*, *imilal* stb. És ugyanez az -l van a kettősszámi birtokot jelölő alakokban: *uainḡalām* 'botosaim' 38:124; *vbəḡalām* 'két néném' 37:73; *iiḡalān* 'két fiad' 37:181; *kurḡalāl moyna ant ḡaləḡən* 'lábai a földre nem érnek' 38:313; *āḡt'ḡalāl əuəlt* 'két szarvánál fogva'

*) Vö. még HUNFALVY, NyK. I: 434—467, II: 288.

36 : 382. (l. SCHÜTZ, NyK. 40 : 75.); a déli-osztjában itt is *-t* képzőt látunk, de — mint már egyszer megjegyeztem (l. PATKANOW-FUCHS 51. §.) — az északi-osztják alakok mutatják, hogy ez nem azonos a többes *-t* képzőjével.

A rokonnyelvek mutatják, hogy a többesszám képzője *-t* ~ *-ð* volt (SZINNYEI, Fgr. Sprw. 58.), arra pedig nincsen egyetlen biztos példánk, hogy eredeti *-t* ~ *-ð*-ből az ÉO.-ban *-l* lett volna. Fgr. *-t* ~ *-ð*-nek az osztjában, éppúgy mint a vogulban, mindig *t*-hang felel meg (SZINNYEI, NyH.⁴ 33.), tehát az *imilam*-beli több birtokra mutató *l* nem azonosítható a fgr. többes-képzővel, mert ennek az északi-osztjában és a déli-osztjában is *-t* felel meg. Micsoda tehát ez az *-l*? Az *-l* a birtokos személyragozás ezen alakjaiban ugyanaz, mint a tárgyas ragozásban jelentkező *-l*. A tárgyas igeragozásbeli északi-osztják *-l*, déli-osztják *-t* pedig természetesen nem lehet más, mint a 3. személy névmása (KARJ. 205. DN. *t̂u*, Trj. *ḏ̂u*, V. *l̂o*, Vj. *îo*, Ni. *t̂o*, Kaz. *ḏ̂u*, O. *l̂o* 'ő'; DO. PATK. *tu*, *teu*, *tuu*, *tuv*; ÉO. PÁPAY *lu*, *lu*, *lou* 'ő'; KARJ. 211. DN. *t̂i*, O. *l̂i* stb. 'ők ketten'; DO. PATK. *t̂i*; ÉO. PÁPAY *lin* 'ők ketten'; DO. *t̂eg*, ÉO. PÁPAY *lu*, *lu*, *lu* 'ők'). Hogy ezt a névmást a tárgyas igeragozásban használták, az természetes. A birtokos ragozásban ez az *-l* «determinativum (articulus-féle)» (BUDENZ, UA. 315.). Hogy az ÉO. *imilam* (DO. *ĵi* 'testvéreim')-féle alakok többesszámi birtokra vonatkoznak, ennek az oka vagy az, hogy az *l* (DO. *t*) ezekben tulajdonképpen nem az egyszám, hanem a többesszám 3. személyének a jele, vagy — mint BUDENZ gondolja — hogy «egyébiránt a *-lam*, *-lan*, *-lal* nem teljes alakok, hanem ki lehet őket egészíteni a vogulból, a mennyiben a megfelelő *-anem*, *-anen*, *-anä* . . . alakokból régebbi osztják *-lanem*, *-lanan*, *-lanel* következik (hasonló összevonással van a vogulban is pl. Lozvai-vog. *luäm* lovaím, *luän* lovaíd és *luän* [e h. *luänä*] lovai)» (BUDENZ, UA. 315.).

Hogy a birtokos ragozásban jelentkező *-l* nem a rendes többesképző *-t* változata (mint MUNKÁCSI gondolta, Budenz-Album 263; l. még BUDENZ, UA. 310.), azt nagyon szépen bizonyítja a látszólag nagyon szabálytalan megfelelést mutató szurguti nyelvjárás. A rendes többesképző ebben a nyelvjárásban CASTRÉN szerint (Versuch einer ostjakischen Sprachlehre² 25, 26, 32.) -a

pl. *iki* 'öreg': *iki*_A; *kara* 'föld, tér': *kara*_A, *karaga*_A (de ehhez jegyzetben hozzáteszi, hogy *karagat* is), dat. *karagala*, loc. *karagana* stb. Hogyan magyarázandó ez az -*A* többes képző? Mert ha ez szabályos megfelelője a déli-osztják és északi-osztják rendes -*t* többes képzőjének, akkor az előbb említett *imilam*-féle alakokban is elfogadhatjuk azt a régi magyarázatot, hogy itt is a többes képzővel van dolgunk. Csakhogy a szurguti *iki*_A-beli *A* nem a rendes többesképző!

Tudjuk, hogy a rendes többesképző nemcsak a névszók többes számában van meg, hanem az igeragozás többes 3. személyében is (vog. *mine'it* 'menő-k'; osztjÉ. *malet* 'adnak' stb.). Mármost az alanyi ragozás többes 3. személye a szurguti osztjákban így van: *menlet* 'mennek' (egyesszám *mena* 'megy'), *ment* 'mentek' (egyesszám *men* 'ment'). Kétségtelen, hogy ez a -*t* a többes képző szabályos megfelelője. A névszóknál jelentkező -*A*~*-λ*-többes képző pedig a birtokos személyragozásból terjedt át a nem birtokos személyragos alakokra; vagyis a *karalam*, *karalan*, *kara*_A stb. 'tereim, tereid...' és az (utóbbiak hatását feltüntető) *karagalam*, *karagalan*, *karaga*_A stb. 'két terem, két tered...' alakokból a több birtok jelölésére szolgáló -*A* (~*-λ*-) átterjedt a rendes többes alakokra.*) (Vö. a magyar népnyelvi *fiaim*ak, *embereink*ek,

*) Csak nagyon kivételesen fordul elő az, hogy déli és északi *t*-vel *l*-hang áll szemben egy keleti-osztják nyelvjárásban: KARJ. 104: DN. *ōγδt*, Trj. *ōuδA*, Ni. *ūγt*, Kaz. *ōγδt*, O. *ōγδt* 'Schlitten, Narte'; KARJ. 138: DN. *u'npa* 'bis', Trj. *u'pA* 'a' 'von — an', Vj. *tī't u'nt* 'so viel wie ...', Ni. *untā*, O. *ō'ndi* (seltén) 'bis', Kaz. *u'nti* 'bis'. Csak ezt a két példát találtam KARJALAINEN könyvében; mind a két eset bizonyára nem szabályos megfelelésnek magyarázandó; az első talán analógiás alakulás, a második esetleg asszimiláció útján keletkezett. Éppolyan kivételes és bizonyára hasonló módon magyarázandó az a hangviszony, melyet a következő szavakban találunk: KARJ. 190. DN. *kat*, Trj. *k'āA*, V. *k'ēt*, Vj. *k'elā*, Ni. *kātīy'k*, Kaz. *kāsiy'k* 'Tau'; KARJ. 103. DN. *uōγδt*, Trj. *uōγδA*, V. Vj. *uōγδt*, Ni. *ūγδt* (*u-*), Kaz. *ōγδA*, O. *ōγδl* (*o-*) 'dünn'; KARJ. 113. DN. *tōγāt* 'anas clypeata' minden nyelvjárásban *l* szókezdet, csak Vj. *iōk'ōl*. — A rendes megfelelés az, hogy déli és északi -*t*-nek a keleti

enyéimek alakokat, a hol a rendes többes képzője *-k* a birtokos személyragos alakok többesére volt hatással; ezekhez is hozzájárul, bár az eredeti *-i* is megmarad.)

Az északi-osztjákban tehát a birtokos ragozásban hasonló eredetű *-l* van, mint a tárgyias ragozásban, éppúgy mint a vogulban pl. *rātiäyēm* 'verem őket kettőjük' ugyanazt a dualisi *-är-* elemet tünteti fel, mint *kwoläyēm* 'két házam' vagy mint *rātiänēm* 'verem őket' alakban ugyanaz a többesjelölő *-än-* van, mint a *kwolänēm* 'házaim' alakban, és ez is megerősíti azt a magyarázatunkat, hogy a tárgyias ragozás és a birtokos személyragozás eredetileg azonos. A déli-osztjákban ugyan a rendes többes képző is, a több birtokot jelölő képző is *-t* (\sim *-d-*) (l. PATKANOW-FUCHS 37, 46, 48, 51. §§.), de ennek alapján nem szabad az északi-osztják alakokat is egymással egyeztetni; a déli-osztjákban összeesett a kétféle eredetű képző (ÉO. *t* \sim DO. *t*; ÉO. *l* \sim DO. *t*; l. alább). Ha ezek alapján az északi-osztjákban a többesképzőnél *l* \sim *t* váltakozást vennénk fel, ugyanabba a hibába esnénk, mint ha pl. a magyarban a *gyermek*ek és *gyermek*eim alakoknál egy *k* \sim *i* hangváltakozást tennénk fel, vagy ha a vogulban a *kwolēt* 'házak': *kwolänēm* 'házaim' alakokat *t* \sim *n* hangváltakozással akarnók magyarázni.

III.

Mielőtt a vogul tárgyias ragozás alakjait sorban elemezzük, még egy kérdésre kell megfelelnünk. Hogy van az, hogy az egyesszámi tárgyra vonatkozó alakokban *l* és *t* váltakoznak egymással és hogy van az, hogy ugyanezt a váltakozást találjuk a birtokos ragozásban is, a hol pl. vogÉ. *mätä* 'földje', *mānl* 'földjük', vogK. *kwälät* 'háza', *kwälänl* 'házuk'? A két jelenség természetesen összefügg egymással, hiszen mind a kétféle ragozás *l*, *t* hangjában a 3. személy névmását kell keresnünk. A 3. személy névmása a vogulban minden nyelvjárásban *t*-vel kezdődik (pl. vogÉ. *taw* 'ő', *tēn* 'ők ketten', *tan* 'ők', vogKL. *täu*, *tīn*, *tan*; vogK. *täu*, *tēn*, *tān* stb.) és tudjuk, hogy a 3. személy

nyelvjárásokban is *-t* felel meg; pl. KARJ. 90. DN. $\underline{\zeta}o't$, Trj. $\underline{k}ä't$, V. Vj. $\underline{k}ä't$, O. $\underline{\zeta}a't$ stb. 'Haus'.

névmásának fgr. *s volt a kezdőhangja, a melyből a vogulban *t*, az osztjákban: DO. *t*,*) ÉO. *λ*, *l*, Szurg. *l*, *λ*, *z* lett (l. PAASONEN, Die finnisch-ugrischen *s*-Laute). A déli-osztják *t* tudvalevőleg *l*-hangból lett ($λ > l > t$;**) l. PAASONEN, FUF. II: 101; SETÄLÄ, FUF. II: 273.). Míg azonban az osztjákban még több nyelvjárás az eredetibb állapotot őrizte meg, addig a vogulban már általános a *t*. Nagyon valószínű, hogy a vogulban is ugyanazt a fejlődést kell föltennünk, mint az osztjákban. SETÄLÄ az i. h. ezt mondja: «Ob das wog. *t* . . . denselben Gang der Entwicklung ($z > l > λ > t$) durchgemacht hat oder vielleicht auf einem kürzeren Weg entstanden ist (z. B. $z > t > t$) mag diesmal dahingestellt bleiben». PAASONEN szerint «das südostjakische und wogulische *t* ist gewiss als eine Weiterentwicklung des spirantischen stimmlosen *l*-Lautes (*λ*) zu betrachten, welcher sich im ostJ. und ostN. findet (ähnlich ist im Südostjakischen *l* durch die Zwischenstufe *λ* in *t* übergegangen, vgl. meinen Aufsatz «Über die türkischen Lehnwörter im Ostjakischen» FUF. II: 101.)». PAASONEN, *s*-Laute 117.

A ragozásban a fgr. *s kezdőhangú névmás szó belsejébe kerülve *z-vel váltakozott (SZINNYEI, NyH.⁴ 110, Fgr. Sprw. 114.); a szóközépi fgr. *s ~ *z-nek magánhangzók között a vogulban *s*, *t* felel meg, *k ~ *γ és *η ~ *η után azonban *t*, *ν* felel meg (osztják *λ*, *l*, *t*, *t'*; pl. vog. *mät*, *mēt* ~ osztj.: DN. *mūγät*, Trj. *mūγä*, V. Vj. *mūγäl'*, Ni. *mūγät'*, Kaz. *mōγäλ*, O. *mvyäl* ~ magy. *máj*; l. SZINNYEI, NyH.⁴ 40, Fgr. Sprw. 42.). Mármost azt látjuk, hogy a birtokos ragozásban más fejlődést mutat a névmás, mint az előbbieket alapján várhatnók. Nevezetesen a birtokos ragozás azon alakjaiban, a hol magánhangzó után következett, ugyanazt a fejlődést tünteti fel, mint szó elején: vogÉ. *mätä* 'földje', *mätēn* 'kettejük földje'; vogKL. *lü* 'ló': *luä*, *luät* 'lova', *pērnä* 'kereszt': *pērnät* 'keresztje', *tör* 'kendő': *törät* 'kendője', *íol* 'orr':

*) Az ÉO. legdélibb nyelvjárásában is; l. PAASONEN, *s*-Laute 117; PATKANOW-FUCHS, KSz. VII: 27.

**) «Der Lautwandel $λ, λ > t, t > t, ν$, welcher im Jahre 1845, als CASTRÉN die Ostjaken besuchte, schon beendet war, hat also kaum ein Jahrhundert in Anspruch genommen». PAAS. FUF. II: 101.

halä, halät 'orra'; vogAL. *oš* 'juh': *ošät* 'juha', *lū*: *luät* 'lova'; vogK. *kwäl*: *kwälät* 'háza', *kwälätén* 'kettejük háza'; vogP: *kwäl*: *kwälät* 'háza'; vogT. *qpa* 'ipa': *qpqte* 'ipja', *tätü* 'atya': *tätüti* 'atyja' (MUNKÁCSI, VogNyelvj.); mássalhangzók után vagy *-l* (pl. vogÉ. *kwölänl* 'házaik', *kwöläranl* 'két házuk'*); vogK. *kwälänl* 'házuk'), vagy pedig elenyésszik v. magánhangzós végződésben maradt nyoma: vogÉ. *kwölä* 'háza', *kwölän* 'kettejük háza'; vogKL. *kwälä* 'háza', *kwälän* 'házuk, házai, házaik stb.';**) vogAL. *ošän* 'juhaik', *kwälän* 'házaik', vogK. *kwälänl*, FK. *kwälän* 'házuk'; vogP. *kwälän* 'házuk', *lailä* 'lába', *jengü* 'szolgája'; vogT. *k'ölö* 'posztója', *nämi* 'neve', *k'ölqn* 'posztójuk', *nämän* 'nevük', *qpän* 'ipjuk'. Ennek a rendestől eltérő megfelelésnek valószínűleg az az oka, a mit SZINNYEI említ a Fgr. Sprw. 115. lapján: «Aus einigen Erscheinungen lässt sich aber der Schluss ziehen, dass sich die Personalsuffixe anfangs nicht so fest an das Wort geschmiegt hatten, wie andere, nicht aus selbständigen Wörtern entstandene Suffixe. Sie scheinen geraume Zeit hindurch ziemlich bewegliche Elemente gewesen zu sein, die bald als Suffixe an das Wort angefügt, bald aber noch als selbständige Pronomina ihm vor- oder nachgesetzt wurden. In dieser zum Teil bewahrten Selbständigkeit liegt die Erklärung dessen, dass die Lautvertretung in den Personalsuffixen in manchen Fällen von der regelmässigen abweichend ist». A magánhangzó után jelentkező *t*-nek tehát ez lehet a magyarázata, a mássalhangzó után való *l*-ben pedig az eredetibb állapot őrződött meg (l. fönt: $z > l > a > \vartheta > t$). A tárgyias igeragozásbeli *l* szintén eredetileg mássalhangzó után állott (bár éppen $*-k \sim *-γ$ praesensképző után; a praeteritumban azonban $*-s \sim *-z$ után, vö. SZINNYEI, Fgr. Sprw. 143.) és így a *rätilem* 'verem őt', *rätäslēm* 'vertem őt' szintén ezt az eredetibb állapotot tükrözteti vissza. Tekintetbe vehető még, hogy a *rätilem*, *rätäslēm* alakokban az *l*-nek eredeti funkciója elhomályosult ('verés-öt-em, őt verésem'),

*) MUNKÁCSINÁL (VogNyelvj. 11.) tévedésből *kwöläranl* 'kettőjük házai'.

**) De *k'um* 'férfi': *k'umtä*, *üp* 'néne': *üptä*; vö. vogÉ. *χum*: *χumim*, *χumin*, *χumitä*; vogT. *k'um*: *k'umit*, AT. *k'umēt* (acc. *k'umētīm*). L. MUNKÁCSI, VogNyelvj. 108, 12, 259.

míg a 3. személyben, *rātitā* 'veri őt', még világos volt a 'verése' jelentés (itt talán mégis lehet a birtokos ragozás későbbi hatására is gondolni), és ezért éppúgy, mint a magánhangzós tövű főneveknél *-tā* lett a ragja*) és ez áterjedt a *präteritumba* is.

IV.

Ezek után a vogul tárgyas ragozás egyes alakjainak az elemzésére térünk át.

Vog É. Sg. *rātilēm, rātilēn, Du. rātilēmēn, rātilēn, Plur. rātileuw v. rātilūw, rātilān* 'verem őt, vered őt...' tkp. 'őt verésem, verésed...' ugyanolyan alakúak, mint a birtokos ragozás megfelelő alakjai: *kwolēm, kwolēn...* 'házam, házad...'. A 3. személyben *rātitā, rātitēn, rātiānl* egészen olyan alakúak, mint *mātā* 'földje', *mātēn* 'kettejük földje', *kwolānl* 'házuk'. A *t* és *l* viszonyáról már beszéltünk (l. a III. részt). A *rātiānl* alakban BUDENZ szerint (UA. 314.) «az *-ān* e h. való: *-tān* v. *-lān* (a szerint, hogy a 3. tárgyrag kezdőhangja *t* és részint *l*: *rātilēm* verem, *rātilēm* vertem)». Csakhogy ez az alak éppúgy, mint *kwolānl* tkp. nem egyesszámi birtokra és tárgyra, hanem többesszámi birtokra és tárgyra vonatkozott: 'házaik', 'verik őket' és így terjedt át az egyesszámi birtokra és tárgyra (l. SZINNYEI, NyK. XXXV:446; Fgr. Sprw. 115.). A *präteritum* személyragjai teljesen megegyeznek a *præsens*éivel, csak a dualis 2. személyében van *rātēslān*, a plur. 2. személyében meg *rātēstēn*. Ez azonban — MUNKÁCSI szíves felvilágosítása szerint — sajtóhiba, ill. a két alaknak fölcserélése; különben is vö. a kettős- és többesszámi tárgyra vonatkozó alakokat: dualis 2. szem. *rātsāyēn, rātsānēn*, plur. 2. szem. *rātsāyān, rātsān* (< *rātsānān*; l. a többesszámi tárgyra vonatkozó alakok magyarázatát). A feltételes módot nem kell külön tárgyalnunk; a conjunctivus-tövek tudvalevőleg «Verbalstämme, die mit spezialisierenden Verbalsuffixen gebildet sind» (SETÄLÄ, TuM. 182; SZINNYEI, Fgr. Sprw. 138.); ezek tehát nem névszói eredetűek; a tárgyas személyragokat a jelentő módbeli *præsens* és *präteritum* alakjai alapján vette fel: *mine'im* 'megyek': *minnūm* v. *minnuwēm* 'mennék' = *rātilēm* 'verem őt':

*) A megelőző **-k* ~ **-γ*-nek hatására nem lehet gondolni.

rätñülem 'verném őt'. Az imperativus pedig «war ursprünglich ein im Ton der Aufforderung ausgesprochener Ind. Präsensstamm, der mit dem Verbalnomensuffix *-k ~ -γ* gebildet war» (SZINNYEI, Fgr. Sprw. 145; SETÄLÄ, TuM. 177.): sing. 2. személy *rätälñ*, 3. *rätätä* v. (*voss*) *rätitä*; dual. 2. *rätélēñ*, 3. (*voss*) *rätitēñ*; plur. 2. *rätélēñ*, 3. (*voss*) *rätiañl*.

A kettősszámi tárgyra vonatkozó alakokban a kettősszámi tárgyat ugyanaz az *-äγ-* képző jelöli, mint a kettősszámi birtokot. A *rätiañl*, *kwoläγäñl* alakok szintén a *rätiañl*, *kwoläñl* hatását mutatják.

A többesszámi birtokot és tárgyat az *-än-* jelöli (SZINNYEI, NyH.⁴ 106, Fgr. Sprw. 59, 115.). A többesszám 2. személye: *rätiañ* 'ti veritek őket' és *kwolän* 'házaitok' e h. való: *rätiañän*, *kwolänän*; vö. *rätilän*, *kwolän* 'ti veritek őt; házatok', *rätiaγäñ*, *kwoläγäñ* 'veritek őket kettejüket; két házatok' stb. Ilyen rövidítés van pl. a 2. személyben is: *rätiañän* és *rätiañ* 'vered őket', *rätiañän* és *rätiañ* 'ti ketten veritek őket; ök ketten verik őket'; vö. vogK. *roqtsänän* v. *roqtsän* 'ti vertétek őket', *kwälän*, FK. *kwälänän* 'házaitok'; l. még vogK.

VogKL. *jërptit* 'szereti őt', præt. *jërptästé* 'szerette őt' vö. *lü* 'ló': *luät* 'lova', *përnä* 'kereszt': *përnät* 'keresztje'; a præteritumbeli *-té-re* nézve vö. AL. *rätit* 'veri őt', præt. *rätüstä* 'verte őt', vogP. *älité*, *älit* 'megöli őt' stb.; vö. még vogKL. *päñk* 'fej': *päñketäm* és *päñkäm* 'fejét' (VogNyelvj. 108.), *lü*: *luä*, *k'um*: *k'umtä* (l. fönt) stb. A dualis 1. sz. *jërptiläm*, *kwäläm* e h. való: **jërptilämen*, **kwälämen*; vö. alanyi ragozás *minimen*, *minime*, *minim* 'mi ketten megyünk', conditionalis *minnimen*, *minnim* 'mi ketten mennénk'. A dualis és pluralis 3. személye *jërptiañ* a többesszámi tárgyra vonatkozó alakok hatását mutatja.

A többesszámi tárgyra vonatkozó alakokban olyan összevonás van, mint a vogÉ. *rätiañ* 'ti veritek őket', *kwolän* 'házaitok' alakokban; l. még a plur. 1. *kwälänou*, *roqtiñu* alakot. Hogy a 3. személyben *roqtiän* van, az is ezeknek az alakoknak egymásra való hatásából magyarázandó; a plur. 3. *roqtiän*, *kwälän* **roqtiäñl*, **kwälänl* h. való, a hol *-än* a többesszámi birtoknak és tárgynak, l pedig a személynek a jelölője. (Másképpen magyarázza ezt SZINNYEI, NyK. XXXV: 446, csakhogy nem veszi tekintetbe a *kwälän* alakot; l. még vogK. is.)

VogAL. A tárgyias ragozás alakjairól ugyanazt mondhatjuk, mint a vogKL-ban. Itt is a dualis és pluralis 3. sz. *rāṭian* a több birtokra és tárgyra vonatkozó alak hatását mutatja. A többesszámi birtokra és tárgyra vonatkozó alakokban itt is olyan összevonás van, mint a KL-ban; az eredetibb alak látszik még a dualis 1. személyében: *ošanam* (**ošanamen* helyett; l. fönt), *tātēltingu*-ban, de legjobban a plur. 1.-ben: *ošanau*, *tātēltingu* 'juhaink', 'kihajtjuk őket'.

VogK. A *roqtitē* 'veri őt' és *kwälät* 'háza' egymáshoz való viszonyára nézve vö. *kwälät* 'háza' és *kwälētätel* 'házával'; vö. még *ās* 'dolog': *āšē* 'dolga', *vit* 'víz': *vitē* VogNyelvj. 195; l. még fönt vogKL. alatt.

A FK. *tqtiläm* 'mi ketten hozzuk őt' **tqtilämēn* helyett való; vö. a vogK. és vogĪ. alakokat.

A dualis 3. személyében a FK.-ban nem *t* az egyessz. tárgyias mutató rag, hanem *l*. Lehet, hogy ez éppúgy, mint a többi személybeli *l*, az eredetibb állapot megőrzése; de sokkal valószínűbb az, hogy ez a többi személy analógiájára változtattam megint *t*-jét *l*-re; legalább ezt bizonyítja az egyesszám 3. személye és az imperativus megfelelő alakja: FK. *tqtätēn*.

A FK. *tqträn* 'hozzák őt', mint a mellette még meglévő teljesebb alak mutatja, a tkp. többesszámi tárgyias vonatkozó *tqtränl* helyett való. Az *i*-nek γ -vel való váltakozására nézve vö. a képző eredetét, MUNKÁCSI, VogNyelvj. 187—8, 191, *mēnät* és *mēnjet* 'mennek'; vö. még a kettősszámi tárgyias vonatkozó alakot.

A kettősszámi tárgyias vonatkozó alakok közt a plur. 1.-re a megfelelő *roqtsēnqu* 'őket vertük'-féle alakok hatottak. Már a conditionalisban nincs meg ez a többesszámi tárgyias vonatkozó alakból átkerült *n*: *roqtniqqu* 'mi vernök őket kettejüket'; vö. még *kwälqu* 'két házunk' és *kwälēnqu* 'házaink'. A FK.-ban a plur. 2. is mutatja a megfelelő többesszámi tárgyias vonatkozó alak hatását.

A többesszámi tárgyias vonatkozó plur. 3. *roqtsän* 'ők verték őket' **roqtsänl* alakra megy vissza; vö. praesens *sonsänl* 'ők nézik őket'.

A többi alaknál, valamint a vogP. és vogT. azon alakjainál, a melyeket most nem magyarázunk, ugyanazt jegyezhetnők meg, mint az előbb tárgyalt nyelvjárásokban.

VogP. A tárgyias ragozásban *joxtilēm* 'utólérem őt' mellett

összevont alakok is vannak (vagy másképp magyarázandók-e ezek a tárgyas alakok?): *äl- 'öl'*: 1. sz. *älim* v. *älim* 'megölöm őt', *tqt- 'visz'*: *tqtimē* 'viszem őt'; 2. sz. *älın* v. *älın*, *tqtinē*; 3. sz. *älitē* v. *älit*. Éppígy a praeteritumban (*jekel- 'befog [lovat]'*: *jekeléslēm* v. *jekelésmē* stb.) és a föltételes módban is (l. MUNKÁCSI, VogNyelvj. 251.).

A dualisban és a pluralisban egymás mellett fordulnak elő *l*-es és *n*-es alakok: *joxtilām* v. *joxtinām* 'mi ketten utólérjük őt', *joxtilqu* v. *joxtinqu* 'mi utólérjük őt'. Természetesen ezek közül az *l*-es alakok vonatkoznak az egyesszámi tárgyra, a *joxtinām*-félék pedig a többesszámi tárgyra vonatkozó paradigmából kerültek át.)* Már a vogAL-ban láttuk, hogy a kettősszámi és többesszámi tárgy jelölésére ugyanazt az alakot használják. A vogP. még tovább megy és bizonyos esetekben már az egyes-, kettős- és többesszámi tárgyat ugyanazzal az alakkal jelöli, vagyis közel áll már a magyar és osztják tárgyas ragozáshoz, a hol szintén csak egyféle alakkal fejezik ki az egyes-, (kettős-) és többesszámi határozott tárgyat.

VogT. «A folyó cselekvés alakjának képzése a tavdai nyelvjárásban merőben eltér az egész többi vogulságetől, a mennyiben e célra részben az *-nt*, részben osztják módra a *l*-frequentatív (ill. duratív) képző van alkalmazásban A beálló cselekvés képzésmódja ugyanaz, mint egyéb nyelvjárásokban a praesensé: a hosszú *ē* hangzóban (mely elég gyakran röviden is hallható) az eltűnt *γ* képző nyomát sejtethjük» (Vog. Nyelvj. 290.).

Az egyesszámi tárgy jelölésére a praesensben és a futurumban az összes személyekben *-l* szolgál (praes.: *älāntlēm*, *älāntlēm*, *älāntil* . . . 'megölöm őt, megölöd őt, megöli őt . . .'; fut.: *älilēm*, *älilēm*, *älil* . . .). A 3. személyben tehát (*älāntil*, *älil*) éppúgy, mint a vogFK-ban a dualis 3. személyében, a többi alak ana-

*) MUNKÁCSI szerint a vogK-ban «a Jevra folyó vidékén az egyes tárgyra vonatkozó igeragozás alakjaiban, éppúgy mint a pelimi nyelvjárásban, a jellemző *l* mássalhangzó helyett, ennek *n* változata hangzik, pl. *sonsınēm* nézem (e h. *sonsülēm*), *k'öltēnān* mutassátok! *jql* *älēsnen* megölted (e h. *älēslen*) . . .»; világos, hogy itt is csak a több tárgyra vonatkozó alakok hatásával van dolgunk.

lógijára szintén *-l* a rag. A praeteritumban pedig az összes alakokban éppen ellenkezőleg *-t* jelöli az egyesszámi tárgyat (*älästēm, älästēn, älästil* 'megöltem őt...'). Az *älästil* alak végződését a praesensből és futurumból vette át.

A többesszámi tárgyra vonatkozó alakokban *contaminatio* van, úgyhogy mind az egyesszámi tárgyra, mind a többesszámi tárgyra vonatkozó jel is megvan bennük; a praesens-futurumban tehát *-l* és *-än* (*älälänēm, älälänen, äläläni...* 'megölöm őket...'), a praeteritumban *-t* és *-än* (*älästänēm, älästänēn, älästäni...* 'megöltem őket...'). Érdekes a következő alak, a melyben az alakkeveredés még tovább ment: «Egy mesében — írja MUNKÁCSI (VogNyelvj. 293.) — a praesensalakok analogiai hatása alapján keletkezett kombinált szerkezetű mása ez alaknak [t. i. a praeteritum sing. 3. *älästäni*] mutatkozik e példában: *k'örēm šäm kätin vustiläni* 'a három gyertyát kezébe vette'».

* * *

Az osztják adatok magyarázatával még egyelőre nem foglalkozhatunk. Még sokkal kevésbé ismerjük az osztják nyelvjárások ragozását és nyelvtanát, semhogy most el tudnók dönteni, hogy az olyan alakokban, mint déli-osztják *panem* 'tettem', *panet* (*panät* SZINNYEI, NyH.⁴ 110.) 'tette', északi-osztják *u_oä_εm* 'veszem', *u_oz_εm* 'vettem' olyan összevont alakokkal van-e dolgunk, a milyeneket a vogP.-ben láttunk, vagy másképpen magyarázandók-e ezek az alakok.

A míg bővebb adatok nem állnak rendelkezésünkre, alig próbálkozhatunk meg a tárgyias ragozás alakjainak olyan fejtegetésével, a milyen a vogulban lehetséges volt. (L. még BUDENZ, UA. 315, 347.) Annyit azonban már fönt megállapítottunk, hogy sokkal szorosabb az összefüggés a tárgyias ragozás és a birtokos ragozás személyragjai között, mint a tárgyias ragozás és az alanyi ragozás személyragjai között.

FOKOS DÁVID.

Cseremiszi nyelvten.

(Ötödik közlemény.)

265. Ide tartoznak a számnévi határozók is, noha BUDENZ (CsT. III. 448.) különválasztja; pl. K. *iktən-iktən*¹⁾ *ojren jodət* «külön-külön kikérdezik» (Zag. 22.) SZIL. 143. | kP. *koktən kumətən kolen koltat* «ketten hárman elestek» GEN. 40. | kUr. *kumətən-at iktak ulnà* «mind a hárman egyenlők vagyunk» WICHM. 233. | kP. *keše nələtən pünžəm udraš tüyalət* «mind a négy kecske elkezd a fenyőt vakarni» GEN. 8. | kCar. *iđəməštə šəmətən šit ulmaš* «a szérűn heten csépeltek» PORK. 10. | nyK. *šəmətən ələn*²⁾ «heten voltak» RAM. 141. | nyK. *mälun* (kE. luun BUD. CsT. III. 439.) *əlna ələn* «tízen voltunk» RAM. 71. || nyK. *tsilən əlät* «még mindnyájan élnek» RAM. 152. | kE. *šukon*³⁾ v. *šagalen el'na* «sokan v. kevesen valánk» REG. CsM. 340.³⁾

¹⁾ *iktən* helyett *šket* 'maga' megfelelő alakja is használatos: nyK. *šərrəštə šketən lüdəš* «félelmes az erdőben egyedül» RAM. 72. | kP. *ik kušan ərəže (ə)šketən šəm artanam ruen* «az asszony egyetlen fia egyedül hét ölt vágott» GEN. 27.

²⁾ Rag nélkül is, de az állítmány mégis többes számban (értelem szerint való egyeztetés): nyK. *šukə näləš tsatsenət* «sokan meg akarták venni» RAM. 176.

³⁾ Ugyanez a rag van a kollektív számnévek *-nek* képzőjében, melynek elemei már egészen elhomályosultak, úgyhogy (a *-k* elem nélkül) további határozó és személyragokat is fölvehet. Néhány példában más szón is előfordul *essivusi* jelentésben: kUr. *izi tüləm izi nek* (kCar. *izine k* PORK. 23.) *jörəktə* «a kis tüzet még kis korában oltsd el» WICHM. 209. | kUr. *ərβəzə nek üdər nalš ješlan šueš* «fiatalon nősülönék [nagy] családja lesz» WICHM. 209. | kE. *samröke neg* (o:

266. Időhatározók; pl. kUr. *pütā-γētšān kūdōrtā* «böjtnapon dörög» WICHM. 208. | kP. *ruš arña kečən lum-lumeš* «vasárnap havazik» GEN. 48. | kCar. *kečən at aršən tortalna* «naponta egy könyöknyit távolodunk egymástól» PORK. 48. | kE. *kečən šukurak da šukurak tūnemam* «minden nap többet és többet tanulok» REG. CsM. 603. | nyK. *kāđā-γētšān alaškā kenāt* «mikor mentél a városba» RAM. 61. | nyK. *tidā kelesen məlanem irok šistārāš šəm tšāšən* «azt mondta nekem, hogy keltsen fel reggel hét órakor» RAM. 133. | nyK. *šorγāškā keš ak-iarā iōtpel βeremān* «nem jó éjfélkor az erdőbe menni» RAM. 205. | nyK. *maḡaī βeremān* «milyen időtájt» RAM. 13. | nyK. *andžəkāla'lākən* «a jövőben» RAM. 3. | nyK. *tapārən* «időnkint» RAM. 142. | nyK. *perβi toštān ātāštā tetūštālān «səmələ» manāš tām^rdat ālān* «régén a szülők gyermekeiket megtanították a *səmələ*-t mondani» RAM. 207.

267. A *-len* rag. Bizonyos distributív jelentése van. Egyetlen egy nyelvtanban sincs említve. Forrásaimban csakis GENETZNél találtam a kP.-ben a következő példákban: *lulen lulen pīdən* «tizenként-tizenként összekötve» GEN. 60. | *lulen, lučkəlen muən* «majd tizet, majd tizenötöt találva» GEN. 59. | *šəm erre ik artanalen ruenət šəm artanam* «a hét fiú, mind-egyik egy-egy ölet, hét ölet fölvtágot» GEN. 27. | *nerren ik pəstəllen puen kodat jükšāštplak* «a hattyúk sorban egy-egy tollat adnak s hagynak ott» GEN. 38. — Lehetséges, hogy csuvas eredetű rag. Vö. Szp. *kullən* «naponként» (*kyn* «nap») PAAS. CsuvSz. 76. buj. *kullən*, mkar. *koňan* id. GOMBOCZ, CsuvSz. 15.

268. A *-ke, -γe* rag társhatározókban használatos; pl. kP. *βurt tojažγe akaze solen kolta opša tūrāškō* «mit dem weberschaft wirft ihn die schwester zur türe» GEN. 31. | kCar. *tūγγe, βožγe pətaren kaja* «jön és elfogyasztja tövestül, gyökerestül» PORK. 54. | kCar. *oš βü'lam teržəγe βəne-məš šūkāl γolden* «a fehér kanczát szánostul a gödörbe taszitotta» PORK. 6. | kCar. *ərə'səm pue'n ərə's kəłγe* «a keresztet a kereszt szá-

samvrəkənek) mien omul tuško «fiatal koromban mentem oda, s azóta nem voltam ott» REG. CsM. 199.

lagjával együtt adta» PORK. 12. | kCar. *βitl̄ə teŋge ɾəc kok pə-
čalžəm luk̄tən ulat čala poyəštke* «50 rubelért elvitték a két
vadászt minden holmijával együtt» PORK. 7. | kE. *ömnege
kaješ* «element lovastul» REG. CsM. 287. | kE. *at'a jiške to'lo*
«az atya családostul jött» REG. CsM. 288. 289. | nyK. *käp-ke*
«testestül» RAM. 44. || nyK. *stölβəläŋ šindät sər-a-ɾe oks-a-ɾe*
«az asztalra teszük a sört a pénzzel együtt» RAM. 192. |
nyK. *tɪhəm ge mɪhəm ge βärsen* «szidott tégedet velem
együtt» RAM. 44. | nyK. *käräs səsərnenⁿ-geš-tä mɪn käräs-ke
mol-ɾe rəž-ruž ken-i βazəm* «der korb stürzte um, und ich
fiel holterdiepolter sammt dem korb hinunter» RAM. 188. || nyK.
kəm olma, kəm olma kəšänəš pištä, ko iɾš-ke «három-három
almát tesz zsebébe mindkét fajtából» RAM. 178. | nyK. *kurižänⁿ
gəm ədər-ɾe kəm šim ožš lit* «a királynak mind a három
leánya három fekete mén lett» RAM. 179. | *lu-ɾe* «alle zehn»;
RAM. 44. | *narot kə keβə* «mindnyájan mentek» RAM. 44. |
nyK. *iünⁿ-golta kəm iamⁿdar-ɾe* «kiitta mind a három pa-
laczkkal» RAM. 192. || kP. *βəjɾe [βuj 'fej] ik kajaš lən* «vala-
mennyen egyetértve» GEN. 51.

269. A K. *-la*, nyK. *-la*, *-lä* rag. Általában essivus és
módhatározó; pl. nyK. *kek kombälä keš* «úgy menni
mint a ludak» (t. i. egymás után) RAM. 54. || nyK. *βazla* «gyökér
módjára» RAM. 11. | nyK. *βašta'ltəšla* «váltakozva» RAM. 10. || kE.
meñ tudom pagalem at'ila «én öt atyámként tisztelem» REG.
CsM. 297. | kE. *kaekla šongešta* «madárként repül» REG.
CsM. 293. | kE. *tudo koleš meñ-lak** «úgy hallja mint én»
REG. CsM. 294. | kE. *memen-la ilä* «úgy él mint mi» REG.
CsM. 295. | kE. *tudo uššola ol'a, tüvüt mien ogöl* «úgy
beszél, mintha látta volna, [pedig] egyáltalában (ingyen sem)
volt ott» REG. CsM. 589. || nyK. *šədər'lä kaižn talipə,m šäβə,k-
ten toleš-tä* «csillagnak látszva s szikrát szórva jön» RAM. 199. |
kCar. *nemnaⁿ aza ko'lšəla ko'nžəš talanda* «gyermekünk ha-
lottnak látszott elöttetek» PORK. 14. | nyK. *izaratəmə m²lojətslä
kaižn-pəra tə ədəräməš-tokə* «a szerető ifjú alakjában (tkp. ifjú-
nak látszva) jön az asszonyhoz» RAM. 199.

*) A *-k* nyomósító elem.

Személyragos jelenidejű melléknévi igenévvvel kapcsolatban időhatározó. Pl. kCar. *jüðam pört sümaraš töčəšəžla tuðə čuðə ške müškaržəm püčkən* «mikor ez a szörnyeteg éjjel a kunyhót el akarta pusztítani, a saját hasát metszette föl» PORK. 7. | kCar. *meraŋ i ūmbač kurəššəžla jaklešt kain βožen, βuižə košteŋ* «mikor a nyúl a jégen futott, elcsúszott, elesett, megütötte a fejét» PORK. 1. | kP. *čəra šelšəžla parnažəm rual kolta* «miközben fáklját vág, az ujját vágja le» GEN. 35. || kE. *olaš ka ešəžla pečalem jomdaren* «a városba menet elvesztette puskáját» REG. CsM. 526. || *kuduško tolšemla oksam muam* «haza jövet pénzt találtam» REG. CsM. 524. — Személyrag nélkül is: nyK. *kešlā* «elindulásakor» RAM. 44.

Egynemű mondatrészek.

270. Ha több egyforma mondatrész van a mondatban, gyakran csak az utolsón teszi ki a cseremisz a ragot.*) Pl. a

*) Megvan ez a jelenség a déli osztjákban (PATK.-FUCHS KSZ. VII: 131.), észben (WIEDEMANN, Gramm. der esthnischen sprache 323.), magyarban (KERTÉSZ MANÓ, Az egyenrangú mondatrészek. Nyr. XXXIX. 407.). — A votjákban az egyenrangú mondatrészek valósággal összetételle válnak, sőt gyakran az ilyen összetétel azután bizonyos egységes gyűjtő jelentést vesz föl. Annál érdekesebb, hogy rendszeren az összetétel mindkét tagja ragos alak, bár arra is van példa, hogy az alanyeset hatása folytán néha csak a második rész kap ragot. Pl.: *kizäm-palkkämjosm üdaltiti* «a miket elvettem, elszórtam, termeszd dúsan» MUNK. im. 7. | *ta kionjos hüläs-për ortčis-vetlišjosəž ug ležo* «ezek a farkasok a járókelőket nem bocsátják át az erdőn» 89. l. || *iu kildiš-vordišli, kildišinli, pudo šotiš-vožmasli, inmarli, muš istiš-kosišli, kuažli, šabaš!* «dem befructer, dem beschützer des getreides, dem kildišin, dem geber, dem hüter der herde, dem inmar, dem sender, dem gebieter der bienen, dem kuaž, wünschen wir glück» WICHM. I. 133. | *ubir-vedinles acid ut-vordi!* «varázslótól, boszorkánytól óvj meg, tarts meg minket» MUNK. im. 3. a) | *lek šin-pelles acid ut vordi* «gonosz szemtől, fültől» stb. uo. | *aziz-kunlän žarni-tušt-puñiäniz šiamed, juhed luiz-kä* «ha Aziz kánnak arany csészéjével, kanálával ehétel» bűv. 5. || *im-niraz odig kuez-no, liez-no-šana ne-no-miriz-no ovol-ni* «arczán (tk. száj-orrán) csupa bőréen és csontján kívül

tárgyrag marad el ezekben: kP. *oš tuβar jolašəm čia* «fehér inget és nadrágot vesz föl» GEN. 28. 29. | nyK. *ma žara tədəm šolšteš äđerβälä, molä, oksam* «a mit akar, azt lop, árukat, mást, [még] pénzt [is]» RAM. 183. — Személyragos tárgyrag: kP. *oš tuβar jolašəžəm kudašəm* «levetve fehér ingét s nadrágját» GEN. 28. | kP. *əštər jondalžəm košta* «lábrongyát és háncsbocsrát szárítja» GEN. 17. | kP. *əštər jondalžəm at košten ořel* «lábrongyát és háncsbocskorát nem szárította meg» GEN. 20.

-*lan* dativusi rag: kP. *aβam, ačamlan kalasə* «anyámnak atyámnak beszéld el» GEN. 44.

-*n* essivusi rag: kP. *ši šörtńən kojən keča pünžö βujašto* «ezüstnek, aranyrak látszva lóg a fenyő tetején» GEN. 7. (Ellenben ki van téve a rag: kP. *šian šörtńən βele kojəš* «egészen ezüstnek aranyrak látszik» GEN. 7.)

-*kəc, -řəc* rag: kP. *küčən püanřəcən saklen* «a karmos és fogas [állatoktól] védve» GEN. 59. | kP. *pužəžo loktəžořəcən saklen* «ihn vor zaubern und behexern während» GEN. 59. | kP. *tudəm sut βoləkkəcən saklen, sut kolāřəcən, sut arlan, sut šərcək, sut šukš kopšayğęřəcən saklen* «azt védve a falánk seregtől, a falánk egértől, f. patkánytól, f. sáskáktól, f. férgektől és rovaroktól» GEN. 58. | kCar. *osał sinža i osał d'əlmə řəcən kuřu d'urmə aralə* «rossz szemtől és rossz nyelvtől, nagy isten, őrizd meg!» PORK. 15. | kUfa *ar türlö katarřəc saklen, kolā arlangəc saklen, šukš kopšayğęřəc saklen, жүстө šokšəřəc saklen, katar tuman taulřəc saklen* «a gabonát védve mindenféle kártól, egértől és vakondoktól, féregtől és rovarától, hidegtől és melegtől, káros ködtől és vihartól» PAAS. KSz. II. 201.

semmije sincs már» 81. l. (vö. *imaz-nīraz* WICHM. II. 166.) | *se mileskēm nəl-pijosmäs vañčä-ik vijoz* «ő megöli a mi gyermekeinket mind» MUNK. 89. | *mi'emli miřu kidzes (miřuzes kidzes) šotišli luwulosmes šori karšayni* «wer uns seine gunst gäbe, mit dem wüden wir unsere seele teilen» WICHM. I. d. 138. | *ta diškutmä-kä šoti, mon soles baka-diškutsä suto* «ha neki adom ezt a ruhámat, én az ő békaruháját elégetem» MUNK. 78. (vö. *dišmä-kutmä, dišsü-kutsä* 69.)

Jelzős mondatrészek.

271. Ha vmely mondatrész jelzője főnevét követi, szintén fölveszi a ragot.*) Pl. nyK. *teggelä βətkəβä βəδəmə iəzom pua* «így a vízi anyó jó vizet ad» RAM. 206. | nyK. *kekəmə užən iəzom* «meglátott egy szép madarat» RAM. 173. | nyK. *kekəmə žiβoižm-ok kətšas* «madarat élve fogni» RAM. 163. | nyK. *tsepəmə kər^t-ninamə puenⁿ-goda* «vaslánczot ad» RAM. 193. | kUr. *tšəβə múnəm pöd^rram muéndžà* «a tyúk nagy tojást tojik» WICHM. 207. | nyK. *tə imnīm suižməm ak-at šiep ələn* «ilyen föllesztelt lovat sohasem vertek» RAM. 207. | nyK. *edeməmə mänmän statannam užnem* «egy magamforma embert láttam» RAM. 122. | kCar. *kurəmnəm-ümərnəm kužum əštə* «csinálj hosszú életet» PORK. 18. || **Egipet-geč sigrenam ergam minimam** «Egyiptomból hívtam fiamat» (tkp. «fiút, enyémet») (BM. 2. 15.) SZIL. 199. || nyK. *samoj koro žəmžə* «sotná» *əlm toštən nənen* «azoknak a régieknek a legnagyobb istenük Sotná volt» RAM. 207.**)

Ragtalan határozók.

272. Időhatározó (mikor? és meddig? kérdésre) gyakran lehet ragtalan, időt jelentő szó. Pl. kP. *er kiñelət* «reggel fölkelnek» GEN. 11. | kUr. *er-at, kas-at kuβan kəlm šupⁿšam* «reggel és este egy öreg asszony fogantyúját huzogatom» WICHM. 212. | kUr. *ilij-gə, tšə mardež d'üt žəmà, tšən lieš* «Illés napján a szél észak felől fú» WICHM. 206. | kCar. *kum kečə βara šo-*

*) A birtokos személyrag a főnevét követő jelzőn néha ki van téve, néha nincs. Pl. kCar. *kuet, puet peškədet, ik kom-ralan əš d'örə* «nyírfád, kemény fád nem volt elég egy kályhába» PORK. 41. || kP. *šim alašam ši taranan šim aya uřəlm taβaleš* «ezüst patkós fekete lovam kaparja a fekete föld sarkát» GEN. 74. — Az alany jelzője is állhat hátul; pl. nyK. *əđər kužə iəškəđə* «ein hübsches schlankes mädchen» RAM. 28. | nyK. *pört tsits šəts βelə* «az egész szoba egy piszok» RAM. 140.

***) Az elül levő jelzőnek csak ebben a két találós mesében van ragja (de itt sem elég világos a dolog): kP. *kuməšto βujəšto kumat tutlo* «drei gegenstände sind voller süssigkeit» GEN. 47. | kP. *kuməšto βujəšto kumat kađər* «drei gegenstände, die sich biegen» GEN. 47.

čam ələ «három nappal később születtem volna» PORK. 48. | kCar. *ik üdrem d'ütsə ke'čəžə türəm türle* «egyik leányom éjjel-nappal hímez» PORK. 26. | kCar. *d'ü d'sə, ke'čəžə ko'čkan d'ün türəndəmə kü'rdəmə kürlü perke'm pu* «adj oly nagy bőséget, a melynek se vége nincs, sem el nem fogy, ha éjjel-nappal esznek-isznak is» PORK. 20. | nyK. *ta γ a't'sə kum ərβe'zə'm βās lim* «ma három gyermekkel találkoztam» RAM. 170. | nyK. *ta γ a't'sə aiaran* «ma napos [az idő]» RAM. 1. | kP. *poro jumoflakleč ta če ješ perkem jotna* «a jó istentől kérjük ma a család szaporodását» GEN. 61. | nyK. *mijən tə η get'sə at'sə'lə ə'lə* «tegnap köszvényem volt» RAM. 5. | kP. *tə η ge'čə šneyəm uzəm* «tegnap epret láttam» GEN. 29. | kCar. *məi to'jəm tene'jə kočka'm* «megeszlek téged az idén» PORK. 8. | nyK. *təštä'ken kəmdzəš əlen* «három óráig volt ott» | nyK. *tünə, šukə it-kašt* «ne sétálj kint sokáig» RAM. 50. | kCar. *iže ik ar'na ilena* «csak egy hétig lakunk [itt]» PORK. 36. | kCar. *ola'stə kum i ilen* «a városban három évig élt» PORK. 3. | kCar. *i a't pelə tarə'nəstə keča'* «másfél évig lóg a patkón» PORK. 26. | kP. *šorəmə süškəlam-at kum i* (v. *kum iəšken*) *βürzö jora* «egy jávort vágok le és vére három évig folyik» GEN. 49. | kCar. *ke'čə γ ut* (v. *ku'təš*) *kaje'n* «naphosszat ment» PORK. 5.

273. A cseremiszb en egyébiránt verses szövegek ragtalan helyhatározóra is mutatnak példát. Pl. kCar. *šərcə pun d a š šudem* «a jászol fenekén van szalmám» PORK. 43. | kCar. *kudə-βečet kueret* «udvarodban nyírfaedő» PORK. 45. | kCar. *nurek šerek šem šereyget* «az erdő völgyeiben fűzfa van» PORK. 45.

Különösen a névutók állnak gyakran így rag nélkül, de lehet ezeket jelzőknek is magyarázni. Pl. kUr. *kürək-βal pün-d'šəžə* «a hegyen [levő] fenyő» WICHM. 235. | kUfa *tünž'(ə) ümbə l kuγə puγərsə* «a világon [uralkodó] nagy teremető» PAAS. KSz. II. 36. | kCar. *kuruk ümbə l kuežə* «a hegyen [levő] nyírfa» PORK. 34. | kP. *patambal kōlγə pünžer* «a Patam folyó mellett [van] egy sűrű fenyves» GEN. 66. | kCar. *toškaltəš d'am al ola kombəžə kok munəm munžalə* «a lépcső alatt a tarka lúd két tojást rakott» PORK. 37. | kUr. *kəlat šeygel təkəržə saltak βätən təkəržə, kəlat on d'šəl təkəržə türəžə üdərən təkəržə* «a szerkamra mögött [levő] ösvény a katona feleségének az ösvénye, a szerkamra előtt [levő] ösvény a hímező leány ösvénye» WICHM. 228.

274. Paradigmák:

	<i>j o l</i>	<i>d' o l, j o l</i>	<i>j o l</i>	<i>ǰ a l «láb»</i>
	kP.	kCar.	kUr.	nyK.
Gen.	<i>j o l ǰ n</i>	<i>d' o l ǰ n</i>	<i>j ǰ l ǰ n</i>	<i>ǰ a l ǰ n</i>
Acc.	<i>j o l ǰ m</i>	<i>d' o l ǰ m</i> PORK. 23.	<i>j ǰ l ǰ m</i> WICHM. 217.	<i>ǰ a l ǰ m</i> RAM. 32.
Lat.	<i>j o l ǰ s</i> GEN. 68.	<i>d' o l ǰ s, d' o l ǰ s</i>	<i>j o l ǰ s, j ǰ l ǰ s</i>	<i>ǰ a l ǰ s</i>
Illat.	<i>j o l ǰ s k ǰ</i>	<i>d' o l ǰ s k ǰ</i> PORK. 51.	<i>j ǰ l ǰ s k ǰ</i>	<i>ǰ a l ǰ s k ǰ</i> RAM. 131.
Iness.	<i>j o l ǰ s t ǰ</i> GEN. 62.	<i>d' o l ǰ s t ǰ</i> PORK. 42.	<i>j ǰ l ǰ s t ǰ</i>	<i>ǰ a l ǰ s t ǰ</i>
Allat.	<i>j o l l ǰ n</i>	<i>d' o l l ǰ n</i>	<i>j o l l ǰ n</i>	<i>ǰ a l l ǰ n</i>
Ablat.	<i>j o l l ǰ c</i>	<i>d' o l l ǰ c</i>	<i>j o l l ǰ c s</i>	—
Elat.	<i>j o l ǰ c (ǰ n)</i>	<i>d' o l ǰ c ǰ n</i> PORK. 36.	<i>j o l ǰ c s</i>	<i>ǰ a l - ǰ c s ǰ n</i>
	<i>β u j</i>	<i>β u j</i> HÄM. 10.	<i>β u j</i>	<i>β u j «fej»</i>
Gen.	<i>β u j ǰ n</i>	<i>β u j ǰ n</i>	<i>β u j ǰ n</i>	<i>β u j ǰ n</i>
Acc.	<i>β u j ǰ m</i> GEN. 46.	<i>β u j ǰ m</i> PORK. 13. <i>β u j m</i> 23.	<i>β u j ǰ m</i> WICHM. 210.	<i>β u j ǰ m</i> RAM. 54.
Lat.	<i>β u j ǰ s</i> GEN. 34.	<i>β u j ǰ s</i> PORK. 48. <i>β u j ǰ s</i> 10. <i>β u j s</i> 24.	<i>β u j ǰ s</i> WICHM. 224. <i>β u j ǰ s</i> 214.	<i>β u j ǰ s</i> RAM. 85.
Illat.	<i>β u j ǰ s k ǰ</i> GEN. 7.	<i>β u j ǰ s k ǰ, β u j ǰ s k ǰ</i>	<i>β u j ǰ s k ǰ</i>	<i>β u j ǰ s k ǰ</i> RAM. 59.
Iness.	<i>β u j ǰ s t ǰ</i> GEN. 7.	<i>β u j ǰ s t ǰ</i> PORK. 10. <i>β u j ǰ s t ǰ</i> 26.	<i>β u j ǰ s t ǰ</i> WICHM. 216.	<i>β u j ǰ s t ǰ</i> RAM. 214.
Allat.	<i>β u j l ǰ n</i>	<i>β u j l ǰ n</i>	<i>β u j l ǰ n</i> WICHM. 240.	<i>β u j l ǰ n</i>
Ablat.	<i>β u j l ǰ c</i>	<i>β u j l ǰ c</i>	<i>β u j l ǰ c s</i>	—
Elat.	<i>β u j ǰ c (ǰ n)</i> GEN. 40.	<i>β u j ǰ c ǰ n</i> PORK. 9. 10.	<i>β u j ǰ c s</i> WICHM. 216.	<i>β u j ǰ c s ǰ n</i> RAM. 96.
	<i>k i t</i>	<i>k ǰ t</i>	<i>k i t</i>	<i>k i t «kéz»</i>
Gen.	<i>k i d ǰ n</i>	<i>k ǰ d ǰ n</i>	<i>k i d ǰ n</i>	<i>k i d ǰ n</i>
Acc.	<i>k i d ǰ m</i>	<i>k ǰ d ǰ m</i>	<i>k i d ǰ m</i>	<i>k i d ǰ m</i> RAM. 50.
Lat.	<i>k i d ǰ s</i> GEN. 60.	<i>k ǰ d ǰ s</i> PORK. 11. <i>k ǰ d ǰ s</i> 22.	<i>k i d ǰ s; k i d ǰ s</i> WICHM. 213.	<i>k i d ǰ s</i> RAM. 77.

Illat. *kidāške* GEN. 2.
 Iness. *kidāšta* GEN. 74.
 Allat. *kitlan*
 Ablat. *kitleé*
 Elat. *kitkác(ən)*

βüt

Gen. *βüðən*
 Acc. *βüðəm* GEN. 3.
 Lat. *βüðeš* GEN. 32.
 Illat. *βüðäškö* GEN. 51.
 Iness. *βüðäštö* GEN. 79.
 Allat. *βütlan* GEN. 1.
 Ablat. *βütleé*
 Elat. *βütkác(ən)* GEN. 6. 27.

kədəška
kədəšta
kätlan
kätleé
kät kác

βüt

βüðən PORK. 36.
βüðəm PORK. 32.
βüðeš; *βüðäš* PORK. 14.
βüðäška
βüðäštö
βütlan PORK. 55. + *βüðlan*
βütleé, + *βüdleé* [35.
βüt kác PORK. (M.) 13.
 + *βüð rác* (U.) 18. 36.

kidāšškā
kidāšštā
kidlan
kidletš
kitkātš WICHM. 213.

βüt

βüðən
βüðəm
βüðeš; *βüðäš* WICHM. 213.
βüðäškā WICHM. 227.
βüðäštā
βüðlan
βüðletš
βütkātš

kidāška
kidāšta
kitlän
 —
kitrütən

βəot «vız»

βəodən
βəodəm RAM. 13.
βəodeš RAM. 60.
βəodəškə RAM. 122.
βəodəštə RAM. 75.
βəotlän RAM. 178.
 —
βəotkütən

pört «szoba»

Gen. *pörtən* GEN. 72.
 Acc. *pörtəm* GEN. 17.
 Lat. *pörteš* GEN. 25.
 Illat. *pörtäškö* GEN. 9.
 Iness. *pörtäštö* GEN. 11.
 Allat. *pörtlan*
 Ablat. *pörtleé*
 Elat. *pörtkác(ən)* GEN. 30.

pörtən
pörtəm
pörteš, *pörtäš*
pörtäškö
pörtäštö PORK. 26.
pörtlan
pörtleé
pört kác(ən)

pörtən
pörtəm
pörteš; *pörtäš* WICHM. 241.
pörtäškö
pörtäštö WICHM. 208.
pörtlan
pörtletš
pörtkātš WICHM. 215.

pörtən RAM. 3.
pörtəm RAM. 2.
pörteš RAM. 202.
pörtäškə RAM. 1.
pörtäštə RAM. 50.
pörtlän
 —
pört-rütən RAM. 205.

pi «kutya»

	kP.	kCar.	kUr.	nyK.
Gen.	<i>piən</i>	<i>pin</i>	<i>pin</i> WICHM. 211.	<i>pin</i>
Acc.	<i>piəm</i> GEN. 5.	<i>pim</i> PORK. 23.	<i>pim</i>	<i>pim</i> RAM. 5. 107.
Lat.	<i>pieš</i>	<i>pieš, pišs</i>	<i>pieš</i>	<i>pieš</i>
Illat.	<i>piəske</i>	<i>piškə</i>	<i>piškə</i>	<i>piškə</i>
Iness.	<i>piəs̄te</i>	<i>pištə</i>	<i>pištə</i>	<i>pištə</i>
Allat.	<i>pilan</i> GEN. 7.	<i>pilan</i>	<i>pilan</i>	<i>pilän</i>
Ablat.	<i>pileč</i>	<i>pileč</i>	<i>pilečs</i>	—
Elat.	<i>piṛəč(ən)</i>	<i>pi ṛəč(ən)</i>	<i>piṛəčs</i>	<i>pi-ṛıts(ən)</i> RAM. 72.
	<i>š i n̄ ž a</i>	<i>š i n̄ d ž a</i> WICHM. FUF. VI. 23.	<i>š i n̄ d ž a</i> WICHM. FUF. VI. 23.	<i>š i n̄ d z ä, š i n̄ d z ä</i> «szem»
Gen.	<i>šinžan</i>	<i>šinđžan</i> HÄM. 3.	<i>šinđžan</i>	<i>šinđžän, šinđžän</i>
Acc.	<i>šinžam</i>	<i>†šinžam</i> PORK. 22.	<i>šinđžam</i> WICHM. 210.	<i>šinđžäm</i> RAM. 112. <i>šin- dzäm</i> 43.
Lat.	<i>šinžaš</i>	<i>šinđžaš</i>	<i>šinđžaš</i> WICHM. 237.	<i>šinđžä'es; šinđžä'es</i> RAM. 183.
Illat.	<i>šinžaške</i> GEN. 66.	<i>†šinžaškə</i> PORK. 42.	<i>šinđžaškə</i>	<i>šinđžäškə, šinđžäškə</i>
Iness.	<i>šinžašte</i>	<i>šinđžaštə</i>	<i>šinđžaštə</i>	<i>šinđžäštə, šinđžäštə</i>
Allat.	<i>šinžalan</i> GEN. 50.	<i>šinđžalan</i>	<i>šinđžalan</i>	<i>šinđžälän, šinđžälän</i>
Ablat.	<i>šinžaleč</i>	<i>šinđžaleč</i>	<i>šinđžalečs</i>	—
Elat.	<i>šinžaṛəč</i> GEN. 57.	<i>†šinža ṛəčən</i> PORK. 7.	<i>šinđžaṛəčs</i>	<i>šinđžä-ṛıtsən, šinđžä- ṛıtsən</i>

	<i>j u m o</i>	<i>d' u m ə</i> (és <i>jumə</i> HÄM. 2.)	<i>j ù m ə</i>	<i>i ð m ə</i> «isten»
Gen.	<i>jumən</i> GEN. 16. (kUfa PAAS. KSz. II. 35.)	<i>d'umən</i> ; <i>jumən</i> HÄM. 8.	<i>jùmən</i> WICHM. 244.	<i>iðmən</i> RAM. 15.
Acc.	<i>juməm</i> GEN. 61.	<i>d'uməm</i> PORK. 16.	<i>jùməm</i> WICHM. 213.	<i>iðməm</i>
Lat.	<i>jumēs</i>	<i>d'umēs</i> ; <i>d'uməs</i> PORK. 23.	<i>jumēs</i> , <i>jùməs</i>	<i>iðmēs</i>
Illat.	<i>juməško</i> GEN. 49.	<i>d'uməškə</i>	<i>juməškə</i>	<i>iðməškə</i>
Iness.	<i>juməšto</i> GEN. 67.	<i>d'uməštə</i> PORK. 25.	<i>juməštə</i>	<i>iðməštə</i>
Allat.	<i>juməlan</i> GEN. 42. (kUfa PAAS. KSz. II. 127.)	<i>d'uməlan</i> PORK. 2.	<i>juməlan</i>	<i>iðməlan</i> RAM. 159.
Ablat.	<i>jumələc</i> GEN. 2.	<i>d'umələc</i>	<i>jumələc</i>	—
Elat.	<i>juməɾəcən</i>	<i>d'umə ɾəcən</i> PORK. 35.	<i>juməɾəc</i>	<i>iðməɾuts(ən)</i>
	<i>e r ɣ e</i>	<i>e r ɣ ə</i>	<i>e r ɣ ə</i>	<i>e r ɣ ə</i> «fiú»
Gen.	<i>erɾən</i>	<i>erɾən</i>	<i>erɾən</i>	<i>erɾən</i>
Acc.	<i>erɾəm</i> GEN. 2.	<i>erɾəm</i> PORK. 23.	<i>erɾəm</i>	<i>erɾəm</i> RAM. 173.
Lat.	<i>erɾēs</i>	<i>erɾēs</i> PORK. 48.	<i>erɾēs</i>	<i>erɾēs</i>
Illat.	<i>erɾəške</i>	<i>erɾəškə</i>	<i>erɾəškə</i>	<i>erɾəškə</i>
Iness.	<i>erɾəšte</i>	<i>erɾəštə</i>	<i>erɾəštə</i>	<i>erɾəštə</i>
Allat.	<i>erɾəlan</i> GEN. 27.	<i>erɾəlan</i> PORK. 13.	<i>erɾəlan</i>	<i>erɾəlan</i>
Ablat.	<i>erɾələc</i> GEN. 12.	<i>erɾələc</i>	<i>erɾələc</i>	—
Elat.	<i>erɾəɾəcən</i>	<i>erɾə ɾəc(ən)</i>	<i>erɾəɾəc</i>	<i>erɾə-ɾutsən.</i>

A névutók.

Legtöbbször birtokviszonyban állnak főnevükkel, néha azonban acc. és más névragos határozó is lehet előttük.

275. nyK. *β̂o·ln̂o* «-n» RAM. 71. | *β̂o·l̂än* «-ra» RAM. 120. | *β̂o·lk̂a* RAM. 208. *β̂o·k̂a* RAM. 92. id. | *β̂o·lets* RAM. 18. *β̂o·letŝən* 159. «-ról». Alapszava ebben: *β̂o·l̂̂ül* «fölszín» RAM. 18. (~ votj. G. U. *v̂il*, M. J. *v̂il*, J. MU. *v̂iu* «oberfläche», zürj. I. *v̂i* (< **v̂il*) id. WICHM. VChr. 1215. sz. md. *velke* «das oben gelegene, oberes, deckel» PAAS. MChr. 1262. sz. f. yli). — Pl. *leβ̂äs β̂o·ln̂a kek š̂indẑä* «a tetőn madár ül» RAM. 18. | *ərβ̂e·ẑβ̂o·l̂ä k̂ər̂̂št̂ab̂t l̂ənĝərt β̂o·ln̂a* «a gyermekek futnak a havon» RAM. 47. || *edem̂ə·m t̂ədan̂m b̂o·l̂än optat* «az embert ráteszik» RAM. 177. | nyK. *i β̂äre k̂äsk̂ä-β̂o·l̂än β̂aẑən-d̂ä i kolen* «egy helyen lerogyott a tuskóra és meghalt» RAM. 183. || *k̂ü̂ĵäm st̂öl β̂o·lk̂a optuš* «egy könyvet az asztalra tenni» RAM. 92. | *korn̂ä kal̂a·n̂i·eš k̂ər̂̂k̂-β̂o·lk̂a* «az út hegynek fölfelé kanyarodik» RAM. 37. || *tad̂ar̂ŷu·iš̂äẑə or̂o·d̂əγ̂ər̂ä-β̂o·letŝən ta·β̂ar̂əm š̂uen̂-ĝol̂ten iu·anski γ̂ər̂ä-β̂o·lk̂a ruš k̂u·ĵiẑä-dok̂a* «a tatárfejedelem Thorenberggről a iu·anski hegyre egy baltát dobott az orosz fejedelemhez» RAM. 190. | *t̂id̂ə leβ̂äs β̂o·lets β̂alen* «leszállt a tetőről» RAM. 9. | *puš̂ənĝ-uk̂š̂ β̂o·letŝən kek m̂ära* «a fa ágon madár énekel» RAM. 159. | *m̂oren i β̂o·letŝən k̂ədaleš* «a nyúl végigfut a jégen» RAM. 197.

276. kUr. *β̂aln̂ä* «fölött» WICHM. 207. kE. *valne* «-on» BUD. CsT. III. 455. | kUr. *β̂alan* «-ra» WICHM. 222. kE. *valan* id. BUD. CsT. III. 455. | kUr. *β̂äk̂ä* id. WICHM. 209. kE. *vak* id. BUD. CsT. III. 455. | kE. *vač* (o: *β̂ätš̂*) «-ról» BUD. CsT. III. 455. Alapszó: kUr. *β̂al* «fölszín»: *k̂ür̂äk̂-β̂al p̂ünd̂š̂̂ẑš̂* «a hegyen levő fenyő» WICHM. 235. — Pl. kUr. *m̂aland̂ə β̂aln̂ä β̂arsenĝə k̂äš̂äk̂ən iš̂oγ̂ešt̂əl mod̂aš̂ β̂olat* «a fecskék fal-kánként leereszkednek és játszva repülgetnek a szántóföld fölött» WICHM. 207. | kE. *jol valne kaja* «a Volgán megy» REG. CsM. 129. || kE. *kü p̂ört-valan vozo* «a kő a házra esett» REG. CsM. 129. | kUr. *ož̂ay k̂ör̂γ̂ə tiak̂š̂š̂ k̂n̂aγ̂a β̂alan orlana* «a kazáni íródeák könyvei mellett bajlódik» WICHM. 222. || kE. *m̂ulande-vak š̂indem* «a földre teszem» REG. CsM. 132. | kUr.

pört opsa-βà kē kürdnēm tsēkaš külēš «a ház ajtaja fölött vasat kell bedugni [a falrésbe]» WICHM. 209.*) || kE. stel-vač «az asztalról» REG. CsM. 136. | kE. kok škal vač tüzem urum pum «két tehéneken kívül még tíz rúbelt adtam neki» REG. CsM. 612.

277. kCar. ümbal'nə PORK. 23. kP. -mbalne GEN. 46. «-on» | kCar. ümbalan PORK. 34. kP. -mbalan GEN. 8. «-ra» | kCar. ümbakē HÄM. 5. ümbakē PORK. 16. ümbakē PORK. 46. kP. -mbalke GEN. 1. ümbalke GEN. 71. id. | kCar. ümba'č PORK. 1. ümba'čən PORK. 24. kP. -mbalč GEN. 1. -mbalčən GEN. 26. «-ról». Alapszava megvan a következő példákban: kCar. βui ümbal jumə «fejünk fölött levő isten» HÄM. 2. | kCar. kuruk ümbal kuežə «a hegyen levő nyírfa» PORK. 34. | kUfa tünž'(a) ümbal kužə pužersə «a világon uralkodó nagy teremtő» PAAS. KSz. II. 36. | kP. patambal kölja pünžer «a Patam partján levő sűrű fenyves» GEN. 66. — Pl. kCar. pört ümbal'nəm «szobámon» PORK. 24. | kCar. tup ümbal'nəžə «hátán» PORK. 23. | kCar. šinža'dəmə koggə ümbal'nə kia' «a vak a kályhán fekszik» PORK. 23. | kCar. üšte mbalnə šinžəšə körəyəžə «az asztalon álló kancsó» PORK. 36. | kP. βi-čə mbalne m kurčak-kuža törštələš «istállóm padlóján kis baba tánczol» GEN. 48. | kP. melnambalnet «fánkodon» GEN. 79. | kP. βočkə mbalne βočko, šondašə mbalne šondaš «hordó hordón, kefe kefén» GEN. 47. || kCar. izi kurək ümbalanžə izi tuləm oltaləm «egy kis hegyen kis tüzet gyújtottam» PORK. 44. | kCar. kuruket ümbalan d'olan klatəm šəndaləm «a hegyre czölöpön álló magtárt építettem» PORK. 34. | kP. toškal'təšədə mbalan užate «kisérj lépesödre» GEN. 72. || kP. tünžan ümbalke onžaləm «megnéztem a világot (tkp. ránéztem a világra)» GEN. 71. | kP. töršə mbalkem βolen muro «szállj ablakomra s énekelj» GEN. 31. || kCar. aŋa' ümbak miena' «a mezőre megyünk» PORK. 21. | kCar. ješ ümbakē neləm it kudaltə «a családra ne boesáss bajt» HÄM. 5. || kCar. pört ümba'čən pel d'e'čə den βole'm «fél skivel lecsúszom szobám tetejéről» PORK. 24. | kP. koggə mbalčən βola maška «a medve leszáll a kályháról»

*) kCar. čəla' tu'dəm tüzβak kəškə «azt mind dobod ki» PORK. 11.

GEN. 26. | kP. *lele tuləmbalčən sakten* «nagy tüztől védve»
 GEN. 58. | kP. *meŋaŋ kuđales imbalč* «egy nyúl fut a jégen»
 GEN. 1. | kCar. *meraŋ i ümbač kurəššəžla jaklešt kain bozən, buižə košteŋ* «a nyúl a jégen szaladtában elesűszott, elesett, megütötte a fejét» PORK. 1.

278. kP. *jəmalne* GEN. 16. kUr. *jəmalnə* WICHM. 214. kCarM. *d'üməlnə* PORK. 24. «alatt» | kP. *jəmalan* GEN. 38. kCarM. *jüməlan* PORK. 14. *d'üməlan* PORK. 53. «alá» | kP. *jəmalke* GEN. 20. kUr. *jəmàkə* WICHM. 206. kCarM. *d'üməkə* PORK. 45. «alá» | kP. *jəmalč* GEN. 17. *jəmalčən* GEN. 20. kCarN. *jüməč* PORK. 10. kCarM. *d'üməč* PORK. 52. Alapszava ebben a példában: kCarU. *toškaltəš d'əmat**) *ola kombəžə kok munəm munžalə* «a lépcső alatt levő tarka lúd két tojást rakott» PORK. 37. 43. — Pl. kCar. *d'üməlnəm* «alattam» PORK. 24. | kUr. *jəmalnet* «alattad» WICHM. 218. | kUr. *koŋga jəmalnə nəl ü-βəłškə šinđžə* «a kemence alatt négy vajás bödöny áll» WICHM. 214. || kP. *eryəm i jəmalan kəlməktat* «a gyermeket ott hagyják a jég alatt megfagyni» GEN. 43. | kP. *šəškəžə pəštəžəm pasma jəmalan keredən koda* «a mostoha lány a tollat fölfűzve a híd alatt hagyja» GEN. 38. || kP. *məŋ jol jəmalke m loməžəm kuđalte* «a lábam alá hányj homokot» GEN. 22. | kP. *jol jəmalke žə* «a lába alá» GEN. 22. | kUr. *šidžəm jüməŋ-kombə βəškə kəttšəβal jəmàkə kaiđ* «a vadlúd ősszel korán indul dél felé» PORK. 206. | kCarM. *d'akteret d'üməkə kuržən puršəm* «szálfaerdőbe siettem» PORK. 45. || kCarM. *uržə kož d'üməčet onžales* «a mókus fenyőd alól kinéz» PORK. 52. | kUr. *mardež d'üt jəmàttšəŋ lies* «a szél észak felől fúj» WICHM. 206. | kP. *aləm bəter lu küβar jəmalč* *lektən βojžes* «az erős Aləm előjön a híd alól» GEN. 17. | kUr. *aramat jəmàttšə koštəlden* «a fűzek alatt járdogálván» WICHM. 231.

279. nyK. *nimalna* WIED. 184. *nömálnä* CASTR. 53. kE. *numalne* BUD. CserSz. 66. «alatt» | nyK. *nimalan* WIED. 184. «alá» | kP. *nəmalke* GEN. 71. kE. *numalke* BUD.

*) Az *-l* elem már képző, mely számos névutón és határozószón előfordul. (L. UA. 282. 295. Nyr. XXXIX. 275.)

CserSz. 66. nyK. *nimaka* WIED. 184. *nömäke, nömäk* CASTR. 53. id. | kP. *nəmalé* GEN. 76. nyK. *nimets* WIED. 184. *nömäc* CASTR. 53. «alól». Alapszó: kP. *nəmal* «alul való» SZIL. 136. — Pl. kP. *šopker nəmalke puren koč!* «menj be a nyárfaerdőbe és egyél!» GEN. 71. | *kutanže nəmalke pet'ra* «fara alá dugja» GEN. 10. || kP. *üđerzö šinjza sol nəmalé onžales* «a leány szemöldöke alól előnéz» GEN. 76. | *pulđerčo pi sol nəmalé kuržales* «fürj szalad elő a kutyafü alól» GEN. 76.

280. nyK. *l^obálnə* «alatt» RAM. 74. | nyK. *liwalan* «alá» WIED. 182. | nyK. *l^oβäkə* id. RAM. 74. | *l^oβäts* «alól» RAM. 74. Alapszó: *l^oβäl* «alsó» RAM. 74, melynek második része *βäl* «oldal». Az első rész BUDENZ szerint azonos a m. le igekötővel (MUSz. 687.). — Pl. nyK. *ǰar-l^oβälնə* «a láb alatt» RAM. 74. || nyK. *ərβezə imñi-l^oβäkə βazen məkte:βəletsən* «a fiú a lóról a ló lábai alá esett» RAM. 74. || nyK. *pört l^oβäts* «a szoba alól» RAM. 74.

281. nyK. *əlβálnə* «alatt» RAM. 20. | *əlβälkə, əlβäkə* «alá» RAM. 20. | *əlβälts, əlβältsən, əlβäts, əlβätsən* «alól» RAM. 20. Alapszó: *əlβäl* «alsó» RAM. 20. (Vö. nyK. *ülnə* «alul», *ülkə* «alá», *ülts* «alól» RAM. 161. és *βäl* «oldal»). — Pl. nyK. *ik šläpä-lβälնə šalrat* «egy kalap alatt állnak» RAM. 214. || *keltəmäs kü-lβäkə pəren^o-geä* «az ördög elrejtőzik a kő alatt» RAM. 196. || *iktə keltəmäs kořorü-lβätsən läkten* «egy ördög jött ki a nagy kő alól» RAM. 195. | *pumara-lβätsən oksa pädərnä* «a papiros alatt pénz látszik» RAM. 98.

282. kP. *onžəlno* GEN. 77. kUr. *onđžēlnə* WICHM. 215. kCar. *onžəlնə* PORK. 35. nyK. *andzəlնə* RAM. 3. «előtt» | kP. *onžələn* GEN. 60. kUfa *onžələn* PAAS. KSz. II. 131. kCar. *onžələn* PORK. 18. nyK. *andžələn* RAM. 183. «elé» | kP. *onžəlko* GEN. 12. kUr. *onđžēkə* WICHM. 235. kCar. *onđžēkə* HÄM. 5. *onžəkə* PORK. 37. nyK. *andžəlkkə* RAM. 170. id. | kUfa *onž'əč* PAAS. KSz. II. 131. kUr. *onđžētš* WICHM. 209. kCar. *onžəč* PORK. 8. nyK. *andžəts, andžətsən* RAM. 7. «elől». Alapszó: kP. *onžəl* SZIL. 148. kUr. *onđžəl* WICHM. 228. kCar. *onžəl* PORK. 55. nyK. *andžəl* RAM. 3.

«eleje vminek, elül való» (vö. votj. G. J. M. U. *az*, M. *adž* «vorderes, vorderraum; vorn befindlich, vordere; iness. G. *azın*, ill. G. I. MU. *azε*; zürjl. *vodž* WICHM. VChr. 37. sz. f. *ensi*). — Pl. kUr. *ondžđlnem*, *ondžđlnęt* WICHM. 229. kP. *onžalnəzo* GEN. 33. «előttem, -ed, -e» | kP. *marjan onžalnəzo türlö, türlö ši* «Marja előtt mindenféle nyalánkság van» GEN. 33. | kUr. *arđtan pört-onđžđlnē mura* «a kakas a tornácban kukorékol» WICHM. 208. | kUr. *opsa onđžđlnē izi pi kižā* «az ajtó előtt kis kutya fekszik» WICHM. 215. || kP. *jolan klat onžalan mom šiņzet?* «a lábon álló magtár elé miért ülsz?» GEN. 77. | nyK. *kudandžđlan säkältü* «er hängt es an der treppe auf (tkp. a ház elé)» RAM. 183. | kUfa *ala sojalžəm onžđalan kalasəšna, ala onžđlžəm sojlan kalasəšna* «talán, a mit később kellett volna mondani, előbb mondtuk» PAAS. KSz. II. 131. || kP. *pört onžđlket leřaldem* «fölmentem kunyhód udvarára» GEN. 79. (kUr. *pört onđžđkęt* WICHM. 240.) | kP. *kińer-řut patər toles pört onžđlko* (v. *pört onžđlkö*) «egy erős rőfnyi ember jön a szobához» GEN. 12. | kUr. *kapka onđžđkē tōlān sojalnū* «a kapu elé jöttünk s megálltunk» WICHM. 240. | kCar. *tolat onžđkem* «elem jösz» PORK. 42. | nyK. *mardež pörtandžđlkē iošten šińden ləməm* «a szél a kunyhó elé fújta a havat» RAM. 33. || kUfa *šurn(ə)-onžđč idə nal* «a gabona elejéből ne vegyetek» PAAS. KSz. II. 131. | nyK. *kudandžđtsən břřremžəəm nələš* «leveszi ruháját a lépcsőről» RAM. 183. | kUr. *jūžā mari kuřđtšō onđžđtš břřřđtšđn d'üđđm kajā d'üstōlas korēmōš* «egynemely cseremisiz húsvét előtt szerdán éjjel fürödni megy a folyóba» WICHM. 209. | kCar. *lum tolmədeč onžđč škat pureń řožən* «a hó megjövése előtt ő maga aludni ment» PORK. 8.

283. kP. *šęngelne* GEN. 74. kUr. *šęngelnē* WICHM. 215. kCar. *šęnelnə* PORK. 28. «mögött» | kP. *šęngelan* GEN. 60. kCar. *šęngelan* PORK. 18. «mögé» | kP. *šęngelke* GEN. 35. kCar. *šęngelkə* PORK. 19. *šęngekə* PORK. 16. *šęngak* PORK. 52. «mögé» | kP. *šęngelcən* GEN. 70. kUr. *šęngetš* WICHM. 215. kCar. *šęngáč* PORK. 10. «mögött, után». Alapszó: kP. *šęngel* «hátulsó» SZIL. 214. kUr. *šęngel* «mögötte, túl levő» WICHM. 219. — Pl. kP. *pörtəm šęngelne šoptər řondo* «szobácskám mögött [nő] egy ribiszkebokor» GEN.

74. | kUr. *šengelnem* «mögöttem» WICHM. 229. | kUr. *opsa šengelnē pūṛār kūṛāža šoṛā* «az ajtó mögött púpos öregember áll» WICHM. 215. | kCar. *βūta šengelnē koβāštā keca* «az istálló mögött egy bór függ» PORK. 28. || kCar. *pəl šengak ot šəl o'la?* «nem rejtenéd el a felhő mögé?» PORK. 1. || kP. *ənde tšēc kajem, šengelcənem βeš lüməm ida lümdö* «most innen elutazom; utánam más névvel ne nevezetek» GEN. 70. | kP. *ar ludo šungalteš at, šengelcənže i ṛlma* «a kacsá lemerül, utána megfagy a víz» GEN. 47. | kCar. *tuḏən šengac rəβəž laškāt šoret čolt kočkən pataren* «mögötte megevett a róka mindent, a metéltet is, meg a tejet is» PORK. 10. | kCar. *tudən ukežə šengac oš βülən kōṛṛəžəm kočkən ulət* «távozta után (tkp. ,nincse után') megették a fehér kancza belsejét» PORK. 6.

284. kUfa *šolno* (< *šojalno*) PAAS. s-laute 72. kP. *šölnö* SZIL. 225. kE. *šol'no* BUD. CsT. III. 456. nyK. *šai^šlnə* RAM. 125. «mögött» | kUfa *šojlgn* PAAS. KSz. II. 131. kP. *šölan* SZIL. 225. kE. *šoilan* BUD. CsT. III. 456. «mögé» | kUfa *šolko* (< *šojalko*) PAAS. s-laute 72. kP. *šölkö* SZIL. 225. kE. *šojuko* BUD. CsT. III. 456. nyK. *šaik, šaikə* RAM. 125. «mögé» | kUfa *šojälč, šojč* PAAS. s-laute 72. kP. *šöläč, šölcən* SZIL. 226. kE. *šoičen* BUD. CsT. III. 456. nyK. *šaitsən* RAM. 125. «mögül». Alapszó: kUfa *šojal-* «hátsó» (*šojal-jol* «hátsó láb») PAAS. s-laute 72. nyK. *šaj^šl* id. RAM. 125. — Pl. kUfa *šolnem šoṛa* «mögöttem áll» PAAS. s-laute 72. | kUfa *šoṛəšəm tudən šolno* «mögötte álltam» PAAS. s-laute 72. | nyK. *nəllə-ik kərək šai^šlnə βəṛsə šalṛa* «41 hegy mögött háború van» RAM. 126. 213. | nyK. *βolək šai^šlnə kaštəš* «legeltetni (tkp. a jószág mögött menni)» RAM. 15. || kUfa *kaje tudən šolko* «menj mögéje!» PAAS. s-laute 72. | nyK. *te'ldə pəol-šaikə pərən* «a hold a felhő mögé ment» RAM. 111.

285. kP. *počes* GEN. 39. kCar. *počeš* PORK. 11. «után» | kP. *poštek* GEN. 41. nyK. *paštek* RAM. 97. «után, mögött». Alapszó: kP. *poč*, nyK. *paš* «vég, fark» (*poštek* valószínűleg hangátvetéses alak a lativusi *-kə* raggal). — Pl. kP. *mundra počes kuržo* «a gombolyag után szaladt» GEN. 41. | kP. *počešəže lektes* «kimegy utána» GEN. 7. | kCar. *nunən šü'đəməštə*

počeš me to'len ulna «parancsuk folytán ide jöttünk» PORK. 15. || kP. *mundra pošte kuruš küleş* «a gombolyag után kell szaladnom» GEN. 41. | nyK. *tidə tolən miñ bašte kem* «utánam jött» RAM. 97. | nyK. *pašte'kšə* «utána» RAM. 172. | nyK. *tədən'baštək m'loičetsβ'lä pərat* «a fiatal emberek utána mennék» RAM. 200. | nyK. *tidə,m bašte'k* «ezután» RAM. 97.

286. kUr. *möyğə* WICHM. 211. kCar. *möyğə* PORK. 9. «után» (vö. mdE. *mek'ej, mek'ev, mek'eş, M. mek'i* «zurück, wieder, rückwärts» PAAS. MChr. 452. sz.). Legtöbbször időhatározó névutó deverbális névszó után (összevonva is vele). Valószínűleg benne rejlik a lativusi *-kə* rag. (vö. kP. *möyğö* «hátravaló, nem egyenlő, hitványabb» SZIL. 126.) — Pl. kP. *jeylec möngö liam* «dem menschen stehe ich nach» GEN. 68. || kCar. *jük ko'lma möyğə* «a hang hallása után» PORK. 9. | kP. *tuye manmə möyğə* «miután így szóltak» PORK. 13. | kCar. *tu'dəm səcəkte'n šu'ktə(mə) möyğət, ma aya' ümbə'k miena* «ha engedted megnöni és megérni, akkor kimegyünk a mezőre» PORK. 20—21. | kCar. *otəškə tolme'ngəna* «miután a berekbe jöttünk» PORK. 15. | kUr. *pi up'səš pur möyğə möyğəš nələn ot kert* «nem veheted vissza, a mi [egyszer] a kutya szájába került» WICHM. 211.

287. kP. *pokšəlnə* GEN. 49. kUr. *pokšəlnə* WICHM. 214. kCar. *pokšəlnə* PORK. 27. nyK. *pokšəlnə* RAM. 102. «közepén» | kP. *poşəlan* GEN. 23. kCar. *pokšəlan* PORK. 50. «közepébe» | kUr. *pokšək* WICHM. 240. kCar. *pokšək* PORK. 45. nyK. *pokšə'lkə, pokšə'əkə* RAM. 102. id. | kUr. *pokšətš* WICHM. 216. kCar. *pokšəc* PORK. 54. nyK. *pokšə'tsən* RAM. 102. «a közepén végig». Alapszó: kP. kCar. *pokšəl* SZIL. 171. PORK. 39. kUr. *pokšəl* WICHM. 228. «közepemnek, közepén levő». — Pl. kP. *kuřo nur pokšəlnə kürtüö kešten šora* «egy rengeteg erdő közepén egy vasbuzogány áll» GEN. 49. | kUr. *pokšəlnəžə tul* «közepén tűz» WICHM. 213. | nyK. *užəš kořo šəřə pokšəlnə piš kořo-đura řaremə,m* «megpillant a rengeteg erdő közepén egy igen nagy és meredek völgyet» RAM. 195. || kP. *peste poşəlan pəšta* «egy körülkerített helyre teszi» GEN. 23. | kCar. *ošet βüdən pokšəlanžə kušə šudet kuškəlden* «az O. tó közepén növény füved megnőtt» PORK. 37. || kUr. *üstəl pokšəkət purələn šitšə*

«bementünk s leültünk asztalodhoz» WICHM. 240. | kCar. *step kožla pokšek püršam* «a sötét erdő közepébe beléptem» PORK. 45. || kCar. *uremet pokšečet andalčet kajaleš* «az utcza közepén egy házaló mendegél» PORK. 54. | kUr. *pòšā pokšētš oš ašā kudalžš* «a mező közepén fehér herélt ló vágat» WICHM. 216. | nyK. *olitsä bokšatsän kornä keä* «a gyalogút az út közepén megy» RAM. 102. | K. *pokšeč rual kürlēt* «közepén ketté vágják» (Zag. 44.) SZIL. 99.

288. kP. *kəðalne* GEN. 64. kCar. *kəðalnə* PORK. 26. kUr. *kəðalnə* WICHM. 229. «közepén» | kCar. *kəðac* «közepéből» PORK. 54. Alapszó: kP. kCar. *kadal* «dereka a testnek, lágyék; középső rész» SZIL. 79. — Pl. kP. *pünžö kəðalne müžš modēs* «a fenyő közepén méh játszik» GEN. 73. | kCar. *pu kəðalnə mländə* «a fa közepén föld van» PORK. 26. | kUr. *üštəm kəðalnəm* «övem derekamon» WICHM. 229. | kCar. *kəðalnəžš* «derekán» PORK. 45. || kCar. *šudə kəðac purlən kaja* «a füvet ketté harapja (tkp. ,közepéből, közepénél fogva») s megy» PORK. 54.

289. kP. *koklašte* SZIL. 85. kUr. *koglaštə* WICHM. 214. kCar. *koklašte* PORK. 36. «között» | kP. *koklaš* GEN. 4. kCar. *koklaš* PORK. 18. «közé, között» | kP. *koklaške* «közé» GEN. 47. | kE. *koklageč* «közül» REG. CsM. 18. Alapszava: *kokla* «köz» SZIL. 85. A ragok tanúsága szerint újabb keletű névutó. — Pl. kUr. *kok mländə koglaštə tul d'üla* «két föld közt ég a tűz» WICHM. 214. 227. | kCar. *pört-koklašte luat-kok kőžerčənžə* «a konyhó padlásán (tkp. ,közepén, között») tizenkét galamb» PORK. 36. | kE. *tise jing koklašte (longušto) šagal pojan* «az itteni emberek között kevés gazdag van» REG. CsM. 179. || kP. *pört koklaš βüdaš küleš* «a szoba padlására kell vetni» GEN. 4. | kCar. *d'ənga denə pörəž roklaš...munə küeš* «a férfi és barátnéja közt megfő egy tojás» PORK. 47. || kP. *küža pört koklaške* «fölmászik a padlásra» GEN. 4. | kE. *orava koklaške vozo* «a [malom-] kerekek közé esett» REG. CsM. 178. || kE. *pu koklageč koješ* «a fák közt (közül) látszik» REG. CsM. 180.

290. kP. *longəšto* SZIL. 115. *lušto* SZIL. 116. nyK.

loštā RAM. 190. «között, mellett» | kP. *longaško* GEN. 64. kCar. *longaškā* PORK. 9. *loškā* RAM. 69. «közé, mellé» | kP. *logeš* GEN. 67. *longeš* GEN. 72. 77. *lueš* SZIL. 116. nyK. *lo'èš* RAM. 69. id. «között» | kP. *longarəc* SZIL. 115. *luṛəc* SZIL. 116. nyK. *loṛıts* RAM. 187. *loṛıtsən* 69. «közül, mellől». Alapszó: kP. *longo* SZIL. 115. nyK. *lo* RAM. 69. «közép». — Pl. kE. *ložaš longušto kien* «a liszt[es zsákok] között feküdt» REG. CsM. 175. | nyK. *tənām ruski narot-tonā tadarnarot-loštā boiünā ālān* «akkor az oroszok és tatárok között háború volt» RAM. 190. || kP. *čətar longaško čakaleš* «beviszi az erdő közepébe» GEN. 64. | nyK. *βət ošma loškā pəreŋ-gen* «a víz a fövénybe szívódott» RAM. 69. | nyK. *stöl-loškā šındzeš* «asztalhoz ül» RAM. || kP. *ūdərβlak koješ modašes* «a lányok között a játékban» GEN. 67. | kP. *šočem užar čaškar longeš jomaldəš* «szeretöm a zöld nyiresben elveszett» GEN. 77. | nyK. *pumaya küjā-lo'èš ken* «a papiros a könyvbe került» RAM. 69. || kE. *ömne longugeč kottot sajləšem* «a lovak közül kiválasztottam kettőt» REG. CsM. 174. | nyK. *petškā-loṛıts läktoəm* «kijöttem a hordóból» RAM. 187. || nyK. *kārə k-loṛıtsən āngər iora* «a hegyből folyik a víz» RAM. 69.

291. kP. *körəštə* GEN. 52. kCar. *körəštə* PORK. 27. nyK. *körəštə* RAM. 56. «-ben» | kE. *körgöškə* (ə: *körəškə*) «-be» BUD. CsT. III. 457. | kP. kCar. nyK. *körreš* GEN. 29. PORK. 35. RAM. 123. | kE. *körgögeč* (ə: *körrešəč*) «-ből» BUD. CsT. III. 457. Alapszó: kP. *körjə* SZIL. 89. kCar. nyK. *körə* PORK. 43. RAM. 56. «belseje vminek; belső (adi.)» (vö. kCar. *upsa körə šmakem* «a számban van beszéd» [tkp. «szájbeli beszédem»] PORK. 43.). — Pl. kP. *šörtnö sondəken körəštəžə šörtnö terke* «arany szekrényemben arany serleg» GEN. 52. | kCar. *pu-ola körəštə kü-ola* «favárosban köváros» PORK. 27. | nyK. *kārək-körəštə* «a hegyben»; *mün-görəštem* «bennem» RAM. 56. || kP. *küšen körreš nanğajem* «a zsebemben elviszem» GEN. 45. | kP. *jandalən lužəm tumo körreš pəšta* «Jandale csontjait a tölgybe teszi» GEN. 29. | kCar. *körrešəžə* «belé» PORK. 35. | nyK. *mün-görəšem* «bennem v. belém» RAM. 56. | nyK. *pört-körreš süklenšindenət* «a szobát rendetlenségbe hozták» RAM. 123.

292. kE. *küdülnə* (o: *küdəlnə*) «mellett» REG. CsM. 110. | kP. *küdən* GEN. 57. 58. kCar. *küdəlan* PORK. 21. 51. «mellé» | kCar. *küdək* id. PORK. 6. *küdəlkem* «mellém» (Zag. 8.) SZIL. 94. | kE. *küdüč* «mellől» REG. CsM. 111. *küdəlčem* «tőlem» (Zag. 40.) SZIL. 94. — Pl. kE. *kače üdürže küdülnə šolga* «a vőlegény mátkája mellett áll» REG. CsM. 110. | kP. *küdənem šič* «ülj mellém» GEN. 10. | kP. *šiča küdən šičam ušen pečen* «baromudvar mellett baromudvart egyesítve s bekerítve» GEN. 57. 58. || kCar. *surt küdəlan surtlan-da əžəm d'örə* «a házon kívül a háznak nem voltam elég jó» PORK. 51. | kE. *azam at'iem küdülan šindešem* «a gyermeket atyám mellé ültettem» REG. CsM. 109. || kCar. *küdəkem to'len šič-ja* «jőjj és ülj mellém» PORK. 6. *küdəkemrak* (középfok) PORK. 6. || kE. *miń küdüčem tuško kurgužo* «mellőlem oda szaladt» REG. CsM. 111. | kE. *miń küdüčem erteš* «mellettem elment» REG. CsM. 112.

293. kP. *tüyan* «mellé» GEN. 37. 69. | kP. *tüygö* (< **tüykə*) «-hoz» GEN. 7. Alapszava: *tüy* «tővég, kezdet, eredet» SZIL. 261. — Pl. kP. *kolažəm šopke pündəš tüyan toja* «egerét eltemeti a nyárfató mellé» GEN. 37. | kP. *pünző tüyan. it šorəl* «a fenyő tővéhez ne állj!» GEN. 69. || kP. *pünző tüygö šues* «egy fenyőtörzshöz ér» GEN. 7.

294. kP. *türəštö* GEN. 57. 76. nyK. *tərəštə* RAM. 206. «mellett, szélén» | kP. *türes* GEN. 33. kCar. *türes* PORK. 45. *türəš* PORK. 13. nyK. *tərəš* RAM. 145. «id. -hoz, szélére, mellé» | kP. *türəškö* «széléhez, mellé» | kE. *türgüč* (o: *türçəč*) «szélénél fogva». Alapszó: kP. *tür* «szél, part, oldal» SZIL. 262. nyK. *tər* id. RAM. 145. kP. «az ajtóval szemben levő sarok» SZIL. 253. kCar. «díszhely» PORK. 34. (vő. tat. *tur* «főhely» PRÖHLE NyK. XXXVIII. 361.) — Pl. kP. *ik mučəšəže fəke türəštö... lən* «egyik vége a lék mellett lévén» GEN. 57. | nyK. *nəmərəəm βəššin'dzə-dərəštə katškət* «a darát a forrás szélén eszik» RAM. 206. | kE. *enger türüštö šolga* «a folyó szélén áll» REG. CsM. 171. || kP. *ažəž dene acaže tul d'üres šorələt* «az apa és az anya a tűzhöz lépnek» GEN. 28. | kE. *čödera türes* mum «az ajtó szélén találtam» REG. CsM. 173. |

kP. *pikəjm iʒaʃtlak oməsa türeš ʃəndat* «Pikejt a testvérek az ajtó mellé ültetik» GEN. 33. | kCar. *kueʒə kornə düreš sočes* «egy nyírfa nő az út mellett» PORK. 45. || kP. *roʒ türeškö ʃuat* «a lyuk széléhez érnek» GEN. 15. | kP. *marjan oməsa türeškö ʃəndat* «Marját az ajtó mellé ültetik» GEN. 34. || kE. *iksebe orvaldem türgüč kučoš* «a gyerek ruhám szélébe fogódzik» REG. CsM. 172.

295. kP. *βokten* GEN. 10. kCar. *βokten, pokten* PORK. 25. nyK. *poktən, βoktən* RAM. 102. «mellé, mellette el, mentében, mellett». — Pl. kP. *pire kuʒʒan βokten küzen ʃihʒeš* «a farkas fölmászik és leül az öreg mellett» GEN. 10. | kCar. *tudə klatən βoktenʒə ʃaʃtar-kaʃtam pəʃtaləm* «ama magtár mellé egy jávorfadorongot állítottam» PORK. 34. | nyK. *šarəh-βokten kaʃtaš* «a marhák után menni» RAM. 102. | kCar. *šo-ləʒəm iʒaʒə pokten ok ʃu* «az öcs nem éri el bátyját» (tkp. «nem jön bátyja mellé») PORK. 25. | kP. *vəʒəz jer βokten nanggaj-at kočkes* «a róka a tó partja mentén czipeli és megeszi» GEN. 34. | kP. *peče βokten sokər ʃösina kudaleš* «a kerítés mellett egy vak disznó fut» GEN. 48. | *patam-βokten kok pu ʃoʒa* «a Patam folyó mellett két fa áll» GEN. 67. | nyK. *ala-βoktən kor'nə piš ʒudə* «a város mellett az út ilyen rossz» RAM. 102. || kE. *ozan vüt vokten jol-leč lüdmaš ogol* «a Kazánkán kevesebb a veszély, mint a Volgán» REG. CsM. 353. | kE. *tidem čela jing ʃinʒa, jol vokten miše* (v. *šinʒa, kudo j. v. mien*) «ezt minden ember tudja, ki a Volgán járt» REG. CsM. 701.

296. nyK. *saʒa* «mellé, mellett, -vel» RAM. 116. — Pl. nyK. *məi-saʒaʒem* «velem» RAM. 116. | *äläet-saʒa* «atyádnál, atyáddal» uo. | *stöl-saʒa* «az asztal mellett» uo. | *rekə-saʒa* «a folyó mellett» uo. | *nənən saʒa-ok ʃindzeš* «melléjük ült» RAM. 188—9.

297. kE. *velne* (o: *βelnə, pelnə*) «-nál, mellett» BUD. CsT. III. 454. nyK. *pelnə* «felé» RAM. 99. | kP. *pelen* SZIL. 160. kCar. *pelen* PORK. 7. *βele'n* PORK. 11. 31. nyK. *pelen, βelen* RAM. 99. «felé, -ra; mellett» | kE. *vek* (o: *βek, pek*)

BUD. CsT. III. 454. nyK. *pelkə, pekə, βekə* RAM. 99. «felé» || kUr. *βèlḷškkē* id. WICHM. 211. | kE. *velešte* (o: *βeləštə*) «félen» | kP. *βelē* GEN. 13. kE. *več, velič, peleč* (o: *βetš, βeləts, petš, peləts*) BUD. CsT. III. 454. nyK. *pets, petsən, βetsən* RAM. 99. «felől». Alapszó: kE. *pel* «oldal, fél» BUD. CserSz. 70. (I. PAAS. MChr. 634. sz.) — Pl. nyK. *a'là-βelna* «a város felé» RAM. 99. | kE. *kumaga-velne šolga* «a kályhánál áll» REG. CsM. 106. | kE. *miñ šinžem koklašte, kok velnem kok jing* «én középen ülök, két felemen két ember» REG. CsM. 800. || kP. *püšö pulat kerde peleñem* «éles aczélkard van nálam» GEN. 54. | kE. *ola velen ilām* «a város mellett lakom» REG. CsM. 101. || kCar. *βašlinat turak šümžə . . . Ana' βele'n piššə* «úgy ragadjon Vasziliz szíve Annához» PORK. 31. | kCar. *tudə pəle'nəšt koške'n pižən* «rájuk száradt» PORK. 7. | kCar. *ik pušəngə βele'n mi'en pərnəšəm* «egy fához ütődtem» PORK. 11. || nyK. *myñ βekem* «felém» RAM. 99. | nyK. *kok pek²lä kəzeš* «két felé húgyozik» RAM. 213. | kE. *kum-veg kaeve* «három felé mentek» REG. CsM. 163. || kE. *ola veleške (ola-veg) kaem* «a város felé megyek» REG. CsM. 166. | kUr. *pin potššə ške βèlḷškkēžə kàdər* «a kutya farka maga a kutya felé hajlott» WICHM. 211. || kE. *ola velešte ilā* «a [Kazán] városi félen (részén) lakik» REG. CsM. 165. || kP. *ku βelē kumbalke* «honnan és hova» GEN. 13. | nyK. *tiðə, mbetsən* «ő felőle» RAM. 99. | nyK. *žətpel-βetsən* «észak felől» RAM. 99. | kE. *tače mardež kečval-več pua* «ma a szél dél felől fúj» REG. CsM. 134.

298. kUfa *meləni* PAAS. KSz. II. 206. kP. *melən* GEN. 73. *melən* 59. 60. kCar. *melən* PORK. 19. «felé». Alapszó: kP. *mel* «mell; hímzés az ingmellen» SZIL. 122. — Pl. *patambal arka kečlan* (dat.) *melən, pütraltən uyen šim šoday* «a Patam folyó fölé emelkedő hegy napos lejtőjén (tkp. „a hegy napja felé») összekuszáltan buja, fekete búza termett» GEN. 73. — (A többi példában határozószó. L. 329.)

299. kUfa *tene* PAAS. KSz. II. 201. kP. *tene* GEN. 4. kCar. *tenə* HÄM. 5. *ten* PORK. 24. kUr. *tenə* WICHM. 206. nyK. *tonə* (személyragozva: *tonem, tonet, tonəžə*) RAM. 147.

«-nál, hosszában. -kor; -vel; -ből; -től; -ért» | kE. **deran** Bud. CsT. III. 454. nyK. *toran* RAM. 148. «-hoz» | kUfa, kP. *teke* GEN. 3. PAAS. KSz. II. 205. nyK. *tokə* (személyragokkal: *tokem, toket, tokəzə*) RAM. 147. «-hoz» | kP. *terčan* GEN. 31. kUr. *te, tš* WICHM. 240. kCar. *teč* PORK. 26. *tečan* PORK. 23. [kE. *deriče* REG. CsM. 117.] nyK. *tortsən* (plur. 1. sz. *tortsənma*) RAM. 148. «-től; -nál» (hasonlító határozó). (Vö. *votj. dor, dur*, zürjI. *dor* «rand, seite»; *votj. G. U. dorī, G. dore, dure, M. J. dorī, zürjI. dore* «zu»; *votj. G. dorīn, durīn, J. dorīn, MU. durīn, zürjI. dorīn* «bei, an, neben» WICHM. VChr. 51. — CASTRÉN ÉS BUDENZ egyeztetése.)

kP. *moī denem üdret šihža* «nálam ül leányod» GEN. 41. | kCar. *izaž-đen d'ün, d'ün da šoləž-đek kaja* «miután bátyjánál ivott, öcséséhez megy» PORK. 24. | nyK. *βes kornā-d onā a'n'žəlkə kər'žəš* «egy másik úton előre fut» RAM. 170. | kUr. *mialna tūdē kornāž-đen-ak* «jőjeteek ugyanazon az úton» WICHM. 243. | kP. *meray kudalēš sokmak tene* «a nyúl a mesgyén fut» GEN. 69. | kP. *tiū βolo tə rož đene* «szállj le ebbe a lyukba» GEN. 13. || kP. *er đene kiñelat* «reggel fölkelnek» GEN. 8. | kUr. *šorək-jol kas-tənē šorək-βü, tšqš purat* «karácsony este bemennek a juhakolba» WICHM. 208. | kE. **omodene** kečkere «álmában fölkiált» REG. CsM. 286. || kUfa *talat kumalna pučumuš pot tene* «neked könyörgünk egy fazék darakásával» PAAS. KSz. II. 201. | kP. *βüđəm koštalēš šokte đene* «vizet merít szitával» GEN. 23. | kUr. *pərs küłššə đənē üđərkalə* «a macska karmával kapar» WICHM. 206. | nyK. *krandəš tonē štöl-đənē šitāš* «az asztalnál czeruzával írni» RAM. 147. | nyK. *βara tə oksa-đ onē i βozə lašəšəm nälən-dä äräkəm ün-šynden* «vett ezen a pénzen egy kocsi lisztet és pálinkát ivott» RAM. 173—4. || kP. *imñe đene mien* «lovon menve» GEN. 59. | kUr. *tūdē tūβər-đənē tūjē ličš* «ebben az ingben megbetegszik» WICHM. 209. || kE. **lümžedene** kečkeršem «az ő nevéen hittam» REG. CsM. 268. || kE. **čat juktene** ol'a «fennhangon szól» REG. CsM. 270. || kUr. *pì-đən pərs kai ilat* «úgy élnek mint a kutya és a macska» WICHM. 211. | kP. *maška đene pīre βaš onžat* «a medve és farkas szembe néznek» GEN. 45. | kP. *kalaša kuβan đene kužalan* «mondja az asszonynak és az embernek» GEN.

44. || kP. *ußer kuβan dene pižis tūgales* «elkezd a boszorkánnyal birkózni» GEN. 18. || kUr. *koja lūdn šul dər žē-den tūβārēm lāstālēn tšialaš og-li* «kövér kacsza szárnyaiból inget csinálni s [azt] felölteni nem lehet» WICHM. 218. | kP. *parna ž-dene toβar βurram əšta* «ujjából csinált fejszenyelet» GEN. 3. || kP. *ūs mardež dene pünžəštō kraltes* «a bunkó a szél-től a fenyőhöz ütődik» GEN. 7. || kCar. *kuruk denə tör šoya* «oly egyenesen áll, mint a hegy» PORK. 34. || kUr. *kuṛu paša-dēnē kaiāš lektat* «fontos ügyek miatt útra indulsz» WICHM. 208. | nyK. *ti dən-donē βət šošəm tor^{tl}ə ar-əl* «ezért nem ízlik tavasszal a víz» RAM. 181. 202. || kP. *abaže acaže juməm uđales ješ nuṛar-ije-šuβo rəškalžə dene* «az atya és az anya imádkoznak istenhez gyermekük szerencséjeért» GEN. 61.

kE. *aza deran vozo* «a gyermekhez feküdt le» REG. CsM. 114. | kE. *atiem deran kodo* «atyámnál maradt» REG. CsM. 113. | nyK. *ala-doran kodaš* «a város mellett maradni» RAM. 148. | nyK. *toran^{džž} ta'ien-goda* «titkon otthon hagyja» RAM. 171. || kUfa *ənde tudən deke kajedə* «most menjetek hozzám» PAAS. KSz. II. 205. | kP. *pünžö teke mia erre* «a fiú egy fenyőhöz megy» GEN. 3. | kP. *məni dekem una li* «légy nálam vendég» GEN. 66. | kCar. *məi tēi deket sorβalaš tolēm* «hozzád jöttem könyörögni» HÄM. 5. | kP. *kuβan (gen.) deke mien pura* «belép az asszonyhoz» GEN. 26. | nyK. *iw-šəžžə to-kāštə keβə* «némelyik haza megy» RAM. 34.

kP. *pikej toleš ußer kuβan dercən abaž deke* «Pikej a boszorkánytól visszatér anyjához» GEN. 31. | nyK. *kərk-tortsən* «a hegy mellől»; *ala-dortsən* «a város mellől» RAM. 69. | kUr. *pu šengəž-detš lāstāšžžə toran og βotš* «a levél nem esik messze a fától» WICHM. 211. | kUr. *a.tšə-detš-at aba-detš-at šd.tšən əmāl* «atyától, anyától nem születtem» WICHM. 224. | kUr. *məižžə a.tšə-detš aba-detš kōdən orlanenə* «mi is az atyától, anyától elszakadva bajlódunk» WICHM. 222. | kCar. *acadečən toβarəm ə'odəm* «egy fejszét kértem atyámtól» PORK. 35. | kCar. *rəβəž deč lūdn* «félt a róká-tól» PORK. 9. | nyK. *miñ lītšəž dortsən bele pälem* «csak arczról ismerem» RAM. 69. | kCar. *nemnan-deč posna lektən kajn ok moštə* «nélkülünk nem jöhet el» PORK. 50. || kUr. *teat medečna kuṛu ulšda, meat tedečda izi uləna* «ti idő-

sebbek vagytok nálunk, mi fiatalabbak vagyunk nálatok»
 PORK. 38. | kUr. *nömnan-detš jorja kue βui* «nálunknál
 piperkőzebb a nyírfa csúcsa» WICHM. 221. | kUr. *māmāk-tetš-at
 puškādān tū, tšlōš* «pehelynél puhábbnak látszott» WICHM.
 240. | kCar. *kōrōnžā dečān sara-βošžā kuru* «a kulcs nagyobb
 a lakatjánál» PORK. 24. || kCar. *pušeg-đeč kuru mo ulā?*
 «melyik a fák közt a legnagyobb?» PORK. 26. || kCar. *kai
 βočmādeč sairak šinžam* «hogy le ne essek, inkább leülök»*)
 (βozam «esik, lefekszik») PORK. 11.

300. kP. *lašne* GEN. 60. nyK. *lišnə* RAM. 69. «-hez
 közel, közelében» (nyK. *lišnərək* «közelebb» RAM. 69.) | kE.
lišan BUD. CsT. III. 457. nyK. *lišän* RAM. 69. «-hez közel,
 közelébe» | kE. *liške* BUD. CsT. III. 457. nyK. *liškə* RAM.
 69. id. (nyK. *liškälä* «közelebb» RAM. 69.) | kCar. *lašāčān*
 (Ocs.) SZIL. 27. nyK. *lišəts, lišətsən* RAM. 69. «közeléből» ||
 nyK. *lišəlne* «közelében» RAM. 69. | *lišəlän, lišələš* «kö-
 zelőbe» RAM. 69. Alapszó: **laš, liš*; nyK. *lišəl*, kP. *lašəl*, kCar.
lišəl PORK. Aik. III. 122. «közeli». (Vö. f. *lähe, -hi* «közel,
 közel való»; *lähellä* «közel»: *läsnä*, dial. *lässä* «jelen»; *lä-
 heltä*, dial. *lästä* «közelről»; *lähelle* «közéle»; *lähes, läheksi*
 «közébe».) — Pl. nyK. *pört-lišnə kud ulā* «a kud a szoba
 közelében van» RAM. 69. | kE. *enger lišne aul šuko* «közel
 a folyóhoz sok falu van» REG. CsM. 197. || nyK. *pört-lišän it
 šarat* «ne állj a szoba közelébe» RAM. 69. | kE. *čodera lišan
 malešna* «közel az erdőhöz háltunk» REG. CsM. 196. || kE. *me-
 nare ola liške šuna, tunare šuko kalekem užna* (ola liške
 šume semen šuko kalokem užna) «mennél közelebb értünk
 a városhoz, annál több népet láttunk» REG. CsM. 752. || nyK.
imü-lišətsən it ke «ne menj a lóhoz közel» RAM. 69. |
 K. *ik jal lišičen kaja ulmaš* «egy falu mellett ment el»
 (Ist. 252.) SZIL. 111. | K. *lišičak erten kaen* «elment mel-
 lette» (Ist. 237.) SZIL. 111. || nyK. *ala lišəlne* «a városhoz
 közel» RAM. 69.

301. kP. *mučno* SZIL. 127. nyK. *mārtnə* RAM. 83.

*) Vö. a *-letš* ragos igenévi szerkezettel (154.).

«végén, -n» | kP. *mučan* GEN. 59. nyK. *mātšān* RAM. 83. (lat.) «végére, -re» | kP. *mučko* GEN. 6. *muško* (metath.) GEN. 31. kUfa *mučkō* PAAS. KSz. II. 130. kCar. *mučkə* PORK. 38. nyK. *mātškkə* RAM. 84. «végig, hosszát» | nyK. *mātšōts, mātšōtsən* «keresztül, által». Alapszó: **muč* «vég». — Pl. kP. *puš mučno* «a hajó farán végig» SZIL. 127. | nyK. *kit mār'nə keš* «auf der hand liegen» RAM. 83. | *jal-mār'nə šalyaš* «lábbon állni» RAM. 83. | *puj-vuj-murtno odolaš* «térdén imádkozni» (TROICKIJ) SZIL. 130. || kP. *konden kertməzəm korem mučan* (lat.) *kerkelen koden* «a haza hozhatatlant a völgy szájánál [egy fára] fölakasztva hagyva» GEN. 59. | nyK. *iam-darəm kit-mātšan nama'laš* «egy palaczkot a kézbe venni s elvinni» RAM. 83. | nyK. *perōska pəto,m-mātšan tak i šəp'šēs* «ha egy cigarettának vége van (tkp. ,a cigaretta elfogyása után') újat szí» RAM. 83. || K. *kudale korno mučko* «kifutott az útra» (Bk. 18.) SZIL. 127. | kUfa *ala kitšurro mučkō kaj-šəž(e) ulō* «talán a vér a karon végig folyt» PAAS. KSz. II. 130. | kCar. *šoləket mučkə šarasenget... šinžales* «auf die firste setzt sich die schwalbe» PORK. 38. | nyK. *šārə-mātškkə ošə tsə,šə kərrəžēš* «a póznán végig fut egy fehér tyúk» RAM. 213. | nyK. *pum ioktarat iđlmātškkə* «fát úsztatnak a Volgán» RAM. 33. | nyK. *šapšar mātškkə kužəš v. kužən šara'laš iažō* «den š. entlang ist es leicht zu klettern» RAM. 127. | kP. *akaž dene ilat ümərəšt muško* «nénjével életük végéig élnek» GEN. 31. *üməržō mučko* «élete végéig, egész életén» GEN. 49. | K. *nunon mučko tunemən ulət* «általuk megtanulták» (Ist. 157.) SZIL. 127. | K. *jumo me mučkona iam čara* «isten mitőlünk az ördögöt távol tartja» (Tb. 24.) SZIL. 127. || nyK. *sola mātšōts kaštən-tolmākem* «miután az egész falun végig (ide) sétáltam» RAM. 83. | nyK. *tñ mātšōtsət näləš iasə* «általad nehezen kapni meg [valamit]» RAM. 83.

302. kCar. *mučašəš* «végére» PORK. 51. | kP. *mučaške* GEN. 18. kUr. *mutšāškə* WICHM. 240. id. | kP. *mučaškəč* «végéről» GEN. 21. Alapszó: kP. *mučaš* «vég, csúcs; folyó felső folyása, forrása» SZIL. 128. — Pl. kCar. *toškaldəš mučašəš šum* «a lépcső lábához jöttem» PORK. 51. || kP. *kuržən mia pünžō mučaške* «futva jön a fenyőhöz» GEN. 3. | kUr.

toškalt mučšasškā purālān šorālān «bementünk s megálltunk az udvar végénél» WICHM. 240. || kP. *tōšten lekteš lu kūšar mučasškāé* «a csonthíd alól előugrik» GEN. 21. | kP. *indeš eržālan indeš βūt mučasškāé üdərəm nalān* «kilencz fiának kilencz folyó mögül leányt véve» GEN. 57.

303. kP. *jotke* SZIL. 58. kE. *jotke* BUD. CsT. III. 458. nyK. *ia'ktè* RAM. 27. «-ig». — Pl. nyK. *tə rərək-kits iāl iakte alāk ulš* «ettől a hegytől a Volgáig rét van» RAM. 171. 190. | nyK. *šüð* *iakte lādān ak kert* «nem tud százig számlálni» RAM. 72. || kE. *telem* (acc.) *jotke* «télig» BUD. CsT. III. 458.

304. kUr. *šumesš* WICHM. 231. *šumesškā* 219. kE. *šumeške* BUD. CsT. III. 459. (-š, -škā lativusi raggal az előző szón) «-ig»; *šum* «ér» ige -*mā* képzős igenévi alakjának lativusa. — Pl. kUr. *pamaš-jālāš šumesš βolyalteš* «Pamaš-jal faluig ragyog» WICHM. 231. | kUr. *kaijalaš kēn kaijalaš ipon olaš šumešket* «ha [egyszer] el kell menni, menjünk [akár] Ufa városáig» WICHM. 219. || kE. *auluš* (v. *aul-dek*) *šumeške čelak vūt* «a faluig minden víz» REG. CsM. 140. | kE. *vūt kugo, auluško* (v. *auluš*) *šumeške puš-tene kajaš lieš* «a víz [oly] nagy, [hogy] egész a faluig csónakon lehet menni» 137. | kE. *vūt monasergeč tūngalen olaške šumeške kaja* «a víz a klastromtól kezdve [egész] a városig megyen» 142. | kE. *čoderageč tūngalen tiške* (v. *tiš*) *šumeške ik jingemat ežna už* «az erdőtől kezdve idáig egy embert sem láttunk» 143.

305. kP. kCar. *mar-te* SZIL. 121. PORK. 2. «-ig» (csak időhatározókban) | kCar. *mar-ken* id. PORK. 12. | kE. *matke* id. BUD. CsT. III. 458. (Összetartozásuk homályos.) — Pl. kCar. *təi tənārə mar-te üdərətla'n šotle'n ašnena't* «te eddig nevelted őt leányodnak tartva» PORK. 2. || kCar. *a'və mar-ken aru-nəštə kišna* «eddig a szérűben feküdtünk» PORK. 12. || kE. *kengež matke tišt ilem* «a nyárig itt lakom» REG. CsM. 211. | kE. *erla matke vučem* «holnapig várok» REG. CsM. 211. | kE. *telanda vaškaš küleš, kas matke šuaš* «nektek sietnetek kell, hogy estig oda érkezzetek» REG. CsM. 658.

306. kP. *jər* GEN. 4. kCar. *d'ər* PORK. 26. nyK. *iar, iir* RAM. 118. «körül». — Pl. kP. *pörtes padian* (gen.) *jər* «forog Padia körül» GEN. 68. | kCar. *pört d'ərem pudam pudalam* «szobám körül szeget verék» PORK. 24. || nyK. *šaja sarnä tadəm iir* «a beszélgetés körülötte forog» RAM. 118.

307. kP. kUr. kCar. *βošt* GEN. 47. WICHM. 223. PORK. 11. nyK. *βašt* RAM. 145. «-n át, keresztül». — Pl. kP. *βošetet* «rajtađ keresztül» GEN. 2. | kUr. *peste βošt idä ödža* «a sövényen át ne nézegessetek» WICHM. 223. | nyK. *tidə βašt ak ke* «nem megy át rajta» RAM. 10. | nyK. *iägm bašt* «szívesen, szívből» RAM. 10. || nyK. *lüdəon amala ik išt pašt* «az egész éjjel félelem közt alszik» RAM. 182.

308. kP. kCar. *koč* GEN. 4. PORK. 26. kUr. *kolš* WICHM. 215. nyK. *katš* RAM. 10. 213. «-n át, keresztül». — Pl. kCar. *kuđə-tü'nek kočem ši šuar-βondəm šojaldəm* «házam kéményén keresztül egy ezüst mozsártörőt állítok föl» PORK. 26. | kUr. *pasu ɣotš kuržes pürđər kužuza* «a szántóföldön keresztül szalad egy púpos öreg ember» WICHM. 215. | nyK. *βandžak-katš βandžas* «gázlón átgázolni» RAM. 10. || kE. *kugeče koč* ilisem tudon-dene «a húsvéti ünnepek alatt ő nála laktam» REG. CsM. 212. | kE. *kengež koč kok kana mišem olaške* «a nyáron át kétszer mentem a városba» REG. CsM. 213. | kE. *pu tele kočes og site* «a fa az egész télire (télen át) nem lesz elég» REG. CsM. 214.

309. kP. *βoštareš* GEN. 5. kCar. *βoštareš* PORK. 11. nyK. *βaštareš* RAM. 10. «szembe, ellen». Alapszava: **βoštär*, **βaštär*; az -š lativusi rag. BUD. (CsT. III. 457.) szerint azonos a f. *vasta* «ellen» szóval. — Pl. kP. *βoštarešəže βate polko tolaš* «egy sereg asszony jön velem szemben» GEN. 2. | nyK. *tidə tolən mün βaštarešem* «velem szembe jött» RAM. 10. | nyK. *išmā kədärtəm baštareš kušten šalra* «a mennydörgés ellen tánczol» RAM. 195—6.

310. kE. *tura* BUD. CsT. III. 457. nyK. *türe* RAM. 154. «átellenében, szemközt» | nyK. *tures* «ellen» RAM. 154.

toreš WIED. 187. Alapszó: kP. *tura*, nyK. *turà* (vö. tat. *ture* «igaz, helyes, egyenes» PRÖHLE, NyK. XXXVIII. 361.) «meredek». — Pl. kE. u oraldem čerke tura strojat «az új házat a templom átellenében építik» REG. CsM. 149. | nyK. *əlä müdürəm* «velem szemben lakik» RAM. 154. || nyK. *kesar toreš išta* «a császár ellen tesz» WIED. 187. || nyK. *ške-đurešem lədam* «magamban számolok» RAM. 154.

311. nyK. *palnə* (loc.) «-n túl» RAM. 95. | nyK. *pakə* (lat.) id. RAM. 95. | nyK. *patsən* (abl.) «-n túlról». (Vö. *palan* [lat.] *kodən* «messze maradt» RAM. 94.) — Pl. *ägger-βalnə*, *äggerəm*- (acc.) *-balnə* «a folyón túl» RAM. 95. || *žəlm-* (acc.) *bakə* «über die Wolga» (vö. *keä etše βakəla* «csak megtovább») RAM. 169. || *žärəm-* (acc.) *batsən* «a folyón túlról, a folyó tulsó feléről» RAM. 95.

312. kE. *posna* (-leč abl. raggal az előző szó végén). BUD. CsT. III. 460. kCar. *deč posna* PORK. 50. nyK. *-γits pasna* RAM. 96. «nélkül, kívül» (vö. csuv. *pušne* «kívül, kívülé» PAAS. CsuvSz. 109.). — Pl. kE. *ketleč posna tolaža* «kéz nélkül bajlódik» REG. CsM. 264. | kE. *kočošleč posna kodo kudeš* «eleség nélkül otthon maradt» REG. CsM. 274. | kE. *vateleč posna ila* «feleség nélkül él» REG. CsM. 275. | kCar. *nemnan-deč posna lekten kajn ok moštə* «nélkülünk nem jöhet el» PORK. 50. | nyK. *mügitsem pasna* «nélkülem» RAM. 96. | nyK. *tədə-γitsən pasna škal an^džas keleş* «azonkívül a tehenet őrizni kell» RAM. 184.

313. nyK. *terβen* «-ra, -vel». — Pl. *kurizə: derβen popaza* «a királyra talál» | *terβenet tsəšet?* «nálad van az órád?» RAM. 144.

314. kP. kCar. nyK. *kodəm* «-kor» GEN. 4. PORK. 44. RAM. 55. A *kot* (< or. *годъ* «év») «kor, idő» acc.-a. — Pl. kCar. *oβedə γodəm kajə* «menj délben» PORK. 46. | nyK. *užəγodəm* «új korában» RAM. 55. | kCar. *məi ize'm γo'dəm ač'i de'nə ala't paza'rəš mi'səm* «kis koromban atyámmal Alatba utaztam a vásárra» PORK. 10. | nyK. *jadəšteš marəžə uke-γodəm* «kérdézi»

mikor nincs otthon a férj» RAM. 183. || kP. *terkaže tolen šumo rodam iže pi opta* «hazaérkeztek a kis kutya ugat» GEN. 41. 73. | kUr. *pört-tul d'ülēmē rođēm šolrām puđšstaltēn lektēn božeš* «az eleven szén fűteskor pattogva kiesik» WICHM. 208. | nyK. *kašmāžē rođēm iēmā kōdārtāš tnygūlān* «vándorlásuk közben az ég dörögni kezdett» RAM. 195.

315. kE. *kodsēn* Bud. CsT. III. 458. nyK. *kor'sēn* RAM. 29. kE. *kodsek* (Bud. szerint < *kodsenek, a mi nem valószínű) Bud. CsT. III. 458. «óta». Alapszava szintén *kor* «kor, idő» -*sə*, -*sē*; -*šə*, -*šē* képzővel ellátva. (L. 136.) A ragra nézve vö. kE. *kizet* «most», *kizetsen* «mostantól fogva» Bud. CsT. III. 464. | kE. *tunam* uo. nyK. *t'nām* RAM. 145. «akkor»: kE. *tunamesen* Bud. CsT. III. 464. nyK. *tə-nām'sēn* RAM. 55. «azóta» | nyK. *to'stē* «rég»: *to'stēsēn* «rég óta» RAM. 140. | kE. *šukersen* id. REG. CsM. 628. (L. 211.) || TROICKIJ *šangosek* «mostantól fogva» (sangoso «iménti») SZIL. 211. || K. *šukersek* «régóta» Bud. «sokáig» (Step. 3.) SZIL. 234. — Pl. kE. *meñ tište ulmem kodsēn mežak oksam potaršēn* «én itt létem óta száz rubelt költöttem el» REG. CsM. 594. | kE. *kok i godsen kinde eš čoč* «két év óta nem terem kenyér» REG. CsM. 202. | kE. *izi kodsēn* (v. *iziem kodsēn*) *tünemem* «gyermek koromtól fogva hozzá szoktam» REG. CsM. 200. | nyK. *m'n kām i ro'sēn puštaš tsatsenām āl'ē* «már három év óta meg akarom ölni» RAM. 198. | nyK. *tenger'sēn* «tegnap óta» (*tenger'sə* «tegnapi») RAM. 144. | nyK. *tayar'sēn* «mától fogva» (*tayar'sē* «mai») RAM. 141. | nyK. *moren kizit-āt törgeñ-gašteš tə-ro'sēn* «azóta a nyúl még mindig ugrálva megy» RAM. 198. | nyK. *sāndā'lek ālānāmō gor'sēn* (*ro'sēn* 118.) «a világ kezdete óta» RAM. 29. || kE. *čočmem kodsek užon omul* «születésem óta nem láttam azt» REG. CsM. 500. 594.

316. nyK. *nüžβets* RAM. 88. *nüžβetsēn* RAM. 196. «alatt» [időhat.] (mint adverbium: «hátról») WIED. 204.). — Pl. *marē tə nüžβetsēn piš'ālām krestō-donā räiūs šyndā* «az ember ezalatt a kereszttel ütve, megtölti puskáját» RAM. 196. | *m'n dokāna kemāō nüžβetsēm ād'rem šolšt kenāt* «hazamenetelem alatt ellopták holmimat» RAM. 88.

317. kP. kCar. *olmes* «helyett» GEN. 58. PORK. 33. Alapszó: kP. *olmo* «hely». — Pl. kP. *külta olmes kopnam as̄ten* «kéve helyett kazalt csinálva» GEN. 58. | kCar. *nemnan d'üman kočman olmesəžə asalaḡ pojan liřečet* «hättet ihr doch, statt unser getränke und speisen, unermessliche reichtümer!» PORK. 36. | kCar. *məḡ olmešə'm* «helyettem» PORK. 2. || kUr. *nōmnan kotšmē d'ümē olmeš jumān aβada bolten pūžē* «a helyett a mit mi ettünk-ittünk, az ég asszonyteremtője eressze le s adja nektek [áldását]» WICHM. 243.

318. nyK. *βāreš* »helyett» RAM. 12. Alapszó: nyK. *βār* «hely». — Pl. *tədən^m bāreš* «a helyett»; *mīn-βārešem* «helyettem» RAM. 12. | *perβi toštən ālāštə tetūstəlān* «*γospodē βlago-sloβi*» *manmē βāreš «səmələ» manāš tēmⁿdat ālən* «a régebbi időben az atyák gyermekeiket a *γospodē βlago-sloβi* mondása helyett a *səmələ* mondására tanították» RAM. 207.

319. kP. *jəde* GEN. 69. kUr. *jēda* WICHM. 214. kCar. *d'əda* PORK. 25. «-nként». — Pl. kE. *er-jeda* «reggelenként»; *keče-jeda* «naponként» BUD. CsT. III. 459. | kP. *mān sarənem sat jəde* «gondolok rád minden órában» GEN. 69. | kP. *ponar jəde sorta tul* «minden gyertyatartóban gyertyavilág» GEN. 73. | kUr. *kornə-βož jēda ši šuran taya kudālāštēš* «minden keresztútban egy ezüstszarvú kos szaladgál» WICHM. 214. || kE. *jeng jed a tūžem urum tūlena* «emberenként 10 rubelt (1000 kopekát) fizettünk» REG. CsM. 290. || kP. *šočšem u žmem jəde jotəšna* «kedvesen idegenkedik tőlem, valahányszor ránézek» GEN. 74. | kP. *upsalalmem jəde kudərya* «valahányszor fölteszem sapkámát, fölbodorodik» GEN. 74.

320. kP. *jəša* SZIL. 54. «-nként». — Pl. *er jəša* «reggelenként» SZIL. 54. | *mime jəšet ješ liže* «minden látogatásodnál legyen feleséged» GEN. 78.

321. kP. *šemən* GEN. 53. kCar. *semən* PORK. 12. «szérint, módjára» (vö. votj. G. *samen*, *samīn*, MU. *samen* «als, wenn, während, wie» WICHM. VChr. 845. sz.). Alapszó: kP. *šem* (< cs. *šēmə* «способъ, мотивъ, напѣвъ, eszköz, dallam»;

buj. *šemān*, mkar. *šemən* «по, сообразно, -hez képest» GOMBOCZ, CsuvSz. 30. *semman* «szerint, -hez képest» PAAS. CsuvSz. 116.) «melódia» (+ *n* loc. rag.) SZIL. 197. — Pl. kP. *šoššam šoš šemən*, *pužəm pu šemən*, *rezšəm rez šemən*, *βuješəže kukəm šinžəkten* «gyökerét gyöker módjára, fáját fa módjára . . ., ágait ág módjára [tévén], tetejére kakukot helyezvén» GEN. 53. | kCar. *upsəžə upsəlmə se mən kudəryen* «a sapka a fölvevés-nél fölbodorodott» PORK. 35. | kE. *mari semen ilä* «cseremiszi módra él» REG. CsM. 301. | kE. *me tošto semen čoklena jumalan* «mi régi mód szerint áldozunk istennek» REG. CsM. 300. || kE. *keče šečme semen jükštö lieš* «a mint a nap leszáll, [mindjárt] hideg lesz» REG. CsM. 737. | kCar. *tə šinžalšə iza-šaməč iləmə semən pojən ulət* «ezek az itt ülő vendégek életükben meggazdagodtak» PORK. 35.

322. nyK. *statan* «szerint» RAM. 122. Alapszó: *stata* «használat» (< or. статья). — Pl. *βes-statan* «másképp» RAM. 122. | *marə mužan šüdəmə, statan pištenⁿ-goden* «az ember a varázsló parancsa szerint elrejtí» RAM. 182. || *mänmän statan* «wie wir»: *edeməm mänmän statan nam užənem* «egy magam-forma embert láttam» RAM. 122.

323. kP. kUfa *kañe* GEN. 59. PAAS. KSz. II. 201. kUr. *kà iđ* WICHM. 238. «-ként». (Vö. *gaña* «-kép» [Km. 68.] SZIL. 35.) — Pl. kUr. *jəřəšə βüt kà iđ jorenə da kajnə* «mint a folyó viz mi futunk és elmegyünk» WICHM. 238. | kP. *šurtö βerče rañe šikšəže, nöləš kañe pörtšö* «a füst olyan vastag mint a fonal, a szoba oly nagy, mint egy orsókarika» GEN. 15. — Ragozva is: *jeŋ-šaməčəm wol'ik-šaməč gajam išten ogol* «az embereket nem az állatokhoz hasonlókra teremtette» (Bk. 49.) | *jumo gañelan užon* «verehrt gleich gott» (Ocs. 116.) || *ške gajažo* «hozzá hasonló» (Tb. 117.) | *ajdemom ške gaetom isto meŋet* «miután az embert hozzád hasonlóra teremtetted» (Tb. 29.) SZIL. 35.

324. kP. *βeré* GEN. 61. *βerčan* GEN. 65. (plur. 1. szem.-raggal: *me βertna* GEN. 61. az abl. eredeti ragjának megmaradásával) kUr. *βerčšən* WICHM. 225. kCar. *βerčan* PORK. 11.

kE. verece REG. CsM. 189. vereč, verečen 191. nyK. *pèrʳts*, *pèrʳtsən* RAM. 100. «ért, miatt». A nyK. alak szerint nem a nyK. *βār*, kP. *βer* «hely»-ből származik. (Már BUDENZ is észrevette CsT. III. 457.) — Pl. nyK. *tiðəmbèrʳtsən* «miatt» (*tiðəmb*. acc.); *škèβèrʳtsəm* «magamért»; *škèβèrʳtsənəšt-oʳk* «magukért» RAM. 100. | nyK. *šušār βertsən kolen* «belehalt a sebbe» RAM. 100. | kUr. *molān* (dat.) *βer.tšēn šò.tšēnat* «mire születél» WICHM. 225. | kP. *məñ molān βolem βatalān* (dat.) *βeré* «minek menjek le egy asszony miatt» GEN. 13. | kCar. *oǰǰorem lekšāš βerčən* «aggódom a kimenés miatt» PORK. 11. | kE. *mulanem* tudon vereč (verečen) eštaš küleş «nekem ő helyette kell megcsinálnom» REG. CsM. 191.

325. nyK. *kišän* «miatt, -ért; -ról, -ről». — Pl. *tiγi-šän βele tiðəm orlem* «csak azért gáncsolom őt» RAM. 92. | *nakazaš βuǰnama.tγi:šän* «bűnösségért megbüntetni» RAM. 49. | *kapaǰə, šəpʳšten ke toket keltəmāš pušmet kišän* «áss, szállítsd haza, mivel az ördögöt megölted» RAM. 196. | *ǰälən purə-γišän* «az emberek egészségére» RAM. 106. | *popenām tǰngišänèt* «rólad beszéltem» RAM. 119. | *tiγi:šän pope'na βara* «erről majd azután beszélünk» RAM. 10.

326. nyK. *peldək* «miatt». — Pl. *prustwimə-βeldək-oʳk kolən* «meghalt egy meghüléstől» RAM. 99.

Határozószók.*)

327. A névutók magukban szintén lehetnek határozószók. Pl. kP. *onǰalan* GEN. 60. kUfa *onǰalan* PAAS. KSz. II. 131. kCar. *onǰala'n* PORK. 18. «előre, először» | kUr. *šəngək onǰšēk tšakalten puren ulnə* «fől s alá tántorogva [tkp. hátrálva] be-mentünk» WICHM. 235. | nyK. *andžəkə šaikə, šaik andžək* «ide-oda» RAM. 3. | nyK. *andžəlkə kəγγəžes* «előre fut» RAM. 70. | nyK. *təðə γitsən andžəts* «előbb, mint ő» RAM. 3. | kUr. *onǰšēts uz-ak aβ-ak kombə mōdən kajāt* «elül a gúnár és a liba játszva járnak» WICHM. 215. || kP. *šəngelan* GEN. 60. kCar.

*) A névmási tövekből alakult határozószókat l. 333—339.

šengela'n PORK. 18. «utoljára, hátra» (kE. *šenga'lan kodo* «hátra maradt» REG. CsM. 195.) | kP. *šengelke* GEN. 35. kCar. *šenge'lkə* PORK. 35. «vissza» | kUr. *šeŋgetš' izšē kəlmen miä* «utánuk [a víz] jéggé fagyva jön» WICHM. 215. || kUfa *šojlan* «később, utóbb» PAAS. KSz. II. 131. || nyK. *patš'kutsen* «végre» (*patš'* «vég») RAM. 98. || nyK. *pandə pokš'e'tsən kərəngen* «a bot elrepedt (a közepén)» RAM. 102. || nyK. *mətš'an-mətš'an siräs* «einmal und immer wieder schreiben» RAM. 83. || kP. *jər* GEN. 28. nyK. *iər* RAM. 30. «körül» (kP. *jər kaje!* «menj körül» GEN. 28.) || kCar. *möŋgə kaje'n* «hazament» PORK. 3.

328. Általában adverbiumokul szoktak állni a következők:

kUfa, kP. *küşnə* PAAS. KSz. II. 202. kCar. *küşnə* PORK. 22. nyK. *küşnə* RAM. 60. «fönt» | kP. *küşan* SZIL. 101. nyK. *küşän* RAM. 60. «föl» | kP. *küşkö* GEN. 16. kCar. *küşkə* PORK. 18. nyK. *küşkə* RAM. 60. id. | kUfa *küşəčən* PAAS. KSz. II. 131. kUr. *küşütš'* WICHM. 208. kCar. *küşəčən* PORK. 32. nyK. *küşəts* RAM. 60. *küşətsən* RAM. 161. «fölülről, fönt» (kCar. *küşəčən kajšə šə'mlə šəm türlə karjək* «hetvenhét fönt röpülő különböző madár» PORK. 32.) || nyK. *küşəlnə* «fönt» | *küş'lä'n, küš'leš* «föl» RAM. 161. — Vö. kP. *küşəl* GEN. 59. kCar. *küşəl* HÄM. 2. nyK. *küşəl* RAM. 61. «fölső».

kP. *ülnə* GEN. 64. kCar. *ülnə* PORK. 10. nyK. *ülnə* RAM. 161. «lent» | kP. *ülan* «le» GEN. 70. (kP. *pišše kod ülan* [lat.] «kesztyűje lent maradt» GEN. 1.) | kP. *ülkö* GEN. 16. kCar. *üləkə* PORK. 18. nyK. *ülkə* RAM. 161. «le» | kUfa *üləčən* PAAS. KSz. II. 131. kUr. *ülütš'* WICHM. 208. nyK. *ülts, ültən* RAM. 161. *üləts* RAM. 177. «alulról». (Vö. kP. *üləl* GEN. 59. kCar. *üləl* HÄM. 6. «alsó» — votj. G. *ul*, MU. *уу* [összetételekben] «unterraum, unteres», zürjI. *ū* [*< *ul*] id. f. *ala* WICHM. VChr. 108. sz. md. *al* «das untere, unten befindliche» PAAS. MChr. 12. sz. m. *al*.)

kP. *tünö* GEN. 49. kCar. *tü'nə* PORK. 25. kUr. *tünö* WICHM. 217. nyK. *tünə*, RAM. 50. 155. «kint»*) | kE. *tüan* BUD. CsT. III. 463. nyK. *tü'än* RAM. 154. «ki» | kP. *tüŋö* GEN. 6. 47. nyK. *tüŋə*, RAM. 155. «ki»; nyK. *tüŋələ* «kifelé» RAM. 155. | kE. *tüč*

*) Névutó ebben: nyK. *ala-đünə*, «a városon kívül» RAM. 50.

BUD. CsT. III. 46. nyK. *tüts, tütsən* RAM. 155. «kivülről». — Vö. kP. *tüäl* «külső»; *tüälé* «kivülről» SZIL. 258.*)

kP. *mündərnö* SZIL. 129. kCar. *mündərnə* PORK. 22. nyK. *mə,ndərnə* RAM. 84. (loc.) «távol, messze» (nyK. *mə,ndərnəšə* «távolí» RAM. 84) | kE. *mündürän* (lat.) BUD. CsT. III. 463. nyK. *mə,ndərän* RAM. 84. «messzire» (kE. *mündürän* pokten *šuum* «messzire (csak m. kergetve) értem őt utól» REG. CsM. 198.) | kP. *mündərkö* GEN. 59. 60. kCarU. *mündərkə* PORK. 23. kCarN. *mündərək* PORK. 9—10. nyK. *mə,ndərkə* RAM. 205. id. | kP. *mündərcé, mündərcən* SZIL. 129. kE. *mündürč* BUD. CsT. III. 464. nyK. *mə,ndərtsən* RAM. 84. «messziről» (kE. *mündürč* koeš «meglátszik messziről» REG. CsM. 198.). — Alapszó: kP. *mündər* SZIL. 129. kCar. *mündər* PORK. Aik. III. 122. kUr. *mündür* WICHM. 221. nyK. *mə,ndər* RAM. 84. «messze».

nyK. *təxpəlnə* (loc.) «messze» | *təxpalan, təxpahə* (lat.) «messzire» | *təxpatsən* (abl.) «messziről» RAM. 143. (Vö. nyK. *palnə* «-n túl» stb. a névutók közt 311.)

kUr. *toran* (lat.) «messze»; pl. *pu-šənygəž-ədeš ləštəšəšə toran* *og βotš* «a levél nem esik messze a fájától» WICHM. 211. — Alapszó: kP. *tora* «távol egymástól; széles» (< cs. *tərəž* «hosszában, mentében» PAAS. CSUVSZ. 167.) SZIL. 252.

kE. *örtöstö* BUD. CsT. III. 463. nyK. *ördəštə* RAM. 93. 190. «oldalt» | nyK. *ördəškə* RAM. 93. kE. *örtöškä* BUD. CsT. III. 463. «félre». kCar. *ördəškəra'k* «kissé félre» PORK. 9. — Alapszó: kP. nyK. *ördəž* «oldal; félreeső, idegen» SZIL. 150. RAM. 93. (Vö. votj. J. *urd* «rippe», zürjL. *ord* «seite, umgebung», votj. G. J. *urdes* «seite», zürjL. *ordes* «die aufrechtstehenden seitenbretter im schlitten» WICHM. VChr. 121. mdE. *irdes, irđihs*, mdM. *irdəs* «rippe» PAAS. ML. 23.) — Pl. kE. kornuleč *örtöstö* ilä «az úttól félre lakik» REG. CsM. 192. || kE. korang *örtöškö* «térj ki az útból oldalra» REG. CsM. 193. || kE. mardež *örtöžgeč* pua «a szél oldalról fú» REG. CsM. 194.

nyK. *nüžβəkə* «hátrafelé» RAM. 88. | nyK. *nüžβets, nüžβetsen* «hátról» WIED. 184. 204. («alatt» postpos. l. 316.) (Második részére vö. a névutóknál: *βəkə, βets* stb. 297.)

*) kP. *tüž-βal* «külső oldal» SZIL. 266. kCar. *tüžβa'k* «ki» PORK. 11. < tat. *teš* «külső» PRÖHLE NYK. XXXVIII. 359.

kP. *komdæk* GEN. 43. kCar. *ko'mdæk* PORK. 33. nyK. *komdæk* RAM. 54. «hanyatt».

kP. kUr. *mönggeš* GEN. 18. WICHM. 211. nyK. *məŋgeš* RAM. 84. «vissza». Alapszó: kP. *möngö* «hátravaló, nem egyenlő, hitványabb» SZIL. 126. (Vö. 286. és 327.)

kUfa, kP. *tupân* PAAS. KSz. II. 206. GEN. 60. kCar. *tu'pæn* PORK. 19. nyK. *tupân* RAM. 154. «háttal fordulva». Alapszó: *tup* «hát».

kUfa *melân* PAAS. KSz. II. 206. kP. *melæn* GEN. 59. 60. kCar. *me'læn* PORK. 19. «szembe, felé». Pl. kUfa *osaləm tu pæn pokto, porə-šonəšəm melân kondq* «fordítsd el tőlünk a rosszat, s küldd felénk a jószándékút» PAAS. KSz. II. 206. (Vö. 298.)

kP. **terke* «haza»: *terkem* GEN. 45. *terket* GEN. 8. *terkəze* GEN. 9. *terkəst* 28. Pl. *kaje terket* «menj haza!» GEN. 8. (Vö. a névutóknál: *tene, teke* stb. 299.)

nyK. *taβðkæn* «helyenként, időnként»: *tene šrža ta βðkæn -d a βðkæn lin* «rozs az idén csak helyenként lett» || *ta βðkæn karšta* «időnként fáj» RAM. 141.

kP. *ožno* GEN. 5. kE. *ošno* BUD. CsT. III. 465. «ezelőtt, előbb» | kE. *ošnosən* «régóta» BUD. CsT. III. 465. (Vö. 282.)

kP. *oňəš* GEN. 1. nyK. *a'ňəš* RAM. 4. «előre, jövőben».

kP. *teňəš* «ide» GEN. 1.

Névmások.

Személynévmások.

329. kP. *məni* GEN. 1. kCar. *məŋi* HÄM. 5. kE. *meñ* [ə: *məñ*] BUD. CsT. III. 440. kUr. *məŋið** WICHM. 215. nyK. *mñ* RAM. 79. *mñə* RAM. 52. 77. «én»

kP. *tiñ* GEN. 1. kUfa *təj* PAAS. KSz. II. 131. kCar. *təŋi* HÄM. 5. kE. *teñ* [ə: *təñ*] BUD. CsT. III. 440. kUr. *təŋið* WICHM. 210. nyK. *tn* RAM. 146. *tnə* RAM. 194. «te»

kP. *me* GEN. 29. kUfa *me* PAAS. KSz. II. 131. kCar. *me* PORK. 35. kUr. *me* WICHM. 233. nyK. *mä* RAM. 77. «mi»

* Föltűnő, hogy többes szám helyett is áll; pl. kUr. *məŋið toldən koltəšnə* «mi megérkeztünk» WICHM. 243. | *məŋiž-at kažälən γoltenə* «mi is elmegyünk» WICHM. 219.

kP. *te* GEN. 11. kCar. *te* PORK. 35. kUr. *te* WICHM. 244. nyK. *tä* RAM. 143. «ti».

Az egyes és többes 3. személyt a mutató névmás helyettesíti.

Ragozásuk a következő:

Gen.: kP. *mənən* GEN. 5. kCar. *məʒən* PORK. (N.) 11. *məjn* PORK. (M.) 2. 47. 49. kUr. *məʒən* WICHM. 223. nyK. *münən* RAM. 5. «enyém»

kP. *tiñən* GEN. 14. kCar. *təʒən* PORK. (M.) 12. *təjn* PORK. (M.) 32. (U.) 40. kUr. *təʒən*, nyK. *tiñən* «tied»

kP. *nemnan* GEN. 6. kUfa *menman* PAAS. KSz. II. 205. kCar. *memnan* PORK. 35. 46. *nemnan* PORK. 4. 36. 39. kUr. *nömmən* WICHM. 224. nyK. *männən* RAM. 78. 2. *männən* (CASTR. 21.) «mienk»

kP. *tendan* GEN. 75. kCar. *temdə'n* PORK. 16. 35. kUr. *tömdən* WICHM. 242. nyK. *täm'dän* RAM. 183. *tändän* RAM. 128. «tietek».

Acc.: kP. *mənəm* GEN. 1. kCar. *məʒəm*, *məjm* PORK. 2. nyK. *münəm* RAM. 6. *münəm* RAM. 159. «engem»

kP. *tiñəm* GEN. 35. kCar. *təʒəm* PORK. 2. *təjm* PORK. 1. nyK. *tiñəm* RAM. 44. «téged»

kP. *memnam*, kCar. *nemna'm* PORK. 16. 42. nyK. *männäm*, *männäm* (CASTR. 21.) «minket»

kP. *tendam*, kCar. *temdam* PORK. 56. nyK. *tändäm*, *tändäm* (CASTR. 21.) «titeket».

Dat.: kP. *məlanəm* GEN. 63. *məlanəm* GEN. 39. 51. *məlam* GEN. 1. 2. *məlam* GEN. 22. 51. kCar. *məʒlanəm* PORK. (U.) 40. *məlanə'm* PORK. (M.) 8. (N.) 11. *malanəm* HÄM. 5. *malne'm* PORK. (M.) 2. 3. nyK. *münlänem* RAM. 79. *məlänem* RAM. 79. *məlä'nem* RAM. 85. 44. *m^olä'm* RAM. 79. «nekem»

kUfa *təlanet* PAAS. KSz. II. 125. *təlanet* GEN. 66. *təlanéc* GEN. 1. 35. kP. *təlat* GEN. 46. kUfa *talanet* PAAS. KSz. II. 206. kUfa *talat* PAAS. KSz. II. 201. (Ist. 231.) *təjlanet* SZIL. 133. kCar. *təlanet* PORK. (N.) 10. *talnet* PORK. (M.) 2. 21. kUr. *təlanet* WICHM. 210. nyK. *tiñlänet* RAM. 146. *təlänèt* RAM. 85. *təlänèt* RAM. 44. *təlänet* RAM. 87. 176. *lät* RAM. 146. «neked»

kP. *məlana* GEN. 79. kCar. *məlanna'* PORK. 21. *mlanna'* PORK. 21. kUr. *nömmalan* WICHM. 221. nyK. *mälännä* RAM. 188. «nekünk»

kP. *tʰlanda* | kUfa *talanda* PAAS. KSZ. II. 205. kCar. *təlanda*
PORK. 14. 38. nyK. *täländä* RAM. 138. 172. «nektek».

A bl.: kP. *məñlećem*, kE. *meñlećem* BUD. CsT. III. 451.
kCar. *məi ɾəćem*, nyK. *mñɾitsem* RAM. 21. *mñ-gitsən*, *mñ-gitsənem* RAM. 197. «tőlem»

kP. *tiñlećet*, kE. *teñlećet* BUD. CsT. III. 451. kCar. *təi ɾəćet* PORK. 16. nyK. *tɾñgitsət* RAM. 50. «tőled»

kP. *məlećna*, kE. *melet'na* BUD. CsT. III. 451. kUr. *mə-letšna* WICHM. 223. kCar. *me ɾećna*, nyK. *mäɾtšnä* (vö. CASTR. 21.) «tőlünk»

kP. *taletta* GEN. 61. kE. *tölet'ta* BUD. CsT. III. 451. kCar. *te ɾećta*, nyK. *täɾtstä* (vö. CASTR. 21.) «tőletek».

330. Külön birtokos névmás nincs a cseremiszbén. A személynévmások genitivusa pótolja, mely jelzőül is, főnévileg is állhat. Pl. Sing. 1. szem. kP. *məñən izəm* «bátyám» GEN. 18. | kP. *məñən üdrem* «leányom» GEN. 8. kCarM. *məñən üdrem* id. PORK. 2. | nyK. *mñən mñe'rem* «vásznom», RAM. 91. || kCarM. *məñən nalsəš üdəržə* «az a leány, a kit el fogok venni (tkp. nekem elveendő leánya)» PORK. 47. | kCar. *məñən d'oratəmə d'əyžə* «az ember, a kit szerettem (tkp. nekem szeretett embere)» PORK. 49. || nyK. *mñən βui jər keä* «fejem szédül (tkp. körbe jár)» RAM. 30. | nyK. *mñən parná-ɾitsən* «ujjamból» RAM. 208.

2. sz. kP. *tiñən kušto ćonet* «hol a te lelked» GEN. 14. | kCarM. *təñən üdərət ulam* «leányod vagyok» PORK. 2. | kP. *tiñən šiñžadəm* «szemedet» GEN. 1. — Főnévileg: kE. *tide teñen ogol*, *tide jingen* «ez nem a tied, ez idegen jószág (más emberé)» REG. CsM, 806.

Plur. 1. sz. kP. *nemnan šuzarna-mo?* «a mi hűgunk-e?» GEN. 6. és *nemnan šuzar otal-dər* «te nem vagy a mi hűgunk» GEN. 6. | kCar. *nemnan d'ümən koćmən olmesəžə* «statt unserer getränke u. speisen» PORK. 36. | nyK. *mänmən edərnälmə, ɾodəm* «házasodásunkkor (tkp. a mi leányvevésünk)» RAM. 2. — Főnévileg: nyK. *teɾeñ uke mänmən* «ilyenünk nincs» RAM. 19.

2. sz. kP. *tendan šuzarda* «hűgotok» GEN. 6. | kP. *tendan puro* «sörötök» GEN. 75. | kCar. *temdan oiɾəm* «gondotokat» PORK. 35. | nyK. *täm'dän šiñdzə'eš* «szemetekbe» RAM. 183. —

Főnévileg: nyK. *maṣān teṣṭa šāmān tām dān* «mi dolgotok van itt» RAM. 128.

A főnévileg álló személynévmás genitivusa ragozható is: kE. *meñenem* (ṓ: *māñanəm*) «enyémet», *teñenem* (ṓ: *tāñanəm*) «tiédet» BUD. CsT. III. 474.*)

A visszaható névmás.

331. kP. *əške* GEN. 39. *ške* GEN. 43. kUfa *ške* PAAS. KSz. II. 208. kUr. *ške* WICHM. 210. kCar. *ške* PORK. 23. nyK. *əške* RAM. 185. *ške* RAM. 134. (Vö. votj. *as*; G. U. *atšim*, *-id*, *-iz*, MU. *atšim*, *-id*, *-iz* v. *-iz*, zürjL. *as*; *atšum* WICHM. VChr. 28. sz. md. E. *eš*, *äs*, M. *eš* PAAS. MChr. 62. sz. E. *škamo-*, *skamu-*, M. *skamā-* 899. sz. f. itse.) Egyes és többes számot egyaránt jelölhet; pl. kP. *əške jüksöβlak tene kajen kolta* «maga hazaszáll a hattjúkkal» GEN. 39. || *ške kajat* «ők maguk hazamennek» GEN. 43. — Előfordul személyragozva is: kCar. *škežə* PORK. 6. 28. nyK. *škežə* RAM. 206. *əškežə* RAM. 185.**)

Ragozása a következő:

Gen.: kP. *škemən*; kE. *škemən* (BUD. CsT. III. 474.) nyK. *škemen* CASTR. 22. *škemen*, *škememen* WIED. 66. «magam é»

kP. *škendən* GEN. 6. kE. *škendən* (BUD. CsT. III. 474.) kUr. *škendən* WICHM. 211. nyK. *škemedən* CASTR. 22. «magadé»

kP. *škenžen*; kCar. *ške'nžen* PORK. 32. nyK. *škemežen* CASTR. 22. «magáé»

kP. *škenan*; kUfa *škenan* PAAS. KSz. II. 200. kCar. *škēn'an* PORK. 14. 54. nyK. *škemnän* CASTR. 22. «magunké»

kP. *škendan*; kCar. *škendan* PORK. 37. nyK. *ške,m'dän* RAM. 100. «magatoké»

*) Vö. kUr. *škendən* v. *škendənəm* *it kòdā, jəḡən* v. *jəḡənəm* *id nal* «magadét ne add oda, a másét ne vedd el» WICHM. 211. | kE. *škendēnem* *nal, jingenem mōnge pu* «a magadét vedd el, az idegent (más emberét) add vissza» REG. CsM. 807. | kUr. *škendžəm* «magáét» WICHM. 210. | nyK. *nənənəm* «azokét» RAM. 87. || nyK. *edeməniän šək* «máséra vágyódó» RAM. 139.

**) 2. személyű névmás 3. személyű raggal: nyK. *tol'kə t'ri škežə ššerəm šoltə* «most te magad forrald föl a tejet» RAM. 184.

kP. *škenəštən*; kCar. *škenəštən* (BUD. CsT. III. 474.) nyK. *škə_omə_oštən* RAM. 171. 172. «maguké».

Megjegyzendő: nyK. *škə_omə_on* RAM. 134. *škemən* RAM. 116. «saját»; pl. *sakoilan škemən ia'ratāmā* «mindenkinék a magáé tetszik» RAM. 116.

A birtokviszony jelölésére nem szükséges kitenni a visszaható névmáson a birtokos személyragot, csak a birtokon; pl. kCar. *ške kuməlet* «a tenmagad kívánsága» PORK. 22. | kCar. *ške počəšəžə* «a maga farkára» PORK. 23. | kP. *ške žβatažəm* «a saját ruháját» GEN. 34. | kP. *ške šužarəštəm* «saját húgukat» GEN. 5.

Acc.: kCar. *ške_mməm* PORK. 11. nyK. *škememə_m* RAM. 98. *škə_ome_mə_m* RAM. 137. «magamat»

kCar. *škendəm* PORK. 23. nyK. *škemedə_m* v. *škə_omedə_m* (CASTR. 22.) «magadat»

kE. *škenžəm* (BUD. CsT. III. 445.) nyK. *škə_omžə_m* RAM. 202. «magát»

kE. *škemam* BUD. CsT. III. 445. nyK. *škemnäm* v. *škə_om-näm* (CASTR. 23. WIED. 66.) «magunkat»

kE. *škendam* (BUD. CsT. III. 445.) nyK. *škemdäm* v. *škə_om-däm* (CASTR. 23. WIED. 66.) «magatokat»

kE. *škenəštəm* (BUD. CsT. III. 445. 2. jegyz.) nyK. *škeməštəm* v. *škə_omə_oštə_m* (CASTR. 23. WIED. 66.) «magukat»

Dat.: kP. *škanem*; kCar. *škalanem*, *škanem* PORK. 51. (kE. *šlanem* BUD. CsT. III. 450.) nyK. *šlänem* RAM. 52. «magamnak»

kP. *škañeć* GEN. 61. kCar. *škalanet*, *škanet* PORK. 22. (kE. *šlanet* BUD. CsT. III. 450.) kUr. *škalanət* WICHM. 210. nyK. *šlänet* (CASTR. 22. WIED. 65.) «magadnak»

kP. *škananže* GEN. 19. 21. *škanže* GEN. 58. kCar. *škalanžə* PORK. 9. (kE. *škanže*, *šlanže* BUD. CsT. III. 450.) nyK. *šlän^džə* RAM. 137. *šlän^džə* RAM. 15. «magának»

kP. *škanna*; kE. *škanna*, *šlanna* BUD. CsT. III. 450. nyK. *šlännä* (CASTR. 23.) «magunknak»

kP. *škanda*; kCar. *škalanda* PORK. 21. (kE. *škanda*, *šlanda* BUD. CsT. III. 450.) nyK. *šländä* RAM. 2. «magatoknak»

kP. *škanəšt*; kCar. *škanəšt*, *šlanəšt* (BUD. CsT. III. 450.) nyK. *šlänəšt* (CASTR. 23. WIED. 66.) «maguknak»

332. A reflexív névmás főnévileg is előfordul *t* képzővel

a végén: kP. *šket* «maga» SZIL. 223. nyK. *šket* «allein» RAM. 134. (teljesebb alakban: *əšket* [Ocs. 29.] SZIL. 45.) A *t* elem itt nyilván azonos a főnévi használatú számnevek képzőjével. Ez is előfordulhat személyragozva: nyK. *šketem* «én magam» RAM. 134. | nyK. *šketetok šundzet* «te magad ülsz [itt]» (-ok «egészen») RAM. 134. | nyK. *təštäken šoggə maria əlän šket šok* «volt ott egy vén orosz asszony egész egyedül» RAM. 175. | nyK. *šketəštəm* «öket magukat» (WIED. 84.).

Határozóul is állhat *-n* raggal: kP. *ik kušan erəže šketən* (v. *əšketən*) *šəm artanam ruen* «az asszony egyetlen fia maga fölragott hét ölet» GEN. 27. | nyK. *šərrəšta škətən lüdəš* «az erdőben félelmetes egyedül» RAM. 72. (L. 265.)

Használatos visszaható névmás értelmében a (kP.) *əon* «élet, lélek» szó is; pl. kP. *məni əonəmlan ida išənə-rəni* «ha nekem magamnak nem hisztek» GEN. 44.

A mutató névmások.

A cseremiszbén két pár mutató névmás van. Az egyik pár kezdő mássalhangzója *t*, a másiké *s*.

333. kP. *tə* GEN. 6. *tədə* GEN. 63. kUfa *tə* PAAS. KSz. II. 201. kCar. *tə* PORK. 23. *ti-də* PORK. 2. 35. kUr. *tə* WICHM. 233. *ti-də* WICHM. 239. nyK. *ti* (attr.) RAM. 146. *ti-də* (abs.) RAM. 1. «ez»

Ragozásuk a következő: kP. *tədən*; kCar. *tidən*; nyK. *tidən* RAM. 86. «ezé» | kP. *tədəm*; kCar. *ti-dəm* PORK. 2. nyK. *tidəm* RAM. 12. *tidəəm* RAM. 5. «ezt» | kP. *tədəlan*; kCar. *tidəlan*; nyK. *tidəlän* RAM. 8. «ennek» | kUr. *təš* «ide» WICHM. 243. | nyK. *tišpek* RAM. 146. «eddig» | kP. *təškə* GEN. 44. kCar. *təškə* PORK. 11. nyK. *tiškə* RAM. 172. «ide», nyK. *tiškeräk* RAM. 143. «idebb» | kP. *təšək* GEN. 1. *təšə-rəni* GEN. 6. kE. *tižək*, *tižagen* BUD. CsT. III. 462. «ide», nyK. *tišük*, *tišä'ken* RAM. 146. «ide, eddig, itt», *tiškepek* RAM. 146. *tiškepe* RAM. 118. «eddig» | kP. *təšte* GEN. 14. kCar. *təštə* PORK. 14. nyK. *tištə* RAM. 16. *tištä'ken* (= *tištə* × *tišä'ken*) RAM. 146. 150. «itt», *tištepek* RAM. 146. «ide» | kP. *təšəc* GEN. 70. 72. kE. *tižec*, *tižecən* BUD. CsT. III. 462. nyK. *tišets* RAM. 201. *tišə'tsən* RAM. 146. «innen» | kP. *tələc* GEN. 13. kCar. *tələc* PORK. 6. nyK. *tidəritsən* RAM. 67. 167.

«ebből, ettől» | kP. *təre* GEN. 33. kCar. *təre* PORK. 12. nyK. *təŋge, teŋge'lä* RAM. 144. «igy».

nyK. *tiri'sän* «erről» RAM. 10.

nyK. *tiβelnə* (*ti+pelnə*) RAM. 146. «ezen az oldalon» | nyK. *teβe, teβek* RAM. 144. «sieh hier! siehst du, so!» | nyK. *tiβetsen* RAM. 146. «erről az oldalról»

kE. *tembalne* «innenső félen» Bud. CserSz. 53. | *temba-lan* «erre az oldalra» uo. | *tembač* «innenről» uo. | *tembačen* id. (ТРОИЦКИЈ) SZIL. 245. | *tembako* «ide, erre az oldalra» uo. kCar. *təmba'k* (pl. *doma'k tu m b a'k, məi tə m b a'k* «die sage ging dahin, ich hierher») PORK. 3. (vö. kP. *tembal* «innenső, külső oldal» SZIL. 245.¹)

Plur. kP. *nə'ne* SZIL. 137. kCar. *ninə* (Bud. CsT. III. 440.) nyK. *ninə, ninə-β'lä* RAM. 87. *ti'dəβ'lä* RAM. 121. «ezek» | kP. *nənən*; kCar. *ninən*; nyK. *ninən* RAM. 62. «ezeké» | kP. *nənəm*; kCar. *ni'nəm* PORK. 2. nyK. *ninəm* (CASTR. 21.) «ezeket» | kP. *nənələn*; kCar. *ninələn*; nyK. *ninələn* RAM. 189. «ezeknek».

334. kP. *tu, tudə* SZIL. 256. kCar. *tu'də* PORK. 34. 46. kUr. *tu* WICHM. 207. *tùdə* WICHM. 209. nyK. *tə* RAM. 144. *tə'də* RAM. 145. «az»

Ragozása: kP. kUfa *tudən* GEN. 69. PAAS. KSz. II. 205. kCar. *tun* PORK. 9. 19. *tudən*²) PORK. 2. kUr. *tùdən* WICHM. 208. nyK. *tədən* RAM. 145. «azé»³) | kP. kUfa *tudəm* GEN. 55. PAAS. s-laute 72. kCar. *tu'dəm* PORK. 2. nyK. *tədə,m* RAM. 205. «azt» | kP. *tudələn*, kCar. *tudla'n* PORK. 6. *tutla'n* PORK. 7. kUr. *tudlan* WICHM. 210. nyK. *tədələn* RAM. 195. «annak» | nyK. *tədələ'nən* RAM. 145. «azért» (vö. 211.) | kUr. kCar. *tuš* WICHM. 243. PORK. 1. «oda» | kP. *tuško* GEN. 5. kCar. *tuškə* PORK. 7. nyK. *təškə* RAM. 172. «oda» | kP. *tušak*, kCar. *tuša'k* PORK. 21. *tuša'ŋən* PORK. 8. nyK. *tə-šək, təšəkən* RAM. 146. «oda» | nyK. *təškeβek, təškeβe* «addig» RAM. 146. | nyK. *təškelä* «éppen úgy» RAM. 146. | kP.

¹) Az *-mb-* a középfok ősi, fgr. képzőjének maradványa, *-az -l* elem pedig a többi adverbiumon és névutón oly gyakran előforduló képző. (L. UA. 282. BEKE: Nyr. LX. 232.)

²) Főnévi használata van ebben a példában: kCar. *nu'nə tudən* «azok azé» PORK. 13.

³) Csak névutóval: kCar. *tun-de'n* «vele» PORK. 9. | *tun-deč* «tőle» PORK. 19.

tušto GEN. 16. kCar. *tu'stə* PORK. 7. nyK. *təštə* RAM. 128. *təštä'ken* (= *təštə* × *təš'ken*) RAM. 150. «ott» | kP. *tušéc*, kCar. *tuže'č*, *tuže'čən*¹⁾ PORK. 21. nyK. *təš'čtsən* RAM. 146. 203. [*təš'čtsən!* 173.] «onnan» | kP. *tuleč* GEN. 10. kCar. *tule'č* PORK. 10. *tutle'č* PORK. 12. *tudle'čən* PORK. 3. 19. «attól» | kCar. *tu'də* *γə'čən* PORK. 16. *tu'dəčən* PORK. 17. nyK. *tədəγtsən* RAM. 164. «attól» | kP. *tuγe*; kCar. *tuγe* «úgy» PORK. 12. *tu'γak* «éppúgy» PORK. 10. kUr. *tuγ-ak* WICHM. 208. nyK. *tγyge*, *tγyge'lä* RAM. 147. «úgy».

nyK. *təβelnə* (*tə+pelnə*) RAM. 145. «azon az oldalon», *təβe*, *təβek* RAM. 144. «oda, ott», *təβetsən* RAM. 145. «arról az oldalról».

kE. *tumbalne* «tulsó félen, túl» BUD. CserSz. 57. | kE. *tumbalan* «túlra, tova» uo. | kE. *tumbak* id. (pl. *olaške velen mien ogol, tuleč tumbak-at mien* «nemesak a városban volt, hanem azon túl is») REG. CsM. 615. kCar. *tumba'k* PORK. 3. «oda» | kE. *tumbač* «túlnan» BUD. CserSz. 57. Alapszó: kE. *tumbal* «tulsó oldal» BUD. CserSz. 57. (vö. md. E. *tombale*, M. *tombal'e* «auf der anderen seite, jenseits»; E. *tombal'de*, M. *tombal'de* «von der anderen seite»; E. *tombalej*, M. *tombal'ij* «auf die andere seite, auf jene seite, über» PAAS. MChr. 1128. sz.²⁾)

kP. *tunam* GEN. 50. kCar. *tuna'm* PORK. 2. nyK. *tnäm* RAM. 145. «akkor».

Plur. kP. *nuno* GEN. 3. kCar. *nu'nə* PORK. 7. nyK. *nənə*, *nənəβ'lä* RAM. 87. «azok» | kP. *nunən*; kCar. *nu'nən* PORK. 3. nyK. *nənən* RAM. 87. «azoké» (*nənənə'm* «azokét» uo.) | kP. *nunəm* GEN. 2. kCar. *nunəm*; nyK. *nənəm* «azokat» | kP. *nunəlan*; kCar. *nunəla'n* PORK. 2. nyK. *nənəlän* RAM. 87. «azoknak».³⁾

335. A másik pár mutató névmás sokkal ritkább. A mélyhangú alak csak a keleti nyelvjárásokban használatos: K. *sa-*; kP. *sa'de*, *šode* SZIL. 192. kCar. *sa'də* PORK. 12. «az».

Ezektől származnak a következő határozószók: K. *sandene* (*san* [gen.] + *tene* postp.) «azzal» (Step. 3.) SZIL. 192. | K. *saden-dene* id. (Uf. 18. j.) SZIL. 192. | TROICKIJ *sagel'a* «eben dorthin» SZIL. 192. || K. *sadešak* «ott» (Ocs. 58.) SZIL. 192. || K.

¹⁾ *tuže'čən* PORK. 19. valószínűleg sajtóhiba.

²⁾ Az *-mb-* képzőre nézve l. a 333. jegyzetét.

³⁾ Személyragozni is lehet a mutató névmásokat; pl. nyK. *tədəžə* RAM. 61. kCar. *tudəžəm* (3. pers. acc.) PORK. 57.

sadeš «ekkor» (Ocs. 87.) SZIL. 192. || kE. **sadenam**, **sade-kodem** «akkor» BUD. CsT. III. 464. | kE. **sadenameš** «akkorra» BUD. CsT. III. 464. | **sadenamesen** «akkortól fogva, azóta» BUD. CsT. III. 464. || K. **sādege** «így, so» (Ocs. 46.) SZIL. 192.

A magashangú már a nyugatiban is: kE. **sede** BUD. CsT. III. 440. «ez», nyK. *sedə* «az» (láthatóról) RAM. 118. (vö. mdM. *še*, E. *še*, nyomatékosan kettőztetve: M. *šitše*, *šotše*-, osztj. *kš*, *tš*, *kš*, *ši*, vog. *tš*, *tš*). E szerint a kezdő mássalhangzó **tš* volt eredetileg. L. PAAS. FUF. VI. 212.)

Ragozva: nyK. *sedən* «azé» (WIED. 85.) | *sedələn* «annak» (WIED. 76. || nyK. *sedəškə* «oda» (WIED. 195.), nyK. *se'dəškə-räk* «odébb» RAM. 119. | nyK. *sedəšäk* «oda» RAM. 119. || nyK. *sedəštə* «ott» (WIED. 194.) || nyK. *sedəšetšən* «onnan» RAM. 118. || nyK. *se'nye*, *sejge'lä* «úgy» RAM. 119.

A kE.-ben közelre mutató jelentéssel: **sedežak**, **sedežaken** «ide» BUD. CsT. III. 462. | **sedežeč**, **sedežečen** «innét» BUD. CsT. III. 462.

A kérdő névmások.

336. kP. *kö* GEN. 63. kÜR. *kö* WICHM. 208. kCar. *ke* PORK. 3. 40. nyK. *kü* RAM. 60. (plur. *küβəlä* [CASTR. 33.]) «ki»

kP. *mo* GEN. 30. kÜR. *mo* WICHM. 221. kCar. *mo* PORK. 52. (pl. kE. *mošamoč* BUD. CsT. III. 441.) nyK. *ma* RAM. 76. (pl. *maβəlä* [CASTR. 33.]) «mi, milyen»

kP. *kudo* GEN. 32. kE. *kudə* (BUD. CsT. III. 441.) nyK. *kəđə* RAM. 60. (pl. *kəđəβ'lä* [WIED. 70.]) «ki, melyik»

RAM. szerint a *kö* stb. akkor fordul elő, ha a kérdés személye teljesen ismeretlen, ha ellenben ismert, akkor a *kudo* stb. névmást használjuk (60.).

kö stb. csak főnévileg áll; pl. kP. *kukulan šədanəm kö βüdə?* «a kakuknak ki szór búzát?» GEN. 63. | nyK. *kü toleš?* «ki jön?» RAM. 60.

kudo stb. főnévileg is, melléknévileg is; pl. nyK. *kəđə toleš?* «melyikük jön?» RAM. 60. || kP. *kudo imənəm kičkem?* «melyik lovat fogom be?» GEN. 32.

mo, *ma* nemesak főnévileg fordul elő, mint BUD. állítja (CsNyt. III. 441.), hanem melléknévileg is; pl. kP. *mo šoktəš?*

«mi hallatszott?» GEN. 7. — Ellenben: kP. *mo ajzat ulo?* «milyen gyermeked van?» GEN. 13. | kP. *mo ademe üps?* «micsoda emberszag ez?» GEN. 16.

337. Lehet őket személyragozni is:

	kP.	nyK.
Sing. 1. sz.	<i>mom</i> (kUr. WICHM. 210.)	<i>maem</i> RAM. 187.
2. sz.	<i>moé</i> GEN. 35.	<i>maet</i>
3. sz.	<i>može</i>	<i>mažē</i> RAM. 50.
plur. 1. sz.	<i>mona</i>	<i>mana</i>
2. sz.	<i>moda</i>	<i>mada</i>
3. sz.	<i>mošt</i>	<i>maštā</i>
sing. 1. sz.	<i>kuđem</i>	<i>kāđem</i>
2. sz.	<i>kudet</i>	<i>kādet</i>
3. sz.	<i>kudāže</i> GEN. 32.	<i>kāđāžē</i> RAM. 61.
plur. 1. sz.	<i>kudāna</i>	<i>kāđāna</i>
2. sz.	<i>kudāda</i>	<i>kāđāda</i> RAM. 61.
3. sz.	<i>kudāšt</i>	<i>kāđāštā</i> RAM. 61.

Névragokkal:

Gen. kP. *kön*; kUr. *kön* WICHM. 208. nyK. *kün* (CASTR. 33. WIED. 69.) «kié» | Acc. kP. *köm*; kUr. *köm* WICHM. 215. nyK. *küm* (CASTR. 33.) «kit» | Dat. kP. *kölan*; nyK. *külän* RAM. 140. CASTR. 33. «kinek»

Gen. kP. *mon* GEN. 38. nyK. *man* (CASTR. 33.) «mié» | Acc. kP. kCar. *mom* GEN. 3. PORK. 38. nyK. *mam* RAM. 76. «mit» | Dat. kP. kUr. kCar. *molan* GEN. 1. WICHM. 225. PORK. 22. nyK. *malän* RAM. 75. 76. (*malan* CASTR. 33. és *ta-malan* «valamiért» RAM. 141.) «minek» | Lat. kP. *moš* «hova» GEN. 38.

kuđo, *kāđē* ragozása:

Gen. kP. *kudän*; nyK. *kāđän* (WIED. 75.)

Acc. kP. *kudäm*; nyK. *kāđäm* RAM. 205. plur. 2. sz. *kāđādam* RAM. 61.

Dat. kP. *kudālan*; nyK. *kāđālan* (személyraggal: plur. 2. sz. *kāđāla'nda* v. *kāđāda'lan* RAM. 61. | 3. sz. *kāđālan²štā* v. *kāđāštā'lan* RAM. 61.).

A többi ragos alak *ku-*, *kā-* többől való; pl. kCar. *kuš* PORK. 25. nyK. *kāš* RAM. 4. «hova» | kP. *kuško* GEN. 4. nyK. *kāškā*

RAM. 64. (de *k*-val kezdődő szó előtt: *kušk kajet* «hová mégy»
 GEN. 11. *kāšk ket* id. RAM. 10.) | kP. *kušak* GEN. 4. kE. *kuške*,
kužak, *kužagen* (BUD. CsT. III. 464.) SZIL. 101.] nyK. *kāšāk*,
kāša·kən RAM. 64. id. [*kušakən* — *tušakən* «a hol — ott» (Istv.
 23.)] | nyK. *kāške·šek*, *kāškeše* «meddig» RAM. 64. | kP. *kumbalke*
 «hova» GEN. 13.*) || kP. *kušto* GEN. 16. kCar. *kušto* PORK. 58.
 [*kuštaken* Ks. 30. SZIL. 101.] nyK. *kāštā* RAM. 64. «hol» || kE.
kužeč BUD. CsT. III. 462. nyK. *kā·šēts*, *kāšētsen* RAM. 64. «hon-
 nan» | kP. *kuβelē* «honnán» GEN. 13. || kCar. *kuna·m* PORK. 30.
 nyK. *kā·nam*, *kā·na·m* RAM. 62. «mikor» | kE. *kunameš* «mi-
 korra» BUD. CsT. III. 464. | nyK. *kāna·mšēn* RAM. 62. kE. *kuna-
 mesen*, *kunamesek* BUD. CsT. III. 464. «mióta» (vö. nyK.
kāna·msā «mikori») || kP. *kuže* GEN. 66. *kūže* GEN. 27. kCar.
kuze PORK. 10. 30. kUr. *kuze* WICHM. 219. nyK. *kātsè*, *k'tse·lā*
 RAM. 64. «hogyan».**)

A határozatlan és tagadó névmások.

338. A határozatlan névmásokat a kérdő név-
 mások elé vagy után tett szócskákkal képezzük: K. *ala-kō*
 «valaki» BUD. CsT. III. 441. | *ala-mo* «valami» GEN. 22. 26.
 BUD. CsT. III. 441. | kP. *ala-kudo*, kCar. *ala-kudə* «valamelyik»
 (BUD. CsT. III. 441.) | kP. *ala-kušto* «valahol» GEN. 14. (Vö. tat.
ällä-kem «valaki», *ällä nej* «valami», *ällä kaja* «valahová»;
ällä «vajjon, vagy talán» BÁL. Szót. 17.)

kUr. *kō-γānat* «valaki» WICHM. 208. | kE. *mo-ginat* «valami»
 BUD. CsT. III. 441. | kE. *kudo-ginat* «valamelyik» uo. | kE.
kušto-ginat «valahol» uo. (kP. *-kənat*, *-γənat* «ámbár» SZIL. 80.
 < *-kəñ* «ha» + *at* «is»).

kP. kCar. *kerek-kō* SZIL. 75. BUD. CsT. III. 441. nyK. *kerek*
kū RAM. 45. «akárki». (Vö. csuv. *kirek*, Szp. *kirak*: *k. kampa*
 «akárki» PAAS. CsuvSz. 72.) | kP. kCar. *kerek-mo* SZIL. 75. BUD.
 CsT. III. 441. nyK. *kerek ma* v. *χotma* RAM. 45. (vö. kP. *koč*,

*) L. a 333. és 334. jegyzetét.

***) Vö. votj. G. *kīšī*, I. *kī·šī*; zürj. *kidži*, I. *kudž* id.
 WICHM. VChr. 446. sz. | vG. U. *taš*, M. J. MU. *tašī*; zI. *tadž*
 «így» 945. sz. | vG. *oš*, M. *oši*, J. MU. *oši* «úgy» 647. sz.

nyK. *çot* < or. *xotb* «bár, legalább» GEN. 82.) «akármí» | kE. *kerek-kudo* «akármelyik» BUD. CsT. III. 441. | nyK. *kerek*, (vagy helyesebben:) *çot kâstâ* «bárhoł» RAM. 45. kE. *kerek-kušto* BUD. CsT. III. 441. || kP. *koé-kunam* SZIL. 82. nyK. *çot kânam* RAM. 23. «bármikor» | nyK. *kerek* v. *çot k'tsè'lâ* «bárhoğyan» RAM. 45.

nyK. *tâ-γü* «valaki» (dat. *tâγülân*) RAM. 140. | nyK. *ta-ma* «valami» RAM. 141. (acc. *ta-mam* RAM. 133. *ta-malan* «valamiért» RAM. 141.) | nyK. *ta-γ²nam* «valamikor» RAM. 141. | nyK. *taγâske'βek* «valamikorra» RAM. 142. | nyK. *ta-γâtse* «valahogyan» RAM. 141. (vö. csuv. *ta-kam* «valaki», *ta-mân* «valami» stb. PAAS. CsuvSz. 155.

kE. *južo* SZIL. 62. kUr. *jûžž*. WICHM. 209. nyK. *juš*, *juž* RAM. 34. «némely»

kE. *iktäže* BUD. CsT. III. 441. nyK. *iktäž* RAM. 25. «valaki».

339. A tagadó névmások szintén a kérdő névmásokból keletkeznek, úgy hogy eléjük *nə-*, *ni-* tagadó szócska kerül, utánuk pedig legtöbbször *at*, *ät* «is»: kP. *nəgöjat* SZIL. 136. kUfa *nâ-göjat* PAAS. FUF. VII. 14. de: kUr. *nâ-kö* WICHM. 215. nyK. *ni-γü* RAM. 87. «senki» | kP. *ne-mat* GEN. 22. *nə-m-at* GEN. 37. kUfa *nâ-mat* PAAS. FUF. VII. 14. kCar. *nəmat* PORK. 37. (de: *nəmo osaləm* «semmi rosszat» PORK. 19.), nyK. *ni-ma-a't* RAM. 87. *ni-mà't* RAM. 5. «semmi» (nyK. *nimaem-ä't* «semmim» RAM. 187; nyK. *nima'm* RAM. 172. kP. *nə-mam'at* GEN. 11. kCar. *nəməmat* PORK. 13. «semmit») | nyK. *ni-maγān-a't* «semmilyen» RAM. 87. || nyK. *ni-γâšt-a't* «sehol» RAM. 181. | kCar. *nəγuška't* PORK. 13. *nikušak* (Ist. 22.), *nikušaken-at* (Máté 8, 20.) SZIL. 135. «sehova» | kUfa *nəγunamat* PAAS. FUF. VII. 14. kCar. *nəγunama't* PORK. 22. kUr. *nâ-γunam-at* WICHM. 211. *nūγunam-at* WICHM. 210. «sohasem» | kCar. *nəγuzia't* PORK. 2. nyK. *ni-γâtse-ät* RAM. 87. «sehogysem».

Milyenséget és mennyiséget jelentő névmások.

340. A milyenséget jelentő névmásokat kP. *γāne*, kCar. *γānə*, *γajə* (PORK. 7.), nyK. *-γān*, *-γeñ*, *-γeñə* «-ként» szóval képezzük. (L. 323.)

kP. *mo-γańe* GEN. 32. kCar. *moγaja* (!) PORK. 36.*) nyK. *maγań* RAM. 128. «milyen» | kP. *tə-γańe*, kCar. *təγa'ńə* PORK. 10. kUr. *təγaĩ* WICHM. 230. nyK. *teγeń*, *teγe'ńə* RAM. 144. «ilyen» | kP. *tu-γańe* GEN. 30. kCar. *tuyañə*, kUr. *tuyai* WICHM. 230. nyK. *təγeń* RAM. 145. «olyan» || kP. *nə-moγańat*; kE. *ne-mogańat* BUD. CsT. III. 442.), *ńimogaje* (WESKE 12.), *nimogane* (Uf. 13.) SZIL. 135. nyK. *ńi-maγań-at* RAM. 87. «semmilyen» || kE. *ala-mogańe* BUD. CsT. III. 442. «valamilyen» || kE. *kerek-mogańe* BUD. CsT. III. 442.) «akármilyen».

341. A mennyiség kifejezője: kCar. *narə*, nyK. *närə*, *närək* és *-zarə*.

kE. *kuńare* BUD. CsT. III. 443. nyK. *kənarə*, *kənarə* RAM. 62. «mennyi» | kCar. *monarə* PORK. 35. 39. (kétszer) *məńa'rə* PORK. 3. nyK. *mańarə* RAM. 77. «mennyi» || kCar. *tənarə* PORK. 2. nyK. *ti'när*, *tinärə* RAM. 146. «ennyi» | kE. *tunare* BUD. CsT. III. 442. nyK. *tənärə* RAM. 146. *tənärək* 86. «annyi» || kUr. *koťš-kunärə* «akármennyi» WICHM. 211. || kE. *ala-meńar* (BUD. CsT. III. 443.) «valamennyi» || kE. *kere-k-meńa're* (BUD. CsT. III. 443.) «akármennyi» (vö. nyK. *närək* «von gewisser grösse od. quantität»: *i(k)-närək* «ebensoviel, gleich viel», *ti'dən okša'žš minən närək-d'k* «az ő pénze éppen annyi, mint az enyém» RAM. 86. kE. *vit'* tilže *nare* «öt hónapnyi idő» BUD. CserSz. 65. — mord. E. *śiaro*, M. *śiárá* «so viel» 843. sz.)

nyK. *maza'rə* «mennyi» RAM. 77. | kCar. *kerek məzarə* «akármennyi» PORK. 54. (vö. md. E. *žaro*, M. *məža'rə* «wie viel?; so viel als» PAAS. MChr. 830. sz.

BEKE ÖDÖN.

*) E személyragos alakban: kCar. *βüdən moγaja žəm sinžen om ul* «a víz minőségét nem ismertem» PORK. 36. *tanən m.* «a barát milyenségét» PORK. 36. (Vö. kCar. *tə šinžalsə iza-šaməč četləkeš petramə müš-aβa γaja* «diese hier sitzenden geehrten gäste sind der in die zelle gesperrten bienenkönigin ähnlich» PORK. 36. | kCar. *d'umə γaja pojan liza* «gazdagok legyetek, mint az isten» uo.)

Tavaszi.

A m. *tavaszi* szónak BUDENZ (MUSz. 187.) majdnem valamennyi rokon nyelvben megtalálta a megfelelőjét, SZINNYEI (NyH⁴. 134.) azonban ezek közül csak a következő egyezéseket fogadja el:

osztj. DN. *tāu³*, Ts. *tāu³*, *tāu*, Trj. *t̄āu*, V. *t̄ā³i*, Vj. *t̄ā³i*, *t̄ā³i*, Ni. *tou* (*t̄ou³*), Kaz. *tou* (*t̄ou³*), O. *tuū* KARJ. OL. 21.

votj. G. *tuls*, MU. *tuūis* WICHM. Wotj. Chrest. 1008. sz. zürj. *tuvis* NyH⁴. 134; I. *tuls* WICHM. Wotj. Chrest. 1008. sz.

Nem lehet azonban kétséges, hogy ide tartoznak még ezek a szók is, noha alakjuk az első tekintetre nagyon is föltűnő:

vog. É. *tūjä*, szigvai *tōja*, KL. P. *tujä*, K. *tūjä* MUNKÁCSI, ÁKE. 593.*)

mord. E. *tundo*, M. *tunda* 'im frühling; frühling' PAAS. Mordw. Chrest. 1158. sz.

KARJALAINEN és PAASONEN is ezen a nézetten vannak.

Hogy nem volt eléggé világos ez utóbbi két adatnak az előbbiekkal való kapcsolata, annak az az oka, hogy nem látszanak tiszta névszótöveknek. Észrevette ezt már BUDENZ is, de — helytelenül — igenévi képzésnek tartván ezt az egész szócsoportot, a vog. szóban a *-ja*, *-jä* deverbális névszóképzőt látta, a mordvin alakot pedig egy gyakorítóképzős ige névszói alakjának tartotta.

Ez az én nézetem szerint tévedés. Ha a tiszta névszótón kívül más elem is van ezekben a szavakban, az nem lehet más, mint határozórag. Gondoljunk csak arra, mily gyakori jelenség az, hogy az ilyen időfogalmat jelölő névszók, melyek legtöbbször időhatározói raggal használatosak, ragos alakjukban megmerevednek, s a ragos alak elnyomja a ragtalant, mely lassan-

*) KARJALAINEN helytelenül egy *toj* alakot is ide vesz elvonva a *toj-poy* 'tavasz', tkp. 'nyárfő' szóból, melynek első része így hangzik a különböző vogul nyelvjárásokban: É. *tūw*, L. P. *tuj*, K. T. *toj* 'nyár' ÁKE. 593. Ennek osztják megfelelője a következő: DN. *tōy*, Tr. *āōy*, V. *lōy*, Vj. *iōy*, Ni. *tōy*, Kaz. *āōy*, O. *lōy* id. KARJ. OL. 84. Megvan ez a szó a finnben is: *suve*, *-vi* id. (ÁKE. 593.)

ként vagy teljesen kivész a nyelvből, vagy más jelentéssel él tovább. Így keletkeztek a magyarban a *reggel*, *este* (< **est-vel*), *éjjel*, *nappal* szók, s a cseremiszb en a *sösäm* 'tavasz' szó, melynek a végén tárgyrag van, s eredetileg azt jelentette: 'tavaszszal'. Ragtalanul elő is fordul még REGULYNÁL: *šošo*, *säsä* (BUDENZ, CserSz. 45.).

S csakugyan, ha ránézünk a vogul szóra, nyomban eszünkbe ötlük, hogy ennek is ragos alaknak kell lennie, a rag pedig nem lehet más, mint a lativus ragja. Ily mikor? kérdésre felelő lativusi alakok nem éppen ritkák a vogulban. Íme: É. *tüjäi'* MUNKÁCSI, Vog. Nyelvj. 22. K. *tüjä* 208. P. *tujái* 245. KL. *tujä-poqlä* 117. 'tavaszszal' | KL. *toqlä* 117. AL. *tälä* 161. 'télén' | KL. *tujä* 117. AL. *tujä* 161. T. *toju* 281. 'nyáron' | KL. *täkvsä* 117. AL. *täzvsä* 161. T. *tuysü* 281. 'őszszel' | KL. *itä* 117. T. *jitu*, AT. *itu* 281. 'este' (pl. *tämén itü ilkil toulémlést* 'azon este tova repültek' VNGy. IV. 365.) | T. *är-poru voz-žatqal* 'mindig verekedik' (pär 'idő, kor') 281.

Ez a mondattani jelenség nemcsak a vogulban van meg, hanem a votjakban és a zürjénben is. Pl. votj.: *vil' ar ujä-kä od iz: ves ar šöžä izis ud lu* 'ha újév éjjelén nem alszol, egész éven át nem leszel alvó (n. fogsz aludni)' MUNK. Votj. Népk. Hagy. 53. bab. | *dođi-kušton-nunalä puni-no uz ut, tilo-burdo-no kar uz lešti* 'a szán félretevésének (tkp. elvetésének) napján sem a kutya nem ugat, sem a madár fészket nem készít' 55. bab. | *seredää-no, pätiicää-no užani än kutki* 'szerdán és pénteken ne kezdj el dolgozni' 49. bab. | *vil' tolezä kijed-mo kujani... än kutki* 'újholdkor trágyát hányni... ne kezdj meg' 50. bab. | *so arä kulod* 'abban az évben meg fogsz halni' 8. bab. | *odig gužemε jun peš val* 'eines sommerts war es sehr heiss' WICHM.: SUS. Aik. XIX. 140. | *tolalte sukmanen, gužem šubaien*. — *kiz-pu* 'im winter in weissem winter-roeke, im sommer in pelz. — die birke'. Uo. tm. 433. | *džit-aže sie, tšukna eske* 'abends isst er, morgens vomiert er' uo. 354. tm. || zürjén: *mödi vunö asvanas ož munis közjain šu pešvini* 'másnap reggel korán a gazda ment a vetést megnézni' Rogov: UF. II. 62. | *önija godjezö i náisö menim ez pondi tirmini godis godö* 'a mostani években kenyér sem kezdett nálam lenni egyik évről a másikra' uo. 61. | *öti poraë Armenia Miletina karin sulalis dir kospododa* 'egy időben Arméniának Miletina városában soká állott szárazság' Popov: UF. II. 15. | *taja dukë Petir vois as sadas* 'e pillanatban Péter eszméletre tért' uo. 35. | *bid zavoditčemë čiskalis sijes bi, kodi petis proskur picikis* 'minden hozzákezdéskor perzselte őt a tűz, a mely kijött az áldozó kenyérből' uo. 30.

A mordvin szó kétségkívül szintén ragos alak; és pedig

a -do, -da ablativusi rag van a végén.*) Ilyen ablativusragos, mikor? kérdésre felelő időhatározóra csak a következő példákat találtam még: M. *peľ-ve škada* 'um die mitternacht' (*ška* 'zeit') PAAS. Chrest. 1040. sz. | E. *žiaro* 'wenn, als (tempor.)' 908. sz. (vö. E. *šiaro*, M. *šáarā* 'so viel' 843. sz.) | E. *žardo*, M. *mázarā* 'wann?; wenn, als (tempor.)' (vö. E. *žaro*, M. *mázarā* 'wie viel?; so viel als') 472. sz. — Szintén ablativusi ragnak kell lenni még a következő szókban: M. *šoks* 'herbst': *šoksānda* 'im herbst' 921. sz. | M. *talā*, E. *tele* 'winter': M. *talānda* (E. *telāa*) 'im winter' 1104. sz. | M. *vašānda* (vö. E. *vašāa*) 'zuerst, anfangs' 1237. sz.**)

Elativussal alkotott időhatározók azonban egész közönségesek; pl. a) határozószók: E. *āsta Kot Ivaňičyngak ňejsňuk* 'dann werden wir auch den kater sehen' PAAS.: SUS. Aik. XII. 151. | *šeste P'irgim(e) ňazurt adiš moň karšužn at satē* 'dann reichen fürst Pírgime's kräfte nicht gegen mich aus' uo. 137.

b) időt jelentő főnevekkel: E. *omboče čiste sajiže atās omboče čoranzo Andrejūn* 'am anderen tage nahm der alte seinen zweiten sohn Andrej' uo. 93. | *čokšst oftuš purnas seňnes i tuš* 'am abend rüstete sich der bär aus und machte sich auf' uo. 129. | *druk peľveste sas V'irava i komaš pivates šinihne* 'plötzlich um die mitternacht kam die waldmutter und neigte sich um bier zu trinken' uo. 129. | *godozonzo soravca, omboče ijeste noldasa* 'ich lasse es auf ein jahr hineintreten, im anderen jahre lasse ich es herantreten' uo. 31. | *čidimaks moň kulovs da porastom!* 'säe mich in die asche, aber nur zu meiner zeit!' uo. 77. | *vasuldu ňesa čecastu, malastu ňesa pečastu, purgini valgijizi, čarayman valuzu* 'von der ferne sehe ich es um jede stunde, von der nähe am freitag, ein donner ist seine stimme, hagel sind seine worte' uo. 66.

c) Különösen gyakori az elativus ragjának ily jelentésű

*) Elő is fordul határozói alkalmazásban; pl. E. *vasiň tunda skotinatňe, kodak lisit, da tapasiž* 'im frühesten frühling wird es von den vieh, sobald es ausgeht, zertreten' PAAS. SUS. Aik. IX. 22. — De már tovább ragozva: *tundoň* (gen.) *tšine jaksterňe, tele tšine ožine* 'im frühling rot, im winter weisslich gelb' PAAS. Mord. Chrest. 2.

***) Hogy ezekben az abl.-rag előtt levő *n* milyen eredetű, az teljesen homályos. Lehet, hogy képző, lehet, hogy locativusi rag (vö. az E. alakokat). Talán a *tunda*, *tundo* egész végzete azonos ezekével; meglehet azonban az is, hogy ennek -*n*-je eredetibb -*m*-ből való, mely csak a következő foghanghoz hasonult, s ez esetben a mord. szóközépi *m* a magyar -*v*-nek szabályszerű megfeleléje lenne.

használata az olyan igenévi szerkezetekben, melyekben az időhatározó időtartamot fejez ki; pl. E. *nadu vaga tenk, piñit, moñ pulut sañyk, ar dumsta pek mešes moñ deñ* 'da, nehmt meinen schwanz, hunde, er hat mich beim laufen sehr gehindert!' uo. 146. | *moñičiñ čačomsto, moñičiñ kasomsto ravužo čir-ñeñeñ tetkam ež jakše, vaj kuđrav pekše tetkam ež kerće* 'als ich geboren ward, als ich aufwuchs, mein väterchen ging nicht in den dunklen wald, o, mein väterchen fällte nicht eine dicht-belaubte linde' IX. 48. | *jar^Rcamstīnza soñč jar^Rcä, soñč sovnä* 'während er isst und isst, schimpft er' XII. 150. | *ux budī godavat, lelajak, ton pokš pakšava jutamsto, ton štep kunč-kava molemdē* 'weh, wenn du etwa, brüderchen, über das grosse feld hinwandeln wirst, mitten durch die steppe gehen wirst...' IX. 220. | *veškat ežkakšne nal^Lkšimste moñese vīžkist vīžkist tandafñit* 'die kleinen kinder drohen einander mit mir, wenn sie spielen' XII. 128. | *moñ tiramstom, vanomstom, moñ tiramstom, kastomstom kevs vatskuđit, tiriñ tel akaj kedī-ñet, varmas noldit, kořmīñetškem vījñet* 'mich ernährend, wartend, mich ernährend, erziehend hast du, väterchen, ernähren, deine hand an einen stein geschlagen, hast du, mein verpfleger, deine kraft mit dem winde vergehen lassen' Chrest. 26.

BUDENZ (Mordv. nyt. 35.) nem elativusi ragot lát e példákban, hanem azt hiszi, hogy ezek eredetileg inessivusi alakok voltak, az *-s-* után álló *-t-* pedig eredetibb *-n-*ből való, mint a cseremiszi inessivusi ragban. A cser. nyelvben csakugyan van ilyen hangváltozás, a mordvinban azonban nincs, mint a következő példából látható: cser. *kUfa šiste* 'szij' PAAS. *s-*laute 112. *kCar. šüšta-βuj* 'börkantár' POROKA: SUS. Aik. XIII. 36. *nyK. šəštə* 'öv' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 132. ~ mordv. M. *šna*, E. *kšna, šna* 'riemen' PAAS. Chrest. 1043. sz. (vö. f. *higna*, litv. *szikszna, sikszna*).

Külömben pedig az a dolog, hogy az ablativusi rag is előfordul ily alkalmazásban, teljesen megdőnti BUDENZ nézetét, mert ott szóba sem jöhet e hangváltozás föltevése.

És ezek a határozók nem is állanak egyedül a finnugorságban. Teljesen hasonló példák vannak más rokon nyelvekben is. Leggyakoribb az osztjákban. Pl. a) időt jelentő főnevekkel: E. *olden γου νόβητ εϋελτ si oχ χάτνα oldi niñen tvlalki šarəs tvl εϋελτ nőřällēn, nőřällēn, an' iorətlēn* 'hosszú ideig éltedben az ezüstházban levő asszonyodat, a tele ezer télen át nyomozod, nyomozod, nem éred el' PÁPAY: NyK. XXXVI. 362. | *lābət εϋελτ iərman lāil* 'egy hétig megkötte áll' 383. | *lābət χvttl εϋελτ, lābət āt εϋελτ küdərmesñen* 'hét nap, hét éjjel birkóztak' 388. | *lābət χvttl εϋελτ ār lōn' iorəttl* 'hét nap alatt sok lúd érkezik' 389. | *noχ-pōrləmdəm uəññen ñvttl εϋελτ soppī-*

èuatsalli i-kèmma, sèm-sart èuəlt èuatsalli 'a fölröppent réczéket az orruk irányában egyformán kettévágta, egy szempillantás(?) alatt kettévágta' XXXVIII. 148.

b) igenévi szerkezetekben: *É. si náurəm sidi èn məltal èuəlt nóřəmdidi louətti iis* 'miközben ezt a gyereket így növeli, az lóto-futóvá lett' XXXVI. 354. | *sidi oldal èuəlt ittəm imi iəŋ'k tuda and ətl* 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' 355. | *sidi çòŋ'tal èuəlt mətta pidəs* 'kúszása közben fáradni kezdett' 356. | *sořəmpuŋəl sidi nóřəmdal èuəlt çatna tořo-ədəs* 'a czérnagombolyagját a mint így követi, visszament a házba' uo. | *təm sōřəmpuŋ çou moŋ iuŋuməm èuəlt ioro an' kərliis* 'ez a czérnagombolyag hosszú földről jövésem közben vissza nem fordult' uo. | *mil sòmətmal èuəlt toməl and əslləli* 'miközben a sapkát fölteszi, azt [t. i. a leányt] nem ereszti el' 358. | *sidi mandən èuəlt šərəšna iorətsəŋən* 'a mint így mennek, a tengerre jutnak' 359—60. || D. *tidet, kīmdet pidertət-ivət* 'während er die ärmel und die schösse zusammenraffte' PATK.-FUCHS: KSz. XI. 132. | *man jəçtam-ivət* 'während ich herumgehe' uo. | *paç lenkeju çataja juvmem-iva, kat löyena tam jüçtəjem* 'als ich mich dem armen halbtoten knäblein näherte, kamen die zwei hunden auf mich zu' uo.

Cseremisiz: nyK. *patškitsən* 'végre' (*patš* 'vég') RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 98. || kE. *erla kečegeč eštena* 'holnap egész nap dolgozunk' REGULY: NyK. III. 108. | *meñar kečegeč ešted* 'hány nap alatt csinálod meg' uo. | *nil šagadkeč tol* 'négy óra mulva jöjj' uo. || kUr. *jüžə mari kuçə, tšə onđžə tšə šürçə, tšəŋ d'üdəm kaiə d'üstələš korəməš* 'egynemely cseremisiz hűvét előtt szerdán éjjel fűrödni megy a folyóba' WICHM. NyK. XXXVIII. 209. | kCar. *lum tolmədeč onžəč škat pure'n bořən* 'a hó megjövése előtt ő maga aludni ment' POROKA: SUS. Aik. XIII. 8. | kCar. *tudən ukežə šəŋgač oš šü'len kō'ryžəm kōčkən ulət* 'távozta után megették a fehér kancza belsejét' uo. 6.

Finn. a) partitivussal: *tätä nykyä* 'most, jelenleg, mai napság'; *yötä päivää* 'éjjel-nappal' SZINNYEI, Finn.-m. Szótár. — AGRICOLÁNÁL: *paluella . . . Jumalata öte ia peiue* 'istent szolgálja éjjel és nappal' Ap. T. 26:7. | *minun filmeni wootauat kynelite peiue ia öte* 'szemeim könnyeket ontanak nappal és éjjel' We. 50a. (OJANSUU: Suomi IV. j. VII. 132.) — Nyelvjárá-sokban: *ny o(n) hyvin kuu'mia ollut tätä päätä* 'most nagy melegnek vannak ez idő szerint' | *minä kävin siällä sittes suvist aika a* 'én ott jártam aztán nyári időben' | *pyysi veist ä-sköj ja siappas viimestä lukua ja vei pois* 'kést kért az imént és fölkapta végre és elvitte' | *lähti sentääm pois viimestä lukua* 'mégis elment végre' | *tänäpä se: kortiot tulee*

vii mestäki(n) 'ma hazajön végre is' KANNISTO: Suomi III. j. XX. 86.

β) elativussal: *se lähti vaa:m pois sitted Va:pum-päivästä* 'az aztán csak elment Valborg-napján' | *isäntä ja emäntä tuli jo puoliyöstä saunaa(n)* 'a gazda és a gazda felesége már éjfélkor a fürdőházba jött' uo. 109. || *ei voi tulla illasta maatapanua* 'nem lehet este lefeküdni' | *aamusta se tuuli* 'reggel fújt a szél' CANNELIN, Tutkimus Kemin kielenmurteesta 85. || észt nyelv: *õigest ajast* 'zu rechter zeit' | *lõunast, homminõust* 'am mittag, am morgen' | *wel mõnest ajast* 'noch auf einiger zeit' | *kuñhi mai kü wimsemast päewast* 'bis zum letzten Mai' | *elust ajast* 'auf lebenszeit' | *sest korrast* 'für dieses mal' | *õzest, sõmast jäma* 'zur nacht, zum essen da bleiben' | *jätsin sest päewast kõli seizma* 'ich setzte für diesen tag die schuhe aus' WIED., Gram. d. estn. Spr. 330.

Ismeretes dolog, hogy eredetileg az időhatározó a helyhatározó átviteles használata volt. És pedig a locativus irányú helyhatározókból fejlődtek a mikor? kérdésre felelő időhatározók, az ablativusokból a miért?, a lativusból pedig a meddig? kérdésre felelők.

A fentebbi példákban azonban a mikor? kérdésre felelő időhatározókat ablativusi alakok fejezik ki.

A lapp nyelvnek is vannak olyan nyelvjárásai (a norvég, enarei és az orosz lapp), a melyben az elativus ragja van mikor? kérdésre felelő időhatározókban, de ott világos a dolog, mivel az inessivus ragja helyett is ez áll. Ez azonban más finnugor nyelvekből is ismeretes egyszerű irányváltozás. Itt t. i. összekeveredett a hol? és honnan? kérdésre felelő két irány, melynek következtében az egyszámú névszók mindkét esetben elativusi ragot vesznek föl, a többesszámiak pedig locativusi (-n) ragot.*)

*) Névtutókon és határozószókon az ablativus ragja is fölvette a locativusi jelentést, a mi nyilvánvalóvá teszi, hogy a lappban sem lehet szó olyan hangváltozásról, mint a cseremiszenben. Pl. N. *ucca rakaš čokkai gávkē a'ldē* 'ein kleines hündchen sass auf einem steine' QVIGSTAD: SUS. Aik. III. 19. | *dē vüti son lúodaid g'æino a'ld gog olmuš læi jottam h'æpuš a'ld su oudald* 'da sah er auf dem wege spuren von einem, der ihm vorausgeritten war' SANDBERG: SUS. Aik. III. 14. | *eäpa eü vieljat asstan pukt'et, ko poares väre le suovva-muora nalt* 'nem érnek rá a bátyáid kihozni, mivel öreg ember van a füstfán' HALÁSZ, Ume- és Tornio-lappm. nyelvm. 172. | *gost bat monno boárrasemus bartnē čiekkā læ?* *boáššo-bælje vuõ'ldē* 'wo ist wohl der schatz unseres ältesten sohnes? unter dem boáššosparren' QVIGST. 22. | *ja almai orroi dai vuõ'vd-olbmui lut viék gask* 'der mann blieb bei den waldbewohnern ziemlich lange'

Ez az eset azonban nem áll fönn a mordvinban vagy a többi fgr. nyelvben; úgy látszik, mintha itt az irányváltozás csupán az időhatározókban történt volna meg, nem pedig már a helyhatározókban. Ez azonban alig lehetséges.

Ha mármost alaposabb vizsgálat alá vesszük ez időhatározók jelentését, azt látjuk, hogy nem egyszerűen csak azt fejezik ki ezek, hogy mikor történik valami, hanem egyúttal időtartamot is jelölnek. Azt jelentik tehát, mennyi idő alatt, mely időn át, keresztül, végig történik meg valami.

Az időtartamot jelentő időhatározók pedig oly helyhatározók átviteli, melyek azt fejezik ki, hogy mely helyen át, keresztül, végig megy végbe valamely cselekvés. Az ilyen helyhatározók az u. n. prolativusok.

A finnugorság egy részében a prolativusnak külön ragja van, így a finn, mordvin, zürjén és votják nyelvben, több rokon nyelvben azonban ablativusban álló határozóknak is van prolativusi jelentése.*) Kétségtelen mármost, hogy az időtartamot jelentő időhatározók az ilyen helyhatározókból fejlődtek.

Ezt bizonyítják a következő példák, a melyekben a tkpi prolativusrag használatos hasonló jelentésben: md. E. *kona škava kšniš pali, še škanie tšaft* 'a mely időben a vas izzik (tkp. ég), akkor verik' PAAS. Mord. Chrest. 2. || votj. *minsa, minsaberataz punižjiraz-ginā šettizi* 'menvén, menvén, végül csak egy kutyafejet találtak' MUNKÁCSI, VNpkHagy. 81. | *veki no vekai birkenčimā miškon kuspeti kiš bastiz?* 'finom, finom takarómat mosás közben ki vette el?' MUNKÁCSI, Votj. Nyelvm. 38. | *soki so adamilän kišnoez niriš-šeän-ik olo-kin jurtiš-josiniž kartezlän veramezja uj-kotirti čisto permütäm* 'akkor az embernek a felesége az előbbi módra bizonyos (tkp. valaki) segítőkkel mindent elvégzett férjének mondása szerint, egy éjen át' VNpkHagy. 70. || zürj. *siponda kollisjasiš Joannēs čoktisni sije enovtlini i kivzini siliš nora-semsē börti, kor bör gortas voas* 'azért János kísérői ajánlották neki, hogy hagyja el, s hallgassa ki az ő panaszát későbbben, mikor haza jön' POPOV: UF. 25. | *no si-kosti čukarmišniš popjas* 'a közben összegyűltek a papok' uo. 21.

BEKE ÖDÖN.

SANDB. 15. || K. *viertazi liev, tobelt jielle liev* 'forgácsok vannak, ott lakosok lesznek' GENETZ, Orosz-lapp nyelvm. 68. || *sön' ieann i vylj čuncun olkem-bie;lt* 'az ő anyja és atyjafiai állanak vala kívül' uo. Máté XII. 46.

*) Az ablativusi ragok prolativusi értelemben való használatát egy külön értekezésben tárgyalom, a melyben azt is kimutatom, hogy a zürj.-votj. prolativus ragja eredetileg szintén azonos volt a fgr. **-t* ~ **-ð* ablativusi raggal.

Ismertetések és bírálatok.

A. Gleye: Hettitische Studien. I. Leipzig, Otto Harrassowitz, 1910.

Tizenhárom évvel ezelőtt, 1898-ban P. JENSEN «Die Hittiter und Armenier» című munkájában azt bizonyította, hogy a kilikiai hettita feliratok nyelve örmény dialektus. Elméletét sem az orientalisták, sem az indogermán nyelvészek nem fogadták kedvezően, s a hettita nyelv örmény volta, különösen MESSERSCHMIDT bírálata óta (I. Mitteil. Vorderas. Ges. III.) megzafoltnak tekinthető. Öt évvel később MESSERSCHMIDT (Die Hittiter. Der alte Orient 4, 1, 1902) arra az eredményre jut, hogy a hettiták nyelve azzal a nem-indogermán nyelvvel rokon, a melyet Örményországban a Van-tó vidékén beszélnek.

Néhány évvel ezelőtt ARTHUR GLEYE, a kinek nevét mi eddig csak egy, a Keleti Szemlében megjelent cikkekéből ismertük, megint új elmélettel állott elő. A St. Petersburger Herold XXXII. évfolyamában (1907, 174. szám: Zur Entzifferung der kilikisch [hettitischen] Hieroglyphen I.) s tavaly egy 118 lapos önálló kötetben is azt a meglepő állítást igyekszik bizonyítani, hogy a hettiták, valamint a kimériák is «az egykor annyira elterjedt finnugorság» ága voltak; a rejtelmes kilikiai és észak-szíriai hierogliffeliratok nyelve olyan őspერი dialektus, a mely lexikális, morfológiai és fonétikai sajátágaiban részben a mai zürjén, részben a mai votják nyelvvel egyezik.

Némi kronológiai tájékozódás végett ide iktatok néhány mondatot EDUARD MEYER «Geschichte des Altertums» című munkájából (2. kiad. 1909, I. 2.; 617. l. és kk.): «Seit dem Anfang des zweiten Jahrtausends treten die Volksstämme des östlichen Kleinasiens, unter denen die Chetiter am bedeutsamsten hervortreten, in die Geschichte ein.... Im fünfzehnten Jahrhundert entsteht dann....ein grosses Chetiterreich, mit der Hauptstadt in Boghazkiöi auf einer Hügelgruppe in dem Hochlande östlich vom Halys. Dies Reich hat sich weithin in Kleinasien und Nordsyrien ausgedehnt und gegen die Aegypter erfolgreich behauptet, bis es zu Anfang des zwölften Jahr-

hunderts der grossen, von Westen ausgehenden Völkerwanderung erlag... Die Chetiter haben zahlreiche Denkmäler hinterlassen, sowohl in Kleinasien, wie in Nordsyrien, die der Zeit etwa vom fünfzehnten bis zum achten Jahrhundert angehören, ja zum Teil noch weiter hinabreichen».

A hettita feliratok kora tehát, a legtágabb időkört véve, a Kr. e. 15—8. századra tehető. Ezek után könnyű belátni, hogy ha a hettiták finnugor volta igaznak bizonyulna, GLEYE felfedezése a finnugor nyelvtudomány szempontjából nagyobb horderejű volna, mint az orkhoni feliratok megfejtése volt a turkológia szempontjából. Hiszen a finnugorság legrégebb nyelvemlékét (a tihanyi apátság alapító levelében lévő magyar szavak, 1055) a hettita feliratok korától majdnem harmadfélezer esztendő választja el!

Nem értek a hieroglifák megfejtéséhez, nem tudom megítélni, hogy az a módszer, a melylyel GLEYE az ideogrammok hang- és szótagértékét megállapítja, helyes-e, vagy nem. De hisz nem is ez a főkérdés; a mi szempontunkból elég, ha megállapíthatjuk, hogy GLEYE eddig közzétett kutatásainak főeredménye, hogy t. i. a háromezer éves kilikiai feliratok szavai izról-izre, hangról-hangra mai zürjén és votják szóalakokkal egyeznek, a permi nyelvek történetéről való biztos tudásunkkal ellenkezik. Csak egy példát említek. WICHMANN kimutatta (SUS. Toim. XXI, 24, 129), hogy a permi nyelvek legrégebb csuvas jövevényszavai (7—8. sz. Kr. u.) még résztvettek az ősspermi $mb > b$, $nd > d$ hangváltozásban. Ha tehát G. a hettita «gomba» ideogrammot a *b* ill. *g* hang jelének tartja a «zürjén *göb*, *gob*, votják *gubi* miatt», nemcsak abban téved, hogy alig ezer éves csuvas jövevényszót (< csuv. *kumba* «gomba») eredeti permi szónak tart, hanem abban is, hogy a denazalizációt kb. 2000 esztendővel antedatálja. Éppen ilyen kronológiai képtelenségek a következő denazalizált hettita alakok: hett. *giž*, *gožj*- «schreiben» 6, 33, 59 (vö. zürj. *giž*-, votj. *gožj*- id. = vog. *χans*- id. ÁKE. 272; FUF. II, 225.) | hett. *kyz* «urin» 74 (vö. zürj. *kudž*, votj. *kyž* id. = vog. *χunš*- id.) | hett. *boš* (?) «steuer» 67 (vö. zürj. *böž* «schwanz, schweif» = finn *ponsi*, lp. K. *ponc*, FUF. II. 225.) stb. Még érthetlenebb, midőn a 67. lapon GLEYE egy hett. jelsoportot így olvas: *o:us* «sklaverei» s összeveti az észet *orjus*, finn *orjuus* szavakkal, nem törődve azzal, hogy *orjuus* egy képzett szónak speciális finn hangtörvények szerint keletkezett nominativusa (gen. *orjuuden*). Külömben semmi sem bizonyítja jobban, hogy G. a finnugor nyelvtudományban csak «előkelő idegen», mint az a szinte hihetetlen tény, hogy a permi szótáriradalomból (egyéb munkákról nem is beszélék), a melyre pedig

sajátos elmélete miatt ugyancsak szüksége lett volna, csupán WIEDEMANN zürjén szótárát ismeri (innen idézi votják adatait is), s pl. MUNKÁCSI 836 lapos Votják Szótáráról tudomása sincs. Ezek után már az sem lep meg, ha *meža* «grenze» (< or. МЕЖА) 64, *stan* «webstuhl» (< or. СТАН), *kot, kut* «bastschuh» (< or. КОТЫ), *jan, jana* «geteilt, absonderung» (< tat. *jan, jana*), *tuš, tüš* «bild, antlitz» (< tat. *tüs*), *tys, tiš* «kern, korn» (< tat. *töš*) mint eredeti permi ill. hettita szavak szerepelnek. Csodáltnivaló-e, ha ekkora tájékozatlanság láttára hitünk GLEYE megfejtésének helyességében teljesen megszűnik, s hamisnak bélyegezzük azt a módszert is, a mely ilyen képtelen eredményekre vezetett.

Befejezésül megjegyezzük, hogy a hettita nyelvmlékek helyes megfejtését — úgy látszik — már nem soká kell várunk. «Bis vor kurzem — írja E. MEYER (i. m. 618. l.) — war auf diesem Gebiete noch alles unsicher und umstritten; da haben die reichen Ergebnisse der in den Jahren 1906 und 1907 von HUGO WINCKLER ausgeführten Ausgrabungen in Boghazkiöi eine feste Grundlage geschaffen. Sie haben gezeigt, dass die Chetiter neben der auf Skulpturen und Siegeln verwendeten einheimischen Hieroglyphenschrift zur Zeit ihrer Grossmacht für Urkunden auf Ton und den Verkehr mit anderen Staaten die babylonische Keilinschrift verwendet haben, . . . und zwar haben sie, ebenso wie das Reich Mitani, teils in babylonischer Sprache geschrieben, teils ihre Sprache durch die Keilzeichen wiedergegeben . . . Die Lesung der einheimischen Worte bietet keine Schwierigkeiten, da die Aussprache der Lautzeichen nicht geändert ist . . . Es ist zu erwarten, dass durch diese Dokumente ein sicherer Anhalt auch für die Versuche der Entzifferung der chetitischen Hieroglyphenschrift geboten werden wird». Ha GLEYE hamarább tudomást szerez a boghazkiöi-i ásatások eredményéről, talán megkímélhette volna magát attól a fáradságos, de eredményében értéktelen munkától, a melylyel a hettiták finnugor voltának bizonyítása járt.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

A. D. Rudnev: Adalékok a keleti mongol nyelvhez. Szent-Pétervár, 1911. N. 8-r. XXXII+258 l. [A. Д. Рудневъ: Матеріалы по говорамъ восточной монголіи. С.-Петербургъ, 1911.]

RUDNEV neve nem ismeretlen azok előtt, a kik az utóbbi évek mongol filológiai irodalmát figyelemmel kísérték. 1901-ben jelentek meg pótlécai és igazításai a GOLSTUNSKIJ-féle nagy litografált mongolorosz szótárhoz (1896), a melyeket az időközben elhunyt szerző hátrahagyott jegyzeteiből adott ki. 1905-ben adta ki a mongol irodalmi

nyelv rövid nyelvtani vázlatát (Лекция по грамматикѣ монгольскаго письменнаго языка читанныя в 1903—4 академическом году. Выпуск I.), a melynek különös értéket ad a mellékelt térkép-vázlat a különféle, európai és ázsiai mongol törzsek elterjedéséről.

Legújabb munkájában, a mely előbb említett könyvével együtt a pétervári egyetem keleti tanszékének kiadványai között jelent meg, a még kevésbé ismert keleti-mongol nyelv ismeretéhez közlő gazdag és értékes adalékokat. A közzétett nyelvyanyagot a szerző több tanulmányúton, de főképpen 1903-ban gyűjtötte, midőn az Orosz Közép- és Kelet-Ázsiai Bizottság megbízásából és támogatásával hosszabb időt tölthetett a Karbintól délnyugatra elterülő keleti mongol nyelvterületen (vö. a 251. lapon közölt vázlatos nyelvjárás-térképet).

A könyv tartalma a következő. A Bevezetésből külön ki kell emelnem a rövidítések jegyzékét (XIII—XXVII.), a mely egyszersmind a mongol nyelvészeti irodalom meglehetősen teljes bibliographiája. 1—60. nyelvmutatványok (образцы живой речи); példamondatok, találós mesék, közmondások, mesék, dalok hét keleti és déli mongol (Durbut-bejsze, Aru-Choresin, Gorlosz, Dzsasztu, Tumut, Udsumcsin és Ordosz) nyelvjárás-területről. A szövegek hangjelzése pontosabb, mint pl. a RADLOFF féle szövegeké; a transscriptio helyességéről a szerző fonétikai iskolázottsága kezeskedik. A mongol szöveggel párhuzamosan RUDNEV az orosz fordítást is közli.

A könyv derekát (61—164. l.) a szótár foglalja el, a mely kb. 7000 czímszót tartalmaz.

A nyelvtani vázlat (165—232.) legérdekesebb része a második fejezet, «a keleti mongol nyelv fonétikai egybevetése az irodalmi mongol nyelvvel». A 36. kikezdést külön is megemlítem, mert ebben RUDNEV az altaji összehasonlító hangtörténet egy fontos problémáját veti fel: a szókezdő *n* kérdését. Az irodalmi mongol (valamint kalmuk, burját) magánhangzós szókezdettel szemben a keleti mongolban néhány esetben szókezdő *n*-t találunk: irod. mong. *ejimu*, mong. Uрга, kalm. burj. *īmu*, *īm* ∞ kel. mong. *nimū*, *nīmū*, *mim* «ilyen» | irod. mong. *oboγa*, minden dial. *obo*, *owō* ∞ mongOrdosz *nobo* «halom» | irod. mong. *imaγan* és *nimaγan*, az élő dial. *jamā* ∞ burj. Chorinsk. *hamā*, mandzsu *niman* «kecske» stb. Kétségtől igaza van RUDNEVnek, hogy az idetartozó esetek egy részében sandhi-jelenséggel van dolgunk, de nem valamennyiben. Magam is említettem olyan eseteket (NyK. 35 : 279—81.), midőn köztörök szókezdő *j*-vel szemben a keleti altaji nyelvekben (vagy legalább egy részükben) szókezdő *n*-t találunk: alt. *judruk*, kaz. *jodăräk*, jak. *suturuk* «ököl» ∞ mong. *nidurya*, mandzsu *nuzan* id. | tör. Orkh. *jiti*, jak. *sättä* «hét» ∞

mong. *nadan* id. (másképp RAMSTEDT, SUS. Aik. XXIV, 1 : 16, 24) | köztör. *jaz- «írni»* ∞ mong. *žir-* ∞ mandzsu *niru-* id. stb. Minden-
esetre érdemes volna egyszer a szókezdő *n-* kérdését szélesebb ala-
pon, a török és tunguz nyelvek bevonásával, részletes vizsgálat tár-
gyává tenni.

RUDNEV derék munkája minden altaji nyelvész számára nélkü-
lözhetetlen forrásmunka.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Kisebb közlemények.

Egy homályos lapp ragról.

A lapp nyelvben van egy *-ka, -ga*-féle rag, a mely csupán
a mikor? kérdésre felelő időhatározókban fordul elő, s a me-
lyet BUDENZ az UA.-ban (385. l.) a megfejtetlen névragok között
említ. Vegyük vizsgálat alá azt a néhány esetet, a melyben ez
a rag ismeretes, talán sikerül a többi fgr. névragok csoportjába
besoroznunk.

Éjjel: S. *jejjekā ciehtum cieččelit* 'éjjel fel kell kelnem'
HALÁSZ: NyK. XX. 213. | *koqlāmata kalakā šnurra* 'tolovožit ih
jäjjekā kalekies tahkā puoti 'a harmadik a másodéves rén-
bikaborjúkat hajszolja és éjjel jöjjenek oda' uo. 123. || K. a *neal-
jant vālvmuž-pāle ikka pūdiš sijje Isus* 'az éjszakának pedig
negyedik részén méne hozzájuk Jézus' (KÁROLI) GENETZ, Orosz-
lapp nyelvm. Máté 14, 25. | *son koccaj, vačltij pārn i sōn* 'ienn
ikka 'József pedig felkelvén, vevé a gyermeket az ő anyjával
egybe éjszakán' (KÁR.) uo. Máté 2, 14. | *ciečked, su vuohpnattij
pučtiš jehka* 'mondjátok, [hogy] az ő tanítványai jöttek el
éjszakán' uo. Máté 28, 13. | *sijje piottekiodij toarra jekka* 'rájok
támadt (tkp. kezdtek jönni) éjjel az ellenség (tk. harc)' GENETZ 70.

Nappal: S. *piejjeka kalekū koatan wuājehtit* 'nappal
haza akarunk hajtani' HALÁSZ: NyK. XX. 138. | *sāmie' lēn tann
piejjeka wārā tomma, miłhkiep pohčema pōciste* 'a lappok
azon a napon tejet fejtek a rénszarvasokból' Svéd-lapp nyelv
III. 37. | *piejjeka tann parnien nieite jhtij pārenān* 'nappal a
legénynek a kedvese mondja a legénynek' uo. 96. | *pārnje nie-
jēte skoqksne rujēnes' pōc' piejeki* 'a legény-leány az erdőben
őrzik a rénszarvasokat nappal' uo. 88. | *tuote stāluo toqreti
piejeki tap nieitop skoqkije* 'amaz óriás nappal az erdőbe

kisérte a leányt' uo. 52. || N. *oadaši ja kocaši ikko ja pæiv-veg* 'aluszik és felkél éjjel és nappal' (KÁR.) Márk 4, 27. (FELLMAN: Anteckningar II.) || K. *piejveaga livjåla, jikka rajke ånna?* — *ussi zalaš* 'nappal lefityeg, éjjel lyukat kér? — ajtó-zár' GENETZ 75.

Reggel: K. *kocajin jintsiejke* 'fölkelték reggel' GENETZ 72. | *jintsiejke son pækaj narodu čieňket* 'reggel parancsolta, hogy a népet gyűjtsék össze' 73. | *incejka kocjak* 'reggel felkelsz' 77. | *inciejk koccijen källasañ ja åka* 'reggel felkelték az öregeeske és az asszonyka' 76. | *kū ince k ajgelt päłhkteð tũj-olmijt ižes venn-murj-ajto* 'ki jó reggel kimegyen miveseket fogadni szőlőjébe' (KÁR.) Máté 20, 1. *incekk* 16, 3.

Nyáron: S. *kušnie hölltst' (arrā) tũna alamuc' kiešegå* 'hol tartózkodnak a lappok nyáron' HALÁSZ: NyK. XX. 209.

Télen: S. *alamuc' arramienie jållo wårene ai tålèveega?* 'magas hegyeken laknak a lappok télen is?' HALÁSZ: NyK. XX. 209. | N. *fall rokkadallet, atte i tĩn påtaram-aigge šaddak talv-veg ike passen* 'imádkozzatok pedig, hogy télen ne legyen futástok, se szombaton' (KÁR.) Máté 24, 20. (FELLMAN) | *mutto rokkadallet, amas din bataræbme šaddat dalvveg* 'imádkozzatok pedig, hogy futástok ne legyen télen' Márk 13, 18. (Odda Testamenta kristianist. Prenteduvvum W. C. Fabritius ja barni lutte 1895.)

Tavaszzsal: N. *kiððag æska likka fast vadjolet* 'im frühjahr erst zu wandern fängt er an' FELLMAN, Anteckningar II. 299. || S. *kuktie monna čakčeka fũđim ih kieraka, tje čiehties pũc' jėnim kiesi'* 'mikor én ősszel költözöm (tkp. megyek) és tavaszzsal, akkor a rénszarvasoknak sokat kell húzniok (vinniök)' HALÁSZ: NyK. XX. 210. || K. *kittåga* 'tavaszzsal' GENETZ, Wörterb. d. kola-lappischen dialekte. 154. sz.

Ősszel: S. *čakčeka tje vuojem tarejũ* 'ősszel aztán vaját csinálunk' HALÁSZ: NyK. XX. 210. | *čakčeka tilje laste' škejålũ* 'ősszel a levelek sárgulnak (elhervadnak)' uo. 222. | *čakčeka lij jės jihte thejje* 'ősszel volt ez az idő' Svéd-lapp nyelv III. 39. | *tah pårnie' l'e' aktũ čakčũ v. čakčeka wåltoma juktietemes-põc koatien koqiku* 'ezek a fiúk egy ősszel a megölésre való rénszarvasokat a sátorhoz vitték' uo. 28.*)

*) Vö. még ezt a két mondatot: S. *tołovota čomp po čomp, kussegå poatå hajekon (-kan) tunn mijen nounon kolmotn kamratn palt* 'kergeti csapatonként, míg futva a mi kettőnknek harmadik társa mellett jön [az üsző]' HALÁSZ: NyK. XX. 138. | *suamies sámie jũkujjin, kusseka viajuojin* 'némely lappok ittak, a míg megrészegedtek' HALÁSZ, Svéd-lapp ny. III. 12. (*kusseka* uo.)

Mint a *Tavas* című dolgozatomban kimutattam (NyK. XL. 468.), a finnugorságban a mikor? kérdésre felelő időhatározók nemcsak locativusi raggal alakulhattak, hanem — az időtartamot jelölő határozókból kiindulva — prolativusi raggal is.

Azt kell tehát kutatnunk, hogy van-e a lapp nyelvben is oly prolativusi rag, melylyel ezek az időhatározók kapcsolatba hozhatók.

Ritkán fordul ugyan elő, ma már leginkább csak határozószókon, de mégis kimutatható egy ilyen prolativusrag a lappban. Pl. S. *ja tē sijā skāmatēn a'ive sagga ja ičēin ville skāmuina obonis tāsta pa d'd'ēk kühhčat* 'aztán igen nagyon szégyelték magukat és szégyenükben a viláért sem mertek föl[felé] tekinteni' (vö. *pajās* 'föl' stb.) HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv V. 75. | *padjēk** 'längs etter öfre delen (af ett berg, fjäll, etc.); *pajēpuk* (af kompar. *pajēp* 'öfre, högre'); *pajēpudtjak* (af dim. *pajēputj* 'litet högre') WIKLUND, Lärobok i lapska språket 51. §. | *vollēk* 'lefelé' HALÁSZ: V. 311. | *kad d'ēk* 'part mentén' (*kaddē*) uo. | *javrēk pōhta* 'a tó mentében jön' (*javvrē*) Svéd-lapp ny. VI. 24. *javrēk* 'längs sjön' WIKLUND 51. §. | *sēv-vak* 'a tenger mentében' (*sēvva*) VI. 118. | *vārrēk* 'längs berget' | *nuör'htak* 'längs norra sidan' || *Vähtjērik* 'via Gellivare' | *Huhttānik* 'via Kvikkjokk' WIKLUND 51. §.

Nézetem szerint ugyanez a rag van meg a következő, névmási eredetű határozószókon: N. *goggó s; gal'ga goattai boattēt?* 'wo soll ich in die hütte hineinkommen?' QVIGSTAD: SUS. Aik. III. 35. || S. *tāte wārie, kukkā mejja waccu' alovas prāra* 'ez a hegy, a melyen megyünk, nagyon meredek' HALÁSZ: NyK. XX. 194. | *kokkā kalakam poqškieitit* 'merre lépjek ki' 123. || *puwwočalljin, kokku tah parre pōtin* 'öldököltek, a merre csak jöttek' HALÁSZ, Svéd-lapp ny. III. 7. | *kukku tihte lähpq waccā* '[hogy] merre megy az ember' 18. || *koggo pära pōhta* 'a merre jött' V. 43. | *kuggos kalhkaw vaühkätēt, ukša räikē vai skarrū-räikē?* 'merre szaladjak ki, az ajtónyíláson e, vagy a hátsó nyíláson-e?' 130.**)

S. *tahkuo kuhku lie' tatne usšetomma ač' mennet, tah alāmüč' ieh lie' kuh täsnie* 'ott (tkp. arra), a merre gondoltad, hogy mész, az emberek nincsenek [már] ott' III. 91. | *ja sadna mannā uiht Čonko taggū* 'hát csakugyan arra megy Č.' V. 95. | *ičēikan sija tiste villē toggo kossek manā* 'soha nem men-

*) WIKLUND adatai svéd-átírásúak.

***) Vö. N. *gokkō bat monno nuorrap bartnē čička la?* 'wo ist der Schatz unseres jüngsten sohnes?' (tkp. 'merre') QVIGSTAD: SUS. Aik. III. 22.

tek többé arra' 44. | *icēin aktak almač pōlle rāfēn toggo man-nat* 'egy ember sem bírt békében arra menni' 90. | *kuktēs (kok-tēs) māi āi rihpin vintukau, vai kilhkin čēllūt toggo ulhkus* 'ketten ugyan kinyitották az ablakot is, hogy azon kiugorjanak' 105.*)

Ezek a határozószók lativusi jelentésben is közönségesek. Pl. S. *tē vazzā son tohko* 'asztán odament' V. 9. | *tē vūlkkī tau čāciu k^učddēt tahkō* 'most ment, hogy ezt a vizet oda vigye' | *jēče t'e warresti pajeyuln tohkuo (tuhkuo)* 'maga pedig másfelé elszaladt (tkp. félre oda)' III. 18. | *tuhta waccā tuhkā ih tiekīe* 'ide-oda megy' NyK. XX. 219. | *poatā tahkā* 'odajön' 102. | *ihkep monno ai vačcau tohku* 'talán én is odamegyek' NyK. XXII. 315. || N. *čiččegcnnō jēme šlevkē šnoldid dabbeln dākkō* 'die mutter und die muhme werfen die stäbchen dorthin' QVIGSTAD: SUS. Aik. III. 46. | *gōaloj dohkkō ja njāmi* 'er fror dort und starb' 25. | *vičkali dāllan dok* 'er lief gleich dahin' SANDBERG: SUS. Aik. III. 14. || K. *son vīlki toγo-že, kōzi vīljis vīljij* 'elindult ugyanoda, a hová testvére indult' GENETZ 72. | *monij tie,rm ol' i ištij toγ* 'mikor a hegyre felment volna, ott leüle' (KÁR.) GENETZ, Máté 15, 29. | *son poljij toγ* 'monnem 'nem mere odamenni' (KÁR.) uo. Máté 2, 22.

S. *makkar fojnū lē talle tēhke pōhtam* 'miféle ördög jött ide?' HALÁSZ: V. 20. | *kutes lē tijāu tēhke fērum?* 'ki hozott benneteket ide?' 144. | *hajēkq' tiekīe mō suorma-sthuhčite* 'hajítsd ide az én újarabjaimat' III. 49. | *mejje tiekīe poatam* 'ide jöttünk' NyK. XX. 189. || N. *dē gučče su diēke* 'dann liessen sie ihn hier nach sich' QVIGSTAD: SUS. Aik. III. 34. | *mannes do lēt diēke baccan?* 'warum bist du hier zurückgeblieben?' 34. | *buvte diēke!* 'bring es hierher!' 45. || K. *vīččet kohčat soni tiege* 'fussatok, hívjátok őt ide' GENETZ 72. | *tāt-nij, tūjšep tēre kolm porhted* 'ha akarod csináljunk ide három hajlékot' uo. Máté 17, 4.

Mindebből nyilvánvaló, hogy ez időhatározó ragok a fgr. **-k* ~ **-γ-* lativusi rag megfelelői.*)

BEKE ÖDÖN.

*) Vö. *tahkā alovas ohče skouwa* 'ott (tkp. arra) nagyon kis erdő van' NyK. XX. 194.

**) A kólai lappban a rendes lativusi raggal is előfordul néhány példa: K. N. A. *talva* 'télen' (*tālve, talv*) GENETZ, Wb. 671. sz. | N. *kidda* 'tavaszszal' (*kidd*) 154. sz. | K. *čayča, N. čoyča* 'őszzszal' (*čakč, čoyč, čoyč*) 730. sz. — Lativusi raggal alakult mikor? kérdésre felelő időhatározók vannak a votják, zürjén és vogul nyelvben is. (L. NyK. LX. 463.)

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálymik dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelv tanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és paleológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázói után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szörend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet	4.80
— Egy kis vizshang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdel-és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugriis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Mokska-és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelv hasonlítása	—20
Fábián István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A besztercei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.	
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes számúmutatókat készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval	1.—
Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjeplogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondaí vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz	—80
— Szörendi tanulmányok II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal	—90
— Tanulmányok az újabbkori perzsa irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Ázsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—,80
— A sémi magánhangzókról	—,75
— Adatok Krím történetéhez	—,40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instructit	10.—
Lindschmidt Mihály. A verbázi német nyelvjárás	—,90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—,20
Mayr Aurél dr. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben	—,20
— Az úgynevezett lány aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1,20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignácz másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1-20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—,60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1,20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Eletképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulesár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Pry-hártya.	6.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*